

Gheorghe Calcan, n. 16.04.1956, Săgeata, Buzău. Prof. univ. dr. la Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești. Studii generale în localitatea natală, Liceul Teoretic „B. P. Hașdeu” Buzău, Facultatea de Istorie-Filozofie și doctoratul la Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași. Este autor/coautor a 12 cărți; peste 150 de studii și articole în reviste de specialitate și de cultură, unele indexate în baze de date internaționale; peste 100 de comunicări științifice în țară și în străinătate (Chișinău, Lorient și Paris – Franța, Senegal, Sofia, Ouagadougou – Burkina-Faso, Castilia La Mancha și Granada – Spania, Pamukalle și Istanbul – Turcia etc., cu editări în Belgia, Bulgaria, Canada, Grecia, Italia, Polonia, Republica Moldova, Turcia, Singapore). *Chevalier des Palmes Academiques* (Decret, Primul Ministru al Republicii Franceze), Director Colegiul Național „Mihai Viteazul” Ploiești, 2001-2002, Rector al Universității Populare „Dimitrie Gusti” din Ploiești (2002-2010). Participant la cursurile mai multor Universități de Vară din Franța, proiectele *Socrates* și *Erasmus* (Finlanda, Franța, Spania, Turcia), profesor invitat, Universitatea Bretagne-Sud (Franța), vizite interșcolare (Anglia), membru al mai multor proiecte internaționale privind implicarea tinerilor în știință și societate (Franța și Grecia).

ISBN: 978-606-020-254-7

**editura
MEGA**

Din modernitate spre contemporaneitate
O viziune asupra devenirii naționale și locale

Gheorghe Calcan

Gheorghe Calcan

Din modernitate spre contemporaneitate

*O viziune asupra devenirii
naționale și locale*

Editura MEGA

Gheorghe Calcan

**Din modernitate spre
contemporaneitate**

*O viziune asupra devenirii
naționale și locale*

Gheorghe Calcan

Din modernitate spre contemporaneitate

*O viziune asupra devenirii
naționale și locale*

Editura MEGA
Cluj-Napoca
2020

ISBN 978–606–543–952-

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României.

DTP și copertă:
Editura Mega

Redactor:
Simina Baumgarten

© Gheorghe Calcan, 2020

EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

Cuprins

PREFAȚĂ.....	9
I. MODERNISMUL: TENDINȚE, ORIENTĂRI, CONCRETIZĂRI.....	14
I.1. TENDINȚE ȘI ORIENTĂRI ÎN EVOLUȚIA ISTORIOGRAFIEI ROMÂNEȘTI CONTEMPORANE.....	14
I.2. A 50-A ANIVERSARE A REVOLUȚIEI ROMÂNE DE LA 1848, ÎN BUCOVINA.....	23
I.3. MEDALION ȚĂRANULUI, 1859.....	29
I.4. CARACTERUL POPULAR AL RĂZBOIULUI DE INDEPENDENȚĂ DIN 1877– 1878. ATITUDINEA LOCUITORILOR DIN SUDUL BASARABIEI.....	33
I.5. IMAGINEA TURCILOR ȘI A RELAȚIILOR ROMÂNO-OTOMANE ÎN MANUALELE DE ISTORIE ȘI ÎN MENTALITATEA ROMÂNEASCĂ.....	36
I.6. ALEXANDRU CANDIANO POPESCU, O PERSONALITATE A LUMII PRAHOVENE DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA.....	49
I.7. ISTORIA ÎNTRE NAȚIONAL ȘI UNIVERSAL ÎN REPREZENTAREA LUI MIHAI EMINESCU.....	58
I.8. MAREA RĂSCOALĂ A ȚĂRANILOR DIN ANUL 1907 REFLECTATĂ ÎN REVISTA „MONITEUR DU PÉTROLE ROUMAIN”.....	67
I.9. PARTICIPAREA ROMÂNIEI LA CEL DE AL II-LEA RĂZBOI BALCANIC, ÎN VIZIUNEA ISTORICULUI NICOLAE IORGA.....	73
II. RĂZBOIUL ÎNTREGIRII NAȚIONALE.....	83
II.1. PRIMUL RĂZBOI MONDIAL – UN RĂZBOI AL ÎNTREGIRII NAȚIONALE ROMÂNEȘTI. EDUCAȚIA, PREGĂTIREA PSIHOLOGICĂ ȘI SPIRITUL NAȚIONAL.....	83
II.2. 14–15 AUGUST 1916 – INTRAREA ROMÂNIEI ÎN RĂZBOIUL DE ÎNTREGIRE NAȚIONALĂ. PERCEPȚII INTERNE ȘI EXTERNE.....	91
II.3. MOMENTUL INTEGRĂRII ROMÂNIEI ÎN RĂZBOIUL DE ÎNTREGIRE NAȚIONALĂ, SURPRINS DE ZIARUL „LE FIGARO”.....	102
II.4. RĂZBOIUL REÎNTREGIRII NAȚIONALE REFLECTAT ÎN ZIARUL FRANCEZ „LE FIGARO”. (REFLECȚII DUPĂ ÎNCHEIEREA CONFLICTULUI MONDIAL).....	119

II.5. RĂZBOIUL ÎNTREGIRII NAȚIONALE REFLECTAT ÎN REVISTA „MONITEUR DU PÉTROLE ROUMAIN”.....	125
II.6. ION I. C. BRĂȚIANU, UN TITAN AL FĂURIRII UNITĂȚII NAȚIONALE, VĂZUT DE CĂTRE STRĂINI (1916 ȘI 1919).....	131
III. EROISM ȘI MONUMENTE.....	142
III.1. MĂRTURII ALE EROISMULUI PRAHOVEAN DIN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL REFLECTATE ÎN PRESA DIN ORAȘUL PLOIEȘTI.....	142
III.2. CARTEA ÎNVĂȚĂTORULUI GEORGE A. COSTEA DESPRE EROII COMUNEI SALE..	147
III.3. DESPRE EROII ȘI MONUMENTELE PRAHOVENE	151
IV. MAREA UNIRE ȘI RECUNOAȘTEREA ACESTEIA PE PLAN INTERNAȚIONAL.....	162
IV.1. UNIREA BUCOVINEI CU ROMÂNIA ȘI POZIȚIA MINORITĂȚII POLONEZE. REVERBERAȚII ÎN EPOCĂ.....	162
IV.2. ANIVERSAREA UNUI AN DE LA UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA REFLECTATĂ ÎN PRESA VREMIL.....	176
IV.3. RECUNOAȘTEREA INTERNAȚIONALĂ A UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA PRIN TRATATUL DE LA PARIS, DIN 28 OCTOMBRIE 1920. REVERBERAȚII ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ ȘI FRANCEZĂ A VREMIL.....	191
IV.4. GLORIA ȘI TRAGISMUL BASARABIEI. PANTELIMON HALIPPA – MĂRTURISIRI INEDITE.....	220
IV.5. CEREMONIA SEMNĂRII TRATATULUI DE PACE CU UNGARIA, DE LA TRIANON, DIN 4 Iunie 1920, REFLECTATĂ ÎN ZIARUL FRANCEZ „LE FIGARO”.....	229
V. CONSTITUȚIE ȘI CONSTITUȚIONALISM.....	236
V.1. DIN ISTORICUL DREPTULUI CONSTITUȚIONAL DE PROPRIETATE.....	236
V.2. ELEMENTELE CU IZ NEDEMOCRATIC ȘI AUTORITAR ALE CONSTITUȚIEI ROMÂNIEI DIN ANUL 1938 – UN SENSIBIL MESAJ DE REFLECȚIE PENTRU SOCIETATEA CONTEMPORANĂ.....	243
V.3. 30 DECEMBRIE 1947 – „ABDICAREA” REGALĂ.....	252
VI. ÎN TUMULTUL CONTEMPORANEITĂȚII.....	256
VI.1. FENOMENUL MIGRAȚIONIST ȘI ROMÂNIA.....	256
VI.1.A. DESPRE FENOMENUL MIGRAȚIONIST CONTEMPORAN. REVERBERAȚII ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC.....	256
VI.1.B. ROMÂNIA ȘI FENOMENUL MIGRAȚIONIST CONTEMPORAN	265

VI.2. O INSULĂ CARE A APARTINUT ROMÂNIEI – INSULA ȘERPILOR. CONFLICTELE DETERMINATE DE DISPUTELE „INSULELOR MARITIME”: PARALELĂ ÎNTRE INSULA TAKESHIMA ȘI INSULA ȘERPILOR.....	272
VI.3. AROMÂNI ȘI VLAHI.....	283
VI.3.A. AROMÂNII DESPRE EI ÎNȘIȘI.....	283
VI.3.B. DESPRE COMUNITATEA VALAHĂ VORBITOARE DE LIMBĂ ROMÂNĂ DE PE VALEA TIMOCULUI, DIN BULGARIA.....	292
VI.4. O REFORMĂ ADMINISTRATIVĂ? SCURTE CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA DISCUȚIILE DIN SPAȚIUL PUBLIC REFERITOARE LA O NOUĂ ORGANIZARE TERITORIAL ADMINISTRATIVĂ A ROMÂNIEI.....	300
VI.5. DIN UNIVERSUL SPIRITUAL AL PLOIEȘTIULUI.....	306
VI.5.A. SACRU ȘI PROFAN ÎN DENUMIRI ALE SPAȚIULUI PUBLIC DIN PLOIEȘTI. STRĂZI ȘI MONUMENTE SUBSUMATE UNIVERSULUI EROIC.....	306
VI.5.B. DESPRE UNIVERSITATEA POPULARĂ „DIMITRIE GUSTI” DIN PLOIEȘTI..	318
SURSELE ORIGINALE ALE LUCRĂRII.....	329
BIBLIOGRAFIE.....	335

PREFAȚĂ

Nevoia de istorie este prezentă și în contemporaneitate. Istoria răspunde unor curiozități firești ale omului de astăzi. Ea are menirea de a oferi răspunsuri la diverse întrebări legate de evoluția recentă ori mai îndepărtată a societății românești. Necesitatea cunoașterii istoriei ar trebui să devină o obligație firească pentru oamenii politici și factorii decizionali ai țării. Numai având o percepție corectă asupra evoluției trecute a propriei colectivități naționale se pot adopta cele mai bune decizii pentru viața cotidiană.

Privind în jur, se poate observa o diminuare a preocupărilor pentru realizarea unei culturi generale. Firește, acest fapt este influențat de însuși ritmul trepidant al vieții cotidiene, orientat cu precădere pentru lucrurile practice și rapide. Ori, cultura generală nu se realizează rapid, ea cere timp și efort. Efort instituțional și social, efort și timp individual. Istoria face neîndoielnic parte din cultura generală a fiecărui individ, înnobilându-i astfel personalitatea.

Discutând despre implicarea societății în formarea culturii generale și a culturii istorice în special, putem constata un dezinteres crescând față de acest aspect. Probabil, unele justificări or fi existând. Noi nu le vedem însă, și mai ales nu le agreăm. Considerăm factorii politici și Ministerul Educației responsabili pentru acest fenomen.

Scurgerea timpului, deceniu cu deceniu după schimbarea politică survenită în societatea românească după anul 1989 ne-a făcut martorii acestui proces. Erodarea cunoașterii istoriei naționale s-a produs constant. Propria activitate și observație ne-a ajutat să constatăm modul în care tinerii știau istorie înainte, și știu istorie, după anul 1989. Diferența este aproape înfiorătoare. Majoritatea copleșitoare a tinerilor de astăzi nu are cele mai elementare reprezentări despre evoluția istoriei naționale. Tinerii noștri nu știu decât ceva foarte vag despre daci, foarte puțini îi pot nominaliza pe Burebista și Decebal ca lideri și întemeietori de stat și mai deloc nu-i pot amplasa pe scara timpului.

Etnogeneza și modul de formare a poporului și limbii române, originea și romanitatea noastră sunt niște nebuloase în mintea acestora. Marii voievozi

sunt niște nume, care se învârt haotic în mintea lor. Aproape nimeni nu poate preciza anii de domnie ori marile bătălii purtate (cel mai ades cu turcii). Ei nu pot spune dacă Mircea cel Bătrân este anterior lui Mihai Viteazul, ori dacă Ștefan cel Mare este anterior lui Dimitrie Cantemir. Plasarea acestor voievozi într-un principat sau altul este exclusiv rezultatul hazardului.

Realizarea statului modern român prin unirea Principatelor Române în anul 1859 ori dobândirea independenței naționale în anii 1877–1878, sunt simple enunțuri, fără repere cronologice ori detalii relevante. Aproape nimeni nu mai poate localiza geografic locul marilor lupte ale armatei române de la Grivița și Plevna. Aproape nimeni nu mai poate realiza manual harta spațiului românesc, nominalizarea și amplasarea pe hartă a provinciilor istorice românești (Basarabia și Bucovina, Dobrogea și Cadrilaterul, Muntenia și Oltenia, Banatul, Crișana, Maramureșul și Ardealul/ Transilvania propriu-zisă).

Personalitățile politice care au constituit și consolidat statul român modern, evenimentele epocii contemporane, pierderile teritoriale din anul 1940, comunismul sunt niște elemente care plutesc într-un haos specific unui bazar aflat într-o dezordine „perfectă”.

Vina principală pentru această veritabilă catastrofă educațională o poartă în primul rând Ministerul Educației și apoi toți guvernânții țării. Ministerul Educației este cel care a elaborat programele de studii. Numărul orelor de istorie s-a diminuat constant, în toate ciclurile învățământului obligatoriu. La clasa a IV-a, Istoriei patriei îi este alocată o jumătate de oră pe săptămână (o oră la două săptămâni). Istoria nu figurează între obiectele cu pondere semnificativă la examenele de finalizare a clasei a VIII-a. În liceu, cele mai multe clase studiază istoria într-o oră pe săptămână. Istoria nu mai este obiect obligatoriu la examenul de bacalaureat. (De menționat, că tinerii care mai au unele reprezentări de istorie, sunt cei care au ales istoria la examenul de bacalaureat).

Tot Ministerului Educației îi revine vina asupra modului în care s-au fixat conținuturile programelor de studiu a istoriei pe ani. Acest fapt a determinat modul de realizare a manualelor școlare. Manualele nu respectă principiul fundamental al prezentării cronologice a evenimentelor. Prezentarea tematică sfidează acest principiu. Această manieră de a prezenta lucrurile nu face decât să sădească haosul în mintea copiilor și a tinerilor. Ei ar trebui ajutați să-și fixeze și consolideze cronologic evoluția marilor evenimente și fenomene ale istoriei naționale. Numai după realizarea acestui pas s-ar putea trece la prezentarea și analiza tematică, „pe deasupra” evenimentelor și a istoriei unei epoci sau a unui popor. Această manieră de a prezenta lucrurile

poate fi specifică celor care au bine fixate în memorie aceste fenomene și „știi istorie”. Ori acest fapt, nu este vizibil în cazul elevilor școlii noastre contemporane.

Evident, sfera responsabilității cunoașterii istoriei de către tineri este mult mai mare. În această sferă se înscrie și activitatea fiecărui dascăl de istorie. Fiecare profesor ar putea face la clasă mai mult. Ar putea suplini lacunele programei și ale manualului. Ar putea oferi explicații ajutătoare, suplimentare. Ar putea da o anumită orientare modului de realizare a temelor și influența lecturile suplimentare. Ar putea organiza diverse activități extracurriculare și extrașcolare cu scopul educației istorice cu implicarea unor segmente școlare consistente. Evident, mulți din dascălii noștri înfăptuiesc dezinvolt astfel de misiuni. Să ne implicăm cu toții, eficient, durabil!

Considerăm apoi că toți dascălii școlii indiferent de specialitatea lor, ca și conducerea fiecărei instituții de învățământ ar putea contribui la cunoașterea istoriei în genere, și a celei locale în special. Prin temele de dirigenție, prin organizarea unor activități omagiale, prin proiectarea unor activități extrașcolare, a modului de realizare a acțiunilor din „Săptămâna altfel”, se pot identifica oportunități diverse în acest sens. Propria observație ne-a făcut să constatăm anumite curențe provenite din absența ori ineficiența acestor activități. Majoritatea (copleșitoare) a tinerilor, spre exemplu, nu pot formula una sau două fraze despre patronul spiritual, care a împrumutat numele instituției pe care au absolvit-o.

La nivel local, alături de școală, biserica și primăria ar putea avea o contribuție sesizabilă la cunoașterea istoriei locale. Evitarea formalismului în omagierea unor momente semnificative din istoria națională sau cea locală și subordonarea acestora eficienței educative nu ar putea rămâne neobservate în colectivitate. În acest mod, fiecare tânăr ar putea formula câteva fraze, și va fi mândru de istoricul localității sale, de eroii, personalitățile și monumentele zonei în care el trăiește.

Nu am putea scoate din această ecuație părinții și familia. O atitudine corectă, firească și spontană în perceperea și raportarea la marile evenimente de ieri și de azi, orientarea copiilor spre lectură și școală, exemplul atitudinal personal sunt factori esențiali ai conturării personalității umane.

Cum copiii și tinerii de astăzi sunt cei care mâine vor deveni adulții comunității noastre, înțelegem cu ușurință importanța educării și formării acestora. Tinerii de astăzi vor fi părinții, învățătorii și profesorii, consilierii și primarii, parlamentarii și miniștrii țării.

Prin istorie se formează conștiința națională a unei nații. Prezența și consistența acestei conștiințe arată soliditatea edificiului nostru național. Prin

persistența conștiinței naționale se explică întreaga noastră devenire și trecerea neamului nostru prin marile porți ale istoriei din anii 1859, 1877, 1918.

Conștiința națională este un sentiment puternic pe care îl nutrim și astăzi. Trebuie să-l consolidăm. Să nu-l irosim. Acest sentiment este cel care ne face să vibrăm la numele de român, la realizările, la bucuriile și la insuccesele noastre. Este sentimentul care ne asigură o individualitate și personalitate a colectivității noastre. Este „pașaportul” spiritual al națiunii noastre. Este sentimentul care ne face să ne simțim „acasă”.

Nutrind aceste sentimente, nu-i vom neglija și nu-i vom ignora pe alții. Dimpotrivă, îi admirăm, le apreciem realizările și specificitatea. Interacționăm și împreună cu ei și valorile lor alcătuim marea comunitate a continentului nostru și a marii familii a umanității. Unitatea în diversitate există. Trebuie să o conservăm, să o cultivăm.

Sentimentul apartenenței și mândriei naționale trebuie să sălășluiască în noi toți, dar e vital ca acest sentiment să vibreze în inima educatorilor, și mai ales în inima factorilor decizionali ai neamului nostru.

Neamul nostru trebuie să aspire spre prosperitate, dar în același timp, spre conservarea naționalității noastre. Nu avem voie să uităm că idealul nostru național realizat în anul 1918 a fost spulberat. Acest ideal nu trebuie abandonat. Frații noștri care au suferit atât de mult, tocmai pentru că au fost, simțit și vorbit românește, nu trebuie abandonați. De ce? Pentru că așa este firesc. Pentru că cei care vorbesc aceeași limbă au aceeași cultură, gândesc și simt la fel, au aceleași interese, trebuie să alcătuiască o singură casă. Așa au făcut germanii, spre exemplu, după prăbușirea regimului comunist din anul 1989. Evident, nu putem realiza acest fapt dintr-o dată, sau cu orice preț. Suntem prea mici. Cultivăm sentimentul, educăm, așteptăm oportunități și normalitatea va veni și se va instaura.

De aceea istoria este necesară. Numai ea ne poate ghida.

Realizarea volumului de față poate fi integrată tendințelor generale conaturate mai sus. El înfățișează o serie de aspecte din evoluția istoriei naționale și locale (prahovene) a epocilor modernă și contemporană. Acest volum reprezintă o selecție tematică a preocupărilor, conferințelor, studiilor și articolelor noastre realizate de-a lungul timpului. În pofida discontinuității, dată de „asamblarea” unor studii separate, unitatea poate fi surprinsă chiar prin diversitatea tematică abordată.

Facem precizarea că în acest volum nu au fost integrate conferințele și studiile noastre circumscrise altor direcții ale preocupărilor pe care le avem, precum universul petrolier, cel al administrației publice și al marilor juriști, al evoluției istorice a localității natale, ori altor variate aspecte.

Acestea rămân integrate în volumele conferințelor ori diverselor publicații, așteptând o eventuală reunire a lor în volume consacrate.

Anatomia realizării acestei cărți a făcut posibilă uneori producerea unor mici repetabilități. Acest fenomen s-a produs în special în partea introductivă a studiilor, fapt care se explică prin aceea că articolele subsumate aceluiași univers tematic au fost realizate și publicate la date și în reviste diferite. În mod firesc, de fiecare dată a fost necesară creionarea cadrului în care s-a desfășurat evenimentul sau fenomenul analizat.

În realizarea acestei lucrări am operat uneori mici modificări ale textelor inițiale ori ale titlurilor articolelor care au fost publicate. Acest fapt s-a subsumat rațiunii realizării unei mai bune focalizări a subiectului tratat, necesității actualizării unor informații, asigurării unei coeziuni a lucrării etc. La finalul lucrării, oferim coordonatele exacte ale publicării inițiale, a titlului conferinței și articolului respectiv. Deși notele de subsol sunt numerotate în lucrare „automat” în mod continuu, ele au fost proiectate și reprezintă în fapt entități separate pentru fiecare studiu.

Considerăm că lucrarea noastră poate oferi un evantai interesant al problematicii atât de complexe a evoluției societății noastre din modernitate spre contemporaneitate, atât pentru specialiști, cât și pentru un public mai larg. De altminteri, adresabilitatea către un public mai larg a impus atât diversitatea subiectelor abordate, iar uneori chiar dimensionarea anumitor texte.

Sperăm că volumul de față să corespundă, fie și parțial, exigențelor, interesului și gustului cititorilor noștri. Tuturor le exprimăm anticipat recunoștința noastră sinceră!

I.

MODERNISMUL: TENDINȚE, ORIENTĂRI, CONCRETIZĂRI

I.1. TENDINȚE ȘI ORIENTĂRI ÎN EVOLUȚIA ISTORIOGRAFIEI ROMÂNEȘTI CONTEMPORANE

Prăbușirea regimului totalitar în România în anul 1989 a deschis posibilitatea unei ample dezbateri în domeniul istoriei naționale¹. Această dezbatere a avut la bază idei care s-au concentrat asupra unor formulări care au susținut că istoria românească ar fi fost una care a creat prea multe mituri, prea mulți eroi și statui² și că s-a realizat o istorie triumfalistă. Istoria dacilor, domniile voievozilor medievali și chiar devenirea modernă a statului român ar putea oferi suficiente exemple care să se integreze în aprecierile conturate mai sus.

O altă tendință, echilibrată credem noi, a fost aceea că istoria ca știință își păstrează valențele ei nealterate. Istoria trebuie să redea cu obiectivitate

¹ Această lucrare a constituit tema conferinței noastre *L'Evolution de la recherche en histoire en Roumanie et dans les pays de l'Est*, pe care am susținut-o la Facultatea de Istorie a Universității Bretagne Sud, din Lorient, Franța, la 27 ianuarie 2005, în cadrul unui stagiului Erasmus efectuat la această universitate. Tema prelegerii ne-a fost sugerată de corespondentul nostru, profesorul Olivier Petre-Grenouilleau, ca reprezentând orizontul de interes al publicului de specialitate occidental din acea perioadă. Întrucât facultatea franceză nu avea la acel moment o publicație de specialitate, am decis după încheierea stagiului, să înainteze lucrarea spre publicare unui anuar istoric din Chișinău, considerând că tema ar putea corespunde unui anumit interes din acest spațiu. Chiar dacă s-a scurs un timp apreciabil de la momentul realizării acestui studiu, tematica abordată poate suscita interesul prezentării „febrei” preocupărilor istoriografice ale unei etape interesante, dată de scurgerea unui deceniu și jumătate de la prăbușirea comunismului și de începutul unui nou mileniu.

² Eugen Simion, *Argument*, „Istoria Românilor”, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. XIII – XV.

faptele trecutului, care să servească drept exemple contemporaneității. Aceste valențe i-au fost conferite istoriei chiar de către cronicarii noștri³ (Miron Costin, Grigore Ureche), preluate apoi de istoricii moderni Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, Alexandru D. Xenopol, care au jalonat evoluția istoriografiei viitoare. În anul 1843, când Mihail Kogălniceanu deschidea la Iași primul curs de istorie națională, surprindea admirabil rostul unei istorii naționale care „ne este neapărată”.

Problema istoriei naționale este pusă astăzi și în legătură cu integrarea euroatlantică a României. O istorie națională ar putea – se zice – îngreuna intrarea României în Uniunea Europeană⁴. Un lucru este însă cert, românii trebuie să aibă o istorie realistă, nici mitizată, nici minimalizată, o istorie scrisă, după expresia lui Fernand Braudel, cu o „pasiune exigentă”⁵. Românii trebuie să se încadreze în Europa ca români⁶, cu tot ceea ce au ei specific, pozitiv și negativ în trecutul sau prezentul existenței lor, cum de altfel au făcut sau vor face și celelalte popoare ale continentului.

Un subiect viu dezbătut după anul 1989 a fost cel asupra modului în care să ne intitulăm istoria: a României, sau a Românilor? În perioada comunistă lucrările și manualele au utilizat sintagma *Istoria României*. După anul 1989 s-a impus denumirea de *Istoria Românilor*. Argumentele acestei a doua accepțiuni au avut în vedere faptul că în afara statului român trăiește un mare număr de români. Este vorba despre românii din Basarabia (astăzi Republica Moldova), cei din nordul Bucovinei (astăzi cuprinși în Ucraina), cei din sudul Dunării din Bulgaria, din Serbia și chiar cei din Ungaria (pentru a nu lua în discuție și pe cei din diaspora). Se poate face astfel aprecierea că România este unul dintre puținele state din lume (dacă nu cumva singurul) înconjurat de o bordură etnică a naționalilor săi. Adoptându-se denumirea *Istoria Românilor*, s-a revenit de fapt la vechea tradiție a istoriografiei românești conturată de A. D. Xenopol, Nicolae Iorga, Constantin C. Giurescu⁷. Această titulatură se utilizează astăzi și în manualele școlare.

Toate perioadele istorice s-au bucurat de atenția investigației specialiștilor. Astfel, dacă ne îndreptăm privirea asupra epocii antice din istoria românească, vom constata faptul că după cel de-al Doilea Război Mondial s-au realizat mari achiziții științifice în istoriografia noastră. Ele au avut la bază

³ Dan Berindei, *Prefață*, „Istoria Românilor”, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. XVII–XX.

⁴ Eugen Simion, *op. cit.*, p. XIII – XV.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Dan Berindei, *op. cit.*, p. XVII – XX.

⁷ *Ibidem*.

numărul impresionant al cercetărilor arheologice realizate. Aceste cercetări au fost coordonate de Institutele Arheologice de la București, Iași și Cluj, aflate sub patronajul Academiei Române. Rezultatul acestora s-a concretizat în înființarea a 60 de muzee în toate județele țării. Ele au adunat un inventar arheologic foarte bogat, fapt care a constituit baza documentară pentru realizarea a numeroase studii privind istoria veche a dacilor, a coabitării dacilor cu romanii, a nașterii poporului și a limbii române. În paralel cu cercetările arheologice, s-a acordat atenție informațiilor oferite de autorii antici, de izvoarele epigrafice și numismatice aferente⁸.

În privința periodizării Istoriei Românilor, trecerea de la epoca medievală la cea modernă a constituit un alt subiect al dezbatărilor specialiștilor. În perioada comunistă se considera că epoca modernă începea în secolul al XIX-lea, odată cu revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, din anul 1821. În ultima perioadă tot mai mulți specialiști au apreciat că epoca modernă a Istoriei Românilor începe odată cu înfăptuirea primei uniri a celor trei țări române, realizată de Mihai Viteazul în anul 1600. Firește, fiecare accepțiune își are propriile argumente. Considerăm totuși că opiniile specialiștilor afirmate în ultima perioadă, mai ales după anul 1989, sunt mai apropiate de adevăr, și acest fapt nu numai luând ca simplu argument dorința de aliniere la periodizarea europeană și de evitare astfel a unei desincronizări frapante.

Istorici de mare prestigiu, aparținând epocii moderne și apoi celei contemporane, considerau secolul al XVII-lea ca făcând parte din epoca modernă. De exemplu, Alexandru D. Xenopol aprecia că începând „cu anul 1633–1634 încheiem noi istoria medie a poporului român”, iar Nicolae Iorga considera secolul al XVI-lea „un secol de istorie modernă față de Evul Mediu ce fusese atunci”⁹.

Astăzi, importanți specialiști converg la aprecierea că domnia lui Mihai Viteazul (1593–1601) reprezintă momentul care separă epocile medievală și modernă din Istoria Românilor. Astfel, academicianul Răzvan Teodorescu include secolul al XVII-lea în „prima modernitate a românilor”¹⁰, iar profesorul Nicolae Edroiu estimează că secolul al XVIII-lea poate fi apreciat, chiar dacă practicile feudale încă există, drept unul modern¹¹.

⁸ Dumitru Prostase, *Istoriografia. Cercetări – studii, publicații, muzee*, „Istoria Românilor”, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 14–31.

⁹ Cf. Virgil Cândea, *Cuvânt înainte*, „Istoria Românilor”, vol. V, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. XIII.

¹⁰ *Ibidem*. În mod evident, între partizanii acestui punct de vedere îl includem și pe autorul aprecierilor pe care le-am citat, profesorul Virgil Cândea.

¹¹ Nicolae Edroiu, *Cuvânt înainte*, „Istoria Românilor”, vol. VI, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. XIII.

Analizând problematica interiorului epocii medievale, studiile istorice din ultima perioadă au tratat subiecte în premieră pentru istoriografia românească, precum cele privind prețurile, circulația monetară, aspectele demografice, nivelul de trai al populației etc.¹² Evident, aspectele de viață cotidiană au fost realizate și sub influența istoriografiei străine, și a celei franceze în mod special, iar aceste analize s-au extins și asupra epocilor de istorie modernă și contemporană.

Istoriografia rezervată epocii medievale a realizat investigații importante în arhivele otomane aducând în discuție noi documente, ceea ce a permis realizarea unor noi clarificări în privința raporturilor Țărilor Române cu Imperiul Otoman¹³. Cercetarea și punerea în circulație a unor noi documente a caracterizat și istoriografia rezervată epocilor modernă și contemporană. Practic, au fost editate volume sau serii de volume interne sau externe (diplomatice sau din presa vremii) pentru toate marile evenimente ale acestor perioade: Revoluția Română de la 1848, Unirea Principatelor Române din 1859, Războiul de Independență din 1877–1878, mișcarea memorandistă din 1892, Marea Unire din 1918¹⁴. Spre exemplu, acestui din urmă eveniment, în perioada anilor 1983–1989, i-au fost consacrate 12 volume¹⁵. Tabloul publicării documentelor a fost completat de volumele de corespondență, memoriile și discursurile unor personalități de prim rang ale vieții politice și culturale românești precum: I. I. C. Brătianu, Ioan Rațiu, C. Argetoianu, I. Gh. Duca, Al. Marghiloman, Alex. Lahovary, Alex. Vaida Voievod, Grigore Gafencu (care are un jurnal în 50 de volume), Miron Cristea, Mircea Eliade, regina Maria, Carol I, Mihai I etc.¹⁶

Anul 1918, când provinciile românești care se aflau sub dominație străină, Basarabia, Bucovina și Transilvania, s-au unit cu România, reprezintă pentru istoria românească începutul epocii contemporane. După acest eveniment, România a devenit un stat de mărime mijlocie al continentului european¹⁷. Doi recunoscuți cercetători ai epocii contemporane, Ioan Scurtu

¹² Ștefan Ștefănescu, *Cuvânt înainte*, „Istoria Românilor”, vol. VI, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. X.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Gheorghe Platon, *Introducere. Izvoarele istoriei moderne a românilor*, „Istoria Românilor”, vol. VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. XXX–XXXV.

¹⁵ I. Scurtu, Gh. Buzatu, *Introducere. Istoriografia și izvoarele*, „Istoria Românilor”, vol. VIII, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. XVII – XXII.

¹⁶ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. XXX – XXXV; I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. XVII – XXII.

¹⁷ I. Scurtu, *Cuvânt înainte*, „Istoria Românilor”, vol. VIII, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. IX.

și Gheorghe Buzatu, au împărțit istoriografia rezervată acestei epoci în trei perioade¹⁸.

1). 1918–1944. Istoriografia acestei perioade s-a preocupat de cunoașterea evenimentelor și a personalităților acestei etape apelând la publicarea de documente și realizând importante lucrări.

2). 1944–1989. În evoluția istoriografiei acestei perioade pot fi conturate trei subetape, care în fapt marchează nuanțări ale factorului istoriografic vis-a-vis de evoluția politică și ideologică a societății românești.

a) Perioada anilor 1947–1962 a fost o etapă de involuție a istoriografiei românești caracterizată de însușirea și dominarea modelului sovietic.

b) Perioada 1963/1964–1980 poate fi percepută ca una de resuscitare a scrisului istoric românesc. Ea a avut ca punct final Congresul Mondial de Științe Istorice desfășurat în anul 1980, la București.

c) Etapa 1980–1989 a cunoscut o alternanță a unor realizări de prestigiu și a unor eșecuri datorate interferenței factorului politic.

Privită global, istoriografia anilor 1944–1989 poate fi caracterizată ca fiind una de confruntare dintre istorici și cenzura statului totalitar. De fapt, în această perioadă s-a produs un fenomen de dedublare: pe de o parte a existat limbajul oficial prezent în reuniunile „științifice” oficiale, în mass-media și studiile scrise „la comandă”, și pe de altă parte, limbajul și realizările specialiștilor. În scrierea istoriei acestei perioade a existat permanent o confruntare, care nu a fost necunoscută marelui public, între ideologii și activiștii regimului comunist și specialiști¹⁹.

Publicarea în anii '50 a lucrării *Istoria Românilor*, de către Mihai Roller, a denaturat istoria națională prin promovarea unor teze fundamentale false, impuse pe propaganda sovietică²⁰.

Un proiect remarcabil al anilor '60 a fost realizarea *Tratatului de Istoria României*. Proiectat în opt volume, din care au fost publicate, „ușor curățate” ideologic²¹, doar primele patru. Volumele V și VI care urmau să analizeze perioada 1878–1944 în care trebuia să fie analizată evoluția mișcării muncitorești, iar din anul 1921, a Partidului Comunist Român, au rămas în stadiul de machetă. Volumele VII și VIII rezervate epocii socialiste nu s-au finalizat în niciun fel²².

Între realizările perioadei, evidențiem publicarea unor importante

¹⁸ I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. XVII.

¹⁹ *Ibidem*, p. XIX.

²⁰ Dan Berindei, *op. cit.*, p. XVII – XX; I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. XIX.

²¹ Dan Berindei, *op. cit.*, p. XVII – XX.

²² I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. XIX.

volum de documente (de exemplu, opt volume pentru perioada 1918–1947), lucrări privind evoluția economică, analiza regimurilor fasciste din Europa (evident, contaminate de ideologia oficială), România după Marea Unire, România și Conferința de Pace de la Paris Versailles. S-au realizat bibliografii tematice, a început editarea Bibliografiei Istorice a României care a cuprins lucrările apărute începând cu anul 1944, ajungându-se la anul 1999, cu volumul al IX-lea.

S-a reeditat *Istoria Românilor* în zece volume a lui N. Iorga, s-au publicat volumele de sinteză privind *Istoria Românilor* ale unor prestigioși istorici (Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, Ștefan Pascu și Andrei Oțetea – 1974, Vlad Georgescu – 1984). *Revista de istorie*, *Revue roumaine d'histoire* (în limba franceză), *Analele Universităților* București, Cluj, Iași au menținut un statut elevat cercetării științifice istorice²³, deși au fost nevoite să facă formal citări și trimiteri la tezele P. C. R. sau „operele” lui Nicolae Ceaușescu.

3). Perioada după anul 1989 este cea care poate fi caracterizată prin libertatea deplină de exprimare și de acces nestingherit la documente. Această deschidere atât de necesară și de pozitivă a antrenat în același timp și manifestarea unui subiectivism accentuat. Președintele Secției Istorice a Academiei Române, Dan Berindei, remarca faptul că după anul 1989, în niciun alt domeniu științific nu s-a simțit un fenomen de invazie al nespecialiștilor, din afara profesiei, fără studii de specialitate și care au susținut idei nu doar pentru istoria contemporană, ci și pentru perioadele trecute²⁴.

În esență, această perioadă a marcat revenirea la vechea tradiție a istoriografiei românești promovată de A. D. Xenopol, Gh. I. Brătianu, V. Pârvan, P. P. Panaitescu, Constantin C. Giurescu. Este o perioadă a exploziei istoriografice care acoperă toate epocile, toate tendințele și toate domeniile.

Desființarea Fondului Special (Secret) de documente din cadrul Arhivelor Statului (1991), înființarea la București a Colegiului Național pentru Studiul Arhivelor Securității, a Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului (1995), a Centrului de Istorie și Civilizație Europeană de la Iași etc. au creat posibilitățile scrierii unei „istorii adevărate”²⁵. În această perioadă au fost deschise arhivele Poliției, Jandarmeriei, ale Ministerului de Externe, cele militare (de la Pitești) etc. Arhivele Partidului Comunist au fost dislocate imediat după revoluția din decembrie 1989, în totală dezordine, la Pitești. Foștii salariați au fost concediați, iar munca de ordonare a necesitat timp,

²³ *Ibidem*, p. XIX – XXII.

²⁴ Dan Berindei, *op. cit.*, p. XVII – XX.

²⁵ Zezi și Keith Hitchins, *Eseu bibliografic*, „România 1866–1947”, Ediția a II-a, Editura „Humanitas”, București, 1998, p. 557–566.

fapt care a făcut ca aceste documente să intre în circuitul științific începând cu anul 1994²⁶.

Paralel cu studierea documentelor interne, au fost aduse importante documente din Rusia sau microfilme din SUA, Marea Britanie, Franța, Germania, Italia, Belgia, Turcia (operațiunea de microfilmare începând, de fapt, din anii '70).

Acordurile realizate la nivel de stat au permis istoricilor români să studieze în arhivele străine. Practic, după 1989, „au fost luate cu asalt” fondurile secrete ale fostelor țări socialiste și mai ales cele din Rusia ale K.G.B., ale Armatei Roșii, ale Cominternului, fondurile românești capturate de armatele sovietice de ocupație din anii 1944–1945, ceea ce impune ca unele capitole ale istoriei naționale să fie regândite.

După prăbușirea sistemului comunist s-au editat volume de documente, mai ales, pentru subiecte care au fost „ocolite” până în anul 1989, precum mișcările extremiste (de dreapta și de stânga), problema minorităților, a relațiilor româno-sovietice, România și marile puteri în preajma celui de Al II-lea Război Mondial, contextul prăbușirii granițelor naționale din anul 1940, viața politică internă, partidele și personalitățile politice ale perioadei dintre cele două războaie mondiale etc.

Lucrările editate în această perioadă au răspuns în general direcțiilor menționate: Partidului Național Țărănesc, programelor și orientărilor doctrinare ale celorlalte partide, ideologiei și formațiunilor de dreapta (trei volume), Procesului lui Corneliu Codreanu, șeful Mișcării Legionare, ideologiei și structurilor comuniste din România (trei volume). Subiectul mișcărilor extremiste a atras în egală măsură cercetătorii, cât și marele public, întrucât prezentarea acestuia până în anul 1989 s-a realizat într-o manieră partinică, fie denaturată (dreapta), fie glorificată (stânga).

O temă viu dezbătută a fost cea privind situația minorităților naționale. Problema evreiască a fost urmărită începând cu epoca modernă, în dezbaterea ei implicându-se inclusiv cercetători străini (de la Universitatea Paul Valery din Montpellier și de la Universitatea din Tel Aviv)²⁷. Pentru epoca contemporană s-au publicat: *Cartea neagră. Suferințele evreilor din România, 1946–1948*, (trei volume), *Evreii din România, 1940–1944*, (trei volume), *Legislația antievreiască*, (1993), *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri* (1996) etc. Evidențiem problematica holocaustului care a fost una de actualitate în dezbaterea istoriografiei contemporane.

²⁶ I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. XXII.

²⁷ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. XXXIII.

Evident, nu a fost neglijată situația celorlalte minorități din România (maghiarii, germanii etc.).

O direcție însemnată a preocupărilor recente, care atinge și o latură sensibilă a spiritualității românești este cea a Tezaurului României de la Moscova²⁸. De altminteri, întreaga viziune asupra relațiilor româno-sovietice a cunoscut o adevărată răsturnare. Problematika relațiilor internaționale ale României cu marile puteri, cu românii din afara granițelor a rămas o temă „fierbinte”. Pactului Molotov – Ribbentrop (23 august 1939) cu anexele sale secrete privind Basarabia și Dictatului de la Viena din 1940, le-au fost consacrate lucrări speciale.

Agenda istoriografiei contemporane înregistrează realizări în diverse alte direcții: problematica evoluției economice, a istoriei armatei, a locului și rolului lui Ion Antonescu în cel de-al Doilea Război Mondial, a Bisericii (neglijată total în perioada totalitară), a analizei regimului politic din România cât și subiecte tabu până în anul 1989, precum Francmasoneria, ori șefii serviciilor secrete din România.

Din producțiile istoriografiei recente nu au lipsit lucrările de sinteză, precum: *O istorie sinceră a poporului român; Istoria românilor. Studii critice; Istoria Românilor în secolul XX* etc., în care în afară de istorici români s-au angrenat și istorici străini precum Keith Hitchins și Denis Deletant. Ajungând la acest aspect, putem menționa și rolul altor istorici străini implicați (unii doar tangențial), în descifrarea unor subiecte contemporane ale istoriei românești: Seton Watson, Stephan Fischer Galați, Arnold Toynbee, Pierre Renouvain, J. B. Duroselle, Maurice Baumont, Milan Vanku, David D. Fundenburg, Scherman David Spector etc.²⁹

În mod evident, cea mai importantă realizare a istoriografiei românești contemporane este editarea sub egida Academiei Române a noului tratat de istoria Românilor. Conceput în zece volume, în perioada 2001–2003, au fost deja publicate opt volume (volumul VII, cu două tomuri), ajungându-se cu tratarea evenimentelor până la anul 1940³⁰. Tratatul este conceput să prezinte evenimentele până la zi (cu toate dificultățile pe care le implică o astfel de hotărâre), președintele Academiei Române făcând comparația cu o casă care astfel va avea și acoperiș³¹. Oricum, tratarea evenimentelor privind participarea românilor la cel de-al Doilea Război Mondial, instaurarea și evolu-

²⁸ Vezi Mihail Gr. Romașcanu, *Tezaurul României de la Moscova*, București, 1993.

²⁹ I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. XXX – XXXII.

³⁰ Între timp s-au finalizat și celelalte două volume, demarându-se chiar editarea celei de a doua ediții a noului tratat.

³¹ Eugen Simion, *op. cit.*, p. XIII – XV.

ția regimului comunist, a evenimentelor din și după anul 1989, vor necesita investigații și reflecții speciale.

Tratatul este apreciat de președintele Secției Istorice a Academiei Române ca fiind o lucrare de interes național, o lucrare bilanț care încearcă să clarifice confuziile care au înflorit în ultima perioadă, el punând capăt denigrării unor personalități și tendințelor exagerate de demitizare, fiind rezultatul cercetărilor specialiștilor.

În concluzie, putem spune că istoriografia românească contemporană are realizări remarcabile. Trebuie să reținem și faptul că nu tot ceea ce s-a creat până în anul 1989 a fost negativ și de slabă calitate și trebuie azvârlit. Trebuie făcută o selecție. Neîndoielnic, acest lucru este necesar.

Libertatea de idei după 1989, revenirea la tradițiile valoroase ale istoriografiei românești de dinainte de impunerea regimului comunist, dezbaterile istoriografice, abandonarea practicii discreditării la comandă a unor personalități (M. Eliade, E. Cioran, E. Ionescu etc.), dispariția subiectelor intangibile, dezvoltarea legăturilor științifice externe, practica acordării unor burse pentru cercetarea fondurilor documentare străine (inclusiv în Franța – Nantes), abordarea „explozivă” a tuturor aspectelor vizând toate perioadele istoriei naționale creează premisele unei viabile dezbateri între specialiști, pentru scrierea istoriei necesare colectivității naționale.

În mod cert, o parte însemnată din problematica și orientările istoriografiei românești trebuie să se regăsească și în istoriografia celorlalte țări foste comuniste din Estul Europei.

Activitatea comisiilor bilaterale ale istoricilor din aceste țări poate oferi unele informații privind problematica care ne interesează. De exemplu, sub coordonarea unui profesor al Universității Iași, membru corespondent al Academiei, se desfășoară din doi în doi ani, lucrările Comisiei istorice româno-polone. Lucrările se țin alternativ în fiecare țară. Problematika abordată este cea din sfera interesului comun al relațiilor politice, economice și culturale de-a lungul timpului, între cele două popoare. Uneori lucrările prezentate sunt publicate în volum.

O activitate intensă desfășoară Comisia Bilaterală a Istoricilor din România și Federația Rusă. Activitatea se află sub coordonarea academicienilor din fiecare țară. Cea de a șaptea sesiune s-a desfășurat în anul 2002, la Ploiești. Sesiunea a fost structurată pe trei teme principale: I. *Petrolul ca factor intern și internațional în istoria României și a Rusiei. Aspecte economice, politice și militare*; II. *Societate și stat în Rusia și România (epocile medie și modernă). General și particular*; III. *Relațiile româno-sovietice în perioada instaurării modelului sovietic al socialismului în România*

(1948–1953)³². Cea de a VIII-a sesiune a istoricilor români și ruși s-a desfășurat în anul 2003, la Moscova. Subiectele abordate s-au încadrat în două teme. I. *Modernizarea societății în secolul XX* și II. *Relațiile româno-sovietice în perioada 1953–1958*³³. Cea de a IX-a sesiune s-a desfășurat la Constanța și a avut înscrise în dezbatere aspecte ale evoluției relațiilor agrare între România și Rusia în secolele XVI – XVII și rolul Mării Negre în istoria celor două societăți³⁴.

Lucrările se desfășoară de regulă pe parcursul unei săptămâni. Ca principiu, fiecare parte prezintă pe rând câte o comunicare, urmată de dezbateri. Activitatea acestor comisii este foarte interesantă și se desfășoară sub semnul profesionalismului și dorinței de clarificare a problemelor luate în discuție, și mai ales a celor care privesc relațiile bilaterale³⁵. Din analiza programelor acestei comisii, se constată faptul că istoricii din cele două țări nu ezită să analizeze subiecte delicate ale relațiilor româno-sovietice din epoca contemporană, în general, și chiar din perioada celui de-al Doilea Război Mondial.

Succinta prezentare realizată evidențiază faptul că schimbările politice survenite în Europa de Est în anul 1989 au creat posibilitatea abordării în mod liber a unei tematici variate, inclusiv a unor subiecte sensibile din relațiile dintre state. Deschiderea arhivelor „secrete” a creat condițiile analizei cu obiectivitate a problematicii abordate. Dialogul de idei între istoricii din aceste țări are un rol pozitiv în evoluția istoriografiei contemporane.

I.2. A 50-A ANIVERSARE A REVOLUȚIEI ROMÂNE DE LA 1848, ÎN BUCOVINA

Un moment important al luptei seculare a neamului pentru apărarea ființei naționale, pentru unitate și independență îl reprezintă Revoluția Română din anul 1848. Desfășurată în resorturile sale cele mai intime sub deviza: *Noi vrem să ne unim cu Țara*, mișcarea revoluționară din 1848 a consolidat lupta și aspirațiile românilor de pretutindeni pentru realizarea idealurilor vitale ale națiunii noastre.

³² Academia Română, Academia Rusă de Științe *Sesiunea a VII-a a Comisiei Bilaterale a Istoricilor din România și din Federația Rusă, Program*, Ploiești, 10–17 noiembrie 2002.

³³ Rossiskaia Academia nauk, Academia Rumâni, Nationalnâi Comitet Istorikov pri Rossiskai akademii nauk, Comisia istoricov Rossii i Rumâni, Institut slavianovedenia RAN, *Naucinaia programma VIII*, Zosedania Comissii Rossii i Rumâni, 28–31 octobria, Moskva, 2003.

³⁴ Academia Română, Academia Rusă de Științe Comisia Bilaterală a Istoricilor din România și din Rusia, *Sesiunea a IX-a. Program*, 4–9 octombrie 2004, Constanța.

³⁵ Constatări personale, în calitate de participant al sesiunii de la Ploiești.

Revoluția de la 1848, moment fundamental al devenirii noastre, impresionează prin profundul caracter național și unitar³⁶ înscris în documentele sale programatice, prin implicarea celor mulți și solidaritatea interprovincială, prin speranța plămădirii unei lumi noi, moderne. Ea a realizat „... apropierea duhurilor, unirea inimilor, frățietatea caracterurilor, solidaritatea soartei, combucurarea unuia cu toți și tuturor cu unul...”³⁷. Deși înfrântă, revoluția de la 1848, ca și Unirea din 1600, va căpăta dimensiuni de simbol și epos în istoria neamului nostru pentru că, „Revoluția Română din 1848–1849 a urmărit unirea Moldovei și a Țării Românești într-un stat independent, recunoașterea națiunii române din Transilvania, apoi unirea tuturor ținuturilor românești din Imperiul Habsburgic într-un principat autonom și în perspectivă, însăși desăvârșirea statului unitar român”³⁸.

Revoluția de la 1848 a avut o puternică rezonanță asupra posterității. Ea a sădit sentimente de optimism și încredere, curaj și speranță în conștiința românilor de pretutindeni, dar mai ales în conștiința celor ce se aflau sub dominația străină. Ea a luminat ca un astru sensul devenirii istorice. Ea a îngemănat într-un puternic curent multitudinea eforturilor ce veneau să curgă ireversibil către realizarea unității depline.

În prezentarea noastră ne-am propus să surprindem ecoul acestei revoluții în Bucovina, după 50 ani de la desfășurarea acestui eveniment³⁹.

Principalele surse documentare ale acestei analize au fost ziarele „Deșteptarea” și „Patria” care au apărut la Cernăuți. În ziarul „Deșteptarea” din 15/27 mai 1898⁴⁰, la rubrica „Corespondența Deșteptării” erau inserate două mici articole care făceau referire la semnificația zilei de 3/15 Mai 1848, și felul în care s-a sărbătorit această zi în Bucovina. Totodată se făcea precizarea că „despre însemnătatea adunării de pe Câmpul Libertății și despre serbările de acuma, vom scrie mai pe larg în numărul viitor”⁴¹.

³⁶ Vlad Georgescu, *Istoria Românilor de la origini până în zilele noastre*, Ediția a III-a, „Humanitas”, București, 1992, p. 158–159; Ștefan Pascu, *Legături și trăsături de unitate ale revoluției de la 1848 în Țările Române*, „Anale de istorie”, an XIX, nr. 2, 1973, p. 61–73. Recenta lucrare a lui Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, „Univers Enciclopedic”, București, 1997, p. 220–228, acceptă parțial caracterul național și unitar al revoluției de la 1848–1849.

³⁷ Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985, p. 141.

³⁸ Andrei Oțetea, (redactor), *Istoria poporului român*, Biblioteca de istorie, București, p. 385.

³⁹ Despre revoluția de la 1848 în Bucovina, vezi și Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, „Humanitas”, București, 1991, p. 89–116.

⁴⁰ „Deșteptarea. Gazeta pentru popor”, Anul VI, nr.10, Cernăuți, 15/27 Maiu, 1898.

⁴¹ *Ibidem*.

Ziarul „Deșteptarea” apărea în capitala provinciei, Cernăuți, în anul 1893⁴². El se prezenta ca un apărător dârz și constant al drepturilor sacre ale poporului român pentru păstrarea limbii și culturii naționale, a școlii românești, a pregătirii cadrelor didactice. Ziarul lua atitudine vehementă față de politica autorităților austriece, de a schimba caracterul etnic românesc al provinciei⁴³. Era perseverent și încuraja activitatea societăților de tot felul, a cluburilor de cultură sătești, a serbărilor, a cântecelor, a legendelor și poeziilor populare. El se caracteriza printr-un înalt patriotism și un vădit spirit angajant. În acest sens, semnificativă era însăși denumirea ziarului. Aceste aprecieri sunt caracteristice și ziarului „Patria” care își începea activitatea în anul 1987.

Abordând complexe probleme ale neamului românesc din Bucovina, la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, „Deșteptarea” a făcut un loc de cinste în paginile sale jubileului revoluționar pașoptist. Realizând o succintă analiză a cauzelor ridicării la luptă a poporului român din anul 1848, „Deșteptarea” aprecia că toți românii erau necăjiți, indiferent de provincia în care lucrau, „dar cei mai necăjiți români din lume au fost și rămân frații noștri din Ardeal”⁴⁴.

În articolul *Sărbătoarea din 3/15 Maiu*, ziarul arată că la această dată a anului 1848 românii transilvăneni s-au trezit, „din somnul lor cel de moarte”⁴⁵, și s-au adunat „40 de mii de Români Ardeleni de toată pătura și tagma...”⁴⁶ pe un câmp întins căruia i s-a dat numele de „Câmpul Libertății” ce se află în apropiere de Blaj⁴⁷. Aici, în acest cadru deosebit ei au făcut următorul jurământ:

„Jurăm că nu vrem stăpâni nici robi nu vrem să fim! Jurăm că noi Români Ardeleni de la opincă până la vlădică frați de un gând vom fi, că credincioși vom rămâne [...], legii noastre strămoșești, că de limba noastră ne-om ținea cum copilul de mamă se ține; că până la moarte ne-om lupta ca să dobândim drepturi și legi cum le au alte nații fericite în lume...”⁴⁸.

Și chiar dacă această mare ridicare la luptă a românilor a stârnit furia autorităților habsburgice asupra poporului și mai ales asupra conducătorilor

⁴² Biblioteca Academiei păstrează colecțiile ziarului „Deșteptarea” pentru anii 1893–1904; 1907–1908; 1921–1922; 1943–1944.

⁴³ Vezi de exemplu „Deșteptarea”, Anul XIX, Cernăuți, nr. 51, 5/18 Iulie 1901, p. 1.

⁴⁴ *Sărbătoarea din 3/15 Maiu*, „Deșteptarea”, Cernăuți, 1/13 Iunie, 1898, p. 87–88.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Dumeneca în 3/15 Maiu*, „Deșteptarea”, Cernăuți, 15/27 Maiu, 1898, nr. 10, p. 84.

⁴⁸ *Sărbătoarea din 3/15 Maiu*, „Deșteptarea”, Cernăuți, 1/13 Iunie, 1898, p. 87–88.

acestuia arată ziarul, „din sângele lor au răsărit cete de viteji noi”⁴⁹, care continua lupta înaintașilor lor.

„Deșteptarea” nu uita să sublinieze rolul conducătorilor, de care istoria noastră niciodată nu a dus lipsă „care s-au ridicat să mântuiască neamul românesc”⁵⁰ și care de cele mai multe ori au fost „oameni cu multă carte și multă iubire de neam și cu mult curaj”⁵¹. Din rândul acestora, ziarul îi acorda o deosebită atenție, consacrandu-i un articol întreg lui Aron Pumnul. Profesorul blăjean s-a înrolat în rândurile comisarilor de propagandă⁵², a redactat Proclamația prin care poporul român era convocat la Adunarea de la Blaj din 3 Aprilie 1848⁵³ iar, odată cu înfrângerea revoluției, a părăsit teritoriul Transilvaniei. Invazia contrarevoluționară țaristă l-a surprins la Focșani, de unde apoi a trecut cu greu, travestit, în Bucovina unde s-a refugiat la Cernăuca, moșia familiei Hurmuzachi, lângă Cernăuți⁵⁴.

Ziarul reamintea cititorilor săi îndemnul făcut de bucovinenilor în 1848 de cel care avea să devină profesor de limba română vreme de 18 ani la gimnaziul din Cernăuți⁵⁵: „Uniți-vă Bucovinenilor! Apărați-vă nația voastră! Nația ce este? Ceea ce-i apa pentru pești, aerul pentru zburătoare, ceea ce-i lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, aceea-i nația pentru noi! Nația și limba noastră sunt malul scăpării noastre! Apărați-vă limba și drepturile, care vi se cuvin după dreptate și omenie!”⁵⁶. Omagiindu-i personalitatea și activitatea acestui reprezentant de frunte al revoluției din 1848 și al culturii naționale, ziarul creiona mai ales contribuția adusă de el la clarificarea conceptului de națiune și conturare a drepturilor naționale ale poporului român.

„Deșteptarea” preciza cu claritate în titluri semnificative: „Sărbătoarea cea mare a românilor”, Sărbătoarea din 3/15 Maiu”, „Cum să serbăm noi pomenirea zilei de 3/15 Maiu 1848”, festivitățile care s-au organizat cu ocazia aniversării în discuție: „În anul acesta s-au împlinit 50 de ani de la 3/15 Maiu 1848. Românii de prin Ardeal, Ungaria, Banat și România, s-au adunat prin

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Sărbători de ale bisericii noastre și sărbători de ale nației noastre*, „Deșteptarea”, nr. 11, Cernăuți, 1/13 Iunie, 1898, p. 87.

⁵¹ *Sărbătoarea din 3/15 Maiu*, „Deșteptarea”, Cernăuți, 1/13 Iunie, 1898, p. 87–88.

⁵² Maria Totu, *Participarea românilor din Transilvania la revoluția de la 1848, în Țara Românească*, „Revista de Istorie”, Editura Academiei, nr. 6, (29), 1976, p. 854.

⁵³ Ștefan Pascu, Liviu Maior, *Culegere de texte pentru istoria României*, vol. I, Editura „Didactică și Pedagogică”, București, 1977, p. 176–177.

⁵⁴ *Aron Pumnul*, „Deșteptarea”, Cernăuți, 1/13 Iunie, 1898, nr. 11, p. 88.

⁵⁵ Maria Totu, *op.cit.*, p. 854.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 19.

târguri [...] au ținut cuvântări, s-au hotărât să se poarte așa cum s-au purtat la anul 1848 Ardelenii”.

Arătând că această zi a fost omagiată și în străinătate la Viena, Paris, Bruxelles, Berlin, ziarul precizează cu mândrie: „Și copiii Românilor Bucovineni au serbat în Cernăuț această zi mare și sfântă. Toate gazetele românești, toți românii au serbat pomenirea acestei zile”⁵⁷.

Ziarul „Patria” în articolul *3/15 Maiu la Cernăuț. Reportaj special al „Patriei”* făcea o descriere amănunțită a festivităților organizate în capitala provinciei.

„Demn și serios am serbat memorabila zi a libertății naționale. Sala de la Central a fost cu mult prea strâmtă. Decât să poată cuprinde întreg public român, cari, mânat de un sfânt entuziasm, s-a întrunit ca să aducă omagii de pietate memoriei eroilor, cari prin fapte și sacrificii au dat o nouă viață mult împilatlui nostru popor. Sala era îndesată de public distins [...]. După cântarea imnului național «Deșteaptă-te, române!», a cărei ultimă strofă a fost repetată de mai multe ori de întreaga societate ridicată în picioare și cu mâinile în sus în semn de jurământ”⁵⁸, au rostit înflăcărâte discursuri: prof. dr. I. G. Sbierea, prof. dr. Braniște, Dragoș Bumbac, Agripina D. Onciul, Iancu Nistor, prof. dr. Ambrosie Comoroșan, pe care publicația le prezenta în întregime⁵⁹.

În paginile sale, „Deșteptarea” făcea o frumoasă comparație între efectul pe care îl are „apa rece din fântână pentru trupul călător” și efectul sărbătorii asupra sufletului poporului „nostru celui copleșit de griji și supărări”, concluzionând că „sărbătorile ne fac de suntem ca născuți de-a doua oară...”⁶⁰. Ziarul lămurea apoi că sărbătorile ne aduc aminte „de acei fii aleși ai nației noastre românești, care au apărat limba și drepturile [...] și tot ce au avut și avere și viață și familie au jertfit și au pus pentru” realizarea aspirațiilor seculare. Publicația preciza mai departe că „pentru fiecare Român mare [...] poporul român are câte o sărbătoare. Și pentru fiecare faptă [...] are câte o sărbătoare. Multe sărbători [...] avem și noi Românii, dar între cele foarte însemnate este aceea [...], care s-a serbat în ziua de 3/15 Maiu din anul acesta de către toți Românii de pe întreaga față a pământului”⁶¹.

⁵⁷ *Cum să serbăm noi pomenirea zilei de 3/15 Maiu 1848*, „Deșteptarea”, Cernăuți, 1/13 Iunie, 1848, nr. 11, p. 88; Vezi și „Deșteptarea”, Cernăuți, 15/27 Maiu 1898, nr. 10, p. 84.

⁵⁸ *3/15 Maiu la Cernăuți. Reportaj special al „Patriei”*, „Patria”, An II, Cernăuți, Miercuri 6/18 Maiu, nr. 127, 1898.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Serbătoarea cea mare a Românilor*, „Deșteptarea”, Cernăuți, 1/13 Iunie 1848, nr. 11, p. 87.

⁶¹ *Serbări ale bisericii și sărbători de ale nației noastre*, „Deșteptarea”, Cernăuți, 1/13 Iunie 1848, nr. 11, p. 87.

Scopul și rostul acestei sărbători jubiliare a fost surprins cu o impresi-onantă maturitate și precizie în paginile publicației. Aniversarea revoluției din anul 1848 nu reprezenta un scop în sine, ea se făcea cu adresă, ea chema la meditație, oferea exemplu și îndemna la acțiune: „Să ne aducem cu toții aminte de necazurile, de iobăgia și de robia fraților noștri din Ardeal în-ainte de anul 1848, să le asemănăm pe acestea în gândul nostru cu nevoile și necazurile noastre de astăzi și să înțelegem că noi Românii Bucovineni astăzi mai că tot așa de rău stăm, ca Ardelenii nainte de anul 1848...”⁶² (subl. ns. – Gh. C.).

Continuând demonstrația, ziarul îndemna „să ne aducem aminte cum s-au mișcat [...], frații Ardeleni ca niște uriași, cum au sărit cu toții 40 de mii de odat la adunarea de la Blaj cum au scuturat jugul robiei [...] cum au jurat cu toții să nu se lase [...], de limba lor, de legea lor, de drepturile lor, cum nu s-au lăsat ei până astăzi de planul lor și de jurământul lor...”⁶³. Spre sfârșitul demonstrației pe care o realiza publicația, căpăta izul unei speranțe și al unui îndemn la libertate națională:

*„de toate acestea să ne aducem aminte și să rugăm în gândul nostru [...] să [...] ridice și nouă din mijlocul nostru oameni cu carte, cu iubire de neam și lege, cum le-a ridicat Ardelenilor la anul 1848, ca să aibă cine ne aduna și pe noi în adunări de câte 40 de mii de oameni, ca să jurăm și noi jurământ strașnic ca Ardelenii, să mântuim și noi limba și nația noastră și drepturile noastre...”*⁶⁴ (subl. ns. – Gh. C.).

De altfel, această speranță, vis și pătimire exprimată de publicație în ter-menii: „Of, când vom ajunge și noi zilele care le-au avut Ardelenii acum la anul 1848”, avea să-și găsească mareață împlinire la numai două dece-nii de la punctarea acestei aniversări, când la 28 noiembrie 1918, Congresul General al Bucovinei prin emoționanta și impunătoarea Declarație hotăra: „Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu regatul României”⁶⁵.

După cum am observat, aniversarea a 50 de ani de la desfășurarea revo-luției din anul 1848 s-a bucurat de o mare cinstire în Bucovina. Acest lucru a avut o deosebită semnificație. În primul rând Bucovina era o provincie

⁶² *Cum se serbăm noi pomenirea zilei de 3/15 Maiu 1848*, „Deșteptarea”, Cernăuți, 1/13 Iunie 1848, nr. 11, p. 88.

⁶³ *Ibidem.*

⁶⁴ *Ibidem.*

⁶⁵ Ion Nistor, *op.cit.*, p. 397.

care se afla sub dominație străină. Aici, ca și în celelalte provincii care se găseau în aceeași situație, se făceau stăruitoare eforturi pentru păstrarea ființei naționale a poporului român, pentru păstrarea caracterului românesc al provinciei, pentru apărarea limbii și culturii naționale, rezistându-se prin toate formele tendinței de germanizare practică de guvernul imperial austriac. Rememorarea evenimentelor petrecute în urmă cu 50 de ani, pe câmpia Libertății de la Blaj, includerea acestora în rândul celor mai mari sărbători din istoria neamului, elogierea conducătorilor, reliefaarea urmărilor amare aveau rolul de a aminti, dar mai ales pe acela de a tonifica și îngemăna eforturile unei populații de mult hotărâtă în împlinirea destinului ei. În al doilea rând, se poate observa ecoul profund pe care l-a putut avea asupra generației și generații ale întregului popor roman, marea ridicare din anul 1848. Dar, pentru românii din teritoriile aflate sub dominația străină, 1848 însemna mai înainte de toate apelul la naționalitate, speranța în unire.

Momentul jubiliar pașoptist în Bucovina se înscria în eforturile întregii națiuni pentru cinstirea eroilor, a marilor evenimente din istoria neamului, pentru întărirea conștiinței naționale, pentru pregătirea acelor condiții necesare înfăptuirii aspirațiilor vitale ale poporului nostru: desăvârșirea unității naționale.

I.3. MEDALION ȚĂRANULUI, 1859

Cine ar putea să nege oare un rol îndeobște recunoscut? Cine nu vede că în evoluția noastră istorică, forța vulcanică și irezistibilă a evoluției sălășluiește ascuns, în acea parte a societății pe care o desemnăm tainic, generic și cu venerație prin termenul de țărănim! El, țăranul, atârnat de munți, ori lipit de ogor, obsedat de existența pentru mâine, dar mai vârtos obsedat de un mâine pentru prunc, și pentru nație, prezent oricând să apere puținul cel sfânt, prieten al domnitorilor, sprijin al boierilor, confident al cărturarilor, el, cel care și-a iubit întotdeauna glia străbună, contorsionat pentru un mai bine, a ajuns în sfârșit, la 1848, pe o treaptă de mult așteptată. El a stat, în timpul mării ridicări, atunci când s-a alcătuit *Comisia asupra proprietății*, la aceeași masă, față în față, cu boierul, cu stăpânul pământului, a recunoașterii calității și demnității sale de om și, deci, de egal al stăpânului său, discutând posibilitatea împrumutării.

Având de partea sa atuurile înnoirilor aduse de evoluția timpului, a așteptat, a sperat. Deși nu a transformat la acel moment idealul său în concret, precedentul avea să fie în curând realizat. Lupta avea să continue. Și nu

peste multă vreme s-a ivit ocazia cea mare a Unirii. La marea alcătuire care s-a plămădit a fost chemată să participe toată suflarea. Țărănimia a participat cu entuziasm, a acționat prin faptă în realizarea unui ideal de mult conturat.

Participarea țărănimii la Adunările ad-hoc ale Moldovei și ale Țării Românești a dat glas înfricoșătoarei ei situații. Ea își pierduse de mult încrederea în mai marii pământului țării și nu uita să-și arate prin repetare mulțumirea și nădejdea față de mai marii lumii care au vrut s-o întrebe. Țăranii au arătat că mai întâi și întâi îmbrățișează cele mai mari dorințe ale țării pentru Unire și Independență, dar „ca țărani rumâni plugari”, sau deputați săteni a douăsprezece sute de mii de suflete, trimiși a fi răsunetul geamătului lor și potrivit cu mandatul alegătorilor, trebuie să înfățișeze și situația lor prinsă în obscuritate.

Cuvântul țărănimii în Adunările ad-hoc ale Țării merită, credem, o mai mare luare aminte. El nu este un cuvânt simplu. Nici alcătuirea sa nu este simplă. El ascunde o înlănțuire istorică de amărăciune și de chin. El reprezintă o filosofie a vieții și a dreptății. El contopește un summum al suferinței. El merită a fi supus unei îndreptățite și varii analize.

Dorind să se înțeleagă bine și de către cei care nu au avut ochi și urechi pentru aceasta, rolul țărănimii de coloană vertebrală al întregului edificiu național s-a utilizat repetiția subiectului care poate deveni obsedantă:

„*noi* biruri grele pe cap am plătit, oameni de oaste numai *noi* am dat; ispravnici, judecători, privighetori și jandarmi numai *noi* am ținut; drumuri, poduri și șosele numai *noi* am lucrat; beilicuri, podvezi și havalele numai *noi* am făcut; boierescuri, zile de meremet numai *noi* am împlinit, clacă de voie și fără de voie, numai *noi* am dat ...; băutură scumpă și otrăvită numai *noi* am băut; pâine neagră și amară, udată cu lacrimi, numai *noi* am mâncat; bătălii și răzmerițe, când au fost, tot greul *noi* l-am dus; oști când au venit, *noi* le-am hrănit, *noi* le-am slujit, *noi* le-am purtat...” (subl. ns. – Gh. C.).

Repetiția apărea ca o formă ce biciuia sacadat și cu putere, imperturbabil în cele mai prețioase și elementare acumulări morale ale ființei umane. „Când ne-am jăluit, când ne-am tânguit, păsurile când ne-am spus: ispravnicul *ne-a bătut*, privighetorul *ne-a bătut*, jandarmul *ne-a bătut*, zapciul *ne-a bătut*, vătășelul *ne-a bătut*, vechilul *ne-a bătut*, posesorul *ne-a bătut*, boierul de moșie *ne-a bătut*” (subl. ns. – Gh. C.).

Cântecele de jale și de haiducie, doinele rimate, strigătele din imemorable au transpărut acum în cuvântul țărănimii: „Iară dacă puhoiul oștilor se

scurgea și furtuna se alina, holdele se semăna, grânele înverzea, câmpiile înflorea, că sudoarea noastră le uda” (subl. ns. – Gh. C.).

Puterea de evocare a depășit dezinvolt limitele unei relatări seci și a îmbrăcat forța unor clișee cu imagini zguduitoare ale obligațiilor țărănimii. „Iarna era grea, oști multe, cărături multe și la loc depărtat, căram la Dunăre și peste Dunăre, boii degereau și cădeau, alături cădea și omul cu dâșii, acasă copiii flămânzeau [...]”.

Comparațiile au fost sugestive și împrumutate din permanența universului românesc: „Cătu-i Dunărea de mare și de largă curge râul sudorilor noastre, se duce peste mări și peste hotare, acolo se preface în râuri de aur și de argint”.

Patetismul descrierii, gingășia cuvintelor, antiteza au redat adevărata față a tragismului, generând mai mult decât compătimirea izvorâtă din sinceritate:

„Holdele cele mari și întinse se fac frumoase și mănoase; iar când treci pe lângă pământurile noastre ți se rupe inima; ogoarele ne rămân în paragină, păpușoi ni se îneacă în buruiană și rămân necoți de-i bate bruma; cei boierești, așezați de noi în coșere, șed ca aurul de frumoși. Când dă frigul, când bate crivățul, când ne bate nevoia, ne ducem de ne răscumpărăm însăși munca noastră, ca să ne hrănim copiii cu dânsa și, de multe ori, pe lângă necazul nevoieii, unii tari de inimă ne mai țineau de leneși, că nu am putut a ne lucra ogorul”.

Cerințele țărănimii au fost prezentate la fel de plastic, dar totodată exact, precis, fără echivoc;

„pe viitorime săteanul să fie și el pus în rândul oamenilor, să nu mai fie ca până acum asămăluit cu dobitoacele necuvântătoare; bătaia, care atâta amar de timp ne-a umilit și ovilit, biciul și varga, care de multe ori au batjocorât părul cel alb al părinților noștri și câteodată au făcut pe femeile noastre să-și piardă pruncii din pânțele lor, să se ridice pentru totdeauna deasupra noastră. Pentru orice vină să ni se pună pedepsi, ca cealaltă lume, și să nu mai fim osândiți fără judecată.

De asemenea, ne rugăm ca pe viitorime toate beilicurile scrise și nescrise în legi, toate havalelele, precum și birul pe cap, să fie pentru totdeauna oborâte. În locul tuturor acestora să se puie un singur bir pe averea fiecui, fără osebite de țeară, iar nu ca până acum, căci cei ce nu aveau de unde, dau mult, iar cei ce aveau mult, dau puțin sau nimic.

Ne mai rugăm iarăși ca satele să-și aibă de acum înainte dregătorii alese chiar din sânul lor însuși” (subl. ns. – Gh. C.).

Întreaga pledoarie copleșește prin sinceritatea înălțătoare și dorința cea mai fierbinte: „să nu mai fim ai nimănu, să fim numai ai țării și să avem și noi o țeară”. Acestui strigăt al disperării îi va răspunde domnul Cuza, ostoindu-l la 14 august 1864: „pentru dea pururea și de astăzi voi sunteți proprietarii liberi pe locurile supuse stăpânirii voastre [...]. De astăzi [...], voi aveți o părticică de pământ, proprietatea și moșie a voastră, de astăzi voi aveți o patrie de iubit și de apărat”.

Prin cuvintele ei, țărănimea a sensibilizat mintea și inima mai marilor pământului și ai țării. Dar mai presus de toate, țărănimea a impresionat prin gest, prin atitudinea de înțelepciune de care a dat dovadă și pe care nu putea să o aibă decât o acea parte a societății, „talpa țării”, cu rădăcinile adânc răsfrate în istoria suferințelor naționale. Ea a făcut un sacrificiu de sine. A renunțat a cere pământ, în schimbul Unirii. A fost un gest de pilduitor patriotism. Un gest eroic. Altruism. Exemplu. Un ideal educațional.

Țărănimea, care trăia în limitele unei situații de care era deplin conștientă, a renunțat la binele propriu în favoarea binelui colectiv, al națiunii, al viitorului. Maturitatea gestului a fost cu atât mai valoroasă, cu cât atitudinea sa a fost un act, autentic deliberat:

„Că pentru noi rumânii țărani, de am votat și stăruim a nu intra acum în cercetarea treburilor din năuntru țării nu este nepătrundere de ceea ce facem, nici temere [...], ci este numai via simțire ca nu cumva să se vateme autonomia prin noi înșine.

Că noi, rumânii țărani, stăruim aici așteptând hotărârea înaltului Congres de la Paris asupra celor patru dorințe politice ale țării [...].

Că noi, rumânii țărani, prin urmare, ne păstrăm dreptul ca în Adunarea ce va face legile din năuntru țării să dăm de față toate greutățile [...], și să arătăm îndreptările ce trebuie să se facă ”.

Și toată sacra pledoarie s-a țesut în simplitatea naturală, inocența socială și plecăciunea de-a dreptul mitice a acestor truditatori ai neamului: „Iată plecatele noastre rugămînți și cereri [...]. De aceea noi nu facem nici imputare nimănu, nici înfruntare nimănu, și să avem iertare dacă spunând adevărul, vom fi scăpat vreo vorbă care să vie greu la auzul cuiva”.

Și pentru că am vorbit de gestul purificator al țărănimii de a se contopi cu interesul național, să ne fie îngăduit acum, la ceas aniversar⁶⁶, să aducem omagiul și prețuirea noastră acestor prea simpli oameni: Ioan Roată, Simion Stanciu, Răducanu Sava, Dănilă Bălan, Constantin Ostahi, Toador Sân-Pavel, Ion Ababei, Dumitru Savin, Pandelachi Croitoru, Timotei Sacalov,

⁶⁶ Această evocare a fost prezentată în cadrul Societății de Științe Istorice Prahova, la 24 ianuarie 1990.

Ioniță Olariu, Vasile Bălăiaș, Ioan Levărdă, Ioan Roșca, Vasile Stan, Tănase Constantin, Ioan Roateș, Nicolae Mazălu, Marin Pârcălăbescu, Stan Panait, Stoie Ivașu, Mircea Mălăieru, Ene Cojocar, Ioan Roibu, Stancu Stănică, C. Moglan, Stamate Bodorăscu, Preda Cernat, Tică Ion, Teodosie Mugescu, Stoica Cojocar, care și-au iubit țara mai mult decât propria lor condiție.

Dar țărănimea a participat nu numai cu cugetul cel mai curat la marele eveniment, ci și cu fapta hotărâtă. Și, iată, o identificăm în mulțimea pe care Cezar Bolliac o vedea alcătuită din „toți meseriașii, toți plugarii din capitală și din giurul capitalei” în mulțimea adunată pe dealul Mitropoliei în cele mai fierbinți ceasuri ale lui ianuarie 1859. N. T. Orășeanu este unul din conducătorii ei: „după ce-i așezai pe la intrările Camerei [...], intrai în Cameră [...], și luându-mi loc lângă una din ferestrele ce da în curtea Mitropoliei [...], așteptau rezultatul votării [...].

Votarea se terminase și acum începuse a se scoate unul câte unul biletele din urnă [...]. Numărai cu inima îndoită până la treizeci și cinci voturi, numărul ce reprezintă majoritatea absolută a alegătorilor [...] și întorcându-mă la mulțimea care se grămădise la fereastră și care mă întreba cum merg lucrurile:

- Am triumfat, fraților – le zisei.
- Să strigăm ura? Mă întrebă ei [...].
- Nu încă, mai așteptați, le zisei..., vă spun eu când să strigați?”

Era 24 ianuarie 1859.

Înfăptuirea marelui act a fost rezultatul egal al deciziei marilor puteri, al acțiunii liderilor politici interni și al adeziunii celor mulți. Fiecare din acești trei factori și-a avut rolul său determinant. Absența unuia putea compromite proiectul. Coborând în logica „pro domo” a fiecărui „mare actor”, putem spune că fiecare ar putea să-și revendice întâietatea. Apreciind sensibilitatea celor mulți, atunci, ca și acum, putem fi alături de marele Kogălniceanu: „Unirea, națiunea a făcut-o!”

I.4. CARACTERUL POPULAR AL RĂZBOIULUI DE INDEPENDENȚĂ DIN 1877–1878. ATITUDINEA LOCUIȚORILOR DIN SUDUL BASARABIEI

Declanșat într-un moment de criză al Problemei Orientale⁶⁷, Războiul de Independență al poporului român a avut o largă susținere națională.

⁶⁷ Vezi Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independența României în contextul european*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 120–165; L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon (coordonator), I. Agrigoroaiei, J. Benediter, L. Boicu, V. Cristian, Aurel Filimon, Gh.

Locuitorii întregului spațiu românesc, reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale, orașeni și țărani au contribuit cu donații în bani, produse alimentare, animale, furaje, diverse alte materiale la susținerea războiului⁶⁸.

O notă specifică a reprezentat-o în acest sens numeroasele comitete de femei constituite în țară, dar și în teritoriile aflate sub dominație străină, care s-au implicat în acțiunea de ajutorare a armatei române. De exemplu, Iudita Măcelariu înființa un astfel de comitet la Sibiu încă din 17 mai 1877, „în fața evenimentelor ce încep și au început deja în Orientul Europei, conduse de sentimentul de umanitate, au crezut de-a lor sacră datorie, de a veni cu mijloacele lor posibile în ajutorul ostașilor români răniți și ușurarea suferințelor familiilor celor căzuți în luptă”⁶⁹.

Un document din arhiva Liceului Sfinții „Petru și Pavel” din Ploiești arată că și elevii s-au angrenat în acțiunea de ajutorare a armatei. Un grup de elevi de la acest liceu solicita acordul direcțiunii pentru a contribui „și noi din micile noastre resurse, pe cât mijloacele ne va ierta, a ajuta ambulanța bravei noastre armate române”. Rezoluția directorului era următoarea: „Fapta școlărilor petiționari este foarte lăudabilă. Petițiunea se va pune la dosar spre memorie. Colecta se va schimba pentru cumpărare de arme de care se simte mare necesitate”⁷⁰.

În scurtul nostru popas, ne-am propus să surprindem atitudinea locuitorilor din sudul Basarabiei față de războiul din 1877–1878. Fapt cunoscut, prin hotărârea Congresului de pace de la Paris din anul 1856, sudul Basarabiei, alcătuit din județele Cahul, Bolgrad și Ismail, a reintrat în componența Moldovei. Din păcate, acest teritoriu a rămas în componența României doar până la congresele de pace de la San Stefano și Berlin, din 1878 care au urmat războiului de independență⁷¹.

Platon, V. Russu, *România în relațiile internaționale 1699–1939*, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 255–301; Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, Ediția a III-a, București, 1992, p. 175–176; Keith Hitchins, *România 1866–1947*, Ediția a III-a, Editura Humanitas, București, 1998, p. 50–62.

⁶⁸ Literatura de specialitate oferă numeroase exemple în acest sens. Vezi, pentru județul Prahova, Paul D. Popescu, *Ploieștii și Prahova în vremea dobândirii independenței de stat a României (1871–1878)*, Editura Ploiești – Mileniul III, Ploiești, 2002, p. 251–270; Elisabeta Negulescu, Florica Dumitrică, Constantin Dobrescu, Mihai Rachieru, *Prahovenii în luptă pentru libertate socială, unitate și independență națională*, Vol. I (1848–1914), București, 1992, p. 93–117.

⁶⁹ Supliment la *Telegraful Român*, nr. 36, Sibiu, 8 iunie 1877.

⁷⁰ Elisabeta Negulescu, Florica Dumitrică, Constantin Dobrescu, Mihai Rachieru, *op. cit.*, p. 97.

⁷¹ Vezi Nicolae Ciachir, *op. cit.*, p. 223–279.

Locuitorii din județele Cahul, Bolgrad și Ismail au avut aceeași atitudine de admirație, sprijin și încurajare față de războiul de neatârnamare al neamului. Presa vremii este în această direcție o dovadă concludentă.

Ne-am propus să ne referim la contribuția locuitorilor din această parte de sud a Basarabiei, deoarece acest aspect este mai puțin cunoscut și surprins în istoriografia românească. Referindu-se la contribuția locuitorilor din districtul Ismail, ziarul „Românul” din 29 septembrie 1877 publica patru liste de subscripție. Listele erau încredințate prefectului districtului Ismail. Ele erau coordonate de diferite persoane particulare.

O listă cu nr. 238, înaintată prefectului districtului Ismail ne face să tragem concluzia că numărul listelor de subscripție era mare. Între contribuabili se afla și primăria orașului Reni, cu suma de 100 de lei.

În alte liste adresate prefectului, subscriau și persoane ce nu-și dezvăluiau identitatea, apărând în liste cu însemnarea „un anonim”, cu contribuții de la 1 la 10 lei⁷². Trebuie să remarcăm faptul că și în Ismail s-au înființat comitete ale „Ospiciului Independenței”. Unul dintre acestea este cel condus de Maria Rosetti.

Ceea ce atrage în mod deosebit atenția este faptul că Elena C. Ionescu din proprie inițiativă a început o acțiune de strângere a unor sume de bani în folosul răniților. Reușind să strângă suma de 201 lei și 20 de bani, a trimis-o Mariei Rosetti împreună cu o scrisoare în care arăta că, deși strângea și trimitea scamă Ministerului, că soțul ei oferea o parte din salariul său, a considerat necesar trebuința unor fapte și mai mari pentru „bravii noștri oșteni care luptă pentru mărirea și independența statului român”⁷³, motiv pentru care a inițiat acțiunea „Ospiciul Independenței” în districtul Ismail.

Iată scrisoarea Elenei C. Ionescu:

„Ismail, 23 sept. 1877

Stimabilă și nobilă doamnă,

„Ospiciile independenței”, înființată prin inițiativa dumneavoastră, a dat rezultate din cele mai satisfăcătoare pentru căutarea rănilor bravilor noștri oșteni care se luptă pe pământ străin pentru mărirea și independența statului român. Subsemnata, crezându-mă neachitată către acești bravi oșteni, prin trimiterea de scamă la Ministerul Războiului și prin ofranda ce bărbatul meu dă pe fie ce lună din salariul său de estimator la vama Ismail, mi-am propus a forma

⁷² *Românul*, 29 septembrie 1877.

⁷³ *Ibidem*.

o listă de subscriere pentru ospiciul ce-l dirijați, și mulțumită donatorilor, am adunat modesta suma de 201 lei și 20 de bani, pe care am onoarea a-i înainta domniei voastre, rugându-vă să binevoiți a-i primi.

D-na C. Ionescu⁷⁴

Ziarul publică în întregime lista întocmită de Elena C. Ionescu. În capul listei figura animatoarea inițiativei cu o contribuție de 4 lei și 25 de bani, urmată de un număr de 28 persoane cu o contribuție cuprinsă între 1 leu și 20 de bani și 20 de lei. Consemnând aceste fapte, suntem în deplin acord cu elocventa concluzie a ziarului: „fapta doamnei Ionescu n-are trebuință de laude”.

Deși sumară, punctarea noastră are calitatea de a evidenția unitatea spirituală și patriotismul care au existat în întregul spațiu românesc atunci când națiunea română a purces la dobândirea independenței naționale. Semnificația este cu atât mai mare, cu cât spațiul Basarabiei de sud a avut o traiectorie istorică sinuoasă, situându-l uneori (ca și în prezent), *în afara României* și chiar a destinului istoric dramatic al Basarabiei (și al Republicii Moldova de astăzi).

I.5. IMAGINEA TURCILOR ȘI A RELAȚIILOR ROMÂNOTO-MANE ÎN MANUALELE DE ISTORIE ȘI ÎN MENTALITATEA ROMÂNEASCĂ

1. Introducere

Istoria românilor a evoluat o lungă perioadă de timp sub incidența Imperiului otoman⁷⁵.

Poporul român s-a format la începutul secolului al VII-lea în urma unui proces îndelungat de etnogeneză care i-a implicat pe autohtonii daci și pe cuceritorii romani. Dacii sunt cei mai vechi strămoși etnici ai poporului român. Ei au locuit în nordul Peninsulei Balcanice, ocupând spațiul ocupat de Munții Carpați, partea inferioară a cursului Dunării și vecinătatea Mării Negre. Dacii s-au desprins ca popor aparte din neamul tracilor la începutul

⁷⁴ *Ibidem.*

⁷⁵ Această lucrare a constituit conferința noastră, susținută la Facultatea de Istorie a Universității Pamukkale din Denizli, Turcia, în anul 2008, în cadrul unui stagiului Erasmus efectuat la această universitate. În anul 2010, lucrarea a fost publicată în revista Institutului de Științe Sociale a Universității Pamukkale.

mileniului II î. Hr. Ei au avut o civilizație valoroasă și originală. Apogeul civilizației dacilor a fost atins în secolele I î. Hr. – I d. Hr. sub domnia regiilor Burebista și Decebal. Dacia a fost cucerită de Imperiul roman în urma a două lungi și grele războaie, în anul 106 d. Hr. Din acel moment a început etnogeneza românească.

Poporul român s-a format prin contopirea dacilor cu romanii și asimilarea unor elemente ale populațiilor migratoare. Cuceritorii romani au impus limba, organizarea administrativă, au adus armată și coloniști, fapte care au făcut ca autohtonii daci să învețe limba latină și deprinderile romane. Astfel, poporul român, la fel ca și cel francez, spaniol, portughez, este un popor de expresie latină.

Trecerea masivă a slavilor care au ocupat o perioadă spațiul fostei Dacii la sudul Dunării în anul 602, marchează în mod convențional, formarea limbii și a poporului român.

Vreme de câteva secole, românii au trăit organizați în formațiuni administrativ-politice specifice: obștii sătești, romanii populare (Nicolae Iorga), cnezate, voievodate, țări. În secolele XIII-XIV s-au format, la fel ca și în centrul și occidentul Europei dominat de sistemul fărâmișărilor feudale, statele feudale românești Transilvania, Țara Românească și Moldova.

În toată perioada medievală a dăinuit organizarea românilor în cele trei principate (țări) românești. La jumătatea secolului al XIX-lea (1859), Moldova s-a unit cu Țara Românească și s-a format România. În anul 1878, s-a alăturat României și provincia Dobrogea, iar în anul 1918, s-au unit cu România și celelalte provincii care se aflau sub dominație străină: Basarabia, Bucovina și Transilvania.

2. Relațiile româno – otomane și reflectarea acestora în manualele de istorie și în mentalitatea românească, la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea

În mod generic, se poate spune că din momentul formării statelor feudale românești în secolul al XIV-lea și până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, când în anul 1877, România și-a proclamat independența națională, istoria românească s-a aflat sub înrâurirea Imperiului otoman.

După cum este cunoscut, turcii încep să stăpânească în mod efectiv părți din Europa, începând cu jumătatea secolului al XIV-lea (1354)⁷⁶. Cam din

⁷⁶ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria Turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 120–122.

aceeași perioadă încep și confruntările româno – otomane. Primele ciocniri militare ale românilor cu turcii au avut loc în anul 1369. Atunci, contingente militare ale domnitorului Țării Românești Vladislav Vlaicu s-au alăturat regelui maghiar Ludovic care s-a luptat cu oastea sultanului Murad I⁷⁷. Oștile românești au fost prezente și în luptele de la Cirmen (1371), în scopul opririi înaintării otomane în Balcani.

Confruntările sistematice și directe dintre români și turci au început însă odată cu domnia lui Mircea cel Bătrân (1386–1418). În timpul acestei domnii au avut loc mai multe conflicte. Manualele de istorie au insistat asupra celor mai importante: 1389, atunci când oștile lui Mircea s-au alăturat celor sârbești în lupta cu otomanii la Câmpia Mierlei (Kossovopljje), 1394 sau 1395 când a avut loc bătălia de la Rovine, în interiorul Țării Românești și 1396 când domnitorul român s-a alăturat armatei antiotomane occidentale de la Nicopole, din Bulgaria.

În bătălia de la Rovine, oastea turcă de 40000 de oameni a fost condusă de Baiazid Ilderim. Oastea lui Mircea avea aproximativ 10000 de persoane. Mircea a obținut victoria. Manualele de istorie au descris această bătălie și au oferit pasaje din operele unor cronicari bizantini precum Moxa și Laonicus Calcocondylas, care au prezentat elogios rolul domnului muntean și vitejia soldaților români⁷⁸: „Baiazid ... a fost înfrânt cu desăvârșire și a pierdut în jur de 30000 de turci”; „Și, Ilderim a scăpat cu greutate cu puțini oameni”⁷⁹. Rolul lui Mircea este prezentat pozitiv și în contextul bătăliei de la Nicopole, deși victoria a fost obținută de armata otomană.

Menționăm că Mihai Eminescu, cel mai mare poet al românilor se referă la rolul lui Mircea în bătăliile de la Rovine și Nicopole într-o cunoscută poezie, „Scrisoarea III”⁸⁰, care este cuprinsă în manualele de literatură română.

Poziția internațională a domnitorului român s-a consolidat la începutul secolului al XV-lea, când după victoria lui Timur Lenk la Ankara în anul 1402 și luarea în captivitate a lui Baiazid, Mircea s-a implicat în luptele de preluare a tronului otoman susținându-i la domnie, rând pe rând, pe Musa

⁷⁷ Data bătăliei (Sirpsindigi) nu este precisă, variind între 1364 și 1371 (*Ibidem*, 2008, p. 123. *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 276–277).

⁷⁸ Constantin Daicoviciu, Miron Constantinescu, Ștefan Pascu (coordonatori), *Istoria Românilor, Manual pentru anul IV licee ...*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 83.

⁷⁹ Mihai Manea, Adrian Pascu, Bogdan Teodorescu, *Istoria Românilor ...*, *Manual pentru clasa a XI-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1992, p. 222–224.

⁸⁰ Mihai Eminescu, *Opere, Poesii*, tomul I, Editura Cultura Națională, București, [1938], p. 132–142.

și apoi pe Mustafa, fii lui Baizaid⁸¹. În anul 1411, Musa a devenit sultan și cu ajutorul domnitorului român⁸². Preluarea tronului de către Mahomed în anul 1413, îl aducea din nou în opoziție pe domnitorul român, cu puterea otomană. În anul 1415, Dobrogea a intrat în stăpânire turcă și a rămas cu acest statut până în anul 1878. În același an, Mircea a consimțit să plătească un tribut de 3000 de galbeni sultanului otoman în schimbul obținerii păcii.

Din timpul domniei lui Mircea datează primul tratat oficial (Capitulație) semnat între un stat român și Imperiul otoman. Această capitulație s-a semnat în anul 1391 sau 1393, între Mircea și Baiazid. Documentul a devenit baza juridică a relațiilor româno – otomane pe întreaga perioadă a stăpânirii otomane asupra Principatelor Române. Documentul consfințește autonomia Țării Românești, dreptul domnitorului de a conduce principatul după legile țării sale și „dreptul de a face război sau de a încheia pace” (art. 1), respectarea dreptului cetățenilor de a-și păstra religia creștină (art. 2), respectarea dreptului ca domnitorii să fie „aleși de mitropolit și de boieri” (art. 4), obligativitatea Țării Românești ca în schimbul asigurării liniștii „și din pricina acestei înalte clemențe [...], (domnitorul) va fi dator să plătească pe fiecare an visteriei Noastre împărătești trei mii bani roșii ai țării sau cinci sute bani de argint în moneda Noastră” (art. 5)⁸³.

Un alt conducător român care s-a remarcat în lupta pentru păstrarea autonomiei a fost Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei (1441–1456). El a purtat mai multe lupte cu turcii atât pe teritoriul românesc, cât și în afara acestuia. După participarea lui la expedițiile de la Niș și Sofia (Campania cea lungă, 1443), el reușea să încheie la Seghedin o pace pentru un timp de 10 ani cu turcii. Participând alături de regele Ungariei la lupta de la Varna din anul 1444, el a încălcat însă această pace. Otomanii au câștigat bătălia de la Varna.

Cea mai răsunătoare victorie obținută de Iancu, a fost cea de la Belgrad, din anul 1456, când voievodul transilvan cu o armată de aproximativ 30000 de luptători reușea să înfrângă armata turcă de 100000 de oameni condusă de Mahomed al II-lea.

Vlad Țepeș, domn al Țării Românești în trei rânduri, este reținut în

⁸¹ Hadrian Daicoviciu, Pompiliu Teodor, Ioan Câmpean, *Istoria Românilor, Antică și Medievală, Manual pentru clasa a VII-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993, p. 167.

⁸² Mihai Manea, Adrian Pascu, Bogdan Teodorescu, *op. cit.*, p. 227.

⁸³ Nicoleta Dumitrescu, Mihai Manea, Cristian Niță, Adrian Pascu, Aurel Trandafir, Mădălina Trandafir, *Istoria Românilor, Manual pentru clasa a XII-a*, Editura Humanitas Educațional, București, 1992, p. 32.

conștiința românească drept un conducător iubitor de libertate și un viteaz care s-a remarcat în mod deosebit în lupta pentru dobândirea independenței țării sale. El a refuzat să plătească tributul convenit turcilor, fapt care a stârnit reacția acestora. Turcii l-au desemnat pe pașa de Vidin, Hamza-beg să-l prindă pe Țepeș. Domnitorul român a fost prevăzător, l-a capturat pe reprezentantul otoman și l-a tras în țepă împreună cu oamenii săi în apropiere de Târgoviște, capitala Țării Românești. Răspunsul otoman a fost organizarea unei importante campanii de pedepsire pe care a condus-o chiar sultanul Mahomed al II-lea, în anul 1462. Domnitorul a reușit să obțină un succes moral deosebit, organizând în noaptea de 16/17 iunie 1462 un atac de noapte asupra cortului sultanului. Țepeș, fiu de domnitor ce stătuse la curtea otomană și care cunoștea limba turcă, s-a deghizat în haine turcești și a pătruns în tabăra otomană cu un grup de 7000 de călăreți. Atacul său a creat haos și derută în tabăra otomană, turcii în deplină confuzie au ajuns să se lupte între ei. Laonic Calcocondil nota în cronică sa că însuși Mahomed al II-lea, spunea referindu-se la Țepeș: „că nu poate să ia țara unui bărbat care face lucruri așa de mari”⁸⁴.

Imaginea lui Vlad Țepeș s-a consolidat în conștiința românească și datorită unui tablou realizat de remarcabilul pictor român Theodor Aman, intitulat *Vlad Țepeș și solii turci*⁸⁵, care îl prezenta maiestuos pe domnitorul român, primind o solie otomană, dar mai ales datorită unei realizări cinematografice care îi reliefa calitățile domnitorului atât în politica internă, cât și în cea de confruntare cu turcii otomani.

Ștefan cel Mare, domnitor al Moldovei (1457–1504), este una dintre cele mai mari și populare personalități din toată istoria românilor, renumele său căpătând valoare de legendă. În lunga sa domnie de peste 47 de ani, el a purtat 36 de războaie din care a pierdut numai două. Tradiția consemnează că după fiecare război el a înălțat câte o biserică. Dintre aceste războaie cele mai multe au fost cu turcii. În confruntarea din anul 1475, de la Vaslui, Ștefan cu o armată de 40000 de oameni a reușit să obțină o victorie strălucită împotriva armatei otomane ce avea un efectiv de 120000 de soldați și care era condusă de beilerbeul Rumeliei, Suleiman. Pierderile otomane au fost mari: 30000 de persoane, 40000 de cai, 15000 soldați făcuți prizonieri. După aflarea deznodământului, Mahomed al II-lea nu a vrut să primească la el pe nimeni timp de câteva zile, persoane din jurul său, apreciind că

⁸⁴ Mihai Manea, Adrian Pascu, Bogdan Teodorescu, *op. cit.*, p. 239. Vezi și Nicoleta Stoicescu, *Vlad Țepeș*, Editura Academiei, București, 1976.

⁸⁵ Sorin Oane, Maria Ochescu, *Istoria Românilor, Manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Humanitas Educațional, București, 2000, p. 89.

această înfrângere a fost „cel mai mare dezastru suferit de turci de la începutul Islamului”⁸⁶.

În anul următor, o altă armată otomană cu un efectiv de 150000–200000 de oameni conduși chiar de sultanul Mahomed al II-lea a pornit asupra Moldovei. În prima fază, pentru că Moldova a fost atacată și dinspre est de către tătari, Ștefan nu a putut strânge decât 10000–12000 de persoane. În bătălia de la Războieni, Valea Albă, Ștefan a suferit o mare înfrângere, fapt consemnat de domnitor în pisania bisericii pe care el a înălțat-o pe locul bătăliei: „Și cu voia lui Dumnezeu au fost biruiți creștinii de către păgâni și au căzut acolo mulțime mare de oșteni ai Moldovei”⁸⁷.

După ce tătarii au fost alungați, Ștefan a reușit să-și refacă armata și să înceapă hărțuirea și urmărirea lui Mahomed care a fost obligat să se retragă și să treacă Dunărea în dezordine. Acest fapt a făcut ca în cele din urmă, campania din anul 1476 să se transforme în înfrângere pentru turci⁸⁸.

Personalitatea și luptele lui Ștefan pentru apărarea țării au fost subiectul realizării unui important film turnat în perioada regimului comunist. De asemenea, scriitorul Barbu Ștefănescu Delavrancea i-a creionat personalitatea lui Ștefan, într-o cunoscută creație dramatică, cuprinsă în unele manuale de literatură română. Piesa a fost transpusă pe scenă de valoroase colective de teatru și reprodușă adesea în programele posturilor naționale de televiziune.

Luptele pentru păstrarea autonomiei sau obținerea independenței naționale au fost o constantă și a secolului al XVI-lea. În continuitatea acestei politici, s-au remarcat mai mulți domnitori. Petru Rareș, fiul lui Ștefan cel Mare a avut o confruntare cu sultanul Soliman în anul 1538. Înfrânt, domnul moldovean s-a refugiat în Transilvania, de unde va reveni în scaun, în anul 1541, după ce a mărit tributul plătit Înaltei Porți. Radu de la Afumați, domnitor al Țării Românești (1525–1529) a purtat 19 bătălii cu turcii, cu rezultate schimbătoare. Ioan Vodă cel Viteaz, domn al Moldovei, fiul lui Petru Rareș, a obținut o victorie importantă împotriva turcilor la Jiliște, lângă Focșani, în aprilie 1574. După puțin timp, o altă armată otomană a venit în țară și ajutată și de trădarea boierilor, l-a învins pe domn, care a sfârșit în mod tragic⁸⁹.

Domnia lui Mihai Viteazul în Țara Românească (1593–1601) marchează un moment important în istoria românească pentru că el a fost cel care a reușit pentru prima dată, la anul 1600, să unească cele trei țări române: Țara Românească, Moldova și Transilvania într-un singur stat. Domnia sa a avut

⁸⁶ Mihai Manea, Adrian Pascu, Bogdan Teodorescu, *op. cit.*, p. 247.

⁸⁷ *Ibidem*. Vezi și N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, Editura Minerva, București, 1978.

⁸⁸ Hadrian Daicoviciu, Pompiliu Teodor, Ioan Câmpean, *op. cit.*, p. 123.

⁸⁹ Constantin Daicoviciu, Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, *op. cit.*, pp. 108–120.

și o importantă componentă antiotomană. În anul 1594, Mihai a ucis pe creditorii turci din țară și a purtat mai multe lupte împotriva armatelor otomane atât în țară cât și în afara acesteia, mai ales la sudul Dunării. Principala confruntare cu turcii a avut loc la 13 august 1595, la Călugăreni. Domnitorul român s-a avântat în luptă dând un exemplu personal soldaților săi, reușind să obțină în acea zi victoria. Turcii au pierdut 7000 de ostași, iar comandantul armatei Sinan – pașa „cade de pe podul râului Neajlov [...], și se socotește fericit că a scăpat cu viață”⁹⁰.

Totuși, superioritatea numerică a otomanilor, îl determină pe Mihai să se retragă spre munți. Sinan – pașa a ocupat Bucureștiul, dar Mihai după ce a primit un important ajutor transilvan i-a urmărit și alungat pe turci peste Dunăre, după ce i-a bătut la Giurgiu (15–20 octombrie 1595). Cronicarul turc Mustafa Naima aprecia lupta ca fiind „cea mai groaznică înfrângere din istoria turcilor, care se datorește exclusiv necredinciosului și afurisitului de Mihai”⁹¹. Luptele între cele două părți au continuat și în anii următori, însă în 1598, cele două tabere au consimțit să încheie pace. Mehmed al II-lea îl recunoștea pe Mihai domn pe viață și consimțea ca tributul plătit de Țara Românească să fie redus la jumătate.

Cinematografia română i-a dedicat și acestei personalități o realizare bine apreciată atât de către specialiști, cât și de către publicul spectator⁹².

La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, lupta împotriva dominației străine a căpătat și alte conotații, domnitorii români încheind tratate secrete cu marile puteri vecine în speranța înlăturării stăpânirii turcești. Pe această direcție, s-au înscris domniile lui Șerban Cantacuzino (1678–1688) și Constantin Brâncoveanu (1688–1714) din Țara Românească. Primul, participând la asediul otoman al Vienei din anul 1681, i-a ajutat în secret pe habsburgi. Cel de al doilea a încheiat în mod secret tratate de alianță, mai întâi cu Imperiul Habsburgic, și mai apoi cu cel Țarist. În timpul unei confruntări turco-ruse (1710–1711), armatele sale au rămas în expectativă, iar un corp militar s-a integrat fățiș în luptă de partea rușilor. În anul 1714, afirma Mehmed Rașid, pentru că domnitorul „adunase bogății și arme pentru a se opune și a pregăti o răscoală, așteptând ca să-și arate dorința de a domni în chip absolut independent”, Brâncoveanu a fost

⁹⁰ Mihai Manea, Adrian Pascu, Bogdan Teodorescu, *op. cit.*, p. 277.

⁹¹ *Ibidem*, p. 278. Vezi și N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. I – II, Editura Minerva, București, 1979.

⁹² Radio București a difuzat (după 1989) o știre conform căreia, un forum internațional a clasificat filmul „Mihai Viteazul”, ocupând locul al treilea între cele mai bune filme istorice din lume.

înlăturat de la domnie, închis la Constantinopol și decapitat împreună cu cei patru copii ai săi. Moartea sa a fost interpretată ca o dovadă de patriotism suprem și atașament față de religia creștină⁹³, legenda afirmând că domnitorul a refuzat să se salveze prin acceptarea părăsirii creștinismului și adoptarea religiei musulmane⁹⁴.

Dimitrie Cantemir, cel mai învățat domnitor al românilor din toate timpurile, autor a numeroase lucrări științifice, între care și *Istoria Imperiului otoman*, domn al Moldovei (1710–1711), a încheiat un tratat de alianță cu țarul Petru cel Mare al Rusiei. Bătălia de la Stănilești, de pe Prut, dintre forțele ruso-moldave și cele turcești din anul 1711, s-a încheiat cu victoria forțelor otomane. Domnitorul român a fost astfel obligat să se retragă la curtea țarului, unde a rămas până la sfârșitul vieții sale.

După domniile lui Constantin Brâncoveanu și Dimitrie Cantemir, turcii nu au mai avut încredere în domnitorii români și au pus domni străini pe tronul Țărilor Române. Acești domnitori au fost în cea mai mare parte greci, din cartierul Fanar al Constantinopolului. Domniile lor sunt numite domniile fanariote. Astfel a început în istoria românească Secolul fanariot. Fanarioții cumpărau tronul și ajungând domnitori, pentru a-și recupera rapid sumele plătite au mărit permanent impozitele asupra populației⁹⁵. Ei veneau însoțiți de prieteni și de rude care ocupau principalele funcții în stat. Funcțiile țării erau vândute ceea ce făcea ca fiscalitatea să crească în toate domeniile. Nemulțumirea față de sistemul fanariot a fost generală, inclusiv a boierilor care nu mai puteau ocupa funcții în stat. Au crescut obligațiile de tot felul, au fost introduse noi taxe, s-au înmulțit și agravat prestațiile în muncă și în produse, s-au înmulțit ca număr și valoare peșcheșurile și darurile oferite sultanului și marilor funcționari otomani. Domniile au fost scurte, fapt care a accentuat secătuirea economică a țării. Tributul a crescut de la 65000 de taleri la 260000 de taleri în Moldova, și de la 260000 la 300000 de taleri în Țara Românească⁹⁶.

⁹³ După schimbările politice din anul 1989, Biserica Ortodoxă Română, l-a canonizat pe Constantin Brâncoveanu.

⁹⁴ Mihai Manea, Adrian Pascu, Bogdan Teodorescu, *op. cit.*, p. 307.

⁹⁵ Alexandru Vulpe (coordonator), Radu C. Păun, Radu Băjenaru, Ioan Grosu, *Istoria Românilor, Manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Sigma, București, 2000, p. 60. O foarte interesantă și realistă prezentare a locului și contribuției economice a Țărilor Române la strategia purtării războaielor și a aprovizionării armatei otomane este realizată de profesorul Mehmet Yaşar Ertaş de la Universitatea Pamukkale din Denizli, Turcia: „The Place and Importance of Princedoms in the Ottoman Campaigning Logistic”, *Bulletin, Law and Social Sciences Series, Petroleum – Gas University of Ploiesti*, vol.XL, no. 2/2008, p. 197–202.

⁹⁶ Constantin Daicoviciu, Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 146–147.

Istoria a reținut totuși numele unor domnitori ai perioadei care s-au remarcat prin unele reforme și acțiuni de modernizare a societății precum, Constantin Mavrocordat, Alexandru Ipsilanti, Scarlat Callimachi ș. a.

În timpul secolului fanariot, turcii au purtat mai multe războaie cu marile puteri pe teritoriul Țărilor Române, fapte care au pricinuit numeroase distrugereri și pierderi. Cele mai dureroase însă, au fost cele de cedare ale unor teritorii românești imperiilor vecine. Astfel, după un conflict cu Austria și Veneția, prin pacea de la Passarowitz (1718), turcii au cedat Imperiului habsburgic, Banatul și Oltenia. În anul 1736, Oltenia a fost reintegrată Țării Românești, prin pacea de la Belgrad. După războiul ruso-turc din anii 1768–1774, prin coruperea și șantajarea funcționarilor otomani, habsburgii au reușit să anexeze nord-vestul Moldovei, care a devenit astfel, provincia Bucovina. După un nou război ruso-turc (1806 –1812), turcii învinși au cedat rușilor prin Pacea de la București din anul 1812, partea de est a Moldovei, situată între Prut și Nistru (Basarabia)⁹⁷.

Cedând aceste teritorii, turcii au încălcat textul capitulațiilor încheiate de-a lungul timpului cu domnitorii români, care interzicea înstrăinarea teritoriilor românești. (În anul 1918, aceste teritorii s-au unit cu România, dar în anul 1940, ele au fost acaparate de URSS⁹⁸. Astăzi, nordul Bucovinei se află în componența Ucrainei, iar cea mai mare parte a Basarabiei alcătuiește Republica Moldova).

Regimul fanariot instaurat în Moldova în anul 1711 și în Țara Românească în anul 1716 s-a încheiat după revoluția lui Tudor Vladimirescu din anul 1821. Această revoluție s-a declanșat atât împotriva boierilor interni, cât și a regimului fanariot care accentuase tendința de orientalizare a societății românești și de exploatare economică. Revoluția a început în coordonare cu mișcarea de eliberare a grecilor. Mișcarea lui Tudor a fost înfrântă prin intervenția armatelor otomane. În anul 1822, Imperiul otoman a fost nevoit totuși să revină la recunoașterea domnilor români pe tronul Țărilor Române.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, influența Imperiului otoman asupra Țărilor Române a început să scadă și să crească cea a Imperiului Țarist. Acesta din urmă a devenit Puterea Protectoare, iar cel dintâi a rămas Puterea Suzerană. Dorind să capete bunăvoința românilor, rușii i-au obligat pe turci să le acorde românilor mai multe drepturi. Prin Convenția de la Akkerman din anul 1826, încheiată între ruși și turci, durata domniilor era fixată la șapte

⁹⁷ Mihai Manea, Adrian Pascu, Bogdan Teodorescu, *op. cit.*, p. 357–359. Vezi și A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Ediția a II-a, Editura Victor Frunză, București, 1992.

⁹⁸ *Le pacte Molotov-Ribbentrop et ses consequences pour la Bassarabie*, Kichinev Universitas, Chișinău, 1991.

ani și Principatele căpătau libertatea exercitării comerțului după aprovizionarea Porții cu cele necesare. Prin tratatul de la Adrianopol, încheiat tot între cele două mari puteri menționate, în anul 1829, principii români erau recunoscuți ca domnitori pe toată viața, libertatea comerțului era totală și fostele raiale turcești Turnu, Giurgiu, Brăila erau retrocedate Țării Românești⁹⁹.

Maturizarea conștiinței naționale a făcut ca în timpul revoluției din anii 1848–1849, în programele mișcării pașoptiste, în afara revendicărilor de democratizare, modernizare și emancipare națională, să fie înscrise și idealurile majore ale națiunii române: unirea Țărilor Române și consolidarea individualității acestora¹⁰⁰. Această revoluție a fost înfrântă prin intervenția trupelor străine, turcești și rusești în Țara Românească, habsburgice și rusești în Transilvania¹⁰¹.

După revoluția din 1848, activitatea de unire a Țărilor Române s-a intensificat atât pe plan intern, cât și pe plan extern. La Congresul de Pace de la Paris din anul 1856, care punea capăt războiului Crimeii dintre turci și ruși, s-a pus în mod oficial problema unirii Moldovei cu Țara Românească într-un stat sub garanția celor șapte mari puteri ale Europei timpului. Se urmărea crearea unei bariere între turci și ruși aflați mai mereu în conflict. Imperiul otoman și cel habsburgic s-au opus acestei idei. Congresul a hotărât totuși consultarea poporului român în privința viitorului său.

Turcii și habsburgii au încercat să împiedice unirea românilor, reușind prin intermediul caimacamului Nicolae Vogoride din Moldova să falsifice alegerile. Marile puteri au anulat rezultatul acestor alegeri, organizându-se alte alegeri care au demonstrat clar hotărârea de unire a românilor. Conferința marilor puteri de la Paris din anul 1858 a hotărât unirea celor două principate sub denumirea de Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei și alegerea a doi domnitori români.

La 5 ianuarie 1859, Alexandru Ioan Cuza a fost ales domnitor al Moldovei și la 24 ianuarie 1859, el a fost ales domnitor și al Țării Românești. Se realiza astfel unirea Principatelor Române. Marile puteri au fost puse în fața faptului împlinit, dar au recunoscut rând pe rând dubla alegere a lui Cuza, în cadrul Conferinței de la Paris (aprilie – septembrie 1859). Ultima putere care a recunoscut dubla alegere a lui Cuza, și numai condiționat, doar pe timpul vieții acestuia, a fost Imperiul otoman.

⁹⁹ Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, *Istoria Românilor de la 1821 la 1989, Manual pentru clasa a XII-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, p. 34–35.

¹⁰⁰ Vezi Gheorghe Platon, *Geneza revoluției române de la 1848*, Editura Junimea, Iași, 1980.

¹⁰¹ Elisabeta Hurezeanu, Gheorghe Smarandache, Maria Totu, *Istoria modernă a României, Manual pentru clasa a IX-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985, p. 52–53.

Pentru a obține această recunoaștere, Al. I. Cuza a făcut o vizită la Constantinopol în septembrie 1860, unde a fost primit cu un ceremonial rezervat șefilor de stat¹⁰². Prin firmanul din 4/16 decembrie 1861, Poarta otomană recunoștea dubla alegere a lui Al. I. Cuza. Domnitorul român și-a desfășurat nestingherit întreaga politică internă realizând independent o vastă operă de modernizare a societății românești. Opoziția Porții a intervenit numai atunci când se atingea flagrant sentimentul suzeranității acesteia. De exemplu, turcii au reacționat la intențiile lui Cuza de a constitui Banca Națională a României și de a bate monedă și medalii românești, zădărnicipându-le.

Detronarea lui Al. I. Cuza la 11 februarie 1866 a surprins marile puteri. Imperiile otoman, habsburgic și țarist au cerut desfacerea unirii și revenirea la situația de dinainte de 1859¹⁰³. Turcii chiar au concentrat armate la sudul Dunării, gata să intervină. Românii au reacționat rapid, și la 10 mai 1866, l-au proclamat domnitor pe Carol I de Hohenzollern, nepot al regelui Prusiei, și înrudit cu împăratul Napoleon al III-lea al Franței și cu regina Angliei. Prin această alegere, românii căpătau sprijinul concomitent a trei mari puteri ale Europei. În România se constituia astfel monarhia constituțională.

În anul 1866, fără consultarea Imperiului otoman, s-a adoptat prima constituție a statului care utilizase pentru prima dată în mod oficial numele țării, România. Aflată în afara statului român, până la Războiul de Independență, Dobrogea a continuat să fie stăpânită de Imperiul otoman. Administrația otomană în această provincie a fost una concesivă, turcii permițând menținerea organizării tradiționale a românilor, neimpunând islamismul și nefăcând transferuri de populație pentru schimbarea caracterului etnic al provinciei¹⁰⁴.

La 9 mai 1877, România și-a proclamat independența națională. Acest fapt s-a întâmplat în contextul redeschiderii Problemei Orientale în anul 1875 și al războiului ruso-româno – turc din anii 1877–1878. În acest război, România s-a alăturat Rusiei. Chiar înainte de începerea ostilităților, turcii au bombardat orașele românești de la nordul Dunării, iar românii au răspuns bombardând cetățile otomane de la sud de fluviu, în special Vidin și Rusciuk. Armata română a trecut Dunărea și a participat la luptele de la Plevna aducându-și contribuția esențială la capitularea acestei puternice

¹⁰² *Ibidem*, p. 78; Octavian Cristescu, Vasile Păsăilă, Bogdan Teodorescu, Raluca Tomi, *Istoria Românilor, Epoca modernă și contemporană, Manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1994, p. 62.

¹⁰³ Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, *op. cit.*, p. 108.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 104.

fortificații. Generalul Osman Pașa, comandantul cetății Plevna s-a predat colonelului român Grigore Cerchez spunând: „Capituluez cu armata mea, predându-mă în mâinile junei și bravei armate române”¹⁰⁵. Căderea Plevnei a condus practic la încheierea războiului. Tratatul de pace de la Berlin din anul 1878 a recunoscut independența națională a României. Prin același tratat, Dobrogea a fost integrată statului român.

După acest moment, relațiile româno – turce au evoluat pe linia normalizării, ca între două state independente, influențate totuși, major, de evoluția evenimentelor internaționale. În anul 1879, cele două țări au stabilit relații diplomatice la nivel delegație și în 1939 la nivel de ambasadă¹⁰⁶. În anul 1934, România a semnat împreună cu Turcia, Grecia și Iugoslavia, tratatul Înțelegerii Balcanice, iar după cel de-al Doilea Război Mondial, după 1966, relațiile economice, politice, culturale româno-turce s-au dezvoltat constant. Vizita unui mare număr de turiști în Turcia în ultima vreme¹⁰⁷, ca și activitatea unor sportivi români la diferite cluburi turcești contribuie astăzi la cunoașterea mai profundă și apropierea celor două popoare moderne.

3. Concluzii

Țara Românească și Moldova s-au aflat sub dominația Imperiului otoman aproximativ patru secole și jumătate, iar Transilvania un secol și jumătate. Acest lucru a influențat puternic evoluția istorică a poporului român. Întreaga istorie a românilor din perioada medievală a fost o luptă continuă pentru autonomie și câștigarea independenței naționale.

Lupta neîncetată a voievozilor români a făcut ca în permanență statutul Țărilor Române să fie unul special¹⁰⁸. Țările Române nu au fost niciodată transformate în pašalâc, așa cum s-a întâmplat cu popoarele vecine: bulgarii, sârbii, grecii. Istoricul român Florin Constantiniu definea conflictul dintre români și turci ca fiind unul asimetric, datorită diferenței de potențial militar existent permanent între cele două părți¹⁰⁹. Această luptă permanentă i-a determinat pe turci să accepte un statut privilegiat pentru Țările Române. La

¹⁰⁵ Constantin Daicoviciu, Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 223. Vezi și Keith Hitchins, *România 1866–1947*, Editura Humanitas, București, 1998, pp. 25–66; *Istoria Românilor*, vol.VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 633–679.

¹⁰⁶ Horia C. Matei, Silviu Neaguț, Ion Nicolae, Nicolae Șteflea, *Statele lumii. Mică enciclopedie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pp. 553–554.

¹⁰⁷ Diana Darke, *Turcia. Ghid de călătorie*, Editura Niculescu, București, 2007.

¹⁰⁸ A se vedea și aprecierea autorului turc Mehmet Yaşar Ertaş, *op. cit.*, p. 197.

¹⁰⁹ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ediția a III-a revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002, pp. 82–88.

rândul său, Mihail Kogălniceanu, distins istoric și politician al secolului al XIX-lea, aprecia că relațiile noastre cu turcii au variat în funcție de rezultatul raportului de forțe ale fiecărui moment. Aceste legături erau puternice când românii erau slabi și erau slabe când românii erau puternici¹¹⁰.

Aceste percepții s-au regăsit în manualele de istorie românești. Accentul emoțional patriotic a variat ca intensitate însă, de la o epocă la alta. În perioada comunistă, de exemplu, și mai ales în timpul guvernării lui Nicolae Ceaușescu, accentele patriotice ale educației s-au extins. Conducătorul român a cultivat o exagerare a eroismului național, care a fost exploatată pentru a acoperi numeroasele lipsuri materiale și carențe democratice din societatea românească. Întreaga educație, multitudinea festivităților, cinematografia, manualele scoteau în evidență trecutul eroic al poporului român. Se poate face aprecierea că în această perioadă s-a practicat o manieră de prezentare triumfalistă a istoriei naționale.

În altă ordine de idei, nu trebuie scăpat din vedere că statutul unui popor mic, înconjurat mai mereu de unii vecini sau de mari puteri care au dorit extinderea în spațiul românesc au impus menținerea unui tonus educațional activ și optimist asupra prezentului și viitorului național.

În perioada după înlăturarea regimului comunist, s-a renunțat la manualele unice controlate de propaganda de stat, s-a trecut la manuale alternative, care prezintă evenimentele istorice diferit, sub raportul întinderii conținutului, în funcție de viziunea autorilor. Ponderea istoriei în planurile de învățământ s-a diminuat, iar numărul orelor de istorie a scăzut serios în toate ciclurile școlare, de la clasa a IV-a și până la clasa a XII-a. Integrarea României în Uniunea Europeană a accentuat aceste tendințe, istoria românească fiind tratată adesea nu în mod separat ca o individualitate, ci integrat în contextul istoriei general europene. Concomitent, accentul s-a mutat de pe aspectele politice pe cele ale mentalităților și ambientului social.

În acest context, spațiul rezervat domnitorilor români, luptei lor pentru autonomie și independența națională s-a diminuat. Pare-se că s-a trecut dintr-o extremă în alta. Echilibrul ar fi cel mai bun!

În paralel cu aceste considerații, trebuie spus că istoriografia românească a abordat constant problematica raporturilor româno – otomane cu toată atenția și sobrietatea impuse de importanța acestei problematice. De la Nicolae Iorga, la Institutul de Studii Sud – Est Europene, la Centrele de studii otomane din universități, la prezența permanentă a unor istorici români

¹¹⁰ *Independența României*, vol I, *Documente și presă internă*, Editura Academiei, București, 1977, p. 86–88.

în Centrul românesc de studii de la Istanbul, istoriografia română a marcat pași importanți în deslușirea relațiilor atât de complexe și consistente care au existat între români și turci de-a lungul timpului.

I.6. ALEXANDRU CANDIANO POPESCU, O PERSONALITATE A LUMII PRAHOVENE DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Alexandru Candiano Popescu s-a născut la 27 ianuarie 1841 la Ploiești¹¹¹. A copilărit în urbea natală, unde a făcut primele clase primare în învățământul particular. În anul 1854 s-a înscris la Școala de ofițeri, obținând locul al II-lea la concursul de admitere. Încă din această perioadă s-a afirmat ca o fire energetică, cu puternice sentimente patriotice. În anul 1858, cu un an înaintea realizării Unirii Principatelor Române, a scris și arborat pe frontispiciul clădirii Școlii Militare, unde era elev, versurile următoare: „Să trăiești, sfântă Unire/ Tu, al Țării drag liman/ Căci sub steagu-ți de-nfrățire/ Tot românul e oștean”¹¹². În anul 1859, Alexandru Candiano Popescu a absolvit școala de ofițeri și a devenit sublocotenent de artilerie. S-a remarcat ca militar și a avansat, iar în anul 1864 a devenit căpitan.

Candiano Popescu a fost atras de tânăr de politica liberalilor radicali raliați lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti, urmând traseul politic al acestora. Partizan și susținător al Unirii, în 1866, Alex. Candiano Popescu s-a alăturat celor care au realizat detronarea lui Alexandru Ioan Cuza. În anul următor, Candiano Popescu a demisionat din armată, „ocupându-se cu ziaristica și cu politica”¹¹³.

În condițiile realizării dualismului austro-ungar, în anii 1866–1867, Alex. Candiano Popescu a luat atitudine critică față de anexarea Transilvaniei de către Ungaria și față de politica de deznaționalizare forțată a românilor, a călătorit chiar în Transilvania, unde a fost arestat „pentru agitații purtate în numele ideii daco-române”¹¹⁴.

Alexandru Candiano Popescu a editat două publicații al căror conținut și mesaj democratic erau evidente pentru epocă: „Perseverența”, care a apărut

¹¹¹ M. Sevastos, *Monografia orașului Ploiești*, Tiparul Cartea Românească, București, f.a., p. 127.

¹¹² Paul D. Popescu, *Ploieșteni de altădată despre revoluție și democrație: Alexandru Candiano Popescu*, Societatea de Științe Istorice din România, Filiala Prahova, *Anuar*, II, Ploiești, 1990, p. 117.

¹¹³ M. Sevastos, *op. cit.*, p. 127.

¹¹⁴ *Ibidem*.

în perioada 1867–1869, cu două-patru apariții pe săptămână și „Democrația”, în perioada 1869–1871, cu două-trei apariții săptămânale¹¹⁵.

Alegerile parlamentare din primăvara anului 1869 au adus la Ploiești câștigul liberalilor în defavoarea conservatorilor care erau la conducere și care organizaseră alegerile. Această victorie s-a obținut însă prin implicarea fruntașilor liberali prahoveni care au sesizat abuzurile autorităților locale, au organizat proteste și chiar acțiuni de stradă în urma cărora s-a impus respectarea legii și a dreptului cetățenilor de a-și exprima liber votul. Ploieștiul a fost singurul oraș din țară unde liberalii au fost triumfători. În fruntea acestor acțiuni s-a situat alături de G. T. Grigorescu, șeful liberalilor prahoveni, Alexandru Candiano Popescu. Acesta din urmă s-a aflat în vizorul autorităților conservatoare care ceruseră arestarea sa chiar din momentul de debut al protestelor liberale. În timpul acțiunilor de stradă, Alex. Candiano Popescu s-a manifestat ca un adevărat lider, „vorbind cetățenilor din balconul primăriei, și apoi din cel al unei case din centrul orașului”¹¹⁶. Deși prahovenii conduși de liberali au ieșit victorioși, autoritățile timpului nu au ezitat să facă arestări în rândul ploieștenilor. Între cei arestați s-a aflat și Candiano Popescu, iar ziarul său „Perseverența” a fost suspendat. După eliberare, Candiano Popescu a început editarea celei de a doua publicații, „Democrația”, care s-a dovedit a fi „un ziar și mai combativ”¹¹⁷.

Evenimentele de la Ploiești au atras admirația și susținerea opiniei publice liberale și democratice din întreaga țară. Aceste evenimente au stat la baza înălțării ulterioare la Ploiești, a Statuții Libertății¹¹⁸. Liberalii prahoveni au câștigat alegerile, manifestând și în primăvara anului 1870 aceeași perseverență și intransigență, deja cunoscute de opinia publică locală și națională.

Momentul culminant al impunerii lui Alex. Candiano Popescu în centrul atenției din județul Prahova și din România a fost cel al așa-numitei „Republici de la Ploiești”. Evenimentele sunt deja cunoscute, fapt pentru care nu ne propunem prezentarea detaliată a acestora¹¹⁹. Acțiunea a fost pregă-

¹¹⁵ Vezi Paul D. Popescu, *op. cit.*, p. 117–123.

¹¹⁶ Paul D. Popescu, *Ghid de oraș. Ploiești*, Editura Sport-Turism, Sibiu, 1985, p. 31.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 32.

¹¹⁸ Gheorghe Marinică, *Ploiești 1957–1997. Patru secole de istorie*, Editura Salt S. R. L., Ploiești, 1997, p. 65, 66; M. Sevastos, *op. cit.*, p. 51–53; Mihai Apostol, *Monumente prahovene*, Editura Prahova, Ploiești 1997, p. 159–160.

¹¹⁹ Vezi M. Sevastos, *op. cit.*, p. 53–66; 93–122; Direcția Generală a Arhivelor Statului din România, Filiala Arhivelor Județului Prahova, *Prahovenii în lupta pentru libertate socială, unitate și independență națională*, vol. I (1848–1914), București, 1992, p. 82–86; Paul D. Popescu, *Un moment memorabil din istoria Prahovei: „Republica” de la Ploiești*, „Anuar”, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Prahova, Societatea de Științe Istorice, Filiala Prahova,

tită în urma a două întruniri conspirative desfășurate la 7 august 1870, în casele fruntașilor liberali G. T. Grigorescu și Radu Stanian¹²⁰. Se poate considera existența unui plan la nivel național¹²¹ prin care liberalii radicali (I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, Eugeniu Carada, B. P. Hașdeu etc.) intenționau acțiuni revoluționare care să conducă la înlăturarea domnitorului Carol I sau poate (mai degrabă) la atragerea acestuia de partea liberalilor. Temperament vulcanic, Alex. Candiano Popescu a convins cea mai mare parte a nucleului liberal prahovean de a declanșa mișcarea antidinastică a doua zi, la 8 august 1870, fără a mai primi semnalul debutului acțiunii în alte mari orașe ale țării. Să reținem că momentul extern al războiului franco-prusac era favorabil unei acțiuni care să solidarizeze opinia publică de partea Franței și implicit, împotriva Prusiei reprezentată, într-un fel, în România, prin prezența lui Carol I de Hohenzollern.

Acțiunile s-au desfășurat conform planului. În zorii zilei de 8 august 1870 s-a dat semnalul acțiunii. Au răspuns chemării aproximativ 3000 de oameni: negustori, lucrători, preoți, grădinari, căruțași, cizmari, frizeri etc. Un grup de revoluționari condus de Alexandru Candiano Popescu a ocupat telegraful, apoi a arestat pe directorul prefecturii și pe polițaiul orașului. După aceea, Candiano Popescu, aflat în fruntea mulțimii, a dezarmat dorobanții, a împărțit arme populației, și a ocupat închisoarea eliberând pe cei arestați cu ocazia alegerilor din martie 1869. Pentru a părea credibil, Candiano Popescu a compus o telegramă prin care se anunța că domnitorul fusese detronat, că se constituise o locotenență domnească, iar el era numit prefect al județului Prahova. Maiorul Polizu, comandantul unității militare din localitate, nu i-a dat crezare, dar nici nu a avut curajul să-l aresteze sau să ordone scoaterea soldaților din cazarmă pentru înfrângerea acțiunii.

Alexandru Candiano Popescu s-a instalat prefect al județului, a numit persoane devotate în funcțiile cheie ale administrației locale (de exemplu, Ștefan Popescu a devenit noul polițai al orașului), el a chemat și a numit noii subprefecți ai județului cărora le-a dat ordine clare de a schimba și numi noi primari ai comunelor care aveau misiunea de a mobiliza oamenii pentru acțiunea din Ploiești. Trebuie spus că noii subprefecți s-au conformat ordinelor punând rapid în aplicare instrucțiunile primite.

vol. 8, „Silex”, Ploiești, 1996, p. 121–145; Paul D. Popescu, *Ghid de oraș...*, p. 32–33; Gheorghe Marinică, *op. cit.*, p. 31–34; Vlăduț Lăzărescu, *Republica de la Ploiești*, I, II, III, „Atitudini”, Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, decembrie 2003, ianuarie, februarie 2004.

¹²⁰ Paul D. Popescu, *Un moment memorabil...*, p. 126.

¹²¹ Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985, p. 215.

Candiano a compus încă două telegrame. Una către ziarul „Albina” din Budapesta, care anunța victoria mișcării antidinastice din țară și detronarea prințului și cealaltă colegilor de acțiune din alte orașe. Telegrafistul s-a prefăcut că trimite telegramele la destinație, trimițându-le de fapt Ministerului de Interne la București, iar maiorul Polizu, la rândul său, a trimis un curier rapid, călare, la București.

Astfel, în jurul orelor 10, guvernul era informat cu cele petrecute la Ploiești și a dispus arestarea principalilor lideri ai liberalilor radicali din București și trimiterea unor forțe militare la Ploiești. Trupele urmau să sosească cu trenul până la stația Periș și apoi în marș forțat spre Ploiești, urmând să intre în localitate spre seară. În după-amiaza aceleiași zile, a sosit la Ploiești Eugeniu Carada care i-a comunicat lui Candiano Popescu faptul că acțiunea nu era declanșată decât la Ploiești și că urma represiunea armată.

Această desfășurare a evenimentelor a determinat ca acțiunea să se stingă de la sine. Participanții s-au retras în ordine la casele lor, iar reprezentanții „noii puteri” au părăsit seara discret posturile pe care le primiseră în dimineața aceleiași zile, răspândindu-se fiecare în locuri considerate mai sigure.

Astfel, în momentul în care, spre sfârșitul zilei, trupele sosite de la București au intrat în Ploiești, au găsit orașul liniștit, fără manifestații, violență ori victime, iar reprezentanții administrației locale erau fie la post, fie în curs de a-și relua atribuțiile oficiale. Luau sfârșit în acest mod evenimentele de la 8 august.

Represiunea autorităților a fost promptă și extrem de violentă. S-au efectuat aproximativ 400 de arestări. Alexandru Candiano Popescu a fost arestat a doua zi în localitatea Lipia de lângă Buzău. O perioadă, arestații au fost ținuti la Ploiești. O parte a acestora a fost eliberată. Arestații au fost apoi transferați la Târgoviște, oraș socotit mai sigur, pentru realizarea procesului. Aici au ajuns 126 de arestați, ceea ce însemna aproximativ o treime din numărul inițial al arestaților. Eliberările au continuat și la Târgoviște. În proces au fost implicați, în final, 41 de persoane. Între acestea s-au aflat Alexandru Candiano Popescu și Radu Stanian, acuzați de atentat contra statului. G. T. Grigorescu, Eugeniu Carada, Ioan N. Radovici au fost acuzați de complicitate etc. Acuzații au fost apărați de nouă avocați, oameni experimentați și de o reputație recunoscută, între care poetul Alexandru Sihleanu și Nicolae Fleva. Acuzații au fost găsiți nevinovați și eliberați. Acest succes s-a datorat inteligentei strategii pe care au construit-o apărătorii. Aceștia au susținut permanent că tot procesul, ca și întreaga acțiune, au fost o cursă a conservatorilor pentru a compromite opoziția liberală. Telegrama prin care era anunțată detronarea lui Carol, constituirea unei locotenențe domnești

și numirea lui Alexandru Candiano Popescu ca prefect a existat, susțineau apărătorii. Ea a fost trimisă de primul ministru sau de un apropiat al acestuia. Alex. Candiano Popescu a ocupat funcția de prefect pentru că a crezut în ea, la fel și ceilalți funcționari numiți de Candiano Popescu. Nicio autoritate publică nu s-a opus acțiunii revoluționare. Când s-a aflat că la București nu s-a întâmplat nimic, Candiano Popescu și ceilalți funcționari numiți s-au retras, părăsind funcțiile. Întreaga masă a participanților s-a retras de pe străzi în liniște și fără să săvârșească vreo violență. Acuzații erau deci victimele unei înscenări a guvernării. Adevărații acuzați erau, în viziunea apărătorilor, conservatorii aflați la putere. Acuzații au adus în apărarea lor modul de comportare din timpul acțiunii lor, fără violențe, și prin comparație modul de comportare al autorităților, cu brutalități dovedite prin probe concludente. În derularea procesului a contrastat în mod evident calitatea martorilor acuzării și ai apărării. Martorii acuzării erau soldați neinstruiți care au fost ușor puși în încurcătură de avocații apărării, ori persoane dovedit compromise. Martorii apărării erau persoane de calitate, intelectuali, deputați, primari, consilieri etc.¹²²

Analiza retrospectivă a evenimentelor ne face să ne punem întrebarea dacă acțiunea de la Ploiești a vizat cu adevărat înlăturarea lui Carol I și proclamarea republicii sau mai degrabă intimidarea politicii lui Carol, determinarea prințului de a manifesta mai multă atenție față de legalitate și evoluția spre democratism a societății românești, desprinderea domnitorului din colaborarea strânsă cu conservatorii și atragerea acestuia de partea taberei liberalilor. Evoluția ulterioară a evenimentelor ne determină să înclinăm spre cea de-a doua variantă de interpretare. Conservatorii au pierdut consecutiv alegerile, chiar dacă pe moment au părut că și-au consolidat pozițiile. Liberalii s-au organizat și impus, conducând România din 1876 până în 1888, în cea mai lungă guvernare a vreunui partid politic din istoria României până la instaurarea totalitarismului. I. C. Brătianu, primul ministru în timpul războiului de independență a devenit unul din colaboratorii fideli ai lui Carol I¹²³.

¹²² Paul D. Popescu, *Un moment memorabil...*, p. 139, 143–145.

¹²³ Să reținem că atitudinea lui I. C. Brătianu a fost similară și față de Cuza: partizan al Unirii depline, Brătianu s-a distanțat de domnitor atunci când acesta nu i-a chemat la conducere pe liberalii radicali. Nemulțumit, Brătianu s-a coalizat cu conservatorii și la 11 februarie 1866, Al. I. Cuza a fost detronat. I. C. Brătianu va fi apoi în fruntea acțiunii de aducere a lui Carol I în țară, dar, apoi, constatând apropierea prințului de conservatori, a trecut la o poziție deschisă de ostilitate. În mod cert, I. C. Brătianu nu a fost străin de evenimentele de la Ploiești din 8 august 1870.

În anul 1871, Alex. Candiano Popescu a plecat în Italia, unde a făcut studii de drept la Neapole, obținând în același timp și doctoratul. În anul 1874, Candiano Popescu s-a întors la Ploiești, unde a exercitat meseria de avocat, devenind unul din cei mai apreciați profesioniști ai urbei. După o scurtă ședere aici, Candiano Popescu s-a mutat la Craiova. În anul 1876, el a fost ales deputat de Dolj pe listele Partidului Liberal.

În calitate de deputat, Candiano Popescu a desfășurat o intensă activitate, implicându-se în susținerea necesității libertății presei, în realizarea convenției comerciale cu Rusia, în problema responsabilității ministeriale și mai ales în cea a proclamării independenței României. „În fața actelor de agresiune armată din partea Turciei, în fața insultelor ce ni s-au aruncat în scris prin circularele Porții, în fața bombardării Calafatului, în fața jefuirii Bechetului, în fața bombardării Olteniței, m-aș crede un trădător către țara mea când cu arma în mână nu aș apăra drepturile și independența țării”, declara Candiano Popescu la 29 aprilie 1877, într-un discurs rostit în Camera Deputaților¹²⁴.

Figura lui Alex. Candiano Popescu a revenit în centrul atenției naționale cu ocazia celui de-al treilea atac asupra Plevnei din 30 august 1877. Candiano Popescu a intrat voluntar în război¹²⁵, cerând ulterior comanda Batalionului 2 Vânători Prahova, care rămăsese fără comandant. Cererea de comandă i-a fost aprobată chiar în dimineața acelei zile. Înaintea atacului el a rostit un discurs din care redăm:

„Ofițeri, subofițeri, caporali și soldați! Într-o zi mare, dar și de primejdie, am fost numit comandantul vostru. Sunt mândru de această încredere a șefilor mei, încrederea lor însă în mine este întemeiată pe încrederea mea în voi. Sunt veacuri de când românii n-au văzut o zi mai frumoasă decât cea de astăzi... Să ne batem vitejește pentru ca lumea să vadă că suntem vrednici de strămoșii noștri, suntem adevărați oșteni ai unei țări ce luptă pentru apărarea căminelor patriei și neatârarea sa. De moarte nu vă sfițiți, soldați. Pentru mine e o fericire de a muri astăzi, căci mă bat pentru țară [...]. Voi, soldați ai Batalionului 2 Vânători, ați fost cei dintâi în timp de pace, și fiți cei dintâi în timp de război. Nu uitați că mulți dintre voi, pe lângă aceea că sunt români, sunt și ploieșteni, atâră doar de voi, de a da un titlu de mândrie acestui mândru oraș [...].

¹²⁴ Ion Bălan, *Contribuții privind activitatea de om politic a lui Alexandru Candiano Popescu*, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Prahova, Societatea de Științe Istorice, Filiala Prahova, „Anuar”, vol. VIII, „Silix”, Ploiești, 1996, p. 148–149.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 149.

Murind, vom trăi în aducerea aminte a neamului, căruia îi vom asigura viața prin sângele ce vom revărsa; trăind, vom fi răsplătiți și cinstiți de țară”¹²⁶.

Pentru meritele sale, Candiano Popescu a fost decorat cu mai multe distincții românești, între care și „Steaua României”, iar din partea Rusiei i s-a atribuit ordinul „Sf. Gheorghe” clasa a IV-a. La rândul său, Ion C. Brătianu, prim ministru, îl caracteriza elogios, propunând printr-un raport adresat lui Carol I, înaintarea lui Candiano Popescu la gradul de locotenent-colonel „pentru a recompensa asemenea fapte săvârșite mai cu seamă de un ofițer milițian care singur de bunăvoie s-a oferit a conduce acel batalion la luptă, nefiind chemat la comandă activă, ci numai ca ofițer de ordonanță”¹²⁷.

Seria onorurilor a continuat. La 6 septembrie 1877, Candiano Popescu împreună cu soldatul Grigore Ion, din Dumbrăvești Prahova, care a capturat un drapel otoman la Plevna, a sosit la București, unde a prezentat steagul domnitorului¹²⁸ și „a defilat [...], cu ceremonia militară și în aclamațiunea generală a populațiunii pe podul Mogoșoaia până la Arsenal”¹²⁹. În toamna aceluiași an, Alexandru Candiano Popescu a fost într-o misiune diplomatică la Sankt Petersburg, în Caucaz, și pe flancul sudic al frontului ruso-turc pentru a felicita autoritățile ruse din partea factorilor responsabili ai României de succesele militare ruso-române obținute în timpul războiului. Revenind din această misiune, el și-a continuat activitatea ca deputat în nota de implicare și patriotism deja cunoscută¹³⁰.

După încheierea războiului, Candiano Popescu a reintrat în armata activă, devenind locotenent-colonel, fapt care i-a impus retragerea din viața politică. În perioada 1880–1882, a acceptat propunerea lui Ion C. Brătianu de a fi aghiotant al regelui Carol I¹³¹. A făcut o strălucită carieră militară, a devenit colonel și din 1894, general, comandantul diviziei de la Târgoviște, unul din cei mai capabili militari români.

Alexandru Candiano Popescu a păstrat strânse legături cu orașul său natal. În Ploiești exista casa părintească și tot aici locuia fratele său vitreg, generalul Constantin Candiano. În anul 1897, a fost oaspete de onoare la festivitățile de inaugurare ale Monumentului Vânătorilor de la Ploiești, arătând

¹²⁶ Paul D. Popescu, *Ploieștii și Prahova în vremea dobândirii independenței de stat a României, 1871–1878*, Editura „Ploiești Mileniul III”, Ploiești, 2002, p. 185–186.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 186–187.

¹²⁸ *Prahovenii în lupta pentru libertate socială...*, p. 103.

¹²⁹ Paul D. Popescu, *Ploieștii și Prahova...*, p. 187.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 187–188.

¹³¹ M. Sevastos, *op. cit.*, p. 127.

în discursul său că „acest monument este un omagiu al recunoștinței publice. Și el nu va pieri, căci nu e târnăcop, nici nu e vreme, care să dărâme ceea ce zidește recunoștința unui neam cu întinse aspirațiuni către viitor”¹³².

Candiano Popescu a încetat din viață la 25 iulie 1901, la Târgoviște. I s-au organizat adevărate funeralii naționale. Își exprimase dorința, înainte de moarte, de a fi condus pe ultimul drum de soldați din Batalionul 2 Vânători Prahova și de veterani ai acestei unități. Dorința i-a fost îndeplinită. Între veteranii sosiți pentru ceremonia funerară s-a aflat și Grigore Ion. În dimineața zilei de 27 iunie 1901, în Gara de Nord o mulțime de oameni a așteptat trenul mortuar. Vagonul special era împodobit cu ghirlande de stejar și avea la colțuri drapelul tricolor. Soldații Batalionului 2 au purtat sicriul și l-au depus apoi pe un afet de tun. Întregul cortegiu a străbătut străzile capitalei, până la Biserica Sf. Gheorghe unde s-a desfășurat serviciul divin și, după aceea, până la cimitirul Bellu. S-au rostit discursuri, au fost prezenți reprezentanți ai casei regale, guvernului, Parlamentului, armatei etc. și ca ultim salut s-au tras mai multe salve de artilerie¹³³.

Activitatea lui Alexandru Candiano Popescu poate fi reținută și pentru ceea ce a scris. În anul 1866, a editat un volum de poezii intitulat *Când n-aveam ce face*¹³⁴, iar în 1891 a publicat un nou volum de versuri inspirat din luptele din Războiul de Independență, din care reproducem câteva versuri:

„Este treizeci august, ziua e-nnorată/ Soarele cu grijă nici că se arată;/ Ci se ascunde-n ceață trist și jelor;/ Ca să nu mai vază groaznicul omor;/ A doua zi însă el voios lucește,/ Și izbânda noastră o sărbătorește/ Grivița e cuibul turcului păgân/ Iar în față-i oastea neamului român./ Turcul e trecutul, jaful și omorul;/ Cu românii dreptul, cu ei viitorul”¹³⁵.

El s-a remarcat prin articolele sale privind tehnica militară și printr-un tratat de artilerie în două volume. În anul 1944, i-a apărut, postum, la Craiova, lucrarea memorialistică *Amintiri din viața-mi*, care conține foarte multe

¹³² Paul D. Popescu, *Ploieștii și Prahova...*, p. 296–297. Pentru monumentul de la Ploiești, vezi și Mihai Apostol, *op. cit.*, p. 161–162.

¹³³ *Ibidem*, p. 195.

¹³⁴ M. Sevastos, *op. cit.*, p. 127.

¹³⁵ Versurile fără o calitate literară deosebită sunt mai degrabă expresia unei stări de spirit. Titlurile celor zece poeme care alcătuiesc micul volum de 48 de pagini sunt următoarele: *Carol I, M. S. Reginei, Grivița, Osman Pașa după căderea Plevnei, Santinela păzind steagul, Căpitanul către oștenii săi, Împăratul Alexandru și Grigore Ioan, Un soldat român rănit la Grivița, Românul și turcul, Românii la Plevna* (Paul D. Popescu, *Ploieștii și Prahova...*, p. 310–313).

informații din perioada sa ploieșteană. Arhivele Naționale, Filiala Giurgiu, păstrează încă un manuscris nepublicat, semnat de Alexandru Candiano Popescu¹³⁶. În sfârșit, nu trebuie să uităm activitatea sa de publicist în care a excelat și cele două publicații pe care le-a creat și condus, „Perseverența” și „Democrația”¹³⁷.

Amintirea și recunoștința ploieștenilor față de Alexandru Candiano Popescu se regăsesc astăzi în numele unei străzi și a unei școli a Ploieștiului cât și în simbolul Statuiei Libertății¹³⁸.

¹³⁶ Ioan Bălan, *op. cit.*, p. 146.

¹³⁷ Paul D. Popescu, *Ploieștenii de altădată...*, p. 116–123.

¹³⁸ Ideea ridicării Statuiei Libertății la Ploiești se găsește în victoria liberalilor prahoveni în alegerile din martie 1869. Victoria a fost repetată în primăvara anului 1870. Ecoul acestor victorii s-a amplificat prin evenimentele din 8 august 1870. În toate aceste momente, Alexandru Candiano Popescu a avut un rol dominant. Mai mulți reprezentanți ai liberalilor radicali au lansat ideea deschiderii unor liste de subscriere pentru a oferi ploieștenilor o medalie comemorativă. Prin campania lansată de ziarul „Românul”, Dimitrie Brătianu și C. A. Rosetti au orientat acțiunea spre realizarea unui monument care să fie dăruit Ploieștiului. După strângerea sumelor, inițiatorii au cumpărat din Franța o statuie care o reprezintă pe zeița Minerva. Statuia a fost adusă în țară în anul 1876, dar declanșarea războiului de independență a amânat instalarea ei. Lucrările de amenajare a monumentului au început în anul 1879, și s-au finalizat în 1881. Toma T. Socolescu a instalat statuia din bronz de 3,5 m. pe un soclu de marmură de Provița, cu înălțimea de 4 m. Monumentul a fost inaugurat în cadrul unor festivități impresionante la 21 iulie 1881, („Poporul umplea străzile cetății [...], piața era plină, ferestrele și balcoanele de la casele din juru-i, înfesate de doamne, și chiar acoperișurile acoperite de bărbați [...], fu iluminafie [...], foc de artificii foarte frumoase etc.”). Una din plăcile instalate pe laturile monumentului are gravate cuvintele „Cetățenilor ploieșteni, apărătorii libertăților publice, România recunoscătoare”. Statuia a rămas în Piața Unirii până în anul 1934, când a fost mutată în fața fostei primării. În anul 1944, pentru a fi ferită de bombardamente, a fost adăpostită la Păulești. După încheierea celui de al Doilea Război Mondial, a fost reinstalată în fața Palatului Administrativ și al Palatului Culturii. În anul 2012, statuia a fost amplasată în fața Catedralei Reîntregirii, Sfântul Ioan.

În mod evident, mesajul pe care statuia îl putea transmite, a fost perceput de toată lumea că se referea și la evenimentele așa-numitei Republici de la Ploiești, în care Alexandru Candiano Popescu a fost eroul principal. Dar, la fel de evident este faptul că niciuna din plăcile instalate pe monument nu puteau să facă vreo referire la momentul 8 august 1870, atâta timp cât Carol I era șeful statului român, și cu atât mai mult în chiar anul în care el a fost proclamat rege al României (M. Sevastos, *op. cit.*, p. 51–53, 89–91, Mihai Apostol, *op. cit.*, p. 159–160; Paul D. Popescu, *Ghid de oraș...*, p. 75–76, Gheorghe Marinică, *op. cit.*, p. 65–66; Traian Pavel, Stelian Stoicescu, Tatiana Pavel, *Mică monografie-ghid. Ploiești*, Editura Imprimex, Ploiești, 1977, p. 25).

I.7. ISTORIA ÎNTRE NAȚIONAL ȘI UNIVERSAL ÎN REPREZENTAREA LUI MIHAI EMINESCU

Opera lui Mihai Eminescu ni-l prezintă pe acesta ca pe un titan al epocii sale: poet, filosof și gânditor, literat, jurnalist, conectat celor mai vii și profunde orientări ale timpului, în dialog cu marile personalități ale vremii lui, om al cetății. Personalitatea sa, deși se conjugă și se pierde printre semenii săi, transcende epoca și timpul. Prin creație, mesaj și consistență, Mihai Eminescu rămâne un geniu al simplității și al profunzimii, al singularului și al totalității, un titan ale cărui dimensiuni se integrează în tiparele geniului universal deschis de perioada Renașterii.

Acest fapt ne este conturat și prin aserțiunile sale cu caracter istoric. Viziunea sa asupra istoriei este profundă, filosofică. Curgerea timpului și a evenimentelor este procesualitate. În înțelegerea și descrierea trecutului colectiv, istoricul „va trebui să facă a se simți legea continuității”. Cercetătorul va trebui să-și fixeze punctele terminus ale investigației sale, cele, așa cum se exprima poetul, de „purcedere” și de „ajungere” a fiecărui fenomen istoric investigat. După statuarea acestor elemente va urma investigarea și explicația devenirii, a etapelor „intermediare”.

Investigația trecutului presupune rigoare și un plan al cercetării bine elaborat: „Istoricul se va atașa de o idee și această idee el o va urma de la originea sa până la ultimul termin al dezvoltării sale”. Exprimându-se plastic, Eminescu arăta că procesul sau fenomenul istoric supus investigației trebuie să devină o țintă, care odată fixată de către cercetător, aceasta va deveni „personagiul și eroul cărții”, de fapt al cercetării care urma a se concretiza. Dacă se va respecta acest procedeu, rezultatul va fi o imagine integratoare, și nu una fragmentată „a cutărei sau cutărei fapte izolate”. Astfel, rezultatul cercetării nu va fi o înlănțuire de fapte singulare și se va putea ajunge la esența fenomenului, la „germenele său”, se va putea surprinde succesiunea, simultaneitatea, continuitatea „și toată dezvoltarea istorică”¹³⁹. În fond, Eminescu „privește istoria nu ca o simplă acumulare de date și fapte din trecut, ci are o viziune științifică asupra ei”¹⁴⁰.

În viziunea sa asupra scurgerii timpului, Eminescu consideră că fiecare

¹³⁹ Mihai Eminescu, [*O problemă a istoricului*], Academia Română, Muzeul Literaturii Române, *M. Eminescu, Opere, XV, Fragmentarium, Addenda ediției, Cu reproducere după manuscrise, documente și presă*, Coordonatori Dimitrie Vatamaniuc, Petru Creția, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 87.

¹⁴⁰ Tudor Nedelcea, *Eminescu*, Prefață de acad. Mihai Cimpoi, Cuvânt înainte de Theodor Codreanu, Postfață de prof. dr. Victor Crăciun, Fundația Națională de Științe și Arte, București, 2013, p. 74.

epocă istorică are anumite principii generale după care se conduce și care de fapt ghidează epoca respectivă. Aceste principii alcătuiesc în fond „monogramul în care se prezintă aspirațiunile generațiunii dintr-un popor”. Eminescu recunoaște atuurile dialogului ideatic al unei epoci, evidențiindu-i rolul în evoluția societății. În construcția sa ideatică, seva spirituală a unei societăți „este voința vie, care despicată în două, în trei – patru partide, se luptă ea însăși contra ei însăși. Rezultatul tuturor principiilor opuse” devenind într-un fel, tabloul tuturor problemelor ori idealurilor unei societăți, ori „*Cazuistica* sau codul pe care-l urmează pasiunile puse în mișcare”¹⁴¹.

Reflecțiile lui Eminescu ating și sfera relativității judecăților de valoare, el întrebându-se de ce „pe tărâm politic și moral, unul laudă un lucru, altul îl contestă”. Vinovatul acestei situații, considera Eminescu, îl constituie voința umană, nu intelectul, pentru că „Judecata intelectului pur e întotdeauna corectă”. Interesul imediat va cere o atitudine ori o rezoluție care e dorită, întrucât „oamenii demonstrează [ceva] nu pentru că rezultă de la sine [din natura lucrurilor], adică din limpedele interes pentru adevăr, ci pentru că vor să demonstreze”¹⁴².

Voința umană, *interesul* cum am spune noi astăzi, determină curgerea istoriei. Odată ce am acceptat acest principiu, el va conduce la constatarea care numai în aparență trece drept consternantă, aceea că: „oamenii știu istorie fără să-nvețe nimic de la ea”. În atare situație „Inteligența este condamnată a juca rolul de salahor al voinței”, iar acest fapt se poate observa cu lejeritate „în jurnale și în opinia publică” a epocii. În această logică a desfășurării lucrurilor, voința devine „avocatul diavolului”. Astfel, întreaga ideologie a unei epoci nu este decât învelișul voinței sociale („Stat pro ratione voluntas”), ajungând astfel să fie, în mod explicit „de un timp zisă [acceptată – n. ns. – Gh. C.], de altul dezisă”. Lucrurile/înfăptuirile de valoare ale unei epoci istorice, adesea destul de rare, definite de Eminescu drept „nemuritoare, inocente”, se produc numai atunci când creierul „a paralizat sau cel puțin s-a eliberat de voință”. Într-o atare construcție filosofică, concluziile lui Eminescu nu puteau fi altfel decât pesimiste și din păcate extrem de realiste: „În van vei spune că istoria învață, că războaie, ură, nedreptăți, răutate nu duc decât la o rezistență efemeră”. Totul se va uita rapid, pentru că „într-un timp nemărginit, un secol e o clipă suspendată”¹⁴³.

¹⁴¹ Mihai Eminescu, [„*Principii generale ...*”], Academia Română, Muzeul Literaturii Române, *M. Eminescu, Opere, XV ...*, p. 87.

¹⁴² Mihai Eminescu, [„*Logik der geschichte/ Logica istoriei*”], *Ibidem*, p. 87–88.

¹⁴³ Mihai Eminescu, [„*Stat pro ratione voluntas*”], *Ibidem*, p. 88.

Cu reflecții adânci și cu o viziune integratoare¹⁴⁴, Eminescu conturează o tematică a munților și a râurilor, a rolului acestora în istoria poporului român. Cum fiecare neam își are elementele lui de reper genetic și existențial, cum anumite „popoare s-au îndreptat în calea lor istorică după constelații luminătoare de stepe, poporul românesc au fost călăuzit de râuri”¹⁴⁵. Iar râurile își au izvorul în Carpați, care sunt și leagăn ocrotitor al poporului nostru: „muntele tată al râurilor și al poporului românesc”¹⁴⁶. De altminteri, în mod generic Eminescu recunoaște munților valențe multiple în devenirea cosmologică: „Precum o piatră aruncată din vârful de munte cade cu pătratul repejunii și ajunge la o enormă accelerare, astfel și popoarele tinere și libere din munte coboară; din munte părinte de râuri și părinte de neamuri omenești”¹⁴⁷. Referindu-se la aceste popoare tinere, evident poetul avea în vedere faptul că însuși poporul român se integra în această categorie.

Eminescu realiza o comparație extrem de plastică a joncțiunii perioadei de maximă putere a Imperiului otoman cu spațiul românesc. Pe vremea domniei lui Mahomed al II-lea, Eminescu considera că „românii erau în culmea epocii lor eroice”. Chiar atunci, Mahomed a luat contact cu neamul românesc prin intermediul Carpaților. „Soarele roșu al deșerturilor” cum îl denumea el pe măritul sultan, răsărind deasupra lumii, a întâlnit cu razele sale ambasadorii poporului român, nimeni alții decât munții Carpați. În mod evident, dintr-o astfel de întâlnire nu se putea naște decât un „dialog” al „egalilor” între cele două elemente naturale și mărețe ale universului. „Soarele, răsărind din noaptea timpurilor, atinge și aprinde întâi vârfulurile munților celor mai înalți, astfel Carpații născători ai râurilor și ai poporului nostru se desemnă în toată uriașa lor mărime în fața soarelui ce răsărea”¹⁴⁸. „Egalitatea” sau paritatea pe care marele poet și filosof o inducea curgea astfel lin și se realiza firească, natural, fără niciun fel de nuanță a inferiorității ori a inhibiției: razele Soarelui întâlneau vârfulurile Carpaților, iar Mahomed îl întâlnea pe Ștefan cel Mare.

Reflecțiile lui Eminescu asupra celor două personaje istorice au condus la formularea unor judecăți de valoare asupra metodei de cercetare, la

¹⁴⁴ Mihai Eminescu dezvoltă o concepție unitară și asupra culturii universale. (Vezi, Mihai Cimpoi, *Unitatea culturii universale în reprezentarea lui Eminescu*, în „Viața Basarabiei”, Revistă editată de Asociația Națională a Oamenilor de Creație din Moldova, Anul 14, nr. 3 (35), 2015 (serie nouă), Tipografia Universul, Chișinău, p. 5–6).

¹⁴⁵ Mihai Eminescu, [„*Alte popoare*”], Academia Română, Muzeul Literaturii Române, *M. Eminescu, Opere, XV* ..., p. 90.

¹⁴⁶ Mihai Eminescu, [„*Muntele în istoria românilor*”], *Ibidem*, p. 89.

¹⁴⁷ Mihai Eminescu, [„*Popoarele tinere și libere*”], *Ibidem*.

¹⁴⁸ Mihai Eminescu, [„*Culmea epocii istorice*”], *Ibidem*, p. 91.

comparații și chiar la unele ierarhizări. Analiza fiecărui moment al istoriei, ori a fiecărei confruntări militare trebuia să se realizeze prin descifrarea sensului aceluia demers. „Pentru a măsura rezistența unui popor în contra unui atac sau a unei cuceriri trebuie să știm ce putere reprezenta acel atac sau acea tentativă de cucerire”¹⁴⁹. Poetul considera momentul luptelor lui Mahomed al II-lea cu Ștefan drept culmea „absolută” și, am întări noi, a măsurării forțelor și a încleștării celor doi, și în fond, a energiei românești. Pe un alt plan al aceluiași registru, și confruntările voievodului moldovean cu Matei Corvinul reprezentau o culme a acestor energii. Confruntarea lui Ștefan cu mai marii timpului său a fost de natură a-i genera poetului admirație, întrucât „rezistența care a trebuit să o opui acestora este egală, dacă nu superioară, atacului intervenit”. Acesta era argumentul care-l determina pe Eminescu să-l considere pe Ștefan ca fiind „mare”.

Această culme a istoriei naționale găsea în considerațiile lui Eminescu, similitudine în domnia lui Mircea cel Bătrân. Voievodul muntean se măsurase la timpul său cu mai marii vremii sale. „Mircea I s-a luptat în contra lui Murad I, în contra lui Baiazid Fulgerul”. Pentru faptele sale și Mircea era „mare”. Spre deosebire de aceștia, „Mihai Vodă s-a luptat în contra turcilor în decadență, în contra ungarilor în decadență”. Fără îndoială, victoriile obținute de Mihai au fost importante și arătau că acesta „era relativ mai mare decât aceștia”. Faptul că adversarii săi se situau pe o pantă a descreșterii puterii pe care o reprezentau, îl determina însă pe Eminescu să considere că Mihai ar fi fost „în realitate mic”. Exegetul găsea și o explicație a acestei situații: „starea de mizerie din vreme”. Însemnând acest fapt în caracteristicul său stil eliptic, Eminescu nu oferă niciun fel de precizare, ori indiciu dacă el s-ar fi referit la situația internă ori externă, generatoare a stării de mizerie¹⁵⁰.

Reflecțiile marelui gânditor au stăruit asupra domnitorilor celor mai reprezentativi. „Matei Corvin știa că Ștefan nu voia Ardealul. El voia numai o cărare de-a lungul Moldovei, o cărare spre Maramureș; Voievozii Țării Românești o cărare spre Hațeg”¹⁵¹. El sublinia astfel semnificația regiunilor cu rol de descălecat, Maramureșul pentru Moldova, pe de o parte, și a celor care asigurau translația românească de o parte și alta a Carpaților, așa cum a fost depresiunea Hațegului pentru Țara Românească, pe de altă parte. În viziunea sa, unitatea pământului românesc era evidentă: „Moldova și Țara Românească nu sunt decât promontoriile ale Ardealului”¹⁵². Sau într-o altă

¹⁴⁹ Mihai Eminescu, [„Valoarea termenilor”], *Ibidem*.

¹⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁵¹ Mihai Eminescu, [Matei Corvin și Ștefan cel Mare], *Ibidem*, p. 92.

¹⁵² Mihai Eminescu, [„Promontoriile ale Ardealului”], *Ibidem*.

parte: „Punctul nostru centrifugal – mater parens – e Ardealul. Punctele centripetale sunt cele care se-nclină de-a lungul râurilor noastre – deci peninsula tracică și valea Nistrului”¹⁵³.

Specificitatea, unitatea și continuitatea au condus la închegarea românească. Acest proces complex a cuprins totalitatea transformărilor care au purces de la organizările simple, „gentilice” de pe văile râurilor. Acestea au constituit „sâmburele” care a condus la formule organizatorice mai mari, prestatale. Pe planul juridic, aceste transformări au evoluat de la plămădirea cutumelor „oamenilor buni și bătrâni”, la concretizarea ulterioară a acestora în textele de lege:

„*Gens și constituție gentilică*. Vrancea, Soroca, Techeciul, Câmpulung.

Analogie în Ardeal: moți, mocani, țuțuieni, mureșeni, câmpeni, pădureni”¹⁵⁴.

Eminescu și-a făurit o construcție proprie asupra evoluției istoriei poporului român. Viziunea sa s-a încadrat oarecum spiritului romantic specific secolului în care el a trăit, conferind trecutului cele mai puternice atuuri și deplângând realizările prezentului. Astfel, pentru marele poet, secolele XII – XIII constituiau „Epoca de naștere și formațiune” a statelor medievale românești, secolele XIV – XV reprezentau „Epoca eroică” a neamului românesc, secolele XVI – XVII au fost „Epoca literară”, iar secolele XVII – XIX erau „Epoca de decadentă”¹⁵⁵.

Nu au lipsit din reflecțiile sale cele asupra „ceasurilor” fundamentale ale plămădirii poporului român. Prin notațiile sale asupra lui Roesler, în mod evident Eminescu și-a exprimat concepția asupra procesului etnogenezei românești. Originea latină și continuitatea neîntreruptă a poporului român în spațiul carpato-danubiano-pontic au constituit axiome ale sistemului său reprezentativ. Românii nu erau altceva în viziunea marelui poet decât „romanii răsăriteni”. Eminescu deplângea faptul că ceea ce s-a scris în țară despre continuitate, și el remarca că s-a scris semnificativ în epocă, a avut ca adresabilitate „doar publicul școlar românesc”. Chiar dacă scopul educativ al acestor scrieri era fără îndoială evident, din păcate, aceste idei și argumente „au rămas necunoscute în străinătate”¹⁵⁶. Acest sindrom pare din nefericire perpetuat până în contemporaneitate.

Argumentele poetului în favoarea continuității erau atât de natură documentară, cât și de natură logică. Faptul că împăratul Justinian a stăpânit în

¹⁵³ Mihai Eminescu, [„*Direcția primitivă de mișcare ...*”], *Ibidem*, p. 374.

¹⁵⁴ Mihai Eminescu, [„*Gens și constituție gentilică...*”], *Ibidem*, p. 92.

¹⁵⁵ Mihai Eminescu, [Cronologie], *Ibidem*.

¹⁵⁶ Mihai Eminescu, [Roesler und Justinian/Roesler și Justinian], *Ibidem*, p. 95–96.

secolul al VI-lea teritoriul la nordul Dunării constituia o evidență demonstrată de realitățile istorice¹⁵⁷. Pe această premisă, logica poetului continua imbatibil: „Deci dacă 300 de ani după Aurelian erau coloniști romani în Dacia traiană, pentru care se scriseseră edicte [...] de ce n-ar fi fost și după trei secole” după Justinian? Evident, era o întrebare retorică. Logica sa se constituia într-unul din argumentele prin care el găsea justificare afirmațiilor de continuitate și autohtonie a românilor susținute de Anonymus. Cronicarul maghiar „n-a mințit în însemnările sale” întrucât era evident faptul că respectiva „cronică ungară a fost compilată într-adevăr după însemnări și tradiții vechi”. Cronica lui Nestor era, la rândul său, una dintre numeroasele mărturii. „*Nestor* e însă realitate”, nota Eminescu. „Nestor se întemeiază pe cronică rus[ească]”¹⁵⁸.

Logica și intuiția lui Eminescu asupra devenirii poporului român erau conforme procesului de evoluție firească a genezei naționale și statale. Astfel, dacă până în secolul al XII-lea când sunt atestate știri scrise despre existența românilor, de la Anonymus ori de la alți cronicari¹⁵⁹, după acel moment evoluția românilor nu putea, în mod logic, să fie decât cea naturală, firească, specifică. „Micile republici țărănești din ținuturile Carpaților, s-au constituit în două Principate, care au avut și au o istorie independentă până în zilele noastre”. Negarea evidenței îl revolta pe Eminescu întrucât realitatea „până în ziua de azi e înveninată de către istoriografie”, acea istoriografie pătimasă și deformatoare care se realiza „prin chiar negarea adevărului și a patrimoniului lor istoric”¹⁶⁰.

După cum nouă astăzi ne este cunoscut cu claritate care a fost interesul deformărilor lui Roesler în privința etnogenezei românești, la fel de cunoscut îi era și lui Eminescu. În propriul său sistem reprezentativ și matematic el încerca o definiție a acestui autor: „Ce e Roesler? El caută a diminua valoarea lui x prin termeni în *minus*”¹⁶¹.

Din reflecțiile marelui poet nu puteau lipsi cele asupra Romei. O cauză a politicii de expansiune și de colonizare a Romei era văzută de Eminescu în suprapopulația regiunii. Elementele colonizării erau recrutate din „clasa a

¹⁵⁷ Vezi Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. II, *Daco-romani, romanici, alogeni*, Coordonatori Dumitru Protase, Alexandru Suceveanu, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 607–616.

¹⁵⁸ Mihai Eminescu, [*Roesler und Justinian ...*] ..., p. 95–96.

¹⁵⁹ Vezi Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. III, *Genezele românești*, Coordonatori Ștefan Pascu, Răzvan Teodorescu, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 29–38, 93–109, 229–250.

¹⁶⁰ Mihai Eminescu, [*Roesler und Justinian ...*] ... p. 95–96.

¹⁶¹ Mihai Eminescu, [*Ce e Roesler? ...*], *Ibidem*, p. 375.

patra” care se preta foarte bine ideilor revoluționare, denumite „metaforic” de Eminescu a fi „comuniste”. „Creștinii din imperiu [erau – n. ns. – Gh. C.] persecutați pentru că proferau idei comuniste”. Explicația este pe deplin logică, în registrul asimilării ideilor „comuniste” celor creștine, de negare a rolului de „judecător suprem” rezervat axiomatic împăratului și de difuzare a ideilor de egalitate a oamenilor. În baza constatărilor făcute, Eminescu vedea „*Probabila* colonizare a Daciei cu creștini”, iar „Limba romană deznaționalizează pentru că este singurul element *unitar* între elemente foarte diferite”¹⁶².

Atașamentul și considerațiile lui Eminescu față de poporul român erau profunde, căpătând chiar valențe sacre. În mod evident „cultul patriei este o permanență a spiritualității eminesciene”¹⁶³. În concepția sa, menirea neamului românesc depășea coordonatele naționalului: „Aici ne aflăm noi românii – limbă cumpenei universului”¹⁶⁴. El se arăta indignat în fața atitudinilor celor care proferau numai critici la adresa poporului român. „Românul să nu aibă decât cusururi [?] – Ehe, cum nu au cunoscut ei în mod hermetic cauza poporului românesc. – Merci, Messieurs, noi mergem înainte”¹⁶⁵. Nepăsarea unora în fața istoriei și a specificului național îi genera poetului nu numai nedumerire, ci chiar revoltă. „Cum? Pământul acesta, care se va răsturna odată peste mine, acest pământ în care dorm Mircea I și Matei Basarab – nu însemnează nimic?”¹⁶⁶. Motivele de prețuire a neamului său erau profunde, vigoarea poporului fiind de-a dreptul impresionantă, generând în zămisirea și evoluția sa adevărate minuni. „Românii au răsărit dintre slavi ca insula ... din mare”¹⁶⁷. Aceste reflecții ne fac să ne amintim că în secolul care a urmat marelui poet, Gheorghe I. Brătianu definea poporul român cam în aceeași termeni: o enigmă și un miracol istoric¹⁶⁸.

Abordarea problematicii originii și mai ales a semnificației denumirii de boier îl menține pe Eminescu în sfera noțiunilor de substanță și subtilitate a devenirii naționale. Deși nu contestă originea slavă a acestui termen, Eminescu surprinde influența și încărcătura bizantină pe care o căpăta titlul de boier începând cu secolul al XV-lea, când denumiri de boier i se asociază

¹⁶² Mihai Eminescu, [„*Starea Romei în vremea colonizării Daciei ...*”], *Ibidem*, p. 89.

¹⁶³ Tudor Nedelcea, *op. cit.*, p. 76.

¹⁶⁴ Mihai Eminescu, [„*Aici ne aflăm ...*”], Academia Română, Muzeul Literaturii Române, *M. Eminescu, Opere, XV ...*, p. 371.

¹⁶⁵ Mihai Eminescu, [„*Românul ...*”], *Ibidem*.

¹⁶⁶ Mihai Eminescu, [„*Pământul în care dorm voievozii*”], *Ibidem*, p. 373.

¹⁶⁷ Mihai Eminescu, [„*Românii au răsărit ...*”], *Ibidem*, p. 91.

¹⁶⁸ Vezi Gheorghe I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, 1940.

și responsabilitatea unei funcții înalte în administrația de stat. Fără îndoială, membrii Sfatului domnesc erau în fond mari boieri¹⁶⁹.

Reflecțiile sale cu caracter istoric acoperă ca subiect o arie cu valențe caleidoscopice. Eminescu consideră că mișcarea permanentă a națiilor și permutarea continuă a intereselor și a centrelor de greutate determină cursul istoriei. „Rasa traco – ilirică s-a distins în decursul tuturor secolilor printr-o energie extraordinară, printr-un neastâmpărat dor de război, dar totdeauna în serviciu străin...”. Exemplele oferite de Eminescu erau următoarele: „Sub flamurile lui Alexandru cel Mare locuitorii traco – ilirici ai munților au cucerit Asia și Africa pentru ... *greci*. În timpul romanilor mulți iliri, după o viață strălucită de ostași, s-au suit pe tronul împăraților romani lucrând pentru ... romani”, o parte din pașii și soldații albanezi și-au ars energiile pentru interesele altora. Apropiindu-se de spațiul și timpul său, Eminescu constata retoric: „Și oare regimentele cele mai bune ale Austriei nu sunt române? Și oare luptătorii independenței Greciei de la 1821 n-au fost albaneji? Și oare eroii lui Osman la Plevna nu au fost albaneji?” Concluziile constatărilor sale erau amare, circumscrise vechiului principiu *divide et impera*: „Astfel vulturii cu două capete și politicienii cu două fețe ne pun să împușcăm noi în noi înșine, pe moldovean în albanez, pe ardelean în dalmațian, pe frate în frate”. Făcând aceste constatări Eminescu avea permanent în vedere unitatea etnică ancestrală a Balcanilor: „Tracii și ilirii sunt popoare înrudite. Descendenții ilirilor sunt albanejii actuali, din traci s-au născut românii”¹⁷⁰.

O direcție aparte, oarecum singulară în notațiile sale cu caracter istoric este aceea de descriere a unor localități. Aici el părăsește tărâmul reflecțiilor, al filosofiei istoriei și realizează descrieri concrete, specifice muncii istoricului obișnuit. Așa se întâmplă, spre exemplu în *Concepte[le]* sale pentru un *Lexicon* istoric în care el realizează scurte prezentări a orașelor Botoșani, Brăila și mai ales a Bucureștiului¹⁷¹. Aceste prezentări ne evidențiază calitățile unui istoric extrem de meticolos, cu o putere de sinteză impresionantă care realizează o frescă exhaustivă a imaginii acelor localități. În scurgerea timpului, aceste descrieri devin o extrem de prețioasă și interesantă sursă de informații.

Reflecțiile filosofice ale lui Mihai Eminescu asupra istoriei și-au găsit concretizarea într-un alt plan și într-o altă manieră în prodigioasa lui activitate

¹⁶⁹ Mihai Eminescu, [*Begriffe fur das „Conversation Lexikon”/Concepte pentru „Conversation Lexicon”*], Academia Română, Muzeul Literaturii Române, M. Eminescu, *Opere*, XV ..., p. 92–95.

¹⁷⁰ Mihai Eminescu, [„Rasa traco – ilirică ...”], *Ibidem*, p. 90.

¹⁷¹ Mihai Eminescu, [*Begriffe fur das „Conversation Lexikon”* ...], p. 92–95.

gazetărească. Numeroasele lui articole cu caracter istoric¹⁷², și chiar corespondența sa¹⁷³ au beneficiat de substratul de excepție al unui bun cunoscător al istoriei factuale, a unui fin și profund analist, a unui veritabil filosof al istoriei.

Concluzii

Mihai Eminescu este creatorul unui sistem filosofic original prin care interpretează și înțelege istoria. Adesea el apelează la formule matematice și ecuații, care uneori pot avea un sistem propriu de criptare. Cu ajutorul acestora el transpune anumite legi ale evoluției sau repetabilității istoriei.

Viziunea sa proprie îmbracă o haină cosmologică asupra evoluției istoriei. Uneori este eliptic ori ermetic. Însemnările sale cer înțelegere, reflecție și uneori, am putea spune, chiar o anumită „traducere”. Această „traducere” se dovedește a fi uneori destul de greoaie și anevoioasă, vecină aproape imposibilului, pentru translarea ei fiind absolut necesare înseși cuvintele poetului.

Eminescu nu a fost un istoric în accepțiunea sensului de astăzi, însă constatările sale se impun considerației. Ele vin din partea unui exeget al epocii, a unei personalități de esență și vocație renașcentistă. Studiile, lectura, gândirea, notațiile sale sunt impresionante, conectându-l constelației celor mai mari personalități universale.

Deși însemnările lui cu caracter istoric sunt referiri sintetice, episodice, reflexii ori esențe, ele denotă o cunoaștere profundă a istoriei, un studiu intens și o lectură exhaustivă. Realizate în limba română sau în limba germană ele abordează fenomene, evenimente ori personalități de referință ale istoriei naționale ori universale.

Naționalul și universalul sunt într-un clivaj perpetuu, se interinfluentează și se determină constant. În universul faptelor umane nu există un adevăr sau un interes absolut. Adevărul este orientat sau chiar dictat de „voința” / interesul epocii respective. Realismul lui Eminescu devine de-a dreptul cinic, atunci când desemnează rolul pe care îl are interesul uman în determinarea (și de ce nu chiar în deturnarea) curgerii istoriei. Cauzalitatea,

¹⁷² A se vedea spre exemplu, Academia Română, Muzeul Literaturii Române, *M. Eminescu, Opere, X, Publicistică - 1 noiembrie 1877 - 15 februarie 1880, Timpul*, Coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Editura Academiei Române, București, 1989.

¹⁷³ A se vedea spre exemplu corespondența lui Eminescu referitoare la organizarea festivităților de omagiere a lui Ștefan cel Mare la mănăstirea Putna, în anul 1870, Academia Română, Muzeul Literaturii Române, *M. Eminescu, Opere, XVI, Corespondență*. Documentar. Cu reproduceri după manuscrise și documente, Coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Editura Academiei Române, București, 1989, p. 32-33.

interdependența, spațiul și timpul, legile naturii și ale universului uman, personalitățile alcătuiesc alchimia devenirii naționale și universale.

Fără îndoială, Mihai Eminescu reprezintă o personalitate uriașă a spiritualității naționale și universale ale cărei reflecții s-au revărsat și asupra percepției istoriei.

I.8. MAREA RĂSCOALĂ A ȚĂRANILOR DIN ANUL 1907 REFLECTATĂ ÎN REVISTA „MONITEUR DU PÉTROLE ROUMAIN”

În istoria luptei de emancipare socială a poporului nostru, marea răzvrătire a țăranimii din primăvara anului 1907 a fixat coordonate noi devenirii acestei categorii sociale care a fost fundamentul societății românești. Perceput și înregistrat pe retina timpului în diferite accepții, mai mult ca orice, 1907 avea să ne reprezinte în cea mai intimă ipostază, legătura noastră organică cu pământul. Acumularea de vechi și felurite grele patimi, de revoltă și de „lucrare a poporului asupra lui însuși”, 1907 proiectat în, și peste timp, a căpătat dimensiune de epos.

În scurtul nostru popas investigațional, ne-am propus să surprindem ecoul acestui eveniment în paginile revistei „Moniteur du Pétrole Roumain”. Aflată în colecțiile bibliotecii Universității Petrol – Gaze din Ploiești¹⁷⁴, revista a apărut la București în perioada 1900–1947. Publicație bilingvă, româno-franceză, cu caracter economic, reprezentând interesele industriei petroliere românești, prezentând date statistice și analize științifice despre stadiul de dezvoltare a industriei naționale, cât și informații din marile bazine petrolifere ale lumii, de o ținută grafică impecabilă, revista a depășit cu mult hotarele țării, fiind răspândită și citită în multe țări ale Europei, Americii de Nord și de Sud, Africii, Asiei și Australiei.

În acest sens, „Moniteur du Pétrole Roumain” s-a înscris printre puținele publicații românești care au pătruns dincolo de hotarele țării, bucurându-se de o constantă apreciere. Este cu atât mai interesant faptul că o atare publicație avea să facă loc în paginile sale „marii chestiuni țărănești” de la 1907. Ceea ce s-a impus atât la o simplă lectură, cât și la o analiză mai atentă a fost obiectivitatea și relevanța analizei. Monitorul nu s-a limitat la a accepta sau a relata pur și simplu fenomenul, ci el a analizat faptele și le-a transpus într-o notă de deplină obiectivitate. Mai mult decât atât, „Moniteur du Pétrole Roumain” a avansat teze și idei care au evidențiat atitudinea publicației, în

¹⁷⁴ Biblioteca Universității Petrol – Gaze din Ploiești este posesoarea uneia din cele mai complete colecții a acestei reviste. O bună colecție se găsește și în fondurile Muzeului Național al Petrolului din Ploiești.

contextul general al presei românești, ajungând la concluzii care au venit, în fond, în întâmpinarea unei percepții corecte a fenomenului. Așadar, un aspect notabil, cu atât mai mult cu cât este cazul unei publicații cu caracter economic.

Răscoala din anul 1907 s-a declanșat pe fondul unor grave tensiuni acumulate în mediul sătesc de-a lungul vremii. Deși la început s-a încercat a se da o interpretare care convenea autorităților, cea reală nu avea să întârzie a se impune. Era greu a se recunoaște instantaneu realitățile zilei. Neajunsurile cereau a fi rezolvate, și așa cum se exprima Constantin Stere: „Se apropia momentul când regatul român va trebui să se supună unui examen sever în fața istoriei”¹⁷⁵.

Într-o admirabilă analiză, „Moniteur du Pétrole Roumain” din 10/23 martie 1907, sintetiza cauzele generatoare ale revoltei dovedind o obiectivitate și o putere de înțelegere cu totul remarcabile:

„Exploatarea abuzivă a muncii și a trebuinței de pământ de hrană a populației rurale de către arendașii de moșii constituiți în trusturi puternice, unită cu o mare lipsă de atențiune pe care cercurile guvernante au arătat față cu plângerile și protestele făcute contra acestei stări de lucruri, a determinat populațiunea să se pună în stare de agitațiune”¹⁷⁶ (subl. ns).

Mai mult decât atât, paginile următoare ale revistei aduceau precizări noi „în interesul cunoașterii adevărului [...]”. Bunăoară, în același număr se precizau următoarele: „Caracterul ferm al agitațiunii și iuțea cu care mișcarea se întinde dovedește că răul de care populația rurală se plânge are din nefericire rădăcini adânci”¹⁷⁷. Era o opinie justă, care reușea să observe cauzele revoltei într-o situație preexistentă.

Versiunea guvernului privind caracterul antisemit al ridicării țărănești și a existenței unor „răuvoitori”, cum îi definea publicația, în legătură cu caracterul mișcării țărănești, găsea în revistă un adversar hotărât care dezmințea într-o notă categorică astfel de zvonuri:

„În interesul cunoașterii adevărului, trebuie să adăugăm că, caracterul mișcării populațiunii rurale este pur economic. Toate știrile ce se pun în

¹⁷⁵ Cf. Gh. Platon, *Istoria Modernă a României*, manual universitar, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985, p. 386.

¹⁷⁶ *Turburările agrare și petrolul*, în „Moniteur du Pétrole Roumain”, (în continuare vom cita MPR), Année VIII, vol. 8, No. 8, 10 (23) Mars, 1907, p. 230.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

circulație cum că ele aveau un caracter antisemit ori potrivit populațiilor de altă naționalitate ce locuiesc în România, nu pot fi datorate de cât răuvoitorilor cari urmăresc să producă confuzie în spiritul public”.

Afirmațiile făcute erau întărite de exemple relevante:

„Dovada afirmației noastre stă pe de o parte faptul că localitățile în care arendașii străini n-au exploatat munca și nevoile sătenilor aceștia nu vor să se asocieze la mișcarea generală, iar pe de alta că turburările serioase s-au produs chiar contra arendașilor și proprietarilor români, în părțile unde sătenii nu erau mulțumiți cum sunt de exemplu proprietățile d-lui președinte al Camerei deputaților, a d-lui ministru de justiție, a numeroși deputați și senatori, ș.a.”.

Revista concluziona: „Caracterul agitațiunii nu e cătuși de puțin îndreptat împotriva locuitorilor de altă naționalitate ce se găsc în România”¹⁷⁸. Aprecierile făcute sunt atât de tranșante încât ele nu impun comentarii suplimentare.

Începutul răscoalei a fost marcat de evenimentele petrecute la Flămânzi – Botoșani, în ziua de 8/21 februarie. La scurt timp, au fost cuprinse în vârtejul răscoalei județele Suceava, Neamț, Vaslui. Aceste prime simptome au fost înregistrate de „Moniteur du Pétrole Roumain”. „Mișcarea a izbucnit mai întâi într-o localitate din partea nordică a țării acolo unde exploatarea trustului arendașilor era mai intensivă și s-a întins cu o repeziciune uimitoare. În mai puțin de 8 zile a cuprins o treime din suprafața țării noastre, adică toată partea nordică și de mijloc a Moldovei, iar acum se întinde mereu spre sud”¹⁷⁹.

Desfășurarea răscoalei avea să puncteze câteva etape care au fost surprinse cu exactitate în „Moniteur du Pétrole Roumain”. În prima parte bunăoară, țăranii au ars registrele de învoieli, au alungat proprietarii și arendașii, au distrus birourile administrației locale, dar nu au renunțat la calea legală, cea a tratativelor cu proprietarii și autoritățile. Despre toate acestea, iată ce se scria în numărul din 10/23 martie al revistei amintite: „Grație procedării cumpătate a autorităților civile și militare, grație și faptului că populația rurală păstrează în general vorbind, o atitudine demnă dar hotărâtă nu avem de înregistrat ciocniri sângeroase decât în două-trei localități [...]”¹⁸⁰.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 230, 231.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p. 230.

¹⁸⁰ *Ibidem*.

În numărul următor, această primă etapă a revoltei, cât și caracterul ei vor fi surprinse cu și mai mare exactitate: „La început, guvernul a tratat cu multă blândețe districtele răsculate deoarece țăranii, în general vorbind, au păstrat o atitudine rezervată și formulau revendicările lor cu precuziune. În unele localități au distrus casele de locuit ale proprietarilor și arendașilor, dar atâta tot. Nu s-au atins de depozitele de cereale, nici de animalele domestice. De remarcat este că în casele pe care le devastaseră s-a găsit în urma lor obiecte de valoare. Au stricat dar n-au prădat [...].

Revendicările lor erau – în general vorbind – *nu numai bine precizate dar și drepte* (subl. ns) și de aceea proprietarii și arendașii, prin intervenția autorităților, au acordat satisfacții tuturor cererilor drepte”¹⁸¹.

În perioada următoare însă, tulburările au luat un caracter mult mai ferm și mai amplu: „Tulburările s-au întins repede, și din nefericire au luat un caracter de o violență neînchipuită. Față de această schimbare aproape subită a caracterului mișcării, guvernul conservator prezidat de G. Gr. Cantacuzino a demisionat și M. S. Regele a chemat la guvern partidul liberal. Noul guvern și-a inaugurat existența printr-un manifest adresat țării și prin care se acordă reforme însemnate populațiunii rurale. În vremea aceasta răscoalele se întindeau neconținut, s-au format cete de mii de oameni înarmați cari, sub conducerea instigatorilor alergau din sat în sat și spuneau sătenilor că numai cei ce se vor răzvrăti vor beneficia de reformele acordate prin manifestul guvernului”¹⁸².

În fața unei astfel de situații, guvernul nu a putut răspunde în termenii cei mai adecvați. Propunerile de reformare a organizării sociale și de ameliorare a situației țăranimii nu au putut liniști spiritele atât de aprinse. Revolta a făcut situația necontrolată. S-a recurs, din păcate, și aceasta în mod tragic, la gloanțe și la forța armatei¹⁸³. Prezentarea evenimentelor a fost făcută în mod gradual. „La început guvernul a tratat cu multă blândețe districtele răsculate”¹⁸⁴, acesta fiind nevoit, după cum preciza „Moniteur du Pétrole Roumain”, să cheme „sub arme toate rezervele armatei pe de o parte cu scopul de a le sustrage din mijlocul populației rurale, și deci a reduce agitația, iar pe de alta în scop de a spori forțele militare întrebuințate în menținerea

¹⁸¹ *Tulburările agrare și petrolul*, în „M. P. R.” Annee VIII, vol. 8, No. 9, 20 Mars, (2 Avril) 1907, p. 259.

¹⁸² *Ibidem*.

¹⁸³ *Tulburările agrare și petrolul*, în „M. P. R.” Annee VIII, vol. 8, No. 8, 10/23 Mars 1907, p. 230.

¹⁸⁴ *Tulburările agrare și petrolul*, în „M. P. R.”, Annee VIII, vol. 8, No. 9, 20 Mars (2 Avril) 1907, p. 259.

ordinei”¹⁸⁵. De la această primă stare, s-a trecut, în mod regretabil, la reprimarea totală, ordonată după cum se exprima Monitorul petrolului, de către „cel mai înaintat guvern pe care partidul liberal îl poate da”. Deznodământul a fost dramatic.

„Față cu această stare de lucruri, guvernul s-a văzut nevoit a lua cele mai extreme măsuri pentru a strivi aceste bande. Și a reușit. *Cu ajutorul artileriei a distrus complet două sate din districtul Vlașca* [...] Foarte numeroase conflicte sângeroase s-au produs între răzvrățiți și trupe și în rândurile răzvrătiților se numără mai multe mii de morți și răniți”¹⁸⁶ (subl. ns).

Termenii laconici ai unei publicații economice reușeau să contureze dimensiunile unei tragedii cu dimensiuni nemaiîntâlnite în epoca modernă.

Publicația încerca o echilibristică între dramatismul realității și interpretarea dată de către oficialități acestui eveniment. Pentru a găsi o justificare a revoltei și mai apoi a reprimării, guvernarea au acreditat ideea unor acțiuni întreprinse de instigatori, cărora țărani le-ar fi căzut în plasă. Astfel, potrivit poziției oficiale – al cărei ecou s-a regăsit și în paginile revistei „Moniteur du Pétrole Roumain” – răscoala nu a fost un act spontan al țărănimii, ci rezultatul unor agitații care ar fi provenit din rândul unor elemente declasate ale societății: „Se constată că toate cetele de bandiți au fost compuse din elemente rele ale satelor și orașelor, din țigani, greci, turci, sârbi, bulgari și alte naționalități ce locuiesc prin satele înșirate de-a lungul stânzei Dunării”¹⁸⁷.

Pentru stabilirea poziției acestei publicații este de reținut faptul că prezentarea poziției oficiale față de răscoala din 1907 a apărut către sfârșitul seriei de informații acordate evenimentului, că aceasta nu a predominat în ciclul informațional, că a ocupat un spațiu și o cantitate informațională infimă, comparativ cu aprecierile generale rezervate evenimentului.

Cauzele care au generat mișcarea țărănească de la 1907 au fost percepute de către această revistă, în complexitatea derulării revoltei. Gândurile, speranțele și acțiunile celor revoltați au găsit ecou în diverse medii ale societății timpului. Astfel, în paralel cu starea de agitație a țărănimii, Monitorul petrolului a consemnat unele acțiuni ale lucrătorilor din industria petrolieră. În mod cert, acestea nu au fost întâmplătoare. Iată câteva exemple: „În

¹⁸⁵ *Turburările agrare și petrolul*, în „M. P. R.” Annee VIII, vol. 8, No. 8, 10 (32) Mars 1907, p. 230.

¹⁸⁶ *Turburările agrare și petrolul*, în M. P. R.” Annee VIII, vol. 8, No. 9, 20 mars (2 Avril), 1907, p. 259–261.

¹⁸⁷ *Ibidem*.

Buștenari se prepară pentru mâine, Duminică, o întrunire a lucrătorilor din schele, probabil în scop de a formula revendicări. La atelierele Stelei Române din Câmpina, s-a observat simptome de agitațiune printre lucrători”. Care au fost urmările acestora? „Administrația districtului Prahova a luat cele mai severe măsuri pentru a curma orice veleități de agitațiune. În momente așa de periculoase cum sunt cele actuale trebuie în adevăr reprimite la timp cele mai mici începuturi de provocare la mișcări”¹⁸⁸. Spiritul de conservare al intereselor economice nu putea fi decât cel al solidarității „de menținere a ordinii”.

Pe măsură ce răscoala s-a extins, iar impactul acesteia a crescut, acțiunile lucrătorilor petrolieri s-au înmulțit: „La Buștenari unii lucrători și sondori au cerut sporiri mici de salarii [...]. Lucrătorii de la atelierele Stelei Române proiectau a se pune în grevă [...]. La Băicoi și Câmpina spiritele fiind agitate s-a trimis armata”¹⁸⁹. Totuși, din fericire conchidea publicația: „*Turburările agrare din România care, prin intensitatea și violența lor au zguduit întreaga organizație politică a statului*” (subl. ns.),¹⁹⁰ nu au afectat exploatările de petrol datorită: „măsurilor mari pe care guvernul le-a luat încă de la început”¹⁹¹, pentru că „tunurile care au fost fixate în coastele exploatărilor puteau face impresie la vedere [...]”¹⁹². Sec, dar concludent, pentru descrierea stării de spirit a momentului!

Menținerea ordinii în regiunea petroliferă s-a finalizat prin recompensarea „autorilor” acestei stări. Personalul superior al exploatărilor petroliere a oferit un banchet gradelor militare care au comandat trupele de pază din regiunea exploatărilor. Comentând această informație, revista Monitorul petrolului concluziona cu amărăciune, dând în același timp, o adevărată sentință într-un proces fundamental al epocii: „Acea manifestațiune care s-a produs tocmai în mijlocul lucrătorilor a avut în consecință o jignire inutilă a întregii clase muncitoare”¹⁹³. Evident, mesajul acestor aprecieri s-ar putea extinde la nivelul întregii societăți!

După cum am putut constata, din sumara analiză efectuată, surprinderea mării ridicări țărănești din anul 1907, în revista „Moniteur du Pétrole

¹⁸⁸ *Turburările agrare și petrolul*, în „M. P. R.”, Annee VIII, vol. 8, No. 8, 10 (23) Mars 1907, p. 230–231.

¹⁸⁹ *Ibidem*.

¹⁹⁰ *Turburările agrare și petrolul; spiritul de ordine al lucrătorilor*, în „M. P. R.”, Annee VIII, vol. 8, No. 11, 10 (23) Avril 1907, p. 307.

¹⁹¹ *Turburările agrare și petrolul*, Annee VIII, vol. 8, No. 9, 20 Mars, (2 Avril) 1907, p. 253.

¹⁹² *Turburările agrare și petrolul*, în „M. P. R.”, Annee VIII, vol. 8, No. 11, 10 (23) Avril 1907, p. 301–302.

¹⁹³ *Ibidem*.

Roumain”, a îmbrăcat o semnificație cu totul deosebită. Mai întâi de toate pentru că a fost o publicație cu caracter economic, care nu a tratat evenimentele politice, iar dacă a făcut-o, ca o excepție impusă de gravitatea momentului, aceasta nu a receptat-o printr-o altă prismă, decât cea a presei obișnuite. În al doilea rând, trebuie subliniat faptul că toate informațiile despre răscoala din 1907 au apărut traduse integral în limba franceză, oferindu-se astfel informații străinătății despre desfășurarea acestui eveniment.

Deși în paginile revistei și-a găsit fugitiv locul și versiunea oficială a guvernanților despre răscoală, prin spațiul, atenția și analiza pertinentă a acestuia și nu numai, transpunerea ad litteram a evenimentelor, prin prezentarea unor concluzii și idei de tipul celor care arată că revendicările țăranilor „erau nu numai bine precizate dar și drepte”, că răscoala nu a fost îndreptată „împotriva locuitorilor de altă naționalitate” că, ea a avut un „caracter pur economic”, că răscoala „a zgduidit întreaga organizație politică a statului”, că acțiunile de concentrare a rezerviștilor au avut și scopul „de a le sustrage din mijlocul populației rurale”, prin surprinderea influenței mișcării țărănești asupra stării lucrătorilor etc., „Moniteur du Pétrol Roumain” a deschis în paginile sale mărturii impresionante și evocări relevante pentru viitor.

Citită aproape pretutindeni – în mediul petrolier –, pe continentul nostru și în întreaga lume, această publicație a dus cu sine o parte a sufletului și cugetului românesc. Revista a deschis porți largi adevărului, tratând un eveniment de grea încercare cum a fost marea răscoală din anul 1907, într-o remarcabilă obiectivitate. 1907 rămâne un eveniment fundamental și dureros în istoria națională, care merită reevaluare perpetuă și care nu poate fi dat uitării.

I.9. PARTICIPAREA ROMÂNIEI LA CEL DE AL II-LEA RĂZBOI BALCANIC, ÎN VIZIUNEA ISTORICULUI NICOLAE IORGA

Poziția lui Nicolae Iorga față de războaiele balcanice¹⁹⁴ din anii 1912–1913 a fluctuat de la neimplicarea României în primul război din anul 1912, la implicarea țării în cel de al doilea conflict, în anul 1913.

La începutul evenimentelor, Nicolae Iorga aprecia că Imperiul Otoman

¹⁹⁴ Această lucrare a fost prezentată la Congresul Internațional asupra Vecinătății: *De la război la pacea eternă, la a 100-a aniversare de la războaiele balcanice: Relații de bună vecinătate în Balcani*, 4–7 octombrie 2012, Istanbul, Turcia, (International Neighbourhood Congress, From War to Eternal Peace on the 100th Anniversary of the Balkan Wars: Good Neighbourhood relations in the Balkans, 4–7 octomber 2012, Istanbul, Turkey), organizat de Universitatea Hacettepe din Ankara.

deși era în decădere, considerându-l „mai plin de amintiri mărețe, decât de puteri actuale”¹⁹⁵, acesta avea încă suficiente resurse pentru a putea rezista. Mai mult, savantul părea optimist în victoria turcilor în conflictul declanșat în anul 1912¹⁹⁶, deși într-un articol publicat la 20 iulie 1912, în „Neamul Românesc”, el aprecia că „Turcia se zbate în greutatea din cele mai mari tocmai în timpul când un război fără glorie i-ar chema luarea aminte în afară. Nu lipsește nimic din urâciunea dezbinărilor politice: conflicte parlamentare, comploturi, pronunțamente de ofițeri, răscoale de populații nemulțumite. Sultanul pașnic și bun [...], a rupt cu stăpânii săi de până acuma «tinerii turci» [...], pentru a chema în ajutor bătrâna înțelepciune încercată a tovarășilor săi de vârstă”¹⁹⁷. De precizat că Iorga aprecia pozitiv schimbările democratice produse în Imperiu otoman după anul 1908, vorbind în Parlamentul României, la 26 noiembrie 1910, de o „nouă Turcie” care abandona vechea politică asupritoare, iar statul român trebuia să fie atent în relațiile sale cu un stat puternic¹⁹⁸.

Iorga nu vedea rostul implicării României în operațiunile militare din Balcani, în anul 1912. Obiectivele naționale ale statului român erau cele de întregire națională, prin unirea provinciilor românești aflate sub dominație străină, proces care putea începe cu Transilvania.

Declanșarea operațiunilor militare împotriva Imperiului otoman în anul 1912 aducea totuși o perspectivă a destrămării acestui imperiu. Majoritatea oamenilor politici români, inclusiv cei care aparțineau Partidului Conservator, aflat la conducerea țării (prim ministru Titu Maiorescu), era de părere că statul român trebuia să se implice în conflict. Scopul îl constituia obținerea unei rectificări a graniței de sud a Dobrogei și a primirii unei părți din această regiune, „care datorită Rusiei ajunsese în stăpânirea Bulgariei după Războiul de Independență”¹⁹⁹ din 1877–1878. Atrăgătoare formulă a oamenilor politici, de obținere a unor „compensații” teritoriale pe seama Bulgariei, a reprezentat o manieră „elegantă” de a pune problema unor revendicări teritoriale. Formula „compensațiilor” oferită publicului în

¹⁹⁵ Nicolae Iorga, 1871–1940, vol. III, *Studii și documente*, Coordonatori Constantin Bușe, Constantin Găucan, Editura Universității din București, 2007, p. 304–305.

¹⁹⁶ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, Ediție îngrijită, note, comentarii de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, Studiu introductiv de Valeriu Râpeanu, Editura Minerva, București, 1984, p. 313.

¹⁹⁷ Nicolae Iorga, 1871–1940 ..., p. 304–305.

¹⁹⁸ Nicolae Iorga *Discursuri parlamentare (1907–1917)*, Ediția a II-a, Îngrijirea textului, prefață și note de Georgeta Filitti, Editura Mesagerul, Chișinău, 2011, p. 493–494, 511.

¹⁹⁹ Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Editura Enciclopedică, București, 1991, p. 81.

cadrul dezbaterilor și adunărilor publice a prins destul de repede, reușind la un moment dat, să electrizeze spiritele.

Problema compensațiilor teritoriale, definită de Iorga, „banda de teritoriu, asigurătoare din sudul Dobrogei”, pe care „opinia publică» nu putea face alta decât să o ceară cu pasiune”²⁰⁰, era totuși o problemă reală, în condițiile în care statul bulgar își etala valențele războinice, granița trecând printr-o zonă de câmpie, fără puncte naturale de rezistență, în caz de conflict militar. Iorga recunoștea acest fapt, arătând cum „completa ignoranță a geografiei vecinătății noastre [...], a lăsat cu totul vag”²⁰¹ problema delimitării teritoriale.

Aprecierile lui Iorga au fost destul de acide față de opiniile intervenției militare: „... la noi un guvern care-și lua îndrumarea de la strigătele întrunirilor publice, care nu îndrăznește să riște nimic și totuși voia din instinct de conservare să «capete» ceva, unde o fi și prin orice mijloace, o opinie publică în care fierbea invidia și lăcomia fără un singur element de tradiție, fără o singură linie clară de direcție, fără un singur element de apreciere a împrejurărilor, în sfârșit o opoziție pentru opoziție”²⁰², îi părea istoricului a fi în cele din urmă, ceva artificial și sterp.

Pe tot parcursul anului 1912, Nicolae Iorga s-a pronunțat împotriva implicării țării în război. Obiectivul național al momentului era, în aprecierea istoricului, acela al întregirii naționale. Iorga a făcut o veritabilă pledoarie asupra acestui obiectiv într-un discurs pronunțat la 15 decembrie 1912, în Camera Deputaților²⁰³. Conștient asupra faptului că în acele momente „lângă noi se sfârâma o împărăție mare”²⁰⁴, Iorga sesiza interesele marilor puteri, ale Rusiei țariste, dar mai ales ale Austro-Ungariei de a profita de situația balcanică și a se infiltra în acest spațiu. Formal, din anul 1883, Austro-Ungaria era aliata României, ceea ce nu o împiedica să practice o politică de cruntă deznaționalizare a românilor din Bucovina și din Transilvania. Austro-Ungaria ar fi dorit ca România să-i fie aliată în politica ei balcanică. România nu putea răspunde acestei viziuni. Scopul ei era acela de a-și uni provinciile supuse. Pentru aceasta era necesară pregătirea armatei care să răspundă acestui comandament.

²⁰⁰ N. Iorga, *Acțiunea militară a României. În Bulgaria cu ostașii noștri*, Ediția a doua revăzută și adăugită, Atelierele grafice Socec, București, 1914, p. 5.

²⁰¹ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om ...*, p. 313.

²⁰² N. Iorga, *Acțiunea militară a României. În Bulgaria cu ostașii noștri*, Tipografia Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1913, p. 5.

²⁰³ Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*, Editura România Pur și Simplu, București, 2008, p. 164–165.

²⁰⁴ *Nicolae Iorga Discursuri parlamentare ...*, p. 525.

Un conflict militar cu Bulgaria nu-i putea rezolva României obiectivul său național major. „Neamul românesc, însă nu vede peste Dunăre războiul său” afirma istoricul la 21 septembrie 1912, iar la 1 octombrie același an: „Și orice am fi chemați poate să facem peste Dunăre, orice am fi siliți să facem, acesta nu e, nu poate fi războiul nostru național”²⁰⁵. În Balcani statul român trebuia să-și propună să realizeze o confederație a statelor balcanice, iar România avea acele atuuri, pentru a deveni liderul acestei confederații²⁰⁶. Interesul primordial al politicii românești trebuia să fie cuprinderea fraților de peste Carpați și de peste Prut și nu căpătarea unei mici fâșii teritoriale în sudul Dobrogei, care nu ar fi putut aduce decât la „consolidarea adversității statului vecin”²⁰⁷. În plus, Iorga aprecia că în acel moment statul român nu era pregătit pentru un conflict militar: „noi nu puteam purta un război neavând nimic în adevăr gata”²⁰⁸.

Personalitate publică cu o extraordinară influență și popularitate, Nicolae Iorga și-a făcut cunoscute opiniile sale prin intermediul publicațiilor pe care le conducea, „Neamul românesc” și „Neamul românesc pentru popor”, prin numeroasele cuvântări publice pe care le ținea în cadrul adunărilor Ligii Culturale, unde deținea funcția de secretar general, prin discursurile sale ca deputat în Parlamentul României etc. În memoriile sale, savantul își amintea cum „din cele dintâi faze ale crizei am vorbit amândoi [era vorba de C. Arion, un alt fruntaș al Ligii – n. ns. – Gh. C.] marii mulțimi adunate la [sala] «Dacia» despre nevoia de a ne ține deocamdată într-o atitudine rezervată față de succesele bulgarilor, care înnebuniseră oamenii de o fire mai puțin stăpânită”, apoi, „Cu hotărârea luată în numele adunării m-am prezentat regelui Carol”. Regele era și el convins „că se va sfârși cu acest imperiu” și „doritor al unei modificări de graniță în Dobrogea, prin care s-ar desființa unghiurile intrânde în teritoriul nostru”, avea totuși rezerva „să meargă la bătrânețe contra acelora pe care-i ajutase, tânăr a se elibera”²⁰⁹.

Poziția istoricului român găsea aprecieri în mediile bulgărești. Astfel, confratele său bulgar N. Milev îl felicita pe savant pentru discursul său din 15 decembrie 1912, ținut în parlamentul român, arătând că acesta i-a produs „plăcere și reconfortare”²¹⁰. Nu aceleași sentimente genera poziția sa în

²⁰⁵ Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte ...*, p. 164–165.

²⁰⁶ Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare ...*, p. 536–549.

²⁰⁷ Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte ...*, p. 164–165.

²⁰⁸ N. Iorga, *Acțiunea militară a României ...*, Ediția a doua ..., p. 6.

²⁰⁹ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om ...*, p. 314–315.

²¹⁰ Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică ...*, p. 81.

țară, Iorga fiind etichetat ca „nepatriot”, „trădător”²¹¹, „iubit de bulgari”, fapt care-l făcea să mărturisească peste timp că, „cel hulit cu pecetluirea ca un «nebu» al naționalismului s-a împăcat și luni de zile cu pecetluirea ca «rău patriot», lipsit de sentimente necesare pentru neamul său”²¹². Mai mult, relațiile sale cu Liga Culturală s-au deteriorat, Iorga demisionând din conducerea acestei organizații în primăvara anului 1913²¹³.

Declanșarea celui de al II-lea război balcanic în vara anului 1913, prin atacul întreprins de Bulgaria asupra foștilor ei aliați Serbia și Grecia, a determinat schimbarea atitudinii lui Nicolae Iorga, ca de altfel și a statului român, care a decis implicarea în operațiunile militare, împotriva Bulgariei. Hotărârea de a acționa împotriva Bulgariei, dacă aceasta ar fi cutezat să atace Serbia, nu suferea nicio îngăduință din partea istoricului: „Deci dacă pornesc bulgarii să nimicească pe sârbi, ne vor găsi în cale și pe noi”, nota Iorga, în varianta pentru popor a publicației sale principale, la 15 iunie 1913²¹⁴. Gestul Bulgariei de a-și ataca foștii aliați l-a iritat pe istoricul român care nota, la 22 iunie 1913, în „Neamul Românesc”, ziar pe care-l conducea:

„Peste Dunăre a început războiul.

Nu l-am putut preveni, datori suntem însă a-i împiedica urmările rele pentru noi.

Unul singur nu trebuie să dicteze în Balcani, oricine ar fi acela.

Trebuie să împiedicăm sila prin silă [...].

Vom face deci războiul.

Națiunea noastră a fost totdeauna în stare a birui”²¹⁵.

Menținându-și ideea, referindu-se la același fapt, în varianta populară a publicației sale, Iorga repeta, referindu-se la război: „Nu l-am vrut noi. L-au vrut bulgarii, care hotărât lucru și-au pierdut mințile”²¹⁶. Iorga descria apoi implicarea forțelor militare române: „În acest moment trupele noastre permanente sunt înșiruite pe linia Dunării, în mijlocul unui mare entuziasm real

²¹¹ N. Iorga, *Acțiunea militară a României ...*, Ediția a doua ..., p. 6.

²¹² N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om ...*, p. 315.

²¹³ Petre Țurlea, *Nicole Iorga la Vălenii de Munte ...*, p. 165.

²¹⁴ N. Iorga, *Zarva din vecini*, „Neamul Românesc pentru popor”, anul IV, nr. 18–19, 15 iunie 1913, Vălenii de Munte, p. 273–275.

²¹⁵ N. Iorga, *Războiul*, „Neamul Românesc. Foaia naționaliștilor – democrați”, anul al VIII-lea, nr. 56–57, 22 iunie 1913, București, p. 865–866.

²¹⁶ N. Iorga, *Războiul*, „Neamul Românesc pentru popor”, anul IV, nr. 20, 30 iunie 1913, Vălenii de Munte, p. 305–308.

în orașe”, la ordinul regal, cu un efectiv de 450 000 de soldați, gata de atac²¹⁷. Adresându-se țăranilor, care constituiau baza armatei naționale, țărani pe care istoricul îi iubea și-i apăra în toate împrejurările, Iorga îi îndemna la vitejie pentru un viitor mai bun al țării și al lor: „și dacă vă încordați puterile în luptă, asta nu înseamnă că vă jertfiți pentru cei mari, de azi, *ci pentru urmașii d-voastră de mîine*”²¹⁸.

Iorga simțea nevoia să nu lase niciun echivoc în noua sa atitudine față de războiul din Balcani, pentru că o politică agresivă din partea Bulgariei nu era de acceptat.

„Am spus-o și o repetăm: *plăcut ori neplăcut, acest război e o datorie*. Politica pe care Bulgaria o duce cu cea mai totală lipsă de scrupule și de omenie, împotriva «fraților slavi», a tovarășilor de «cruciadă», pentru a face prin acte de forță, prin crime, «fapte împlinite», un mare stat militarist, gata să sară la gâtul oricui, fie și «Țarul liberator», nu poate fi tolerată”²¹⁹.

De asemenea, el ținea să explice, chiar în lucrarea pe care a scris-o în anul 1913 și pe care a editat-o în anul următor, noua sa poziție față de problematica balcanică, prin atitudinea războinică a Bulgariei, cu scopul realizării unui echilibru de forțe în regiune²²⁰: „... cum același om care respingea în septembrie 1912 lăcomia lașă a oamenilor a putut aproba în iunie 1913 intervenția militară pentru echilibrul balcanic, pentru pacea durabilă peste Dunăre și hegemonia românească într-o confederație defensivă”²²¹. Iorga a vorbit constant și argumentat despre importanța elementului românesc din Balcani, despre serviciile acestei comunități aduse prosperității, culturii și echilibrului acestei regiuni: „Într-o revistă suedeză [...], am enunțat ideea că elementul latin și semilatin din peninsula trebuie păstrat”, și nu trebuie să se uite faptul „că sub nume străine, se ascunde în Balcani adesea o veche permanență românească”²²².

Iorga a văzut în gestul Bulgariei o concretizare a politicii expansioniste a Austro-Ungariei. Aceasta a îndemnat Bulgaria să atace Serbia. Scopul

²¹⁷ N. Iorga, *Pe cine avem în față*, „Neamul Românesc. Foaia naționaliștilor – democrați”, anul al VIII-lea, nr. 58, 26 iunie 1913, București, p. 897–899.

²¹⁸ N. Iorga, *Războiul*, „Neamul Românesc pentru popor” ..., p. 305–308.

²¹⁹ N. Iorga, *Pe cine avem în față* ..., p. 897–899.

²²⁰ O succintă prezentare a celor două ediții ale acestei lucrări poate fi văzută în Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga 1871–1940*, Editura Enciclopedică, Editura Militară, București, 1976, p. 338–339.

²²¹ N. Iorga, *Acțiunea militară a României* ..., Ediția a doua ..., p. 7.

²²² N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om* ..., p. 316.

era acela ca Austro-Ungaria să-și mențină stăpânirea asupra Bosniei și Herțegovinei și să-și consolideze influența în regiune. Serbia trebuia zdrobită pentru ca să nu mai poată aspira la Bosnia-Herțegovina, iar Austro-Ungaria să-și extindă influența în Balcani. Iorga era foarte sensibil la aspirațiile de eliberare națională a popoarelor asuprite, indiferent care erau acestea, întrucât el, care milita atât de mult pentru eliberarea și unirea românilor supuși, înțelegea cel mai bine acest lucru. Din aceste considerente, intervenția militară a României asupra Bulgariei însemna în fapt intervenția împotriva Austro-Ungariei, iar acest gest avea o entuziastă susținere populară. Exprimarea istoricului era clară: „Austro-Ungaria, aliata noastră de ieri, aliata de azi a Bulgariei, acea care pentru a sfărâma influența Rusiei în Balcani, pentru a distruge blocul național amenințător pentru dânsa, pentru a scădea și primejdiei, pentru a anula ca viitor Serbia pe care o urăște din tot sufletul, a îndemnat din răspuțeri pe grandomanii din Sofia să atace, în plină stare de pace și alianță, pe sârbi ca și pe greci [...]. Să știm deci pe cine avem înaintea dincolo de Dunăre. Puterea va fi a Bulgariei, ideea va fi a Austro-Ungariei”. Concluzia: „Pe câmpurile Bulgariei România trebuie să învingă”²²³ pentru că „se poate spune cu drept cuvânt că peste Dunăre se discută chestiunea Ardealului”²²⁴.

Bănuiala că bulgarii ar fi putut ataca sârbii, îl făcea pe Iorga să fie ferm, încă din luna mai a anului 1913: „Și o spun eu acum, «iubitorul de bulgari», că, dacă mâine, într-un conflict între bulgari și sârbi, pe care-l deplor dinaintea, noi am îngădui ca bulgarii să săvârșească un act de violență care le-ar da predominarea necondiționată pe malul drept al Dunării, și n-am intervenit cu toate puterile noastre pentru a împiedica această încercare, a unuia singur, s-ar săvârși o crimă de Stat”²²⁵.

Când armata română a trecut Dunărea implicându-se astfel în evenimentele din Balcani, ea „a ajutat cauza dreaptă a sârbilor”. Mobilizarea s-a făcut cu ușurință, pentru că opinia publică agreea acțiunea, care în bună parte „a fost smulsă de mișcarea de stradă pornită de la [restaurantul] Capșa”²²⁶.

Iorga s-a înrolat voluntar: „Profesor la Școala de război, am cerut favoarea de a întovărăși ca voluntar, armatele noastre [...]. La început am fost repartizat la biroul presei [...]. S-a făcut și o întrebare la Palat și regele mi-a încuviințat plecarea”²²⁷. Istoricul a putut astfel simți direct pulsul acestei ope-

²²³ N. Iorga, *Pe cine avem în față* ..., p. 897–899.

²²⁴ Iorga, *Acțiunea militară a României* ..., Ediția a doua ..., p. 93.

²²⁵ Petre Țurlea, *Nicole Iorga la Vălenii de Munte* ..., p. 166.

²²⁶ N. Iorga, *Acțiunea militară a României* ..., Ediția a doua ..., p. 99, 112.

²²⁷ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om* ..., p. 317.

rațiuni. Continua să creadă că armata nu fusese suficient de bine pregătită, că întreaga operațiune semăna mai mult cu o „excursie și cu o migrație”, că unii ofițeri se comportau fără responsabilitate, făcând ce voiau²²⁸, că unele condiții asigurate soldaților erau sub orice critică, „oastea noastră n-a fost nici regulat hrănită, nici bine hrănită [...], pâinea mucedă am văzut-o și eu [...], lipsea totul, de la paiele patului până la instrumentalul de injectat, când nici chinină măcar nu era”²²⁹.

Timpul petrecut alături de soldați în Bulgaria i-a dat posibilitatea istoricului să observe direct expediția militară a soldaților români la sudul Dunării, pe care apoi a povestit-o în amănunt, în lucrarea sa dedicată acestui eveniment. Impresiile sale au fost vii, obiective și nuanțate.

„Malul bulgăresc, galben murdar [...], fără copaci, fără pajiști, casele nevăruite, cu coperișurile din bătrână țigla în culoarea prafului, cu oameni înăcriți, care ne priveau din prag cu adânci ochi de ură, câte un intelectual hrănit în disprețul nostru, sfidându-ne chiar [...], am ajuns [...], într-un orașel bulgăresc [...], neocupat [...], iar lumea se îmbulzea mai mult curioasă decât plină de dușmănie, ca să ne vadă”²³⁰.

Acțiunea armatei române în Bulgaria s-a caracterizat prin nonviolență. Întrucât soldații români s-au alăturat uneori treburilor gospodărești ale bulgarilor, unii localnici vorbitori de limbă română au avut cuvinte de admirație față de români, iar alții, pentru că ostașii români mai „vânau” găinile pentru a-și face borș, au numit expediția românească de la sudul fluviului, ca fiind „războiul cu cocoșii”, întreaga operațiune fiind caracterizată de Nicolae Iorga ca fiind una nesângeroasă²³¹.

Impresia relativ pozitivă a locuitorilor bulgari față de români își găsea corespondență, prin reciprocitate, în modul în care românii îi percepeau pe bulgari. „Impresia pe care o lăsa această țară nouă pentru români, era de altfel din cele mai pașnice. Bulgarii [...] nu voiau, era vădit, să se bată. Aruncau în grămadă puștile...”²³².

Armata română se întorcea acasă victorioasă după ce Bulgaria fusese obligată să ceară pace, cu jertfa a aproximativ „1200 de morți din care trei

²²⁸ *Ibidem*.

²²⁹ N. Iorga, *După aceia...*, „Neamul Românesc. Foaia naționaliștilor – democrați”, anul al VIII-lea, nr. 60, 20 august 1913, București, p. 929–931.

²³⁰ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om ...*, p. 319.

²³¹ *Ibidem*, p. 320–321.

²³² *Ibidem*.

sferturi răpuși de holeră”²³³, în timp ce capitala își desfășura nestingherită viața cotidiană și mondenă, ca și când nimic dureros nu s-ar fi petrecut. „... La București muzicile de vară cântau în toate grădinile pline de vuiet și de ciocănitul halbelor: capitala unei țări în război era lipsită de cea mai elementară bună-cuviință”, nota marele istoric²³⁴.

Gestul lui Nicolae Iorga de a se înrola voluntar și a însoți armata în Bulgaria a fost apreciat de o serie de personalități din afară, care îl felicitau. Spre exemplu, italianul Dino Muratore îi adresa, printr-o scrisoare din 13 iulie 1913 „urările mele cele mai arzătoare de succes” și-și exprima speranța de triumf pentru „idealurile dv. pe care de atâtea ori le-ați proclamat de la catedră, de la tribuna parlamentară, în cărți și în ziare”²³⁵. La rândul său, istoricul francez Ch. Bémont îl asigura pe savant, prin epistola sa din 8 august 1913, că gestul intervenționist al României a fost întrutotul justificat. El a fost cauzat de „eterna prostie a Bulgariei”, iar „atitudinea României, foarte netă, foarte decisă, în același timp foarte onorantă a produs cel mai bun efect”. În ceea ce privește acea solicitare de „compensații, ceea ce România a cerut, mai ales în fața creșterii considerabile a Bulgariei, chiar învinse prin greșeala ei, marea sa greșeală”, îi părea autorului scrisorii către Iorga ca fiind de natură a echilibra situația din Balcani. Totodată, istoricul francez avea cuvinte de laudă față de comportamentul trupelor române la sud de Dunăre: „Lealitatea sa față de alianța cu celelalte țări balcanice, promptitudinea mobilizării sale, ireproșabila comandă a trupelor sale care forma un contrast atât de sesizabil cu ferocitatea altora, au câștigat României un prestigiu considerabil”²³⁶.

Prin pacea de la București, care încheia cele două conflicte din Balcani, România primea partea de sud a Dobrogei, numită Cadrilater²³⁷. „Pacea de la București nu m-a bucurat pentru kilometrii pătrați care s-au adus la pământul României, ci m-a bucurat pentru rolul pe care România de mult trebuia să-l joace”, spunea savantul în Parlament²³⁸. Prin încheierea acestei păci, Iorga aprecia că România a câștigat un prestigiu incontestabil²³⁹, fapt care a sporit concomitent încrederea românilor aflați sub dominație străină

²³³ N. Iorga, *După aceia...*, p. 929–931.

²³⁴ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om ...*, p. 322.

²³⁵ *Scrisori către N. Iorga*, Vol. III, Ediție îngrijită de Petre Țurlea, Studiu introductiv de Andrei Pippidi, Editura Minerva, București, 1988, p. 95.

²³⁶ *Ibidem*, p. 103.

²³⁷ Considerații asupra structurii etnice a acestei zone, vezi în Negoită, Călin, *Țara uitată. Cadrilaterul în timpul administrației românești, 1913–1940*, Editura Fundației Scrisul Românesc, Craiova, 2008, p. 173–176.

²³⁸ Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare ...*, p. 640.

²³⁹ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om ...*, p. 325.

în statul român²⁴⁰. O apreciere laudativă o avea și Ch. Bémont, care îi scria lui Iorga: „modul rapid în care au fost conduse negocierile care s-au încheiat cu Pacea de la București a crescut hegemonia României în regiunea balcanică. Tratatul de la București este un act internațional de o importanță considerabilă care sporește mult prestigiul României²⁴¹”. Concomitent, Austro-Ungaria a primit o lovitură în tendința ei de consolidare în regiunea balcanică, tratatul de pace constituind prima hotărâre a epocii moderne care a operat schimbări teritoriale „fără avizul Marilor Puteri și chiar împotriva dorințelor unora dintre ele”²⁴².

Pacea de la București a asigurat o stabilitate și un echilibru de forțe în regiunea balcanică. Chiar dacă Nicolae Iorga reținea faptul că: „bulgarii au cerut ca lângă «pace» să nu fie în tratat și cuvântul «armonie»”²⁴³, toate eforturile diplomatice făcute după încheierea acestui conflict au curs în direcția normalizării situației din regiune. Iorga a făcut eforturi considerabile pentru încetarea animozităților dintre popoarele balcanice și întronarea apropierii și cooperării dintre balcanici. În acest scop, el a înființat la București Institutul Sud-Est European²⁴⁴, instituție care funcționează și astăzi.

Aprecierile făcute de Nicolae Iorga au o semnificație deosebită datorită dimensiunii personalității sale. A fost omul care avea atât de multe cunoștințe istorice care să-i permită o evaluare avizată a situației din regiunea balcanică. Om politic important, deputat, conducător a mai multor publicații, apropiat al cercurilor regale, în relații directe cu cei mai mari și influenți politicieni ai zilei, lider al Ligii Culturale, fondator al Universității Populare de la Vălenii de Munte, orator desăvârșit, formator de opinie, Iorga a fost un reper al vieții social-politice și culturale românești. Opiniile sale nu au putut trece absolut deloc neobservate în epocă. Revederea acestora, la 100 de ani de la încheierea războaielor balcanice, este deosebit de utilă. Informațiile, aprecierile, notațiile sale rămân permanent o sursă de inspirație pentru cercetarea și nuanțarea istorică.

²⁴⁰ Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte ...*, p. 167.

²⁴¹ *Scrisori către N. Iorga ...*, p. 103.

²⁴² Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte ...*, p. 167.

²⁴³ N. Iorga, *Acțiunea militară a României ...*, Ediția a doua ..., p. 227.

²⁴⁴ Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică ...*, p. 83–84.

II.

RĂZBOIUL ÎNTREGIRII NAȚIONALE

II.1. PRIMUL RĂZBOI MONDIAL – UN RĂZBOI AL ÎNTREGIRII NAȚIONALE ROMÂNEȘTI. EDUCAȚIA, PREGĂTIREA PSIHOLAGICĂ ȘI SPIRITUL NAȚIONAL

1. *Introducere*

Este un fapt bine stabilit că participarea României la operațiunile militare ale Primului Război Mondial a avut ca principal obiectiv întregirea națională a statului român. Pentru îndeplinirea acestui țel au lucrat deopotrivă o lungă perioadă de timp, cu orizonturi conturabile încă de la jumătatea secolului al XIX-lea, o serie de factori precum: școala, armata, presa, familia etc. Se poate spune că sub raport psihologic, la începutul secolului al XX-lea, întreaga națiune acționa și avea ca obiectiv întregirea națională.

În lucrarea noastră ne propunem să evidențiem acest aspect, prin atitudinea a trei personalități care au acționat la începutul secolului al XX-a și în preajma declanșării Primului Război Mondial. Personalitățile alese drept martor al analizei noastre sunt: profesorul Aurelian Moșoiu, generalul Traian Moșoiu și istoricul, ziaristul, politicianul și ideologul Nicolae Iorga. Deși aceste personalități sunt inegale ca dimensiune, prin apartenența lor la sfere de activitate diferite ne ajută să constatăm care era starea de spirit existentă în medii variate ale societății românești.

2. *Activitatea și atitudinea profesorului Aurelian Moșoiu*

Aurelian Moșoiu s-a născut în anul 1872 în zona Brașovului într-o străveche familie țărănească implantată într-un sol impregnat de patriotism și spiritualitate românească²⁴⁵. După încheierea studiilor liceale la Brașov,

²⁴⁵ Traian Moșoiu, *Memorial de război (august-octombrie 1916)*, Cuvânt înainte de Vasile

Aurelian Moșoiu a trecut clandestin Carpații și a urmat cursurile Facultății de Litere și Filozofie de la București. Și-a început cariera de profesor de limba latină la Craiova și după câțiva ani s-a stabilit definitiv la Ploiești. Aici, de-a lungul aproape întregii sale cariere didactice (1902–1937), a fost profesor la celebrul liceu „Sfinții Petru și Pavel”²⁴⁶. Aurelian Moșoiu a fost un profesor renumit afirmându-se ca un dascăl destoinic, cu o activitate extracurriculară extrem de eficientă și apreciată în educația literară, publicistică, civică și patriotică a elevilor. El s-a implicat și în activitatea altor importante instituții școlare din oraș, în Asociația Profesorilor Secundari, a fost consilier parohial, consilier și ajutor de primar și după Marea Unire, președinte al Organizației locale a Partidului Național Liberal și senator, devenind o veritabilă personalitate a lumii ploieștene²⁴⁷.

În activitatea de excepție a profesorului Aurelian Moșoiu, un loc important a revenit coordonării Societății de lectură a elevilor pe care a înființat-o în anul 1908 și pe care a îndrumat-o până în momentul pensionării sale. Sub auspiciile acestei societăți, Aurelian Moșoiu s-a preocupat de publicația școlii „Curierul Liceului” considerată una dintre cele „mai strălucite publicații școlărești din România”²⁴⁸. Societatea de lectură a elevilor și revista acesteia au reprezentat modele și repere de excepție în educația civică și intelectuală a elevilor²⁴⁹. O analiză a paginilor și documentelor de arhivă a acestor orizonturi spirituale ne introduc într-un veritabil univers al dăruirii, al profesionalismului îmbinat cu inocența, forța, valoarea și avântul tineresc. Aplecarea asupra frământărilor acestor vremuri ne ajută să percepem spiritul unei epoci caracterizată prin seriozitate și profunzime al cărei scop suprem îl constituia desăvârșirea personalității individuale care se putea realiza numai în contextul unei împliniri naționale.

Vom exemplifica aceste lucruri prin câteva idei desprinse din expunerea pe care profesorul Aurelian Moșoiu a făcut-o la 7 februarie 1909, în fața părinților elevilor săi la Ședința festivă a Societății de lectură pe care

Netea; Ediție, studiu introductiv și note de Al. Dragomirescu și Marius Pop, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 6, 13–14.

²⁴⁶ Stoica Teodorescu, *Anuarul Liceului „Sf. Petru și Pavel” din Ploiești pe anul școlar 1935–1936, și câteva date din 1937*, Ploiești, 1937, p. 345.

²⁴⁷ Gheorghe Calcan, Cantemir Moșoiu, *Profesorul și senatorul Aurelian Moșoiu, o personalitate a lumii prahovene*, Editura Printeuro, Ploiești, 2003, p. 8–18.

²⁴⁸ Paul D. Popescu, *Municipalitatea ploieșteană. Istorie și actualitate*, Primăria Municipiului Ploiești, 2000, p. 61.

²⁴⁹ Gheorghe Calcan, *A valuable tradition of the romanian education: cultural society and pupils' publication*, în „Buletinul Universității Petrol-Gaze Ploiești, Seria Filologie”, 2010, Vol. LXIII, nr. 3, p. 335–342.

el o înființase. Aurelian Moșoiu a demonstrat în mod admirabil necesitatea completării instrucției și educației elevilor prin activități în afara lecțiilor. Societatea pe care el tocmai o formase avea misiunea de a lărgi orizontul spiritual al tinerilor, de a le dezvolta spiritul etic și estetic, de a respecta tradiția strămoșească, de a deveni buni cetățeni, destoinici, patrioți gata a se sacrifica pentru împlinirea idealului național. Cheia împlinirii personale și naționale era formarea unui caracter serios și puternic. „Formarea caracterelor, Doamnelor și Domnilor, constituie pentru țara noastră o problemă de interes capital, și cea dintâi la ordinea zilei, fără rezolvarea căreia niciun progres nu este posibil ...”²⁵⁰.

Un caracter bine clădit însemna și prețuirea trecutului, atașamentul față de patrie și devotament față de idealurile sale. Prin intermediul educației extrașcolare se realiza „mai presus de toate iubirea de patrie, supunerea față de poruncile ei [...], încredere în puterile ei și devotament idealului, ce urmărește ea”, mai ales în condițiile în care „absolvenții liceelor noastre, fiind chemați să alcătuiască mai târziu clasa conducătoare a țării”. Tradiția strămoșească trebuia respectată întrucât numai respectând-o moșii și strămoșii noștri „au stat neatinși în fața celor mai crude lovituri ale sorții, care, știm cu toții cât de vitregă a fost și și-au conservat naționalitatea și ne-au hărăzit nouă țara și libertatea, de care ne bucurăm. Să le urmăm exemplul ...”²⁵¹.

Deși educația patriotică și concentrarea tuturor eforturilor pentru realizarea Marii Uniri prin eliberarea provinciilor românești aflate sub dominație străină nu sunt numite direct, ele sunt sugerate extrem de vizibil și în puterea de înțelegere a tuturor. Apelul la trecutul glorios al Romei Antice era de natură a îmbărbăta și sensibiliza mândria națională. „Puternica împărăție romană ridicată dintr-o neînsemnată republică a Italiei și ajungând să-i încingă brațele-i vânjoase întreaga lume nu este decât creațiunea caracterelor de bronz ale strămoșilor noștri”. Tot caracterul puternic a fost cel care a adus „biruințele marilor noștri căpitani și vânjoșilor noștri plăieși”. Venind spre zilele prezente, oratorul spunea: „Însăși faptele mari ale istoriei noastre recente: unirea, independența, regalitatea, nu se datoresc decât puterii de caracter, prin care se deosebește atât de mult generația din jumătatea a doua a secolului trecut”. Finalul discursului lui Aurelian Moșoiu era un îndemn clar de realizare a idealului național chiar și prin forța armată, dacă acest lucru era necesar.

²⁵⁰ Aurelian Moșoiu, *Însemnătatea Societăților de lectură ale școlărilor din liceu*, Tipografia „Lumina”, Ploiești, 1909, p. 3–13.

²⁵¹ *Ibidem*.

„Cât despre noi cei de astăzi și urmașii noștri, numai așa ne vom putea împlini misiunea istorică, numai așa vom putea stăpâni în întregime moștenirea dată nouă de marele împărat roman. *Numai așa vom putea restabili România lui Mihai Vodă Viteazul, dacă vom avea, în noi, acea putere făcătoare de minuni, care singură ne poate transforma în eroi ai păcii și când trebuința va cere, în eroi ai războiului*” (subl. ns. – Gh. C.)²⁵².

Considerăm edificatoare aprecierile și activitatea profesorului Aurelian Moșoiu pentru puternicul spirit național patriotic în care erau educați tinerii de la începutul secolului al XX-lea. Evident, exemplul lui Aurelian Moșoiu nu a fost și nu putea fi singular. Chiar dacă profesorul ploieștean s-a evidențiat public în această privință, el reprezintă în fond exponentul unui spirit care caracteriza acea epocă. Moșoiu nu a fost numai un teoretician, ci și un exemplu personal al ideilor pe care el le-a susținut. Atunci când războiul mondial s-a declanșat, el s-a înrolat voluntar în războiul de întregire națională, la fel ca și alți colegi de cancelarie ai școlii sale²⁵³.

3. Activitatea și atitudinea generalului Traian Moșoiu

Traian Moșoiu este fratele mai mare al lui Aurelian Moșoiu. El este cel care a trecut primul în mod clandestin Carpații pentru a-și desăvârși personalitatea. Născut în anul 1868, a făcut strălucite studii liceale la Brașov și apoi studii militare la Budapesta și Viena²⁵⁴. Intrat în rândul ofițerilor armatei austro-ungare a fost nemulțumit de poziția pe care dubla monarhie o rezerva militarilor români²⁵⁵ și a decis să plece în Țara liberă. Aici a impresionat prin calitățile sale militare, prin disciplină, prin seriozitate, abnegație și devotament față de armată, soldat, patrie și rege, urcând treaptă cu treaptă până a ajuns general²⁵⁶. Traian Moșoiu s-a remarcat în mod cu totul deosebit în timpul operațiilor militare din Primul Război Mondial, mai ales prin campaniile din Transilvania din anii 1916 și 1918, și mai apoi în campania din Ungaria din anul 1919. A fost Guvernator militar al Transilvaniei, Guvernator al teritoriilor din Ungaria pe care armata română le-a eliberat de dictatura lui Bella Kun, Comandantul Garnizoanei Budapesta, ministru de

²⁵² *Ibidem*.

²⁵³ Arhivele Militare Pitești, Fond. 5417, Dos. 241, p. 431.

²⁵⁴ Traian Moșoiu, *op. cit.*, p. 6, 13–14.

²⁵⁵ Tudor Gheorghe Bihoreanu, Constantin Moșincat, *Generalul Traian Moșoiu Arhanghel al bătăliei pentru Ardeal*, Editura Imprimeriei de Vest, Oradea, 2002, p. 25.

²⁵⁶ Arhivele Militare Pitești, Fond. 3042, Dos. 50 G-rali, p. 12–43.

Război, ministrul Lucrărilor publice și al Comunicațiilor, deputat și senator de drept²⁵⁷.

Atitudinea militantă a lui Traian Moșoiu este evidentă și în lucrările sale privind tehnica militară a epocii. În anul 1909 Traian Moșoiu a publicat lucrarea *Spiritul ofensiv al infanteriei*. Insistând asupra necesității și superiorității atitudinii ofensive a unei armate, căpitanul de pe atunci evidențiază aportul pregătirii psihologice și morale a soldaților. El insista asupra rolului educației școlare patriotice a tinerilor, arătând că fiecare popor avea repere la care se raporta atunci când era vorba de luptă. Grecii își aveau ca aliați zeii, romanii aveau întipărit în conștiință ideea de patrie și cultul strămoșilor, iar românii dragostea de moșie. Baza acestei educații trebuia asigurată după un plan metodic „în timp de pace [...]. Familia și școala învață pe băiat statornicie, curaj, supunere legilor, simțul onoarei și al demnității omenești și alipire din tot sufletul la căminul părintesc; dar mai cu seamă școala este chemată să dezvolte în el mândria națională, încredere în puterea țării...”. Acest rezultat se putea obține „Prin înșirarea măiastră și impresionantă a frumoaselor exemple și a vitejeștilor fapte la lecțiile de istoria patriei”. Prin intermediul istoriei se putea ajunge la picurarea „în tinerele generații, în viitorii soldați, un sentiment de avânt și însuflețire pentru păstrarea bunurilor lăsate de la părinți, moși și strămoși [...], și chiar pentru mărirea și lărgirea patrimoniului lăsat [...], și la refacerea prestigiului național”. Întreaga educație realizată în societate pe toate căile trebuia să ducă la „formarea unui fervent patriotism în tineretul națiunii”. Această educație trebuia continuată în armată prin intermediul unor prelegeri „cel puțin o dată pe săptămână, câte o conferință cu subiect educativ moral, cu exemple istorice, arătându-se marile lupte războinice din trecutul nostru militar în legătură cu iubirea de patrie, tron și drapel”. Scopul suprem era acela al construirii unui soldat bine pregătit militar, tehnic, fizic și moral făcând ca atunci „Când situația militară va cere, infanteria crescută în spirit ofensiv, va ști să moară pentru Rege, patrie și drapel”²⁵⁸.

În anul 1910, maiorul Traian Moșoiu publica lucrarea *Instructorii recruților de infanterie*, continuând expunerea concepției sale militare. Îndrăgostit de specializarea sa, pentru „că infanteria este arma principală, care decide bătăliile”, Traian Moșoiu milita pentru realizarea unei instrucții logice și eficiente, care să conducă la victorie. El respingea „dresajul” și propunea un

²⁵⁷ Gheorghe Calcan, *Generalul Traian Moșoiu în epocă și în contemporaneitate*, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2006, p. 16–91.

²⁵⁸ Traian Moșoiu, *Spiritul ofensiv al infanteriei*, Institutul de Arte Grafice, București, 1909, p. 10–24.

program integral de instruire care să cuprindă educația morală, cea fizică și cea militară în componentele ei teoretică și practică. Din expunerea viziunii asupra conținutului educației morale, nici de această dată nu au lipsit referințele cu iz patriotic. „Comandantul de companie trebuie să știe să crească pe instructori în ideea că iubirea de Rege, Patrie și Drapel, este cea mai sfântă datorie a soldatului” și că aceasta se putea obține și „prin conferințe speciale, presărate cu exemple istorice”. Țelul final al acestei atitudini era ușor de intuit: „Nimeni însă nu trebuie să se îndoiască că iubirea de Țară, și Tron și simțul datoriei, care rezidă în inima fiecărui ofițer de infanterie, va învinge și va da Reginei bătaiiilor, instructori, cu ajutorul cărora vom pregăti, din timp de pace, biruințele viitoare ale armatei române”²⁵⁹.

Prin referința sumară la cele două lucrări ale lui Traian Moșoiu am putut observa în mod evident atitudinea lui patriotică. Aceasta era ceva natural și firesc în biografia și conștiința sa. Aceste trăsături și-au pus indubitabil amprenta în activitatea lui de instruire a tinerilor militari de la începutul secolului al XX-lea. Era evident că societatea românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea avea ca obiectiv primordial eliberarea ținuturilor aflate sub dominație străină. Indivizii, indiferent de sfera lor de activitate erau conectați acestui ideal. Convingerea lor fermă era concretizată în obținerea succesului. Traian Moșoiu s-a exprimat fără echivoc în această privință.

4. Activitatea și atitudinea lui Nicolae Iorga

Personalitatea istoricului, profesorului universitar, șefului Partidului Naționalist-Democrat, deputatului, întemeietorului Universității de Vară de la Vălenii de Munte, fondatorul și conducătorul publicației „Neamul românesc”, secretarul Ligii Culturale etc. Nicolae Iorga era bine conturată la începutul secolului al XX-lea²⁶⁰. Se poate spune că el reprezenta un veritabil formator de opinie, frecventa și era curtat de cele mai diverse și înalte medii politice și academice ale timpului. Din toate aceste considerente, poziția și atitudinea sa erau foarte importante atât pentru factorii decidenți cât și pentru opinia publică. Nicolae Iorga a fost un fervent susținător al împlinirii idealului național prin unirea tuturor provinciilor românești în cadrul sta-

²⁵⁹ Traian Moșoiu, *Instructorii recruților de infanterie*, Institutul de Arte Grafice, București, 1910, p. 12–30.

²⁶⁰ Ioan Scurtu, *N. Iorga despre intrarea României în primul război mondial*, în „Nicolae Iorga, 1871–1940”, vol. III, „Studii și documente”, Coordonatori Constantin Bușe, Constantin Găucan, Editura Universității din București, 2007, p. 503.

tului român. Vom încerca să observăm în mod succint cum s-a concretizat această atitudine a sa în preajma declanșării Primului Război Mondial.

În contextul declanșării primului război balcanic, în anul 1912, Nicolae Iorga s-a pronunțat pentru neimplicarea statului român în acest conflict, principalul său argument fiind acela că interesul major al României era cel de realizare a unității naționale²⁶¹. În publicația pe care el o patrona, Nicolae Iorga scria la 21 septembrie 1912 că „Neamul românesc, însă nu vede peste Dunăre războiul său”, iar la 1 octombrie 1912, răspunzând curentului intervenționist care se manifesta tot mai vocal, el preciza fără echivoc: „orice am fi chemați poate să facem peste Dunăre, orice am fi siliți să facem, acesta nu e, nu poate fi războiul nostru național”²⁶². La 15 decembrie 1912, Nicolae Iorga a ținut în Parlamentul României un important discurs al cărui conținut l-a reprezentat problematica orientării politicii externe a României. Oratorul a făcut o argumentare logică a necesității ca România să-și orienteze acțiunile împotriva Austro-Ungariei care „prin tratarea ca element inferior a elementului românesc” din Transilvania nu putea fi percepută ca un eventual „stat aliat” în conflictul care se desfășura. Argumentele erau multiple, evidențiindu-se politica de deznaționalizare care era vizibilă în întregul teritoriu ocupat: „această rutenizare a Bucovinei este înainte de toate opera oficială a statului austriac” și, revenind la situația Transilvaniei subordonată administrativ direct Ungariei, nu se putea trece cu vederea faptul că aceasta practica o politică întru totul condamnată întrucât se observau „preoți de nouăzeci de ani care sunt târați în închisoare [...], procese de presă deschise împotriva foilor românești”²⁶³.

La 1 ianuarie 1913, Iorga publica în „Buletinul Armatei și Marinei” articolul sugestiv intitulat *Pentru viitorul război al Neamului* în care ideea pregătirii pentru împlinirea dezideratului național era evidentă: „va trebui să ne pregătim pentru războaiele ofensive, fără șovăire, și fără izbavă, menite să îndeplinească idealul chemării noastre. Cine ar putea tăgădui adevărul elementar că, odată ce sunt nații, ele au și dreptul de a căuta să se adune sub același steag?” [15]. După ce Bulgaria și-a atacat foștii aliați, Iorga a susținut intrarea României în cel de al doilea război balcanic din 1913, pentru că

²⁶¹ Gheorghe Calcan, *Romania's participation in the second Balkan War, in the views of historian Nicolae Iorga*, în „Buletinul Universității Petrol-Gaze Ploiești”, Seria Științe Socio Umane și Juridice, Vol. LXIV, 2013, nr. 2, p. 33–40.

²⁶² Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*, Editura România Pur și Simplu, București, 2008, p. 165, 174–178.

²⁶³ Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare (1907–1917)*, Ediția a II-a, Îngrijirea textului, prefață și note de Georgeta Filitti, Editura Mesagerul, Chișinău, 2011, p. 534–538.

gestul Bulgariei fusese încurajat de Austro-Ungaria, care își consolida influența în Balcani și lovea în Serbia. Acțiunea militară a României era percepută și ca o acțiune împotriva dublei monarhii, Iorga exprimându-se clar în acest sens în lucrarea sa dedicată acestui eveniment. „Dar tocmai pentru a face ca Serbia să-și poată îndeplini misiunea națională *asemenea cu cea care ne așteaptă peste Carpați*, suntem datori a interveni. Dacă aceasta se poate spune, cu drept cuvânt *peste Dunăre se discută chestia Ardealului*” (subl. ns. Gh. C.)²⁶⁴ [17].

Între 1 și 20 iulie 1914, Iorga a organizat la Vălenii de Munte uzualele cursuri ale Universității de Vară (după întreruperea din 1913, cauzată de războiul balcanic). Această ediție a fost mai restrânsă din pricina situației internaționale. Unii din fruntașii mișcării naționale din Transilvania au reușit să ajungă la Văleni, strecurându-se printre impedimentele puse de statul maghiar care considera această participare „ca o crimă”. Pentru împiedicarea sosirii bucovinenilor, autoritățile austriece au organizat pentru învățătorii români din provincie cursuri obligatorii în luna iulie. În discursul de deschidere, Nicolae Iorga sublinia rolul cursurilor de la Văleni în consolidarea sentimentului național evidențiind „neconținută propagandă de ideal [...], care se face de curentul sănătos național ce-și află întruparea în aceste lecții, care nu sunt numai de cunoștințe, ci, înainte de toate și mai ales, de conștiință”. Iorga întrezărea în contextul existent posibilitatea concretizării idealului național:

„A venit momentul când oricine trebuie să creadă că în jurul nostru se petrece ceva, că unii vor cădea și alții se vor înălța. Și, n-avem pentru aceasta decât un singur mijloc: să ne facem aripi către înălțimile către care caută râvnitor ochiul nostru”.

Educația făcută la Vălenii de Munte era o operă care „nu ține seamă de hotare” cu efecte directe „pentru toate provinciile românești” care „va da poporului nostru mâine, ceva din marile puteri care i se cer în ceasul când pentru totdeauna trebuie să i se hotărăscă soarta” [15].

Din scurtele precizări s-a putut reliefa poziția și atitudinea lui Iorga. El a fost atât un teoretician, cât și un animator social. Influența lui a fost considerabilă. El a înțeles sensul evoluției naționale și internaționale și s-a mulat pe acest sens.

²⁶⁴ Nicolae Iorga, *Acțiunea militară a României. În Bulgaria cu ostașii noștri*, Ediția a doua revăzută și adăugită, Atelierele grafice Socec, București, 1914, p. 93.

5. Concluzii

Analiza succintă pe care noi am întreprins-o probează faptul că la nivelul percepției sociale, idealul național era conștientizat. După Unirea Principatelor în 1859 și dobândirea Independenței naționale în 1877–1878, întreaga națiune spera în unirea provinciilor românești aflate sub dominație străină (Transilvania, Bucovina și Basarabia) și realizarea statului național unitar. La nivelul intelectualității acest sentiment era mult mai vizibil. Atunci când reprezentanți ai acestei categorii aveau influență asupra unor sfere sociale, efectul atitudinii lor devenea mobilizant. O dovadă a acestei afirmații o constituie și activitatea celor trei personalități pe care le-am luat drept martor. Aurelian Moșoiu, Traian Moșoiu și Nicolae Iorga, cu profesii și activități diferite, ei se regăsesc în acțiunea de educație națională și de pregătire spirituală a realizării idealului național. Activitatea de difuzare a ideilor naționale găsea ecou pentru că în epocă exista un sentiment patriotic autentic. Astfel, se poate spune că opinia publică era pregătită și în parte chiar aștepta ocazia împlinirii marelui obiectiv național. Această ocazie putea fi chiar un conflict armat, care presupunea neîndoiește jertfe, fapt îndeobște asumat la nivelul mentalului colectiv.

La conturarea acestui sentiment quasiglobal și pregătirea lui psihologică, au conlucrat factori multipli: școala, presa, ideologii, cea mai mare parte a partidelor politice, guvernul și parlamentul, familia etc. La începutul secolului al XX-lea orizonturi largi ale opiniei publice românești se arătau pregătite pentru a se intersecta cu războiul cel drept de eliberare al fraților supuși și de înfăptuire a idealului național. Evoluția timpului curgea spre atingerea acestui sens major al devenirii neamului, care avea să se concretizeze în anul 1918.

II.2. 14–15 AUGUST 1916 – INTRAREA ROMÂNIEI ÎN RĂZBOIUL DE ÎNTREGIRE NAȚIONALĂ. PERCEPȚII INTERNE ȘI EXTERNE

Primul Război Mondial a fost rezultatul unui îndelungat conflict de interese între marile puteri²⁶⁵. Situația României era una dramatică: cu unitatea statală nerezolvată, cu teritorii aflate sub dominația ambelor tabere militare²⁶⁶. Marile Puteri căutau atragerea României de partea lor, datorită în primul rând, poziției ei strategice, dar și potențialului ei economic și militar.

²⁶⁵ Vezi *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independență la Marea Unire*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 395–463; Mircea N. Popa, *Primul război mondial, 1914–1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

²⁶⁶ Vezi Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, Editura Științifică și Enciclopedică, vol. I, București, 1989, p. 49–51; 111–221; Ion Agrigoroaiei, *Opinie publică*

Transilvănenii îi cereau contelui Tisza, în ajunul declanșării războiului mondial, drepturi naționale. Acesta, la rândul său, cerea Bucureștiului participarea la operațiile militare de partea Puterilor Centrale. El avea să afle că acest fapt se va întâmpla „numai dacă opinia publică românească va aproba o asemenea politică”²⁶⁷.

Declanșarea războiului mondial la 15/28 iulie 1914²⁶⁸ a făcut ca românii din Transilvania și Bucovina integrați Imperiului austro-ungar să fie angrenați în război. Partidul Național Român din Transilvania și-a suspendat activitatea pentru a nu fi angajat oficial în politica guvernanților austro-ungari²⁶⁹. Mulți din soldații români dezertau trecând granița în România pentru că „nu sunt nebuni să-și verse sângele pentru Ungaria. În România dacă pun mâna pe arme, o fac pentru națiunea română”²⁷⁰.

La 18 septembrie/1 octombrie 1914, Brătianu semna un acord secret cu Rusia prin care aceasta, în schimbul unei neutralități binevoitoare, recunoștea drepturile României asupra teritoriilor românești din Austro-Ungaria, angajându-se totodată la obținerea consimțământului Franței și Angliei asupra acestui principiu²⁷¹.

Opinia publică internă dorea integrarea țării în război pentru realizarea unității naționale²⁷². Guvernul român a concretizat această stare de spirit în negocierile pe care le-a făcut în secret cu Antanta, alianța care s-a dovedit viabilă satisfacerii dezideratelor naționale²⁷³. La 4/17 august 1916, România a semnat Tratatul de alianță cu Rusia, Franța, Anglia și Italia²⁷⁴.

Consiliul de Coroană întrunit în data de 14/27 august 1916 a hotărât intrarea țării în război de partea Antantei²⁷⁵. Scopul intrării României în răz-

și stare de spirit în vremea Războiului de Întregire și a Marii Uniri, Editura Fundației AXIS, Iași, 2004, p. 13–126.

²⁶⁷ Vasile Netea, *Lăfirmation de l'unité nationale roumaine au debut du XX-eme siècle*, „Revue roumaine d'histoire”, Editura Academiei, nr.1, 1978, p. 102.

²⁶⁸ Vezi și Maria Georgescu, *România în anii primei conflagrații mondiale*, în „Marea Unire din 1918 în context european”, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, București, 2003, p. 71–107.

²⁶⁹ Ion Scurtu, *Alba Iulia 1 decembrie 1918*, Editura Sport-Turism, București, 1988, p. 65.

²⁷⁰ Ion Popescu Puțuri, Augustin Deac, *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 441.

²⁷¹ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 249.

²⁷² Vezi Ion Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 13–31.

²⁷³ Vezi Ion Bulei, *Arcul așteptării, 1914–1915–1916*, București, 1981, p. 13–31.

²⁷⁴ Vezi textul Tratatului, în Mircea Djuvara, *Trebuie oare să semnăm Tratatul cu Austria?*, anexa A, București, 1919, p. 33–34.

²⁷⁵ Vezi Ion Mamina, *Consiliul de Coroană*, București, 1997, p. 53 și urm.

boi era acela al eliberării fraților aflați sub dominație străină. Un istoric străin întrebându-se asupra resorturilor intime ale gestului statului român răspundea: „pentru că dacă traversezi câmpiile Transilvaniei, geamătul românilor maghiarizați cu forța a străbătut Carpații”²⁷⁶.

În noaptea de 14 spre 15 august (27/28 august) 1916, armatele române au trecut frontiera din Carpați cu Austro-Ungaria și au intrat în Transilvania. Epopeea eliberării naționale începea.

În paginile următoare ne propunem să surprindem percepția momentului declarației de război și al începerii operațiunilor militare din 14 spre 15 august cu ajutorul câtorva mărturii mai puțin cunoscute. Este vorba de cele ale profesorului și apoi senatorului prahovean Aurelian Moșoiu surprins de evenimente în București, de cele ale fratelui său, pe atunci colonelul Traian Moșoiu aflat la comandă în Subcarpații Olteniei și de cele ale ziarului francez „Le Figaro”.

De la Aurelian Moșoiu²⁷⁷ s-au păstrat în arhiva familiei mai multe pagini de jurnal, rămase până de curând inedite²⁷⁸, despre perioada 1916–1918. Introducându-ne în atmosfera Războiului de Întregire Națională, jurnalul profesorului Aurelian Moșoiu devine un document istoric important.

Aflat întâmplător la București, Aurelian Moșoiu surprinde convocarea Consiliului de Coroană din 14 august 1916, declarația de război, mobilizarea armatei, prima zi a intrării României în conflict, atmosfera Bucureștiului, entuziasmul populației, dar și teama și panica celor surprinși de evenimente în capitală. La începutul consemnărilor sale, pentru data de 14 august 1916, el nota:

„14 august 1916

După o muncă intensă și neîntreruptă de mai multe săptămâni [...], ne-am decis în fine, soția mea și cu mine, să facem un repaus de vreo două zile pe care să le petrecem la București. Cu trenul de 10^{1/2} plecăm la București, unde într-o înghesuială nesuferită și căldură tot așa de insuportabilă am sosit aproape de amiază. Ieșind în piața Gării de Nord, o mișcare neobișnuită se observa în public. Vanzătorii de ziare se întreceau să strige care de care mai tare recomandând lumii ziarul său care dădea senzaționala știre: «Convocarea

²⁷⁶ Andre Tardieu, *La paix*, Payot, Paris, 1931, p. 88.

²⁷⁷ În prezentarea de față, pentru a evita repetarea, am suprimat foarte scurta prezentare a personalității lui Aurelian Moșoiu. Aceasta poate fi văzută în titlul anterior al acestei lucrări sau în: Gheorghe Calcan, Cantemir Moșoiu, *Profesorul și senatorul Aurelian Moșoiu, o personalitate a lumii prahovene*, Editura „Printeuro”, Ploiești, 2003.

²⁷⁸ Aceste pagini au fost publicate de noi în lucrarea citată anterior (vezi p. 76–79 și 93–112).

Consiliului de Coroană». Știrea emoționa căci toată lumea vedea în aceasta o apropiată intrare în război a țării noastre.

Presupunerea s-a adevărit, căci Consiliul de Coroană, care se întrunise chiar în acea zi la ora 10 a.m., decisese mobilizarea generală a armatei și declarația de război către Austro-Ungaria²⁷⁹.

În continuarea notațiilor sale, Aurelian Moșoiu puncta momentul anunțării mobilizării generale în București. El a surprins efectul care l-a avut asupra populației acest eveniment:

„În noaptea de 14 spre 15 august s-a anunțat poporului prin sunetul clopoteilor de la biserici și al trompetelor mobilizarea armatei. Era un moment grav și hotărâtor pentru soarta României. Entuziasmul era mare în toate părțile populației. Într-adevăr scopul pentru care poporul român începea lupta era prea frumos încât să nu încălzească toate inimile românești și să le facă să tresalte cu putere la ideea care pornise lupta.”²⁸⁰

Ziua de 15 august 1916 era notată de Aurelian Moșoiu în jurnalul său ca „prima zi de război”. El surprindea agitația pe care o produsese această stare pe străzile capitalei. Fiecare se grăbea să-și rezolve treburile sale: tinerii se îndreptau spre cazărmi, vânzătorii de ziare strigau știrile, trăsurile alergau în toate direcțiile.

²⁷⁹ Aurelian Moșoiu, *Jurnal, 1916–1918*, Arhiva particulară a familiei Cantemir Moșoiu, Ploiești, fond Aurelian Moșoiu, nenumărat. Întreruperile marcate prin paranteze drepte marchează micile fragmente care nu au putut fi descifrate în textul jurnalului.

²⁸⁰ *Ibidem*. Dar Aurelian Moșoiu a surprins și cealaltă față a medaliei, teama față de necunoscut, urgiile pe care le putea aduce războiul, sentimente firești care se manifestau atât la nivel de grup cât și în inima și sufletul omului de rând, el exemplificând prin reacțiile soției sale.

„Dar alături de entuziasmul general, mulți manifestau îngrijorarea în fața necunoscutului, mai ales aceia, cari prin firea lor nu se lasă prea ușor orbiți de entuziasmul momentului și a căror judecată stăpânește pornirile inimei.

Spectrul necunoscutului spre care poporul român își îndreaptă destinele sale cu atâta curaj tineresc împingeau multe inimi la presimțiri rele și deșteaptă viziuni de nenorociri viitoare. Mai mult prin instinct decât prin judecată și pătrunderea în miezul lucrurilor îi făceau pe mulți să măsoare mai dinainte dimensiunile marelui risc la care se expunea soarta poporului. Era ora 12 noaptea când soția mea la văzul și auzul trompetelor, care treceau prin fața hotelului unde locuiam, anunțau începerea războiului a început să plângă, fapt care a atins cu putere bucuria pe care o resimțeam eu în acel moment. Întrebând-o pentru ce plângea, mi-a răspuns că are presimțiri rele care o tulbură și îi storc lacrimi. În urma vorbelor de încurajare ce i-am adresat abia am putut-o liniști. În acea noapte aproape n-a dormit din cauza emoției încercate” (*Ibidem*.) [Soția sa, se va prăpădi, în exil, la Iași, în anul 1917].

„15 august

A doua zi deși doream mult să mai rămânem 24 de ore în capitală a trebuit să renunțăm la această plăcere fiindcă începuse să ia totul împrejurul nostru aspectul războiului, o răsturnare năprasnică a ordinii lucrurilor.

Era prima zi de război.

Starea de asediu se proclamase în toată țara, afișe numeroase puneau în vedere cetățenilor diverse îndatoriri decurgând din starea de război. Forfoteală în toate părțile, fiecare grăbindu-se să-și aranjeze câte ceva, spre a nu-l prinde nepregătit vreo eventualitate de război, întrucât în asemenea timpuri ori ce este cu putință. Tinerii, grupuri-grupuri, se duceau cu pași grăbiți spre cazărmi spre a-și lua locul convenit sub drapel. Uniformele militare începură să apară tot mai numeroase pe străzi – foarte multe uniforme noi ale ofițerilor de rezervă. Trăsurile și automobilele zbârnâiau în toate părțile, cele mai multe rechiziționate în serviciul armatei. Circulația tramvaielor cu cai se suspendase”²⁸¹.

În notațiile sale, Aurelian Moșoiu își exprima admirația față de regele Ferdinand, care deși german de origine s-a suprapus intereselor naționale, apreciind ideea integrării României în război de partea Antantei. Acest fapt i-a adus simpatia populară.

„Restul zilei de 15 August l-am petrecut făcând mici plimbări prin oraș, unde tot se mai vedeau grupuri de manifestați care își arătau bucuria pentru proclamarea războiului și sărbătoreau pe regele Ferdinand, care de sânge german, născut și crescut până la o vârstă în Germania, era privit de o parte a opiniei publice ca o însemnată piedică pentru intrarea României pe calea războiului. Acum se dovedise greșită acea presupunere. Aceasta era o adevărată revelație, iar figura regelui creștea în proporții în ochii poporului devenind un erou național, punându-se în fruntea poporului, cu arma în mână să sfărâme nedreptățile pe care de secole dușmanul le-a îngrămădit pe capul poporului român. El și-a însușit întreg idealul național și a scos sabia pentru realizarea lui”²⁸².

Aurelian Moșoiu a fost martorul și al primei nopți de război trăită de populația Bucureștiului. Străzile erau pustii, localurile goale, ferestrele camuflate, străzile neluminate și supravegheate de posturile de control. Descrierea era deosebit de plastică și reușește să ne introducă în atmosfera acelor momente:

²⁸¹ *Ibidem.*

²⁸² *Ibidem.*

„Întârziind până seara la o vizită pe care am făcut-o după prânz, într-o familie prietenă și întunecându-se am fost mirați că orașul era lăsat aproape în întuneric: ici colea câte un felinar care ardea, însă cu geamuri vopsite cu culori închise astfel că prea puțină lumină putea să pătrundă în afară. Era prima noapte de război. O noapte sinistă, prăvăliile erau închise, neavând voie să aprindă lumina, asemenea și toate casele erau cufundate în întuneric, nestrăbătând dinăuntrul camerelor nicio rază de lumină, toate geamurile fiind acoperite cu hârtie de culoare închisă, din ordinul poliției, în vederea vreunui atac de zepelin din partea dușmanului pentru ca să lipsească acest punct de orientare la bombardament. Acest tablou trist se completa cu tăcerea mormântală, care se întinsese pe toate străzile și bulevardele, circulația publicului prin oraș după ora 9 seara fiind interzisă prin ordonanța poliției. Orașul era ca și mort, de unde mai înainte cu o zi era scaldat în lumină și viața talazurile unei puternice vieți, care se desfășura în toată libertatea pretutindeni în tot cuprinsul lui. Grozav salt ca din naltul cerului în fundul pământului”²⁸³.

Aurelian Moșoiu a consemnat în memoriile sale și publicarea primului comunicat de război care anunța trecerea Carpaților de către armata română cu scopul eliberării Transilvaniei. Ardeleanul care trecuse clandestin munții la sfârșit de secol nu putea să nu dea exprimare bucuriei pe care o resimțea în acele momente²⁸⁴. Visul său ca și al atâtor milioane de români începea să prindă contur.

„În această zi a apărut primul comunicat oficial de război, după care trupele noastre au pătruns pe pământul Transilvaniei de-a lungul întregii frontiere. Astfel se îndeplini un fapt memorabil, pe care neamul românesc de dincoace de Carpați nu-l mai săvârșise de sute de ani, de mult de când sabia românească nu mai scripise pe plaiurile Ardealului amenințând trufașul grumaz unguresc, de mult de când voievozii români susținuți de elanul vitejesc al poporului făcea expediții de pedepsire peste munți. Vitejia veche românească s-a trezit din nou cu putere și împinsă la fapte de o idee nouă, ideea unirii cu românii de peste Carpați și izgonirea dominației austriaco-maghiare de pe plaiurile Ardealului și Bucovinei”²⁸⁵.

Atmosfera primelor momente ale intrării României în război, percepția la nivelul problemelor cotidiene ale individului, reacția și șocul instituțiilor

²⁸³ *Ibidem*.

²⁸⁴ Gheorghe Calcan, Cantemir Moșoiu, *op.cit.*, p. 10.

²⁸⁵ Aurelian Moșoiu, *Jurnal, 1916-1918*, Arhiva particulară a familiei Cantemir Moșoiu, Ploiești, Fond Aurelian Moșoiu, nenumărat.

statului, trecerea întregii societăți la situația stării de război pot fi înțelese mai bine prin prezentarea unor secvențe concrete din acele zile. În acest registru se încadrează și relatările lui Aurelian Moșoiu când prezintă înapoierea sa acasă la Ploiești și implicit modul de funcționare al trenurilor de pasageri în acele condiții.²⁸⁶

Ajuns la Ploiești la 17 august 1916, Aurelian Moșoiu s-a prezentat Primarului pentru a-i anunța hotărârea de încetare a activității sale de ajutor de primar și înrolarea sa în Războiul de Întregire Națională. El făcuse cerere de înrolare voluntară încă din anul 1915²⁸⁷.

Informații despre ziua de 14/27 august 1916 ne sunt oferite în paginile sale memorialistice și de către Traian Moșoiu²⁸⁸, fratele lui Aurelian.

²⁸⁶ Iată cum descria Aurelian Moșoiu întoarcerea lui acasă:

„16 August

Dis de dimineată ne-am pregătit bagajele pentru plecarea la gară. Se fixase ora de 7 și 20 pentru pornirea trenului în direcția Ploiești și Moldova. Cu mare greutate am găsit o trăsură, care ne-a transportat la gară. Aici era o lume imensă care dorea să se imbarce pentru diverse destinații. Trenul nu era încă tras la gară. Abia de la ora 8 și ½ a fost tras. Spre marea mirare și deziluzie, trenul intra în gară încărcat de lume, care se urcase încă din stația [...], unde staționase peste noapte. Aproape toate locurile erau ocupate în vagoane, astfel că publicul, care aștepta pe peron dete năvală asupra ușilor vagoanelor, dar acestea erau baricadate și prea puțini au putut să se strecoare înăuntru, cei mai mulți fără să poată vără și bagajele. O luptă desnădăjduită se dădea asupra vagoanelor. Se împingeau, se înghesuiau, se călcau unii pe alții, protestările celor din lăuntru striviți de asaltatori, respinși și ei cu putere, țipetele femeilor și copiilor, care erau împinși în învălmășeală și nu se mai puteau susține sub presiunea celor mai puternici, toate acestea constituiau scene grozave, care puteau avea chiar consecințe mortale pentru cei mai slabi. Era dureros să privești la asemenea scene, care în unele părți degenerau în sălbăticiii și să constați atâta nepricepere și nepăsare din partea autorităților.

Frământarea aceasta furioasă a durat o jumătate de oră, până în cele din urmă situația s-a lămurit, vagoanele peste 40 la număr se completaseră până la ticsire și înăuntru și pe acoperiș, fără să se mai facă distincție între clase, călători de clasa I intrați în clasa a III-a și vagoane de clasa I, ocupate de clasa a III-a. Mulți despărțiți; mama într-un vagon, copiii în altul, mulți văzându-se fără bagaj, care rămăseseră la hamali, iar stăpânii sechestrați în vagoane, ne mai fiindu-le posibil să iasă și să-l ia în vagon. Din cauza aceasta, strigăte și reclamații. Gara prezenta înfățișarea unui haos. Printre scenele tragice se amestecau și scene comice. Se vedeau persoane care se introduceau în vagon pe fereastră și nu numai bărbați dar și femei, pe care unii le ridicau spre ferestre iar alții le primeau înăuntru, uneori într-o poziție jenantă, cu hainele în dezordine” (*Ibidem*.)

²⁸⁷ Vezi cererea lui Aurelian Moșoiu și răspunsul de acceptare al Ministerului de Război: Arhivele Militare Române, Pitești, Fond 5417, dos. 241, f. 431–432. Vezi și Gheorghe Calcan, Cantemir Moșoiu, *op.cit.*, p. 20, 134–136. Textul integral a Jurământului lui Aurelian Moșoiu poate fi văzut în Gheorghe Calcan, Cantemir Moșoiu, *op.cit.*, p. 93–112.

²⁸⁸ În prezentarea de față, la fel ca și în cazul lui Aurelian Moșoiu, pentru a evita repetarea, am suprimat, foarte scurta prezentare a personalității lui Traian Moșoiu. Aceasta poate fi

În momentul adoptării deciziei angrenării țării în război, Traian Moșoiu se afla cu armata în stare de veghe în apropierea frontierei. În *Memorialul* său el își amintește:

„Eram în perioada de expectativă armată când se lucra cu febrilitate la completarea pregătirii de război a unităților [...], noi militarii și, în special, comandanții de regimente, eram convinși că în curând se va dezlănțui uraganul războiului și pe plaiurile noastre.

Această convingere era bazată pe pregătirile ce ni se impuneau direct de către Ministerul de Război”²⁸⁹.

De altminteri, încă din anul 1915, după ce Italia intrase în război, Traian Moșoiu îi trimitea din Silistra unde era dislocat, fratelui său Aurelian Moșoiu din Ploiești, o scrisoare, la 29 mai, în care îi comunica: „Sunt informat că peste trei săptămâni intrăm în acțiune. Îngrijește-te de haine militare”²⁹⁰ (Aurelian Moșoiu făcuse cerere de înrolare voluntară „în cazul unui război contra Austro-Ungariei”, încă din 18 martie 1915²⁹¹).

Traian Moșoiu își amintea cu exactitate derularea evenimentelor din ziua adoptării declarației de război:

„Într-adevăr, în ziua de 14 august, adjutantul Regimentului Vâlcea, al cărui comandant eram, îmi înmânează următoarea telegramă de la Corpul I de Armată Craiova: «Prezențați-vă chiar astăzi la comandamentul Corpului de armată. Veniți cu cel mai rapid mijloc ce vă stă la dispoziție»”²⁹².

văzută în titlul anterior al acestei lucrări sau în: Arhivele Militare Române, Pitești, Fond nr. 5042, Dos. 50 G-rali M.B., f. 39–58; Alexandru Dragomirescu și Cantemir Moșoiu, *General Traian Moșoiu. Ostașul și politicianul în slujba Țării*, Editura Printeuro, Ploiești, 2000; Constantin I. Stan, *Generalul Traian Moșoiu ostașul și omul politic (1868–1932)*, Editura Casei Corpului Didactic „I. Gh. Dumitrașcu”, Buzău, 2003; Gheorghe Tudor Bihoreanu, Constantin Moșincat, Ioan Tulvan, *Generalul Traian Moșoiu, Arhanghel al băătăliei pentru Ardeal*, Editura Imprimeriei de Vest, Oradea, 2002; Gheorghe Calcan, Cantemir Moșoiu, *Un guvernator al Băncii Naționale a României: Tiberiu Moșoiu – profil biografic*, Buletinul Universității Petrol-Gaze din Ploiești, vol. LV, Seria Științe Umaniste, nr. 3, 2003, p. 127–130.

²⁸⁹ Generalul Traian Moșoiu, *Memorial de război (august-octombrie 1916)*, Cuvânt înainte Vasile Netea, Ediție, studiu introductiv și note de Al. Dragomirescu și Marius Pop, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 65.

²⁹⁰ Arhiva particulară a familiei Cantemir Moșoiu, Ploiești, Fond Traian Moșoiu, nenumărat.

²⁹¹ Arhivele Militare Române, Pitești, fond 5417, dos. 241, f. 431.

²⁹² General Traian Moșoiu, *op. cit.*, p. 15.

El descria în amănunt eforturile pe care le-a făcut pentru a se deplasa rapid la comandament. La fel ca și fratelui său, aceste momente îi generau posibilitatea unor observații și reflecții asupra stării ambientale²⁹³.

Ajuns la Craiova, Traian Moșoiu a aflat de hotărârea de intrare a României în război și a primit ordinul de a trece frontiera. El consemna acest moment împreună cu sentimentele pe care le-a încercat alături de camarazii săi de arme, între care și generalul Ion Dragalina, atunci când ceasul cel mare a sunat.

„Am sosit la Craiova la ora 8,30 seara și am descins la comandamentul Corpului I de Armată.

Acolo am întâlnit pe generalul Dragalina I., comandantul Diviziei 1 de la Severin, pe colonelul Cocorăscu, comandantul sectorului Tîrgu-Jiu, pe colonelul Obogeanu și alții.

După o așteptare de o oră am fost chemați la cabinetul șefului de stat major al Corpului de Armată, colonelul Vlădecu I., care ne-a citit ordinul de trecere a frontierei austro-ungare. Acest ordin suna astfel: «Domnul Președinte al Consiliului și Ministru de Război Ion I. C. Brătianu ordonă ca grupele: Cerna, Jiu, Lotru și Olt vor trece frontiera ungară în ziua de 15 august la ora 9 seara».

Scurt și precis, acest ordin a făcut o adâncă impresie asupra comandanților prezenți. Ne priveam unul pe altul, fără a zice o vorbă, apoi generalul Dragalina s-a îndreptat spre mine și m-a îmbrățișat, urmând apoi o îmbrățișare generală. Pe fețele tuturor se putea vedea bucuria ce o simțeam toți în acele momente istorice când armata română intra în foc pentru întregirea neamului²⁹⁴.

Grupul Lotru sub comanda lui Traian Moșoiu s-a conformat ordinelor, s-a pus în mișcare, a trecut frontiera și a obținut succese răsunătoare în zona

²⁹³ „Trecem prin Călimănești pe un timp splendid, când lumea se îndrepta spre marele hotel, spre insula de pe Olt, unde cânta o muzică și un taraf de lăutari. Văzând această mulțime care venise în aceste locuri încântătoare, fie pentru a câștiga puteri și sănătate, fie pentru a petrece, mă gândeam cum are să se împrăștie în momentul când se va suna mobilizarea generală. Mă gândeam și la cei bolnavi, care vor fi siliți să-și întrerupă cura și să plece în înghesuiala mobilizațiilor, care se vor înghesui în toate clasele, fără să țină socoteală de cei suferinzi și de cei bătrâni. Făceam aceste reflecții când treceam pe lângă o lume veselă, care nu bănuia că peste câteva zeci de ore vor fi siliți să părăsească odihna și cura începută”. La întoarcere, după ce aflase marea veste, Traian Moșoiu consemna: „Parcurgând Călimăneștii și Căciulata am văzut aceeași lume care nici nu visa despre hotărârile României. Spre a nu produce panică în public n-am comunicat nimănui despre intrarea României în război” (*Ibidem*, p. 66 și 68).

²⁹⁴ *Ibidem*, p. 66–67.

Rășinari-Sibiu. Traian Moșoiu relatează în amănunțime, în memorialul său, toate aceste evenimente²⁹⁵.

Momentul întrunirii Consiliului de Coroană din 14 august 1916, al adopțării declarației de război împotriva Austro-Ungariei și al trecerii Carpaților pentru eliberarea Transilvaniei este surprins și de ziarul parizian „Le Figaro”. Chiar dacă ulterioare petrecerii acestor evenimente, articolele ziarului reușesc să surprindă cu fidelitate aceste momente și să le aducă la cunoștința opiniei publice franceze. Aceste articole au apărut în publicația franceză în anul 1919, atunci când diplomația română făcea eforturi deosebite pentru

²⁹⁵ Pentru nuanțarea percepției generale despre impactul produs de adoptarea deciziei de intrarea a României în război, considerăm utilă și viziunea oferită de o reprezentantă a propiendadei Bucureștiului. Este vorba despre Arabella Yarca, căsătorită cu unul din fiii dramaturgului Alexandru Davila, și nepot al doctorului Carol Davila, cu acces în cele mai înalte sfere ale vieții publice ale societății românești, inclusiv ale Casei regale.

„București, 14 august 1916

România intră în război! Lovitură de măciucă pentru mine, disperare neputincioasă. În oraș este o agitație teribilă! Azi la ora trei și jumătate, Consiliul de Coroană hotărâtor. Toată lumea spune că e o simplă formalitate, pentru că la graniță au început deja luptele. Dar germanofilii continuă să spună că nu se va întâmpla nimic, că nu e încă momentul să hotărâm. Cât îmi e de greu să accept nenorocirile care se abat asupra mea! Eram convinsă, până mai ieri, că nu vom avea război, ba, chiar și acum, când evenimentele au dovedit că m-am înșelat, firea mea încăpățanată se împotrivesc realității; mă văd în iarna următoare, când singură, când cu toți ai mei. Nu, încă nu mă pot gândi la ceva rău! *Și totuși, în țară toate comunicațiile sunt întrerupte. Trenurile, telegraful, telefonul au fost oprite sau au devenit inaccesibile civililor. E absolut imposibil să ieși din București!* (subl. ns. – Gh. C.). Din această pricină, Carol (soțul autoarei acestor însemnări – n. ns. – Gh. C.) nu a putut pleca la Golești ca să-și aducă niște haine lăsate acolo și de care are nevoie pe front. Frontul ...!

Tocmai am dejunat la Capșa, unde o groază de cunoscuți, toți foarte nervoși, perorau și se agitau ca niște apucați. Nici eu, care de obicei îmi păstrez calmul la mari evenimente, nu-mi găsesc locul și aștept cu nerăbdare să aflu ultimele decizii ale Consiliului de Coroană. Chiar dacă îmi dau seama că va veni momentul să acționăm și că *nu trebuie, sub nicio formă, să abandonăm idealul nostru național, recucerirea frumoasei noastre Transilvanii* (subl. ns. – Gh. C.), nu pot să nu mă gândesc cu groază la plecarea iubitului meu. La plecarea atâtor alți bărbați la care țin. Inima mi se strânge până la leșin când mă gândesc că poate Carol va muri. Același dată, 11 seara

S-a decretat mobilizare: se declară război Austriei.

Ne-am întors la Capșa, unde am cinat cu multă lume. Șampania a curs în valuri, s-a răs în hohote, dar toată ființa mea se revolta împotriva acestei veselii la comandă isterice. Nu am scos nicio vorbă în timpul cinei [...]. Sigur că sunt mândră de țara mea; dar durerea surdă ce mi-a cuprins inima de azi-dimineață nu cedează niciun pic...” (Arabella Yarca, *Jurnal intim*, traducere de Liliana Sofia Sitaș, Editura Orizonturi, București, 2018, p. 88–89). Sub imperiul dragostei, autoarea și-a urmat soțul înrolat, în exilul din Moldova, căutând să fie cât mai aproape de el, implicându-se ca asistentă voluntară în spitalul militar. (Aceste informații au fost adăugate articolului ulterior, când am pregătit realizarea acestui volum).

recunoașterea drepturilor României în cadrul Conferinței de pace de la Paris, Versailles, 1919–1920²⁹⁶.

Astfel la 27 august 1919, în ziua în care se împlineau exact trei ani de la intrarea României în război de partea Antantei la 14/27 august 1916, ziarul „Le Figaro” publica sub semnătura lui Robert le Fleurs articolul *Aliații și România: 27 august 1916 – 27 august 1919*²⁹⁷. În prima propoziție a articolului se arată că cele două date însemnau o apropiere melancolică.

Relatarea publicației franceze uimește prin precizie și amănuntul descrierii hotărârii și reacției de la București. Minuțiozitatea informației nu lasă să se întrevadă faptul că autorul și publicația se aflau geografic la o distanță atât de mare de aceste evenimente. Nu au scăpat momentele trecerii Carpaților și mai ales resorturile intime ale motivației acestui gest. Și dacă totuși ar trebui să găsim o particularitate a acestor notații, am putea evidenția sublinierea nuanțelor filofranceze care le-a implicat acest eveniment.

„27 august 1916, la ora 10,30 de dimineața, la Palatul Cotroceni, de lângă București, s-a reunit Consiliul de Coroană. La ora zece mobilizarea generală a fost hotărâtă. La ora cinci subofițerii parcurgeau străzile strigând din toate puterile textul decretului. O mulțime imensă, entuziastă, iluminată, umplea strada. S-au format coloane care aveau în frunte două drapele tricolore fraterne: drapelul românesc și drapelul francez. Strigăte ieșeau din toate piepturile: «*Trăiască România! Trăiască Franța!*».

În aceeași seară, în noaptea clară, micii soldați albaștri ai regelui Ferdinand alunecau în pădurile de brad ale Carpaților, strecurându-se rapid în traversarea stâncilor, sub gloanțele maghiarilor, spre frații lor din Transilvania, care de mai bine de două mii de ani îi așteptau cu inima hotărâtă și cu sufletul încrezător. Kaiserul l-a declarat pe vărul său, regele Ferdinand, trădător al cauzei germane, spunând că în mai puțin de două luni el va fi detronat și înlăturat²⁹⁸.

Informații și atitudini față de implicarea României în război alături de aliați, în anul 1916 au mai fost făcute în coloanele acestei publicații. Qvasitotalitatea acestora a fost pozitivă, reliefând justetea intrării României în război și eforturile făcute de aceasta pentru cauza comună. De exemplu, în numărul din 15 iunie 1919, se arată că „în august 1916, după un tratat de

²⁹⁶ Vezi Gheorghe Calcan, Ion Agrigoroaiei, *România și Conferința de pace de la Paris, 1919–1920. Studii și documente.*, Editura Prahova, Ploiești, 2001.

²⁹⁷ Robert le Fleurs, *Les alliés et la Roumanie: 27 aout 1916–27 aout 1919*, „Le Figaro”, 29 août 1919.

²⁹⁸ *Ibidem*.

alianță și o convenție militară, războiul a fost declarat (de către România – n. ns. Gh. C.) inamicului comun²⁹⁹, iar în numărul din 21 august 1919 se arată „că dacă este un soldat care în glorie să se apropie de soldatul francez acesta este soldatul român”³⁰⁰.

„Le Figaro” dădea amănunte despre participarea României la război, despre bătăliile de la Mărășești, despre efectivele militare, despre pagubele suferite de România etc. pentru a susține justetea revendicărilor românești la Conferința Păcii. Aceste aspecte însă nu mai intră în obiectivul paginilor de față.

Intrarea României în operațiunile militare ale Primului Război Mondial a corespuns interesului național. Acest interes a fost eliberarea conaționaliilor aflați sub dominație străină. Alăturarea României Antantei, a fost susținută de opinia publică românească. Perioada neutralității României, anii 1914–1916, demonstrează această afirmație. Momentul adoptării deciziei finale are o importanță deosebită. Modul în care a reacționat societatea românească la hotărârea din 14/27 august 1916 și cum a trecut de la starea de pace la cea de război continuă a-și avea importanța sa. Percepția evenimentului în multitudinea mediilor sociale aduce nuanțările necesare unui eveniment atât de complex și de important.

Paginile de față și-au propus tocmai acest lucru, în anul în care se împlinesc 90 de ani de la acest istoric eveniment.

II.3. MOMENTUL INTEGRĂRII ROMÂNIEI ÎN RĂZBOIUL DE ÎNTREGIRE NAȚIONALĂ, SURPRINS DE ZIARUL „LE FIGARO”

1. Introducere

Primul Război Mondial (1914–1918) a reprezentat un eveniment de răscruce în istoria Europei și a lumii. România s-a integrat acestuia, după doi ani de neutralitate, alăturându-se Antantei, cu scopul eliberării fraților aflați sub dominație străină. După ce la 4/17 august 1916 s-au semnat „în cel mai strict secret [...] în locuința lui Vintilă Brătianu” documentele de aderare a României la coaliția Antantei, la 14/27 august 1916, România a decis să declare război Austro-Ungariei³⁰¹.

²⁹⁹ Denys Cochin, de l'Academie Francaise, *Entre allies. Pour Roumanie*, „Le Figaro”, 15 juin 1919.

³⁰⁰ Denys Cochin, de l'Academie Francaise, *Entre allies. Pour Roumanie*, „Le Figaro”, 21 aout 1919.

³⁰¹ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independență la Marea*

În lucrarea de față ne propunem să analizăm modul în care a fost percepută intrarea României în operațiunile Primului Război Mondial din anul 1916 de către ziarul francez „Le Figaro”.

2. „Le Figaro” despre intrarea României în război, august 1916

Cu o scurtă întârziere impusă de mijloacele de comunicare ale timpului, totuși acceptabilă, dacă ne gândim că Declarația de război a fost făcută public în seara zilei de 14/27 august, ziarul „Le Figaro”, în numărul său din 29 august 1916, anunța intrarea României în operațiunile Primului Război Mondial. Prima pagină a publicației a fost rezervată aproape exclusiv acestui eveniment³⁰².

Astfel, cel dintâi articol al publicației era intitulat *Intervenția română. Declarația de război către Austro-Ungaria*. Aceasta începea prin a spune că înainte de consecințele militare, această declarație de război conținea un mesaj moral de importanță decisivă marcând realizarea intereselor naționale „a unei nobile țări” în fața decăderii germane. Devenea astfel tot mai clar că Germania va pierde acest război, care în opinia autorului articolului, Alfred Capus, membru al Academiei franceze, ar fi intrat în ultima sa fază. Intervenția română aducea un plus de confort în convingerea înfrângerii finale a Germaniei. Rămânea în datoria conducătorilor francezi să adopte cele mai adecvate decizii militare pentru realizarea acesteia cât mai repede posibil³⁰³.

Cel de al doilea articol intitulat *Declarația de război*, semnat de A. Fitz – Maurice, arăta că acest document a fost adoptat de către Consiliul de Coroană prezidat de către regele Ferdinand, Duminică 27 august. Erau date apoi câteva detalii semnificative. La această ședință au participat și alți membri ai guvernului, foștii primi miniștrii ai țării și unii șefi de partide politice între care germanofilul Alexandru Marghiloman și antantiștii Tache Ionescu și Nicolae Filipescu. Declarația de război a fost imediat telegrafiată ministrului român la Viena, care a notificat-o de îndată guvernului austro-ungar.

Unire (1878–1918), coordonator Gheorghe Platon, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 419–421.

³⁰² Vezi și Gheorghe Calcan, *The Image of Ion I. C. Brătianu in the Foreign Press of 1916*, Sibiu, The 23rd International Conference The Knowledge-Based Organization, Conference Proceedings 2, Economic, Social and Administrative Approaches to The Knowledge-Based Organization, „Nicolae Bălcescu” Land Forces Academy Publishing House, 15–17 June 2017, pp. 261–264.

³⁰³ Alfred Capus, de L'Academie française, *L'intervention roumaine. Déclaration de guerre à L'Autrice-Hongrie*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

Baronul Burian, ministrul comun al afacerilor externe făcea cunoscut acest fapt în termenii următori: „Printr-o notă remisă în această seară de ministrul României, guvernul român se consideră în stare de război cu Monarhia, din data de astăzi duminică 27 august, seara”³⁰⁴.

Acest eveniment, spunea autorul, care era dorit cu ardoare de către toată lumea și care devenise previzibil de câteva zile, pe care unii îl considerau inevitabil și necesar, devenea astfel un fapt împlinit. „D. Brătianu a demonstrat că era deplin conștient de interesele și aspirațiile legitime ale țării sale. Regele Ferdinand și-a ținut promisiunea din momentul întronării sale de a fi și de a rămâne un suveran loial și constituțional, și un Român”³⁰⁵.

Acest moment era apreciat de către autor a fi cel mai important eveniment după intrarea Italiei în război, la 21 mai 1915. Aceeași importanță îi era acordată acestui demers și la Berlin, unde a fost imediat convocat Consiliul federal. Informațiile proveneau din sursele germane „Agenția Volff” și „Gazeta Germaniei de Nord”. Ultima publicație își avertizase cititorii de mai bine de trei săptămâni că guvernul român va acționa realist și că el nu se va decide să ia parte la conflict decât după ce va analiza serios situația militară. Intervenția română trebuia să fie interpretată ca un indice a unei viitoare și sigure victorii a Quadruplei Antante. Aprecierea era reținută și de „Gazeta de Frankfurt”, tocmai recepționată la Paris, care nota între altele că: „E clar că Brătianu s-a alăturat Antantei, și el a putut-o face fără a fi într-un pericol vital, și a fi în avantajul României”³⁰⁶.

Autorul remarca similitudinile care existau între intrarea României și a Italiei în război. România a intrat în conflict în condiții asemănătoare. Astfel, România a declarat război Austro-Ungariei ca și Italia, România a făcut parte din tabăra Austro-Ungariei ca și Italia și a intrat în conflict pentru eliberarea unor teritorii ocupate de dubla monarhie, la fel ca și Italia. Publicația arăta că alianța României cu Puterile Centrale a fost ținută constant secretă, fiind adusă la cunoștința publică abia prin declarația de război. Despre existența ei au știut doar primii miniștri care la preluarea mandatului erau informați de către regele Carol, ei văzând în aceasta în primul rând o legătură personală a bătrânului rege și nu un angajament ferm al statului român. De altminteri, sublinia ziarul, la declanșarea războiului în anul 1914, Consiliul de coroană a refuzat integrarea țării în conflict.

În noile condiții, tratatul României cu Tripla Alianță a devenit un act inexistent. De altminteri, el reprezentase o simplă adeziune a României. În

³⁰⁴ A. Fitz – Maurice, *La déclaration de guerre*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

³⁰⁵ *Ibidem*.

³⁰⁶ *Ibidem*.

nota remisă la Viena de către ministrul român se sublinia faptul că Puterile Centrale, atacând Serbia în anul 1914, au încălcat caracterul defensiv al înțelegerii. Acest fapt elibera România de înțelegerea făcută, argument de care s-a folosit și Italia în declarația sa de război din anul precedent.

Publicația franceză sublinia apoi faptul că declarația română enumera „persecuțiile și violențele la care au fost victime naționalii săi sub regimul dublei monarhii” arătând că nu putea rămâne surdă în fața acestor chemări repetate ale celor oprimați. Austria s-a dovedit incapabilă să amelioreze soarta lor și nu rămânea României decât să ia poziție „alături de puterile care o pot ajuta în misiunea sa de dezrobire”. Nu era vorba numai de o declarație de război, conchidea articolul, ci și de adeziunea României la Quadrupla Antantă. De aceea, „Din acest moment nu rămâne decât să aflăm vestea că armatele române au traversat Carpații și au intrat în Transilvania”³⁰⁷.

„Le Figaro” a prezentat cu această ocazie telegramele de felicitare ale președintelui Republicii Franceze, Raymond Poincaré și ale președintelui Consiliului de Miniștri Aristide Briand adresate concomitent Italiei cu ocazia declarării stării de război cu Germania și, respectiv României.

În telegrama adresată „A Sa Majesté le roi de Roumanie, Bucharest”, Poincaré făcea referire directă la resorturile naționale ale intrării României în război scriind: „În momentul în care poporul român, răspunzând chemării fraților săi oprimați a intrat hotărât pe calea glorioasă pe care va găsi certitudinea aspirațiilor sale naționale, rog pe Majestatea Sa să primească pentru Dânsa și pentru nobila sa țară, urările călduroase ale Franței”³⁰⁸. La rândul său, A. Briand îi telegrafia lui Brătianu: „Întreaga națiune franceză a aplaudat declarația prin care România și-a luat cu curaj locul printre apărătorii dreptului și ai civilizației.

Sunt fericit de a fi interpretul său și al guvernului Republicii pentru a vă adresa felicitările mele cele mai călduroase.

În momentul în care nobila Dumneavoastră patrie a săvârșit acest mare act liberator, nu mă îndoiesc că eforturile noastre comune pentru triumful dreptului și al civilizației nu va asigura Alianților victoria decât pentru a permite României să-și realizeze aspirațiile sale naționale”³⁰⁹.

Polybe [probabil un pseudonim] a publicat un foarte consistent articol intitulat: *De la Tibru la Dunăre*. În analiza sa, el a pornit de la evenimentele momentului, constatând că prin acțiunea celor două țări „Uniunea latină se

³⁰⁷ *Ibidem*.

³⁰⁸ *Aux Rois d'Italie et de Roumanie*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

³⁰⁹ *Ibidem*.

afirmă. Sfânta Antantă a popoarelor se extinde³¹⁰. Autorul realiza o paralelă între situația Italiei și cea a României evidențiind similitudinea rațiunilor intrării în conflict a celor două țări. Urma o succintă analiză istorică a relațiilor româno – franceze. Aceasta evidențiază contribuția lui Napoleon al III-lea al Franței la instaurarea dinastiei de Hohenzollern pe tronul de la București. Autorului nu i-a scăpat prietenia comună a D-nei Cornu cu împăratul francez, cu familia Sigmaringen și cu Brătianu, și rolul împăratului în concretizarea instalării de la București. Au fost subliniate apoi legăturile puternice existente între România și mediul german, mai ales că „Regele Prusiei a reprezentat întotdeauna pentru regele Carol «capul familiei»”³¹¹.

Tocmai aceste ultime rațiuni, cât și altele, de ordin politic și economic „bune sau rele” au condus la semnarea tratatului secret cu Germania și Austro-Ungaria în anul 1883 și după încă cinci ani, și cu Italia. Acest tratat deși a fost reînnoit din zece în zece ani, aprecia întemeiat autorul articolului, a fost nul din punct de vedere formal întrucât el nu a fost supus ratificării parlamentare. Cu toate acestea, oamenii politici ai țării au ținut cont de document întrucât el avea un caracter defensiv. Când în primele zile ale războiului, Carol a convocat Consiliul de Coroană și i-a propus să încheie orice colaborare cu Rusia, doar o singură voce l-a aprobat. Regele a amenințat cu abdicarea, dar Lahovary a replicat: „Avem toată încrederea în prințul moștenitor”. Regele a înțeles mesajul transmis. După cum se știe însă, la scurt timp el a încetat din viață.

Declanșarea războiului de către imperiile germanice, arăta ziarul francez, a ridicat instantaneu problema teritoriilor iridente ale României, Transilvania și Bucovina. Acestea erau asuprite crunt de către Austro-Ungaria. Aceste provincii au fost însângerate de un război pe care îl detestau. Situația geostrategică a României nu era de invidiat. Dacă Italia era apărată de două mări și de munții cei mai înalți ai lumii, România danubiană „se oferea ca o pradă armatelor imperiilor germanice și bulgarilor”. Tocmai de aceea alegerea momentului integrării în război era la fel de importantă ca și frumusețea cauzei și forța care să-i asigure victoria, fapt pe care România l-a cântărit atât de bine.

Brătianu a calculat exact, iar autorul făcea referire la cardinalul de Richelieu, care într-un moment important al istoriei franceze a știut să aștepte clipa care să-i aducă victoria în fața marilor puteri europene ale timpului său.

³¹⁰ Polybe, *Du Tibre au Danube*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

³¹¹ *Ibidem*.

„Astfel se poate spune că D. Brătianu a păstrat de mai bine de doi ani, România pentru Antanta, în schimbul unei inițiative premature care putea să ofere puterilor germanice pe lângă distrugerea unei foarte frumoase armate, unul dintre cele mai bogate grânare ale lumii și unul dintre cele mai vaste rezervoare de petrol”³¹².

Acțiunii îndelungate a lui Nicolae Filipescu, Take Ionescu și a celorlalți antantofili, gesturi gravate deja în recunoștința francezilor, îi urma implicarea taciturnului Brătianu. Dacă un german spunea cu o zi mai înainte că „România s-a alăturat învingătorului”, publicația franceză aprecia că implicarea s-a făcut tocmai datorită strigătului emoționant al teritoriilor iridente „locuite de mai bine de patru milioane de români, căruia i-a răspuns națiunea română, și i-a răspuns la momentul destinului în așteptarea victoriilor [...]”³¹³.

Articolul se încheia prin integrarea cauzei românești în cauza general europeană a tuturor popoarelor iubitoare de pace și de eliberare națională împotriva ordinii pe care germanii ar fi dorit să o instaureze pe continent. Concomitent, acest articol avea atașată harta Regatului Român și a teritoriilor românești care îl înconjurau și care constituiau la acel moment, părți ale imperiilor vecine.

Articolul intitulat *Amintiri din România* era rezervat reginei Maria. El reprezenta un fragment din portretul reginei, realizat de către o artistă, Suzanne-Després, cu ocazia vizitei acesteia în țara noastră, în mai 1915. Aceasta nota că „Regina Maria va juca cu certitudine un rol indiscutabil în participarea țării sale de partea Alianților”³¹⁴. Ea reținea faptul că la București, „se șușotea” de la începutul războiului că regina iubea Franța și că dorea victoria umanității. Nu era un secret pentru nimeni că prin menirea, responsabilitatea și frumusețea ei inspira toate deciziile. Românii erau mândri de frumusețea acesteia și așteptau să o vadă pe cal „la șosea”. Însăși autoarea a putut să-i remarce farmecul, chiar la o reuniune a celor mai frumoase femei bucureștene. „Frumusețea și Rațiunea conduc nava” îi declara chiar doamna Antonescu, soția Ministrului Justiției. Era clar pentru toată lumea că „Regina veghează”!

Ea veghea cu o constantă grijă poporul său. Mergea în spitalele din cartierele mărginașe pansând bolnavii contagioși și era apropiată necazurilor țăranilor. Era apoi atentă cu artiștii străini pe care îi invita la Cotroceni

³¹² *Ibidem*.

³¹³ *Ibidem*.

³¹⁴ *Souvenirs de Roumanie. La Reine*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

cerându-le să-i recite poezii belgieni, preferații săi. Autoarea nu putea uita petrecerea de rămas bun desfășurată într-un salon unde s-a „reunit tot Bucureștiul diplomatic și militar” și unde regina strălucind prin erudiție, referindu-se la războiul mondial și la Germania a conchis: „Acest împărat a fost crud, a deranjat trei lucruri sensibile: presiunea vodcii rusești, unitatea Angliei cu Irlanda și coloniile sale și această extraordinară renaștere a sufletului francez atât de frumos și vivace care salvează lumea”. Regina nu a avut nevoie a spune mai mult. Autoarea și-a propus să nu repete aceste cuvinte decât la momentul potrivit, iar acesta sosise³¹⁵.

Ultimul articol al paginii era intitulat: *Înainte și după declarația de război*. El începea prin descrierea ultimei zile de pace a României. „Deși așteptată, vestea oficială a convocării Duminică la ora 10 dimineața a Consiliului de Coroană la palatul Cotroceni a produs o enormă emoție la București.

Mediile germanofile erau consternate.

Consiliul de Coroană cuprindea 19 persoane; conform previziunilor cel mult patru sau șase din acești membri urmau să se pronunțe împotriva intrării în acțiune și pentru menținerea neutralității.

Decizia Consiliului nu a fost cunoscută decât spre seară³¹⁶. Era inserat apoi un fragment din ziarul „Adevărul” care comenta evenimentul³¹⁷.

Declarația de război a României către Austria era considerată la București drept un fapt inevitabil. Se cita cu valoare de exemplu, ziarul neutru „Minerva” care prevăzuse apropiata intervenție într-un articol care arăta: „Nu îndrăznim să sperăm că războiul va cruța România. Trebuie să ne așteptăm ca ceasul nostru să sune în curând”.

În subtitlul *Eforturile supreme germane*, publicația franceză surprindea ultimele tentative ale ministrului german la București pe lângă regele Ferdinand. În audiența care i-a fost acordată diplomatului de la Berlin,

³¹⁵ *Ibidem*.

³¹⁶ *Avant et après la déclaration de guerre*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

³¹⁷ „Adevărul” scria: „În sfârșit ora decisivă a sunat. Evenimentele au dictat guvernului intrarea în acțiune și realizarea revendicărilor naționale românești.

Regele, în fața evenimentelor, a procedat precum defunctul rege Carol, și a convocat Consiliul de Coroană.

Oamenii politici, părăsind Consiliul au trebuit cu toții să accepte decizia, iar unirea tuturor partidelor trebuie să se realizeze în fața măreței cauze” (*Ibidem*).

Pentru surprinderea anunțului Declarației de război și descrierea atmosferei din București a se vedea și însemnările memorialistice ale lui Aurelian Moșoiu, martor ocular ale acestor momente. (Vezi Gheorghe Calcan, Cantemir Moșoiu, *Profesorul și senatorul Aurelian Moșoiu, o personalitate a lumii prahovene*, Editura «Printeuro», Ploiești, 2003, p. 76–77, 93–97).

acesta a evidențiat amintirea bunelor relații existente între cele două state. Cu acea ocazie el i-a înmânat monarhului român o scrisoare autografă din partea împăratului Guillome. În mod evident această intervenție nu a putut să schimbe nimic din rezoluția Consiliului de Coroană.

Legăția germană prevăzuse eșecul. Ea invitase la sediul legației, de câteva zile rezidenții germani din România, sugerându-le să-și regleze rapid afacerile și să fie gata să părăsească țara la primul semnal.

Ostilitatea publicului român împotriva Imperiilor centrale crescuse constant. Aceasta s-a radicalizat după ce s-a aflat că ministrul german a creat o rețea de spionaj în România, cu scopul de a descifra telegramele rusești. Trei funcționari care difuzau corespondența diplomatică au fost arestați.

Publicația reținea și faptul că autoritățile germane solicitaseră României o nouă livrare de cereale. Acestea așteptau răspunsul pe data de 28 august. Răspunsul românesc a sosit indirect prin declarația de război din data de 27 august.

Un alt subtitlu al acestui articol se referea la *Aspirațiile românești din Transilvania și din Bucovina*. Se estima că România avea o populație de 7,9 milioane de locuitori, iar numărul acesteia va ajunge la sfârșitul anului la opt milioane de persoane datorită refugiaților români din Transilvania. Românii ardeleni erau uniți „pe baza identității de limbă și pe baza unor numeroase tradiții istorice și de morală și reprezintă în afara frontierelor regatului grupuri numeroase, uneori aglomerate, uneori amestecate cu populațiile neromânești”³¹⁸. Ziarul arăta că cei mai mulți dintre românii din afara granițelor locuiau în teritoriile supuse, în provincia austriacă Bucovina, în regiunile încorporate de Ungaria, din Transilvania, din Banat și din Maramureș, numărul total al românilor depășind cifra de 13 milioane.

Publicația realiza apoi o succintă, dar extrem de corectă prezentare istorică a devenirii românilor. Tradițiile românești își găseau rădăcinile în cucerirea Daciei de către Traian și în evoluțiile ulterioare. Banatul de astăzi cu Timișoara „este exact vechea Dacie” și „romanizați, geto-dacii și-au luat numele de români”. Spre sfârșitul secolului al XIII-lea, românii s-au constituit în mici state independente. Acestea au fost nevoite să lupte cu ungurii. Ungurii au început să migreze în aceste spații începând cu secolul al IX-lea. După aceea românii au fost obligați să lupte cu turcii. „Între 1320 și 1349, Basarab I a constituit principatul Valahia, iar în 1360, Bogdan conducătorul provinciei Maramureș (în nordul Transilvaniei), a întemeiat Moldova.

Reunirea acestor Principate în 1859 a format nucleul României actuale,

³¹⁸ *Avant et après la déclaration de guerre*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

care cuprinde între altele și Dobrogea până la gurile Dunării, adăugată României în urma tratatului de la Berlin³¹⁹.

În privința celor două mari grupuri etnice românești situate în Austro-Ungaria de o parte și de alta a Carpaților și încă neintegrate României, acestea s-au aflat în centrul vexațiunilor de toate felurile din partea vicisitudinilor multiple pe care istoria le-a impus. „Românii din Banat și Transilvania au rezistat perpetuu maghiarizării, iar cei din Bucovina, polonizării și rutenizării”. Românii din aceste provincii s-au particularizat permanent prin limba și religia lor, fapt consemnat cu claritate de către statisticile oficiale. „Românii fiind de limbă latină s-au distins cu ușurință de limbile slave vecine precum sârba, slovacă și ruteana, sau de cea ungară care este o limbă ugro-finică din aceeași familie cu turca”. Pe de altă parte nu putea fi neglijabil faptul că românii erau ortodocși (precum grecii și rușii – lămurea publicația), în timp ce ungarul era romano-catolic, iar rutenii erau în majoritate uniți (un amestec între romano-catolicism și ortodoxism – considera ziarul francez).

În succesiunea radiografiei realizată de acest articol urma capitolul dedicat *Armatei române*. Efectivul armatei române se putea ridica la cifra de 900.000 de persoane, iar instrucția acesteia nu era neglijabilă. Conform legii române din anul 1913, durata serviciului militar era de 25 de ani pentru toți cetățenii români cuprinși între 21 și 46 de ani, divizați astfel: 7 ani în armata activă (din care cel puțin 2 ani de infanterie și 3 ani în alte arme și specializări), 12 ani în rezervă și 6 ani în miliție.

Era prezentată apoi, în detaliu, structura armatei române pe timp de pace³²⁰. Din momentul declanșării conflictului mondial, efectivele militare

³¹⁹ *Ibidem*.

³²⁰ Conform publicației franceze, structura armatei române era alcătuită din cinci corpuri de armată cu câte două divizii: Corpul 1, la Craiova; Corpul 2, la București; Corpul 3, la Galați; Corpul 4, la Iași; Corpul 5, la Constanța.

Infanteria avea 40 de regimente active cu câte 3 batalioane fiecare, în total 120 de batalioane; 40 de regimente, a câte 3 batalioane, pentru infanteria de rezervă, tot 120 de batalioane; 10 batalioane de vânători de munte și 10 batalioane rezerviști vânători de munte, un total de 20 de batalioane; 1 brigadă de grăniceri, cu 6 batalioane. Totalul infanteriei era de 266 de batalioane.

Cavaleria cuprindea 10 regimente de roșiori, cu câte 4 escadroane, total 40 de escadroane; 10 regimente de călărași, cu câte 4 escadroane, tot 40 de escadroane. Aceste ultime regimente erau alcătuite din călărași cu schimbul. Programul acestui ultim serviciu era de 130 de zile în primul an, 40 de zile în al doilea an și 30 de zile în al treilea an. Tinerii cuprinși în acest serviciu erau obligați să-și instruiască și întrețină acasă calul și să se prezinte la armată ori de câte ori erau convocați. Prezența cavaleriei în armata română, considera „Le Figaro”, era destul de puternică. Rațiunea era de ordin istoric și tradițional.

Artileria cuprindea 20 de regimente de campanie cu câte 6 baterii ce aveau 4 piese Krupp de

românești au cunoscut fluctuații consistente de la 100.000 în iulie 1914, la 400.000 în septembrie 1914, 150.000 în iarna 1914–1915. În ultimele luni se observa o creștere a numărului rezerviștilor și a călărașilor cu schimbul. Aproape 900.000 de persoane au fost chemate sub drapel din momentul declanșării războiului mondial³²¹.

Prima pagină a ziarului conținea și anunțul că pagina următoare cuprindea comunicatele oficiale.

În pagina a doua, sub titlul *La Paris*, publicația reda reacția pariziană față de intrarea României în război. Termenii erau extrem de calzi și favorabili. „Parizienii care de mai bine de opt zile așteptau în fiecare dimineață să găsească această veste în ziarul lor, au primit cu o vie satisfacție intrarea în război a României de partea puterilor Antantei. Ei și-au păstrat calmul. Nicio manifestație, dar fețele surădeau peste tot și exprimau o bucurie, care trebuie subliniată”. Bursa a reacționat pozitiv remarcându-se o creștere vertiginoasă a rublei. „Pe bulevarde, pe terase, ziarele erau devorate, în toate conversațiile nu se vorbea decât de noii aliați”³²². La balcoane au apărut chiar drapele românești, nu prea multe, pentru că nu s-au putut găsi imediat, ele urmau însă să fie confecționate, estima publicația.

Puternica satisfacție a parizienilor a fost bine ilustrată în ziarele de seară. „Journal des Débats” scria despre evenimentul zilei: „Intrarea României în luptă este o veste și o certă garanție a victoriei”. România se alătura cauzei Alianțelor incluzând și „necesitatea de a zdrobi complet maghiarii care nu vor renunța decât cu cuțitul la gât să accepte dezmembrarea regatului în care ei au domnit peste popoare sclave [...]. Imperiile Centrale trebuiau să ia în calcul cele 500.000 de baionete române concentrate pe versanții occidentali ai Carpaților”. Intrarea României în război dezechilibra raportul de forțe atât pe plan militar, cât și moral, în favoarea Alianțelor.

Ziarul „Le Temps” reliefa la rândul său conturarea cu mai multă claritate a victoriei finale a Alianțelor grație noilor mișcări tactice făcute de România, de Italia ori victoriile obținute de Grecia. La rândul său, „La Liberté” scria că „România s-a decis să meargă pe Calea Sacră, alături de mama sa. Superbă evocare a timpurilor în care, în Dacia lui Traian, vulturii romani vegheau pe baricade opunându-se goșilor, herulilor, gepizilor, vandalilor și altor germanici.

calibrul 75 mm, făcând un total de 480 de piese; 5 regimente de artilerie de rezervă, cu 160 de piese. Se mai adăuga un număr nedefinit de baterii de obuziere de 105 cu tir rapid și alte baterii grele (*Ibidem*).

³²¹ *Ibidem*.

³²² *A Paris*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

Romanicii din Balcani știu foarte bine că revendicările lor nu pot fi satisfăcute decât alături de Aliați.

Prin victoria germană, «Wellpolitik», planul gigantic al drumului de fier de la Berlin la Gange va trece mai întâi prin București înainte de a ajunge la Constantinopol. Dunărea va deveni cel de al doilea briliant german după Rhin. Dimpotrivă, în planurile aliate o Românie mare este indispensabilă, alături de o Serbie mare pentru asigurarea echilibrului Europei Orientale.

Este exact ceea ce România a înțeles și ceea ce ea dorește. Ea a făcut să triumfe aspirațiile sale în pofida pactului de familie. Tânărul rege este pătruns de sufletul național. El pregătește țării sale un frumos destin, deja conturat prin acordurile realizate cu amicii noștri ruși...³²³.

Un alt set de informații despre România erau prezentate în rubrica: *Presa din această dimineață* a paginii a treia a publicației sub titlul *Intrarea în război a României*. Ziarul „Le Gaulois” surprindea faptul că România a declarat război numai Austro-Ungariei ceea ce însemna „că România întreprindea înainte de toate un război de eliberare”. Permișiunea acordată rușilor de a intra în Dobrogea, era în opinia acestei publicații un indiciu despre intențiile ulterioare ale statului român. „Să avem deci răbdare și să avem încredere în regele Ferdinand și în D. Brătianu care ne-au dat o atât de strălucită dovadă de loialitate”. Intervenția României era interpretată, în termenii în care ea s-a realizat, ca având o semnificație militară și morală considerabilă³²⁴.

„Le Petit Parisien” făcea supoziții despre iminenta colaborare militară româno-rusă³²⁵. „L'Événement” considera că Germania încă nu realiza „gravitatea deciziei românești”. Ea se rezuma să considere că Bucureștiul se orientase în funcție de considerentele militare ale momentului. În realitate însă, Bucureștiul aprecia „că imperiul de cuceriri și orgoliu era din acel moment învins. Promisiunile și amenințările sale erau în zadar. Ele nu înșală și nu mai intimidează pe nimeni”³²⁶. „L'Action française” considera gestul României „un mare eveniment” și făcea referire la acele gazete germane care avertizaseră cu privire la posibila atitudine românească. Erau reluate aprecierile lui Maximilian Harden: „D. Brătianu se va alătura de partea puterilor

³²³ *Ibidem*.

³²⁴ *La presse de ce matin. L'entrée en guerre de la Roumanie*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

³²⁵ *La presse de ce matin. L'entrée en guerre de la Roumanie . Le Petite Parisien*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

³²⁶ *La presse de ce matin. L'entrée en guerre de la Roumanie . L'Événement*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

Antantei, din momentul în care acestea îi vor putea să-i garanteze victoria finală. Românii vor fi cu învingătorii”³²⁷.

Analizând reacțiile din restul Franței, „Le Figaro” arăta că satisfacția a fost unanimă. Informațiile oferite proveneau din zona Bordeaux. „Petite Gironde” se arăta mai optimist în victoria finală „prin adeziunea României, [venită] ca un trăsnet strălucitor”. „La France de Bordeaux et du Sud-Ouest” evidenția solidaritatea europeană în lupta comună. „La Liberté du Sud-Ouest” scria că „România se alătură apărătorilor civilizației. Onoare ei...”. „Le Nouvelliste” „se bucura de intervenția atât de așteptată a României”³²⁸.

Realizând o prezentare „în oglindă”, „Le Figaro” a surprins și reacțiile externe. La început au fost redade cele germane. Se arăta că după declarația de război a Marii Britanii către Germania

„niciun eveniment nu a consternat atât de mult publicul german, care nu se aștepta să vadă România să intre în război. Un astfel de eveniment a fost considerat drept improbabil de către șefii politici cei mai bine informați, iar ministrul afacerilor externe l-a considerat ca fiind imposibil [...]. Poliția a organizat un serviciu de pază, în special în vecinătatea legației României”³²⁹.

Coroborând informațiile oferite succesiv de edițiile ziarului putem observa diverse reacții produse în mai multe straturi ale mediului german. Ediția din 30 august arăta că în Germania vestea declarației de război a României „a căzut ca o adevărată lovitură de trăsnet în mijlocul populației din Berlin [...]. Peste tot, pe străzi, în tramvaie, în omnibuze, o consternare indescrribibilă era pe toate fețele...”³³⁰.

Rubrica *Ecouri* a ziarului din data de 29 august 1916 prezenta ultimele impresii ale corespondentului ziarului „Berliner Tageblatt” din București. Acesta relatează „marea tristețe a celor șaptezeci de mii de Austro-Bochi, rezidenți în București. Ei n-au abandonat veselia unui oraș atât de delicios”. Cu toții sperau într-o ofensivă fulgerătoare a lui Hindenburg pe frontul rus care să-i salveze. „Locuitorii Bucureștiului s-au retras precipitat la țară, băncile, casele de economii erau asediate ...” și în cele din urmă „Austro-Bochii au luat trenul”³³¹.

³²⁷ *La presse de ce matin. L'entrée en guerre de la Roumanie. L'Action française*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

³²⁸ *Ibidem*.

³²⁹ *Opinions étrangères*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

³³⁰ *Les impressions à Berlin*, „Le Figaro”, 30 Août, 1916.

³³¹ *Le Masque de Fer, Échos*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

În pagina a treia a ziarului din ziua de 29 august, rubrica *Ultima oră* începe prin anunțarea faptului că Germania a declarat război României. Era cea de a treizecea declarație de război de la începutul conflictului, și ea se producea în cea de a 757 zi de război. Ministrul român de la Berlin a fost convocat pentru a i se comunica acest fapt. Gestul Germaniei era motivat prin faptul că România a rupt tratatul cu Austro-Ungaria și Germania era nevoită să fie solidară cu aliatul său. Ministrului român i s-a cerut să-și încheie misiunea diplomatică din capitala germană și să comunice guvernului său că Germania se considera în război cu România³³².

Pentru a surprinde mai mult din universul relațiilor româno-germane, pe de o parte, și din lipsa inițială a unor reacții germane „la cald” față de declarația română, pe de altă parte, „Le Figaro” a reluat în numărul său din 29 august, unele din aprecierile anterioare ale presei germane. Astfel, la 24 iulie 1916, „Gazeta de Frankfurt” considera că atitudinea României va fi influențată de situația militară. Era clar că Brătianu se va poziționa în acea parte care îi va asigura succesul. Frontul oriental era un veritabil barometru și făcea posibilă descifrarea poziției pe care o va adopta România. La aceeași concluzie ajungea și „Munchener Neueste Nachrichten” la 26 iulie, care afirma că rezultatul bătăliilor de pe front va fi cel care va decide poziția României. „Berliner Tageblatt”, făcea notă discordantă și considera la 26 iulie că atitudinea României nu părea să sufere încă o schimbare majoră „întrucât cercurile oficiale românești sunt convinse că războiul va dura încă mult timp”. „Nordeutsche Allgemeine Zeitung” scria la 17 iulie că „România așteaptă pentru a lua o decizie, să vadă cine este cel mai puternic”. Pe această din urmă poziție se situa la 15 august și „Badische Lands Zeitung”: „Știm că România nu-și va fonda poziția sa decât pe evenimentele militare, și ea se va pune în acțiune în momentul în care ea va crede că interesul său va avea un succes sigur”. Ziarul „Germania” aprecia într-un mod care se dorea a fi ironic, la 21 august, că: „Putem fi siguri că D. Brătianu se va alătura cu plăcere de partea puterilor Antantei, dacă acestea îi vor putea garanta victoria finală”. Ziarul „Zucunft” relua aprecierile lui Bismarck conform cărora România se afla în bune relații cu o putere sau alta, „dar în ultima oră, dacă totul se prăbușește, ea va trebui să se asocieze acelor puteri a căror victorie va părea sigură”. Era adusă în discuție o oarecare poziție enigmatică a politicii românești. La legitima întrebare „Cu cine va merge ea?”, răspunsul era: „Cu învingătorul, căci singur el are dreptate”³³³.

³³² *Dernière heure. L'Allemagne déclare la guerre à la Roumanie*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

³³³ *La presse allemande*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

După Germania, urma radiografierea reacțiilor altor state europene. Sub titlul: *La Viena, Ruptura*, se aducea la cunoștință faptul că ministrul român de la Viena făcuse ultima sa vizită diplomatică la Ballplatz ocazie cu care i-au fost remise documentele diplomatice. Ministrul a părăsit capitala austriacă, a doua zi, cu un tren special³³⁴.

În Elveția, vestea intrării în război a României și a declarației italiene a produs o impresie enormă. Publicul a devorat edițiile speciale și a comentat puternic vestea. „Fiecare vede în intervenția României grăbirea victoriei Aliților”. „Gazette de Lausanne” aprecia că „Prin intervenția României, o nouă armată de 400.000 de oameni intră în luptă”. Această mișcare era așteptată de câteva săptămâni. Se estima că „Armata română va fi fără îndoială îndreptată spre frontiera cu Austro-Ungaria...”. La rândul său, „Journal de Genève” scria că „Declarația României are consecințe militare de cea mai mare importanță [...]. S-a repetat că România va intra în linie numai atunci când aliații vor fi siguri de victorie...”. La Berna, ziarul „Bund” insista asupra resorturilor naționale care au determinat gestul României. Publicației amintite nu-i scăpa din observație un fapt trecut cu vederea, cu siguranță din motive strategice, de toate celelalte publicații, inclusiv „Le Figaro”, acela că statul român avea „frați de rasă în cele două tabere”. Oare românii au făcut demersuri diplomatice și pentru partea estică, se întreba ziarul, și conchidea: „Viitorul va arăta”. Salutând gestul României, respectiva publicație spera să vadă concomitent sosind cantități cât mai mari de petrol românesc³³⁵.

Și în Spania vestea intrării în război a României a produs „o senzație enormă”, chiar dacă evenimentele ultimelor zile lăsau să se întrevadă această acțiune. Germanofiliile „refuzau încă să creadă” acest lucru. Impresiona mai ales „ideea că România a așteptat atât de mult timp, iar declarația sa în favoarea aliaților însemna că era absolut sigură de victoria acestora”. Intervenția României modifica balanța speranței în victoria finală, mai ales că aceasta a fost făcută concomitent cu declarația de război a Italiei adresată Germaniei. Se estima rolul guvernului francez și a lui Aristide Briand în coordonarea acestor două acțiuni. Era făcută legătura cu acțiunile aliaților la Salonic, precizându-se că fără ocuparea Salonului de către Aliți, „intervenția română nu s-ar fi produs niciodată”³³⁶.

Reacțiile din Grecia în fața deciziei românești au fost impresionante. Vestea a sosit aici, târziu în seara de 28 august. Ea „a produs o impresie indescriptibilă”. Era văzută posibilitatea deschiderii frontierelor pentru armata

³³⁴ *A Vienne, La rupture, La Haye, 28 août, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.*

³³⁵ *En Suisse, Genève, 28 août, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.*

³³⁶ *En Espagne, Saint-Sébastien, 28 août, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.*

rusă staționată în Basarabia. „Oamenii alergau și strigau pe stradă vestea, s-au format grupuri entuziaste iar venizeliștii își exprimau entuziasmul prin strigăte de «Trăiască Franța! Trăiască Aliaiții! Trăiască România!»³³⁷. Toată presa a comentat unanim decizia guvernului român considerând-o „ca o lovitură teribilă dată cauzei germane”. S-a vorbit despre înțelepciunea lui Brătianu. Au făcut excepție unu – două jurnale germanofile. În aceste medii „consternarea nu a putut fi ascunsă”. S-a sperat până în ultimul moment la o revenire, „sau în efectul amenințărilor germane asupra D. Brătianu și asupra regelui Ferdinand”³³⁸.

Nu au lipsit reacțiile rusești. Entuziasmul intrării României în război a cuprins capitala rusă. Aici s-a format un cortegiu care s-a îndreptat spre legația română strigând „Trăiască România”³³⁹.

În rubrica dedicată frontului austro-român se prezentau informații despre apropiata colaborare militară româno-rusă. Informațiile erau date: București, 27 august. Rușii se apropiaseră de spațiul românesc. În Bucovina se concentrau masiv trupe rusești, iar în Basarabia de sud se făceau preparative pentru instalarea unor poduri mobile peste Dunăre, care să asigure legătura cu Tulcea. Publicația aprecia că „Aceste preparative erau destinate să stabilească joncțiunea armatelor ruse cu armata română”³⁴⁰.

Se aducea apoi la cunoștința opiniei publice franceze faptul că odată cu declarația de război a României către Austro-Ungaria „românii au intrat pe teritoriul transilvan”. Erau preluate informații din „Petit Parisien” care cita presa austriacă. Aceasta comunicase deja faptul că „noii inamici” au atacat frontiera înregistrându-se lupte în zona Turnu Roșu și de-a lungul căii ferate care ducea la Brașov. Luptele continuau³⁴¹. Se anticipa că trupele române concentrate în Moldova vor traversa Carpații din această direcție. Se miza și pe un contact cu forțele ruse din Bucovina. Chiar dacă Carpații erau înalți,

³³⁷ *En Grèce. La décision roumaine et l'opinion greque*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

³³⁸ *Ibidem*.

³³⁹ *L'enthousiasme en Russie*, „Le Figaro”, 30 Août, 1916.

³⁴⁰ *Le Front Austro-Roumain. Jonction des Russes et des Roumains*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

³⁴¹ Prezentarea momentului 27 august 1916, va fi reluată de ziarul „Le Figaro”, exact după trei ani, la 27 august 1919, când războiul se încheiase și când România traversa momente dificile la Conferința Păcii, depunând eforturi mari pentru recunoașterea drepturilor ei naționale. Și atunci, „Le Figaro” a avut aceeași poziție corectă și astfel favorabilă României. S-au rememorat circumstanțele adoptării Declarației de război, atmosfera din București, solidaritatea româno-franceză, traversarea Carpaților de către armata română etc. (A se vedea Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace de la Paris-Versailles, 1919–1920. Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, Editura Mega, Cluj Napoca, 2013, p. 41 și urm.).

se estima că prin trecătorile sale „românii își vor putea urma calea lor prin văile care duc spre câmpia ungară”³⁴².

Ediția ziarului „Le Figaro” din data de 30 august 1916 a acordat pe mai departe mari spații intrării României în război. S-au continuat prezentarea reacțiilor externe, a textului integral al declarației de război, a implicării armatei române și a situației militare de pe noul front, a noi detalii istorice și etnice din spațiul românesc din afara granițelor naționale etc. Spre exemplu, în articolul *Despre tirania maghiară și despre români* se preciza că „românii au plecat în război pentru eliberarea fraților lor din Transilvania”³⁴³. Scriind despre mobilizarea generală din România, ziarul relatează: „un mare entuziasm în oraș, ca și în provincie. La Constanța, la Iași, la Turnu-Severin, la Giurgiu s-au organizat manifestații ...”³⁴⁴. Informațiile despre România au continuat, deși în număr mult mai mic, și în numărul din 31 august. Astfel, „Le Figaro” reda telegramele de felicitare ale regelui și guvernului englez, ca și a premierului italian către Ion I. C. Brătianu³⁴⁵, acțiunea trupelor române în Transilvania³⁴⁶, desemnarea lui Vintilă I. C. Brătianu în funcția de ministru al războiului³⁴⁷ etc.

3. Concluzii

Scurta noastră analiză reliefează modul în care a fost receptată intrarea României în operațiunile Primului Război Mondial de către ziarul „Le Figaro”.

Impactul a fost deosebit de puternic. „Le Figaro”, ca și alte publicații, a văzut intrarea României în război ca un act necesar și așteptat. Gestul românesc conducea sigur la scurtarea războiului și la victoria Aliaților. România a intrat în război pentru eliberarea fraților supuși.

Publicația prezenta în general lucruri cunoscute românilor, ori care se presupuneau și erau de așteptat. Interesantă este însă viziunea externă asupra acestora, relatările fiind făcute prin ochii străinilor. Textele sunt atât de favorabile, încât pot crea impresia că ele ar fi fost scrise de către autori români. Explicația rezidă în prezentarea corectă a realității și a adevărului istoric. Autorii articolelor au uzitat surse informaționale de calitate, inadvertențele

³⁴² *Le Front Austro-Roumain. Les Roumains en Transylvanie*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

³⁴³ Polybe, *De la tyrannie magyare et des Roumains*, „Le Figaro”, 30 Août, 1916.

³⁴⁴ *La Roumanie en guerre*, „Le Figaro”, 30 Août, 1916.

³⁴⁵ *Entre Alliés*, „Le Figaro”, 31 Août, 1916.

³⁴⁶ *Sur le front roumain*, „Le Figaro”, 31 Août, 1916.

³⁴⁷ *Dans les Balkans, Le ministère de la guerre roumaine*, „Le Figaro”, 31 Août, 1916.

istorice și documentare fiind ne semnificative, demonstrând astfel probitatea profesională a acestora.

Pentru a evidenția impactul pe care l-a avut acest eveniment asupra acestei publicații este suficient să spunem că prima pagină a ziarului, din data de 29 august 1916, momentul aducerii la cunoștința opiniei publice franceze a declarației de război a României era rezervată aproape în întregime țării noastre. Din cele șase articole ale paginii, numai unul conținea în jumătate din informațiile sale, referiri și la declarația de război a Italiei adresată Germaniei. În cea de a doua pagină a ziarului, informațiile și comentariile referitoare la România erau în proporție de aproximativ 65%. Cam 30% din cuprinsul celei de a treia pagini era dedicat aceluiași eveniment. În această ediție a publicației, României i-au fost rezervate 13 articole. Cum ziarul avea doar patru pagini, se poate afirma că ediția sa din data de 29 august 1916 a fost dedicată României.

Situația s-a continuat și în ediția următoare zile, chiar dacă în proporții mai mici. Astfel, în ediția din 30 august 1916 au fost publicate nouă articole mai însemnate și alte multe titluri mai mici care au ocupat aproximativ 40% din conținutul primei pagini și peste 50% din conținutul celei de a doua pagini.

Această situație este deosebit de semnificativă din mai multe puncte de vedere. Ea evidențiază importanța strategică a intrării României în război, valoarea potențialului ei uman, a potențialului militar și a celui economic, afinitățile de limbă și de cultură care legau cele două popoare etc., și modul în care acestea erau percepute în exterior.

Trebuie remarcat faptul că „Le Figaro” a prezentat concomitent și punctul de vedere al altor ziare din Franța și din Europa. Astfel, numai edițiile din 29 și 30 august 1916 prezentau citate ori informații și comentarii oferite de alte 12 ziare din Franța, 10 ziare din Germania, câte patru din Italia și Elveția, 3 din Austria, 2 din Ungaria și câte unul din Spania și Danemarca. Putem astfel spune că prin „Le Figaro” căpătăm concomitent o imagine destul de amplă despre opinia presei internaționale asupra intrării României în război.

Peste tot intervenția României a fost previzibilă. Cu toate acestea, germanii au fost cei mai surprinși. Deși presa lor s-a înscris în aprecierile generale, au fost și unele excepții la vârful politicii berlineze și a una-două publicații care nu au reușit să surprindă cu totală acuitate resorturile intime ale mișcării de la București, ori pur și simplu au refuzat să accepte acest fapt.

În momentul de impact al acestui eveniment, „Le Figaro” a prezentat în cavalcadă informațiile despre România. Acestea s-au succedat în valuri:

declarația de război, ziarele de seară, *Ultima oră*, *Informațiile din această dimineață*, presa din Paris, presa din restul Franței, presa externă etc.

Prin analiza pe care am efectuat-o asupra acestei publicații, putem aprecia ca deosebit de instructiv faptul că la 100 de ani de la intrarea României în operațiunile Primului Război Mondial, am putut actualiza modul cum acest moment astral din istoria națională a fost perceput într-una din marile capitale ale Europei și într-o mare țară și o mare prietenă a României.

II.4. RĂZBOIUL REÎNTREGIRII NAȚIONALE REFLECTAT ÎN ZIARUL FRANCEZ „LE FIGARO”. (REFLECȚII DUPĂ ÎNCHEIEREA CONFLICTULUI MONDIAL)

Presa franceză a reflectat în paginile sale și participarea României la Conferința de Pace de la Paris din anii 1919–1920³⁴⁸. Subiectele abordate au făcut uneori aprecieri retrospective asupra participării României la Primul Război Mondial. Fiind în posesia unei xerocopii ale articolelor referitoare la România din ziarul „Le Figaro” din 1919, ne propunem să observăm modul în care a perceput această importantă publicație franceză participarea României la războiul întregirii naționale.

La 15 iunie 1919 Denys Cochin, membru al Academiei franceze publica articolul sugestiv intitulat *Pentru România*³⁴⁹. Autorul insista asupra anului 1915, an de neutralitate pentru România. Să notăm că în țară vocile proantantiste se impuneau tot mai mult în dialogul cu filogermanii, iar pe plan extern ambele tabere făceau stăruitoare eforturi pentru convingerea României de a intra în operațiuni. În acest context, două personalități ale vieții publice românești, deputatul Diamandi și profesorul Cantacuzino erau invitate în vizită în Franța. Contextul intern francez era acela al speranței victoriei Franței pe râul Marna.

Denys Cochin ținea să precizeze dintru început dorința ardentă a celor doi oaspeți de a antrena țara în acțiunea militară a aliaților. Oaspeții au reamintit originea latină a poporului român: secolele de opresiune străină (musulmană) nu au putut șterge trăsăturile fundamentale ale „descendenților

³⁴⁸ Pentru participarea României la Conferința Păcii vezi: Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989; Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*, Ediția a-II-a, Cartea Românească, București, 1940; V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României, nov. 1919 – martie 1920*, Tipografia poporului, Sibiu, 1924; C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moiscu, *România și conferința de pace de la Paris (1918–1920). Triumful principiului naționalităților*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983.

³⁴⁹ Denys Cochin, *Pour la Roumanie*, „Le Figaro”, 15 iunie 1919.

coloniștilor Romei antice”. Invaziile străine nu i-au descurajat. „Tatăl meu – îmi povestea odată Brătianu – l-a întrebat pe bunicul său de ce și-a construit o casă atât de mică. Ea este destul de mare, a răspuns bătrânul, având toate șansele să fie distrusă de invadatori în urmă cu 20 de ani”³⁵⁰. El a răspuns precum Socrate – remarca autorul articolului, dar, din alte rațiuni. Cele două personalități au căutat să explice gazdelor resorturile intime ale relațiilor româno – franceze. Spiritul național românesc s-a împospătat mai întâi prin emigranții revoluției franceze care au devenit în ospitalierul pământ românesc percepători, secretari, regizori. Războiul Crimeii a fost perceput ca un veritabil semnal pentru independența românilor. Tratatul de la Paris din anul 1856 a contribuit la transformarea Principatelor dunărene într-un stat modern prin Unirea Moldovei cu Valachia. După 1866 România nu mai era legată de Imperiul Otoman decât prin plata unui tribut. „Copiii celor mai însemnate familii mergeau de mai bine de treizeci de ani, să-și facă studiile în Franța”³⁵¹.

Denys Cochin făcea referire la toți cei care au absolvit înainte de 1870 cursurile celebrei licee „Louis le Grand” și „Bonaparte” pentru a-și aminti de colegii români, destul de numeroși și de coroanele primite la concursurile generale de elevul Lahovary. „Noi suntem, îmi spunea un deputat român, latini din neamul vostru, fiind formați mai mult la școala lui Racine și Voltaire decât în cea a lui Virgiliu și Cicero”³⁵².

În războiul Rusiei contra turcilor din 1877–1878,³⁵³ marele duce Nicolae, încrezător în forțele imperiale, nu a solicitat inițial tinerei națiuni de la gurile Dunării decât libertatea de trecere, pentru ca apoi „să ceară ajutor când trupele sale au întâlnit un greu obstacol în fața Plevnei; ajutoarele fiind oferite cu vitejie de către români, a cărei mică armată s-a acoperit de glorie”³⁵⁴. În urma acestor eforturi, România spera în mod firesc la mărirea teritoriului său. Dar promisiunile făcute României nu au fost respectate. „Tratatul de la Berlin nu i-a oferit decât un schimb: Dobrogea cedată în locul Basarabiei (de sud – n. ns. – Gh. C.) care îi aparținea și i-a fost reluată”³⁵⁵. Ajuns la această etapă a explicațiilor sale, autorul surprindea cu exactitate cauzele aderării României la Tripla Alianță. „Neliniștită și pe drept nemulțumită,

³⁵⁰ *Ibidem.*

³⁵¹ *Ibidem.*

³⁵² *Ibidem.*

³⁵³ În text, din pricina necunoașterii exacte a evenimentelor istorice din zonă, războiul este datat în 1870.

³⁵⁴ Denys Cochin, *Pour la Roumanie*, „Le Figaro”, 15 iunie 1919.

³⁵⁵ *Ibidem.*

ea (România – n. ns. – Gh. C.) a acceptat o alianță – dar pur defensivă – cu Germania”³⁵⁶.

Din această alianță Germania a dorit să obțină profit. La fel cum au făcut rușii la Plevna, germanii au cerut imperios ajutor în 1915, națiunii căreia ei îi promisese protecția. Efectul a fost contrar celui scontat. Fără să abandoneze neutralitatea, România nu și-a ascuns preferințele. Ea a oferit liberă trecere pe Dunăre hranei și munițiilor trimise de Rusia pentru Serbia. În același timp, sublinia ziarul, România a refuzat trecerea munițiilor germane expediate turcilor. „În sfârșit, în august 1916, după un tratat de alianță și o convenție militară, a fost declarat război dușmanului comun” (Puterile Centrale – n. ns. – Gh. C.)³⁵⁷.

Surprinzând cu exactitate resorturile profunde ale aderării României la Tripla Alianță, adoptarea neutralității în 1914 și atitudinea binevoitoare față de Rusia și Serbia, într-un articol semnat de Robert de Fleurs se refăcea atmosfera intrării în războiul reîntregirii naționale.

Prezentarea era extrem de plastică. La 27 august 1919 la Palatul Cotroceni se reunea Consiliul de Coroană. După câteva ore de dezbateri, mobilizarea generală a forțelor militare române era hotărâtă. La orele cinci dimineața subofițerii parcurgeau străzile citind cu aviditate textul decretului. O mulțime imensă, – arăta ziarul – entuziasă, iluminată a umplut străzile. S-au format cortegii având în față drapelurile frățești tricolore român și francez. Strigătele țâșneau din toate piepturile „Trăiască România!” „Trăiască Franța!”.

„În aceeași seară, în noaptea clară, soldații regelui Ferdinand pătrundeau în pădurile de brad ale Carpaților strecurându-se prin povârnișuri sub gloanțele ungarilor, către frații din Transilvania, care de mai bine de o mie de ani îi așteptau cu inima hotărâtă și sufletul împăcat. Kaiserul l-a declarat pe vărul său, regele Ferdinand dușman al cauzei germane și afirma că în mai puțin de două luni va fi detronat și înlăturat”³⁵⁸.

„Le Figaro” continua refacerea filmului: Falkenhayn și Makensen telegrafiau la Berlin: „Ce facem?”. Guillome îi răspundea primului: „întoarceți-vă la Brusilov și invadați Oltenia”, iar celui de al doilea: abandonați ofensiva din sud și mergeți spre Turtucaia. „O puternică concentrare austro-germană la care trebuie să coopereze trupe chemate în mare grabă de pe frontul de la

³⁵⁶ *Ibidem.*

³⁵⁷ *Ibidem.*

³⁵⁸ Robert de Fleurs, *Les allies et la Roumanie. 27 août 1916 – 27 août 1919*, „Le Figaro”, 29 august 1919.

Verdun, de la Somme, din Galiția și din Volhinia este hotărâtă, ca imediat să intre în execuție. Tunurile, aviația, cavaleria ungurească au abandonat direcția Salonic și iau drumul Dunării. Armata rusă este nepăsătoare. România este amenințată pe toate fronturile³⁵⁹. Angajamentele asumate de România au fost respectate cu noblețe. Diviziile aruncate în luptă de dușmani pe diferite fronturi, ca și rezervele lui au fost mai numeroase decât previziunile statelor majore unite. În același timp se sublinia într-un articol: „de partea noastră, ajutorul promis în muniții, artilerie grea a ajuns cu întârziere”. În condițiile în care „distanța era lungă, drumurile apăsătoare, poziția centrală a avantajat dușmanul. El s-a apropiat de București, din est depășind defileul Turnu Roșu³⁶⁰. Mackensen a sosit din Sud din Bulgaria, iar capitala atacată din două părți a fost pierdută. „Dar după o retragere eroică, românii cu numeroși ofițeri francezi, camarazii lor de arme, au dat o strălucită probă, oprind înaintarea germanilor³⁶¹.”

Mergând cu analiza mai departe, autorul arată că după câteva luni armata română s-a refăcut cu ajutorul devotat al misiunii franceze – efectivele române au fost completate. În iulie 1917 armata română a început atacul cu cele mai mari șanse de succes. Dar în acest context s-a produs defecțiunea rusă. Generalul rus Scerbacev a primit ordinul de la Kerenski de a nu mai lupta. „O nouă catastrofă s-a abătut asupra bravului popor român. Cu toate acestea, la Mărășești, pentru a doua oară, armata a oprit net contra-ofensiva lui Mackensen. Soldații regelui Ferdinand purtau căști albastre. Văzându-i atât de bravi, germanii spuneau «aceștia sunt francezi»³⁶².”

Tema asemuirii eroismului românesc³⁶³ cu cel francez a fost zugrăvită de Denys Cochin în termenii următori: „Dacă este un soldat a cărei glorie să se apropie de cea a soldaților francezi, acela este soldatul român³⁶⁴.” El își susținea prezentarea prin faptul că în vara anului 1917, 250.000 de români și 700.000 de ruși erau pregătiți să înfrunte Austria. Dar în toiul pregătirilor, la ordinul lui Kerenski, rușii au produs deficiența cunoscută, propagând indisciplina și dezordinea. În pofida atacului furibund al inamicului și a exemplului detestabil al aliatului rus, armata română s-a comportat admirabil, gene-

³⁵⁹ *Ibidem*.

³⁶⁰ În realitate, germanii au spart frontul românesc prin defileul Jiului și au atacat capitala dinspre Vest.

³⁶¹ Denys Cochin, *Pour la Roumanie*, „Le Figaro”, 15 iunie 1919.

³⁶² *Ibidem*.

³⁶³ Vezi Gh. Calcan, *Mărturii ale eroismului prahovean din timpul primului război mondial reflectate în presa din orașul Ploiești*, „Anuar” Societatea de Științe Istorice Prahova, Arhivele Statului Prahova, vol. V, Ploiești, 1995, p. 97–99.

³⁶⁴ Denys Cochin, *Pour la Roumanie*, „Le Figaro”, 15 iunie 191.

ralul Eremia Grigorescu refuzând să se retragă așa cum prevedeau ordinele și printr-un efort eroic, a oprit înaintarea germană.

Dând dovadă de o bună cunoaștere a situației internaționale autorul arăta că după pacea de la Brest – Litovsk și ocuparea Ucrainei de germani „rezistența României înconjurată din toate părțile, a devenit imposibilă”. În acele împrejurări dramatice, primul ministru Alexandru Marghiloman, impus de germani, l-a înlocuit și la pus în acuzare pe predecesorul său, patriotul Ion I. C. Brătianu. S-au făcut alegeri „dar în ce condiții?” – se întreba publicația. Rezultatul a fost că „noua Cameră a acceptat un tratat de pace (la Buftea – București – n. ns. – Gh. C.) *la baza căruia regele Ferdinand nu a vrut niciodată să-și pună semnătura sa*” (subl. ns. – Gh. C.)³⁶⁵.

Pentru a sublinia efectele dramatice ale acestei păci, „Le Figaro” reda declarațiile contelui Cazimir din 2 aprilie 1919: „Eu am obținut din România 70.000 t. de cereale din recolta anului trecut. Surplusul din noua recoltă va fi împărțit între noi și Germania, noi vom obține probabil vreo 40.000 t de cereale, legume și furaje. România ne-a cedat 300.000 de oi și 100.000 de porci care vor începe să fie livrate imediat”³⁶⁶.

Comentând aceste declarații, ziarul atrăgea atenția că aceste contribuții i-au fost impuse României la Buftea – București. Astfel, într-un an și jumătate Puterile Centrale au secătuit România de mijloacele de transport, de șeptelul său, de ultimele sale alimente, de bunurile sale, de toate mașinile și instalațiile industriale, într-un cuvânt de tot ceea ce era transportabil³⁶⁷.

Dar în toamna anului 1918 în condițiile victoriei aliaților, România reîntra în operațiuni și încheia acțiunea în tabăra victorioșilor³⁶⁸. În acest context se realiza și desăvârșirea unității naționale a poporului român.

„Basarabia la est, Bucovina la nord, la vest Transilvania până la Debrețin și Seghedin, regiuni locuite în majoritate de români, sau aparținând vechiului Principat al Moldovei, doreau să fie unite cu regatul. Cele două brațe ale sale întinse, unul către Polonia și celălalt către Ungaria, nu ajungeau pentru a cuprinde provinciile câștigate. Forma sa era cea a unui desag; acum ea se conturează pe harta Europei ca o mare circumferință”³⁶⁹.

³⁶⁵ *Ibidem*.

³⁶⁶ *Le réquisitions roumaines*, „Le Figaro”, 26 august 1919.

³⁶⁷ *Ibidem*.

³⁶⁸ Vezi Constantin Kirițescu, *Istoria războiului nostru pentru reîntregirea națională*, Ediția a –II-a, refăcută în întregime, și mult adăugită, în trei volume, Editura Casei Școalelor, București, f.a.

³⁶⁹ Denys Cochin, *Pour la Roumanie*, „Le Figaro” 15 iunie 1919.

Unirea era acum realizată, urma recunoașterea acesteia.

Recunoașterea internațională a Marii Uniri s-a făcut la Conferința Păcii de la Paris, din anii 1919–1920³⁷⁰. Aici, românii nu trebuie să uite – sublinia „Le Figaro” – că au avut „spontaneitatea, unanimitatea cu care opinia publică franceză n-a încetat să-i susțină în justa revendicare a drepturilor lor și a suveranității țării lor”³⁷¹.

Din scurta noastră analiză constatăm că cele două, trei articole retrospective care sunt publicate de „Le Figaro” în anul 1919 dovedesc o foarte bună cunoaștere a resorturilor intime ale participării României la Primul Război Mondial. De asemenea, evenimentele militare, succesele armatei române, semnificațiile acestora, contextul în care s-a încheiat pacea separată de la Buftea – București și conținutul acesteia, realizarea Marii Uniri, sunt redade în lumina adevărului istoric. Să mai punctăm că unul din aceste importante articole poartă semnătura lui Denys Cochin, membru al Academiei franceze, ceea ce a făcut să sporească autoritatea afirmațiilor difuzate.

Articolele semnalate demonstrează simpatia și solidaritatea opiniei franceze pentru cauza națională a poporului român. Și nu este lipsit de semnificație faptul că, în întregul an 1919, în paginile ziarului „Le Figaro” nu a existat nicio singură referire cu valențe negative la adresa României. Astfel, „Le Figaro” a fost un veritabil mesager al intereselor românești. Indiscutabil, el a penetrat mult mai eficient decât oricare publicație românească în circulația internațională de la și din jurul Areopagului Păcii de la Paris. Astfel, rolul lui a fost nu numai de informare a opiniei publice franceze și occidentale, ci, în egală măsură, și un mijloc de presiune morală asupra celor mari, desemnați a adopta hotărârile care aveau să fixeze coordonatele lumii postbelice. Și, câtă nevoie a avut România la Conferința Păcii de ajutor și sprijin! „Le Figaro” i-a fost alături!

³⁷⁰ Vezi Emilian Bold, *De la Versailles, La Lausanne (1919–1932). Activitatea diplomatiei românești în problema reparațiilor de război (Contribuții)*, Editura Junimea, Iași, I. Agrigoroaiei, Gh. Calcan, M. Strugariu, *Atitudinea marilor puteri față de România la Conferința de pace de la Paris reflectată în presa ieșeană*, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Editura Academiei, Vol. XVII, Iași, 1981, p. 317–332; Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Calcan, *Atitudinea marilor puteri față de România la Conferința de pace de la Paris din anii 1919–1920, oglindită în presa din orașul Ploiești*, „Anuar”, Societatea de Științe Istorice Prahova, Ploiești, 1989, p. 55–60. Ultimii autori citați au în colecția anuarului prahovean o serie de studii consacrate Conferinței Păcii de la Paris din 1919–1920, privind recunoașterea internațională a fiecărei provincii românești unite în 1918 cu România.

³⁷¹ H. G., *La signature roumaine*, „Le Figaro”, 11 noiembrie 1919.

II.5. RĂZBOIUL ÎNTREGIRII NAȚIONALE REFLECTAT ÎN REVISTA „MONITEUR DU PÉTROLE ROUMAIN”

Un atribut fundamental al evoluției poporului român pus cu strălucire în evidență în multimilenara sa istorie l-a reprezentat, și-l reprezintă, lupta unită pentru îndeplinirea aspirațiilor noastre naționale. Acțiunea istorică unitară a avut un caracter de permanență, ea căpătând dimensiuni de relief îndeosebi în timpul marilor evenimente care ne-au străbătut, și în cadrul cărora, Primul Război Mondial ocupă un loc cu profunde semnificații.

Primul Război Mondial a constituit prima mare conflagrație desfășurată pe plan mondial, conflagrație care a antrenat în vâltoarea sa cele mai mari puteri ale Europei: Germania, Austro-Ungaria, Franța, Anglia, Rusia. În ceea ce privește România, acest război a simbolizat punctul culminant al exprimării aspirațiilor legitime ale poporului privind întregirea națională. Deși Primul Război Mondial a fost, în genere, un război expansionist și revanșard, ar fi o greșeală mare să se înțeleagă faptul că statul român ar fi intrat în acest mare „cataclism cum nu l-a mai văzut istoria”³⁷², cu scopul de a supune alte națiuni. România s-a angajat în acest conflict european cu un scop îndreptățit și pe deplin justificat prin însăși istoria acestui neam, și anume: realizarea statului național unitar.

În scurta noastră analiză ne propunem să surprindem ecoul acestui eveniment în paginile revistei „Moniteur du Pétrole Roumain”³⁷³.

Precizând în repetate rânduri că „Revista noastră s-a ținut totdeauna departe de discuțiile politice”³⁷⁴ și că „Noi [...], am eliminat din cadrul revistei noastre politica, pentru că rostul nostru este de a lucra în interesul industriei”³⁷⁵, „Moniteur du Pétrole Roumain” a făcut cu greutate loc în paginile sale, unor evenimente politice de importanță cu totul și cu totul aparte³⁷⁶. O astfel de excepție a făcut Monitorul și primului război mondial. Anunțând declanșarea conflagrației mondiale în anul 1914: „Un cataclism pe care nu l-a mai văzut istoria s-a abătut asupra Europei. Toate marile puteri sunt sub arme [...]. Pământul răsună sub pasul milioanelor de soldați, văzduhul răsună de bubuitul miilor de tunuri, sângele va curge în valuri, sân-

³⁷² *Neutralitatea și industria de petrol*, „Moniteur du Pétrole Roumain”, (în continuare vom cita: M.P.R.), nr. 26, 1914, p. 1238.

³⁷³ Vezi Gh. Calcan, „*Moniteur du Pétrole Roumain*”(1900–1948): o perlă a publicisticii românești, „Citadela”, Revistă de cultură, Cerașu – Prahova, an I, nr. 1, octombrie 1996, p. 102–105.

³⁷⁴ *Neutralitatea și industria de petrol*, M.P.R., nr. 26, 1914, p. 1238.

³⁷⁵ *Războiul general și industria de petrol a României*, M.P.R., nr. 22, 1914, p. 1093–1094.

³⁷⁶ De exemplu, răscoalei din anul 1907, morții regelui Carol I ș. a.

gele prețios al celor mai civilizate țări ale lumii”³⁷⁷, revista își exprima sentimentele de groază față de această stare de lucruri care-i apărea „*ca un vis urât și îngrozitor care amenință să arunce civilizația cu secole înapoi*”³⁷⁸ (subl. ns.), precum și speranța că el va fi cât mai scurt, că lumea va reveni cât mai curând la starea de pace și prosperitate.

După cum este cunoscut, încă de la izbucnirea războiului, România și-a proclamat neutralitatea față de conflict. Monitorul a salutat această neutralitate care oferea o vremelnică pace: „oamenii noștri de stat au socotit că cea mai bună politică ce poate face România în aceste momente, este de a păstra o leală neutralitate”³⁷⁹.

Această neutralitate era absolut necesară pentru adaptarea economiei românești la marele eveniment care zguduia Europa. Însă starea de neutralitate a României era foarte precară, așa cum consemna Monitorul, care o găsea tranzitorie, o situație de moment, întrucât în fața poporului român se ridica cu o imperioasă acuitate rezolvarea chestiunii naționale, care transpărea cu claritate în paginile publicației: „*România a proclamat în acest conflict general stricta neutralitate. Dar cine poate spune dacă și cât timp va putea fi menținută?*” Când Europa întreagă era sub arme, „*când toate problemele, care în timp de pace nu se ridicau, se ridică acum cu fatalitatea morții – putem noi și dacă țara noastră va putea rămâne până la urmă sub binefacerile păcii?*”³⁸⁰ (subl. ns.).

În perioada neutralității, prin titluri semnificative precum: *Industria de petrol și războiul nostru*, *Petrolul în serviciul apărării naționale*³⁸¹ și altele, „*Moniteur du Pétrole Roumain*” sublinia rolul de importanță vitală care îl putea juca aurul negru în condițiile războiului modern. Demonstrațiile erau făcute în amănunt și cu competență: păcura folosea trenurilor, benzina avioanelor și autovehiculelor, acidul sulfuric munițiilor etc. Se arăta faptul că în condițiile războiului modern, industria trebuie să rămână activă, ea nu înțează îndată ce tunul bubuie³⁸². Firește, în spatele acestei atitudini se aflau și interesele directe ale proprietarilor interesați în exploatarea petrolului, care cereau în permanență încurajarea industriei petroliere, a exportului, criticând prohibirea exportului petrolului sau ale derivatelor acestuia, chiar dacă la un moment dat această prohibire putea să servească intereselor naționale.

³⁷⁷ *Războiul general și industria de petrol a României*, M.P.R., nr. 22, 1914, p. 1093–1094.

³⁷⁸ *Ibidem*.

³⁷⁹ *Neutralitatea și industria de petrol*, M.P.R., nr. 26, 1914, p. 1238.

³⁸⁰ *Războiul general și industria de petrol a României*, M.P.R., nr. 22, 1914.

³⁸¹ M.P.R., nr. 17, 1916, p. 721 și M.P.R., nr. 19, 1915, p. 862–863.

³⁸² *Ibidem*.

În altă ordine de idei, situația politică delicată a României din anii neutralității, care avea interese și teritorii sub stăpânirea ambelor tabere beligerante, se transpunea și în paginile Monitorului. Erau urmărite cu precădere aspectele economice. Revista publica articole despre unii foști colaboratori francezi sau germani ai publicației, pe care vâltoarea mondială i-a răpit din preocupările lor economice și i-a dus pe câmpul de război, în tabere opuse. Ea le ura tuturor succes și își exprima speranța întoarcerii lor acasă și la preocupările lor cotidiene. Dispăruții erau omagiați în paginile publicației prin necrolog³⁸³.

După doi ani de neutralitate, de tatonare și de așteptare

„Consiliul de Coroană [...] a hotărât ca România să declare război Austro-Ungariei. În aceeași zi (15/28 August 1916, statul român) – preciza publicația – ... a mobilizat întreaga armată care în aceeași noapte a început greaua operațiune a trecerii Carpaților, după care aliații monarhiei Habsburgice au pornit lupta asupra noastră”³⁸⁴.

Observând pregătirile făcute pentru război din cei doi ani ai neutralității, „Moniteur de Pétrole Roumain” își exprima convingerea că România va ieși biruitoare din acest conflict constatând că, „În acest interval de timp am putut să cunoaștem și bucuriile întregi ale victoriei și ale amărăciunii nesucceselor pe care le știm trecătoare, fiindcă, cu toții, întreaga națiune, vroom să învingem și vom învinge”³⁸⁵ (subl. ns.).

În articolul intitulat semnificativ *Războiul României* „Moniteur du Pétrole Roumain” consemna cu mândrie „ferma convingere” că industria de petrol „va fi de un folos hotărâtor în lupta pentru victorie” care va aduce laurii unirii depline, îndeplinindu-se astfel visul istoric al românilor. „În acest sens – încheia articolul – *strigăm și noi cu întreaga țară... Trăiască România Mare!*”³⁸⁶ (subl.ns.). Însă, cu toate eforturile armatei române de a rezista, frontul din zona Carpaților a fost spart, iar vulturul de fier al Germaniei și-a instaurat ocupația strivitoare asupra aproape două treimi din teritoriul României. Aproximativ trei sferturi din teritoriul Moldovei a cunoscut efectele acestei odioase ocupații, aici concentrându-se, alături de rege, guvern

³⁸³ *Pe câmpul de război*, M.P.R., nr. 5, 1915, p. 251; *Monitorul Petrolului în război*, M.P.R., nr. 30, 1914, p. 1424; *Monitorul Petrolului și războiul*, M.P.R., nr. 27, 1914, p. 1234; *Fritz Strauss*, M.P.R., nr. 27, 1914, p. 1280 și M.P.R., nr.28, 1914, p. 1329; *Monitorul Petrolului și războiul*, M.P.R., nr. 28, 1914, p. 1326.

³⁸⁴ *Războiul nostru*, M.P.R., nr. 17–19, 1916, p. 705.

³⁸⁵ *Ibidem*.

³⁸⁶ *Ibidem*.

și parlament, toate forțele armatei române și populația civilă refugiată din teritoriul ocupat.

Pe teritoriul românesc aflat sub ocupația germană, s-a instalat un regim de severă opresiune care a afectat în mod dramatic industria petrolului. Aceasta a fost subjugată într-un mod brutal și a fost exploatată în conformitate cu interesele Germaniei în detrimentul statului român. Această aservire forțată a industriei petrolului, intereselor germane a atins paroxismul prin tratatul de la București (24 aprilie/ 7 mai 1918), impus României de către Puterile Centrale. „Moniteur du Pétrole Roumain” își exprima profunda repulsie față de acest dictat: „ca un vis oribil de urât ne amintim de tratatul de la București anulat prin victoria aliaților. Dar un moment acest vis a fost o crudă realitate, care a amenințat și industria de petrol”³⁸⁷.

Precizând că Monitorul avea temerara ambiție de a fi „și arhiva completă a industriei de petrol”³⁸⁸, sub titlul „*Petrolul în tratatul de la București*”, revista publica în întregime „Convenția petrolului”, cuprinsă în acest tratat impus.

În articolul 1 al Convenției petrolului se precizează că: „Guvernul român acordă pentru o perioadă de treizeci de ani societății Oelländerin Pacht G.m.b.H. dreptul exclusiv de a exploata toate terenurile statului, inclusiv embaticurilor pentru exploatarea, extragerea și prelucrarea de uleiuri minerale, gaze, ozocherită, asfalt și orice alte bitumine”³⁸⁹. Prin articolul 15, perioada de cedare a exploatării subsolului putea fi prelungită de încă două ori, ajungându-se în total la înfiorătoarea perioadă de 90 de ani de prădare sistematică a petrolului românesc. Societatea germană menționată în tratat, avea dreptul să folosească șoselele, căile ferate, celelalte instalații de transport și înmagazinare cu taxele cele mai mici sau să construiască altele fără vreo taxă pentru utilizarea lor. Pentru exploatările petrolifere, statul român era obligat să pună la dispoziția societății respective lemnele de care aceasta ar fi avut nevoie iar „dacă aceste lemne nu vor fi atribuite șase săptămâni după cerere, societatea e în drept [...] să le ridice singură din pădurile statului cele mai bine situate din punct de vedere al transportului”³⁹⁰ (subl. ns.). Statul român urma să primească o redevență de numai 8% din valoarea țigăiului scos în prima perioadă de 30 de ani, de 9% în cea de a doua și de 10% din cea de a treia perioadă.

Rapacitatea Germaniei și Austro-Ungariei era materializată prin obligația societății beneficiare de a pune și menține în exploatare neîntreruptă în

³⁸⁷ *Petrolul în tratatul de la București*, M.P.R., nr. 8, 1919, p. 248–250 și nr. 9, 1919, p. 284–287.

³⁸⁸ *Ibidem*.

³⁸⁹ *Ibidem*.

³⁹⁰ *Ibidem*.

primii 15 ani, 300 de sonde, (câte o sută în fiecare grup de 5 ani). Societatea germană nu putea fi supusă unor taxe sau sarcini mai mari, față de oricare altă întreprindere care ar lucra în România, beneficia de avantajele legii de încurajare industrială din anul 1912, se bucura de scutire de vamă pentru materialele, mașinile și instalațiile necesare exploatării ei, nu putea să fie supusă niciunui fel de restricție în ceea ce privește naționalitatea conducătorilor, era scutită de prescripțiile regulamentului de poliție minieră, trebuia să fie socotită „întocmai ca o societate românească, întemeiată după dreptul românesc”³⁹¹. Diferențele de orice natură care s-ar fi ivit între statul român și respectiva societate, se arată în art. 16: „se va tranșa, cu excluderea căii justiției, după propria și libera apreciere a unui tribunal compus din trei persoane”³⁹², reprezentante (chipurile) ale părților contractante: România, Germania și Austro-Ungaria. Arbitrii alegeau un președinte, iar dacă nu se înțelegeau, președintele Curții din Lipsca numea acest președinte (a cărei naționalitate nu este greu de intuit). În situația în care una din părțile contractante (care, evident, nu putea fi decât România), în interval de o lună nu-și numea arbitrul său „atunci arbitrul numit de cealaltă parte decide singur”³⁹³ (subl. ns.).

„Moniteur du Pétrole Roumain” nu a ezitat niciun moment a considera tratatul de la București, ca fiind unul impus „prin violență” statului român, ca și convingerea sa „că victoria armatelor noastre nu va întârzia să distrugă efectele acestui tratat”³⁹⁴. După abrogarea acestui tratat, Monitorul petrolului sublinia că deși tratatul nu mai avea valoare juridică, el avea „întotdeauna o valoare documentară, istorică”, și astfel de documente vor rămâne perpetuu „martore și acuzatoare ale unei politici de violență și acceptare”³⁹⁵.

După cum este cunoscut, „ordinea” instaurată de Germania nu a durat prea mult. În toamna anului 1918, la sudul Dunării se declanșa o nouă ofensivă aliată la care s-a raliat și România. La 11 noiembrie 1918, se încheia armistițiul general care punea capăt primului război mondial. Pe acest fundament al finalului războiului mondial s-a realizat și înfăptuirea aspirațiilor naționale ale poporului român prin unirea provinciilor românești care se aflau sub dominație străină: Basarabia, Bucovina și Transilvania.

Înțelegând la adevărata valoare sensul intrării României în război,

³⁹¹ *Ibidem.*

³⁹² *Ibidem.*

³⁹³ *Ibidem.*

³⁹⁴ *Omnium International de Petroles. Raport prezentat la Consiliul de administrațiune Adunării Generale Ordinare din 14 iulie 1919, M.P.R., nr. 9, 1919, p. 280.*

³⁹⁵ *Petrolul în tratatul de la București, M.P.R., nr. 8, 1919, p. 248.*

eforturile făcute de întregul popor român, marile victorii ale armatei române din vara anului 1917, de la Mărăști, Mărășești și Oituz, și în final desăvârșirea unității naționale a României, „Moniteur du Pétrole Roumain” considera anul 1918, ca fiind „*anul biruinței, anul realizărilor marilor idealuri naționale*”³⁹⁶ (subl.ns.) și că această biruință a „*încununat steagurile țării*”³⁹⁷. Privind retrospectiv la războiul întregirii naționale, publicația arată: „România a dat dovezi că poate să se sprijine oricând pe vitejia propriilor ei fii și ostași și pe înțelepciunea poporului său. Cu aceste mari însușiri, pe care le-a valorificat și acum românii pot fi siguri de îndeplinirea aspirațiilor lor cele mai mari [...]. O sfântă datorie ne impune să aducem omagiile noastre pioase, memoriei eroilor care au căzut pe câmpul de onoare vărsând sângele lor pentru punerea temeliei României Mari”³⁹⁸.

Precizând că „și lucrătorii din industria petroliferă și-au dat tributul de sânge”³⁹⁹, că prin moartea lor ei au trecut în rândul eroilor, publicația încearcă să realizeze o listă a celor căzuți. Acestora, le era creionată personalitatea, activitatea și modul în care ei s-au jertfit pentru patrie, propunând ridicarea unui monument în cinstea acestora în zonele petrolifere. „Moniteur du Pétrole Roumain” avea certitudinea „că amintirea tuturor celor morți va rămâne veșnică pentru noi”⁴⁰⁰.

După cum am putut constata din succinta analiză efectuată, „Moniteur du Pétrole Roumain” a surprins cu o profundă maturitate sensul și rostul participării României la Primul Război Mondial, a dat dovadă de un înalt patriotism, și-a exprimat repulsia față de tratatul de la București impus României, a glorificat eroii căzuți pe frontul întregirii naționale. Toate acestea au o semnificație deosebită mai întâi de toate pentru că revista a avut un caracter economic. Ea nu a tratat evenimente politice, derogările au fost excepții. În al doilea rând, trebuie subliniat că toate aprecierile făcute în legătură cu tematica abordată au fost traduse integral în limba franceză, oferind astfel străinătății punctul de vedere românesc asupra resorturilor intime ale participării României la războiul mondial și ale desăvârșirii unității naționale din anul 1918.

Deși unica perioadă de întrerupere a publicației, din cei 48 de ani de apariție, s-a suprapus, din motive ușor de înțeles, pe o bună perioadă din cea

³⁹⁶ *Industria română de petrol în 1916–1919*, M.P.R., nr. 2, 1920, p. 33.

³⁹⁷ *La lucru*, M.P.R., nr. 1, 1919, p. 1.

³⁹⁸ *Speranța. Société anonyme pour l'exportation des produits du sol et du sous-sol*, M.P.R., nr. 4, 1919, p. 112.

³⁹⁹ Ing. E. Fischer, *În amintirea celor morți în campania 1916–1918*, M.P.R., nr. 2, 1919, p. 49.

⁴⁰⁰ *Ibidem*.

analizată (1917–1918), precizările făcute înainte și după această perioadă, ne-au ajutat să reconstituim punctul de vedere al publicației față de subiectul abordat.

În conformitate cu aspirațiile întregului popor, analiza întreprinsă de „Moniteur du Pétrole Roumain” s-a suprapus în același timp adevărului istoric. Citită aproape pretutindeni în sferile mediului economic românesc, dar și pe continentul european, și chiar în întreaga lume, această publicație a dus cu sine o parte din sufletul și cugetul românesc, deschizând largi porți adevărului, tratând un eveniment de importanță fundamentală din istoria națiunii noastre.

II.6. ION I. C. BRĂTIANU, UN TITAN AL FĂURIRII UNITĂȚII NAȚIONALE, VĂZUT DE CĂTRE STRĂINI (1916 ȘI 1919)

1. Introducere

Familia Brătianu reprezintă o veritabilă dinastie politică a României moderne implicată determinant în momentele cheie ale devenirii și împlinirii societății românești. Dimitrie și Ion C. Brătianu au fost pe baricadele revoluției din anul 1848. Ion C. Brătianu s-a implicat în Unirea din 1859 și în consolidarea acesteia. El a fost pionul principal al aducerii în țară a principelui Carol de Hohenzollern și a instalării monarhiei constituționale în România. Fratele său Dimitrie, în calitate de primar al Bucureștiului, a organizat primirea fastuoasă a noului domnitor. Ion C. Brătianu s-a implicat în preparativele Independenței naționale, a condus țara în timpul acestui război și a luptat pentru consacrarea internațională a acestui statut.

Fiul lui Ion C. Brătianu, Ionel (Ion I. C. Brătianu), a strălucit și a avut un rol demiurgic în făurirea României Mari și în consolidarea acesteia. Șef al Partidului Național Liberal (ca și tatăl său), a militat pentru intrarea țării în războiul mondial, s-a implicat în formarea României Mari, a fost prim ministru și a condus delegația României la Conferința de Pace de la Paris din anii 1919–1920. S-a luptat și a reușit să obțină recunoașterea internațională a Marii Uniri. Fratele său Vintilă, a fost primar al capitalei, ministru de Finanțe și deputat remarcându-se drept un fervent susținător al demnității naționale prin principiul „prin noi înșine”. Celălalt frate Constantin, a fost un cunoscut politician liberal, parlamentar și șef de partid.

Lucrarea noastră își propune să insiste asupra modului în care Ion I. C. Brătianu a fost perceput în afara granițelor naționale în două etape fundamentale ale istoriei naționale: intrarea României în operațiunile primului război

mondial din anul 1916, și cea a recunoașterii internaționale a desăvârșirii unității naționale la Conferința de Pace de la Paris din anii 1919–1920. Pentru creionarea acestei imagini am folosit în principal informații oferite de presa franceză a timpului („Le Figaro”, „Le Temps”).

2. Ion I. C. Brătianu văzut de către străini în anul 1916

După doi ani de neutralitate, la 4/17 august 1916, România a semnat documentele de aderare la Antanta. Funcția pe prim ministru era deținută de Ion I. C. Brătianu, care a și fost artizanul acestui moment. Acest fapt era foarte bine cunoscut peste hotare. Referindu-se la acest fapt, ziarul „Corriere d’Italia”, considera că „Brătianu s-a evidențiat ca un om de stat de prim ordin capabil de a păstra perfect stăpânirea de sine și de a trata afacerile cu sânge rece și calcul, dar în același timp cu larghețe de vedere”⁴⁰¹.

După zece zile de la acest moment, la 14/27 august 1916, România a declarat război Austro-Ungariei intrând efectiv în operațiunile conflagrației mondiale. Evenimentul era așteptat în egală măsură și de opinia publică internațională. Referindu-se la momentul declarației de război, ziarul „Le Figaro” i-a consacrat o ediție aproape întregă. Este vorba despre ediția din data de 29 august 1916. Comentariile asupra evenimentului au continuat substanțial și în numărul următor al publicației. Evident, nu au fost omise documente, informații și aprecieri referitoare la Brătianu.

Spre exemplu, Aristide Briande, primul ministru al Republicii franceze îi telegrafia lui Brătianu cu această ocazie: „Întreaga națiune franceză a aplaudat declarația prin care România și-a luat cu curaj locul printre apărătorii dreptului și ai civilizației.

Sunt fericit de a fi interpretul său și al guvernului Republicii pentru a vă adresa felicitările mele cele mai călduroase.

În momentul în care nobila Dumneavoastră patrie a săvârșit acest mare act liberator, nu mă îndoiesc că eforturile noastre comune pentru triumful dreptului și al civilizației nu va asigura Aliatilor victoria decât pentru a permite României să-și realizeze aspirațiile sale naționale”⁴⁰².

Asquith, primul ministru englez îi telegrafia la rândul său, lui Brătianu: „Mă grăbesc să transmit Excelenței Voastre sincerele felicitări ale guvernului britanic cu ocazia deciziei guvernului român de a lua alături de aliați, parte activă la marea sa luptă pentru libertate și dreptate.

⁴⁰¹ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independență la Marea Unire (1878–1918)*, coordonator Gheorghe Platon, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 419.

⁴⁰² *Aux Rois d’Italie et de Roumanie*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

Nu mai e nevoie să asigurăm Excelența Voastră de prietenia reală care există de atât de mult timp între popoarele țărilor noastre și care va fi reîntărită și consolidată prin decizia remarcabilă a regelui și a guvernului dumneavoastră”⁴⁰³.

Telegrama omologului italian către Brătianu impresiona prin tonalitatea caldă, realiza o emoționantă referire la momentele preparatoare realizării Unirii Principatelor Române, la Ion C. Brătianu – tatăl, la justetea luptei de eliberare națională, oferind concomitent câte un mic citat din Mazzini și Brătianu – tatăl:

„În numele Italiei, salut călduros națiunea soră intrată în arenă împotriva vechiului nostru agresor, alături de aliați care luptă pentru triumful civilizației.

«Sunteți dintr-un trunchi nemuritor, aveți de îndeplinit o misiune de libertate și progres» îi spunea Giuseppe Mazzini în 1851, tatălui Excelenței Voastre, și acesta i-a răspuns: «Ne luptăm pentru drepturile tuturor; oricine ar fi dușmanii dreptului, aceia vor fi și dușmanii noștri».

Acest strigăt de război profetic este astăzi strigătul care ne unește în aceeași acțiune.

Extrag din această nouă evocare a celor doi mari patrioți, urarea sigură a victoriei noastre”⁴⁰⁴.

Recursul la acel trecut glorios apărea și într-un articol al ziarului „Le Figaro”, care reliefa istoricul relațiilor româno-franceze, evidenția contribuția împăratului Napoleon al III-lea al Franței la instaurarea dinastiei de Hohenzollern în România. În acest context era evocată prietenia comună a D-nei Cornu cu împăratul francez, cu familia Sigmaringen și cu Brătianu, și rolul monarhului în concretizarea instalării de la București⁴⁰⁵.

Articolul *Declarația de război*, semnat de către A. Fitz – Maurice aprecia că prin adoptarea hotărârii de a declara război Austro-Ungariei, „D. Brătianu a demonstrat că era deplin conștient de interesele și aspirațiile legitime ale țării sale”⁴⁰⁶. Mai mult, autorul își întărea considerațiile făcând apel chiar la unele aprecieri preluate din „Gazeta de Frankfurt”, care considera că: „... Brătianu s-a alăturat Antantei, și el a putut-o face fără a fi într-un pericol vital, și a fi în avantajul României”⁴⁰⁷.

⁴⁰³ *Entre Alliés*, „Le Figaro”, 31 Août, 1916.

⁴⁰⁴ *Ibidem*.

⁴⁰⁵ Polybe, *Du Tibre au Danube*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

⁴⁰⁶ A. Fitz – Maurice, *La déclaration de guerre*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

⁴⁰⁷ *Ibidem*.

Putem spune că în presa vremii se conturau cu claritate două idei dominante. Prima era aceea că România, și în mod explicit Brătianu, a ales cu dibăcie momentul angrenării țării în război, și cea de a doua, circumscrisă primei, era aceea că intrarea României în război semnifica intrinsec, victoria finală a Aliților. Acest fapt demonstrează marele credit acordat tacticii, acțiunii și deciziei adoptată la București de către Brătianu.

Într-un articol substanțial al ziarului „Le Figaro”, se sublinia că decizia intrării în război în anul 1916 a fost foarte chibzuită, ea cruțând România de eforturi și pierderi inutile. Mai mult, „... se poate spune că Dl. Brătianu a păstrat de mai bine de doi ani România pentru Antanta, în schimbul unei inițiative premature care putea să ofere puterilor germanice pe lângă distrugerea unei foarte frumoase armate, unul dintre cele mai bogate grânare ale lumii, și unul dintre cele mai vaste rezervoare de petrol”⁴⁰⁸. Se făcea chiar o comparație extrem de măgulitoare a lui Brătianu cu Richelieu, cardinalul care într-un moment important al istoriei Franței a știut să aștepte momentul care să-l conducă la victorie în fața marilor puteri ale Europei. Era apreciată atitudinea lui Brătianu, care precum un veritabil om politic, nu a oferit opiniei publice prea multe detalii asupra intențiilor sale până la adoptarea deciziei finale⁴⁰⁹.

În paginile ziarului „Le Figaro” au fost inserate informații și despre poziția altor publicații franceze despre Brătianu. Astfel, „L'Action française” apreciind intrarea României în război drept „un mare eveniment”, cita considerațiile făcute de Maximilian Harden conform cărora „Dl. Brătianu se va alătura de partea puterilor Antantei, din momentul în care acestea îi vor putea să-i garanteze victoria finală. Românii vor fi cu învingătorii”⁴¹⁰. La rândul său, ziarul „Le Gaulois” prezentând momentul intrării României în război, își îndemna cititorii „Să avem deci răbdare și să avem încredere în regele Ferdinand și în Dl. Brătianu care ne-au dat o atât de strălucită dovadă de loialitate”⁴¹¹.

Aprecieri ale calităților decizionale ale premierului român transpăreau chiar în paginile publicațiilor germane. „Gazeta de Frankfurt” considera încă înainte de adoptarea declarației de război a României către Austro-Ungaria, că Brătianu se va poziționa în viitoarea decizie de acea parte care îi

⁴⁰⁸ Polybe, *Du Tibre au Danube*

⁴⁰⁹ *Ibidem*.

⁴¹⁰ *La presse de ce matin. L'entrée en guerre de la Roumanie*. *L'Action française*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

⁴¹¹ *La presse de ce matin. L'entrée en guerre de la Roumanie*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

va asigura succesul, și nu în mod automat de partea Germaniei⁴¹². Și tot înainte de momentul 14/27 august 1916, ziarul „Germania” scria, într-o tonalitate oarecum surprinzătoare că: „Putem fi siguri că Dl. Brătianu se va alătura cu plăcere de partea puterilor Antantei, dacă acestea îi vor putea garanta victoria finală”⁴¹³.

La rândul său, presa greacă elogia politica lui Brătianu concretizată în decizia României de a ataca Austro-Ungaria. Se arăta, cumperate, cercurile germanofile din Atena „Au sperat până în ultimul moment la o revenire a României, sau în efectul amenințării germane asupra D-lui Brătianu și a regelui Ferdinand”⁴¹⁴.

Evenimentele militare și-au urmat cursul cunoscut, cu tragismul și eroismul anilor 1916–1917, cu răsturnările anului 1918, cu realizarea unității naționale românești etc.⁴¹⁵ Aceste momente, nu fac însă obiectul punctării de față.

3. Ion I. C. Brătianu văzut de către străini în anul 1919

Încheierea războiului mondial și consfințirea noilor realități geo-politice și a noii configurații teritoriale europene, prin Conferința de Pace de la Paris din anii 1919–1920, a reprezentat o etapă importantă și pentru diplomația românească. În acest cadru internațional, s-a recunoscut unirea provinciilor românești cu Patria Mamă⁴¹⁶. Rolul lui Ion I. C. Brătianu a fost excepțional. Acest fapt a fost surprins și de către presa străină.

La 19 ianuarie 1919, *Le Figaro* anunța deschiderea oficială a Conferinței de Pace. Era prezentă și delegația română condusă de către I. I. C. Brătianu – președintele Consiliului de Miniștri⁴¹⁷.

Cea dintâi expunere a lui Brătianu în fața Conferinței despre drepturile României asupra provinciilor unite nu a scăpat observației externe. „Le Figaro” arăta la 2 februarie 1919 că în expunerea sa, Brătianu a luat rând pe

⁴¹² *Opinions étrangères*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

⁴¹³ *Ibidem*.

⁴¹⁴ *En Grèce. La décision roumaine et l'opinion greque*, „Le Figaro”, 29 Août, 1916.

⁴¹⁵ A se vedea spre exemplu, Mircea N. Popa, *Primul război mondial 1914–1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*, Text stabilit de Costin Kirițescu, Mircea N. Popa și Lucia Popa, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

⁴¹⁶ A se vedea spre exemplu, Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace de la Paris-Versailles, 1919–1920. Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, Editura Mega, Cluj Napoca, 2013.

⁴¹⁷ *Autour de tapis vert*, „Le Figaro”, 19 janvier 1919.

rând fiecare provincie istorică românească și a prezentat „cu o caldă elocvență și o abundență de argumente” revendicările României. Publicația reținea faptul că pledoaria premierului român a făcut o bună impresie asupra auditoriului⁴¹⁸.

Presă externă înțelegea foarte bine rolul lui Brătianu în reprezentarea intereselor românești și de aceea îi acorda personalității acestuia atenția cuvenită. Nu era neglijată, cum de altfel am mai observat, ascendența sa familială. Revenind, în anul 1919, asupra împrejurărilor intrării României în război în urmă cu trei ani, a trecutului istoric al națiunii române și, evident, asupra rolului lui Brătianu, autorul unui articol relatează un fragment din discuția acestuia cu liderul român care făcea referință la familia Brătienilor. „«Tatăl meu, îmi povestea odată Brătianu, l-a întrebat pe bunicul său de ce și-a construit o casă atât de mică. Ea este destul de mare, a răspuns bătrânul, având toate șansele să fie distrusă de invadatori în urmă cu 20 de ani». El a răspuns precum Socrate, dar din alte rațiuni”, remarca autorul articolului⁴¹⁹. Reflectând asupra acestei mici inserțiuni, nu putem neglija tenta de modestie care era creionată instantaneu asupra vieții materiale a unei familii al cărei destin s-a împletit atât de mult cu devenirea modernă a statului român.

Prezentând obiectiv evenimentele, în mod automat presa externă s-a situat pe poziții favorabile intereselor românești de la Paris. Urmând această logică, putem spune același lucru și în cazul lui Brătianu. Spre exemplu, atunci când s-a prezentat „defecțiunea” din 1918 care a culminat cu încheierea păcii separate cu Germania, „Le Figaro” consemna că „Guvernul Marghiloman, impus de către Germania, a înlocuit și a pus în acuzare guvernul patriot al D-lui Brătianu”⁴²⁰.

În luna februarie 1919, discutarea problematicii Banatului l-a adus pe Brătianu în prim planul atenției negociatorilor internaționali⁴²¹. Situația s-a repetat atunci când, la 16 mai 1919, la Conferință au fost abordate problemele graniței româno-bulgare și mai apoi întotdeauna când interesele românești au devenit subiectul discuțiilor oficiale. Toată lumea știa la Paris că Brătianu nu va accepta propuneri care dezavantajau România⁴²². „La France” susținea punctul de vedere românesc în privința Dobrogei și-l aprecia pe Brătianu în această direcție⁴²³.

⁴¹⁸ Raymond Recouly, *Les revendications de la Roumanie*, „Le Figaro”, 2 février 1919.

⁴¹⁹ Denys Cochin, *Pour la Roumanie*, „Le Figaro”, 15 juin 1919.

⁴²⁰ *Ibidem*.

⁴²¹ Vezi Gheorghe Calcan, *op. cit.*, p. 111 – 115.

⁴²² A se vedea spre exemplu, *Ibidem*, p. 123 – 124.

⁴²³ Ad hoc, *Evenimentele*, „Lanterna”, an I, 28 iulie 1919.

Principialitatea și energia lui Brătianu au fost evidențiate pe parcursul tuturor dezbaterilor Conferinței de Pace. Un astfel de moment a fost și cel de la 27 mai 1919. Atunci s-a desfășurat cea de a șaptea ședință plenară care a avut ca scop examinarea clauzelor tratatului cu Austria, împreună cu Puterile aliate și asociate, înainte ca acest text să fie înmănat delegației austriece. Brătianu a devenit liderul tuturor statelor aliate din centrul și sud estul Europei și a cerut amânarea dezbaterilor cu 48 de ore, pentru a se putea studia textul acelui tratat. Ședința a durat 25 de minute și a fost un simplu dialog între Clemenceau și Brătianu. Clemenceau a acceptat solicitarea premierului român, spunând: „Găsesc cererea d-lui Brătianu în totul fundamentată” și a apreciat că prin această amânare, se realiza în fond „o simplă chestiune de dreptate”⁴²⁴.

Cea de a opta ședință, din 31 mai, a scos în evidență și mai mult personalitatea puternică a premierului român care a susținut cu demnitate interesele țării sale, înfruntându-i direct pe Clemenceau, președintele Wilson și ministrul de externe britanic Balfour⁴²⁵. Argumentația și curajul său au fost într-un total remarcate de către participanți. Iată cum descria Aldrovandi Marescotti, martor ocular, desfășurarea acestei ședințe:

„Ora 15. La Quai d'Orsay, în salonul Oglinzilor, reuniune plenară și secretă (mai mult de 150 de persoane asistă) cu micile puteri aliate, pentru «a discuta» condițiile păcii care vor fi remise luni, Austriei [...]. Clemenceau este extrem de nervos. Brătianu risca o observație în legătură cu clauzele de protecție a minorităților, ce priveau în mod egal și România. Lloyd George, cu un aer nemulțumit murmură câteva cuvinte la urechea lui Clemenceau: «Acest de trei ori prostănc, care se agită atât aici, nu făcea atâta zel în timpul războiului». Brătianu insistă și se plânge de faptul că s-au impus obligații referitoare la minorități în Serbia și România, pe când în Italia nu! Lloyd George a zis cu voce scăzută: «E pentru că evreii sunt persecutați în România și nu în Italia». Clemenceau răspunde lui Brătianu în manieră dură și negativă. Paderewski, Kramarz, Trunbitch iau cuvântul în continuare. Wilson se ridică și cu elocvența sa politică, profesorală și prezbiteriană – dogmatică și în totalitate lipsit de sensibilitate, s-a forțat ca să apară drept, el sugerează și insinuează micilor puteri să accepte ce au decis ei mari. După ce Wilson a terminat, Clemenceau se ridică și spune: «mai sunt și alte observații? Și fără să mai aștepte un moment..., ședința se ridică»⁴²⁶.

⁴²⁴ Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui I. C. Brătianu*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, „Cartea Românească”, București, 1940, p. 44–46.

⁴²⁵ Vezi Gheorghe Calcan, *op. cit.*, p. 83–87.

⁴²⁶ L. Aldrovandi Marescotti, L., *Guerre diplomatique, 1914–1918*, Gallimard, Paris, p. 341.

Revenind asupra cauzelor pentru care România nu agreea textul tratatului cu Austria, propus în forma sa inițială, unul din autorii articolelor apărute în „Le Figaro” relatea șocul pe care îl resimțise Brătianu când a primit textul acestui tratat.

„Mă aflam, din întâmplare, la Dl. Brătianu, când secretarul său a venit și i-a adus un exemplar din tratatul care trebuia să fie dat peste două zile trimișilor Austriei la Saint Germain.

Nu mi-a ascuns dezamăgirea sa, nemulțumirea sa și, clar, el nu avea de ce să fie bucuros. «Mi-e teamă, mi-a zis el, de timpul material de a citi aceste sute de pagini care ating chestiuni atât de dificile și complexe, din care cea mai mare parte au un interes vital pentru țara mea. Cum credeți dvs. că-mi pot lua responsabilitatea să-l avizez și să stau liniștit?»

Imediat șeful guvernului român mi-a semnalat clauza privind *protecția minorităților etnice*. El m-a făcut să văd în scurt toate inconvenientele, toate pericolele. Nu numai că ele puteau să atingă drepturile de suveranitate ale unui stat liber, dar sub masca de a proteja străinii, ele riscau să instaureze dezordinea și să incite la revolte.

«Niciodată eu nu voi accepta o clauză asemănătoare», mi-a declarat ferm dl. Brătianu⁴²⁷.

Fixarea frontierei româno – ungare la 11 iunie 1919 a fost un nou moment în care marii artizani ai Conferinței de pace au venit în contact cu fermitatea și principialitatea lui Brătianu, poziția acestuia ajungând să fie cunoscută din nou de către aceștia⁴²⁸.

I. I. C. Brătianu a fost în centrul atenției diplomatice și cu ocazia ședinței Consiliului Suprem din zilele de 1 și 2 iulie, când s-a discutat problema Basarabiei. Presa franceză a prezentat acest moment⁴²⁹. Eforturile formale și informale ale lui Brătianu erau asidue. Spre exemplu, delegatul american White reținea faptul că „ministrul român a venit să mă vadă, o zi sau două după, și mi-a spus că a sosit momentul să se hotărască anexarea Basarabiei la țara sa. El dorea să știe dacă noi vom coopera în această problemă. I-am repetat ceea ce a spus dl. Lansing și i-am spus că eu trebuie să ader cu siguranță la acest principiu⁴³⁰. Imediat ce a susținut poziția țării sale la această reuniune, Brătianu a părăsit capitala Franței.

⁴²⁷ Raymond Recouly, *La Conférence et les roumaines*, „Le Figaro”, 5 septembre 1919.

⁴²⁸ Vezi Gheorghe Calcan, *op. cit.*, p. 162 – 165.

⁴²⁹ *La question de Bassarabie*, „Le Temps”, 4 juillet, 1919.

⁴³⁰ Ion Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări, 1918*, Tipografia Centrală, Chișinău, 1998, p. 339.

Presa franceză a anunțat părăsirea Parisului și a Conferinței de Pace de către Brătianu. „Le Temps” scria că „Dl. Brătianu, Președintele Consiliului român, va părăsi astăzi, miercuri, Parisul pentru București”⁴³¹. Motivul acestei decizii era arătat de Brătianu în interviul acordat ziarului „Le Matin”: „Plec pentru că sunt convins că România nu va putea accepta clauzele cu privire la minorități, care vor limita suveranitatea ei și care se vor introduce în tratatul cu Austria”⁴³². Aceleași idei erau inserate și în coloanele ziarului „Le Figaro”. Acesta preciza că motivele plecării lui Brătianu se aflau în „condițiile tratatului de pace cu Austria, insecuritatea frontierelor trasate, obligația de a face ca România să accepte în avans stipulații încă nedeterminate, în ceea ce privește prerogativele minorităților și regimul economic”⁴³³. „Le Figaro” anunțase deja, sub titlul, *Ultima oră. Plecarea D-lui Brătianu*, decizia premierului român: „Dl. Brătianu, președintele Consiliului român și primul delegat al României la Conferința de Pace, a plecat ieri seară, la ora nouă, cu Simplon Express, cu destinația București”⁴³⁴.

Prezentarea favorabilă a României și a lui Brătianu nu s-a schimbat în perioada de după părăsirea acesteia de către Brătianu, atunci când s-a declanșat o mare criză a relațiilor României cu Conferința Păcii. La începutul lunii septembrie, „Le Figaro” se întreba spre exemplu, dacă toate notele trimise de la Paris, ajunseseră cu adevărat la București și dacă nu cumva era cazul ca mai întâi să se verifice dacă acest lucru se petrecuse, înainte ca oficialii să se revolte că Brătianu nu a răspuns acestora⁴³⁵.

În mod evident, Brătianu a incomodat pe cei mari, pentru că el a avut demnitatea să apere interesele naționale, care uneori erau în flagrantă contradicție cu dreptatea și mai ales cu interesele marilor puteri. Regina Maria observase faptul că „Tigrul” nu-l plăcea pe Brătianu⁴³⁶, iar Spector aprecia că președintele Conferinței, Georges Clemenceau îl considera pe liderul român, un politician foarte antipatic „cu vocea plângăreată”⁴³⁷. Presa prahoveană aprecia, la rândul său, că atitudinea incomodă a premierului român

⁴³¹ *Dans les Balcons. Crise ministerielle en Roumanie*, „Le Temps”, 3 juillet, 1919.

⁴³² Emilian Bold, *De la Versailles la Lausanne, (1919–1932). Activitatea diplomației românești în problema reparațiilor de război (Contribuții)*, Editura Junimea, Iași, 1976, p. 20; Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 103.

⁴³³ *Le depart de M. Bratiano*, „Le Figaro”, 4 juillet, 1919.

⁴³⁴ *Derniere heure. Depart de M. Bratiano*, „Le Figaro”, 3 juillet, 1919.

⁴³⁵ Raymond Recouly, *La Conférence et les roumaines ...*

⁴³⁶ Regina Maria a României, *Capitole târzii din viața mea, Memorii redescoperite*, Editura Alfa, București, 2007, p. 30.

⁴³⁷ Sherman David Spector, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I. C. Brătianu*, Institutul European, Iași, 1995, p. 138.

l-a determinat pe Clemenceau să facă afirmația: „În fața României, îmi scot pălăria până la pământ, când am însă români în fața mea, mi-o îndes pe urechi”⁴³⁸. Nici premierul britanic, Lloyd George nu era încântat de colaborarea cu Brătianu, acesta declarând deschis: „aș vrea să văd aici (în locul lui I. I. C. Brătianu – n.ns.) pe Take Ionescu sau un alt om care să se plaseze pe un punct de vedere occidental”⁴³⁹.

În pofida acestor considerații acide, a căror logică este ușor de descifrat, putem considera că echilibrul este restabilit de pe poziții de imparțialitate de către Sherman David Spector, care, referindu-se implicit și la activitatea premierului român, considera cu deplin temei că: „Poate nicio altă familie neîncoronată din Europa n-a exercitat vreodată asemenea impact asupra destinului nației precum acești Brătieni”⁴⁴⁰.

4. Concluzii

Scurta noastră prezentare ne-a creionat câteva nuanțe deosebit de semnificative ale personalității lui Ion I. C. Brătianu prin prisma unor aprecieri externe. Acestea au fost făcute de către jurnaliști, politicieni, demnitari și conducători de stat, înalți oficiali ai Conferinței de Pace etc. În esență, aprecierile venite din exterior nu au diferit de cele interne. Acest fapt nu face decât să confirme încă o dată capacitatea, dârzenia, rolul și patriotismul lui Ion I. C. Brătianu în promovarea intereselor naționale în momente astrale ale istoriei naționale.

Întreaga presă străină ca și cercurile decidente din străinătate știau că cel care se afla „la butoanele politicii românești” era Brătianu. Acest fapt, atât la momentul intrării țării în război, cât și în timpul Conferinței de pace. Considerația acordată lui Brătianu era mare. Aproape întreaga opinie publică internațională considera în anul 1916, că opțiunea pe care o va realiza Brătianu, reprezenta indubitabil și sensul care asigura victoria în războiul mondial.

„Le Figaro” și aproape toată presa franceză (dar, și însemnate segmente ale presei internaționale), s-au caracterizat prin obiectivitate și chiar simpatie față de problematica românească. Atributul presei de a fi fost foarte bine informată, aduce atât laudă, cât și considerație profesionalismului jurnalistic de atunci. Recursul la istorie, prezentarea personalității lui I. C. Brătianu

⁴³⁸ Gogu Tomescu (avocat), *Constatări*, „Lanternă”, an I, nr. 25, 30 iunie 1919.

⁴³⁹ Eliza Campus, *Recunoașterea pe plan internațional a desăvârșirii unității statale a României*, „Studii”, tom. XXI, nr. 6, 1968, p. 1174.

⁴⁴⁰ Sherman David Spector, *op. cit.*, p. 3.

– tatăl, a premierului în funcție și a meritelor întregii familii Brătianu la înălțarea așteptărilor națiunii române, pot constitui un îndemn de respect al trecutului care poate avea semnificații și astăzi.

În timpul Conferinței de pace din anii 1919–1920, I. I. C. Brătianu a continuat să fie în centrul atenției presei externe. De această dată, din motivele interesului de mare putere, marii lideri aliați au avut o atitudine rezervată, uneori chiar cinică față de Brătianu. Această atitudine a fost sancționată însă de presa franceză a vremii, care a continuat să privească interesele românești și pe Brătianu cu simpatie .

Ion I. C. Brătianu a fost neîndoielnic un demiurg al făuririi unității naționale din anul 1918 și al consolidării acesteia în perioada următoare. Acest fapt a fost constatat și de către analiștii străini.

III.

EROISM ȘI MONUMENTE

III.1. MĂRTURII ALE EROISMULUI PRAHOVEAN DIN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL REFLECTATE ÎN PRESA DIN ORAȘUL PLOIEȘTI

După cum se știe, România a participat la operațiunile Primului Război Mondial, din dorința realizării idealului național⁴⁴¹. Între eroii neamului, un loc de cinste au câștigat fiii Prahovei, care au scris o pagină importantă în cartea luptei întregirii naționale.

Colecțiile ziarelor „Virtutea”, „Invalidul Român”, „Lanterna”, „Voința Prahovei”, „Rezervistul” ș.a., aflate în fondurile Arhivelor Statului Prahova ne oferă informații interesante despre eroismul soldaților prahoveni.

În vara anului 1917, când armatele germane ocupaseră cea mai mare parte a teritoriului național și când își concentrau eforturile pentru înfrângerea și subordonarea totală a României, armatele române au reținut glorioasele victorii de la Mărășești, Mărăști și Oituz. Presa prahoveană, aidoma întregii prese românești⁴⁴², a acordat spații largi descrierii și omagierii acestor evenimente, asemănându-le, pe drept cuvânt, cu cele de la Verdun⁴⁴³.

La 4 mai 1919, în piața centrală a Ploieștiului, lângă Statuia Libertății, s-a desfășurat o mare manifestație pentru slăvirea eroilor căzuți pentru întregirea neamului. În cuvântul său, colonelul Caracaș, „erou de la Paloș, Dragoslavele (Mărășești), având două insigne de rănire pe brațul stâng”⁴⁴⁴, a evidențiat eforturile soldaților prahoveni în acest război:

⁴⁴¹ Vezi Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1918*, Ediția a II-a, refăcută în întregime și mult adăugită, în trei volume, Editura Casei Școalelor, Atelierele „Cartea Românească”, București.

⁴⁴² I. Agrigoroaiei, G. Calcan, M. Strugariu, *Rezistența română din 1917 reflectată în presa din orașul Iași*, în „Cercetări istorice”, (Serie nouă), XI, Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași, 1980, p. 437–446.

⁴⁴³ 6 august, „Invalidul Român”, 10 august 1935.

⁴⁴⁴ *Sărbătoare a întregirii neamului*, „Virtutea”, an I, nr. 15, 11/28 mai 1919.

„Adresându-mă vouă, scumpi cetățeni ploieșteni, din mijlocul cărora am plecat cu atâta încredere la război, în dreptatea cauzei noastre vă amintesc că mândrii fii ai Prahovei și-au dat cu prisosință tributul de sânge pentru realizarea idealului național. În luptele din Transilvania, la cele din retragere la Dragoslavele – Mateiaș, la Cosmești – Mărăști – Străjescu – Doaga, Moara Albă și Moara Roșie, unde au curs valuri de sânge, uriașele eforturi ale dușmanului s-au prăbușit sub greutatea zidului de neînvins format de piepturile de oțel ale bravilor din regimentul Prahova 7, Mircea 32, 47 și 3 Vânători, aici exemplele de sacrificiu, pildele de vitejie și bravură, actele mărețe de jertfă săvârșită de fiii, nepoții și frații voștri sunt neîntrecute și înspăimântă pe dușmani”⁴⁴⁵.

Oratorul a exprimat vie recunoștință eroilor jertfiți în luptă și a adresat tinerei generații un vibrant îndemn: „Voi tinere generații, inspirați-vă de măreția timpurilor în care trăiți și treceți ca testament sfânt generațiilor viitoare, visul României pe de-a-ntregul împlinit prin puterea brațului oșteanului român”⁴⁴⁶.

Omagierea vitejilor morți pe câmpurile Mărășeștilor, „unde s-a ilustrat îndeosebi Reg. 32 Mircea, alcătuit din prahoveni, care au reînviat gloria strămoșească, înfruntând cu curaj nețârmurita poftă de cucerire a vrăjmașilor”⁴⁴⁷ s-a făcut în acest an și la Catedrala eroilor reîntregirii „Sf. Ioan” în prezența prefectului Dem. I. Nicolaescu, a primarului I. Ionescu Quintus, a generalului Tăutu și a altor oficialități.

Victoriile de la Mărășești au fost sărbătorite cu aceleași sentimente de recunoștință și în anul 1920.

„Ziua de 6 August, ziua sfântă a triumfului armatei române repurtat în luptele de la Mărășești a fost sărbătorită la Ploiești, cu un fast înălțător. În piața din jurul Statuiei Libertății la orele 9 și jum. dimineața, erau înșirate trupele aflate în garnizoană cu drapele și muzică [...]. Reprezentanții autorităților civile, corpul ofițeresc, imensa mulțime precum și membrii societății „Apărătorii Patriei” au luat parte însuflețiți la festivitate [...]. A urmat apoi o procesiune la cimitirul de eroi «Rudu» unde a avut loc obștescul parastas, în memoria vitejilor morți pentru patrie”⁴⁴⁸.

⁴⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁴⁶ Stavăr, *Grandioasa sărbătoare a întregirii neamului românesc*, „Virtutea”, an I, nr. 15, 11/28, mai 1919.

⁴⁴⁷ *Sărbătorirea zilei de 6 august*, „Lanternă”, an I, nr. 33, 26 august 1919.

⁴⁴⁸ Ghighi, *Sărbătorirea glorioaselor lupte de la Mărășești*, „Virtutea”, an II, nr. 82, 22/9 august 1920.

Sărbătorind patru ani de la marile bătălii de la Mărășești, ziarul „Virtutea” din 8 august 1921, în articolul *O zi istorică*, referindu-se la vitejia ostașilor prahoveni evoca astfel evenimentele: „Sunt patru ani încheiați de când hoardele teutone, năvăleau sălbatice pe câmpia Mărășeștilor cu gândul de a ocupa și restul de țară necotropită: Moldova. Patru ani s-au împlinit de când ultimul efort al invincibilului Makensen a fost sfărâmat de oștenii diviziei 13-a Prahova.

Îmi sunt și astăzi vii în minte toate peripețiile luptei de la Răzoare, când trei divizii dușmane atacau cu furie trei regimente românești, dar furia lor a fost zadarnică, căci piepturile noastre au fost mai tari decât tot armamentul lor.

Moldova a fost salvată în această sfântă zi, și atunci s-a încheiat și seria măcelului de la Mărășești”⁴⁴⁹.

Autorul acestui articol, „ca unul ce am luptat în cămașă atunci”, explica ce semnificație aveau pentru el, toate locurile unde s-au dus lupte puternice și unde s-au obținut marile victorii care au dus faima eroismului românesc în întreaga lume.

„Răzoare este locul sacru, unde prahovenii, ostași ai regimentului 47/72, infanterie, au pironit pe vecie, trufașele trupe germane. Ziua de 6/9 august 1917, e ziua când gloria Prahovei a dus faima în întregul univers”⁴⁵⁰.

Revenirea în garnizoană a unităților prahovene dislocate în timpul războiului a fost un nou prilej pentru presa prahoveană de a evidenția contribuția fiilor acestor meleaguri la opera de realizare a statului național unitar român. Din nou atenția a fost polarizată de Regimentul „Mircea 32”, condus de colonelul Penescu, care „surprins de atacul inamicului, nepregătit, a luptat în cămăși, cu atâta vitejie, că a băgat groaza în dușmani, punându-i pe fugă. Cei ce au supraviețuit luptelor au răspândit zvonul că au avut de luptat cu diavoli nu cu oamenii, atât i-a îngrozit iureșul românilor”⁴⁵¹.

După aceste victorii și după aproape trei ani de protejare a flancului răsăritean al Basarabiei, acest brav regiment se întorcea în anul 1921, acasă. Redacția ziarului „Virtutea” adresa invitația către toți cetățenii orașului de a participa la grandioasa primire care urma să fie făcută regimentului Mircea nr. 32.

⁴⁴⁹ *O zi istorică*, „Virtutea”, 9 octombrie 1921.

⁴⁵⁰ *Ibidem*.

⁴⁵¹ 6 august, „Invalidul Român”, 10 august 1935.

„În fața acestui mare eveniment se cuvine, ca întreaga suflare a orașului, să-i facă cea mai grandioasă manifestație de primire. Cu mic, cu mare, cu tânăr, cu bătrân, să ieșim cu buchete de flori pentru întâmpinarea viteazului regiment. Să mergem cu toții, să salutăm bravul său comandant, pe vitejii săi ofițeri, și pe oțeliții lui soldați. Cu toată ardoarea sufletelor noastre, îi urăm, *Trăiască bravul regiment Mircea nr. 32*”⁴⁵².

În toamna anului 1921 s-a înapoiat la Ploiești și Regimentul 7 Prahova, care a acoperit aproape tot frontul românesc. Acest regiment după ce „se înapoiase de pe câmpiile Mărășeștilor, însemnat cu laurii Victoriei [și], a și fost din nou trimis să se războiască cu armatele dușmane”⁴⁵³ în zona Tisei, pentru a elibera pe românii din Transilvania care înlăturaseră dominația străină. Obținând și aici mari victorii, regimentul comandat de colonelul N. Cosma a fost transferat în zona Nistrului, obținând din nou rezultate strălucite.

După atâtea lupte, acest brav regiment se întorcea acasă. Orașul îi făcea o primire grandioasă. Redacția ziarului „Virtutea”, în măsură să aprecieze meritele acestui viteaz regiment, cunoscând și sentimentele de apreciere ale populației orașului, era convinsă că, „cetățenii ploieșteni, însuflețiți de cele mai sublime sentimente de recunoștință, vor ieși în masă la gara C.F.R., spre a saluta bravul regiment ce sosește, în frunte cu viteazul său comandant, pe al cărui piept strălucesc cele mai prețioase distincții naționale”⁴⁵⁴.

Presa prahoveană a omagiat în paginile sale și faptele de eroism personal ale locotenentului Hogoș și plutonierului Sabie din Compania a 11-a a regimentului 32 Mircea, ale sublocotenentului aviator Barzan C. Ion Bibi, ale avocatului Cornel B. Spirescu, ale locotenentului Cojocărescu, ale lui Gheorghe Popescu, ale comerciantului Ilie Hagi Ștefan, ale doctorului Victor Ionescu etc.⁴⁵⁵.

Un martor ocular descria plin de emotivitate și plasticitate episodul în care locotenentul Hogoș și subordonatul său, plutonierul Sabie, au căzut eroic la datorie în luptele de la Moara Roșie, din zona Mărășeștiului:

„Pe patru valuri compania locotenentului Hogoș înainta acum spre obiectivul desemnat. Nu-l pierdeam nicicum din ochi îmbărbătați de apăsarea glasului ce nu mai contenea îmbărbătând și explicând fiecăruia ce are de făcut. Dar deodată îl vedem că șovăie, se clatină și cade. Iau comanda companiei, iar

⁴⁵² *Sosirea bravului regiment Mircea nr. 32*, „Virtutea”, 3 octombrie 1921.

⁴⁵³ *Ploieștii în sărbătoare*, „Virtutea”, 9 octombrie 1921.

⁴⁵⁴ *Ibidem*.

⁴⁵⁵ *Eroii prahoveni*, „Voința Prahovei”, 4/21 mai 1919; *Figuri de eroi*, „Rezervistul”, an I, nr. 11, 4 mai 1919.

plutonierul Sabie îi aleargă în ajutor. Dă să-l ridice, însă cu un gest de parcă ar fi vrut să zică că e de prisos, îl înlătură: Nu e nimic, înainte... Dar în același timp un alt glonte îl lovește și pe Sabie care cade peste locotenentul său⁴⁵⁶.

Doctorul Victor Ionescu, născut în 1887 la Mizil, absolvent al Liceului „Sfinții Petru și Pavel” din Ploiești, remarcat și în timpul campaniei din Bulgaria din anul 1913, a devenit medic al regimentului 50 Infanterie, a murit făcându-și datoria, contaminat de tifosul exantematic în primăvara anului 1917⁴⁵⁷. Același cumplit flagel îl răpunea pe comerciantul Ilie Hagi Ștefan. Acesta a înființat și întreținut la Ploiești și apoi în retragere la Botoșani „cu cheltuiala lui” un spital, „contribuind cu tot avutul său la ajutorul poporului [...]. A murit ca sanitar [...] în căutarea bolnavilor”⁴⁵⁸. Memoria locotenentului Cojocărescu a fost cinstită cu onoruri militare și coroane de flori. El a căzut pe frontul reîntregirii țării, iar rămășițele sale pământești au fost înhumate în Cimitirul Eroilor din Sinaia⁴⁵⁹.

Sentimentele de apreciere față de acești eroi ai neamului au fost permanent prezente în conștiința prahovenilor. Ei au folosit fiecare ocazie pentru slăvirea memoriei acestora. O astfel de ocazie a fost oferită de vizita unei delegații de profesori basarabeni venită aici într-o excursie pe vestita vale a Prahovei pentru a se cunoaște cu frații lor prahoveni.

Cu această ocazie, prefectul județului Dem. I. Nicolaescu referindu-se la faptele de vitejie ale prahovenilor, în timpul războiului de întregire a neamului, arăta:

„Voinicii noștri prahoveni, duși la luptă crâncenă, pe viață și pe moarte cu dușmanii milenari ai neamului nostru, s-au acoperit de glorie nepieritoare, aducând înapoi toate drapelele lor decorate cu cele mai mari distincțiuni militare”⁴⁶⁰.

Recunoștința locuitorilor acestor meleaguri s-a concretizat și în ridicarea unor monumente care să amintească urmașilor de eroii „morți pentru patrie în războiul sfânt al întregirii României mari”⁴⁶¹.

⁴⁵⁶ Subloc. D. I., *Ofensiva de la Mărășești*, „Lanternă”, an I, nr. 5, 28 ianuarie 1919.

⁴⁵⁷ *Eroii Prahovei*, „Virtutea”, anul I, nr. 19, 26 (8) iunie 1919.

⁴⁵⁸ S. Rădulescu-Telly (avocat), *Un erou*, „Virtutea”, an I, nr. 7, 3 martie 1919. Despre ravagiile tifosului exantematic vezi și Ion Agrigoroaiei, *Opinie publică și stare de spirit în vremea Războiului de întregire și a Marii Uniri*, Editura Fundației Axis, Iași, 2004, p. 50 și urm.

⁴⁵⁹ *Încă un erou*, „Invalidul Român”, an III, nr. 17, 26 iunie 1923.

⁴⁶⁰ *Excursiunea profesorilor basarabeni*, „Virtutea”, 4/17 august 1919.

⁴⁶¹ *Inaugurarea monumentului eroilor din Tinosul*, „Virtutea”, an II, nr. 85, 11/23 septembrie 1920.

Comunele Râncezi și Coțofenești au făcut apel la sculptorul Temistocle Vidali pentru realizarea monumentelor comemorative⁴⁶².

Inaugurarea la 5 septembrie 1920 a monumentului din comuna Tinosu s-a făcut într-o solemnitate deosebită. Un impresionant discurs a rostit maiorul Al. Mateescu, reprezentant al invalizilor prahoveni. El arăta că, după atâtea suferințe, acest război a adus fericirea neamului românesc prin înlăturarea jugului străin din întregul pământ românesc. Cei care au realizat aceste fapte „sunt morții ale căror corpuri zac acum în mormânt, invalizii care erau gata și aproape de groapă”, demobilizații „ale căror corpuri întâmplarea a făcut să fie neatinsă”, bătrânii și femeile supuse la alte tipuri de suferință.

El a adresat celor îndurerați un cuvânt de îmbărbătare și un îndemn la reclădirea unei vieți întemeiate pe principiile înalte ale moralei și respectului: „Fiți mândre, mamele, că nu degeaba ați legănat! Fiți mândri, bătrânilor, că nu degeaba ați crescut pe fiii voștri eroi! Fiți smerite, văduvelor, și îngrijiți-vă de copii, că sufletele bărbaților voștri sunt îngeri, sunt santinele neadormite ale neamului românesc. Fiți voinici și învățați la școală, copii orfani, că sufletele vitejilor lor părinți sunt strajă neadormită pentru fericirea voastră”⁴⁶³.

În final, maiorul Al. Mateescu s-a adresat eroilor căzuți, aducându-le un înălțător omagiu: „Camarazi: sculați din mormânt, a sosit domnul general, ofițerii și camarazii voștri... Ați obosit? Dormiți somnul de veci!! Îmi permit să vă adresez din partea mea și a invalizilor prahoveni ce cu toți ne plecăm capetele la voi sfinți eroi ai neamului să zicem: Eroilor [...], numele vostru să stea scris și pomenit în veci cu litere de aur pe acest monument”⁴⁶⁴.

Putem spune că recunoștința perpetuă față de aceștia a devenit un element constituent al conștiinței naționale ce a căpătat simbolul unui monument care își sporește permanent dimensiunile odată cu trecerea timpului devenind, pe un alt plan, așa cum Constantin Brâncuși l-a definit în bronz, un monument al recunoștinței fără de sfârșit.

III.2. CARTEA ÎNVĂȚĂTORULUI GEORGE A. COSTEA DESPRE EROII COMUNEI SALE

Realizarea statului național unitar român la 1 Decembrie 1918, prin unirea tuturor provinciilor românești aflate sub dominație străină, Basarabia,

⁴⁶² *Monumente pentru eroii prahoveni*, „Lanternă”, 16 iunie 1919.

⁴⁶³ *Inaugurarea monumentului eroilor din Tinosul*, „Virtutea”, an II, nr. 85, 11/23 septembrie 1920.

⁴⁶⁴ *Ibidem*.

Bucovina și Transilvania, reprezintă, neîndoielnic, momentul astral al evoluției noastre istorice.

Pentru acest moment au lucrat secole voievozii noștri, cărturarii, elita noastră politică și intelectuală și, în fond, întreaga noastră națiune. În această ecuație a timpului, baza tuturor acțiunilor și operațiunilor militare a constituit-o țărani și luminătorii lor, învățătorii. Fără implicarea lor, acest ideal nu se putea realiza. Țăranii au fost grosul armatelor noastre, ei au luptat cu vitejie și s-au jertfit pe câmpurile de luptă! Învățătorii au fost în fruntea lor! Ei i-au luminat, ei i-au îmbărbătat, ei i-au comandat uneori în luptă, ei le-au oferit propriul exemplu al înrolării și al jertfei!

De aceea îi venerăm! Desigur, nu este vorba nici de formalism, nici de vreun „slogan”! Este adevărul pur!

Și iată, ni se oferă un admirabil exemplu! Unul concret! Unul din foarte multele cunoscute ori anonime! Este gestul învățătorului George A. Costea din satul Hăbud, comuna Șirna. El a înălțat un „monument” personal eroilor satului său, dedicându-le o „carte”: *Contribuția satului Hăbud la făurirea României Mari*, tipărită la Ploiești, în anul 1930.

Cinste și apreciere învățătorului George A. Costea. El ne aduce în atenție plutonul eroilor din Hăbud. Și acest pluton nu este mic. Este impresionant: 25 de morți, 1 mutilat, 112 alți participanți în marele război al Întregirii, 3 stabiliți ulterior în localitate. Un total de 141 de oameni, și aceștia numai dintr-un areal geo-spațial atât de mic, satul Hăbud, fostă reședință a comunei omonime, actualmente integrat comunei Șirna.

Din cei 25 de eroi jertfiți, cei mai mulți au pierit în timpul luptelor din prima perioadă a campaniei militare a României din anul 1916, la Turtucaia, ori ca urmare a acestor lupte. Astfel, în timpul luptelor au căzut apărându-și patria cinci locuitori ai Hăbudului, nouă alți hăbudeni s-au stins ulterior acestei încleștări militare, din cauza tifosului exantematic contactat în timpul acestor bătălii, iar alți cinci militari din sat au pierit în lagărul de prizonieri Lanzdorf din Germania. Doi alți locuitori ai satului și-au jertfit viața în luptele de la Mărășești și câte unul pe fronturile din Dobrogea, din Moldova, în Basarabia, apărând granița Nistrului, și în spitalul militar.

Lucrarea învățătorului George A. Costea ne face să-i vedem pe toți acești eroi ca fiind vii, cu numele și prenumele lor, și așa cum erau ei cunoscuți de camarazii din jur. Autorul ne prezintă succint faptele militare ale fiecăruia, momentele lor de vitejie, cu ce s-a remarcat fiecare și împrejurările în care fiecare a mers în ceruri!

Deși lapidară, prezentarea acestora trezește fiori. Iată numai câteva din ipostaze: „Pena I. Neagu [...] s-a aruncat cu curaj asupra bulgarilor la

Turtucaia și a murit pe câmpul de luptă, scăldat în sânge”; „Ilie N. Gheorghe [...], a luptat cu bărbăție la Mărășești și a murit peste puțin timp de tifos exantematic”; „Ioniță Dragomir [...], a intrat în luptele de la Turtucaia, a fost prins de dușman și dus în lagărul Lanzdorf – Germania, unde foamea și murdăria i-au adus moartea”. Și prezentarea continuă sacadat, în aceeași cadență.

Un capitol special al lucrării este rezervat celor care s-au întors „întregi” de pe front. Ei sunt în număr de 112 persoane. Procedul prezentării lor a fost același. Fiecare este înfățișat cu faptele lui de bravură și locurile unde a luptat. De reținut, că unii dintre aceștia au pierit acasă, după venirea de pe front, la intervale de unu sau mai mulți ani, din cauza rănilor, schijelor, ori virușilor contactați în lupte. Simpla lectură a numelor și faptelor acestora ne dezvăluie concomitent complexitatea luptelor din marele război.

Eroii hăbudeni au luptat pe toate fronturile: în Carpați, la Turtucaia, în Dobrogea, în Oltenia și Muntenia, în triumphiul eroic de la Mărăști, Mărășești și Oituz, pe frontiera Nistrului, în campania din Ungaria și la Budapesta etc. Ei au fost în prima linie, la mitralieră, la tun, la săpatul tranșeelor, la aprovizionare, în serviciul sanitar, la atelierele meșteșugărești, unii au ajuns în lagăr etc.

Au primit decorații, unii fiind medaliați de mai multe ori, de către statul român, dar și de cel rus și chiar de statul francez. Iată un singur exemplu: Ion I. Martinescu, apreciat de autorul lucrării

„cel mai de seamă luptător al Hăbudului [...]. A intrat în 66 bătălii, [...], singur a înaintat 50 de metri pe șosea spre inamic și, ascuns în șanț, a lovit în coloana adversară, secerând cu ajutorul artileriei întregul efectiv [...]. În timpul luptei de la Stâlpul-Vlașca, s-a aruncat, uitând de viață, asupra unei companii dușmane de mitraliere, pe care a capturat-o, luând 150 prizonieri [...]. La Mărășești și-a așezat mitraliera într-un vagon de marfă, de unde a tras cu succes. A mers și la Budapesta. În lupte a căpătat patru răni [...], a fost răsplătit cu «Bărbăție și Credință» cu spade și «Virtutea Militară» clasa a II-a, iar de la marea aliată, sora noastră Franța, a primit «Medalia de Onoare»”.

Nu sunt neglijați niciunicul hăbudean întors acasă cu mutilări la membre, ori cei trei participanți la război stabiliți ulterior în această localitate.

Deși succintă, prezentarea eforturilor armatei române desfășurate la Hăbud pentru evitarea ocupării zonei și a țării în toamna anului 1916, tranșeele săpate aici, vestea capitulării Ploieștiului, retragerea precipitată spre Moldova sunt emoționante.

Sacrificiile și dezastrele nu au fost însă numai pe front, ci și acasă. „Un măreț local de școală” înălțat prin sudoarea comună a localnicilor în anul 1912, a fost vandalizat de ocupantul german și chiar batjocorit prin introducerea cailor lor înlăuntrul acestuia. Biserica și-a pierdut cele două clopote, topite în plumbi, și ce păcat... ca ele să devină „cartușe, ca să fure viața atâtor ființe”. Primăria, definită drept „cheia situației oamenilor”, și-a pierdut busola ordinii și memoriei zonale ..., Arhiva ei.

La final, după atâta tristețe, răscolire și furtună, ca într-o frumoasă poveste, dreptatea a triumfat. Pe lângă împlinirea idealului național și proslăvirea divină a tuturor, după fapte, a venit și dreptatea pământească. Ea fost din plin meritată. Conform promisiunii regale, rostită în fața tranșelor de la Mărășești, „protagoniștii” marelui război au fost împrumutate. Au primit pământ 113 cetățeni din Hăbud, între care 17 minori și 1 orfan, loturi echilibrate, cuprinse între 0,5 și 2 hectare.

Lucrarea învățătorului George A. Costea a fost prefătată de doctorul P. Tomoșoiu. Încheierea i-a aparținut autorului, care sublinia atât voioșia cu care au plecat oștenii la luptă „ca să dezrobească pe frații lor asupriți”, cât și tristețea retragerii în Moldova. Dar, în triumghiul eroic al Mărășeștiului anului 1917, bravii oșteni români „au secerat diviziile vrăjmașe”, iar implicarea celui care a fost „viteazul Rege, Marele Ferdinand I” și „cu ajutorul fraților francezi”, idealul național, *unirea deplină*, s-a înfăptuit.

Glorie lor, celor ce au crezut, sperat, luptat, sacrificat, suferit, gândit și înfăptuit România Întregă!

Cinste și admirație învățătorului George A. Costea! Neîndoielnic, el este o personalitate a vremii sale. Înfăptuirile sale depășesc însă, dezinvolt, limitele localității și comunei sale. Absolvent al Școlii Normale din Ploiești, remarcat încă din perioada studiilor liceale prin sensibilitatea lui față de teatru, autor al mai multor lucrări cu valoare documentară deosebită despre universul spiritual, material și administrativ al zonei natale, despre universul didactic în care a activat, redactorul a două semnificative reviste etc. A scris cu venerație despre consătenii lui făuritori ai României Mari, iar, ulterior, a cunoscut prin propria experiență teribilele sentimente și grozăviile celui alt război mondial ... Dumnezeu l-a ocrotit ..., s-a întors la vatră, a fost un dascăl venerat și cunoscut ...

George A. Costea (1907–1982) rămâne un model pentru cei care au venit și vin după el. El este un exemplu perpetuu pentru cei de astăzi și pentru cei de mâine!...

Lucrarea sa se caracterizează prin meticulozitate, spirit de investigație, admirație și respect față de „actanții” României Mari, prin *patriotism*.

Cu siguranță, cei înșurubați bine în lupta cu timpul în aceste locuri încă păstrează amintirea și chipul Domnului Învățător. Acest model a putut fi cunoscut de ceva vreme și de unii din cei mai tineri dintre localnici, ori din cei mai distanțați acestui spațiu teritorial. *Monografia* comunei și *Fântâna din Șirna* au vărsat din vreme semnificative segmente de cunoaștere.

Stropii informaționali, ai vitejiei și eroismului local au fost difuzați periodic de nesecata *Fântână din Șirna!* Ce titlu frumos și cât de inspirat! Ce revistă frumoasă, și cât de instructivă! Cinste tuturor celor implicați, inițiatori, coordonatori, autori, autorități locale, cititori, sponsori etc.

Personal, cunoaștem pe unii dintre aceștia. Unul este reputatul profesor și talentatul poet Ion Dumitru. Este fiu al comunei și autorul valoroasei monografii a comunei. Un altul este Iuliana-Camelia Pîrvu, sufletul reeditării lucrării prezentate. Alții sunt reprezentanți ai autorităților locale pe care i-am cunoscut la studiile lor universitare.

Câteva cuvinte despre inițiatoarea ediției a II-a a acestei lucrări. Am colaborat mai bine de șase ani cu Iuliana-Camelia Filip (Pîrvu), patru ani la studiile de licență, doi ani la cele de masterat și încă ceva vreme chiar în calitate de colaboratoare a Catedrei. Neîndoielnic, a fost o studentă de excepție. Era deja mămică a două fete. A fost șeful de promoție. Tot timpul în frunte. Harnică, inteligentă, foarte serioasă, frumos educată, ambițioasă și modestă. A venit și a continuat să vină la Universitate, ca și alți apropiați ai familiei sale. Cu un autentic și puternic sentiment patriotic, a participat la toate punctările ocazionale (simpozioane) dedicate marilor evenimente ale istoriei neamului, din studenție și de apoi!... Nu este, deci, o surpriză, că acum Iuliana-Camelia Filip (Pîrvu) are grijă ca *Fântâna din Șirna* să curgă frumos și că ea a reeditat la Centenarul Întregirii Naționale, lucrarea ilustrului său înaintaș și „consătean” George A. Costea.

III.3. DESPRE EROII ȘI MONUMENTELE PRAHOVENE

Este bine înțeles de toată lumea ce rol important are cultura în viața fiecărui individ și a fiecărui neam. Cultura înobilează, sensibilizează, dă putere, tenacitate, forță, orizont, agerime spirituală. Cultura stârnește admirație, oferă rafinament, iluminează. De aceea este atât de apreciat și respectat cel care reușește să-și realizeze o cultură cât mai vastă și care mai apoi

contribuie și el la formarea culturii. La fel stau lucrurile și în cazul popoarelor. Întotdeauna admirăm realizările culturale ale oamenilor și ale colectivităților naționale.

Cultura se realizează prin efort, iar la nivel național este rezultatul mai multor factori care acționează concentric și metodic, concretizare a unei politici educaționale bine chibzuite. În acest complex un loc și rol aparte revine istoriei. Despre necesitatea cunoașterii istoriei s-a vorbit încă din antichitate. Un Diodor din Sicilia sesiza rolul istoriei în educația semenilor. Prin exemplele sale, ea dădea bătrânilor energia tinerilor, iar tinerilor înțelepciunea bătrânilor. Conducătorilor politici le oferea exemplele care trebuiau urmate și eșecurile care trebuiau evitate. Istoria îi preaslăvea pe cei merituoși și-i condamna pe ticăloși. Pentru pilde, totdeauna trebuia privit în istorie, pentru că atunci când era vorba de experiență trebuiau întrebați cu precădere bătrânii întrucât în scurgerea anilor ei acumulasera cea mai bună experiență, dar experiența tuturor era întrecută de „experiența” istoriei pentru că ea concentra experiența secolelor și mileniilor.

Așa au stat lucrurile de-a lungul tuturor vremurilor. Istoria a fost venerată întrucât ea a fost pilduitoare. La fel s-a întâmplat și în spațiul românesc. În zorii trezirii conștiinței naționale, cronicarii noștri au sesizat importanța cunoașterii istoriei, ajutorul oferit ocotirii tuturor relelor. În etapa romantismului revoluționar a primei jumătăți a secolului al XIX-lea, Nicolae Bălcescu și mai apoi Mihail Kogălniceanu au punctat admirabil rolul cunoașterii trecutului în mobilizarea generațiilor epocii lor în prefigurarea marilor obiective ale viitorului: unitatea națională și independența.

Aprecierile făcute cu ocazia deschiderii Cursului de Istorie națională în anul 1843 la Iași de către Kogălniceanu au rămas un moment de referință al elocinței naționale. Cu acea ocazie, cunoscătorul și făuritorul de istorie spunea că înțelegerea și cunoașterea faptelor domnitorilor români precum Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul găseau în orice suflet de român mai mare rezonanță decât numele marilor conducători ai lumii precum Alexandru Macedon, Hanibal, Cezar ori Napoleon, pentru că „aceștia sunt eroii lumii, în loc că cei dintâi sunt eroii patriei mele”. Pe același considerent, al dragostei de glia străbună, oratorul continua: „pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decât lupta de la Termopile, și izbânzile de la Racova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decât cele de la Maraton și Salamina, pentru că sunt câștigate de către români”.

Mergând pe un crescendo al demonstrației sale, marele istoric extindea filozofia sa prin exemple care ating direct sufletul în cele mai intime resorturi ale sale, prin geniul intuiției, simplitatea și măreția comparației. „Chiar

locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decât locurile cele mai clasice. Suceava și Târgoviștea sunt pentru mine mai mult decât Sparta și Atena”. Și pentru a fi și mai convingător în construcția sa, oratorul a dat exemplul localității Baia „un sat ca toate satele pentru străin [dar] pentru român are mai mult preț decât Corintul” și explicația venea imediat, pentru că aici Ștefan cel Mare îngenunchea poftele expansioniste ale Ungariei medievale.

Kogălniceanu statua admirabil rolul pe care îl avea istoria definit ca o „trebuință neapărată” în fața celui mai înalt interes: „ocrotirea driturilor noastre împotriva națiilor străine”. Ajuns la acest punct al construcției sale, oratorul se folosea de un citat al profesorului Aaron Florian de la Școala „Sf. Sava” din București, care aprecia pe deplin temei că acele popoare care nu-și cunoșteau istoria erau minimalizate, batjocorite, umilite, silite să accepte istoria pe care le-o construiau alții, să-și însușească chiar numele atribuit de străini și în ultimă instanță să părăsească teritoriul pe care-l stăpâneau din moși strămoși.

Reflectând asupra acestor aprecieri, Kogălniceanu constata cu tristețe că unele elemente ale acestui scenariu chiar fuseseră „experimentate” în cazul istoriei naționale.

„Și-n adevăr toate aceste cuvinte ni s-au zis de către străini: începutul ni s-a tăgăduit, numele ni s-au prefăcut, pământul ni s-au sfâșiat, driturile ni s-au călcat în picioare”. Aceste fapte s-au putut petrece tocmai pentru că acele idei nu au găsit un puternic zid al maturității naționale clădit din cunoașterea istoriei, „pentru că n-am avut conștiința naționalității noastre [...], n-am avut pe ce să ne întemeiem și apărăm drepturile”.

Mihail Kogălniceanu vedea cheia rezolvării acestor impedimente în istorie, în cunoașterea și însușirea acesteia, în pătrunderea elementelor ei în cele mai profunde fibre ale constituentului național. Implicit era evidențiată onoarea, datoria, menirea oratorului și prin extensiune a Dascălului, scriitorului de istorie și a oricărui român de a cunoaște și transmite elementele sacre ale devenirii naționale. Punctul de vârf al demonstrației sale, realiza o proiecție a rolului istoriei în împlinirea celor mai mari idealuri ale neamului.

„Domnilor, când aș fi așa de norocit să dezvolt mai mult în inima dumneavoastră interesul pentru istoria patriei, m-aș fâli că am sporit în dumneavoastră iubirea de patrie [...], căci ce poate mai mult să ne-o păstreze decât această istorie, care ne arată ce am fost, de unde am venit, ce suntem, și ca regula de trei ne descoperă și numărul necunoscut, ce avem să fim!”

Aprecierile făcute de marele istoric sunt într-un totu remarcabile. Ele au relevanță deosebită atât prin prisma momentului în care au fost făcute, etapa premergătoare a revoluției de regenerare națională din anul 1848, a evenimentelor care au urmat, Unirea Principatelor Române și Independența națională cât și a personalității autorului acestora. Mihail Kogălniceanu a fost cel care a redactat unul din programele revoluției de la 1848, l-a „uns” pe Cuza domn și a fost sfetnicul acestuia în rezolvarea marilor reforme, a proclamat independența țării.

Prin și cu ajutorul istoriei s-a pregătit acel spirit care a integrat țara în Războiul de Unitate Națională la finalul căruia provinciile aflate sub dominație străină: Basarabia, Bucovina și Transilvania s-au unit cu Patria Mamă. După realizarea Marii Uniri, prioritatea principală a comunității românești a fost menținerea granițelor naționale. Era nevoie de energie și de un spirit hotărât pentru a obstrucționa acele forțe care amenințau edificiul național. Nicolae Titulescu dădea un astfel de semnal, luându-și ca aliat trecutul istoric:

„Străinătatea nu cunoaște puterea pe care o dă românilor credința că ei nu și-au spus cuvântul asupra ordinii internaționale [...].

Revizuirea nu înseamnă pentru România numai amputarea moșiei strămoșești.

Revizuirea este amputarea atribuțiunilor istorice ale neamului nostru, tocmai în clipa în care el și-a desăvârșit unitatea.

Din nedreptățile istorice suferite de poporul nostru, unii care au fost feriți de ele voiesc să deducă privilegii pentru țara lor.

Noi nu revendicăm ranguri aristocratice în viața internațională; în schimb nu vom renunța niciodată la egalitatea cu ceilalți așa de greu câștigată.

Și celor care ne vorbesc de întoarcerea la trecut pe calea revizuirii le răspundem: trecutul a fost al vostru, prezentul nu este al nimănui, iar viitorul nu vi-l dăm, pentru că el este cel mai scump bun pe care îl avem”.

Din nefericire, împrejurările declanșării celui de al II-lea război mondial au sfârșit unitatea neamului românesc. Pentru refacerea acesteia, chiar dacă împrejurările au dovedit-o parțială, ostașii români au luptat și mulți dintre ei au pierit atât în Estul cât și în Vestul Europei. Tuturor istoria le poartă recunoștință.

Rolul istoriei este la fel de important și în timpurile prezente. Aceasta cu atât mai mult cu cât la cumpăna secolelor XX-XXI frontierele Europei centrale și răsăritene s-au schimbat, uneori în împrejurări extrem de sângeroase. Vântul amenințării a suflat din toate direcțiile. În fața acestuia poate

rezista numai un edificiu național puternic, iar trăinicia acestuia depinde și de soliditatea conștiinței naționale. În astfel de împrejurări rolul educației istorice este evident. Se mai realizează oare ea? Și are eficiența așteptată?

Realitățile contemporane sunt evident complexe. Apar în prim plan valorile noi ale „europenismului”, integralismului și mondializării. Naționalul apare prezentat deseori drept ceva desuet, contraproductiv. Sentimentele patriotismului și mândriei naționale par perimate. Telefonica mobilă, internetul și călătoriile pe mapamond captează inima tinerelor generații. Și totuși, naționalul există, și va trebui să dăinuiască. Cei mici și slabi vor pieri. Cei puternici vor rezista și se vor consolida. Puterea unui neam nu constă în mod obligatoriu în întinderea teritoriului ori numărul populației. Istoria a demonstrat-o!

În confruntarea cu provocările viitorului, neamul nostru trebuie să reziste. Succesul acestui examen trebuie să fie asigurat de conlucrarea tuturor factorilor abilitați. Noi îi avem în vedere pe cei tangenți cu educația istorică. Aceasta se poate realiza prin diverse canale. Nu putem neglija mesajul pe care îl transmite familia copilului, încărcătura emoțională și atașamentul față de un anume set de valori ale identității naționale. Pentru ca familia și părinții să poată transmite un astfel de mesaj este necesar ca la rândul lor să dispună de această încărcătură. Și aici vedem rolul școlii care a educat generațiile de ieri, le educă pe cele de astăzi și pe cele de mâine. Ori se constată că în ultima perioadă ponderea orelor de istorie în programele școlare s-a diminuat constant. Istoria nu a mai fost obiect obligatoriu pentru examenele de capacitate și de bacalaureat. Acest fapt a contribuit la subțierea alarmantă a reprezentărilor despre reperele istoriei naționale.

Un aport colateral ar putea să vină din partea lecturii individuale. Dar și în această direcție se constată o scădere a interesului spre lectura tradițională și focalizarea atenției față de alte centre de interes ori modalitățile electronice de informare. Din păcate nici radioul, televiziunea și presa, cu mici excepții în zona Radioului Național, nu manifestă interes în zona punctării și omagierii momentelor aniversare din istoria neamului.

În zona educației informale ar rămâne loc pentru alte elemente care pot completa breșele apărute în sfera educației naționale. În acest sens pot fi evidențiate monumentele înălțate în memoria înaintașilor. Ele sunt martori tăcuți și demni ai dăinuirii noastre în timp. Ele „spun” permanent contemporanilor istoria neamului nostru. Aplecarea asupra acestora și a mesajului transmis de ele merită cea mai mare apreciere. Iar atunci când reprezentarea ori mesajele monumentelor unei zone sunt reunite în paginile unei cărți, faptul devine într-un total salutar. Acesta este cazul de față. Mesajul

monumentului prin intermediul cărții este multiplicat și pătrunde mai ușor în sufletul nostru.

Educația prin monumente a reprezentat o bună perioadă de timp o preocupare constantă a societății românești. Acest fapt a fost foarte bine punctat în *Introducerea* primei ediții a lucrării de față. Încurajate într-un fel prin grija Tratatului de la Versailles din anul 1919, față de monumentele eroilor căzuți în războiul mondial, autoritățile naționale au sprijinit această acțiune. Astfel prin Decretul-Lege nr. 4106 din 12 septembrie 1919, se înființa în București, Societatea Mormintelor Eroilor care a publicat revista *Cultul eroilor noștri*, ce în anul 1926 și-a schimbat numele în *România Eroică*. După legea din 31 mai 1927, privind regimul mormintelor de război societatea și-a schimbat denumirea în Cultul Eroilor și a avut ca prim președinte pe patriarhul Miron Cristea. În anul următor, societatea își elabora propriul statut. În anul 1940, a fost promulgată o altă „Lege asupra mormintelor și operelor comemorative de război” pe baza căreia s-a înființat o nouă societate: Așezământul național pentru Cultul Eroilor. Aceasta și-a încetat activitatea în contextul transformărilor politice și tranziției către regimul totalitar, la 15 mai 1948.

Prăbușirea comunismului la sfârșitul anului 1989 a creat condițiile reluării activității pe linia interbelică a protejării monumentelor și omagierii eroilor. Astfel, în anul 1991 s-a constituit la nivel național Comitetul pentru Restaurarea și Îngrijirea cimitirelor și monumentelor eroilor, care în anul 1997, și-a schimbat numele în Asociația Națională Cultul Eroilor. Aceasta publică revista *România eroică*. În toată această perioadă s-au constituit la nivel local comitete și filiale județene. Filiala Prahova alcătuită în special din rezerviști desfășoară o activitate susținută, reușind din anul 2000 să publice o frumoasă și serioasă revistă, numită *Prahova eroică*.

Introducerea la care facem referință realiza un bilanț al jertfelor și pierderilor umane plătite de poporul român de la războiul neatârării și până în prezent. Pierderile războiului din 1877–1878 sunt cifrate la aproximativ 10.000 de vieți; iar cele din implicarea României la cele două războaie mondiale se ridică la mai bine de 2.175.000 militari și civili din care 436.235 morți, 557.449 invalizi și răniți, 1.181.713 prizonieri dispăruți și deportați. În luptele pentru schimbarea regimului politic din decembrie 1989 și-au pierdut viața peste 300 de militari și mult mai mulți civili. Un bilanț al perioadei 1877–1945 indică aproximativ o jumătate de milion de militari căzuți în luptă ori decedați în prizonierat.

O statistică a Ministerului Apărării Naționale identifică aproape 100.000 de militari români căzuți și înhumați pe teritoriul altor state. Tabelul de mai jos înfățișează această situație utilizând datele oferite de autorii *Introducerii* menționate.

Nr. crt.	Țara	Militari români căzuți în luptă și înhumați în afara țării	Prizonieri români înhumați în afara țării (inclusiv cei dezarmați de Armata Roșie după 23 august 1944)		Total
			Primul Război Mondial	Al Doilea Război Mondial	
1	Albania	-	193	-	193
2	Armenia	-	-	175	175
3	Austria	15	2455	-	2470
4	Azerbaidjan	-	-	162	162
5	Belarus	-	-	188	188
6	Belgia	-	11	-	11
7	Bosnia-Herțegovina	-	60	-	60
8	Bulgaria	152	2210	-	2362
9	Croația	-	1	-	1
10	Estonia	-	-	12	12
11	Federația Rusă	1818	-	17.400	19218
12	Franța	-	3113	-	3113
13	Georgia	-	-	303	303
14	Germania	-	3802	-	3802
15	Grecia	-	97	-	97
16	Italia	-	1239	-	1239
17	Iugoslavia	-	3439	-	3439
18	Kazahstan	-	-	943	943
19	Letonia	-	-	1	1
20	Lituania	-	-	2	2
21	Macedonia	-	1114	-	1114
22	Republica Moldova	4952	-	14	4966
23	Polonia	-	2770	-	2770
24	Slovacia	16577	-	-	16577
25	Slovenia	-	448	-	448
26	Turcia	-	423	-	423
27	Ucraina	18153	-	6847	25000
28	Ungaria	8566	-	-	8566
29	Uzbekistan	-	-	10	10
Total general		50.233	21.375	26.057	97.665

Acestor aproximativ 100.000 de eroi stinși departe de granițele naționale li se adaugă cei aproape 400.000 de eroi îngropați în pământul țării. Cartea de față își propune să ilustreze cinstirea acestora prin monumentele înălțate în județul Prahova.

Lucrarea este organizată structural prin prezentarea monumentelor din orașe și mai apoi din comune și sate după ordinea alfabetică a numelui localităților respective. La sfârșit lucrarea cuprinde *Anexe* care conțin documente legislative care fac referință la Societatea Cultul Eroilor și activitățile de ocrotire a monumentelor de război.

Autorii au oferit, în mod inspirat, unele explicații prin note de subsol. Scopul a fost acela de a da lămuriri ori detalii privind unele personalități întruchipate în monumente, ori informații despre autorii monumentelor. Atunci când a fost cazul, s-a insistat asupra unor secvențe ori lupte desfășurate într-o zonă sau alta. Alteori au fost reproduse unele pagini din lucrări cu caracter monografic local care au descris momentele ori bătăliile din zonă, cum este cazul prezentărilor aferente localităților Apostolache, Homorâciu, Starchiojd etc.

Lucrarea devine astfel un util instrument de informare și de lucru. Ea reprezintă un adevărat „caleidoscop enciclopedic” al universului eroic al Prahovei. Numărul și diversitatea monumentelor atrag indubitabil atenția: 95 obeliscuri, 7 plăci memoriale, 28 de cruci memoriale, 8 cimitire ale eroilor, 14 statui, 30 de troițe, o catedrală și o școală a eroilor, identificate deja în cea dintâi ediție. Monumentele înălțate pe teritoriul județului cinstesc memoria tuturor celor căzuți în lupte, indiferent de naționalitatea acestora. Astfel, în afară de monumentele eroilor români, au fost construite și prezentate în lucrare și monumentele dedicate eroilor sovietici, germani și chiar un monument dedicat unui soldat sârb. Ca plajă temporală monumentele analizate cuprind marile confruntări ori contorsionări ale neamului începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea: Războiul de Independență, primul și cel de-al Doilea Război Mondial, revoluția din decembrie 1989.

Diversitatea tipurilor de monumente este realmente impresionantă: impunătoarea Catedrală a eroilor „Sf. Ioan Botezătorul” din centrul municipiului Ploiești, grupurile statuare de la Mizil și Slănic, reprezentarea în bronz a unor soldați (Brazi, Câmpina, Chiojdeanca, Provița de Sus, Provița de Jos, Urlați etc.), obeliscuri și coloane, reprezentarea artistică a unor șoimi și acvile ca simbol al curajului și eroismului, realizarea unor capete de soldați ori busturi amplasate în cimitire, monumente în curtea unor spitale (Schuller – Ploiești), socluri monumentale, veritabile complexe arhitectonice, cruci individuale memoriale, troițe, plăci, basoreliefuri, obuze și tunuri din arsenalul militar al luptelor desfășurate odinioară etc.

Amplasarea acestora a urmărit ocuparea unor locuri vizibile, onorabile, pentru fiecare localitate, deși punctele concrete de fixare au variat în funcție de specificul topografic local: monumente în perimetrul ori în fața școlilor,

în fața primăriilor, în cimitire, pe sau la intersecția marilor artere de circulație, ele au ocupat constant universul referențial local. Conținutul mesajului artistic a fost și el subordonat principiului varietății, monumentele fiind realizate într-o plajă artistică variată, mergând de la clasic și monumental până la modernism și cubism, în legătură directă cu concepția artistului ori a epocii în care a fost înălțat.

Foarte interesantă și pertinentă este și analiza realizată de autori, cimitirelor. Unele dintre ele depășesc cadrul local, fiind legate de strategia militară a armatei naționale. Așa este cazul Cimitirului din munți, de la Tabla Buții (zona Cerașu) cuprinzând mormintele eroilor căzuți pentru apărarea gliei străbune în dramaticele lupte din toamna anului 1916, ori a celui de la Strejnic. Impresionantă este și imaginea cimitirelor militare, unele dintre ele cu dimensiuni considerabile (Ploiești, Vălenii de Munte, Sinaia). În descrierea acestora, autorii au redat datele foarte interesante ale unor fișe tehnice ori de întreținere realizate de comandamentele militare ori autoritățile locale în diferite epoci. Acolo unde numărul căzuților a fost mare, eroii au fost înfățișați/prezențați în luptele în care au căzut (Mărășești, Oituz, Dragoslavele, Carpați, cum este cazul monumentelor de la Călugăreni, Tăriceni etc. Prezența unor tunuri și obuze în cimitirele ori ansamblul monumentelor eroilor (Ploiești, Comarnic, Sinaia etc.) este de natură a genera un mesaj cu totul special în sensibilizarea percepției vizuale și emoționale a contemporanilor.

Unele din monumentele prahovene depășesc conotațiile și interesul local. Acest fapt își are explicația atât prin calitatea artistică intrinsecă a acestor monumente, cât și prin amplasamentul lor în zone de interes și circuit turistic național. În această categorie putem include Crucea de pe Caraiman, Cimitirul eroilor din centrul orașului Sinaia ori statuia „Ultima grenadă” din fața gării din Bușteni.

În sumara noastră analiză putem reține și valoarea de patrimoniu artistic conferită unor monumente de către autorii acestora, personalități consacrate acestui domeniu. Remarcăm astfel bustul lui Gh. Zagoriț realizat de Frederic Storck în Cimitirul Viișoara din Ploiești. Poarta monumentală din Cimitirul Eroilor și Catedrala „Sf. Ioan Botezătorul” din Ploiești realizate de arhitectul Toma Socolescu, bustul lui Grigore Ion de la Dumbrăvești și monumentele de la Cornu și Valea Doftanei realizate de Nicolae Kruch, numeroasele monumente realizate de sculptorul ploieștean Themistocle Vidali (Brazi, Bucov, Florești, Vărbila, Poienarii Burchi, Nucșoara, Puchenii Mari, Puchenii Moșneni etc.).

Înălțarea fiecărui monument reprezintă o altă fațetă a istoriei, însumând

eforturile pregătitoare ale acestora (fonduri, amplasament, autori etc.), cât și momentele de inaugurare ori eforturile de întreținere a acestora. Festivitatea de inaugurare a unor monumente a fost impresionantă, adunând personalități de prim rang de la nivel local și uneori de la nivel național. Spre exemplu, la festivitatea de inaugurare a Monumentului Vânătorilor din Ploiești, realizată în anul 1897, în cinstea eroilor independenței naționale a fost prezent însuși regele Carol I însoțit de Președintele Consiliului de Miniștri, D. A. Sturdza și numeroși miniștri, senatori și deputați, personalități ale vieții publice românești. Putem evidenția și prezența Principelui Carol (viitorul rege Carol al II-lea) la festivitatea de punere a pietrei de temelie a Catedralei Eroilor „Sf. Ioan” din Ploiești în anul 1923.

Pentru a evoca atmosfera unor astfel de momente și semnificația acestora, oferim un singur exemplu. La inaugurarea monumentului din comuna Tinosu, la 5 septembrie 1920, maiorul Al. Mateescu reprezentant al invalizilor prahoveni s-a adresat în discursul său celor căzuți pe câmpul de luptă:

„Camarazi: sculați din mormânt, a sosit domnul general, ofițerii și camarazii voștri... ați oboseți? Dormiți somnul de veci! Îmi permit să vă adresez din partea mea și a invalizilor prahoveni ce cu toții ne plecăm capetele la voi sfinți eroi ai neamului să zicem: Eroilor [...], numele vostru să stea scris și pomenit în veci cu litere de aur pe acest monument”.

Oratorul a avut un cuvânt și pentru cei în viață:

„Fiți mândre mamelor că nu degeaba ați legănat! Fiți mândri bătrânilor că nu degeaba ați crescut pe fiii voștri eroi! Fiți smerite văduvelor și îngrijiți-vă de copii, că sufletele bărbaților voștri sunt îngeri [...]. Fiți voinici și învățați la școală copii orfani, că sufletele vitejilor lor părinți sunt strajă neadormită pentru fericirea voastră”.

Profunzimea și puterea acestui mesaj emoționează. Conținutul său atât de simplu și direct nu necesită explicații ori interpretări adiacente. Esența sa este intrinsecă.

Succintele noastre considerații ne pot conduce la conturarea câtorva idei care pot avea valoare de concluzii. Evidențiem mai întâi importanța realizării, editării și reeditării acestei cărți ca un veritabil instrument de lucru pentru specialiști, ca un excelent instrument de informare pentru oricine ar dori să știe mai mult despre istoria satului, comunei, județului ori a țării sale, ca un veritabil manual de educație patriotică.

În al doilea rând, dorim să evidențiem efortul, pe drept cuvânt, considerabil pe care l-au depus autorii pentru realizarea acestei lucrări, ale cărei dimensiuni de investigație ca intensitate, timp și spațiu, sunt impresionante. A fost o muncă tenace, care a cerut dăruire și profesionalism. Sincere aprecieri!

În al treilea rând, ni se creează oportunitatea declanșării unei introspecții a recunoștinței și reevaluării la nivel personal și de grup a rolului și menirii Monumentului în viața noastră cotidiană, ca referențial al dăinuirii și devenirii noastre naționale. Eroii noștri trebuie cinstiți și venerați. Nu trebuie și nu avem voie să ne uităm eroii!

IV.

MAREA UNIRE ȘI RECUNOAȘTEREA ACESTEIA PE PLAN INTERNAȚIONAL

IV.1. UNIREA BUCOVINEI CU ROMÂNIA ȘI POZIȚIA MINORITĂȚII POLONEZE. REVERBERAȚII ÎN EPOCĂ

1. *Introducere*

Bucovina a constituit dintotdeauna o parte intrinsecă a spațiului românesc, fiind integrată Țării de Sus a Moldovei, încă din momentul constituirii acesteia ca stat în secolul al XIV-lea⁴⁶⁵. În anul 1775 Bucovina a fost anexată Imperiului Habsburgic⁴⁶⁶. Sub raport administrativ, în primii zece ani de ocupație austriacă, Bucovina a fost administrată militar de către trupele habsburgice. Din 1786 și până la revoluția din anul 1848, Bucovina a fost anexată provinciei Galiția. În perioada 1849–1860, provincia a devenit Ducatul Bucovinei, cu statut de autonomie. În anii 1860–1861, Bucovina a fost reintegrată Galiției, iar din anul 1861 s-a revenit la autonomia Ducatului Bucovinei, formă de organizare care s-a menținut până la unirea provinciei cu România⁴⁶⁷.

2. *Evoluții etnice*

Sub raport etnic, românii au constituit populația predominant majoritară, însă ocupanții au practicat deznaționalizarea prin colonizarea constantă

⁴⁶⁵ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Humanitas, București, 1991, p. 1.

⁴⁶⁶ Academia Română, *Istoria Românilor*, Volumul VI, *Românii între Europa clasică și Europa Luminilor, (1711–1821)*, Coordonatori Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, Constantin Bălan, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 617–618.

⁴⁶⁷ Gheorghe Calcan, *Despre administrația Bucovinei în perioada 1775–1918*, Centrul de Studii și Cercetări Juridice și Socio-Administrative, Facultatea de Științe Economice, Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești, *Administrația Publică în Europa celor 28. Dimensiunea juridică și managerială/ Public Administration in the Europe of the 28, Judicial and Management Aspects*, Editura Universitară, București, 2014, p. 232–236.

cu populații străine ceea ce a condus la creșterea artificială a numărului de locuitori și la modificarea structurii etnice a provinciei. În momentul răpirii, provincia avea o populație care depășea 70.000 de locuitori. După zece ani, populația aproape s-a dublat, ajungând la 135.494 locuitori, din care românii reprezentau 67,8% din populație. Până la revoluția din anul 1848 populația provinciei înregistrează o creștere mai mult decât dublă, ajungând la 377.561 de locuitori, procentul românilor scăzând însă la 55,5%. Astfel, conform unor calcule în perioada 1786–1848 numărul românilor a crescut de aproape patru ori, în timp ce numărul coloniștilor germani, evrei, polonezi, armeni, maghiari, lipoveni și slovaci a crescut de 15 ori, iar cel al rutenilor și huțulilor a crescut de 21 de ori. Acest fapt a determinat pierderea majorității românești într-o serie de localități⁴⁶⁸.

Urmărind dinamica evoluției etnice se constată că în anul 1869, provincia ajungea să aibă o populație de 511.354 locuitori, din care românii reprezentau 40,5%. Conform calculelor, după două decenii de la revoluția din anul 1848, românii aveau cu 2.400 de persoane mai puțin, în timp ce numărul comunității rutene, spre exemplu, deși era aproape la jumătatea numărului românilor, a crescut cu mai bine de 77.000 de persoane în perioada 1848–1869⁴⁶⁹. Politica de imigrări practică de către autoritățile habsburgice a făcut ca la sfârșitul secolului al XIX, în Bucovina să conviețuiască 12 naționalități și 10 confesiuni. Unii contemporani remarcau astfel faptul că în provincie „se vorbeau cele mai multe limbi decât în întreaga bătrâna Austrie”⁴⁷⁰.

Recensământul austriac din anul 1910 stabilea populația provinciei la cifra de 794.942 locuitori⁴⁷¹. Pentru anul 1919 sunt oferite estimări diferite, dar apropiate ca cifre. Astfel, Radu Economu considera că Bucovina avea 735.093 de locuitori cu următoarea distribuție etnică: 368.149 români, 215.605 ucraineni, 43.655 evrei, 32.918 germani, 23.302 polonezi, 16.183

⁴⁶⁸ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII; tom I, *Constituirea României moderne (1821–1878)*, Coordonator Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 200–201.

⁴⁶⁹ *Ibidem*, p. 781. Conform unor calcule, în perioada 1775–1900, numărul populației românești a crescut de 4,3 ori, în timp ce numărul rutenilor a crescut de 36 de ori, iar cel al evreilor de 198 de ori (prin imigrări din Galiția și din Imperiu) – [Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independență la Marea Unire (1878–1918)*, Coordonator Gheorghe Platon, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 357].

⁴⁷⁰ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II ..., p. 356.

⁴⁷¹ Ion Alexandrescu, Gabriel Badea-Păun, *Organizarea administrativ-teritorială a României, 1859–2001*, în Ioan Scurtu, Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, *Enciclopedia de istorie a României*, Editura Meronia, București, 2001, p. 494.

unguri, 283 armeni, 35.000 diverși⁴⁷². Pentru același an, istoricul Mihai Iacobescu aprecia că provincia avea 798.355 locuitori structurați astfel: 273.354 români (34,24%), 305.101 ruteni (38,22%), 73.073 germani (9,15%), 95.778 evrei (12%), 36.210 polonezi (4,54%), 14.835 alte naționalități (1,85%)⁴⁷³.

Anexarea Bucovinei Imperiului Habsburgic și implicit Galiției a facilitat migrația și chiar colonizarea polonezilor în provincie⁴⁷⁴. Minoritatea poloneză avea o pondere care nu putea fi neglijată în structura etnică, economică și social-politică a provinciei. Rolul acestei comunități a fost semnificativ, determinându-l pe unul din guvernatorii provinciei să afirme spre sfârșitul secolului al XIX-lea că polonezii au ajuns „să-i concureze chiar și pe germani”⁴⁷⁵. Astfel, în anul 1894, din totalul celor 194 de mari proprietari financiari, 16 erau polonezi. În anul 1904, patru din cele 59 de mandate din Dieta țării erau deținute de polonezi, iar conform unor estimări în anul 1906, polonezii reprezentau 6% din totalul populației provinciei. În anul școlar 1913–1914, din cei 233 de elevi care frecventau școli de meserii, 18 erau polonezi⁴⁷⁶.

3. Unirea Bucovinei cu România și poziția minorității poloneze

După cum este cunoscut, în anul 1918 Bucovina s-a unit cu România⁴⁷⁷, înlăturând raptul realizat în anul 1775. La 28 noiembrie 1918, Congresul general al populațiilor din Bucovina a votat în unanimitate unirea provinciei cu România. Reprezentanții polonezilor, germanilor și ucrainenilor și-au exprimat adevărată față de acest act⁴⁷⁸. Redăm o parte din *Proces[ul] verbal asupra Congresului general al Bucovinei* referitoare la participarea și implicarea minorității poloneze:

⁴⁷² Radu Economu, *Unirea Bucovinei, 1918*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994, p. 48.

⁴⁷³ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, Vol. I (1774–1862) – De la administrația militară la autonomia provincială*, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 181.

⁴⁷⁴ Daniel Hrenciuc, *Polonezii din România (1918–1980). De la Regat la Republica socialistă*, vol. I, Editura Etnologică, București, 2015, p. 15.

⁴⁷⁵ *Ibidem*.

⁴⁷⁶ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II ..., p. 356–359.

⁴⁷⁷ *Ibidem*, p. 498–507; Calcan, Gheorghe, *Unificarea administrativă a României întregite (1918–1925). Integrarea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei în structurile administrației românești*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, p. 26–30.

⁴⁷⁸ Gheorghe Calcan, *Administrative Integration of Bukovina in the Administration Structures of Romania – 1918–1925*, în „Transylvanian Review”, vol. XXIV, Supplement No. 1 (2015), Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, Color Print, Zalău, p. 213.

„Prezenți [...]

B. *Delegații polonilor*: 1. Duzinkiewicz Bazyli, Dr., 2. Kaminski Emil, 3. Kwiatkowski Stanislaus, Dr., 4. Pospizil Wladyslaw, 5. Zweiger Leopold, 6. Wicentowicz Edmund, Dr. [...]

Președintele dă cuvântul reprezentantului polonilor.

D-l Dr. Stanislaus Kwiatkowski dă în limba polonă următoarea declarațiune în numele Consiliului Național al Polonilor din Bucovina:

«Poporul polon, împlinind misiunea sa istorică întru apărarea creștinismului și a culturii în Europa răsăriteană, a acoperit prin câteva secole cu mormintele dese ale ostașilor săi țările situate la sudul Nistrului, în care a fost poporul român stăpân străvechi. Noi, polonii, locuitori de azi în Bucovina, legitimăm dreptul nostru străvechi de a trăi în țara aceasta udată cu sângele și presărată cu osemintele cavalerilor poloni, la care s-au adăugat morminte noi ale vitejilor legionari din zilele sângeroase ale războiului prezent. În baza acestor drepturi am trăit aici cei 150 de ani în urmă ca un liniștit element de cultură în înțelegere și toleranță în mijlocul poporului român, care, deși suferind greu sub stăpânire străină îndelungată, a arătat inimă pentru vecinul popor polon, când martirii libertății noastre au căutat scut de călăi și temniceri. În amintirea neștearsă a poporului polon trăiește anul 1863, când acel cavaleresc popor român a deschis curțile și casele sale primitoare revoluționarilor poloni emigrați, care au sângerat pentru libertatea poporului.

Noi, polonii bucovineni, pază de Răsărit a poporului polon, care în momentul acesta își făurește în purpura sa ruptă în trei părți unirea stăpânirii țărilor polone de la Marea Baltică până la Nistru, salutăm călduros ziua sfântă a renașterii României-Unite.

Recunoaștem pe deplin drepturile băștinașe ale poporului român asupra țărilor din sudul Nistrului, în general, și în special asupra Bucovinei.

Polonii bucovineni, care aici în țară au dat dovadă de trăinicia lor națională, în momentul acesta istoric al unirii Bucovinei cu glorioasa țară mamă, dau expresie încrederii lor nestrămutate, că poporul român, ținând samă de declarațiile exprese ale guvernului actual, va acorda minorității polone libertatea credinței catolice, libera întrebuițare a limbii polone în biserică și școală, libera așezare și exercitare a profesiunilor, în sfârșit o măsurată participare constituțională în administrația țării».

Declarația polonilor este luată la cunoștință de congres cu cea mai mare însuflețire [...].

Președintele propune alegerea unei delegațiuni de 15 membri ai Congresului, care printr-un mesaj să prezinte M. S. Regelui moțiunea de unire. Din delegație fac parte: [...] și reprezentantul polonilor Dr. Stanislaus Kwiatkowski⁴⁷⁹.

⁴⁷⁹ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 223–238.

4. Memoriul generalului Zadik asupra situației din Pocuția

Despre complicata situație politico – strategică și militară din zona din vecinătatea de nord a Bucovinei, care implica și situația minorității poloneze, ca și raporturile româno – poloneze din perioada anilor 1918, 1919, 1920 ne este oferită o imagine ilustrativă de către un interesant document militar al epocii. Este vorba despre *Memoriul rezumativ privitor la situația din Pocuția*, întocmit de Comandantul Diviziei a 8-a, generalul I. Zadik, în primăvara anului 1919. Documentul creionează complexitatea situației militare din zona din nordul Bucovinei, înainte de trasarea de către Conferința de Pace de la Paris a graniței dintre România și Polonia. Este astfel înfățișat faptul că în data de 22 mai 1919, Divizia a 8-a a primit ordinul de a înainta în Galiția, până la linia Niezwiska-Ottynia-Nadworna, inclusiv. La momentul primirii aceluia ordin efectivele armate ale diviziei se aflau în misiunea de apărare a Bucovinei, la o distanță de 20–30 Km de granița galițiană. Obiectivul militar transmis a fost atins în ziua de 26 mai, trupele românești reușind să stabilească astfel legătura cu forțele militare din Transilvania.

Trupele ucrainene au opus o slabă rezistență. Prizonierii care s-au predat de bună voie și care locuiau în Pocuția au primit permisiunea de a se întoarce la casele lor. Cei din alte zone au intrat sub controlul armatei române din zonă, iar cei care s-au predat după ce au opus rezistență, au fost considerați prizonieri de război și au fost internați la Botoșani (6 ofițeri și 365 de soldați).

Pentru administrarea Pocuției⁴⁸⁰ s-a înființat un Comandament militar la Colomeea, care a colaborat cu civilii din structurile administrative locale (Justiție, Finanțe, Instrucție publică, Domenii și Păduri, Comerț și Industrie, Serviciul sanitar etc.). În fruntea fiecărui județ s-a numit un comandant militar, căruia i se subordonau structurile civile locale (prefecturile și primăriile). Acolo unde linia de demarcație militară nu se suprapunea peste linia de organizare administrativă tradițională a Poloniei au apărut dificultăți⁴⁸¹, comandantul român sugerând ca deciziile ierarhic superioare să aibă în vedere o eventuală suprapunere a celor două linii.

Profitând de alungarea trupelor ucrainene de către cele românești, polonezii s-au organizat rapid, înlocuind „aproape toți funcționarii ucraineni”.

⁴⁸⁰ Despre problematica Pocuției în istoria medievală a Moldovei vezi, Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare, Voievod al Moldovei*, Editura Timpul, Chișinău, 2015, p. 228–232.

⁴⁸¹ Astfel, linia militară lăsa „o parte din jud. Horodenka la Polonia, trece Ottynia și câteva sate din jud. Stanislau la noi și lasă aproape jumătate din jud. Nadvorna, inclusiv capitala județului la poloni”. Comandantul român arăta că ceruse Comandamentului militar polonez să primească în administrare întregul județ Nadvorna, dar „n-am primit un răspuns satisfăcător”. (Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 128).

Autoritățile militare române au încercat să stabilească un echilibru între naționalitățile provinciei. Polonezii argumentau că sub stăpânirea austriacă dețineau mai toate funcțiile, ucrainenii argumentau că ar fi fost „în majoritate mai pretutindeni”, iar evreii „nu se lasă mai pe jos” deși se părea „că s-ar mulțumi mai mult cu libertăți economice”. Comandamentul român „păstrând rolul neutral a luat măsuri ca fiecare, în special polonii și ucrainenii să aibă reprezentanți în organizarea ce s-a făcut”. Astfel, în trei județe au fost numiți prefecți polonezi și ajutoari ucraineni, iar în alte trei județe au fost numiți prefecți ucraineni, cu ajutoari polonezi. Principiul a fost aplicat în întreaga administrație până la nivelul comunal.

Generalul Zadik întreba factorii responsabili ierarhici dacă atitudinea imparțială pe care o adoptase „corespunde intereselor noastre naționale”, arătând că polonezii manifestau o oarecare nemulțumire, și dacă nu ar trebui adoptată o atitudine „de păsuire față de poloni”. Problema de fond pe care o ridica Zadik era aceea dacă trebuie „să lucrăm în interesul pur românesc ori în direcțiunea cauzei românilor”, fără a numi însă, în niciun fel aceste direcții.

Pentru materialele și depozitele militare găsite în Pocuția (zahăr, material rulant, armament etc.) se înființaseră comisii la Colomea, Ottynia (ca și la Cernăuți, de primire a materialelor). Parte din aceste materiale au fost trimise în țară, parte păstrate în regiune pentru nevoile curente.

Sub raport economic, raportul arăta că regiunea era „cu totul săracă” din cauza diverselor ocupații, că „a fost sleită prin rechizițiuni și cumpărări forțate”. Populația, și în special cea de la orașe „se găsește într-o mare lipsă de hrană”. Armata română a venit în ajutorul oamenilor „pe cât s-a putut ... distribuindu-se alimente din depozitele militare”. Avertizând că acel ajutor se încadra în măsurile tranzitorii, generalul român solicita realizarea unui plan temeinic în această direcție. El a dispus ca un vagon de făină și alte cinci vagoane de porumb să ajungă imediat în provincie. În unele sate din județele Horodenka și Snyatin se puteau găsi ceva provizii, dar locuitorii refuzau tranzacțiile din cauza lipsei de încredere în moneda ucraineană. Din dorința stimulării activității comerciale, Zadik a autorizat desfășurarea liberă a comerțului în Pocuția. Erau vizate importurile din Polonia și Ucraina, iar din România doar cele autorizate de guvernul român. Exporturile spre România erau de asemenea libere. Comercianții locali i-au transmis comandantului român interesul lor pentru a aduce mărfuri din porturile românești Galați, Brăila și Constanța. Cât despre industria propriu zisă din provincie, „care înainte de război era destul de înflorită [...] nu se mai poate vorbi acum, căci totul este ruinat și mașinile distruse ori furate”.

În privința banilor „Pocuția nu dispune de niciun fond”, întrucât la plecarea autorităților ucrainene s-a produs „golirea caselor publice”, neexistând numerar nici pentru plățirea serviciilor publice. Generalul român propunea realizarea unui plan de „creare de venituri pentru Pocuția”. Din discuțiile cu financiarii din Colomeea, aceste venituri puteau proveni din introducerea unor taxe vamale pentru produsele importate, din realizarea de către consorțiul bancherilor din Colomeea a unui împrumut în Cernăuți, garantat cu proprietăți din Colomeea, din acordarea de către statul român a unui împrumut care să fie rambursat din veniturile Pocuției. O posibilă variantă era în viziunea generalului român, ca statul român să plătească toate materialele capturate de armata română în Pocuția, considerându-le drept „o avere a Pocuției”, care astfel cumpărată putea produce fonduri pentru provincie. Banii ajunși aici, puteau intra în buget și se puteau plăti salariile angajaților statului.

În privința monedei, grivna emisă de ucraineni se depreciașe atât de mult încât aceasta nu mai circula pe piață. „Moneda pe care toți ar dori să o aibă este leul românesc, sau cel puțin coroana...”. Grivna ar fi trebuit retrasă și în eventualitatea în care guvernul român ar fi intenționat să anexeze Pocuția, și în situația în care statul român nu ar fi intenționat să anexeze această provincie. Comandamentul român lăsase în circulație coroana, cu paritatea două coroane la un leu.

Zadik cerea să se clarifice problema rechizițiilor. Populația nu mai avea încredere în bonurile de rechiziție și „ascunde marfa”. Rechizițiile prelungite, preciza generalul român, conduceau „la un dezastru general căci nu se poate pretinde să se ia continuu tot ce trebuie armatei fără a se găsi o soluție ca cel ce dă obiectele să aibă un mijloc de schimb, pentru a-și procura altele sau satisfacă alte nevoi”. Normal era să se plătească. Dilema care apărea era severă: „Dacă le plătim iese din țară leul românesc, dacă nu le plătim aducem ruină populației”.

Starea căilor de comunicație, a telegrafului, poștei și telefonului din provincie era deplorabilă. Trimiterea unor specialiști din România pentru reorganizarea acestora era considerată oportună, iar înființarea unei subdirecții de poștă și căi ferate la Colomeea era necesară. Situația sanitară a provinciei era „deplorabilă”, fiind nevoie de bani.

În concluziile raportului său, generalul Zadik cerea factorilor decizionali adoptarea unor decizii care vizau aspectele vitale ale activității lui militare în zonă. Era vorba mai întâi despre linia de demarcație între România și Polonia, generalul propunând ca aceasta să urmeze împărțirea administrativă a Pocuției. Mai apoi, el cerea să se hotărască orientarea „atitudinii

de păstrat de noi în Pocuția”. Urma clarificarea situației materialelor găsite în Pocuția, dacă ele trebuie considerate rechiziționate sau capturate. Zadik cerea să se trimită specialiști pentru toate sferile de activitate, cu atât mai mult cu cât în anumite direcții apăruseră probleme, precum în sfera agrară, unde ucrainenii împărțiseră o parte din pământul proprietarilor în mod ilegal, generând o serie de reclamații. Problema financiară a Pocuției trebuia rezolvată rapid, cerând să se hotărască asupra veniturilor, plăților și monedei de curs, să se trimită urgent sumele necesare pentru a face față cerințelor curente, încât serviciile publice din Pocuția să nu-și înceteze activitatea⁴⁸².

Memoriul generalului Zadik se dovedește a fi unul extrem de metodic și tehnic, caracterizat printr-un dezvoltat spirit de responsabilitate și implicare. Memoriul nu se mărginește numai la descrierea situației, ci oferă și soluții problemelor cu care el se confrunta în regiune. Documentul a fost semnat și de către Șeful Statului Major al Diviziei a 8-a, locotenent – colonelul Rovinaru.

Spiritul care se degajă din acest document lasă a se întrevădea posibilitatea unui control militar mai lung asupra acestei regiuni, generalul aducând chiar în discuție alternativa permanentizării stăpânirii militare. De precizat că factorii guvernamentali decizionali de la București nu au formulat, nu au schițat, și nu au sugerat în vreun fel alternativa anexării Pocuției de către România. Formularea a apărut în raportul lui Zadik, care nu avea niciun fel de competențe în sfera deciziilor politice, și chiar, am considera noi, nicio cădere de a face astfel de considerații.

5. Bucovina în fața Conferinței de Pace de la Paris, 1919–1920

După unirea Bucovinei cu România, comunitatea poloneză a evoluat într-o atitudine de colaborare cu majoritatea românească și celelalte minorități, de afirmare și normalitate în viața social politică și culturală a Regatului Român⁴⁸³. Stanislaus Kwiatkowski, liderul polonezilor bucovineni, îi declara, la 18 mai 1920, regelui Ferdinand cu ocazia vizitei acestuia la Casa Polonă din Cernăuți, în cadrul vizitei regale din provincie, că „aceștia se bucură de veacuri de prietenia poporului român și că strânși legați pe acest pământ, care pentru ei e a doua patrie, sunt una cu românii...”. Regele Ferdinand i-a asigurat în răspunsul său, „pe polonii bucovineni că vor fi egal tratați în fața legilor”.⁴⁸⁴

⁴⁸² *Ibidem*, p. 125–138.

⁴⁸³ Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 15.

⁴⁸⁴ *Ibidem*, p. 19–20. Vezi și Gheorghe Calcan, *Unificarea administrativă a României întregite* ..., p. 114.

În cadrul negocierilor Conferinței de pace de la Paris, viziunea marilor puteri asupra Bucovinei a fluctuat. La începutul anului 1918, marile puteri nu puneau problema dispariției Austro-Ungariei. Acest obiectiv s-a conturat la sfârșitul lunii august 1918. În noile condiții s-au formulat mai multe scenarii care au fluctuat între divizarea Bucovinei între România și un viitor stat rutean; atribuirea celei mai mari părți a provinciei, României sau revenirea întregii provincii României prin anularea raptului produs în anul 1775. Referindu-se la populația regiunii, experții conferinței estimau că în provincie locuiau 272952 români, 218918 ruteni, 153280 germani, 44757 alte naționalități.

În paralel cu scenariile conferinței, se conturau și cele ale ucrainenilor, care intenționau să alipească provincia Ucrainei. Experții conferinței apreciau că în Bucovina locuiau între 100000 și 150000 de ucraineni⁴⁸⁵. Evident, datele asupra procentelor etnice sunt greu de precizat cu exactitate. Ne putem întreba astfel dacă în cifrele rutenilor nu puteau fi cuprinși și etnici polonezi (sau etnici ucraineni, în alternativa că rutenii ar fi deosebiți de ucraineni).

În mai 1919, la Paris, miniștrii de externe ai marilor puteri au examinat problema frontierelor. Ei au acceptat viziunea americanilor ca o parte din nordul provinciei (aproximativ 18% din totalul acesteia) să rămână la dispoziția aliaților, atâta timp cât nu se înființase un stat rutean, până când se va adopta o hotărâre finală⁴⁸⁶. Această decizie a fost însușită de către Consiliul Suprem al Conferinței la 21 iunie 1919, când s-au adoptat granițele Bucovinei⁴⁸⁷. Decizia a fost adusă la cunoștința autorităților române la începutul lunii următoare (2 iulie)⁴⁸⁸. O parte însemnată din nord-vestul provinciei urma să fie anexată Galiției. Era vorba de cea mai mare parte a districtelor Vijnița, Vășcăuți, Coțmani, Zastava, care aveau o populație mixtă română și ucraineană⁴⁸⁹. În conformitate cu această decizie, granițele istorice ale Bucovinei erau încălcate. Cei mari considerau că frontiera „etnică” pe

⁴⁸⁵ Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace de la Paris – Versailles, 1919–1920. Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, Editura Mega, Cluj Napoca, 2013, p. 72–75.

⁴⁸⁶ Sherman David Spector, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I. C. Brătianu*, Institutul European, Iași, 1995, p. 176.

⁴⁸⁷ Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ...*, p. 91.

⁴⁸⁸ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 260–261.

⁴⁸⁹ Aprecierile erau făcute după datele recensământului din anul 1910. Localitățile în discuție erau următoarele: Babin, Crisciatic, Cincău, Verbăuți, Cuciurul Mic, Dobronăuți, Vălsăuți, Horoșăuți, Valeva, Coțmani, Davidești, Ivăncăuți, Orățeni, Stănești de Sus, Vășcăuți, Căbești, Costești, Berhomet pe Siret, Ispas, Milie, Plosc, Iablonița, Carapciu pe Ceremuș, Vilancea etc. (Radu Economu, *op. cit.*, p. 128–129).

care ei o propuneau era mai sigură decât frontiera administrativă și naturală dintre Bucovina și Galiția. Partea română considera că frontiera propusă nu ținea cont de orientarea economică naturală a văii Ceremușului spre capitala provinciei, Cernăuți, și lăsa numeroase comune cu vechi tradiții naționale răzășești, dincolo de frontieră⁴⁹⁰.

Delegații bucovineni prezenți la Paris au înaintat conferinței la 4 iulie 1919, un memoriu prin care protestau împotriva respectivei decizii. Ei arătau că se încălcau granițele istorice ale provinciei, iar hotărârea de unirea a Bucovinei a fost votată în unanimitate. Se contesta știrbirea unității provinciei atât în zona dintre Prut și Nistru cât și în cea din partea nord-vestică, din valea Ceremușului. Se arăta că populația zonelor în discuție era românească, dar își pierduse parțial limba datorită procesului de deznaționalizare practicat după răpirea provinciei în anul 1775, însă își păstra obiceiurile și tradițiile românești. În cazul extrem, delegații bucovineni aveau în vedere acceptarea cedării unor părți vizând zona Storojineț-Putila, din districtul Vijnița⁴⁹¹.

În vara anului 1919, (iulie – august), au continuat la Paris discuțiile în privința Bucovinei. În timp ce delegații italieni susțineau ca întreaga provincie să fie acordată României în conformitate cu prevederile tratatului din anul 1916, alți delegați opinau ca unele părți ale Bucovinei să fie atribuite fie Ucrainei, pentru că erau locuite de ruteni, fie Poloniei, din rațiunea stabilizării situației din zonă⁴⁹². În timp ce americanii cochetau cu ideea constituirii unui stat rutean, francezii și britanicii nu agreeau această idee⁴⁹³.

Primul ministru Ion I. C. Brătianu, deși părăsise conferința în semn de protest față de atitudinea celor mari față de România, îi trimitea reprezentantului României la Paris, la 21 iulie 1919, un memoriu în privința granițelor, pentru a-l înainta Conferinței. La 24 iulie 1919 conferința primea memoriile venite din partea unor comune precum Stăneștii de Jos, sau a Societății mazililor și răzeșilor din Bucovina care protestau față de intenția conferinței de a-i separa de patria mamă. Au mai realizat memoriile comune: Plosca, Sarhgieni, Putila, Dichteniți, Chiseliteni, Rastiare, Câmpulung pe Ceremuș, Iablonița, Cionohuzi, Milie, Bănilă, Vășcăuți, Carapneni pe Ceremuș etc. Memoriile au fost redactate în limbile română, germană și ucraineană.

În fața acestor acțiuni, Consiliul Suprem al Conferinței a decis reexaminarea

⁴⁹⁰ Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ...*, p. 91.

⁴⁹¹ *Ibidem*, p. 92–93.

⁴⁹² Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei, 1775–1944*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993, p. 102.

⁴⁹³ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918–1940)*, coordonator Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 13.

problemei fixării graniței în nordul provinciei (22–25 iulie 1919). S-a hotărât ca aproape întreaga provincie, în granițele ei istorice să revină României. Cei mari constatau că spațiul în dispută genera instabilitate în zonă, în plus Polonia nu revendica aceste teritorii, iar partea ucraineană deși protesta, nu era reprezentată la conferință. Nu s-au atribuit României cinci comune situate în nord-estul provinciei: Babin, Luca, Prelipcea, Svnice și Crisceatic. Acestea au fost atribuite Poloniei din rațiunea de a asigura legătura feroviară între orașele Colomeea și Zeleskiki din regiunea galițiană. La 1 august 1919, Consiliul Suprem după analiza efectuată adopta frontiera Bucovinei⁴⁹⁴.

Tratatul de pace cu Austria semnat la 10 septembrie 1919, la Saint-Germain⁴⁹⁵ prevedea în articolul 59 că: „Austria renunță în ceea ce o privește, în favoarea României, la toate drepturile și titlurile asupra fostului ducat al Bucovinei, cuprinsă dincoace de frontierele României astfel cum vor fi ele fixate ulterior de principalele puteri aliate și asociate”⁴⁹⁶.

Problematica granițelor Bucovinei a fost parte a Tratatului de la Sèvres încheiat la 10 august 1920, în așa numitul tratat al frontierelor, dintre S.U.A., Anglia, Franța, Italia, Japonia pe de o parte și România, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, Polonia, Cehoslovacia pe de altă parte. Tratatul era în fond o completare a Tratatelor de la Trianon și Saint Germain, care consfințeau dispariția Imperiului Austro-Ungar, iar statele învingătoare, succesoare ale fostei duble monarhii, își recunoșteau și garantau reciproc granițele lor⁴⁹⁷.

Preambulul tratatului preciza că acest document avea scopul „să asigure suveranitatea României, Poloniei, Statului sârbo-croato-sloven asupra teritoriilor care le sunt în mod respectiv recunoscute”. Articolul 1 al Tratatului delimita frontierele Poloniei, iar articolul 2, pe cele ale Cehoslovaciei. În articolul 3 se arăta că, „Înaltele părți contractante recunosc suveranitatea României asupra teritoriilor delimitate de frontierele de mai jos”. La punctul 6 al acestui articol era fixată granița cu Galiția Orientală, de fapt cu Polonia, căreia i se recunoștea dreptul de suveranitate asupra acestei provincii⁴⁹⁸.

⁴⁹⁴ Radu Economu, *op. cit.*, p. 130–132.

⁴⁹⁵ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. VIII ..., p. 12.

⁴⁹⁶ *Traité de Paix entre les Puissance Allies et L'Autriche. Protocoles et Declaration. Signés à Saint-Germain en Laye le 10 septembre 1919*, Bucarest, 1920.

⁴⁹⁷ Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ...*, p. 221–222.

⁴⁹⁸ N. Dașcovici, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional*, Iași, 1936, p. 25–29.

6. Tratatul de alianță româno-poloneze

În cadrul eforturilor de consolidare a granițelor realizate după destrămarea Austro-Ungariei, statele succesoare acesteia au demarat o activitate de realizare a unei alianțe internaționale. Rezultatul a fost cel de constituire în anul 1921, a Micii Înțelegeri (Cehoslovacia, Iugoslavia și România). În aceste planuri a existat intenția de a integra și Polonia și Grecia. Take Ionescu a efectuat în acest sens o călătorie la Varșovia. Polonia a refuzat ideea aderării la proiectata alianță din pricina litigiilor teritoriale cu Cehoslovacia, dar a agreat ideea unei alianțe cu România cu scopul protejării frontierelor lor răsăritene. Marele Stat Major român l-a delegat pe Ion Antonescu să efectueze o vizită la Varșovia și în răspuns generalul Tadeusz Rozwadowski, șeful Marelui Stat Major polonez a vizitat Bucureștiul. Rezultatul a fost semnarea la 3 martie 1921 la București, a unei Convenții de alianță defensivă și a unei Convenții militare între cele două state⁴⁹⁹.

Prin alianța defensivă cele două state se angajau să se ajute în caz că ar fi fost atacate la granițele lor răsăritene. Semnatarile nu puteau să încheie o alianță cu vreun stat al Puterilor Centrale, fără încuviințarea celui alt stat. Convenția rămânea secretă până la semnarea unui tratat de pace între Polonia și Rusia sovietică. Convenția militară fixa anumite detalii tehnice: 14 divizii de infanterie și două de cavalerie urmau să fie concentrate în 18–24 de zile de la data mobilizării lor, fiecare armată își păstra comandamentul, cu excepția cazului în care anumite unități trebuiau să opereze în cealaltă zonă militară, se creau organisme care asigurau legătura între cele două state majore⁵⁰⁰.

Vizitele reciproce la cel mai înalt nivel au consolidat relațiile româno-poloneze. Astfel, în septembrie 1922, Josef Pilsudski, era primit la castelul Peleş din Sinaia de regele Ferdinand. Cu acea ocazie, oaspetele polonez surprindea în discursul său temelia colaborării celor două state: „Veriga care leagă Polonia de România constă în faptul că ambele țări au ieșit din chingile marii conflagrații mondiale, România-unită și Polonia – reînviată”⁵⁰¹. În anul următor regele Ferdinand și regina Maria au vizitat Polonia. Președintele Poloniei, Stanislaw Wojciechowski arăta că „Alianța polono-română formează cadrul solid al unei colaborări care are drept țintă menținerea și

⁴⁹⁹ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. VIII ..., p. 432–433.

⁵⁰⁰ Convenția militară a fost semnată de șefii celor două state majore, generalii Constantin Cristescu și Tadeusz Rozwadowski (*Ibidem*, p. 434).

⁵⁰¹ Daniel Hrenciuc, *Vizitele regilor României în a doua Republică Poloneză (1923–1937)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015, p. 33.

consolidarea păcii...”, iar Ferdinand ținea să exprime chiar „pe pământul Poloniei Restituta, prietenia nezdruncinată a poporului român...”⁵⁰².

O nouă pagină în colaborarea româno – poloneză s-a realizat în anul 1925 când s-a semnat un acord între Marile State Majore iugoslav, polonez și român pentru tranzitul materialelor de război între cele trei state (București, 26 noiembrie 1925), semnatarii angajându-se să-și îmbunătățească rețelele de cale ferată.

În anul 1926, s-a semnat un Tratat de Alianță între România și Polonia (26 martie). Era în fond o prelungire a înțelegerilor din anul 1921, și o adaptare la principiile Pactului Societății Națiunilor. Prin tratat cele două state se angajau să se ajute reciproc în fața oricărei agresiuni externe, să-și apere independența națională și integritatea teritorială. Comparativ cu înțelegerile din 1921, sfera de protecție și intervenție a fost extinsă, referindu-se la agresiunea provenită din orice parte. Convenția militară semnată concomitent, analiza alternativele evitării producerii unui handicap militar în cazul unei inițiative strategice din partea unui agresor (inclusiv prin cooperarea industriilor de apărare). Clauzele acordului semnat în anul 1925, erau considerate parte integrantă a Tratatului⁵⁰³. (În anul 1931, la Geneva s-a semnat prelungirea pe încă cinci ani a tratatului⁵⁰⁴. Ultima reînnoire s-a realizat în anul 1936⁵⁰⁵).

La 26 ianuarie 1928, Polonia și România au semnat la București o convenție de frontieră prin care se recunoștea drept graniță, vechea linie istorică dintre Bucovina și Galiția, existentă înainte de raptul din 1775⁵⁰⁶.

Lucrările s-au desfășurat între 20 și 26 ianuarie, la Ministerul de Externe, în cinci ședințe plenare, conduse de Alexandru Iacovake, ministru Plenipotențiar. Delegația română a avut în frunte pe Alexandru N. Iacovake, iar din comisie au mai făcut parte: Nicolae Flondor, colonelul George Drăgănescu în calitate de delegat tehnic, comandantul George Cosma, secretar al delegației și Ion Pușcă, atașat al Legației de la Varșovia. Delegația poloneză a fost compusă din Leon Wasilewski, ministru Plenipotențiar, conducător al delegației, Tassilo Krumpell O'Connor, inginerul J. Medynski, delegat tehnic, inginerul S. Knapik și Alexandre Cybulsky secretar al delegației.

Procesul verbal al celei de a cincea conferințe plenare, din 26 ianuarie 1928, evidențiază faptul că avuseseră loc negocieri pe tema graniței comune

⁵⁰² *Ibidem*, p. 40.

⁵⁰³ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. VIII ..., p. 434–435.

⁵⁰⁴ *Ibidem*, p. 464.

⁵⁰⁵ Daniel Hrenciuc, *Vizitele regilor României ...*, p. 25.

⁵⁰⁶ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 106.

și în anul precedent, pe care prezenta convenție le integra. Astfel, la 27 mai 1927, se acceptase punctul de confluență triplă între România, Polonia și Cehoslovacia (vârful Stog, 1655 m). Pe parcursul negocierilor, partea română și-a susținut interesul de a-și asigura căile de comunicații între Bucovina și Maramureș.

Convenția româno-poloneză fixa în detaliu traseul frontierei, degajându-se grosso-modo, o atitudine cooperantă și comprehensivă. Spre exemplu, în fixarea frontierei între satele Orășeni din România și Kaluczyn din Polonia, în cazul în care linia cadastrală coincidea cu împrejmuirile/gardurile sâtenilor, granița urma să fie trasată încât să dea posibilitatea locuitorilor să poată circula pe teritoriul țării respective. Pentru anumite mici segmente de frontieră situate de-a lungul apelor curgătoare, unde cursul era neregularizat, comisii de experți în probleme fluviale urmau să decidă. Partea română insista ca șoseaua Hriniava-Copilaș să fie reconstruită în termen de patru ani, iar delegația poloneză se angaja să insiste pe lângă guvern ca lucrarea să fie finalizată în cinci ani. Un alt punct arăta că Polonia renunța la terenul litigios situat la sud de râul Munceluș. Convenția era însoțită de 18 anexe care erau considerate parte integrantă a documentului. Textul convenției a fost întocmit în limba franceză în două exemplare și a fost semnat de șefii celor două delegații⁵⁰⁷.

7. Concluzii

În concluzie putem spune că polonezii s-au stabilit natural în Bucovina așa cum se produce acest fenomen de contagiune în zonele de intersectare a culturilor. Acest proces s-a intensificat după anexarea Bucovinei, Imperiului Habsburgic. Polonezii au venit aici, s-au integrat și au avut relații de bună cooperare cu românii și celelalte naționalități din provincie.

În anul 1918, polonezii au aderat necondiționat și au susținut unirea Bucovinei cu România. Cele două state au construit relații de bună cooperare și înțelegere. Vizitele la cel mai înalt nivel au consolidat aceste relații. România și Polonia au constituit o zonă de securitate și stabilitate în regiunea central-răsăriteană a Europei interbelice.

⁵⁰⁷ *Ibidem*, p. 270–275.

IV.2. ANIVERSAREA UNUI AN DE LA UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA REFLECTATĂ ÎN PRESA VREMII

1. *Introducere*

Basarabia a fost prima provincie românească, din cele aflate în afara granițelor naționale care s-a unit cu România. Unirea Basarabiei s-a realizat la 27 martie/9 aprilie 1918⁵⁰⁸. Această unire s-a înfăptuit într-un context intern și extern deosebit de complicat, determinat de mersul evenimentelor militare pe frontul estic al războiului mondial⁵⁰⁹. Pe cât de dificilă a fost realizarea unirii acestei provincii la Patria mamă, pe atât de semnificativă a fost aceasta. Ea a redat speranța și a îmbărbătat. Ea a declanșat procesul unificator național. A adus sevă și energie și a dat sens tuturor acțiunilor de unificare.

Marele pas realizat la 27 martie/9 aprilie 1918 trebuia consolidat și în interior și în exterior. În interior, pe lângă activitatea legislativă desfășurată la Centru, era foarte importantă consolidarea și unificarea spirituală la nivelul conștiinței individuale și colective. „Solidaritatea politică”⁵¹⁰ trebuia să conducă la solidaritatea mulțimii conștiințelor. Aici presa, acțiunile concrete desfășurate la nivel local, regional și național erau determinante. Pe plan extern, consolidarea trebuia să vină prin recunoașterea internațională a actului unirii în cadrul Conferinței de pace, fapt realizat la 28 octombrie 1920.

Lucrarea noastră și-a propus să surprindă una din multiplele fațete ale modului de consolidare internă a unificării spirituale după momentul 27 martie 1918. Este vorba despre analiza modului în care s-a sărbătorit împlinirea unui an de la unirea Basarabiei cu România. Pentru concretizarea acestui demers am urmărit un segment însemnat din publicațiile vremii, reprezentat de ziarele: „Universul”, „Adevărul”, „Dimineața”, „Viitorul”, „Opinia”, „Mișcarea”, „Neamul Românesc” etc. Chiar dacă investigația noastră nu a putut cuprinde întreaga presă a vremii (presa militară, ecleziastică, locală etc.) ea va reuși să creioneze, sperăm, o imagine sugestivă a acestui aspect.

⁵⁰⁸ Vezi Ion Agrigoroaiei, *Unirea Basarabiei*, în *Academia Română, Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independență la Marea Unire (1878–1918)*, Coordonator: Acad. Gheorghe Platon, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 480–498; Ion Agrigoroaiei, *Iașii și Unirea Basarabiei cu România, (27 martie/9 aprilie 1918)*, Editura Junimea, Iași, 2018, p. 65–112.

⁵⁰⁹ Vezi Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*, vol. II, Text stabilit de Costin Kirițescu, Mircea N. Popa și Lucia Popa, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 190–335.

⁵¹⁰ Gheorghe Iacob, *România în epoca modernizării (1859–1939)/Towards a Modern Romania (1859–1939)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013, p. 77–80.

2. Presa critică modul de organizare a aniversării

Momentul împlinirii unui an de la unirea Basarabiei cu România a fost prezent în paginile ziarelor. O parte din presa vremii considera că guvernul nu s-ar fi implicat la nivelul așteptărilor în organizarea unor manifestări de amploare, acest fapt fiind criticat destul de sever. Între publicațiile care s-au situat pe o astfel de poziție au fost în special ziarele „Dimineața”, „Adevărul” dar și „Neamul Românesc” și în mod aproape firesc am spune, reprezentanții Partidului Conservator, de opoziție.

Astfel, ziarul „Dimineața” imputa într-un subtitlu intitulat *Indiferență*, neimplicarea guvernului național-liberal în omagierea aniversării unirii Basarabiei, considerând-o drept scandalosă. „Totul a fost o improvizație pripită, ca să poată scăpa de o obligație plictisitoare. Nimic nu a fost pregătit”. Mai mult, „miniștrii basarabeni n-au fost înștiințați și [au fost – n. ns. – Gh. C.] aduși de acasă în ultimul moment de către agenții de poliție”. În același timp, contramandarea și apoi organizarea manifestației de la Teatrul Național a făcut ca profesorul Haneș să vorbească în două locuri în aceeași zi⁵¹¹.

Destul de caustic a fost și „Neamul Românesc” care conferea evenimentului caracteristica unei improvizații a guvernanților și deplângea în mod voalat neinvitarea unor personalități recunoscute care să conferențeze despre însemnătatea evenimentului. „În fața obișnuitului public adus pentru a da numărul, oficialitatea s-a muncit să înfiripe în cea mai mare pripă o contrafacere festivă, prinzând pe unde i-a întâlnit: bieți studenți și un profesor secundar cu rosturi la altă sărbătoare, un cor școlar gata totdeauna și câteva ciripiri teatralo-comemorative: iată serbarea”⁵¹².

La rândul său, „Adevărul” critica neparticiparea oficialităților centrale la evenimentele organizate în provincie. „La Chișinău e azi serbarea anului de alipire a Basarabiei și totuși oaspeții cei mari, «mult așteptați» din țara mamă s-au răzgândit în ultima clipă și nu se mai duc acolo”⁵¹³.

În presa vremii era inserată și opinia lui Alexandru Marghiloman, primul ministru din perioada unirii Basarabiei cu România, care deplângea „faptul că guvernul nu a organizat festivități oficiale de omagierea evenimentului”⁵¹⁴.

⁵¹¹ *Aniversarea alipirii Basarabiei*, „Dimineața”, 29 martie (11 aprilie) 1919.

⁵¹² E. Ciuceanu, *Sărbătorirea Unirii Basarabiei – la Teatrul Național*, „Neamul Românesc”, 29 și 30 martie 1919.

⁵¹³ *Politicienii și Basarabia*, „Adevărul”, 29 martie/11 aprilie 1919.

⁵¹⁴ *Aniversarea Unirii Basarabiei, Conferința de la Clubul Progresist*, „Universul”, 29 martie (11 aprilie) 1919.

3. Presa subliniază importanța Unirii

Lăsând la o parte criticile inerente, am zice, oricărei manifestări de acest gen, și acestea din motive și interese deosebite, chiar dacă ele au fost în parte justificate și s-au suprapus realității momentului, toată presa însă, a subliniat la unison importanța actului de la 27 martie 1918. Spunem că atitudinea de critică era justificată doar parțial, având în vedere complexitatea extraordinară a situației și comandamentele complexe cărora guvernul trebuia să le facă față.

Unirea Basarabiei cu Patria mamă, sublinia ziarul „Universul”, s-a făcut în contextul impunerii de către „trufașul cuceritor teuton” a dureroasei păci de la Buftea. Această unire „a adus o nespūsă mângâiere durerilor noastre vremelnice, fiind prevestitor unor zile de bucurie”, reprezentând efectiv „o rază de soare” pe orizontul așteptărilor noastre. Ea a făcut să se întrezărească victoria finală, pentru că „au venit spre noi și ceilalți frați ai noștri [...], și cu toții, laolaltă, într-un suflet și un cuget au creat România Mare”⁵¹⁵.

Ca „o piatră funerară” era definit contextul armistițiului și al păcii separate, de către redacția ziarului „Adevărul”, în care s-a produs mărețul eveniment din martie 1918. „Au fost atunci zile de luminoasă bucurie, potopită de razele norocului ce se oprea o clipă și asupra neamului de iobagi fără noroc grămădiți într-o îndârjită împotrivire contra sorții, pe pământul răscolit de tranșee și morminte al Moldovei”. Odată cu 27 martie 1918, „România începe să-și destindă plămâni respirând aerul primăvărat al unei alte vieți în cuprinsul larg de la Nistru până la Tisa”⁵¹⁶.

Importanța Unirii era subliniată și în paginile ziarului „Dimineața” care arăta că în sfârșit, „Frații regăsiți s-au întâlnit și și-au întins mâinile”. Acest fapt a devenit posibil, întrucât „Înainte de războiul european, noi nu cunoșteam aproape nimic din viața intimă a Basarabiei. Basarabienii, trăiți sub cnutul țarismului rusesc, n-au avut nici ei puțința să ne cunoască”. Astăzi, urmare a evenimentului săvârșit în anul precedent „între Nistru și Carpați frontiera nenorocită a Prutului nu mai e decât o depărtată amintire”⁵¹⁷.

Unirea Basarabiei a fost percepută ca „primul pas pentru începutul României Mari”⁵¹⁸ și de către ziarul „Opinia” din Iași.

Presa vremii sublinia faptul că de la evenimentul unirii s-a scurs deja un an, un interval scurt la scară istorică, dar foarte important în curgerea

⁵¹⁵ „Universul”, *Aniversarea Unirii Basarabiei*, „Universul”, 28 martie (10 aprilie) 1919.

⁵¹⁶ „Adevărul”, *Basarabia*, „Adevărul”, 28 martie/10 aprilie 1919.

⁵¹⁷ N. C., *Basarabia noastră*, „Dimineața”, 28 martie (10 aprilie) 1919.

⁵¹⁸ Vir, *O sărbătoare moldovenească*, „Opinia”, Ziar politic cotidian, 27 martie 1919.

clipelor momentului. Acel interval prin eforturile de consolidare internă și externă a făcut ca unirea să devină „tot mai trainică”⁵¹⁹ în realitățile politice ale statului român dar și în conștiința națională a fiecărui cetățean. Timpul scurs, arăta ziarul ieșean „Mișcarea”, a fost „Un an de când graiul românesc răsună nestăvilit până la Nistru, de când colonii de moldoveni pribegi nu mai pleacă în Siberia, de când victimele unei împilări de un veac se bucură de libertate, egalitate, frăție”⁵²⁰.

Acest an a fost și plin de greutate și de tot felul, dar cu eforturi și cumpătare ele au fost surmontate. Între problemele foarte spinoase s-au înscris și cele de consolidare a noilor fruntarii:

„Un an de lupte neîntrerupte. La Nistru contra bolșevicilor, la Hotin contra germanilor, înăuntru contra agenților semănători de anarhie și dezordine. – Am ieșit victorioși. Am asigurat pământul pe care l-am smuls din mâinile asupritorilor, contra năvălirilor aducătoare de foamete și ruine – am restabilit ordinea dând un nou avânt țării și, curățind rugina ce o așezase regimul întunericului peste plaiurile mănoase ale Basarabiei sfinte, am dat o nouă strălucire numelui de român”⁵²¹.

Publicația mai sus amintită își îndrepta atenția către cei care s-au jertfit pentru împlinirea acestor idealuri atât de sfinte, atât în timpul războiului mondial, cât și după încheierea acestuia. Ei primeau binecuvântarea contemporanilor. „Gândul ni se întoarce la grelele încercări peste care treceam, când pentru prima oară, eroii care sângeraseră pe toate fronturile, duceau tricolorul peste Prut, făcând să răsunе din nou, după o sută de ani, glas de român în urechea acelora care nu mai nădăjduiau să-l audă”⁵²².

Nu erau neglijați cărturarii transilvăneni⁵²³, care cu o conștiință ascuțită în apărarea individualității naționale în fața tendințelor de aplatizare națională promovate de Austro-Ungaria au contribuit cu o energie și un patos admirabile la trezirea mândriei naționale în Basarabia. „Binecuvântați fie acei apostoli transilvăneni care goniți de dușman de la căminele lor, cu moartea în suflet în fața spulberării momentane a visului de dezrobire a Ardealului,

⁵¹⁹ „Universul”, *Aniversarea Unirii Basarabiei*, „Universul”, 28 martie (10 aprilie) 1919.

⁵²⁰ *Realipirea Basarabiei. După un an*, „Mișcarea”, Ziar Național Liberal Cotidian, 27 martie 1919.

⁵²¹ *Ibidem*.

⁵²² *Ibidem*.

⁵²³ A se vedea, spre exemplu, Mihai Teodor Nicoară, *Onisifor Ghibu și „Astra” basarabeană*, în Gheorghe Negustor, Mircea-Cristian Ghenghea (editori), *De la Imperiu la Regat. Români basarabeni și Marele Război*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018, p. 202–225.

neabătuți de primejdiile ungerimii victorioase, propovăduiau adevărul și readuceau la conștiința națională fiii regăsiți ai unui neam nedreptățit⁵²⁴.

Au fost subliniate, în mod justificat și chiar reparatoriu, meritele deosebite ale Iașului și Chișinăului în realizarea actului de unire a Basarabiei cu România, și a actelor care au urmat. „Iașul, – care în 1912 a îmbrăcat doliul pentru a răspunde festivităților pe care un țar inconștient le organizase la Chișinău sărbătorind o predare nedemnă – îmbracă azi haina veseliei pentru a serba împlinirea unui an de la întregirea Moldovei”. La Iași, unde colinele Basarabiei se vedeau în zare, și unde sosiseră tinerii basarabeni, dornici de instruire, se exprima de pretutindeni credința că „sângele ne unește” și că „nimeni, niciodată nu ne va mai putea despărți”⁵²⁵.

Ideea acestei solidarități „inter-moldave” apărea cu și mai multă claritate în paginile ziarului „Opinia”. Acesta consemna: „Iașul și Chișinăul, orașe indisolubil unite de aici înainte, o pregătise, va arăta lumii că timp de un an n-am stat degeaba și că acea unire sufletească pe care am dorit-o cu toții, s-a îndrumat pe calea cea bună”. Și pentru mai multă putere de convingere se făcea recurs la istorie, amintindu-se că „Noi cei de aici am dat Unirea Principatelor ...” și că acest exemplu nu a rămas fără urmări întrucât, ulterior „Așa au făcut și basarabeni, tot așa bucovinenii și transilvănenii”⁵²⁶.

Apelul la unitate, speranța și încrederea în viitor erau puternice, presa militând și îndemnând constant la consolidarea solidarității naționale. Dovedind maturitate și realism, publicațiile vremii arătau, chiar în condițiile în care „viața noastră de stat nu este ideală nici peste Prut, nici dincoace de Prut”, nu trebuia abandonată credința în idealul național. Victoria finală va veni și aceasta va încununa „lupta democrației românești împotriva rămășițelor oarbe și sterpe ale forțelor reacționare, [iar] noi avem dreptul să sărbătorim în inimile noastre aniversarea unirii Basarabiei și să trimitem cetățenilor de peste Prut cuvântul nostru de încredere și de siguranță”⁵²⁷.

Se recunoștea faptul că în perioada post unionistă „s-au săvârșit greșeli”⁵²⁸, inerente unele din ele, complexului proces de reintegrare a provinciei în structurile administrative românești⁵²⁹. Altele puteau fi evitate ori curmate

⁵²⁴ *Realipirea Basarabiei. După un an*, „Mișcarea”, Ziar Național Liberal Cotidian, 27 martie 1919.

⁵²⁵ *Ibidem*.

⁵²⁶ Vir, *O sărbătoare Moldovenească*, „Opinia”, Ziar politic cotidian, 27 martie 1919.

⁵²⁷ N. C., *Basarabia noastră*, „Dimineața”, 28 martie (10 aprilie) 1919.

⁵²⁸ *Ibidem*.

⁵²⁹ A se vedea spre exemplu, Ion Agrigoroaiei, *România interbelică*, volumul I, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2001, p. 236; Gheorghe Calcan, *Unificarea*

din acel moment și ziarul „Adevărul” incrimina „noianul de lăcuste pe care le-a repezit oligarhia românească asupra Basarabiei”⁵³⁰.

Apelul „să învingem împreună” nu reprezenta o simplă formulă stereotipică, ci convingerea că numai astfel se putea asigura consolidarea unității naționale. Chemarea era adresată tuturor: țărani, minoritari, dar mai ales „intelectualilor din Basarabia”, pentru că ei „pot aprecia mai simțitor decât alții ce înseamnă absolutismul țarist, înăbușirea gândirii, sugrumarea limbii naționale [și de aceea] le spunem: ați fost martorii mării revoluții rusești, ați trăit-o, ați făcut-o, veniți acum lângă noi, să contribuiți cu experiența și cu munca voastră la reclădirea și la aerisirea României democratice de mâine”⁵³¹.

Consolidarea unității naționale, realizarea unei uniuni sufletești la scara întregului edificiu statal realizat în anul 1918, aniversarea unirii fiecărei provincii constituiau mesaje puternice transmise nu numai mediului intern ci și celui extern. „Era nevoie ca în fața Areopagului European, adunat la Paris, să dăm acest exemplu de unire sinceră” – conchidea ziarul „Opinia”⁵³².

Cu ocazia împlinirii unui an de la Unirea Basarabiei, chiar în ziua de 27 martie 1919, ziarul „Mișcarea” relua discursul rostit de regele Ferdinand, cu ocazia primirii delegației basarabene venită la Iași pentru a remite suveranului Actul Unirii⁵³³. Cu acea ocazie, regele îi saluta pe frații de peste Prut, subliniind că „Sărbătorim astăzi înfăptuirea unui vis care de mult zăcea în inimile tuturor românilor de dincolo și de dincoace de apele Prutului [...] V-ați alipit în timpuri grele pentru Țara-Mumă, ca un copil tânăr, însă cu inima adevărat românească”⁵³⁴. Evident, scopul reproducerii acestui discurs era acela de rememorare a unor momente înălțătoare, dar și de îmbărbătare a curajului, eforturilor și optimismului în opera de consolidare a unității naționale.

Semnificative sunt și unele telegrame de felicitare între unii din liderii zilei și în același timp ai momentului unionist, adresate cu ocazia aniversării. Astfel, în ziua de 27 martie 1919, I. I. C. Brătianu a trimis lui I. Inculeț

administrativă a României întregite (1918–1925). Integrarea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei în structurile administrației românești, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, p. 68–69.

⁵³⁰ *Basarabia*, „Adevărul”, 28 martie/10 aprilie 1919.

⁵³¹ N. C., *Basarabia noastră*, „Dimineața”, 28 martie (10 aprilie) 1919.

⁵³² Vir, *O sărbătoare Moldovenească*, „Opinia”, Ziar politic cotidian, 27 martie 1919.

⁵³³ A se vedea pentru acest aspect Ion Agrigoroaiei, *Unirea Basarabiei cu România în presa vremii, 1918*, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 1999, p. 78–81.

⁵³⁴ M. S. *Regele și Unirea Basarabiei*, „Mișcarea”, Ziar Național Liberal Cotidian, 27 martie 1919.

fostul președinte al Sfatului Țării (în numele partidului pe care-l reprezenta) o telegramă în care le ura basarabenilor un tradițional *Bine ați venit fraților*. El nu uita să puncteze puternicul impact pe care l-a avut asupra destinului românesc actul Unirii Basarabiei, arătând că „Din Chișinău raze de lumină trainică pătrund în casa noastră”, chiar dacă pentru moment această casă comună era încă „așa crud cernită”⁵³⁵.

În aceeași zi, fruntașul basarabeian Daniel Ciugureanu îi trimitea la Paris unde reprezenta interesele țării la Conferința de Pace⁵³⁶, primului ministru I. I. C. Brătianu o telegramă de omagiere din partea populației basarabene a meritelor trecute și prezente ale acestuia în privința unirii provinciei dintre Prut și Nistru și a consolidării acestei uniri. Semnatarul telegramei își exprima recunoștința față de decizia din ianuarie 1918⁵³⁷, „care poruncind armatelor române, să treacă Prutul”, a „mântuit acum un an de flagelul distrugerii bolșevice” întregul spațiu basarabeian. Brătianu era rugat concomitent, „să fiți interpretul recunoștinței sale nemărginite [a populației basarabene – n. ns. – Gh. C.] către reprezentanții tuturor puterilor aliate pentru înaltul ajutor ce ne-au dat întru liberarea de sub tirania străină și unirea cu Patria mamă”⁵³⁸.

⁵³⁵ Iată textul integral al acestei telegramme: „Din Chișinău raze de lumină trainică pătrund în casa noastră, pentru moment așa crud cernită. După o prea lungă despărțire de când soarta nemiloasă dar vremelnică a armatelor făcuse din Prut graniță între frați, vocea sângelui, legea firească a neamurilor care singură clădește trainic, vă readuce pentru totdeauna între noi.

În numele Partidului Național Liberal vă zic: *Bine ați venit fraților*.

Unirea sufletelor și a puterilor în zilele de răstriețe ca și în zile de fericire, va fi pentru poporul nostru cea mai temeinică cheazășie a țării și a propășirii sale. Ion Brătianu”. (*Documente istorice. Partidul liberal și actul de la 27 martie 1918*, „Mișcarea”, Ziar Național Liberal Cotidian, 27 martie 1919).

⁵³⁶ Vezi spre exemplu, Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace de la Paris-Versailles, 1919–1920. Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, Editura Mega, Cluj Napoca, 2013.

⁵³⁷ Vezi nuanțări interesante asupra acestui aspect în Eugen-Tudor Sclifos, *Franța și intrarea armatei române în Basarabia (1918)*, în Gheorghe Negustor, Mircea-Cristian Ghenghea (editori), *op. cit.*, p. 187–201.

⁵³⁸ Textul integral al telegrammei este următorul: „Astăzi 27 Martie, sărbătorind actul prin care Basarabia a reintrat pentru totdeauna în hotarele patriei, norodul român dintre Prut și Nistru, își aduce aminte cu recunoștință de Primul Ministru al Țării, care poruncind armatelor române, să treacă Prutul, l-a mântuit acum un an de flagelul distrugerii bolșevice și care astăzi apără cu atâta înțelepciune integritatea României Mari în sfatul suprem al lumii civilizate.

Trimițându-vă în numele întregului norod omagiul Provinciei dintre Prut și Nistru, vă rugăm Doamnă Prim Ministru, să fiți interpretul recunoștinței sale nemărginite, către

După unirea Basarabiei cu România, presa internă a publicat fotografiile mai multor fruntași politici basarabeni și imaginea unora din cetățile renumite ale Basarabiei ca un demers firesc de a se cunoaște și de a se populariza spiritualitatea spațiului dintre Prut și Nistru. În etapa omagierii aniversării unui an de la unirea Basarabiei au fost publicate fotografiile lui Pantelimon Halippa, prezentat „Șeful Partidului Țărănesc, care a luptat pentru liberarea Basarabiei și a colaborat la înfăptuirea actului unirii”⁵³⁹ și a lui Daniel Ciugureanu, cu prezentarea „Ministru fără portofoliu care a făcut parte din toate guvernele ce s-au succedat de la alipirea Basarabiei”⁵⁴⁰. De asemenea, au fost publicate fotografiile Cetății Albe și ale Hotinului⁵⁴¹.

4. Festivitățile aniversării

Parcursirea paginilor ziarelor epocii ne ajută să reconstituim filmul omagierii actului din 27 martie 1918. Acesta a fost complex, cuprinzând acțiuni la nivel național, cu caracter laic și religios începând cu Bucureștiul și capitalele provinciilor istorice, continuând cu orașele și localitățile rurale, ori întrunirile cluburilor politice.

4.1. București. La București, în dimineața zilei de 27 martie 1919, la Mitropolie s-a oficiat un Te Deum. Ziarul „Universul” relatează că Provinciile unite, Basarabia, Bucovina și Transilvania au fost reprezentate la această ceremonie prin câte o delegație. Între participanți semnalăm prezența miniștrilor: Ion Inculeț, Constantin Argetoianu, Vasile Goldiș, Ștefan Ciceo Pop și Ion Nistor. La finalul ceremoniei aceștia au fost ovaționați de elevii școlilor din oraș⁵⁴².

În după amiaza aceleiași zile, la Teatrul Național a fost organizat „un mare festival național” de către profesorii din învățământul secundar, la care a participat „un public enorm”. Au fost prezenți miniștrii Constantin Argetoianu, Daniel Ciugureanu, Vasile Goldiș, Ion Inculeț, Ion Nistor. Mai

reprezentanții tuturor puterilor aliate pentru înaltul ajutor ce ne-au dat întru liberarea de sub tirania străină și unirea cu Patria noastră”. Dr. D. Ciugureanu. (*Unirea Basarabiei. Telegrama d-lui dr. Ciugureanu trimisă la Paris, Primului Ministru d-l I. I. C. Brătianu*, „Mișcarea”, Ziar Național Liberal Cotidian, 1 aprilie 1919).

⁵³⁹ *Conducătorii poporului basarabean*, „Adevărul”, 28 martie/10 aprilie 1919.

⁵⁴⁰ *Fruntașii Basarabiei*, „Dimineața”, 28 martie (10 aprilie) 1919.

⁵⁴¹ *Vederi din Basarabia, Ruinele Cetății Albe*, „Adevărul”, 28 martie/10 aprilie 1919; *Vederi din Basarabia, Ruinele Cetății Hotinului*, (fotografie), „Dimineața”, 28 martie (10 aprilie) 1919.

⁵⁴² *Aniversarea Unirii Basarabiei*, „Universul”, 29 martie (11 aprilie) 1919; *Aniversarea alipirii Basarabiei. Te Deumul de la Mitropolie*, „Dimineața”, 29 martie (11 aprilie) 1919.

multe ansambluri corale au interpretat diverse piese muzicale patriotice. A vorbit despre semnificația momentului profesorul Vasile Haneș, care a insistat asupra păstrării specificului național în provincie, împotriva vicisitudinilor vremii, și a adus un frumos elogiu țăranului și sufletului basarabean. Concomitent, oratorul a realizat o prezentare a mai multor scriitori basarabeni ilustrându-le activitatea prin versuri și pasaje de proză. În discursul său, V. Haneș a făcut și precizarea „că la această operă sfatul basarabean era prezidat de d. Inculeț, ministru de azi.

În momentul în care conferențiarul rostește numele d-lui Inculeț, sala se scoală în picioare și face ovațiuni prelungite ministrului basarabean care se află într-o logie din față. E un moment înălțător”⁵⁴³.

Au luat apoi cuvântul: studentul basarabean Vladimir Bocoș, fost deputat (care a adus salutul confrăților săi), Ion Țețu, președintele Cercului studențesc din Transilvania (care a salutat „cu bucurie sfărâmarea jugurilor străine”, și a arătat că „Suferințele elementului românesc din fosta monarhie habsburgică au fost nesfârșit de mari”), studentul bucovinean D. Catciuc (care a arătat că „îndeplinirea visului de aur al românimii de pretutindeni este momentul culminant în viața unui neam”), studentul macedonean Luța, prezentat de ziarul „Universul” ca fiind reprezentant al „cele mai oropsite ramuri a neamului românesc” (care a subliniat satisfacția generală a înfăptuirii acestui ideal), Petrescu Zoița, student al Vechiului Regat (care a subliniat sentimentul unității românești). Festivitatea deschisă prin Imnul Regal, s-a încheiat prin interpretarea Imnului Basarabiei, Tricolorului, Horei Unirii și Poemei Unirii.

Concomitent cu manifestarea de la Teatrul Național, la Ateneul Român, cu aportul aceuiași corp profesoral secundar s-a omagiat evenimentul unirii Basarabiei prin „lecturi, coruri și recitări de versuri, într-o atmosferă de caldă însuflețire”⁵⁴⁴.

4.2. Chișinău. Aniversarea unirii Basarabiei a fost omagiată și la Chișinău. „Serbările de azi au fost grandioase”. Au participat reprezentanții guvernului și ai autorităților locale, „toți fruntașii români din întreaga Basarabie, precum și delegații țăranilor din centrele Basarabiei”. S-au ținut cuvântări „înflăcărate și s-a legat încă odată jurământul că revenirea Basarabiei la Patria mamă va fi pentru vecie”⁵⁴⁵.

4.3 Iași. Și la Iași s-au organizat „mari serbări”, festivitățile decurgând „în

⁵⁴³ *Aniversarea alipirii Basarabiei. Festivitatea de la Teatrul Național*, „Dimineața”, 29 martie (11 aprilie) 1919.

⁵⁴⁴ *Aniversarea Unirii Basarabiei*, „Universul”, 29 martie (11 aprilie) 1919.

⁵⁴⁵ *Aniversarea Unirii Basarabiei*, În provincie, „Universul”, 29 martie (11 aprilie) 1919.

chipul cel mai entuziast”. Presa centrală și locală a oferit detalii interesante despre aceste momente. Dimineața la Mitropolie a fost un Te Deum la care au participat reprezentanții autorităților locale, școlilor, asociațiilor, armatei „și un public imens”. Serviciul religios a fost oficiat de către Mitropolitul Pimen, înconjurat de tot clerul catedralei, iar Corul Mitropoliei a interpretat în mod admirabil câteva concerte religioase.

Apoi „de la Mitropolie s-a format un cortegiu impunător care s-a îndreptat spre Piața Unirii, unde s-au ținut cuvântări înflăcărâte”. Aici „se adunase multă lume”, iar „Muzica militară intona cântece naționale”. Între vorbitori, studentul basarabean G. Năstase. Totul s-a încheiat prin Hora Unirii⁵⁴⁶.

Festivitățile au continuat după amiază la Teatrul Național printr-un program național și artistic caracterizat de presa locală prin cuvintele „grandios” și „măreț”. Omagierea a început prin intonarea Imnului Regal interpretat de către Societățile corale din oraș. Au ținut discursuri despre importanța actului de la 27 martie, profesorul I. Petrovici, de la Universitatea „Al. I. Cuza”, Borgea, Stamboliu și reprezentanții studenților Năstase și Cazacliu. Câteva studenți reprezentând Basarabia, Banatul și Bucovina au recitat. Orchestra simfonică „G. Enescu” a stârnit un „entuziasm de nedescris” prin piesele naționale interpretate. Fetele școlii nr. 10 au prezentat piesa „România Mare” generând admirație și aplauze furtunoase din partea publicului. S-a intonat „Marseilleza” în acompaniament de orchestră „făcându-se manifestații entuziaste pentru Franța și Aliați”. Programul de la Teatrul Național din Iași s-a încheiat prin „Trăiască Regele cântat de cor [și] orchestră; publicul din sală s-a ridicat în picioare manifestând”⁵⁴⁷.

4.4. Cernăuți. Ziua de 27 martie a fost sărbătorită cu mare entuziasm și în Bucovina. La Cernăuți solemnitatea de la Mitropolie a început la ora 11 și a fost oficiată de mitropolitul Vladimir de Repta înconjurat de tot clerul. Au luat parte personalitățile mediului social local în frunte cu primarul, profesori universitari (din care îl evidențiem pe Sextil Pușcariu), reprezentanți ai armatei, ai școlilor, ai societăților studențești „Dacia” și „Junimea”, cu drapelurile lor, un public imens din toate păturile sociale. În cuvântul său, mitropolitul a subliniat durerea pe care frații basarabeni au îndurat-o mai bine de un secol sub stăpânirea rusească. După încheierea acestui moment, unități ale armatei au defilat prin oraș, iar în fața Catedralei colonelul Cănciulescu

⁵⁴⁶ *Ibidem*; *Unirea Basarabiei. Serbarea de azi*, „Mișcarea”, Ziar Național Liberal Cotidian, 28 martie 1919.

⁵⁴⁷ *Aniversarea realipirii Basarabiei. Festivalul de la Teatrul Național*, „Mișcarea”, Ziar Național Liberal Cotidian, 29 martie 1919. A se vedea și *Aniversarea Unirii Basarabiei*, În provincie, „Universul”, 29 martie (11 aprilie) 1919.

a vorbit soldaților despre însemnătatea aniversării unirii Basarabiei cu România⁵⁴⁸.

Interesant este faptul că la Cernăuți s-a conturat în acele momente ideea realizării unui monument al Unirii care să fie înălțat chiar în capitala Bucovinei. Rapid s-a propus alcătuirea unui larg comitet din care au făcut parte: I. Inculeț, D. Ciugureanu, I. Pelivan, primarul Chișinăului V. Herța, Președintele Curții de Apel – Erbiceanu, prefectul județului, directorii școlilor și ai altor autorități din oraș și provincie⁵⁴⁹. Chiar dacă ideea monumentului nu s-a putut concretiza, ceea ce era de altfel destul de dificil în condițiile concrete ale momentului, foarte importantă a fost ideea realizării acestuia, putând astfel să cunoaștem mesaje perceptibile despre starea de spirit și de emulație patriotică a acelor zile.

4.5. În țară. Omagierea acestui moment s-a realizat și la Ploiești. Catedrala „Sf. Ioan” situată în centrul orașului, a organizat un Te Deum. După amiază, toate școlile din localitate au punctat evenimentul, derulând serbări și conferințe privind istoricul Basarabiei⁵⁵⁰.

La nivel național, toate bisericile din țară au omagiat împlinirea unui an de la unirea Basarabiei cu România, printr-un Te Deum⁵⁵¹.

4.6. Mediul studențesc. În relatările ori analizele aniversării basarabene, una din publicații s-a referit la modul în care s-au raportat studenții la acest eveniment. Aprecierile au fost laudative. „Cântau și erau mulți [...], studente și studenți, ieșeni, moldoveni, bucovineni, ardeleni și mulți basarabeni”. Chiar dacă tonalitatea articolului sugera o anumită sensibilitate a acestora spre ideile de stânga („Un basarabeian purta drapelul tricolor pe care stă scris *muncă și unire* ...”), manifestarea și organizarea lor în simbolurile Tricolorului, „roșu la Iași, albastrul Bucureștiul și galbenul Sibiu” nu lăsa nicio îndoială asupra sentimentelor lor patriotice.

Trecătorii i-au admirat, iar soldații și ofițerii le-au salutat stindardele studențești „cum salută drapelele oștirii”. Neîndoielnic, și gesturile spontane își aveau relevanța lor: un bătrân vizitativ i-a salutată, „ridicându-și șapca lui, de pe capra trăsorii”. Ce se petrecea oare, se întreba autorul articolului, martor al evenimentului: „I-am văzut ieri, în treacăt ...”? Răspunsul venea instantaneu: „Era un an de la venirea Basarabiei la Patria mamă”. Iar sentimentul

⁵⁴⁸ *Bucovinenii și Unirea Basarabiei*, „Mișcarea”, Ziar Național Liberal Cotidian, 1 aprilie 1919.

⁵⁴⁹ *Cronica zilei. Monumentul Unirii la Cernăuți*, „Mișcarea”, Ziar Național Liberal Cotidian, 1 aprilie 1919.

⁵⁵⁰ *Aniversarea Unirii Basarabiei*, În provincie, „Universul”, 29 martie (11 aprilie) 1919.

⁵⁵¹ *Ibidem*.

acestui narator s-a metamorfozat în considerație și urare: „Scumpi studenți ai României, studenți, ieșeni, moldoveni, basarabeni și bucovineni, [...], speranța și viitorul țării, să fiți în veci slăviți”⁵⁵².

Aprecieri cu un caracter oarecum exhaustiv asupra festivităților de omagiere a unirii Basarabiei cu România a realizat-o E. Ciuceanu, în „Neamul Românesc”, într-un articol publicat în două ediții consecutive⁵⁵³. Punctând criticile sale la adresa organizării omagierii, el a surprins cu destulă obiectivitate și punctele tari ale acesteia. Astfel, el a evidențiat în mod special participarea tinerilor, spontaneitatea, sinceritatea și patriotismul curat al acestora: „am întâlnit însă acea bucurie curată și cinstită în tineretul școlar, care a însuflețit sărbătoarea și am sorbit cuvinte adevărate, cuvinte sincere de la câțiva studenți, ca reprezentanți ai ținuturilor dezrobite. Ei, da, au spus din inimă cele câteva cuvinte de durere, de prețuire a jertfei și de îndemn la muncă”.

Autorul acestui articol saluta și faptul că în acțiunile derulate nu au fost implicați factorii politici de la București: „O singură bucurie a fost: aceea de a nu fi vorbit niciun *oficios* sau *oficial* din vechiul Regat”.

Concomitent însă el regreta și imputa neimplicarea artizanilor unirii din provinciile reunite: „O părere de rău: că miniștrii Basarabiei, care erau de față, n-au povestit în graiul de acasă lupta pentru unire spre a putea auzi tineretul școlar chiar din gură de luptători cuvinte de faptă și adevăr”⁵⁵⁴.

4.7. Mediile politice. Liberalii aflați la guvernare au punctat acest eveniment cu ocazia întrunirii lor săptămânale de la Clubul liberal. I. G. Duca, ministrul Agriculturii și Domeniilor a realizat o expunere cu caracter istoric asupra evenimentelor din anul 1918. El a subliniat „suferințele basarabenilor sub ruși” și a scos în evidență „tenacitatea patrioților basarabeni” care au avut marele merit că în condițiile impuse de ocupația țaristă, să cultive și să mențină flacăra românismului.

Ministrul liberal a plasat și legat apoi aceste evenimente cu realitățile zilei evidențiind efectul favorabil pe care îl avea aplicarea reformei agrare în Basarabia. Situația externă era însă foarte grea, „amenințarea la hotare este neliniștitoare, dar publicul nu trebuie să se alarmeze, căci guvernul susținut de concursul aliaților, va face față împrejurărilor”⁵⁵⁵. Frunzașul liberal

⁵⁵² Agripa, *27 martie la Iași. Studenții*, „Mișcarea”, Ziar Național Liberal Cotidian, 29 martie 1919.

⁵⁵³ E. Ciuceanu, *Sărbătorirea Unirii Basarabiei – la Teatrul Național*, „Neamul Românesc”, 29 și 30 martie 1919.

⁵⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵⁵ *Situația. Expunerea D-lui ministru I. G. Duca*, „Mișcarea”, Ziar Național Liberal Cotidian,

transmitea un mesaj punctual de încredere în viitorul provinciei, chiar dacă în acel moment „la granița Nistrului situația era tulbură”⁵⁵⁶. Lapidar, realist, dar și ferm și convingător, I. G. Duca afirma: „Pentru definitivă consolidare națională mai trebuie încă luptă”⁵⁵⁷.

Omagierea Unirii Basarabiei s-a făcut și la Clubul Conservator Progresist, patronat de Alexandru Marghiloman. Fostul prim ministru, atât de implicat în unirea Basarabiei⁵⁵⁸ „a evocat tristețea prin care a fost silită să treacă țara în timpul ocupației” cât și „împrejurările diplomatice, cât se poate de grele, pe care le-a învins [...] când a fost chemat să semneze dureroasa dar impusa pace de la București”.

După ce Marghiloman a deplâns faptul că guvernul nu a organizat festivități oficiale de omagiere a evenimentului, a reliefat câteva aspecte ale procesului unirii. Fostul premier își amintea de „solemnitatea de la Chișinău, primirea la început rece pe care a avut-o în capitala Basarabiei, peripețiile prin care a trecut guvernul de atunci în fața pretențiilor contestabile ale Ucrainei [...], importanța solemnității de la Iași când Basarabia a înmănat guvernului român actul Unirii”. Marghiloman nu uita să puncteze faptul că el a „prezidat la înfăptuirea unirii”, că într-adevăr aceasta a fost adusă de „spiritul vremii”, însă nu se putea neglija faptul că „mărețul act a fost realizat prin mijlocirea diplomatică a guvernului de atunci”. Fără realizarea actului din 27 martie 1918, „nu s-ar fi putut înfăptui [...], opera de atracție firească a celorlalte provincii românești”. C. C. Arion, fostul ministru de externe al guvernului Marghiloman întârea spusele antevorbitorului său cu argumente din contextul relațiilor avute de acest guvern cu ministrii de externe ai Austro-Ungariei și Germaniei⁵⁵⁹.

4.8. Contextul extern. Contextul extern în care se desfășura omagierea evenimentului unirii Basarabiei, nu era deloc liniștitor. O spunea explicit I. G. Duca la Clubul liberal când afirma că pe Nistru nu era liniște. Erau ciocniri armate și se analiza posibilitatea organizării unui „cordon sanitar”⁵⁶⁰. Ministrul liberal transmitea însă optimismul guvernamental

30 martie 1919.

⁵⁵⁶ R. C. D., Întrunirea de la Clubul liberal, „Dimineața”, 29 martie (11 aprilie) 1919.

⁵⁵⁷ Situația. Expunerea D-lui ministru I. G. Duca, „Mișcarea”, Ziar Național Liberal Cotidian, 30 martie 1919.

⁵⁵⁸ Vezi și volumul *100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Rolul și contribuția lui Alexandru Marghiloman*, Editura Mad Linotype, Buzău, 2018.

⁵⁵⁹ Aniversarea Unirii Basarabiei, Conferința de la Clubul Progresist, „Universul”, 29 martie (11 aprilie) 1919. A se vedea și *Adunarea de la Clubul Marghilomanist, Aniversarea alipirii Basarabiei*, „Dimineața”, 29 martie (11 aprilie) 1919.

⁵⁶⁰ R. P. C., *Frontul de pe Nistru*, „Mișcarea”, Ziar Național Liberal Cotidian, 30 martie 1919.

pentru consolidarea situației pe granița estică⁵⁶¹. Nu întâmplătoare erau astfel, interviurile pe care Daniel Ciugureanu, ministrul Basarabiei în guvernul de la București, le acorda presei. Scopul era evident: consolidarea încrederii și a speranței. Într-un articol intitulat sugestiv *Situația în Basarabia. Populația și primejdia bolșevistă. Chestiunea cordonului sanitar. Interview cu d. Ciugureanu*, el spunea:

„Situația în care se află Basarabia, privită sub raportul spiritului public e cât se poate de mulțumitoare.

Conștiința națională trezită prin revoluție și intensificată prin contactul neîncetat dintre frații de dincoace și de dincolo de Prut ca și prin apostolatul pribegilor din Ardeal și Bucovina se înrădăcinează tot mai mult în sufletele moldovenilor”⁵⁶².

Cu altă ocazie, ministrul basarabean dădea asigurări că „Basarabia e bine apărată” de către armata română în fața provocărilor bolșevice și că nu se „evacuează nicio palmă de pământ” din trupul țării⁵⁶³.

În pofida acestui tablou intern și extern extrem de complicat, consolidarea edificiului național s-a realizat constant. Aprecierile presei conform cărora „Simțul patriotic evoluează”⁵⁶⁴ și că „România începe să-și destindă plămâni respirând aerul primăvărat al unei alte vieți în cuprinsul larg de la Nistru până la Tisa”⁵⁶⁵ corespundeau realităților.

5. Concluzii

Analiza noastră bazată pe o parte relevantă a publicațiilor centrale și regionale a reușit să creioneze o imagine sugestivă a modului în care s-a sărbătorit împlinirea unui an de la unirea Basarabiei cu Patria mamă. Marea majoritate a articolelor publicate despre acest eveniment au fost nesemnate.

⁵⁶¹ R. C. D., Întrunirea de la Clubul liberal, „Dimineața”, 29 martie (11 aprilie) 1919.

⁵⁶² *Situația în Basarabia. Populația și primejdia bolșevistă. Chestiunea cordonului sanitar. Interview cu d. Ciugureanu*, „Adevărul”, 2 (15) aprilie 1919.

⁵⁶³ *Basarabia e bine apărată. Interview cu d. Ciugureanu. Benderul n-a fost bombardat. România Mare înaintează dar nu evacuează. Apărarea Basarabiei*, „Adevărul”, 1 mai 1919. Aceste informații sunt prezente și în studiul nostru, *Recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România prin Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920. Reverberații în presa românească și franceză a vremii*, în Gheorghe Negustor, Mircea-Cristian Ghenghea (editori), *op. cit.*, p. 254–255.

⁵⁶⁴ Rezervatus, *Însemnări. Evoluție spre moldovenism*, „Opinia”, Ziar politic cotidian, 27 martie 1919.

⁵⁶⁵ *Basarabia*, „Adevărul”, 28 martie/10 aprilie 1919.

Din minoritatea celor asumate, o parte au fost semnate cu pseudonim (Vir, Agripa, Rezervatus). Unele publicații („Universul”, „Adevărul”) au publicat din partea redacției editorialele dedicate împlinirii unui an de la Unirea Basarabiei. Acest fapt a conferit o mai mare vizibilitate și autoritate evenimentului semnalat.

Privind în ansamblu festivitățile, poziționările ori reacțiile diferitelor entități ori personalități față de momentul împlinirii unui an de la unirea Basarabiei cu România, putem spune că acestea au fost pozitive, desfășurându-se în coordonatele momentului într-un context extern extrem de greu pentru statul român. Aprecierile presei au fost în general obiective. Criticile aduse guvernului au fost în genere realiste. Tot realiste au fost și resorturile care au determinat oficialitățile să se concentreze prioritar pe consolidarea la fața locului a fruntariilor naționale în sensul celor decise de hotărârile adoptate la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia.

Derularea manifestațiilor, în pofida rezervelor sau chiar a unor critici exprimate, a fost semnificativă. Punctarea acestui moment a avut neîndoiește profunde semnificații interne și externe. În ambele orizonturi mesajele transmise au fost de consolidare statală, hotărâre și dârzenie atât în mediile puterii politice și decizionale cât în cele ale populației cu o conștiință națională tot mai puternică și consolidată. Legătura între consolidarea internă și cea externă era evidentă, ea interinfluențându-se reciproc. Eforturile se întrepătrundeau. La Conferința de pace trebuia să se consolideze acea impresie de stabilitate și de unitate a spațiului românesc.

Modul de abordare a evenimentului a fost diferit mergând de la simple prezentări ori descrieri până la formularea unor opinii ori realizarea unor analize a problematicii.

Indiferent de orientarea politică, întreaga presă a fost unanimă în prezentarea importanței actului din 27 martie 1918, a rolului fruntașilor basarabeni, a patriotismului acestora, precum și a rolului țărănimii în păstrarea specificului național.

Aniversarea unui an de la unirea Basarabiei cu România a fost un moment important al acelor timpuri, care a consolidat conștiința unității naționale, favorizând recunoașterea internațională a acestui fapt istoric.

IV.3. RECUNOAȘTEREA INTERNAȚIONALĂ A UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA PRIN TRATATUL DE LA PARIS, DIN 28 OCTOMBRIE 1920. REVERBERAȚII ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ ȘI FRANCEZĂ A VREMII

1. Introducere

Lucrarea noastră își propune să observe modul în care a evoluat recunoașterea internațională a unirii Basarabiei, prin prisma considerațiilor presei interne și a celei franceze, din acea etapă. Recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România s-a realizat în cadrul Conferinței de Pace de La Paris din anii 1919–1920, prin semnarea Tratatului de la Paris, din 28 octombrie 1920. Pentru integrarea problematicii în ansamblul tabloului diplomatic, lucrarea punctează succint evoluția dezbaterilor, însă ea nu va relua ori dezvoltă lucrurile statuate în literatura de specialitate. Va fi surprinsă reflectarea, poziția și nuanțările presei. Deși lucrarea nu și-a propus special, ea a surprins ori a punctat când a fost cazul, legătura între intern și extern în concretizarea obiectivului de atins.

2. Unirea, temelia dezbaterilor pentru Basarabia la Conferința de Pace

Basarabia a fost prima provincie românească care s-a unit cu România în anul 1918. Această unire s-a realizat într-un context extrem de grav și de complex pentru neamul românesc. Datorită „defecțiunii rusești”, românii nu au putut valorifica victoriile militare din vara anului 1917, din zona Mărăști, Mărășești și Oituz. În plus, ei au fost constrânși să încheie armistițiul și mai apoi pacea separată cu Germania și aliații acesteia. A fost o pace umilitoare, cu condiții economice, politice și militare extrem de grave. Dramatic era și faptul că teritorial românii pierdeau controlul asupra Dobrogei, în care mai păstrau doar portul Constanța și un culoar de ajungere acolo, cât și importante zone carpatine care erau atașate Austro-Ungariei⁵⁶⁶.

După ce în decembrie 1917, Basarabia și-a proclamat autonomia, iar în ianuarie 1918, independența, la 27 martie 1918, Sfatul Țării de la Chișinău a votat unirea acestei provincii cu România⁵⁶⁷.

⁵⁶⁶ Vezi Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*, Text stabilit de Costin Kirițescu, Mircea N. Popa și Lucia Popa, Editura Științifică și Enciclopedică, vol. II, București, 1989, p. 303–335.

⁵⁶⁷ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II, *De la Independență la Marea Unire, 1878–1918*, Coordonator Gheorghe Platon, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 491–495.

Revenirea Basarabiei la Patria mamă în acest context descurajant a fost neîndoielnic un element tonifiant pentru concretizarea speranțelor cu care România se integrase în conflictul mondial. Acest lucru a fost subliniat chiar de regele Ferdinand, la 30 martie 1918⁵⁶⁸, cu ocazia festivităților unirii și a primirii oficialităților basarabene la Iași, care au prezentat Actul Unirii Basarabiei:

„V-ați alipit în timpuri grele pentru Țara-Mamă ca un copil tânăr însă cu inima adevărat românească.

Salutăm în voi o parte frumoasă a unui vis care niciodată nu se va șterge”⁵⁶⁹
(subl. ns. – Gh. C.).

În mod evident, contextul dramatic în care Basarabia se reîntegra în trupul țării a fost surprins și de presa vremii. Astfel, ziarul „Mișcarea”, care apărea la Iași, aprecia chiar în acele zile evenimentul drept „o rază de lumină care mângâie sufletele noastre și trezește numeroase speranțe”⁵⁷⁰, iar ziua de 27 martie a fost o „zi de lumină în case cernite, zi de înălțare în vremuri de umilire, zi de alinare în timpuri de răstriști”⁵⁷¹. La un an de la acest eveniment, „Universul” scria: „În mijlocul durerii ce apărea atunci asupra-ne pe urma unei păci ce ne-o impunea trufașul cuceritor teuton, apelul ce ne făcea în clipele acelea Basarabia ca să se alipească de noi, a adus o nespusă mângâiere durerilor noastre vremelnice, fiind prevestitor unor zile de bucurie ce aveau să se reverse în curând, năvalnic, asupra chinurilor îndurate de neamul românesc în timp de mai bine de doi ani.

O rază de soare a despicat norii întunecoși ce ne învăluiau atunci și am putut zări victoria ce se apropia și care avea să încununeze cu izbânda finală jertfele ce le-am făptuit în slujba Patriei și a Dreptății, ce o cereau neamurile

⁵⁶⁸ Ion Agrigoroaiei, *Unirea Basarabiei cu România în presa vremii. Un studiu de caz: ziarul „Mișcarea” (Iași, 1918)*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1999, p. 77.

⁵⁶⁹ *Unirea Basarabiei. Cuvântul Regelui*, „Mișcarea”, 1 aprilie, 1918. (Cf. *Ibidem.*, p. 177–178).

⁵⁷⁰ *Unirea Basarabiei cu patria mamă*, „Mișcarea”, 30 martie, 1918. (Cf. *Ibidem.*, p. 170–171).

⁵⁷¹ M., *Un vis împlinit*, „Mișcarea”, 30 martie, 1918. (Cf. *Ibidem.*, p. 170–172). Vezi și Gheorghe Calcan, *Sfârșitul primului război mondial și al marilor imperii – fundament al eliberării sau întregirii naționale a unor popoare. Unirea Basarabiei cu România și recunoașterea acestei uniri reflectată de presa românească și franceză a timpului*, Facultatea de Istorie – Geografie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova, Conferința Internațională *Istorie, Cultură și Civilizație în Europa de Sud-Est*, Ediția a XIV-a, Chișinău, 7–9 mai 2014, „Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova. Revistă de istorie”, vol. 12, Pontos, București – Chișinău, 2015, ISSN 2069–5527, p. 175–189, https://www.academia.edu/22247365/Analele_ANTIM_vol_12_Chi%C8%99in%C4%83u_2015, accesat 3 ianuarie 2018.

civilizate”⁵⁷². La rândul său, ziarul „Adevărul” considera: „Acum un an, când asupra năzuințelor noastre românești se lăsase ca o piatră funerară armistițiul și pacea separată, cerul opac al nădejdlor noastre ne-a lăsat o fereastră de lumină a unei mari bucurii: BASARABIA”⁵⁷³. Era, neîndoielnic, o interpretare corectă a evenimentului, chiar în contextul epocii, de către contemporanii acestor momente.

3. Problema Basarabiei la începutul Conferinței de Pace. Realități interne și demersuri externe

Recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România s-a produs după îndelungate eforturi diplomatice desfășurate în cadrul Conferinței de pace, uneori chiar în afara acesteia și în paralel cu o serie de acțiuni politice, administrative, economice și chiar militare desfășurate pe plan intern.

Ziarul „Adevărul” a publicat la începutul anului 1919, sub semnătura lui Paul Botzan, o serie de articole care surprindeau situația acestei provincii. Sub impulsul optimismului general, care se revărsa după realizarea unirii tuturor provinciilor, cel puțin sub raport agricol, Basarabia era percepută ca având potențialul devenirii uneia din cele mai bogate regiuni ale țării. Provincia avea tot ce-i trebuie: un pământ „negru, gras” și mănșos pentru o abundență de cereale, „întinse grădini de zarzavaturi, livezi de pomi rodnici ca meri, peri, prune, nuci de o calitate și cantitate cum nicăieri în țară nu găsim; regiuni întregi de vii, bălți întinse” vite, păduri seculare. Surplusul de recolte a mers spre Rusia care intenționat a „lăsat toată Basarabia fără industrie ca să o lege economic cât mai mult de restul imperiului și să nu dea în același timp posibilitatea elementului românesc să se îmbogățească”⁵⁷⁴.

Privind însă obiectiv, la câteva luni de la realizarea unirii, sudura spirituală a provinciei nu era deplin realizată. Într-un alt articol, același autor observa „că încă nu suntem stăpâni sufletește în Basarabia”. Suntem frați, se vorbește aceeași limbă, dar „influența celor peste o sută de ani de dominație slavă a lăsat urme adânci în sufletul moldovenilor basarabeni”. Această situație se explica prin faptul că „fosta împărăție rusească a avut o sistemă de deznationalizare proprie”, lăsând „poporul basarabean în cea mai completă ignoranță”. Consecințele acestei politici au fost extrem de grave, conducând uneori la pierderea conștiinței naționale. „Vorbiți cu țăranul basarabean. El nu-ți va

⁵⁷² „Universul”, *Aniversarea Unirii Basarabiei*, „Universul”, 28 martie (10 aprilie) 1919.

⁵⁷³ *Basarabia*, „Adevărul”, 28 Martie/10 Aprilie 1919.

⁵⁷⁴ Paul Botzan, *Situația în Basarabia. Bogățiile regiunilor basarabene. Iar vechile noastre deprinderi*, „Adevărul”, 13 februarie 1919.

afirma niciodată că este român. Îți va spune, în schimb, în limba neamului tău *că e moldovan*”. Cauza se găsea în realitatea că „Lipsa școlii și a bisericii naționale [...], nu i-a dat posibilitatea să afle că moldovanul e tot român”. Din păcate, această stare de lucruri nu se găsea numai la sate, ea întinzându-se uneori și la orașe, cuprinzând câteodată și sfere ale intelectualității. Dureros era și faptul că uneori basarabienii, deși cunoșteau limba română, în locuri publice vorbeau rusește. Articolul pleda pentru o campanie bine organizată de reedșteptare a spiritului românesc. Lipsa acesteia făcea loc celei bolșevice, care lucra organizat „cu sistemă, având la dispoziție trei cotidiane rusești numai la Chișinău; o armată de agenți care știu să insinueze în sufletele lesne crezătoare ale țăranilor”. Situația lor, a basarabienilor, era de înțeles și scuzabilă. „Nu există însă nicio scuză pentru acei care cunoscând situația, nu fac nimic pentru a o îndrepta. Stat și particulari avem o mare datorie de îndeplinit peste Prut”⁵⁷⁵. Articolul realiza neîndoielnic, o analiză pertinentă și matură a situației provinciei din etapa imediat unionistă, cu propuneri fezabile, cel puțin la nivel teoretic, facilitării reintegrării cât mai firești a provinciei.

Autorul încerca în alte articole să surprindă ceea ce în viziunea sa a îngrenat procesul de integrare ori măsurile care s-ar fi impus pentru facilitarea acesteia. În prima direcție, s-ar fi înscris autonomia care s-a acordat la început provinciei, aceea de „Stat în Stat cu guvern deosebit”. Această condiție cu care s-a realizat unirea Basarabiei cu România ar fi fost o primă cauză care s-a opus integrării rapide și firești a spiritualității basarabene cu cea a întregului național.

În mod evident, lucrurile nu stau chiar așa. Autonomia temporară și-a avut rolul ei, acest statut fiind acordat de altfel, și celorlalte provincii care s-au unit cu România.

Continuând investigația personală, autorul aducea critici administrației de tip militar instaurată la început. Aceasta cu „rechiziții impuse cu o autoritate dese ori prea brutală; dispozițiuni de tot felul, unele hotărâte azi și desființate mâine, altele aplicate cu favorizări” au nemulțumit profund⁵⁷⁶.

La capitolul propuneri, acest autor aprecia corect că unificarea sufletească, spirituală și chiar conștiința națională în Basarabia puteau fi consolidate și prin realizarea unificării legislative⁵⁷⁷.

⁵⁷⁵ Paul Botzan, *Situația în Basarabia. Necesitatea unei acțiuni de reedșteptare națională*, „Adevărul”, 28 ianuarie 1919.

⁵⁷⁶ Paul Botzan, *Situația în Basarabia. Administrația noastră și mentalitatea basarabească*, „Adevărul”, 2 februarie 1919.

⁵⁷⁷ Paul Botzan, *Situația în Basarabia. Justiția și necesitatea unificării ei cu aceea din România veche*, „Adevărul”, 9 februarie 1919.

În acest context intern, în ianuarie 1919, Ion I. C. Brătianu a plecat spre Paris, unde a participat la deschiderea Conferinței de Pace. Aici l-a putut auzi pe Raymond Poincaré, Președintele Republicii Franceze, spunând în discursul inaugural al Conferinței: „România nu s-a raliat războiului decât pentru a-și realiza unitatea națională”⁵⁷⁸. Opinia publică franceză era în genere familiarizată cu problematica românească pentru că în capitala Franței își desfășurase activitatea Consiliul Național al Unității Românești coordonat de Take Ionescu, din care făceau parte o serie de mari personalități, între care și „Vasile Stroiescu, bătrânul și inimosul basarabean, care își sacrifică viața și averea pentru cauza națională”⁵⁷⁹. Suspiciunea formulată de ziarul „Adevărul”, dacă Brătianu putea trece peste orgoliile personale și de partid și va colabora cu toate aceste personalități⁵⁸⁰, avea din păcate să capete o consistentă concretețe.

Cea dintâi expunere a lui Brătianu referitoare la drepturile României asupra Basarabiei în fața Conferinței de Pace a fost făcută la 1 februarie 1919. Vorbind despre toate provinciile care în anul 1918 se uniseră cu Țara, el a subliniat faptul că acestea au adoptat decizia unirii în conformitate cu principiul autodeterminării popoarelor, cerând Conferinței să recunoască *de jure* această realitate⁵⁸¹.

La 2 februarie 1919, „Le Figaro” scria: „Basarabia, în sfârșit, în urma revoluției ruse s-a alăturat liberă României. Se știe că această provincie populată în majoritate cu români a fost în trecut parte a Moldovei și că românii s-au plâns întotdeauna cu amărăciune că le-a fost injust reluată de către ruși după războiul din 1877”⁵⁸². Chiar dacă textul arăta inexact că după Războiul de Independență rușii au reluat întreaga Basarabie, în realitate fiind vorba doar de sudul provinciei, restul dominându-l din 1812, esența mesajului transmis era concludent.

Pentru prima dată Conferința a dezbătut problema Basarabiei la 8 februarie 1919. Atunci, reprezentanții marilor puteri au pledat în genere în favoarea cauzei românești. Astfel, reprezentantul Marii Britanii a sugerat ca principiul etnic și național care a stat la baza deciziei de unire a provinciei să fie înscris explicit în viitorul tratat. Reprezentantul Franței a subliniat că această provincie a fost atașată prin forță de către Imperiul țarist în anul

⁵⁷⁸ *Discours d'ouverture*, „Le Figaro”, 19 Janvier 1919.

⁵⁷⁹ Const. Mille, *Călătoria D-nului Brătianu*, „Adevărul”, 5 ianuarie 1919.

⁵⁸⁰ *Ibidem*.

⁵⁸¹ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918–1940)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 7.

⁵⁸² Raymond Recouly, *Les revendications de la Roumanie*, „Le Figaro”, 2 fevrier 1919.

1812. Reprezentantul Statelor Unite, în acord cu cele spuse de colegul său englez, a propus înscrierea în tratat a unor clauze privind protecția minorităților, și se întreba totodată dacă recunoașterea unirii Basarabiei nu ar crea dificultăți în viitor în relațiile cu Rusia. În mod provizoriu, reprezentanții marilor puteri s-au pronunțat în favoarea unirii Basarabiei cu România⁵⁸³.

După ce la 22 februarie 1919, Comisia pentru Afacerile Române, condusă de André Tardieu, a ascultat punctul de vedere al lui Ion I. C. Brătianu în privința Basarabiei, la 11 martie a ajuns la conturarea următoarei formulări:

„Luând în considerare aspirațiile generale ale populației Basarabiei, caracterul moldovenesc al regiunii, ca și argumentele de ordin geografic și etnic, ca și cele economice și istorice, comisia se pronunță pentru unirea Basarabiei cu România. E de sperat că această atribuire (unire) se va face sub forma care va apăra interesele generale ale Basarabiei, îndeosebi în ce privește relațiile cu țările vecine, și care va garanta drepturile minorităților în conformitate cu prevederile Ligii Națiunilor”⁵⁸⁴.

4. Aniversarea unui an de la unirea Basarabiei

În țară, luna martie a anului 1919 a fost cea care a marcat împlinirea unui an de la unirea Basarabiei cu România. Manifestațiile au fost notabile la nivelul întregii țări, deși în unele publicații guvernul a fost acuzat de indiferență și neimplicare⁵⁸⁵.

Răsfoirea paginilor ziarelor oferă posibilitatea observării filmului omagierii actului din 27 martie 1918: serbări „grandioase” și cuvântări „înflăcărâte” la Chișinău, Te-Deum la Mitropoliile centrale și în toate bisericile din țară, festivități la Teatrul Național din București și Iași, manifestații la Cernăuți, serbări și conferințe în școlile din provincie, întruniri la cluburile politice ale conservatorilor și liberalilor etc.⁵⁸⁶

Toată presa a subliniat importanța actului de la 27 martie. Timpul scurs

⁵⁸³ Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace de la Paris-Versailles, 1919–1920. Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, Editura Mega, Cluj Napoca, 2013, p. 232–233.

⁵⁸⁴ Ion Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări, 1918*, Tipografia Centrală, Chișinău, 1998, p. 345–346; Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită...*, p. 26.

⁵⁸⁵ *Aniversarea alipirii Basarabiei*, „Dimineața”, 29 martie (11 aprilie) 1919; *Politicienii și Basarabia*, „Adevărul”, 29 Martie/11 Aprilie 1919.

⁵⁸⁶ *Aniversarea Unirii Basarabiei*, „Universul”, 29 martie (11 aprilie) 1919; *Aniversarea Unirii Basarabiei*, În provincie, „Universul”, 29 martie (11 aprilie) 1919; *Aniversarea Unirii Basarabiei*, *Conferința de la Clubul Progresist*, „Universul”, 29 martie (11 aprilie) 1919;

de la acel moment, deși atât de scurt, a produs în epocă acea convingere că unirea „a devenit tot mai trainică”⁵⁸⁷. Românii de pe ambele maluri ale Prutului au avut posibilitatea să se cunoască mai bine și să reînfrățuiască sudura legăturilor lor firești. O idee foarte importantă subliniată de presa acelor momente a fost aceea de unitate: „să învingem împreună” pentru realizarea „României democratice de mâine”, în pofida faptului că „viața noastră de stat nu este ideală”⁵⁸⁸, degajându-se speranța constituirii unui stat care să asigure liniștea și prosperitatea cetățenilor săi.

Contextul extern în care a avut loc omagierea evenimentului din 27 martie nu era deloc liniștitor, întrucât „la granița Nistrului situația era tulbură”⁵⁸⁹. Pe de altă parte, nici în zona vestică a țării nu era liniște. Linia frontierei nu era fixată, statul român trebuind să depună eforturi excepționale pentru atingerea acestui obiectiv⁵⁹⁰.

Tocmai de aceea, transmiterea unui mesaj de stabilitate și de coeziune internă era deosebit de importantă. Legătura între consolidarea internă și cea externă era evidentă, ea interinfluențându-se reciproc. În acest sens, eforturile trebuiau coordonate, încât la Conferința de Pace care își desfășura lucrările la Paris să se consolideze acea impresie de stabilitate, unitate și de întreg al spațiului românesc⁵⁹¹.

5. Spre conturarea poziției marilor puteri în privința Basarabiei

La 6 aprilie 1919, Comisia pentru Afacerile Română și Iugoslavă înainta Conferinței raportul său oficial prin care se recomanda recunoașterea uniunii Basarabiei cu România⁵⁹². Trebuie observat însă că acest raport introducea ca rezultat al poziției delegaților americani, ideea oportunității asentimentului Rusiei față de această decizie. Dar, în situația absenței Rusiei de

Aniversarea alipirii Basarabiei, „Dimineața”, 29 martie (11 aprilie) 1919; R. C. D., Întrunirea de la Clubul liberal, „Dimineața”, 29 martie (11 aprilie) 1919.

⁵⁸⁷ „Universul”, *Aniversarea Unirii Basarabiei*, „Universul”, 28 martie (10 aprilie) 1919.

⁵⁸⁸ N. C., *Basarabia noastră*, „Dimineața”, 28 martie (10 aprilie) 1919. Vezi și *Basarabia*, „Adevărul”, 28 Martie/10 Aprilie 1919.

⁵⁸⁹ R. C. D., Întrunirea de la Clubul liberal, „Dimineața”, 29 martie (11 aprilie) 1919.

⁵⁹⁰ Vezi Constantin Kirițescu, *op. cit.*, p. 411–471; Gheorghe Calcan, *Generalul Traian Moșoiu în epocă și în contemporaneitate*, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2006, p. 76–90.

⁵⁹¹ Întrucât în studiul anterior, cuprins în această carte, am realizat prezentarea pe larg a aniversării unui an de la unirea Basarabiei cu România, în lucrarea de față am operat o rezumare a acestui aspect.

⁵⁹² Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia, 1918–1940*, Editura Junimea, Iași, 1991, p. 23.

la dezbateri, acest fapt reprezenta, în fond, o „condiție practic irealizabilă la acel moment”⁵⁹³.

Basarabeanul Ion Pelivan, membru al delegației române, îi cerea printr-o scrisoare lui Daniel Ciugureanu, la sfârșitul lunii aprilie, să-i trimită o serie de documente, date, statistici, cărți, protocoale oficiale etc. pentru a contracara puternica propagandă bolșevică care se manifesta la Paris⁵⁹⁴.

La 8 mai 1919, când Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe a analizat propunerea privind Basarabia, Secretarul de stat american Robert Lansing s-a opus ideii de a accepta unirea necondiționată a Basarabiei cu România. El a reluat părerea că nu se puteau aduce modificări teritoriale Rusiei, fără consimțământul acesteia⁵⁹⁵. Interesant era și faptul că în aceeași zi, președintele american Wilson s-a pronunțat în privința posibilității recunoașterii regimului „alb” al lui Kolceak drept guvern legal al Rusiei, pe care o putea astfel reprezenta la Paris. În privința Basarabiei, Kolceak trecea a fi adeptul realizării unui plebiscit în provincie⁵⁹⁶.

Părea evident că marile puteri nu se arătau dispuse să-și compromită relațiile viitoare cu Rusia. Ele au încercat să stabilească o colaborare cu această putere la conferință, în măsura în care ar fi reușit să realizeze o relație cu un guvern de nuanță democratică și sensibil intereselor occidentale. În această ecuație s-au integrat și relațiile cu amiralul Kolceak. La 26 mai, puterile aliate i-au înmănat acestuia o notă care conținea condițiile unei eventuale colaborări. Între acestea era înscrisă și obligativitatea de a accepta hotărârile pe care Conferința de Pace le-ar adopta în privința Basarabiei, cu formularea: „determinarea viitorului, părții românești a Basarabiei”⁵⁹⁷.

Urmărind cu atenție mersul tratatelor de la Paris, atunci când a aflat despre aceste negocieri, presa românească a reacționat. Astfel, prin titlul *Părțile românești ale Basarabiei*, ziarul „Adevărul” a relatat despre surpriza urâtă produsă de publicarea condițiilor puse de cei cinci amiralului Kolceak pentru recunoașterea guvernului său.

Punctul 6 al condițiilor impuse amiralului avea următoarea formulare: „Dreptul Conferinței de pace de a determina soarta părților române ale Basarabiei, va fi recunoscut.” Acest fapt era interpretat de publicația română

⁵⁹³ Gheorghe I. Brătianu, *La Bassarabie, droits nationaux et historique*, Editura Semne, București, 1995, p. 95.

⁵⁹⁴ Ion Țurcanu, *op. cit.*, p. 297.

⁵⁹⁵ Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ...*, p. 236.

⁵⁹⁶ Sherman David Spector, *România și Conferința de pace de la Paris. Diplomația lui Ion I. C. Brătianu*, Institutul European, Iași, 1995, p. 169.

⁵⁹⁷ Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ...*, p. 249.

în sensul că „din capul locului cei cinci nu consideră Basarabia un tot românesc, unul și nedespărțit, ci admit că o parte sau părți dintrânsa nu sunt românești”. Întrucât nu se făcea nicio precizare despre aceste părți și se rezerva conferinței dreptul de a determina soarta părților românești, ar fi însemnat că acele părți considerate neromânești ar fi revenit unui guvern rus Kolceak, sau unuia constituit cu consimțământul acestuia. Mai mult, publicația constata că această condiție înscrisă de aliați nu era primită de Kolceak fără rezerve, el precizând în răspunsul său la punctul 5 că soluția propusă de aliați nu devenea efectivă decât „dacă ar aproba-o Constituanta rusă”. Iar „aliații au hotărât că acest răspuns este satisfăcător”.

Acest fapt era interpretat de către publicația română în sensul că aliații făceau abstracție de dreptul istoric, de realitatea etnică și de situația de fapt, ceea ce făcea ca problema Basarabiei să rămână în aer. Astfel, frontiera orientală a României rămânea nesigură, „până când amiralul Kolceak va fi zdrobit definitiv regimul bolșevist”. Concluzia era logică și parțială: „Cum Rusia e mare, mai e drum lung până acolo”.

Întrebându-se dacă partea română ar fi putut accepta un astfel de scenariu, răspunsul era ferm: „Credem că nimeni, absolut nimeni care judecă nepărtinitor și drept nu ar putea răspunde afirmativ”. În continuare, articolul făcea recurs la momentul 1812, când Rusia a smuls Moldovei partea sa de dincolo de Prut, până la Nistru și Mare, tocmai pentru a demonstra unitatea acestei provincii, și că „Basarabia era a Moldovei”. Când, în 1856, Rusia a fost obligată să retrocedeze sudul Basarabiei, tratatul respectiv preciza expres (la art. 21) că „teritoriul cedat de Rusia va fi anexat la Moldova, sub suzeranitatea Turciei”, ceea ce reprezenta, sublinia ziarul, că acest fapt era „încă o dovadă că Basarabia era socotită moldovenească, adică românească”. Continuând relatarea istorică, publicația arăta cum după Războiul de Independență din 1877–1878, Rusia „ne-a smuls din nou” această porțiune. Românii au protestat zadarnic, iar „noi n-am admis niciodată acest rapt din teritoriul țării, pe care l-am tolerat numai fiindcă ne lipsea puterea pentru a-l împiedica”.

În această situație, publicația se întreba cu un justificat temei dacă „după principiile wilsoniene aplicate în cel mai strict sens, se poate admite ca Constituanta rusă să decidă ea de soarta Basarabiei?” Mai mult, „Se poate admite ca Conferința de pace să îmbucătățească acest teritoriu care are o populație și azi în imensă majoritate românească, și dacă adăpostește și alte neamuri apoi din cauza politicii de rusificare, de colonizare a țărilor, din cauza funcționarilor ruși?”⁵⁹⁸.

⁵⁹⁸ Adevărul, *Părțile românești ale Basarabiei*, „Adevărul”, 22 iunie 1919.

Evident, trebuie recunoscut că era greu de combătut această demonstrație de apărare a intereselor românești. Ea era logică. Se observa cu evidență dorința marilor puteri de a se interpune, și chiar de a sugera soluții, cu încălcarea principiilor de bază ale conferinței de pace și ale epocii, numai pentru a-și satisface propriile interese. În fond, ele urmăreau să aducă liniștea și pacea în acea parte a Europei, indiferent de compensațiile oferite, din teritoriile altora, cu scopul asigurării propriului confort, în sensul protejării și conservării intereselor cu marea putere de la Răsărit, rănită, dar nu ucisă, și cu reale atuuri de revenire.

G. G. Mironescu, profesor la Universitatea din București, fost senator, într-un interviu acordat aceluiași ziar, discutând chestiunea Kolceak, în legătură cu Basarabia, considera că marile puteri „au luat un drum greșit”. Concluzia sa era că acestea „nu pot contesta Basarabiei întregi, care a fost dezlipită cu forța de România acum o sută de ani, dreptul de a se libera din lanțurile robiei și a se realipi la Patria Mamă. Dimpotrivă, justiția cere ca Marile Puteri să ajute această reparare a nedreptății din trecut”. Profesorul român își exprima concomitent neîncrederea în forța militară și de reprezentativitate a amiralului rus, estimând că Occidentul nu cunoștea bine situația concretă din Rusia⁵⁹⁹.

În mod cert, atât Statele Unite, cât și celelalte mari puteri cunoșteau perfect realitățile istorice și etnice din Basarabia. Reprezentanții lor diplomatici le-au oferit informații detaliate și corecte despre regiune⁶⁰⁰. Decizia politică, însă, se subordona interesului lor direct. Edificatoare este în acest sens aprecierea lui Pelivan, consemnată într-o scrisoare expedită în țară: „Bine de știut este un singur lucru, dacă noi am primi să fim vasali ai puterilor mari și «bălegar» al capitaliștilor americani, adică evrei, atunci marile puteri îndată s-ar pune de acord să ne fixeze granițele istorice și etnografice.

Treburile merg din cale-afară de prost. Reprezentanții Americii și Angliei și chiar ai Franței intenționat trăgănează fixarea granițelor noastre pentru a smulge și scoate de la noi cât se poate mai mult”⁶⁰¹. Aluziile se refereau atât la dorința marilor puteri de a se infiltra în industria petrolieră românească, cât și la ideea diplomaților americani de a se lega problema recunoașterii unirii Basarabiei, de cedarea unor părți din Dobrogea de sud. Nu era negliabilă

⁵⁹⁹ În chestiunea Basarabiei. Kolceak și Basarabia. De vorbă cu d-l G. G. Mironescu, profesor la Universitatea din București, fost senator, „Adevărul”, 14 iulie 1919.

⁶⁰⁰ Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ...*, p. 240–241.

⁶⁰¹ Ion Țurcanu, *op. cit.*, p. 310.

nici rezistența pe care o făcea Brătianu clauzei protecției minorităților, ori dârzenia sa în apărarea tuturor intereselor românești.

Presa franceză continua, în genere, să fie favorabilă intereselor românești. La 15 iunie 1919, într-un articol dedicat României „Le Figaro” nota:

„Noua națiune [română, de după 1859 – n. ns. – Gh. C.] a fost alături de ruși, în 1870 [corect 1877–1878 – n. ns. – Gh. C.] când ei au făcut războiul împotriva turcilor. Marele duce Nicolae, tatăl generalisimului din 1915, n-a cerut mai întâi decât libera trecere [prin România – n. ns. – Gh. C.]; apoi el a implorat cerând ajutor atunci când trupele sale au întâlnit un greu obstacol în fața Plevnei, ajutorul a fost vitejește oferit de către români, a căror mică armată s-a acoperit de glorie. Dar promisiunile făcute înainte nu au fost ținute. România conta pe o mărire [teritorială – n. ns. – Gh. C.]. Tratatul de la Berlin nu i-a oferit decât un schimb, Dobrogea cedată în locul Basarabiei [de sud – n. ns. – Gh. C.], care îi aparținea și care i-a fost reluată”.

Acest fapt a produs amărăciunea românilor și a determinat schimbarea atitudinii statului român față de Rusia, România aderând în anul 1883 la Tripla Alianță. „Îngrijorată și pe drept nemulțumită, ea [România – n. ns. – Gh. C.] a acceptat o alianță – dar pur defensivă – cu Germania”. Ulterior, când „aceste timpuri rele au trecut”, în contextul războiului mondial „Basarabia la est, Bucovina la nord, la vest Transilvania până la Debrețin și Seghedin, provincii locuite de români în majoritate, sau aparținând vechiului principat al Moldovei, au dorit să fie unite Regatului” Român.⁶⁰²

6. Problema Basarabiei în fața Consiliului Suprem, 1-2 iulie 1919

În derularea dezbaterilor pentru Basarabia, datele 1-2 iulie reprezintă un moment important pentru că atunci Consiliul Suprem al Conferinței de Pace a luat în discuție problema Basarabiei. De asemenea, tot atunci, decidenții au ascultat pledoaria lui Brătianu, cât și cea a lui Maklakov, reprezentant neoficial al intereselor rusești. I. I. C. Brătianu a fost însoțit de Nicolae Mișu, Constantin Diamandy și Ion Pelivan. Concluzia Comitetului pentru probleme teritoriale a fost prezentată de André Tardieu și a fost cea de recunoaștere a dreptului Basarabiei de a se uni cu România, pe baza drepturilor cunoscute. Rezerve a exprimat numai reprezentantul Statelor Unite, Lansing, motivând că delegații americani nu puteau să fie în conflict cu două țări prietene, România și Rusia.

⁶⁰² Denys Cochin, de l'Academie francaise, *Entre Alliés. Pour la Roumanie*, „Le Figaro”, 15 juin, 1919.

Cel dintâi audiat a fost Maklakov, fostul ambasador al Rusiei la Paris. Acesta a insistat pe ideile care circulau în mediile de propagandă rusească, ca niciun teritoriu care aparținuse Rusiei să nu fie detașat fără consimțământul acesteia, că Sfatul Țării era un organism nelegitim, că populația ar fi fost constrânsă pentru o astfel de decizie, necesitatea organizării unui plebiscit etc. Brătianu a arătat că actele de unire ale românilor au exprimat voința liberă a cetățenilor, că ele au fost adoptate de organisme similare celor care în Cehoslovacia și Polonia au adoptat astfel de decizii, că Sfatul Țării a exprimat voința liberă a poporului, votul său s-a realizat în deplină libertate, iar ideea plebiscitului nu era viabilă pentru că pe de o parte populația se pronunțase, iar pe de alta însemna prelungirea incertitudinii și favorizarea haosului într-o provincie în care Rusia putea găsi pârgșii de influență⁶⁰³.

Sedinta reuniunii Consiliului Suprem s-a încheiat fără a se adopta o decizie în privința Basarabiei. Deși nu s-a oferit nicio explicație oficială asupra acestui rezultat, este plauzibil a se considera că tocmai reticența americană, să constituie cheia acestei situații.

Presă românească a urmărit cu atenție discuțiile de la Paris de la începutul lunii iulie asupra Basarabiei, oferind informații despre reuniunea Consiliului Suprem, audierea celor doi reprezentanți, punctele de vedere exprimate etc.⁶⁰⁴. „Adevărul”, spre exemplu, aducea la cunoștința cititorilor săi faptul că la respectiva reuniune, Brătianu a cerut „recunoașterea de către Conferință unirea Basarabiei la Regatul României așa cum a ieșit această unire din libera voință a poporului din Basarabia”⁶⁰⁵. Cum obținerea unor informații directe se dovedea adesea anevoioasă, unele publicații erau atente la știrile oferite de către oficiosul „Viitorul” al partidului liberal, aflat la guvernare. Astfel, ziarul „Adevărul” transmitea asigurările respectivului oficios conform cărora în privința Basarabiei nu ar trebui să ne facem griji. „Aliații nu se gândesc să nege României dreptul asupra Basarabiei. Ei ar vroi numai să prevadă oarecari clauze cu privire la dânsa. Așa ni se spune – și deoarece guvernul nu ne-a menajat veștile rele, trebuie să o acceptăm cu bucurie pe aceasta mai bună”. Chiar dacă „înaltul consiliu a amânat hotărârea sa pentru

⁶⁰³ Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ...*, p. 241–245.

⁶⁰⁴ Vezi *Ultimele Telegramme, Lucrările Consiliului de cinci, Chestiunea Basarabiei, D-nii Brătianu și Maklakow vor fi ascultați*, „Dimineața”, 4 (21) iulie 1919. Vezi și *Ultimele Telegramme, Lucrările Consiliului de cinci, Chestiunea Basarabiei, D-nii Brătianu și Maklakow vor fi ascultați*, „Adevărul”, 3 iulie 1919; *Chestia Basarabiei înaintea consiliului Suprem, Două puncte de vedere, Pacea cu Bulgaria*, „Dimineața”, 5 (22) iulie 1919; *Frontierele Basarabiei la Conferința păcii*, „Viitorul”, 3 iulie 1919.

⁶⁰⁵ Emil D. Fagure, *D-nii Brătianu și Maklakoff în chestia Basarabiei*, „Adevărul”, 5 iulie 1919.

mai târziu, nu împiedică deloc ca delegația română să știe în ce direcțiune va fi această hotărâre”. Sensul informației, chiar dacă nu avea o certitudine totală era salutar și liniștitor, cel puțin pentru moment, pentru că „presa guvernamentală ne-a putut vesti că cel puțin dinspre Nistru nu ne așteaptă nicio deziluzie”⁶⁰⁶.

De altminteri, chiar oficiosul liberal confirma, în hățișul informațiilor de tot soiul privind situația provinciei, că „problema Basarabiei e deja o problemă rezolvată potrivit votului Sfatului Țării de la Chișinău”⁶⁰⁷. Evident era un mesaj optimist care se oferea spre satisfacerea așteptărilor opiniei publice.

Presa aducea în atenție și un alt aspect din problematica discuțiilor de la Paris, acela că la respectiva reuniune ar fi existat un conflict direct între Brătianu și Maklakov. Era greu însă de clarificat deplin, instantaneu, astfel de informații. Ziarul „Adevărul” cita o telegramă conform căreia „Brătianu a refuzat să discute cu d. Maklakoff”⁶⁰⁸. În realitate, cei doi nu puteau discuta direct, Brătianu obiectând oficial și justificat în fața Conferinței că el era singurul reprezentant de drept al Basarabiei. De altminteri, Conferința a refuzat să asculte pledoaria altor reprezentanți ai intereselor rusești precum Krupenski și Smits ca rezultat al poziției premierului român⁶⁰⁹.

Presa oficială încerca să prezinte cât mai favorabil situația României la Paris, și aceasta și din dorința de consolidare a imaginii lui Brătianu și a guvernului său la guvernare. Referindu-se la audierea Brătianu – Maklakov, ziarul „Viitorul” susținea că acest fapt nu însemna că aliații ar fi dorit să pună la îndoială dreptul de unire al Basarabiei cu România, pentru că „problema Basarabiei este deja rezolvată și că discutarea ei ar fi inutilă”, iar marii aliați ar fi avut ca cerințe maxime „să introducă oarecari clauze în legătură cu alipirea acestei provincii”⁶¹⁰. Evident, lucrurile nu stăteau chiar așa, însă putea fi plauzibil ca redacția ziarului să nu dețină informațiile cele mai certe.

De asemenea, presa românească aducea în atenție legătura care se contura tot mai mult la Paris între problema Basarabiei și Tratatul de pace cu Bulgaria. Astfel, ziarul „Dimineața” arăta că „regularea definitivă a acestei chestiuni nu va putea fi efectuată decât după ce condițiile de pace impuse

⁶⁰⁶ *Basarabia românească*, „Adevărul”, 10 iulie 1919.

⁶⁰⁷ *Ultima oră telegrafică. Situația internațională. Buletinul de azi, Luni 7 iulie*, „Viitorul”, 8 iulie 1919.

⁶⁰⁸ *Basarabia noastră*, „Adevărul”, 7 iulie 1919; *D-l Brătianu și chestia Basarabiei*, „Adevărul”, 7 iulie 1919.

⁶⁰⁹ *Ultima oră telegrafică. Situația internațională. Buletinul de azi, Luni 7 iulie*, „Viitorul”, 8 iulie 1919.

⁶¹⁰ *Ibidem*.

Bulgariiei vor fi stabilite”⁶¹¹. Același lucru era anunțat și de către „Viitorul”, chiar dacă acesta dădea ca certă varianta conform căreia „E vorba ca această provincie să fie atribuită României”⁶¹².

Întrucât știrea referitoare la condiționarea recunoașterii unirii Basarabiei de unele cedări teritoriale ale României în Dobrogea de sud era îngrijorătoare, „Viitorul” dezmințea această informație, arătând că era normal să nu fie luată în considerație din moment ce „noi nu mai avem de făcut nicio revendicare față de Bulgaria”⁶¹³. Situația părea destul de logică și ziarului „Dimineața” care considera că: „E desigur la mijloc o eroare de transmisiune, deoarece nu vedem ce legătură poate avea Basarabia cu condițiile de pace cu Bulgaria”⁶¹⁴.

Problema era însă nu în realitatea istorică și etnică a regiunii și în logica deliberărilor, ci în faptul că cei mari aveau interese precise în zonă și doreau să și le impună în pofida dreptății⁶¹⁵.

Pentru a sublinia dreptatea cauzei românești, uneori presa internă arăta susținerea intereselor naționale de către presa franceză oferind pasaje semnificative. Așa a procedat spre exemplu, „Viitorul”, după audierea lui Maklakov. Respectiva publicație reda un articol din ziarul „La Victoire” care scria:

„A se profita de nenorocirile Rusiei pentru a i se smulge provincii rusești, ar fi evident imoral.

DAR A PERMITE LA PROVINCII NERUSEȘTI DE A SE SEPARA DE RUSIA CÂND ELE POT, ACESTA NU E IMORAL.

Aceste provincii nerusești nu aveau cum să se separe de Rusia când țarismul le stăpânea cu forța; țarismul dispărând nu mai e niciun motiv ca o Rusie democratică să păstreze sub dominația sa popoare care nu voiesc să fie ruse și care nu s-a reușit încă a le rusifica [subl. în text].

Poporul moldovenesc care reprezintă majoritatea populației Basarabiei este unul din aceste popoare”.

Mai departe publicația franceză arăta că cei care se opuneau unirii Basarabiei erau unii mari proprietari și se exemplifica prin numele

⁶¹¹ *Chestia Basarabiei înaintea Consiliului Suprem, Două puncte de vedere, Pacea cu Bulgaria, „Dimineața”, 5 (22) iulie 1919.*

⁶¹² *Chestiunea Basarabiei la Conferința păcii, „Viitorul”, 4 iulie 1919.*

⁶¹³ *Ultima oră telegrafică. Situația internațională. Buletinul de azi, Luni 7 iulie, „Viitorul”, 8 iulie 1919.*

⁶¹⁴ *Conferința și chestia Basarabiei, „Dimineața”, 5 (22) iulie 1919.*

⁶¹⁵ *Vezi Gheorghe Calcan, România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ..., p. 126–130.*

Krupenski, Punșkievici, Crușvan. Aceștia au profitat în vechiul regim și doreau să-și păstreze avantajele și în viitor. Mai mult, „ei se tem acum de reformele agrare românești, care le-ar prejudicia interesele lor”. Acestora li se alătură o parte din minoritarii provinciei. Concluzia publicației franceze era că „Basarabia este românească și nu constituantei rusești îi revine sarcina de a hotărî” pentru că în ultimă instanță aceasta nu ar putea fi un arbitru neutru ci „ar fi și jucător și parte”⁶¹⁶.

Presa din Franța a relatat despre reuniunea Consiliului Suprem al Conferinței din zilele de 1–2 iulie și discutarea situației Basarabiei. Astfel, „Le Figaro” anunța că ședința din data de 2 iulie a fost ocupată aproape în totalitate cu chestiunea Basarabiei. În numai câteva rânduri, publicația sintetiza cu claritate desfășurarea reuniunii. „Dl. Maklakov, ambasador al Rusiei, a fost ascultat mai întâi. El a preconizat o consultare a populațiilor interesate. Fără a se opune formal acestei soluții, dl. Brătianu, care a fost ascultat apoi, pare puțin favorabil plebiscitului pe care-l consideră inutil, întrucât populațiile și-au făcut deja cunoscut sentimentul lor. Consiliul nu a luat încă nicio decizie”⁶¹⁷.

Ziarul „Le Temps” a consacrat un spațiu mai mare acestui subiect. Între ideile exprimate de această publicație se aflau și cele despre componența etnică și evoluția istorică a provinciei. Astfel, ziarul scria: „Această provincie care numără 72% români, și care după ce a fost românească până în 1812, a fost rusească de la 1812 la 1856, parțial românească de la 1856 la 1878, este rusă din 1878, este revendicată de România”. Mai apoi erau redată ideile exprimate de Maklakov și argumentația premierului român, completată de expunerea lui N. Mișu⁶¹⁸.

O foarte interesantă analiză, cu valoare de concluzie, după reuniunea din zilele de 1–2 iulie de la Paris, era realizată în articolul *Aliații și Rusia*, publicat de ziarul „Viitorul”. Audierea lui Brătianu împreună cu Maklakov la Conferință părea ziarului o încercare pe care marile puteri o mai făcuseră și anume aceea „de a atrage în sfera politicii lor viitoare imensa țară bântuită de bolșevism”. Referindu-se la acțiunile aliaților, demersul privind „recunoașterea guvernului Kolceak a fost un demers săvârșit cu aceeași intenție. Numai că nu este suficient a efectua un atare act diplomatic, spre a

⁶¹⁶ *Ultima oră telegrafică. Basarabia la Conferința păcii. Basarabia trebuie să rămână alipită de România spune ziarul francez „La Victoire”, „Viitorul”, 9 iulie 1919.*

⁶¹⁷ *Apres la signature. Au Conseil Suprême, „Le Figaro”, 3 juillet, 1919.*

⁶¹⁸ *Le Conseil Supreme des Alliés, „Le Temps”, 4 juillet, 1919. Vezi și Gheorghe Calcan, România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ..., p. 245–246; Gheorghe Calcan, Sfârșitul primului război mondial și al marilor imperii ..., p. 175–189.*

obține succesul dorit. Mai trebuie ca și forța recunoscută să fie *efectivă*, adică să posede capacitatea necesară spre a domina o situație tulbură”. Or, „Colceag nu a făcut această dovadă”. Aliații doreau să ajungă la situația de cooperare pe care o avuseseră cu Rusia până în 1917, atunci când s-a declanșat revoluția bolșevică. Dorința marilor puteri de a ajunge la o nouă înțelegere cu Rusia nu se putea realiza însă, decât ținând cont de marile schimbări pe care le adusesese războiul, inclusiv pe cele teritoriale. Revoluția rusească a avut la început elemente de progres, precum principiul de autodeterminare al națiunilor care a dus la eliberarea acelor „ce zăcuse sub regimul cnutului, [și care – n. ns. – Gh. C.] rând pe rând s-au dezlipit din coasta apuseană a colosului eterogen: Finlanda, Lituania, Polonia și pământul românesc dintre Nistru și Prut, pentru a-și urma fiecare destinele sale istorice”. Procesul acesta era inexorabil și ar fi urmat același drum în orice condiții, poate mai lent, însă irezistibil, și cu același rezultat. El era impus de spiritul democratic al timpului.

Rusia nu trebuia să se mai gândească la ceea ce a fost, la acel trecut, „ce nu mai învie”, ci la un viitor de consolidare statală în teritoriul care i-a rămas în urma principiului naționalității, pentru a deveni „un factor politic în Europa refăcută”. În viitor războiul trebuie eliminat din arsenalul politic al marilor puteri, iar conceptul de națiune trebuie să triumfe în defavoarea celui de rasă. Era limpede că „viitorul nu poate aparține panslavismului. Statele slave de la Baltica la Marea Adriatică înțeleg să-și croiască și să-și trăiască viața lor proprie, fără vreă tutelă străină de nuanță moscovită”. Rusiei i se reamintea recomandarea lui Bismarck, de a-și focaliza interesele spre Răsărit și nu spre Apus. Se exprima apoi în articol, convingerea fermă că „Pacea cu toate peripețiile inerente dezbatărilor spinoase, la urma urmelor, tot va da fiecărei națiuni ce este al său”. Această pace va aduce cu siguranță Rusiei, liniște și ieșirea din izolare, prin accesul la Mediterana și la comerțul mondial. Publicația considera cu fermitate că Rusia va deveni un actor al relațiilor internaționale cu două condiții: a) dacă i se dădea libertate economică prin Strâmtoni și b) dacă aceasta renunța la politica sa imperialistă⁶¹⁹.

În mod evident ne aflăm în fața unui articol de anvergură ideatică, de analiză geopolitică și de previziune, chiar cu valoare de recomandare pentru politica rusească, dar în subsidiar, și pentru marii aliați. Interesantă este și conturarea unei poziții românești, emisă de o entitate care avea atributele unei puteri stabile, de sine stătătoare și care își putea permite să formuleze previziuni și chiar să facă recomandări privind geostrategia europeană.

⁶¹⁹ X., *Aliații și Rusia*, „Viitorul”, 5 iulie 1919.

7. Problema Basarabiei după părăsirea Parisului de către Brătianu

După ce I. I. C. Brătianu a susținut drepturile României în privința Basarabiei în fața Consiliului Suprem, el a părăsit Conferința de Pace. Ziarul „Dimineața” anunța părăsirea Parisului de către premierul român, cât și motivele acestui gest care se găseau în nemulțumirile față de cum erau tratate interesele românești la Paris⁶²⁰. Era reluat interviul lui Brătianu acordat cotidianului „Le Matin” conform căruia acesta pleca „pentru că sunt convins că România nu va putea accepta clauzele cu privire la minorități care vor limita suveranitatea ei și care se vor introduce în tratatul cu Austria”⁶²¹. La rândul său, „Adevărul” își exprima speranța că odată cu întoarcerea premierului la București, acesta va oferi explicații la toate întrebările opiniei publice față de modul în care marile puteri înțelegeau să recunoască actele pe care le înfăptuise poporul român în anul 1918⁶²².

Vestea părăsirii Conferinței de către Brătianu era adusă la cunoștință chiar a doua zi de către ziarul „Le Figaro”: „Dl. Brătianu, președintele Consiliului român și primul delegat al României la Conferința de Pace, a plecat ieri seară, la ora nouă, cu Simplon Express, cu destinația București”⁶²³. A doua zi aceeași publicație a revenit, oferind mai multe explicații asupra acestei decizii, furnizate de Victor Antonescu, reprezentantul diplomatic al României la Paris⁶²⁴. La rândul său, „Le Temps” anunțând părăsirea Parisului de către Brătianu, considera că acest gest semnifica în același timp că o „criză ministerială română este în mod real deschisă”⁶²⁵.

Problema Basarabiei a continuat să rămână în atenția factorilor decidenți și a opiniei publice și după părăsirea Conferinței de către Brătianu, dar la un nivel mai puțin intens. Acest fapt se explică în esență, prin puternica criză care s-a declanșat între autoritățile de la București și Conferință în vara anului 1919⁶²⁶.

Ziarul „Adevărul” publica la aproape două săptămâni de la discutarea problemei Basarabiei la Paris și putem considera ca un efect al acestui moment,

⁶²⁰ *Ultimele Telegramme. De ce vine D. Brătianu*, „Dimineața”, 6 (23) iulie 1919.

⁶²¹ *Retragerea delegaților români de la conferință. Declarațiile d-lor Brătianu și Vaida Voevod*, „Dimineața”, 9 (26) iulie 1919.

⁶²² *D-l Brătianu și chestia Basarabiei*, „Adevărul”, 7 iulie 1919.

⁶²³ *Derniere heure. Départ de M. Bratiano*, „Le Figaro”, 3 juillet 1919.

⁶²⁴ *Le depart de M. Bratiano*, „Le Figaro”, 3 juillet 1919.

⁶²⁵ *Dans les balkans, Crise ministérielle en Roumanie*, „Le Temps”, 3 juillet 1919.

⁶²⁶ *Vezi și Gheorghe Calcan, România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ...*, p. 94–99.

un interviu cu G. G. Mironescu. Acesta arăta că situația Basarabiei se deosebea de cea a celorlalte provincii românești care s-au unit cu România în anul 1918. Basarabia își proclamase autonomia în anul 1917, înainte de semnarea armistițiului general. „Această autonomie a fost recunoscută de către guvernul de atunci al Rusiei”. Mai apoi „în baza acestei autonomii, Basarabia s-a alipit mai târziu la România”. Unirea s-a realizat într-un moment dificil pentru România, când aceasta „era ocupată de dușmani pe cea mai mare parte a teritoriului ei”. În esență, revenirea Basarabiei a însemnat că provincia „a venit să dea ajutor României să se ridice”.

Referindu-se la pretențiile Ucrainei asupra Basarabiei, această țară, în cele din urmă „a revenit, recunoscând această unire”. Populația basarabeană s-a pronunțat asupra destinului său „și a avut încă pe deasupra asentimentul direct sau indirect al Rusiei și al Ucrainei cu care fusese legată înainte. De aceea nici Rusia nici Ucraina nu pot fi chemate să spună a doua oară cuvântul lor asupra chestiunii Basarabiei. Această chestiune este definitiv tranșată. Ea a venit înaintea Conferinței Păcii numai pentru o recunoaștere formală. Adică chestiunea a fost adusă înaintea Conferinței numai într-atâta întrucât e util ca printr-un act internațional să se recunoască situația nouă creată prin voința poporului basarabean”. Tocmai din aceste considerente comisiile conferinței care s-au ocupat de problemele teritoriale postbelice „au opinat pentru recunoașterea Unirii Basarabiei cu România fără nicio discuție și fără nicio rezervă”⁶²⁷.

Aproximativ în același interval de timp și context, ziarul amintit se referea la pledoaria lui Victor Antonescu asupra drepturilor românești asupra Basarabiei susținută în ziarul „Le Temps”. Acesta arăta „că Basarabia e istoricește, geograficește și din punct de vedere etnic, un teritoriu românesc și că deci nu poate fi vorba – cum au făcut aliații în comunicarea lor către amiralul Kolceak – «de părțile românești ale Basarabiei»”. De asemenea, diplomatul român „lasă să se înțeleagă că aliații au deplină pricepere pentru dreptatea noastră și că nu ne contestă drepturile asupra Basarabiei”⁶²⁸. Evident, aceste opinii contribuiau la crearea ori consolidarea unei atitudini favorabile a opiniei publice franceze față de interesele românești la Paris. „Adevărul” aprecia și încuraja astfel de demersuri.

În vara și toamna anului 1919, la Paris au continuat întrunirile și tatonările pe toate planurile în privința Basarabiei, fără a se produce schimbări notabile. Toate părțile și-au menținut poziția. Inculeț îi scria lui Pelivan la 21

⁶²⁷ În chestiunea Basarabiei. Kolceag și Basarabia. De vorbă cu d-l G. G. Mironescu, profesor la Universitatea din București, fost senator, „Adevărul”, 14 iulie 1919.

⁶²⁸ D. Victor Antonescu despre Basarabia, „Adevărul”, 17 iulie 1919.

iulie: „A sosit Brătianu și ne-a comunicat ce fel de porcării se fac pe seama noastră”, iar la 16 septembrie, acesta din urmă sintetiza, referindu-se la situația de la Paris: „Toată lumea este de partea noastră. Numai americanii voiesc să ne lucreze”⁶²⁹.

Presa verii aducea în atenție o știre insolită, aceea că Lenin ar fi propus părții române „o pace onorabilă care să garanteze României posesiunea integrală a Basarabiei” cu condiția ca România să nu susțină forțele contrarevoluționare din Rusia⁶³⁰. Informația era oferită de ziarul „Le Temps”, la începutul lunii iulie. La sfârșitul lui august, „Le Figaro” revenea asupra acestui aspect, publicând o știre pe care o preluase de la „National Zeitung”, care la rândul său cita mediile bucureștene, conform cărora „o delegație bolșevică trimisă de Lenin a sosit la Chișinău pentru a cere pace guvernului român”⁶³¹.

Poziția României la Conferință asupra Basarabiei a rămas neschimbată și s-a consolidat în ochii celor mari dreptat și extrem de anevoios. Trendul pozitiv a fost influențat și de unele procese petrecute atât pe plan intern, cât și pe plan extern. Din prima categorie evidențiem alegerile parlamentare din noiembrie 1919, care au avut o rată de participare de peste 72% din alegătorii înscriși pe liste. În Basarabia, 80% din alegători au votat cu Partidul Țărănesc adept al unirii cu România. Acest fapt reprezenta în fond și un gest cu valoare plebiscitară⁶³². Din cea de a doua categorie evidențiem mai întâi retragerea trupelor românești din Ungaria centrală, la sfârșitul lunii noiembrie. Mai apoi, un mare impact l-a avut decizia guvernului Vaida Voevod de a semna Tratatul de pace cu Austria (pe care România nu-l semnase încă). Acest fapt s-a petrecut la 10 decembrie 1919. Implicit a fost semnat tratatul asupra minorităților și Tratatul de pace cu Bulgaria⁶³³. Momentul 10 decembrie, a contribuit neîndoielnic la detensionarea substanțială a relațiilor României cu marile puteri la Conferința de Pace.

8. Câteva repere ale anului 1920. Decizia de la Londra

Activitatea noului prim ministru Alexandru Vaida Voevod, poziția și personalitatea sa s-au bucurat de susținere în Occident. La 20 ianuarie 1920, el a

⁶²⁹ Ion Țurcanu, *op. cit.*, p. 316, 325. Vezi și Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ...*, p. 246 –255.

⁶³⁰ *Dans les Balkans. Les bolcheviques offrent la Bessarabie aux roumains*, „Les Temps”, 7 juillet 1919.

⁶³¹ *Lenin demande la paix à la Roumanie*, „Le Figaro”, 28 août 1919.

⁶³² Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 128.

⁶³³ Vezi Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ...*, p. 106 –111.

cerut Consiliului Suprem recunoașterea frontierelor orientale ale României. Concomitent, el a inițiat în februarie – martie unele demersuri de înțelegere directă cu sovieticii.

Cel mai important moment al activității sale la Conferință a fost recunoașterea, de către Consiliul Suprem, în întrunirea desfășurată la Londra, la 3 martie 1920, a dreptului Basarabiei de a se uni cu România⁶³⁴. Decizia a fost comunicată guvernului român, șase zile mai târziu. Punerea în aplicare a deciziei era însă amânată și condiționată de retragerea completă a trupelor române din Ungaria.

Situația din zonă s-a deteriorat prin declanșarea în aprilie a unui conflict polono – rus. Franța ar fi dorit ca statul român să se implice. Guvernul de la București condus acum de Alexandru Averescu nu s-a amestecat. Ziarul „Opinia” care apărea la Iași, a pledat pentru menținerea neutralității⁶³⁵. În vara și toamna acestui an au continuat tatonările directe româno-sovietice pentru normalizarea relațiilor dintre cele două state, neconcretizate însă.

Trebuie spus că încă din 14 aprilie 1920, la întrunirea Comisiei pentru Afacerile Româno – Iugoslave s-a schițat un proiect de tratat între România și Principalele Puteri Aliate și Asociate, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia în privința recunoașterii unirii Basarabiei cu România. În august 1920, Titulescu depunea eforturi la Londra pentru finalizarea acestui tratat. La jumătatea acelei luni, guvernul englez pleda pe lângă cel francez pentru semnarea tratatului. La 8 octombrie, Conferința Ambasadorilor considera că era posibil ca respectivul tratat să se semneze la 11 octombrie. La 27 octombrie, în aceeași reuniune a ambasadorilor, Take Ionescu, ministru de externe avea încă unele obiecții la redactarea textului. Partea americană și-a anunțat poziția de nedepunere a semnării pe tratat. Ceremonia semnării a fost hotărâtă pentru a doua zi⁶³⁶.

9. *Tratatul de la Paris, 28 octombrie 1920*

„Astăzi, joi va avea loc oficial, în Salonul orologiului, remiterea Basarabiei României”, anunța ziarul „La Croix”⁶³⁷. Într-un alt articol intitulat *Atribuirea Basarabiei României*, același ziar oferea unele detalii despre ceremonie și

⁶³⁴ R. W. Seton Watson, *O istorie a Românilor din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2009, p. 466.

⁶³⁵ *Politica față de Rusia*, „Opinia”, 6 iulie 1920; *Chestiunea cooperării cu Polonia*, „Opinia”, 9 iunie 1920.

⁶³⁶ Gh. Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ...*, p. 257 –268.

⁶³⁷ *Paris, le 28 octobre 1920. La journée*, „La Croix”, 29 octombrie, 1920.

conținutul tratatului. Acest tratat a fost semnat de reprezentanții Franței, Italiei, Marii Britanii și Japoniei pe de o parte, și cei ai României pe de altă parte. Provincia asupra căreia îi era recunoscută suveranitatea statului român se întindea „între frontierele actuale ale României, Marea Neagră și cursul Nistrului de la vărsarea sa și până la punctul în care el este tăiat de vechea limită dintre Bucovina și Basarabia”. Tratatul prevedea între altele „că Rusia va fi invitată să participe la această convenție din momentul în care un guvern rus va fi recunoscut de părțile contractante. Acestea își rezervă, în egală măsură dreptul de a supune arbitrajului Societății Națiunilor toate problemele care ar putea fi ridicate în viitor de guvernul rus, în ceea ce privește probleme de detaliu ale tratatului. Este stipulat că suveranitatea României asupra acestor teritorii nu va putea fi pusă în discuție”⁶³⁸.

La rândul său, „Le Figaro” anunța acest eveniment a doua zi, precizând că documentul pe care din partea Franței și-a depus semnătura Președintele Consiliului de Miniștri reprezenta „voința exprimată la 27 martie 1918, de Adunarea Națională a Basarabiei”. Era reluată ideea că Rusia va fi invitată să adere la acest document din momentul în care va exista „un guvern rus constituit și recunoscut de părțile contractante”⁶³⁹.

Această veste a fost preluată destul de repede și de presa română. Astfel, ziarul „Viitorul” anunțând evenimentul preciza că „orice chestiune ridicată de guvernul rus asupra detaliilor aplicării acestui tratat; [cât și – n. ns. – Gh. C.] frontierele hotărâte nu mai pot fi discutate”⁶⁴⁰. Și „Neamul românesc” anunța că *Aliații recunosc definitiv alipirea Basarabiei*⁶⁴¹. Peste câteva zile, „Viitorul” revenea redând în întregime Preambulul, articolul 1 și articolul 9 din acest tratat. Celelalte articole erau prezentate în rezumat⁶⁴².

„Adevărul”, la rândul său, titra: *O zi de sărbătoare. Basarabia ne este recunoscută*. Publicația considera că telegrama care aducea această veste își căpăta „locul ei în istoria României Noi”. Se aprecia că „prin acest act important, vechile drepturi istorice ale românilor asupra Basarabiei, ca și libera voință exprimată prin Sfatul Țării după proclamarea independenței în 1918, sunt deplin recunoscute de marile puteri aliate semnatare [...]. Semnătura aceasta aduce liniștea și siguranța în spirite și încrederea poporului nostru

⁶³⁸ *L'attribution de la Bessarabie à la Roumanie*, „La Croix”, 29 octobre, 1920.

⁶³⁹ *Remise de la Bessarabie à la Roumanie*, „Le Figaro”, 29 octobre, 1920.

⁶⁴⁰ *Recunoașterea alipirii Basarabiei. Când se va semna alipirea convenției de către aliați*, „Viitorul”, 30 octombrie 1920.

⁶⁴¹ *Aliații recunosc definitiv alipirea Basarabiei*, „Neamul românesc”, 31 octombrie, 1920.

⁶⁴² *Recunoașterea alipirii Basarabiei. Ce cuprinde convenția semnată la Paris*, „Viitorul”, 2 noiembrie 1920.

[...]. E un rezultat care va ridica mult moralul țării înăuntru, întărind și mai trainic legăturile României cu aliații ei firești”.

Cu toate acestea, autorul articolului constata realist că „Lipsește însă semnătura Rusiei”. Această semnătură a fost întrevăzută „virtualmente” atunci când Rusia, printr-un ucuz, a recunoscut autonomia Poloniei și a fost „accedată din ziua în care prima revoluție rusă a proclamat dreptul popoarelor de a dispune libere de soarta lor”. Cea de a doua revoluție rusă (cea bolșevică) a accentuat acest principiu, iar „actualul guvern bolșevic nu are de formulat decât observațiuni de detaliu în ce privește dreptul Basarabiei de a se realipi la România, nicio contestație nefiind făcută de el împotriva acestui drept și pacea de la Brest Litovsk fiind semnată cu știința că Basarabia redevine românească” – considera publicația. Constatarea era evident, destul de optimistă și-și găsea susținerea în sfera argumentelor teoretice.

Autorul făcea apoi referire la o conferință pe care Maklakov o făcuse la Paris imediat după lovitura bolșevică, când oficial nu mai era ambasador, însă el a continuat să fie considerat neoficial, reprezentant al Rusiei la Paris. Atunci el spunea că Rusia va avea legături bune cu România, dându-i totodată „asigurări sincere în chestia Basarabiei”, recunoscând „dreptul definitiv al românilor asupra teritoriilor până la Nistru”. Concluzia publicației era că: „Se cuvine ca țara întreagă să se felicite de succesul diplomatic al ministrului nostru de externe”. Autorul considera că serviciile aduse țării de Take Ionescu începând cu 1913, „sunt înscrise în inimile tuturor românilor [și] adaugă astfel încă un nou titlu la recunoștința patriei sale”⁶⁴³.

Cunoscutul editorialist Constantin Bacalbașa, referindu-se la acest eveniment, considera că Basarabia ne era recunoscută nu numai din punct de vedere al dreptului de liberă dispunere a popoarelor, care includea în mod automat și principiul plebiscitului, așa cum îl percepeau socialiștii, ci și din punct de vedere al dreptului istoric. Recunoașterea dreptului istoric era de mare importanță, pentru că făcea superfluu principiul plebiscitului. Rusia stăpânind mai bine de un secol provincia, prin politica sa de deznaționalizare și de colonizare a schimbat configurația etnică a provinciei, făcând ca în Basarabia anului 1918, să existe „multe neamuri ostile”.

Articolul semnat de Bacalbașa evidenția în același timp faptul că preambulul insera o serie de alte argumente care au stat la baza recunoașterii unirii Basarabiei. Între acestea se afla și exprimarea liberei voințe, care s-a realizat prin votul „liber și cu totul neîntrâurit” al Sfatului Țării. Motivul etnografic

⁶⁴³ Emil D. Fagure, *O zi de sărbătoare. Basarabia ne este recunoscută*, „Adevărul”, 31 octombrie 1920.

își avea propria lui greutate și semnificație. Autorul argumentând: „În condițiile în care a trăit Basarabia timp de un secol fără libertăți publice, fără posibilitatea de a avea școli românești, fără viață publică, și în plus după o lungă și constantă perioadă de colonizare și deznaționalizare, faptul că marea majoritate a populației băștinașe este recunoscută că e românească, taie unei Rusii viitoare orice drept de revendicare de restituire”. Așadar, „O țară pe care marile puteri aliate o recunosc că ne aparține prin trei drepturi fundamentale: dreptul istoric, dreptul etnografic și dorința exprimată de reprezentanții oficiali ai populației actuale, este definitiv a noastră prin verdictul întregii lumi civilizate”.

Cu toate acestea, autorul găsea cuprinse în textul convenției de la Paris două puncte care îl îngrijorau. Primul se referea la dreptul Rusiei „de a pune în discuție unele chestiuni de amănunt” urmat de dreptul Societății Națiunilor de a se pronunța asupra acestora, iar al doilea se referea la prevederea constituirii unei comisii pentru a fixa noile frontiere, aspecte care-i stârneau autorului „nedumerirea noastră”.

Detaliind, autorul considera că dreptul „Rusiei de a ridica la orice moment obiecțiuni și dreptul ce-și arogă «înaltele părți contractante» de a examina și hotări asupra acestor obiecții, însemnează o știrbire a suveranității noastre”. Acest fapt însemna în viziunea autorului că statul român avea dreptul să facă tot ceea ce dorea în toate provinciile sale, mai puțin în Basarabia. Astfel, oricând România s-ar putea găsi în situația de a fi chemată în fața „înaltelor părți contractante”. Această subordonare, cât și obligația de a ne supune hotărârilor luate, genera întrebarea dacă România era în mod real un „stat de sine stătător”⁶⁴⁴.

Referitor la hotărârea privind comisia de frontieră autorul a avut inițial o atitudine critică, dar imediat ce a intrat în posesia variantei românești a textului convenției, a revenit asupra considerațiilor sale, chiar în ediția următoare a publicației, considerând că respectiva comisie de fixare la fața locului a frontierelor reprezenta un demers firesc⁶⁴⁵.

Se poate remarca interesul ardent față de acest subiect, cât și reacțiile „la cald” ale jurnaliștilor. Chiar dacă uneori informațiile trimise de la Paris soseau cu oarecare dificultate ori întârziere putând genera unele interpretări pripite ori emoționale, ele aveau savoarea îmbinării spontaneității cu maturitatea discernământului autorilor.

Ziarul „Viitorul” a revenit, în articolul *Chestiunea Basarabiei* asupra

⁶⁴⁴ Constantin Bacalbașa, *Convenția de recunoaștere a Basarabiei*, „Adevărul”, 3 noiembrie 1920.

⁶⁴⁵ C. B., În chestia Basarabiei, „Adevărul”, 4 noiembrie 1920.

subiectului, precizând că formalitatea recunoașterii unirii Basarabiei reprezintă „o deosebită importanță” atât pentru noi, cât și pentru Europa. Se arăta că preambulul menționa considerațiile care justificau unirea. Aspectele geografice și etnice argumentau indubitabil această unire. Unirea a decurs „dintr-un total de condițiuni care împingeau la deznodământul noii încorporări”. Basarabia ne fusese luată cu forța, iar intrarea armatelor române în provincie, în momentele în care provinciile ocupate de ruși căutau să înlăture lanțurile robiei demonstra dorința Bucureștiului de a-și restabili suveranitatea. Decizia de unire a Sfatului Țării era în concordanță cu principiul wilsonian „de autodeterminare a popoarelor”. Suveranitatea statului român asupra acestei provincii s-a realizat înainte de semnarea acestui tratat.

Articolul constata cu regret că acest tratat cuprindea și unele restricții, ceea ce putea duce la impresia că ceea ce se dădea cu o mână se lua cu cealaltă. Se exemplifica prin formularea: „il importe d'assurer de maintenant dans la Bessarabie une souveraineté”, (e necesar să asigurăm de acum înainte suveranitatea Basarabiei) etc., ori era firesc să se recunoască „că suveranitatea am stabilit-o prin energia noastră proprie”. Și publicația argumenta: „Dacă nu am fi făcut operă de potolire a bolșevismului care inundase Basarabia, și dacă nu am fi știut să învingem anarhia ungară care sub Bella Khun era atât de aproape a se uni cu cea din Rusia, desigur că tratatul de la Quai d'Orsay n-ar fi putut să se încheie”. Autoritățile române au trecut peste piedicile pe care le-au pus „politica cercurilor dirigente ale Alianților” pentru a-și impune suveranitatea în Transilvania și în Basarabia. Introducându-se în Preambul precizarea „cu începere de acum» ni se pare că se nesocotește realitatea istorică” – considera publicația.

Se mai aprecia că și formularea articolului 9 păcătuia când afirma că „înaltele părți contractante vor invita Rusia de îndată ce va exista un guvern rus”. Astfel „se deferă unei hotărâri ulterioare, și deci, se lasă deschisă chestiunea basarabeană, pe când ea era de drept și logic să fie închisă definitiv tocmai pe baza considerațiilor care au dus la Preambulul de la Paris” (subl. ns. – Gh. C.). Așadar, estima publicația, „sentimentul de triumf al cauzei românești pe care o parte a presei îl manifestă se întemeiază nu pe o cunoaștere întregă și adâncă a chestiunii Basarabiei”.

Articolul considera că în această cauză, ca și în altele s-au manifestat două atitudini. Una era cea reprezentată de I. I. C. Brătianu, caracterizată prin intransigență, care „nu a admis nicio cedare din interesele românești și a preferat să se retragă decât să consfințească prin semnătura sa ceea ce nu putea fi admis; și cealaltă a fost politica de umilință, de veșnică cedare, pe care actualul ministru de externe al României, a dus-o din nenorocire

cu o perseverență niciodată dezmințită. Politica d-lui Take Ionescu a găsit în guvernul prezidat de d. Vaida un adept, și de aceea am avut încheiate tratate de pace care se soldează cu un deficit al demnității, suveranității și independenței depline a statului nostru”. Articolul continua a-l ataca în mod politicianist pe Take Ionescu. Trebuie precizat că la acest moment „Viitorul” nu se mai găsea în poziția de ziar al partidului care se afla la conducerea țării.

Aprecierea finală a articolului era realistă și considera că tratatul era un triumf al politicii românești. În pofida acestei victorii, nu era ascunsă constatarea că totuși prin acest tratat se realiza „trimiterea noastră înaintea Rusiei de mâine, pentru a discuta suveranitatea asupra Basarabiei”⁶⁴⁶. Chiar dacă acest articol conține unele elemente specifice presei de partid, cu accente evidente asupra relațiilor I. I. C. Brătianu – Take Ionescu, el conține constatări care pot fi remarcate pentru profunzimea și obiectivitatea lor în privința intereselor generale.

O analiză matură a urmărilor Tratatului semnat la Paris era realizată și de I. Teodorescu, în ziarul „Adevărul”. Autorul considera tratatul semnat o „bine cugetată dreptate a aliaților noștri”. În perspectivă însă, era bine ca România să fie prevăzătoare pentru că nu se știa pe ce coordonate se va situa Rusia în viitor și nu trebuia uitat că „semnătura ursului de la nord lipsește încă de pe această convenție”. Referindu-se la prevederea din convenție, că Rusia se va putea adresa Societății Națiunilor „în privința detaliilor de aplicare ale acestui tratat”, autorul exclama semnificativ: „Ce mai sămânță de bucluc!”. Așadar, considera autorul, era nevoie de vigilență pentru ca din acest text „anodin în aparență, să nu răsară care cumva niscai balauri năstrușnici”. Autorul mai cerea vigilență și fermitate, și față de practica „ticăloșilor care ne compromit prin purtările lor” în Basarabia. Se avea în vedere o administrație cinstită și eficientă în Basarabia⁶⁴⁷, care să facă din România un punct de reală atracție încât dacă s-ar pune vreodată, în mod concret, problema plebiscitului, răspunsul să fie „*Primim*, siguri fiind că de la Hotin la Chilia va fi numai o aclamațiune pentru noi”⁶⁴⁸.

O analiză pertinentă și echidistantă în duelul politicianist cotidian a realizat-o Nicolae Iorga în publicația sa „Neamul românesc”. El preciza că prin semnarea tratatului de la Paris se încheia o lungă etapă de eforturi

⁶⁴⁶ *Chestiunea Basarabiei*, „Viitorul”, 3 noiembrie 1920.

⁶⁴⁷ Vezi Gheorghe Calcan, *Unificarea administrativă a României întregite (1918–1925). Integrarea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei în structurile administrației românești*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016.

⁶⁴⁸ I. Teodorescu, *Să consolidăm Basarabia*, „Adevărul”, 2 noiembrie 1920.

diplomatice „la care au luat parte, pe rând, toate partidele”⁶⁴⁹. Era evidențiat astfel rolul lui Marghiloman în realizarea unirii Basarabiei și obținerea acordului ocupantului german față de acest fapt, rolul liberalilor în calitate de inițiatori ai procesului diplomatic, contribuțiile lui Vaida Voievod și Pelivan „de a fi dobândit la Londra acel protocol”, contribuția lui Take Ionescu, ministrul de Externe în funcție care a ajuns „la un rezultat real și important, pentru care trebuie să-i mulțumim abilității d-sale și felului fericit cum și-a întrebuițat numeroasele cunoștințe de pretutindeni, dar mai ales din Franța și din Anglia”.

Hotărârea luată la Paris era categoric foarte importantă, Iorga considerând că „Basarabia ne este asigurată printr-un act căruia nimic nu-i mai lipsește – din partea altora decât Rusia și noi înșine...”. Comparativ cu celelalte opinii exprimate în presa vremii, referitor la adeziunea ulterioară a Rusiei, marele savant vedea mai mult un aspect optimist decât unul cu valențe sumbre, apreciind aceasta, mai degrabă ca fiind un „adaos față de ceea ce ni se făgăduise până acum – orice guvern rusesc va trebui, la recunoașterea sa de către aliați să admită valabilitatea acestui act, rămânând doar ca Liga Națiunilor să decidă în ce privește numai contestațiile de amănunte, care, evident nu pot avea un caracter teritorial”.

Semnarea Tratatului de la Paris punea capăt unei stări de provizorat a provinciei, sublinia Nicolae Iorga. Acele acțiuni ori aluzii la durabilitatea stăpânirii românești în provincie primeau în acest mod o serioasă descurajare. „Presa din Chișinău va vorbi cu mai puțin curaj de provizoratul stăpânirii românești între Nistru și Prut și va invoca mai rar întoarcerea «fraților» fie și sub forma bolșevică. Se va mai potoli o anumită opoziție «românească» în stare să alătore starea de acum în toată lumea și slăbiciunea sufletească a omului îndeobște, cu vechiul rai moscovit, ca să dea și o aprobare a propriului nostru neam la revenirea stărilor de mai înainte. În sufletele noastre tulburate de atâtea probleme, în acest colț se face o relativă liniște”.

Savantul revenea asupra unei idei deja subliniate în analiza noastră și desul de vehiculată în epocă: nevoia de „o administrație onestă și harnică” în provincie. Acesteia trebuia să i se adauge o propagandă a interesului național, și nu una de partid, și mai mult respect față de țărănimea basarabeană, care a perpetuat în condiții atât de aspre spiritul național, făcând posibilă unirea din 1918⁶⁵⁰.

Rusia nu a agreat și a protestat față de semnarea Tratatului de la Paris.

⁶⁴⁹ N. Iorga, *Recunoașterea Basarabiei*, „Neamul românesc”, 3 noiembrie, 1920.

⁶⁵⁰ *Ibidem*. Vezi și Gheorghe Calcan, *Sfârșitul primului război mondial și al marilor imperii...*, p. 175–189.

„Adevărul” a prezentat această poziție reluând un articol apărut în gazeta „Obseea dielo” și realizând concomitent un scurt comentariu. Gazeta rusească protesta „în chipul cel mai energic în contra acestui nou act de violență”, făcând-o „în numele întregii Rusii sănătoase și în numele tuturor acelor care au acceptat principiul autodeterminării popoarelor”.

Autorul articolului considera că „populația basarabeană nu a fost niciodată întrebată dacă vroește sau nu să treacă sub protecția română”. Pe de altă parte, în articol se aprecia că această întrebare nici nu putea fi pusă, atâta timp cât la Moscova „domnește tirania bolșevică”. Se preciza că „acapararea de pământ rusec de către state străine, «fără participarea Rusiei însăși»” ca fiind „cu desăvârșire ilegală”. Hotărându-se în această manieră „în Europa pace n-are să mai fie”. Niciodată viitoarea Rusie „nu se va împăca cu faptul divizării ei forțate”.

Mai apoi articolul specula aspectul ne semnării documentului de către S.U.A.: „Spre fericire, nu toate statele iau parte la acest act nelegal. Statele Unite ale Americii au refuzat să sancționeze ocuparea pământurilor rusești de către români. Aceasta dovedește dreptatea protestului nostru, deoarece Statele Unite sunt cel mai puțin interesate în diviziunea vechiului continent, și sunt conduse în politica europeană numai de principiul dreptății”.

Comentatorul ziarului „Adevărul”, precizând că nu cunoștea motivele neimplicării americane, aprecia că autorul rus și simpatizantii săi nu au înțeles nimic din mersul evenimentelor și că ei continuau „a visa o Rusie mare și văd în pământurile care au fost răpite de la țările vecine, pământ rusec.

Ce pământ rusec poate fi Basarabia, țară care timp de veacuri a fost trup din trupul Moldovei și în care trei sferturi de populație e românească”. Locuitorii acestui spațiu, prin Sfatul Țării, au votat unirea, iar ambasadorii care au semnat actul recunoașterii „n-au făcut decât un act de echitate” bazat pe drepturile istorice ale României⁶⁵¹.

10. Concluzii

Semnarea Tratatului de la 28 octombrie 1920, de la Paris a adus sancționarea internațională a actului din 27 martie 1918. El a fost ratificat de România, Marea Britanie, Franța și Italia. Japonia nu l-a ratificat, iar Rusia nu l-a recunoscut. Acest fapt a generat o serie de interpretări.

Absența semnăturii Rusiei îl făcea pe Duroselle să considere că frontiera româno-sovietică era „singura frontieră europeană a Rusiei care nu a fost

⁶⁵¹ N. S., *Rușii protestează contra alipirii definitive a Basarabiei*, „Adevărul”, 6 noiembrie 1920.

stabilită printr-un acord liber fixat⁶⁵². Ulterior însă, indirect, Rusia sovietică și-a însușit mesajul deciziei de la Paris. Cercetătorul basarabean Iulian Frunțașu considera, spre exemplu, că prin semnarea Pactului Briand-Kellog, din anul 1928 de către URSS, Uniunea Sovietică a recunoscut, implicit, imuabilitatea frontierei româno-sovietice.

Luând în discuție neratificarea Japoniei, acest fapt ar fi făcut documentul tratatului inoperant, aprecia Florin Constantiniu⁶⁵³. Din același motiv al neratificării, Ion Bulei opina că tratatul ar fi rămas fără valabilitate juridică de ansamblu⁶⁵⁴. Cam în același sens s-au pronunțat Iulian Frunțașu și Charles King⁶⁵⁵. De precizat că Ion Bulei, continuându-și ideea, considera că și în cazul în care ratificarea Japoniei ar fi existat, iar tratatul ar fi putut fi invocat juridic în anul 1940, când URSS a răpit României Basarabia și nordul Bucovinei, „tot fără efect ar fi rămas”.

Alexandru Boldur a făcut o serioasă demonstrație a valabilității recunoașterii unirii provinciei dintre Prut și Nistru. El a arătat că neratificarea completă a tratatului din 28 octombrie 1920 nu a pus în discuție recunoașterea suveranității României asupra Basarabiei. Aceasta a fost realizată prin însăși semnarea Tratatului. Ratificarea, susținea istoricul, se referea doar la consecințele recunoașterii suveranității României asupra Basarabiei. „Însă recunoașterea este un act, care nu are neapărată nevoie de a fi integrată într-un text de tratat. E suficientă manifestarea dorinței de orice natură”. Ori, în privința tratatului în discuție, nu trebuie uitat că el nu a făcut altceva „decât să repete hotărârea Consiliului Suprem din 3 martie 1920 [...], recunoscută de guvernele aliate”⁶⁵⁶

Deși absența semnăturii SUA de pe document a reprezentat o serioasă lovitură de imagine, totuși Statele Unite au recunoscut unirea Basarabiei cu România, *de facto*, în anul 1933, în contextul includerii Basarabiei în cota de emigrație a României pentru SUA⁶⁵⁷.

⁶⁵² J. B. Duroselle, *Historie diplomatique de 1919 à nos jours*, Troisième édition, Dalloz, 1974, p. 44.

⁶⁵³ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ediția a IV-revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2008, p. 304.

⁶⁵⁴ Ion Bulei, *Românii în secolele XIX-XX. Emanciparea*, Editura Litera Internațional, București, 2011, p. 199.

⁶⁵⁵ Iulian Frunțașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812–2002*, Editura Cartier, Chișinău, 2002, p. 127; Charles King, *Moldovenii, România, Rusia și politica culturală*, Editura Arc, Chișinău, 2002, p. 38.

⁶⁵⁶ A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Editura Victor Frunză, București, 1992, p. 514–515. Pentru toate aceste discuții vezi și Gh. Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace ...*, p. 272–275.

⁶⁵⁷ Paul Cernovodeanu, *Basarabia, drama unei provincii istorice românești în context*

Basarabia a fost prima provincie care s-a unit în anul 1918 cu România, dar a devenit ultima care a primit sancționarea internațională. Acest fapt s-a datorat explicit atitudinii de șantaj și de tergiversare a marilor puteri. Acestea au urmărit să-și conserve interesele economice și politice în zonă.

Revenirea Basarabiei la România a fost un act drept, susținut de trecutul istoric și de argumentele etnice în concordanță cu principiul liberei dispunerii a popoarelor. Toate marile puteri au cunoscut aceste realități. Unele însă le-au ignorat. SUA nu au dorit să-și compromită relațiile viitoare cu Rusia. Japonia a cedat, prin neratificare, realizând unele aranjamente și obținând unele avantaje economice de vecinătate cu URSS. Uniunea Sovietică s-a menținut pe poziții imperialiste.

În mod evident, unirea Basarabiei cu România a reprezentat o dreptate istorică. Tratatul de la Paris a recunoscut acest fapt. Marile puteri au escamotat adevărul în interese, ele pot perpetua acest lucru și în prezent, dar adevărul intrinsec rămâne.

Presa românească a fost unitară în susținerea intereselor naționale la Conferința de Pace. Ea a oferit informații legate de mersul dezbaterilor de la Conferință. În același timp, ea a acordat spații largi unor comentarii și aprecieri a celor mai importante decizii luate la Paris. Punctele de vedere au fost exprimate reprezentând în genere poziția redacției, dar adesea în dezbaterile problematice s-au remarcat personalități recunoscute ale vieții publice românești precum Nicolae Iorga sau Constantin Bacalbașa.

„Viitorul” l-a lăudat pe Brătianu, iar „Adevărul” și „Dimineața” pe Take Ionescu, iar la critică, aproape instantaneu, publicațiile au inversat personajele. Trebuie spus însă că acest aspect a constituit un element subsidiar al problematice, care atrage atenția numai sub aspectul „culorii”, și nu al fondului. Presa română, deși diferită ca orientare politică, nu s-a manifestat diferit față de interesele comune. Astfel, se poate spune că deși „partizane” convingerilor de grup, în interesele naționale a triumfat pledoaria pentru dreptate și obiectivitate. De altminteri, confirmarea justeței și maturității aprecierilor presei române față de problemele principale este demonstrată și de faptul că presa franceză nu a avut alte opinii față de cauza românească.

Deși demersul nostru trece mai degrabă drept un început, și nu o analiză exhaustivă asupra întregii presei românești și franceze a epocii, totuși aplecarea noastră oferă o imagine sugestivă asupra acestui aspect.

internațional, 1806–1920, Editura Albatros, București, 1993, p. 181; Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 304–305.

IV.4. GLORIA ȘI TRAGISMUL BASARABIEI. PANTELIMON HALIPPA – MĂRTURISIRI INEDITE

În anii 1973–1974, Pantelimon Halippa⁶⁵⁸, Nicolae P. Nitreanu⁶⁵⁹ și Victor N. Nitreanu au realizat la București, în condiții de conspirativitate, lucrarea *Calvarul românilor basarabeni și bucovineni*.

Lucrarea este dactilografiată și are aproximativ 320 de pagini. Ea conține o parte introductivă de 14 pagini realizată de cei trei autori și prezintă istoricul problemei enunțate în titlu. Exemplarul aparține economistului doctor Neculai Popa care o păstrează de la socrul său Anton Modval, doctor în drept, născut la Bulăești, Orhei (1912–1986). Lucrarea a fost scrisă cu scopul de a vedea cândva lumina tiparului, obiectiv care la momentul realizării acestor notații nu era încă realizat⁶⁶⁰. Neculai Popa i-a adăugat la început o foaie explicativă și *Testamentul* lui Petru cel Mare și a contactat Editura „Scrisul Prahovean” pentru îndeplinirea obiectivului atât de dorit de autorii ei.

Această lucrare prezintă documente referitoare la situația și suferințele confrăților basarabeni și bucovineni după răpirea acestei provincii de către Uniunea Sovietică, în anul 1940. Documentele sunt acte oficiale ale comisiilor română și sovietică implicate în „rezolvarea” acestei probleme, documente ale Ministerului de Interne, rapoarte, interviuri ale responsabililor români și sovietici, fragmente din presa vremii, mărturii, note și considerații personale etc.

După notele ultimative ale URSS către România din 26–27 iunie 1940, Basarabia și Nordul Bucovinei au intrat în componența acesteia. Acest fapt a constituit cauza pentru care România a intrat în război împotriva URSS la 22 iunie 1941. Prin acțiunile militare victorioase ale armatelor române,

⁶⁵⁸ Pantelimon Halippa (1883–1979), fiu de preot, născut Cublota, Bălți. Studii liceale la Chișinău și superioare de drept la Dorpat (azi Tartu, în Estonia). Președintele Sfatului Țării din Chișinău, deputat, senator, ministru. A fost arestat în 1947, predat URSS în 1952 și condamnat la 25 de ani muncă silnică în Siberia, readus în țară și închis la Gherla până în 1957. (Filoftea Rînzîș, *Arhive personale și familiale*, vol I, *Repertoriu arhivistic*, București, 2001, p. 91–92,

http://arhivelenationale.ro/site/wp-content/uploads/2017/08/Arh._personale_si_familiale_I.pdf, accesat în data de 3 mai 2020).

⁶⁵⁹ Nicolae Nitreanu (n. 1908), învățător în județul Tighina. Refugiat în Transilvania în anul 1944, a scris lucrări (peste 13 volume în manuscris) și a cercetat documente despre istoria Basarabiei. Deține un important fond documentar în cadrul Arhivelor Naționale București. (*Ibidem*, p. 125).

⁶⁶⁰ Între timp, lucrarea a fost tipărită la Editura Scrisul Prahovean, Cerașu, Prahova, 2001.

aceste provincii au reintrat în administrația României. După trei ani, schimbarea situației frontului de est a făcut ca armatele sovietice să reocupe aceste provincii, în primăvara anului 1944. Aproximativ o jumătate de milion de locuitori din aceste provincii s-a refugiat în România.

După 23 august 1944, România a intrat oficial în război de partea URSS și a celorlalte națiuni unite. La 12 septembrie 1944, s-a semnat la Moscova Convenția de armistițiu între România și Națiunile Unite reprezentate de URSS. Convenția prevedea ca cele două provincii să rămână Uniunii Sovietice. România a avut practic o situație de țară ocupată. URSS a căutat prin toate mijloacele să „repatrieze” forțat locuitorii refugiați din Basarabia și nordul Bucovinei. Aceștia au fost urmăriți, vânați, persecutați, umiliți și în cele din urmă „repatriați” samavolnic. Cea mai mare parte a acestora a fost deportată apoi, în zonele îndepărtate ale Rusiei. Tocmai acest aspect doresc să-l surprindă documentele prezentate. Diplomația română, îngenuncheată, a încercat tot felul de strategii pentru a împiedica sau măcar a diminua aceste atrocități. Ea nu a reușit decât într-o mică măsură acest lucru.

Ne propunem în cele ce urmează să realizăm o succintă prezentare a părții introductive a acestei lucrări.

Pantelimon Halippa, Neculae P. Nitreanu și Victor N. Nitreanu își începeau scurta lor analiză, din momentul încheierii pactului Molotov-Ribbentrop, astfel:

„Da!

Atunci, la Moscova, în pretinsa citadelă a păcii, a democrației și a dreptății, cu nerușinare, în văzul lumii întregi, prin surprinderea și indignarea tuturor, la 23 august 1939, și-au dat frumos mâna cele două extreme ale politicii mondiale – fascismul hitlerist-german și comunismul sovietic-rus, prin împuternicirii lor”.

Actul a reprezentat „germenul molimei care în numai o săptămână urma să contamineze lumea întregă și care a condus la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial”.

Războiul a avut un caracter agresionist pentru ambii semnatari, fiecare stat punându-și milimetric în aplicare planurile anexioniste. În cadrul acestui angrenaj general, Germania a atacat URSS, în anul 1941. Calvarul românilor basarabeni și bucovineni a început în martie 1944, când aproximativ o jumătate de milion de persoane s-a refugiat în România. Acest calvar a fost tutelat de articolul 5 al Convenției de armistițiu din 12 septembrie 1944. Dreptul de opțiune a fost total ignorat, o notă sovietică din decembrie 1944,

precizând că problema naționalității era rezolvată prin legea sovietică din 8 martie 1941, iar legislația sovietică era singura valabilă aplicată.

„Prinderea și predarea cetățenilor refugiați din Basarabia și Bucovina de către organele de stat române, în sensul cererilor sovietice constituia o violare a voinței unor cetățeni români”, iar prinderea și ridicarea lor forțată și directă de către organele URSS, era de asemenea o violare a dreptului de suveranitate și independență a statului român, drept recunoscut formal chiar de către guvernul sovietic, și un amestec direct și grosolan în treburile interne ale statului român.

De frică să nu fie prinși, numeroși refugiați s-au sinucis. „Numai de la jumătatea lunii noiembrie și până la 3 decembrie 1944, guvernul român a avut de înregistrat mai mult de o sută de sinucideri”.

Ministrul român Savel Rădulescu îi aducea la cunoștință generalului Vinogradov la 31 decembrie 1944, că organele sovietice arestau cetățenii români, încarcerându-i la comandamentul sovietic din Calea Griviței. De reținut, că în fiecare județ se constituise o comisie pentru aplicarea Convenției de armistițiu, care urmărea depistarea tuturor refugiaților.

„Mulți dintre refugiații basarabeni și bucovineni, de spaimă se refugiau prin mărcinișuri, prin stușișuri și prin alte locuri, pentru a-și salva viața. Cei prinși erau aduși cu mâinile legate la spate cu sârmă ghimpată și sub escortă erau predați organelor de stat sovietice [...].

Și, până să se formeze un nou transport, cei prinși și cu familiile lor, erau închiși în pivnițe, în grajduri, sau chiar în locuri deschise, dar împrejmuite cu gard de sârmă ghimpată, exemplu *de tratament barbar*, nu democratic.

Unii din cei încarcerați încercau să evadeze din aceste închisori, oferind paznicilor tot ce aveau mai de preț la ei [...]. Câte femei nu și-au oferit cinstea lor, pentru a scăpa din aceste închisori și câți oameni cinstiți nu și-au pus capăt zilelor, numai pentru a nu cădea în fericirea sovietică rusească?!

Oare acest lucru, statele aliate și asociate cu URSS – America, Anglia și celelalte, nu-l vedeau? Puțin probabil.

Scump au plătit românii basarabeni și bucovineni calitatea lor de român! Dar cine-i poate înțelege?! Aceasta nu numai atunci, dar chiar și astăzi!”

Sfidând Carta Atlanticului, ca și toate tratativele internaționale, în mod evident cu complicitatea SUA și Angliei, URSS a ajuns să guverneze direct, guvernul român rămânând un simplu figurant și „pentru executarea dispozițiilor guvernului de la Moscova [...], consilierii sovietici, sub dirijarea prim vice-ministrului de Afaceri externe, Andrei Ianuarievici Vășinski guvernau de fapt România după placul lor”, fără a mai ține cont de nimeni.

„Calvarul românilor basarabeni și bucovineni refugiați era departe de a se încheia”.

Totuși, în pofida acestei cumplite prigoane au reușit să se salveze în România „mai multe sute de mii dintre acești cetățeni”, integrându-se în viața cotidiană a țării. Întrebarea chinuitoare a autorilor era ce s-a întâmplat cu cei îmbarcați forțat în vagoane și trimiși în URSS, au ajuns ei la locurile lor de baștină? Greu de răspuns.

„Cu ocazia vizitelor făcute în URSS, de către cetățeni din România, la rudele lor, s-a aflat că multe trenuri cu basarabeni și bucovineni nu se mai opreau în Basarabia, ci treceau mai departe în Marea Rusie și acolo au fost împământeniți”.

Tragismul nu i-a ocolit nici pe basarabeni și bucovinenii care rămăseseră acasă. Începând colectivizarea forțată a agriculturii în Basarabia și Bucovina de nord, guvernul sovietic, pentru a nu se confrunta cu manifestații antisovietice, a dispus exilarea în masă a basarabenilor și bucovinenilor. Au fost sute de mii de deportați în Siberia. Dacă s-au mai putut întoarce abia un sfert din cei plecați și, aceasta după moartea lui Stalin, survenită în anul 1953. „Iată tragedia unui neam, căzut sub tiranică stăpânire”.

Pantelimon Halippa, Nicolae P. Nițreanu, Victor N. Nițreanu îndreptându-și atenția asupra situației din Basarabia și Bucovina de Nord, au surprins o multitudine de aspecte care au afectat evoluția firească a colectivității naționale. După refugiul din martie 1944 și după deportările în masă, terenurile agricole din aceste regiuni au rămas nelucrate.

„Basarabia și Bucovina fiind apreciate ca regiuni de aur ale URSS, s-a dispus aducerea aici a sute de mii de coloniști [...]. A început procesul de deznaționalizare și de rusificare forțată.

Acest proces [...], de etnocid al populației băștinașe”, s-a desfășurat pe mai multe căi, practicate paralel:

1. Limba română a moldovenilor basarabeni, datorită gradului de înapoiere culturală, în care a fost ținută Basarabia în cei 106 ani de ocupație rusească (1812–1918), a rămas o limbă săracă.

După 1944, prin introducerea unor tehnici noi, cu ocazia colectivizării totale a agriculturii din acest ținut, „limba moldovenească” neavând termeni tehnici proprii, localnicii au primit acești termeni tehnici direct din rusește, așa cum le-au fost oferiți de către rușii necunoscători ai limbii române. „Astfel se denaturează limba moldovenilor, se amestecă cu termenii rusești, ucraineni, încât oamenii de azi, din Basarabia vorbesc o limbă aproape nouă,

care nu este nici moldovenească curată, nici rusească și nici ucraineană, ci o limbă de amestec. Biata limbă moldovenească se pierde în noianul de cotropire”.

2. Situația s-a extins și în cazul fostelor ferme ale mănăstirilor sau marilor proprietari.

„Guvernul sovietic a adus coloniști din părțile nordice ale Rusiei. Aceștia stabiliți aici, necunoscând limba moldovenească, vorbesc limba rusă.

Moldovenii găsindu-se în situația de prizoniți, își dau interesul să vorbească termenii rusești. Dar ei neputând învăța limba rusă în întregime, deprind numai anumiți termeni, pe care-i însușesc și-i primesc în limba lor. Astfel se amestecă limba moldovenească cu termenii rusești; deci începe calea colonizării Basarabiei cu elemente ruse.

3. Prin repartizarea în producție a absolvenților de școli de diferite grade: absolvenții basarabeni sunt trimiși în interiorul Rusiei, iar din interiorul Rusiei și Ucrainei sunt aduși în Basarabia elemente noi, ruși și ucraineni [...].

4. Pe calea școlarizării tineretului – limba rusă fiind limbă de stat.

5. Pe calea presei: ziare în care proporția de 80% sunt ziare rusești; a radio-ului etc.

6. Pe calea serviciului militar, moldovenii din Basarabia și Bucovina sunt trimiși în unitățile militare din centrul Rusiei și nu li se acordă permisiile, decât numai dacă știu să vorbească limba rusă. Deci și aici e o forțare fără margini.

7. Pe calea căsătoriilor mixte. Noii veniți se căsătoresc cu tineretul localnic [...].

Iată deci, familii de moldoveni ce se pierd.

Iată, dar, cum limba română a moldovenilor din Basarabia, treptat și foarte repede se pierde; procesul de etnocid, exercitat de către Guvernul sovietic este foarte acut pentru românii basarabeni și bucovineni.

Tineretul de astăzi din Basarabia și Bucovina numai la radio aude de București și de România. Cât privește însă legătura neamului moldovenesc cu latinitatea, cu poporul român nu știe nimic, el știe că trăiește în Sovietskii (Uniunea Sovietică), că în treburi în afară de familie, nu trebuie să vorbească rusește, fiindcă altfel este călcat în picioare.

Se gândește cineva oare că în Basarabia și Bucovina se pierde o națiune, care-și are istoria și tradițiile proprii și are rădăcini în latinitate?

De altfel, rușii vorbesc că moldovenii sunt slavi latinizați și că acum se întorc la matca lor.

Iată falsificarea istoriei exercitată de către Guvernul sovietic, cu bună știință, în văzul lumii și nimeni nu intervine.

Nici măcar nu avem voie să pronunțăm, aici, în România, numele de Basarabia și de națiunea românească din Basarabia.”

Sfârșitul acestei analize este apoteotic și profetic.

„Dar, în lume, toate fenomenele au un început, totul ce se poate și are un început, în mod dialectic trebuie să aibă și un sfârșit, trebuie să moară.

Va veni timpul, și acesta nu este departe, când toate aceste plăsmuiri, îngrădiri și suprimări a libertăților se vor nărui. Se va sfârși și acest calvar urzit de imperialismul rusesc (înainte țarist, iar acum numit comunist sovietic, dar cu aceeași nuanță de cotropit și dominare), și noroadele libere în hotarele lor etnice, își vor croi drumul și modul de viață pe care și-l vor dori, fără de asupriri a unei națiuni asupra altora. Istoria are destule exemple, care confirmă acest adevăr.

Și nu este departe acest timp. Acea apăsare de pe acum a început să se macine și în curând va dispărea. Și începutul dispariției va încolți de acolo de unde s-a întronat și dezvoltat tirania, tot de acolo va veni și sfârșitul lui”. (subl. ns. N.P. și Gh. C.).

Lucrarea lui Pantelimon N. Halippa, Nicolae P. Nitreanu și Victor N. Nitreanu este un document menit să atragă atenția opiniei publice asupra unui aspect extrem de dureros asupra căruia nu s-a putut vorbi deschis decenii în șir. Tragismul confrăților noștri nu poate fi înțeles pe deplin decât cunoscând aceste lucruri. Dacă nimic nu mai poate șterge suferințele, calvarul, sacrificiul suprem al celor implicați, compasiunea fie ea și tardivă, poate reprezenta o mângâiere colectivă adusă acestui martiraj, iar factorului politic i se oferă un moment de reflecție perpetuă.

Prin prezentarea tabloului Basarabiei și Bucovinei de Nord sub stăpânire sovietică, a deznaționalizării și pierderii identității naționale într-o perioadă în care era un adevărat risc să rostești numele acestor provincii, Pantelimon Halippa (ca și colaboratorii săi) ne lasă imaginea unui adevărat plăsmuitor și realizator de istorie.

Ne exprimăm admirația și ne plecăm fruntea în fața memoriei lui Pantelimon Halippa, Președintele Sfatului Țării al Basarabiei în momentul unirii acesteia cu Patria Mamă la 27 martie 1918, care cu ani grei de temniță a închisorilor din Rusia și România și care riscându-și din nou libertatea la vârsta senectuții, cuteza a lăsa mărturii și îndemnuri viitorimii. Înalte considerații colaboratorilor săi.

În interiorul lucrării, între paginile 114–115, sunt cuprinse trei foi numerotate 1–3, cu titlul *Pantelimon N. Halippa, mărturisiri, București 20 iunie 1975*. Inserarea acestor pagini este ulterioară datării lucrării (2 octombrie 1974). Luând în considerație vârsta lui Pantelimon Halippa, am putea găsi explicația acestui fapt în realizarea unor mărturisiri (adăugiri) pe ultimele

secvențe ale vieții sale. Redăm în continuare, fără nicio intervenție în text, conținutul acestor mărturisiri inedite.

„Iubite domnule Nitreanu,

Îmi cereți date biografice pe scurt, iată-le ...

Observ, că cuprins de gândurile mele politice, n-am răspuns la câteva întrebări, pe care le-ai pus dumneata, Domnule și confrate basarabean – Nitreanu.

Aceste întrebări privesc fapte de grele împrejurări, prin care am trecut în lunga mea viață.

În Sfatul Țării eu am avut rolul de a ține grămădioară pe deputații moldoveni, fie că erau din congresele noastre profesionale, fie că reprezentau județele basarabene. Treaba aceasta o făceam prin așa zisul Bloc Moldovenesc, care discuta toate problemele ce veneau la ordinea zilei în Sfatul Țării.

În Blocul Moldovenesc s-a discutat și proclamarea Basarabiei ca Republică Democratică în Federația viitoare a Republicilor din Rusia întreagă (2/16 decembrie 1917).

În Blocul Moldovenesc s-a discutat și proclamarea independenței Republicii noastre Moldovenești (24 ianuarie 1918), act pe care l-am înfăptuit în ziua de 24 ianuarie 1918.

Mărturisesc că ziua a fost aleasă de mine, care am vrut să subliniez faptul Unirii Principatelor Române, din 24 ianuarie 1859. Eu eram basarabeanul cu studii istorice de la Universitatea de la Iași, și-mi place să mă refer la fapte românești din trecut, care totdeauna m-au animat.

Cultura mea istorică mi-a procurat și multe suferințe în viață. Am fost luat la ochi de moldovenii inconștienți și de rușii habotnici, care pe vremea țarismului m-au dus și în pușcării rusești pentru manifestațiile mele publice.

De suferințe n-am scăpat nici în România Mare.

Am fost lovit de adversarii mei politici⁶⁶¹, fie că erau din vechiul regat, fie că erau originari din Basarabia, dar care-și schimbaseră înfățișarea, denumindu-se liberali, averescani sau iorgiști sau chiar socialiști și poporaniști. Pasiunile politice însă coboară pe toți oamenii la fel.

Rușii șovini m-au atacat, fie că eram reacționar, fie că eram revoluționar. Sub țarism am fost prigonit și am făcut de două ori pușcărie.

Bolșevicii, la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918, căutau să mă extermină, ne ținând seama de Trotzki și Lenin care convenise la formarea mea din Congresul Sfaturilor, de la Petrograd după cum am arătat mai sus.

⁶⁶¹ În anul... în ziua de Paști, în timp ce Pan. Halippa stătea la masă, într-o casă a unui prieten țăran, din Zgurița, județul Soroca, s-a prezentat locotenentul de jandarmi de la legiunea Soroca și a început cu insulte, și în acest timp se repede și dă două palme pe obraz lui Halippa. Guvernul n-a luat nicio măsură deși cazul s-a discutat și în Parlament. Guță Tătărescu a camuflat cazul, fiind atunci liberalii la putere.

În România Mare am avut de furcă și cu reacționari de teapa cuziștilor, iorgiștilor și legionarilor-codreniști, iar când Basarabia ne-a fost răpită de Stalin, socialiștii români prezidați de ardeleanul Dr. Petru Groza, fost naționalist, fost și averescan și ajuns președintele al Republicii Democratice și Socialiste România, m-au predat la comanda lui Iosif Stalin (Djugașvili), Sovietelor. Iar acestea m-au dus la Chișinău și acolo, într-un tribunal Militar Ucrainian, m-au condamnat la 25 ani de muncă silnică și m-au dus în Siberia, dar acolo n-am stat decât trei ani și câteva luni, când s-a produs fericitul eveniment, că Iosif Stalin a murit și eu am fost readus în țară, unde am mai fost reținut în închisoarea din Gherla încă doi ani și ceva.

Cronologia a fost următoarea:

- am fost arestat în 1950, odată cu toți foștii miniștri ai României;
- am fost deținut 2 ani și ceva în închisoarea de la Sighet, în drum spre care a murit Dr. Daniel Ciuhureanu, iar acolo, în închisoare a murit și basarabeanul Ion Pelivan.

Dr. Daniel Ciuhureanu a fost fruntaș basarabean, care îndată după proclamarea independenței Republicii Moldovenești basarabene, a fost primul ministru al Republicii și s-a ilustrat cu o fermitate de atitudine și caracter.

Ion Pelivan după ce fusese Ministru de externe al Republicii Moldovenești basarabene, a fost ministru de justiție în România Mare și a jucat un rol important la Conferința de pace de la Paris-Versailles.

Alți frunțași basarabeni, care nu dovedise să plece din Basarabia, la ultimatumul lui Iosif Stalin, au fost executați de bolșevici în 1940.

Eu, la judecata mea de la Tribunalul Militar ucrainian, am întrebat cu ce drept militarii ucraineni judecă un cetățean și demnitar român care n-are nimic de a face cu Ucraina sau URSS?

În Siberia, în primul lagăr de la Taișet și în alte lagăre, prin care am fost purtat, am făcut memorii Ambasadorului nostru român de la Moscova – Iorgu Iordan – și îl întrebam: de când Siberia a ajuns o colonie a României, ca eu să fiu predat și deținut acolo și nu în țara noastră?

Reîntors în țară și eliberat din închisoarea de la Gherla, am solicitat o audiență la președintele Dr. Petru Groza și i-am pus întrebarea: de ce am fost predat Uniunii Sovietice? El mi-a răspuns, că n-a știut despre treaba asta și o pune pe socoteala „jidancei Ana Pauker” și a lui „Georgescu-Tălhărescu”. Eu i-am obiectat că Ana Pauker și Georgescu i-au fost miniștri, și el ca președinte trebuia să știe, ce fac miniștrii lui.

Mi-a răspuns că pe vremea aceea guverna Moscova și nu el – Dr. Petru Groza.

Când i-am spus că Mimi Socăgiu, care în numele Consiliului Comunal al Capitalei, mi-a devalizat toată locuința, iar familia mi-a fost scoasă din casa mea, din str. A. Donici Nr. 32 și dusă într-un beci, din strada Muzeelor, acum ea devenită cetățeană a Israelului, Dr. Petru Groza a rămas uluit și mi-a spus, că el face o politică de apropiere de China și acolo își pune nădejdea. .

I-am obiectat că eu îmi pun nădejdea numai în România noastră și nu vreau să

mor de foame, căci mi se luase și pensia de profesor secundar și mă mazilise și de la Academia Română, a cărui membru corespondent eram de trei decenii.

Am vizitat și Academia Română și ea mi-a achiziționat colecția de proverbe moldovenești, pe care le-am strâns din gura basarabenilor din lagărele siberiene, prin care am fost purtat, pentru organizarea serviciului sanitar, așa cum îl organizasem și la Taișet.

20-VI-1975. Pan. Halippa”.

Cu valoare de concluzie, putem spune că prezentarea pe care am realizat-o are importanța evidențierii unui text semnat de unul din corifeii unirii Basarabiei cu România. Pantelimon Halippa a fost un unionist convins, a acționat și a avut șansa să transpună în realitate visul. A avut funcții înalte atât în Basarabia, cât și în România. Instaurarea comunismului l-a zvârlit în umilință, degradare, penitență și suferință nedreaptă și nemeritată. Nu aceasta era „recompensă” pe care o merita Pantelimon Halippa ...!

Textul pe care l-am avut la dispoziție nu reprezintă olograful, ci copia dactilografiată a acestuia. Nu aveam astfel certitudinea corectării textului de către autori. Acest fapt ne-a îngreunat surprinderea nuanțelor, acuratețea unor cuvinte, a unor exprimări și chiar a citatelor. În pofida acestor inconveniente, am considerat câștigul mult mai mare, alternativei ocolirii documentului.

Pantelimon Halippa, la anii senectuții, după „experiența” temnițelor, ne apare ca un personaj oarecum resemnat cu propriul său destin. Nu același lucru de degajă însă din atitudinea lui față de pământul natal al Basarabiei. A riscat din nou și a scris. Răpirea Basarabiei și Bucovinei de nord a fost o nedreptate. Sovieticii au practicat sălbăticia, vânând refugiații și ducându-i în Siberia. România ocupată nu s-a putut opune. Aliații occidentali au știut și au închis ochii. Basarabia (devenită Republica Sovietică Socialistă Moldovenească) era deznaționalizată, iar contemporanii (sau posteritatea) trebuia să știe acest fapt. A nutrit convingerea destrămării URSS. A păstrat cu luciditate și modestie implicarea lui în evenimentele istorice care au asigurat unirea Basarabiei cu România în anul 1918.

IV.5. CEREMONIA SEMNĂRII TRATATULUI DE PACE CU UNGARIA, DE LA TRIANON, DIN 4 IUNIE 1920, REFLECTATĂ ÎN ZIARUL FRANCEZ „LE FIGARO”

1. Introducere

Presa timpului a acordat, cum era și firesc, o atenție corespunzătoare Conferinței de Pace de la Versailles și a tratatelor semnate acolo. Așa a fost și cazul Tratatului de pace cu Ungaria.

În paginile de față ne propunem să urmărim ceremonia semnării acestui tratat așa cum a fost ea surprinsă de ziarul francez „Le Figaro”.

„Le Figaro” este o cunoscută publicație franceză care și-a început apariția în anul 1826. S-a remarcat prin oferirea unor informații pertinente provenite atât din interiorul societății franceze, cât și din afara acesteia. Începând cu anul 1876, „Le Figaro” și-a constituit un supliment literar⁶⁶².

Prezentarea noastră va urmări exclusiv momentul ceremoniei semnării acestui tratat nefăcând referiri asupra conținutului și a clauzelor cuprinse în tratat.

2. „Le Figaro” despre ceremonia semnării Tratatului de la Trianon

Tratatul de pace dintre Ungaria și Puterile aliate și asociate s-a încheiat la 4 iunie 1920, la Trianon, lângă Paris.

La 3 iunie 1920, împuterniciții desemnați de guvernul maghiar au sosit în capitala Franței, pentru semnarea acestui document⁶⁶³. Presa franceză anunța sosirea delegaților maghiari și pregătirile care se făceau pentru ceremonia semnării⁶⁶⁴.

La aceeași dată, „Le Figaro” insera pe prima pagină un mic anunț cu titlul *Tratatul de pace cu Ungaria*, în care făcea cunoscut faptul că a doua zi, 4 iunie 1920, vineri la orele patru și jumătate se va semna Tratatul de pace cu Ungaria. Evenimentul avea să se producă în Galeria care lega palatul Trianon cu Trianon-sous-Bois. Plenipotențiarilor maghiari urmau

⁶⁶² <https://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&query=%28dc.title%20all%20%22Le%20Figaro%20Paris%22%29&keywords=Le%20Figaro%20Paris&suggest=1>, accesat în data de 7 decembrie 2018.

⁶⁶³ Camil Mureșanu, *Recunoașterea oficială pe plan internațional a înfăptuirii unității naționale a României*, în „Marea Unire din 1918 în context european” coordonator Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, București, 2003, p. 268.

⁶⁶⁴ *Le règlement de la paix. La signature de la paix avec la Hongrie*, „Le Temps”, 4 juin 1920; *La signature de la paix avec la Hongrie*, „La Croix”, 4 juin 1920.

să părăsească hotelul „Reservoirs” în mașină, însoțiți de colonelul francez Henry. Se mai anunța faptul că la această ceremonie urma să participe și regele Greciei⁶⁶⁵.

Din partea României, documentul a fost semnat de doctorul Ion Cantacuzino, ministru de stat și Nicolae Titulescu, fost ministru și secretar de stat, în calitate de prim delegat al României la Conferința de Pace⁶⁶⁶. Din partea Ungariei au semnat Gaston D. Bernard, ministrul Muncii și Ocrotirii Sociale și Alfred Drasche-Lazar de Thorda, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar⁶⁶⁷.

Putem spune că presa franceză a manifestat sensibilitate față de acest eveniment parizian (și, european în același timp). Numeroase publicații au făcut referire la acest moment, descriind ceremonia, oferind informații și chiar fotografii care au ilustrat evenimentul⁶⁶⁸. Redăm articolul publicat a doua zi după ceremonia semnării, de ziarul „Le Figaro”, cu titlul *Antanta și Ungaria. Tratatul de la Trianon*, semnat de Fernand Rigny⁶⁶⁹.

⁶⁶⁵ *Le Traité avec la Hongrie*, „Le Figaro”, 3 juin, 1920.

⁶⁶⁶ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918–1940)*, coordonator Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 24.

⁶⁶⁷ Gheorghe Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace de la Paris-Versailles, 1919–1920. Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, Editura Mega, Cluj Napoca, 2013, p. 191.

⁶⁶⁸ A se vedea de exemplu, *Le Traité de paix avec la Hongrie a été signé hier, à 16,40H au Grand Trianon, à Versailles. L'ambassadeur des États-Unis, M. Hugs Wallance l'approuvé au non de son gouvernement*, „Excelsior”, 5 juin 1920; *La paix avec la Hongrie. Le Traité de Trianon a été signé hier*, „L'Action Française”, 5 juin 1920; *La paix a été signée avec la Hongrie*, „L'Écho de Paris”, 5 juin, 1920; *La paix avec la Hongrie est signée*, „L'Humanité”, 5 juin, 1920; *Le traité du Grande Trianon est signé par la Hongrie*, „L'Intransigeant”, 5 juin 1920; *La signature de la paix avec la Hongrie*, „La Croix”, 4 juin 1920; *Le traité hongrois*, „La Justice”, 4 juin 1920; *Le Traité avec la Hongrie a été signé hier*, „La Lanterne”, 5 juin 1920; Georges Drouilly, *La Paix avec la Hongrie a été signée, hier, au Grande Trianon*, „Le Gaulois”, 5 juin 1920; *Nous sommes en paix avec la Hongrie*, „Le Journal”, 5 juin, 1920; Stephane Lauzanne, *Liquidation. Le traité avec la Hongrie est signé. De 24 millions d'habitans elle est reduite à 8 millions*, „Le Matin”, 5 juin 1920; *Le Traité de paix avec la Hongrie a été signé hier à Versailles*, „Le Petit Journal”, 5 juin 1920; *Les délégués hongrois ont signé hier le Traité de paix au Grand Trianon*, „Le Petit Parisien”, 5 juin 1920; *Le règlement de la paix. Signature de la paix avec Hongrie*, „Le Temps”, 6 juin 1920.

⁶⁶⁹ Se pare că acest nume era pseudonimul lui Umberto Ferrini. A se vedea: <https://books.google.ro/books?id=AtJdWAAQBAJ&pg=PA22&lpg=PA22&dq=fernand+rigny&source=bl&ots=sYH-4AtWJq&sig=hsBTSLpIPHSMLSst4rghV5Zb-jA&hl=ro&sa=X&ved=2ahUKEwJCr4W77o3fAhXC6aQKHVHhBh8Q6AEwAHoECAQQAQ#v=onepage&q=fernand%20rigny&f=false>, accesat în data de 7 decembrie 2018.

„Tratatul de pace între puterile aliate și asociate și Ungaria a fost semnat ieri. El poartă numele de «Tratatul de la Trianon». Este bine să reamintim că este al patrulea instrument diplomatic care consacră victoria Antantei, și că cei trei înaintași ai săi au fost: Tratatul de la Versailles, încheiat cu Germania la 28 iunie 1919, cel de la Saint Germain, care reglementează soarta Austriei, și cel de la Neuilly, care restabilește pacea cu Bulgaria.

Rămâne un al cincilea tratat, care trebuie semnat cu Turcia, el se va numi, se pare, tratatul de la Maison-Laffitte.

*

Timpul nu era frumos, dar nu era nici prea urât. Era agreabil, poate un pic răcoros. Fără soare, sau cu foarte puțin, o briză ușoară făcea să foșnească frunzele copacilor magnifici, o impresie de calm, de liniște, de reculegere.

După ora patru, mașinile invitațiilor și automobilele diplomaților au început să vină pe Calea Marelui Trianon; nu era lume multă, dar nu era nici prea puțină. Câteva sute de curioși s-au postat în fața grilajului ori s-au înșirat de-a lungul aleii discret supravegheată de un serviciu de ordine pe cât de riguros, pe atât de politicos.

În jurul castelului, în centrul căruia fluturau culorile naționale, un batalion de prim geniu realiza o gardă discretă. În parc, într-o umbră diafană, jeturile de apă se înălțau la o înălțime moderată.

O gardă de onoare este aranjată la stânga peronului, fără drapele, nici muzică, nici clarinete, nici tambur. Ea era asigurată de același regiment de geniu, și era comandată de un căpitan. Aproape de rândul dublu de soldați, destul de mulți fotografi pândeau coborârile din mașină, și chiar câțiva jurnaliști cu carnetul și creionul în mână.

Nimic nu tulbura liniștea dulce a acestor locuri de delicii, dacă nu era murmurul lent al discuțiilor și ordinele date cu voce destul de scăzută de comandantul gărzii de onoare: *Gardă drepti! Prezențați arma! Retrageți arma! Pe loc repaus!*

Aceasta se repeta nu fără monotonie, în timp ce invitații, amestecați cu plenipotențiarilor, urcau scările peronului însoțiți de un grup de subofițeri decorați.

Iată-l pe M. S. Regele Greciei, iute și surâzător, în jachetă și pălărie melon, baston și mănuși din piele în mână: iată-l pe prințul de Udine, care ține aproape de delegația italiană; iată-i pe mareșalii Foch și Pétain, și în sfârșit pe Dl. Millerand, cu capul descoperit, parcurgând de două ori spațiul de onoare.

*

În marea Galerie cu pereții albi sculptați, cu ferestre mari, cu frumoase picturi prezentând grădinile Versailles-ului, o mare masă semicirculară a fost aranjată. În fața acesteia se afla o mică masă Ludovic XIV care susținea textul tratatului, în care numele tuturor plenipotențiarilor era deja înscris.

Sala nu era aglomerată. Dl. Millerand a intrat discret, strângând câteva mâini, și luând loc în capul mesei. Plenipotențiarii au ocupat imediat locurile lor.

*

Plecând la ora 16¹⁵, în automobile de la hotelul rezervat, plenipotențiarii unguri, însoțiți de colonelul Henry, au sosit la castel, zece minute mai târziu.

Contele Apponyi a predat puterea în intervalul de la remiterea condițiilor de pace și a semnării tratatului, așa că D-nii Auguste Bernard, ministru al Muncii și al Protecției Sociale și Alfred Drasche-Lazar, ministru plenipotențiar au reprezentat Ungaria.

Era exact ora patru și jumătate când ofițerul i-a anunțat cu voce înaltă în Marea Galerie. Toată asistența s-a ridicat. Ei s-au înclinat și au ocupat scaunele ce le erau rezervate la extremitatea dreaptă a mesei.

Cu o voce calmă dar bine timbrată, Dl. Millerand a pronunțat următoarele cuvinte: *Iată textul convenit între Puterile Aliate și Ungaria. Certific că textul care trebuie semnat, este identic cu cel care a fost remis la 6 mai delegaților maghiari, ca și celorlalți delegați. Invit pe Domnii plenipotențiar unguri să binevoiască să-și depună semnătura pe tratat.*

Însoțiți de Dl. de Fouquierres, directorul protocolului, cei doi delegați s-au îndreptat către masa din mijloc, depunându-și cu o mână liniștită semnătura lor pe tratat. Apoi plenipotențiarii Antantei au făcut același lucru.

Toată aceasta a durat exact zece minute, timp în care se putea auzi și musca.

Președintele Consiliului a rupt tăcerea prin a declara că ședința era închisă. Toată lumea s-a ridicat. Ungurii s-au înclinat din nou și s-au retras, nici veseli nici triști. Li s-au dat onorurile și s-au urcat în automobilele lor, care au plecat imediat.

Dl. Millerand a oferit un ceai membrilor delegaților aliați, apoi fiecare s-a retras la Paris, liniștit, silențios, discret.

Briza încetase, foile parcului nu mai foșneau... încât credeai că ele se temeau să cadă în melancolia acestui loc liniștitor!...⁶⁷⁰.

Această descriere atrage atenția prin simțul fin al observației, talentul autorului în descrierea atmosferei generale și a spațiului adiacent, prezentării în amănunt a detaliilor arhitecturale ale spațiului, ori atitudinale și vestimentare ale participanților. Parcurgerea textului are puterea de a genera impresia vizionării unui film al acestei secvențe istorice. Din lectura textului se remarcă sobrietatea ceremoniei, foarte bine adaptată evenimentului, echilibrată și fără exces de fast. Cuvântul exact, precis, scurt, politicos dar și extrem de ferm, fără posibilitate de întoarcere a lui Millerand, neîndoielnic, impresionează.

⁶⁷⁰ Fernand Rigny, *L'Entente et la Hongrie. Le Traité de Trianon*, „Le Figaro”, 5 juin, 1920.

Concomitent, presa franceză a realizat comentarii despre conținutul și semnificația acestui tratat. Spre exemplu, ziarul „Le Matin” a publicat a doua zi după semnarea tratatului articolul intitulat: *Lichidare. Tratatul cu Ungaria a fost semnat. De la 24 milioane de locuitori ea a fost redusă la 8 milioane*⁶⁷¹. Imediat sub titlu, ziarul insera o fotografie foarte clară, care surprindea momentul semnării tratatului de către unul din reprezentanții Ungariei.

Articolul descria sumar deja cunoscuta scenă a ceremoniei semnării. „Ungurii s-au apropiat fără reticență și fără morgă de masa” unde au semnat tratatul. Seria semnăturilor delegaților aliați „l-a avut în frunte pe Dl. Hugh Wallance, reprezentând America”. Întreaga ceremonie a fost „de altfel perfect organizată”, reprezentând în esență „un simbol”. Delegații maghiari au părăsit palatul „corect, simplu, demn, dar cu siguranță resemnați cu gândul că Ungaria nu va mai cuprinde de acum înainte decât unguri”⁶⁷².

Articolul nu lasă niciun dubiu asupra poziției publicației față de tratat. Ziarul considera că prin semnarea acestui document s-a realizat „o mică operație de justiție”, întrucât „mai bine de o jumătate de secol, cinci sau șase milioane de maghiari și-au impus dominația asupra a aproape douăzeci de milioane de oameni de alte naționalități”. Acest fapt era caracterizat drept o „anomalie”, cu atât mai mult cu cât această dominație nu a fost decât „brutală și stupidă. Ungaria a domnit întotdeauna prin opresiune”. Ungaria a trebuit astfel să plătească. „Plata a fost dură, dar dreaptă. Ea elibera 5 milioane de slovaci, 3 milioane de iugoslavi, 2 milioane și jumătate de români, și încă alții. De la 24 milioane de locuitori ea a fost redusă la 8 milioane”. Teritoriul său s-a micșorat de la 335.000 de kilometri pătrați la aproximativ 100.000 de kilometri pătrați, Ungaria trebuind astfel să renunțe la „toate anexiunile periferice, Slovacia, Croația, Transilvania, pe care ea le-a alăturat prin forță teritoriului său”⁶⁷³.

Informații privind consecințele tratatului referitoare la suprafața și numărul de locuitori ai Ungariei au fost oferite și de alte publicații⁶⁷⁴.

Răsfoirea paginilor ziarelor franceze aduce în atenție o declarație făcută de „președintele delegației ungare”, publicației „Chicago Tribune”, imediat după semnarea tratatului de pace, care afirma că, deși tratatul a fost semnat, acesta conținea prevederi „inacceptabile din punct de vedere politic,

⁶⁷¹ Stephane Lauzanne, *Liquidation. Le traité avec la Hongrie est signé. De 24 millions d'habitants elle est réduite à 8 millions*, „Le Matin”, 5 juin 1920.

⁶⁷² *Ibidem*.

⁶⁷³ *Ibidem*.

⁶⁷⁴ *La journée*, „La Croix”, 6–7 juin 1920.

militar, etnografic” pentru Ungaria⁶⁷⁵. De asemenea, este de reținut că „Le Figaro” insera în paginile sale o știre care arăta că la Budapesta, parlamentul maghiar s-a reunit într-o ședință în chiar ziua semnării tratatului de pace de la Trianon, ședință care s-a încheiat „în semn de doliu”. Ziarul reda opinia președintelui Adunării Naționale ungare, despre tratatul de la Trianon, exprimată la începutul ședinței:

„Tratatul de pace care trebuie semnat nu va aduce pacea eternă promisă, însă va semăna discordia și germeii unor noi conflicte între popoare.

Noi credem în providența divină, în vitalitatea națiunii noastre și în propria noastră energie.

Noi le spunem teritoriilor detașate după o viață comună milenară:

*Ne separăm, dar nu pentru totdeauna*⁶⁷⁶ (subl. în text).

În mod evident, micul text prezentat de „Le Figaro” în data de 6 iunie 1920, nu are nevoie de niciun comentariu. El atrage în mod evident atenția, impresionând prin gravitatea mesajului transmis. Urmărind atitudinea guvernului maghiar după acest moment și evenimentele care au urmat, cu referință expresă la anul 1940, când aproape jumătate din Transilvania a fost răpită României prin dictatul de la Viena, el scoate în evidență constanta unei anumite atitudini care pare a avea valențe de continuitate în politica Ungariei.

Tratatul cu Ungaria respecta în general structura celui cu Germania⁶⁷⁷, iar clauzele lui consemnau starea de stat înfrânt a Ungariei. Tratatul a trebuit să țină cont de realitățile din Europa centrală, sancționând formarea statului național maghiar. El recunoștea unirea Transilvaniei cu România.

Ceremonia semnării Tratatului de pace cu Ungaria a fost redată și de presa românească. Deși momentul semnării a fost surprins mai puțin viu și rezumativ, informațiile oferite de ziarele românești s-au concentrat asupra a două aspecte: relatarea succintă a veștii și a ceremoniei semnării tratatului, pe de o parte, și atitudinea Ungariei față de acest moment și de documentul în sine, pe de altă parte⁶⁷⁸.

⁶⁷⁵ *Une déclaration des délégués hongrois*, „Le Temps”, 6 juin 1920.

⁶⁷⁶ *En Hongrie, L'accueil fait au traité, Budapest, 4 juin 1920*, „Le Figaro”, 5 juin 1920.

⁶⁷⁷ S. Serbescu, *Tratatul de pace cu Ungaria*, „Ideea Europeană”, 13 iunie, 4 iulie 1920. Vezi și Gheorghe Calcan, *op. cit.*, p. 191–195.

⁶⁷⁸ A se vedea: *Pacea cu Ungaria*, „Universul”, 7 iunie 1920; *Două note*, „Universul”, 7 iunie 1920; *Tratatul de pace cu Ungaria. Ceremonia semnării*, „Universul”, 9 iunie 1920; *Semnarea păcii cu Ungaria*, „Viitorul”, 6 iunie 1920; *Ultima oră telegrafică. Situația internațională. Buletinul de azi, Sâmbătă 5 iunie*, „Viitorul”, 6 iunie 1920; *Ungaria a semnat tratatul de pace*,

3. Concluzii

Din secvențele restrânse supuse observației noastre constatăm faptul că ceremonia semnării Tratatului de pace cu Ungaria, de la Trianon, din 4 iunie 1920, a atras atenția presei franceze a timpului, inclusiv a ziarului „Le Figaro”. Această publicație, deși nu a rezervat decât trei articole acestui moment, a reușit surprinderea ceremonialului specific unor astfel de evenimente. Cele trei articole au fost tipărite pe prima pagină a publicației. Două au fost de întindere foarte mică, putându-se integra categoriei știri/informații, iar cel care realiza descrierea ceremoniei a fost mult mai extins, comparabil cu cele mai lungi descrieri realizate de presa franceză pentru acest moment. Primul a precedat ziua semnării, iar celelalte două au fost publicate a doua zi după ceremonie.

Descrierea realizată de „Le Figaro” a fost minuțioasă și precisă. Ea a devenit un important document de epocă. Ceremonialul semnării, regulile protocolului, poziționarea și descrierea pupitrului care susținea textul tratatului, și a tuturor celor prezenți au fost surprinse cu o precizie fotografică. Relatarea se remarcă printr-un deosebit talent literar în surprinderea ambiantului și a atmosferei generale, prezentarea vestimentației invitaților și a decorației arhitecturale a clădirii și a încăperii rezervată acestui ceremonial.

Nota dominantă a ceremoniei a fost decența. Cuvântul președintelui Millerand a fost remarcabil: exact, precis, fără echivoc. El a invitat Ungaria să semneze și implicit să respecte noua realitate a continentului european. Budapesta părea decisă însă, numai să mimeze acest fapt.

„Viitorul”, 8 iunie 1920; *O demonstrație a ungarilor contra păcii*, „Adevărul”, 5 iunie 1920, *Semnarea păcii cu Ungaria*, „Adevărul”, 8 iunie 1920; N. Iorga, *Pacea cu Ungaria*, „Neamul românesc”, 9 iunie 1920.

V.

CONSTITUȚIE ȘI CONSTITUȚIONALISM

V.1. DIN ISTORICUL DREPTULUI CONSTITUȚIONAL DE PROPRIETATE

1. Introducere

Proprietatea a constituit un drept al individului, familiei și colectivității încă din cele mai vechi timpuri. Cu trecerea vremii și în paralel cu organizarea societății, acesta s-a reglementat prin cutume și mai apoi prin legi scrise. În epocile moderne, reglementarea dreptului de proprietate a comportat diverse dezbateri și a adus nuanțe impuse de evoluția societății.

Ne propunem ca în această scurtă analiză să facem câteva constatări asupra evoluției pe care a cunoscut-o conceptul constituțional de proprietate. Pornind de la prevederile Constituției din anul 1991, modificată în anul 2003, în vigoare la acest moment în România, vom observa reliefarea acestui concept în prima Constituție a României, cea din anul 1866, pentru ca mai apoi să surprindem schimbările majore introduse de Constituția din anul 1923.

2. Dreptul de proprietate în Constituția din anul 1991, modificată în anul 2003

În România, Constituția în vigoare din anul 1991, modificată în anul 2003 „în condițiile accentuării democratizării și orientării societății românești spre structurile euroatlantice”⁶⁷⁹, reglementează dreptul de proprietate în articolele 44 și 136. Art. 44 stipulează la alin. 2: „Proprietatea privată este

⁶⁷⁹ Gheorghe Calcan, *Constituția României din anul 2003*, „Buletinul Universității Petrol-Gaze din Ploiești”, vol. LVII, Seria Științe Socio Umane și Juridice, nr. 2, 2005, p. 229.

garantată și ocrotită în mod egal prin lege [...]”. Alin. 3 arată că „Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică, stabilită conform legii, cu dreptă și prealabilă despăgubire”. Alin. 5 adaugă:

„Pentru lucrările de interes general, autoritatea publică poate folosi subsolul oricărei proprietăți imobiliare, cu obligația de a despăgubi proprietarul pentru daunele aduse solului, plantațiilor sau construcțiilor, precum și pentru alte daune imputabile autorității”.

Articolul 136, prin alin. 3 întărește faptul că „Bogățiile de interes public ale subsolului [...], fac obiectul exclusiv al proprietății publice”. Alin. 1 al aceluiași articol preciza că „Proprietatea este publică sau privată”⁶⁸⁰.

Așadar, Constituția României în vigoare, stipulează cu claritate că proprietatea statului român este divizată în proprietatea publică și cea privată. Proprietatea privată este garantată și ocrotită de lege. Exproprierea este permisă doar pentru cauzele de utilitate publică, cu o dreptă și prealabilă despăgubire. Bogățiile subsolului sunt proprietate publică și pot fi exploatate cu despăgubirile aferente.

3. Dreptul de proprietate în Constituția din anul 1866

Cea dintâi Constituție a României moderne, cea din anul 1866 reglementa dreptul de proprietate tot prin două articole. Art. 19 al acestei constituții prevedea că „Proprietatea de orice natură, precum și toate creanțele asupra statului, sunt sacre și neviolabile. Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru cauză de utilitate publică legalmente constatată, și după o dreptă și prealabilă despăgubire. Pentru cauza de utilitate publică urmează a se înțelege numai comunicațiunea și salubritatea publică, precum și lucrările de apărarea țării. Legile existente privitoare la alinierea și lărgirea străzilor de prin comune, precum și la malurile apelor ce curg prin sau pe lângă ele rămân în vigoare. Legi speciale vor reglementa procedura și modul expropriațiunii. Libera și neîmpiedicată întrebuițare a râurilor navigabile și flotabile, a șoselelor și a altor căi de comunicare este de domeniul public”. Articolul 17 aducea precizarea că „Nicio lege nu poate înființa pedeapsa confiscării averilor”⁶⁸¹.

Constatarea care se impune de la prima vedere este aceea că proprietatea

⁶⁸⁰ *Constituția României 2003*, Editura Tempus Dacoromania Comterra, p. 12 și 39.

⁶⁸¹ *Constituția României din anul 1866*, http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?id=37755, accesat în data de 21 octombrie 2016.

era ceva sacru și inviolabil și nu putea fi în niciun mod confiscată. În al doilea rând, constatăm faptul că și prima Constituție a României introducea principiul exproprierii pentru cauze de utilitate publică. Sfera utilității publice era însă sever restrânsă cuprinzând numai problematica căilor de comunicație, a salubrității publice și cea a apărării țării.

Sfera intereselor economice ale societății era exclusă total din viziunea acestui act legislativ. În mod evident, o parte a explicației acestei viziuni poate fi găsită în stadiul incipient al dezvoltării economice de tip modern a societății românești din acel moment. Și, tot în mod evident, o altă parte a acestei explicații poate fi găsită în concepția conservatoare, tradiționalistă asupra proprietății private care exista în societatea românească la acel moment, și nu numai.

4. Dreptul de proprietate în Constituția din anul 1923

Lărgirea sferei și schimbarea echilibrului tradițional prin extinderea cauzei de utilitate publică la problematica intereselor economice s-a făcut prin Constituția din anul 1923. Contextul adoptării acestei Constituții era total schimbat față de cel din anul 1866. România își câștigase independența politică în anul 1877 și Dobrogea fusese integrată statului român, iar în anul 1918 Basarabia, Bucovina și Transilvania se uniseră cu România. Sub raport economic, statul român prezenta în acel moment un tablou destul de divers și dinamic, în care nuanțele industriale nu puteau fi neglijate. Ramura petrolieră, spre exemplu, devenise de importanță europeană și chiar mondială. Votul universal și viața politică de după Marea Unire evidențiau un stadiu de maturizare a democrației societății românești.

Constituția României din anul 1923 reglementa problematica proprietății prin patru articole (art. 15, art. 17, art. 19 și art. 20). Articolul 17 stipula că „Proprietatea de orice natură precum și creanțele asupra statului sunt garantate.

Autoritatea publică, pe baza unei legi, este în drept a se folosi, în scop de lucrări de interes public, de subsolul unei proprietăți imobiliare, cu obligația de a desdăuna pagubele aduse suprafeței, clădirilor și lucrărilor existente. În lipsă de învoială despăgubirea se va fixa de către justiție.

Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru cauză de utilitate publică și după o dreptă și prealabilă despăgubire stabilită de justiție...”⁶⁸².

Sfera utilității publice era generos lărgită față de prevederile din 1866,

⁶⁸² *Noua Constituție votată de Adunarea Națională Constituantă în ședințele de la 26 și 27 martie 1923*, Librăria Nouă, București, p. 6–7.

incluzându-se și interesele de ordin cultural ca și altele definite la fel de vag și expansiv ca și primele, drept interese „generale directe ale statului și administrațiilor publice” (art. 17). Același articol lăsa deschisă posibilitatea extinderii acestei sfere prin alte „cazuri de utilitate publică”, care „vor trebui să fie stabilite prin legi votate cu majoritate de două treimi”. Asigurarea că „O lege specială va determina cazurile de utilitate publică, procedura și modul exproprierii” (art. 17), era de natură a conferi un control parlamentar problematicii bunurilor care puteau fi integrate în sfera utilității publice.

Același articol 17, includea în premieră, în sfera intereselor publice, subsolul oricărei proprietăți.

Articolul 19 al Constituției din anul 1923, preciza că: „Zăcămintele miniere precum și bogățiile de orice natură ale subsolului sunt proprietatea statului”. Erau exceptate „masele de roci comune, carierele de materiale de construcții și depozitele de turbă”. Articolul mai preciza că „o lege specială a minelor va determina normele și condițiile de punere în valoare a acestor bunuri, și va arăta totdeodată putința și măsura în care aceștia vor participa la exploatarea acestor bogății”. Se preciza de asemenea că, în această direcție, „Se va ține seama de drepturile câștigate” (art. 19).

Articolul 20 preciza că toate „Căile de navigație, spațiul atmosferic și apele navigabile și flotabile” intrau în proprietatea domeniului public. Iar articolul 15 menținea intactă formularea și prevederea Constituției din anul 1866, referitoare la proprietatea privată, stipulând că „Nicio lege nu poate înființa pedeapsa confiscării averilor”.

Constatăm din cele prezentate că actul constituțional din anul 1923 reglementa printr-un număr de articole notabil problematica proprietății. Acest document a acordat un spațiu adecvat acestei problematici, datorită noutății și importanței principiilor introduse. O extindere a sferei și o mai mare concretizare a expresiei de „utilitate publică”, dreptul statului de a exploata subsolul oricărei proprietăți, și dreptul exclusiv al statului asupra bogățiilor subsolului au fost elemente care au revoluționat concepția și legislația existentă până în acel moment.

Introducerea acestor prevederi nu s-a realizat nici ușor, și nici dintr-o dată. Principiul dreptului statului de proprietate asupra bogățiilor subsolului s-a introdus parțial printr-o lege specială, Legea minelor din anul 1895, cunoscută sub denumirea de Legea Carp, după numele inițiatorului acesteia. Conform acestei legi, resursele metalifere ale subsolului (cu excepția celor din Dobrogea) intrau în proprietatea statului. Zăcămintele petrolifere continuau să rămână în proprietatea deținătorilor de terenuri. Rațiunea elaborării acestei legi a fost precumpănitor economică, vizând pregătirea condițiilor

unei evoluții încurajatoare a sectorului industrial aflat în afirmare, prin asigurarea acestuia cu resursele necesare. Legea a constituit în mod indubitabil, un compromis între ideile tradiționaliste asupra proprietății, ca ceva sacru și imuabil, și evoluția modernă a societății⁶⁸³.

Afirmarea industriei petroliere la începutul secolului al XX-lea ca un element dinamic al economiei și bugetului național a determinat pregătirea „asaltului” final al introducerii aproape tuturor bogățiilor subsolului, inclusiv al petrolului, în proprietatea statului. Promotorii și susținătorii acestui principiu au fost reprezentanții liberalismului românesc. Aceștia au avut de făcut față unei opoziții extrem de înverșunată atât din partea proprietarilor interni, cât și din partea reprezentanților marilor trusturi petrolifere internaționale, infiltrate în economia românească.

Bătălia impunerii acestui principiu s-a declanșat după încheierea primului război mondial, prin activitatea legislativă de elaborare a noii Constituții din anul 1923. După câștigarea alegerilor din martie 1922, liberalii au alcătuit o comisie parlamentară cu scopul de realizare a anteproiectului legii minelor (președinte M. Pherekyde, raportor C. D. Dissescu). În cadrul dezbaterilor s-au conturat două atitudini diferite. Una susținută de V. Brătianu, M. Constantinescu și D. Ioanițescu care se pronunța pentru naționalizarea tuturor bogățiilor subsolului, și cealaltă care se opunea acestui principiu avându-i în frunte pe liberalii M. Pherekyde și Istrate Micescu. Ludovic Mrazec a fost invitat să-și exprime părerea în calitate de specialist și acesta „a făcut o splendidă argumentație în favoarea naționalizării subsolului”⁶⁸⁴.

În toamna aceluiași an, anteproiectul a fost finalizat și acceptat de comisia parlamentară. Principiul și problematica naționalizării tuturor bogățiilor subsolului au fost incluse în articolul 19. La începutul anului 1923, textul convenit de comisie a devenit Proiectul noii constituții. În lunile februarie – martie, în cadrul dezbaterilor parlamentare s-au adus ultimele modificări ale textului proiectului de constituție.

În expunerea de motive realizată de C. Dissescu, acesta insista asupra faptului că în epoca modernă proprietatea înceta de a mai fi un drept abuziv al cuiva, aceasta trebuia privită și ca o funcție socială, ce putea fi expropriată pentru cauze de utilitate publică, evident cu despăgubirile aferente. Petrolul, ca bogăție a subsolului trebuia să devină proprietatea statului, ca un veritabil atribut al independenței economice, politice și militare a acestuia. Principiul

⁶⁸³ Gheorghe Calcan, *Industria petrolieră din România în perioada interbelică. Confruntări și opțiuni în cercurile de specialiști*, Editura Tehnică, București, 1997, p. 11.

⁶⁸⁴ *Ibidem*, p. 15.

naționalizării bogățiilor subsolului era de altfel agreat de legislația din alte state⁶⁸⁵.

Intenția naționalizării subsolului a declanșat o serie de reacții în societate. Revista *Moniteur du Pétrole Roumain* promovând anumite interese se pronunța împotriva acestui principiu. Într-o serie de conferințe publice, inginerul doctor Vasile Iscu combătea această intenție. Proprietarii de terenuri petrolifere din județele Prahova, Dâmbovița și Buzău s-au întrunit, în februarie 1923, într-o mare reuniune la Ploiești unde au apreciat că ideea de naționalizare era în esență o teorie comunistă. Deputatul Istrate Micescu a citit chiar pasaje din constituția sovietică, Petre Stoicescu, proprietar, spunea că „În lada mea de la Scorțeni am scris pe pergament dreptul de proprietate asupra subsolului ce-l dețin” din moși strămoși, iar deputatul Constantinescu Bordeni făcea apel la colegii liberali din județele petrolifere, să voteze împotriva acestui principiu⁶⁸⁶.

Tot public, într-o conferință, fruntașul liberal I. G. Duca demonstra modernitatea și flexibilitatea cu care trebuia să fie privit conceptul de proprietate, distincția care se putea face între suprafața și subsolul unei proprietăți. Ion I. C. Brătianu ca șef al Partidului Liberal nu s-a pronunțat în mod public, tranșant, față de dezbaterile din societate, rezervându-și dreptul de a acționa decisiv prin intermediul parlamentului⁶⁸⁷.

În parlament, Istrate Micescu a combătut principiul naționalizării. În dezbaterile din Camera Deputaților, în ședința din 24 martie 1923, V. P. Sassu, ministrul Industriei și Comerțului respingea ideile colegului său liberal Istrate Micescu. De asemenea, el remarca faptul că Nicolae Iorga se asociase cu opozanții naționalizării din motive afective și nu de fond, și anume: legăturile lui personale cu județul Prahova și dragostea savantului față de țărâtime. Ministrul Sassu îl asigura pe Iorga că în urma naționalizării bogățiilor subsolului și prin legea specială a minelor care se va întocmi, „soarta acelei populații țărănești de care se îngrijește cu atâta evlavie, va fi cu mult mai îmbunătățită și viitorul ei mult mai asigurat decât soarta și asigurarea pe care o dau astăzi patronii societăților petrolifere, care în primul rând se îngrijesc la o valorificare cât mai mare pentru dâșșii și numai în ultimul rând mai au timp să se gândească și la populația românească”⁶⁸⁸.

V. Sassu considera că cel mai important articol al viitoarei constituții era

⁶⁸⁵ *Ibidem*, p. 16–17.

⁶⁸⁶ *Ibidem*, p. 18–21.

⁶⁸⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁶⁸⁸ „Monitorul Oficial”, Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților, 16 Noiembrie 1923, *Supliment* (Urmează a se intercala în Dezbaterile Adunării Naționale

art. 19 întrucât acesta dădea „statului nou clădit pe vechile granițe ale Daciei străbune”, ceea ce constituia „zestrea de bază”, care îi oferea posibilitatea de a exista independent economic și politic. Oratorul nu neglija să sublinieze faptul că oponenții principiului naționalizării subsolului erau aceiași care se opuseseră și împroprietăririi țăranilor prin legea agrară din 1921, ei fiind, evident împotriva progresului și viitorului. El argumenta că viziunea modernă și interesele majore ale statului impuneau trecerea bogățiilor subsolului, inclusiv a petrolului și gazelor în proprietatea statului. În condițiile în care România devenise a patra țară petrolieră a lumii, el amintea că lordul Curzon afirmase că „victoria aliaților a venit pe valuri de petrol”. Erau deja suficiente motive pentru V. Sassu pentru a-și încheia pledoaria sa afirmând că „Este în interesul statului, și al neamului nostru, ca să lăsați în patrimoniul lui aceste bogății care nu aparțin cu drept niciunui proprietar, ci care aparțin națiunii române, pe care generațiunile din trecut le-au folosit și apărât, pe care generațiunile de acum trebuie să le folosească într-o măsură prudentă ca să dea posibilitatea și generațiilor viitoare, să se folosească în interesul superior al statului”⁶⁸⁹.

Atitudinea opozantă a lui Istrate Micescu față de extinderea dreptului de proprietate al statului asupra bogățiilor subsolului a fost combătută de la tribuna parlamentară și de către deputatul Constantin Georgescu. Arătând că rezervele petrolifere erau cele care „asigură supremația unui popor nu numai pe pământ, dar și în aer și pe apă”, îndemnându-și colegii parlamentari să observe și să urmeze politica pe care o ducea Statele Unite în materie de petrol, el a spus că a votat în favoarea principiului naționalizării „din toată inima și cu toată conștiința unei îndatoriri îndeplinite [...], ca să săvârșesc o operă patriotică de o însemnătate covârșitoare”⁶⁹⁰.

După ce a fost votată de cele două Camere ale parlamentului, la 26 și 27 martie, la 29 martie 1923, noua Constituție a României a fost promulgată și publicată în „Monitorul Oficial”. Regele Ferdinand aprecia că prin votarea noului act fundamental al țării, parlamentarii dăduseră dovadă de patriotism întrucât Constituția „va fi temelia viitoarei dezvoltări a României întregite”⁶⁹¹. Statul a devenit proprietarul aproape tuturor bogățiilor sub-

Constituante a Deputaților, Sesiunea Ordinară prelungită 1922–1923, pag. 1576, coloana II), Ședința de Sâmbătă, 24 martie 1923 (nr. 55), p. 1.

⁶⁸⁹ *Ibidem*, p. 2–3.

⁶⁹⁰ „Monitorul Oficial”, Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților, 10 Mai 1923, Nr. 56, *Adunarea Deputaților*, Sesiunea ordinară (prelungită) 1922–1923, Ședința de Luni, 26 martie 1923, p. 1577.

⁶⁹¹ „Monitorul Oficial”, Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților, 20 Mai

solului⁶⁹². Se marca astfel un nou și mare pas în reglementarea și viziunea asupra proprietății. Dezbaterile generate au evidențiat dificultățile produse de modificările aduse regimului juridic asupra proprietății.

Din acel moment, regimul proprietății statului asupra bogățiilor subsolului a rămas intangibil. Constituția din anul 1991, precum și modificările aduse acesteia în anul 2003, nu fac excepție.

5. Concluzii

Analiza efectuată a surprins o parte din evoluția pe care a cunoscut-o în timp dreptul constituțional de proprietate. În 150 de ani de evoluție constituțională, s-a conturat cu suficientă claritate ce poate aparține statului și ce nu poate aparține cetățeanului. Sfera dreptului de proprietate al cetățeanului s-a restrâns la dreptul exclusiv de a stăpâni suprafața solului, bogățiile subsolului fiind proprietatea statului.

Această schimbare majoră s-a produs prin Constituția din anul 1923. Acest act fundamental a fost adoptat în contextul schimbărilor democratice de după Primul Război Mondial. Constituția din anul 1923, introducând principiul „funcției sociale a proprietății”, a adus mai multe precizări conceptului de „utilitate publică”, și celui de „expropriere pentru cauză de utilitate publică”.

Introducerea principiului că bogățiile subsolului aparțin statului a constituit o veritabilă revoluție constituțională. Înscrierea acestui principiu s-a făcut cu mare dificultate datorită opoziției proprietarilor de terenuri petrolifere. Hotărârea luată s-a înscris neîndoielnic în mersul ascendent al societății. România se alinia atât promovării intereselor superioare ale statului cât și principiilor legislației moderne.

V.2. ELEMENTELE CU IZ NEDEMOCRATIC ȘI AUTORITAR ALE CONSTITUȚIEI ROMÂNIEI DIN ANUL 1938 – UN SENSIBIL MESAJ DE REFLECȚIE PENTRU SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

1. Contextul social politic al adoptării Constituției din anul 1938

Constituția din anul 1938 a fost adoptată în timpul mandatului regelui Carol al II-lea în perioada în care acesta și-a instaurat un regim de autoritate

1923, Nr. 64, *Adunarea Deputaților*, Sesiunea ordinară (prelungită) 1922–1923, Ședința de Joi, 29 martie 1923, p. 1769.

⁶⁹² Gheorghe Calcan, *Istoria Românilor*, Editura Universității din Ploiești, 2005, p. 180–182.

personală, fapt pentru care acest document mai este cunoscut și sub denumirea de Constituția Carol al II-lea. Contextul adoptării acestei constituții s-a caracterizat printr-o instabilitate politică internă accentuată. Această situație s-a grefat pe un context extern caracterizat prin ascensiunea extremei drepte și declanșarea unei politici revizioniste patronată de Germania, care a condus la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial.

Carol al II-lea a preluat puterea în anul 1930 și a avut ca principal obiectiv personal subordonarea întregii puteri politice a țării⁶⁹³. Pentru atingerea acestui scop el a favorizat lupta partidelor politice, încurajând sciziunile interne și folosind mișcarea legionară în scopuri diversioniste. Carol a profitat de faptul că alegerile parlamentare de la sfârșitul anului 1937 nu au fost câștigate de niciun partid politic, pentru a aduce la conducere un guvern coordonat de Octavian Goga a cărei formațiune obținuse sub 10% din voturi. Dificultățile reale ale guvernării și eforturile făcute de rege pentru a demonstra că democrația tradițională nu ar mai găsi soluții la provocările momentului l-au determinat pe Carol să numească la 10 februarie 1938 un guvern de „uniune națională” condus de patriarhul Miron Cristea. Acesta a fost momentul instaurării regimului de autoritate personală al lui Carol al II-lea. A fost decretată starea de asediu, s-a anulat organizarea alegerilor parlamentare anunțate pentru începutul lunii martie, s-a intensificat cenzura, s-a realizat o nouă împărțire teritorial administrativă a țării cu scopul întăririi controlului central, s-au desființat partidele politice, s-a constituit o singură formațiune politică, Frontul Renașterii Naționale (devenită Partidul Națiunii), au fost desființate sindicatele, s-a fortificat Straja Țării⁶⁹⁴ etc. Pe fundamentul acestei stări de lucruri a fost adoptată Constituția din anul 1938.

2. *Adoptarea Constituției Carol al II-lea*

Elemente cu caracter cel puțin discutabil dacă nu neapărat nedemocratic ale acestei Constituții apar chiar din etapele preparatoare și mai ales în „viteza” derulării acestora. Astfel, la 20 februarie 1938, era lansată Proclamația Regelui Carol al II-lea prin care se prezentau succint principiile și conținutul viitoarei constituții și dorința de a o supune „învoirii poporului român”. În aceeași zi, era publicat Înaltul Decret Regal nr. 901 prin care în ziua de 24 februarie se organiza un plebiscit prin care poporul era chemat pentru a se

⁶⁹³ Keith Hitchins, *România 1866–1947*, Humanitas, București, 1998, p. 410.

⁶⁹⁴ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918–1940)*, Coordonator Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 391–396.

pronunța asupra noii constituții. Un alt Decret regal (nr. 902) publicat tot în data de 20 februarie numea Comisia desemnată cu centralizarea voturilor (comisie alcătuită din cinci persoane).

Pentru plebiscitul organizat în data stabilită s-au prezentat la vot 4.303.064 cetățeni dintre cei înscriși în listele electorale (întocmite pentru alegerea Camerei Deputaților). Votul a fost obligatoriu. Modul de votare a fost verbal. Alegătorul își exprima opțiunea: pentru sau împotriva, prin declarație orală făcută în fața biroului electoral. Noua constituție a fost „aprobată” de 4.297.581 cetățeni și respinsă de 5.483 de persoane. La 26 februarie, Înalta comisie pentru totalizarea rezultatului plebiscitului finaliza actul de numărare a voturilor. A doua zi, 27 februarie 1938, erau publicate Decretul Consiliului de Miniștri prin care se înainta regelui textul Constituției spre a fi promulgat, un Cuvânt al regelui asupra rezultatului plebiscitului și însuși textul Constituției promulgat de Carol al II-lea, contrasemnat de primul ministru, patriarhul Miron Cristea și de miniștrii secretari de stat ai guvernului⁶⁹⁵. Regele se declara mulțumit:

„Noua Constituție este izvorâtă dintr-o nevoie sănătoasă a cerințelor naționale și a fost frământată în conștiința mea și a sfetnicilor mei [...]. Țara, căreia i-am înfățișat spre învoire această nouă Constituție, a primit-o cu un entuziasm care mi-a bucurat inima”⁶⁹⁶.

În mod evident, organizarea rapidă și mai ales modul de realizare a acestui „referendum”, prin declarație verbală, contravenea spiritului și practicii vremii și căpăta un vădit caracter nedemocratic. Neîndoielnic, este vorba de un simulacru de consultare plebiscitară, menit de a asigura, sub raport formal, legitimitatea voinței regelui Carol al II-lea. În mod concret nu a existat timpul necesar de consultare a textului supus „învoirii”, mai ales în cazul majorității covârșitoare a populației din mediul rural, fapt care a determinat chiar în epocă aprecierea că „așa zisul referendum este o farsă”⁶⁹⁷.

Constituția din anul 1938 a fost sancționată de rege prin Decretul nr. 1045 la 27 februarie care a fost publicat în Monitorul Oficial, partea I, nr. 48 în aceeași zi. Constituția are 100 de articole grupate în opt titluri.

⁶⁹⁵ <http://constitutia.ro/const1938.htm>, accesat 6 octombrie 2014.

⁶⁹⁶ *Constituțiunea Regele Carol II, Promulgată prin Înalt Decret Regal Nr. 901 din 20 Februarie 1938*, Publicată în Monitorul Oficial Nr. 48 din 27 Februarie 1938, Editată Exclusiv de *Liga Culturală a Tuturor Românilor*, conform aprobării Ministerului de Interne Nr. 3255 din 1 Martie 1938, p. 7.

⁶⁹⁷ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VIII ..., p. 392.

Textul Constituției a avut suportul de specialitate al reputatului jurist Istrate Micescu⁶⁹⁸.

3. Elemente cu caracter nedemocratic ale Constituției din anul 1938

Analiza textului Constituției evidențiază de la început un element care se impune atenției, chiar prin formula de înștiințare și de salut regal. La formula regală uzuală de promulgare a legilor „La toți de față și viitori sănătate” s-a mai adăugat o expresie cu caracter asigurator care preciza „Poporul român dându-și învoirea”, și care era urmată imediat de formularea „Noi decretăm următoarea Constituțiune”. Această formulare nu se întâlnește la constituțiile precedente. Formularea nu poate scăpa observației instantanee și se transformă într-un element de avertizare a cititorului, în sensul că cele decretate au căpătat deja acceptul quasi popular, și prin urmare nu ar mai putea fi concepută punerea în discuție a prevederilor noii legi fundamentale.

Articolul 7 integrat capitolului despre datoriile cetățenești conținea interdicția „de a propovădui prin viu grai sau în scris schimbarea formei de guvernământ [...], ori lupta de clasă”. Dacă în privința celei dintâi prevederi poate exista o justificare din prisma conservării unei stări de fapt viabilă momentului atât pe plan național, cât și universal (și al cărui protagonist și beneficiar era și cel care promulga textul constituției), cea din urmă prevedere avea clar un caracter restrictiv manifestărilor practice și opiniilor exprimate oral sau în scris. Prezența unor dezbateri sociale puteau avea ca rezultat, cel puțin teoretic, ameliorarea diverselor raporturi economice, politice sau sociale dintre diverse categorii sociale. Chiar dacă au fost unele interpretări în sensul că textul avea în vedere anihilarea activității extremei drepte (a legionarilor) și, de ce nu, a extremei stângi (a comuniștilor), esența mesajului nedemocratic al acestui articol este evident.

Articolul 15 din capitolul rezervat drepturilor cetățenești arăta că pedeapsa cu moartea se aplica numai în caz de război, dar introducea imediat excepția aplicării acesteia și în timp de pace în cazul unor „atentate contra Suveranului, Membrilor Familiei Regale, Șefilor Statelor străine și demnitarilor Statului...”. Această excepție înlătura principiul egalității tuturor cetățenilor în fața legii, unanim acceptat și respectat pe plan universal și înscris chiar în articolul 5 al acestei constituții, sau prevederea articolului 6 care preciza că în România nu se admitea „nicio deosebire de clasă socială”. Ori, în consecință, regele, familia regală, demnitarii statului, personalul

⁶⁹⁸ Mircea Mușat, Ion, Ardeleanu, *România după Marea Unire, vol. II, partea a II-a, noiembrie 1933-septembrie 1940*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 801.

diplomatic străin, căpătau protecție specială, devenind o categorie socială elitară.

O altă contradicție și încălcare a principiului egalității a fost înscrisă în articolul 19 care preciza că „biserica ortodoxă este biserică dominantă în Statul Român, iar cea greco-catolică are întâietate față de celelalte culte”. Articolul următor încerca să introducă o oarecare tentă religioasă în rânduala întemeierii familiei precizând că „binecuvântarea religioasă [...], este obligatorie pentru toți membrii cultelor”.

Un element de control al manifestărilor cetățenești, specific de altfel unor etape politice nesigure, cu influențe interne și externe destabilizatoare, a fost înscris și în articolul 28 din același capitol al drepturilor cetățenești. Articolul preciza că decorațiile străine se puteau purta numai cu autorizația regelui. De asemenea, crearea, atribuirea ori purtarea de insigne, embleme, medalii, uniforme nu se putea realiza „fără legiuita încuviințare”. Conținutul acestor prevederi încadrează articolul mai degrabă capitolului referitor la obligații și interdicții⁶⁹⁹.

Prin Titlul al III-lea, *Despre puterile statului* s-a spulberat practic clasicul și democraticul principiu al separării puterilor în stat⁷⁰⁰ (deși formal acesta exista). Articolul 31 stipula că puterea legislativă se exercita de către rege care deținea și atributul inițiativei legislative, iar articolul următor prevedea că „puterea executivă este încredințată regelui”. Chiar dacă fiecare prevedere amintită anterior era urmată imediat prin formulări de „îndulcire” a impactului perceptiv: „Puterea legislativă se exercita de Rege *prin Reprezentațiunea Națională*” (subl. ns. – Gh. C.); „Inițiativa legilor este dată Regelui. *Fiecare din cele două Adunări pot propune din inițiativă proprie numai legi în interesul obștesc al Statului*” (subl. ns. – Gh. C.) și „Puterea executivă este încredințată Regelui, *care o exercită prin Guvernul Său în modul stabilit prin Constituție*”⁷⁰¹ (subl. ns. – Gh. C.), fondul problemei rămânea neafectat.

Printr-o simplă și instructivă comparație, putem constata faptul că referitor la puterea legislativă, Constituția din anul 1923 prevedea că aceasta se realiza *colectiv* de către rege și parlament și că „Orice lege cere învoirea a câtor

⁶⁹⁹ În interpretarea acestui articol și-au făcut din nou loc aprecierile că cel puțin o parte din prevederi îi vizau din nou pe legionari.

⁷⁰⁰ Eufemia Vieriu, Dumitru Vieriu, *Drept constituțional și instituții politice*, Editura Economică, București, 2005, p. 53.

⁷⁰¹ *Constituțiunea Regele Carol II, Promulgată prin Înalt Decret Regal Nr. 901 ...*, p. 15. Vezi și Ioan Muraru, Gheorghe Iancu, *Constituțiile române. Texte, note, prezentare comparativă*, Ediția a III-a, Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 1995, p. 87–107.

trele ramuri ale puterii legiuitoare” (art. 34)⁷⁰², principiu cuprins aproape identic și în Constituția din anul 1866 (art. 32)⁷⁰³. Tot identică era și prevederea că „Inițiativa legilor este dată fiecăreia din cele trei ramuri ale puterii legislative” (art. 35 din Constituția 1923, respectiv art. 33 din Constituția 1866). Concluzia apare astfel evidentă: limitarea unor inițiative cu caracter mai larg democratic pe de o parte și consolidarea rolului și puterii regelui deveneau elemente concrete.

Mesajul de creștere și chiar de focalizare a rolului regelui ca factor decizional al vieții politice este transmis și prin modul de structurare al celui de al III-lea titlu al Constituției, *Despre puterile statului*. Astfel, cel dintâi capitol din acest titlu este rezervat regelui, iar Reprezentării Naționale, Adunării Naționale (Secțiunea I) și Senatului (Secțiunea II) îi sunt rezervate cel de al II-lea capitol. Constituțiile din anii 1923 și 1866 plasau mai întâi în rândul puterilor statului Adunarea Națională și Senatul și după aceea, regele, apoi miniștrii.

Constituția din anul 1938 preciza că „Actele de Stat ale Regelui vor fi contrasemnate de un Ministru”, dar „Se exceptează numirea Primului Ministru care nu va fi contrasemnată” (art. 44), iar mai apoi, se stipula că regele „poate, în timpul când Adunările Legiuitoare sunt dizolvate și în intervalul dintre sesiuni, să facă în orice privință Decrete cu putere de lege (subl. ns. – Gh. C.), care urmează a fi supuse Adunărilor spre ratificare la cea mai apropiată a lor sesiune” (art. 46). Chiar dacă aceste prevederi par a fi până la un punct logice sau de înțeles în anumite circumstanțe, includerea lor expresă în constituție nu putea decât să îndrepte privirile în aceeași direcție decizională a regelui.

Cetățenii români aveau dreptul de a participa la vot după împlinirea a 30 de ani (art. 61), ceea ce însemna o limitare față de Constituția anului 1923 care fixa ca limită, vârsta de 21 de ani. Prin această prevedere tinerii cu vârsta cuprinsă între 21 și 30 de ani erau eliminați din acest proces democratic⁷⁰⁴. O posibilă interpretare cu îngăduință a prevederii, în sensul că ea urmărea limitarea implicării unui segment legionar activ în deciziile politice, nu poate însemna o scuză pentru restrângerea unui principiu și drept democratic câștigat după Primul Război Mondial.

Constituția din anul 1938 a mărit durata mandatului deputaților la șase

⁷⁰² *Noua Constituție votată de Adunarea Națională Constituantă în ședințele de la 26 și 27 martie 1923*, Librăria Nouă – Carol P. Segal, București, p. 14.

⁷⁰³ Constituția României din 1866, http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=37755, accesat 13 octombrie 2014.

⁷⁰⁴ Mircea Mușat, Ion, Ardeleanu, *op. cit.*, p. 804.

ani și a senatorilor la nouă ani (art. 61, respectiv art. 64) față de patru ani cât era prevăzută în Constituția din 1923.

În mod evident, o parte din noile prevederi ale acestei Constituții ar putea căpăta interpretarea că sunt izvorâte din necesitatea de stabilitate politică a unei perioade cu serioase turbulențe politice interne și nervozitate și agresivitate manifestate pe plan extern. Această viziune pălește însă în fața altor prevederi subordonate direct voinței de dominare a regelui. Această din urmă latură poate fi observată și prin introducerea în premieră a dreptului regelui de a numi jumătate din membrii senatului. Astfel, textul articolului 63 preciza:

„*Senatul se compune din Senatori numiți de Rege, din Senatori de drept și din Senatori aleși cu vot obligator, secret și exprimat prin scrutin uninominal de membrii corpurilor constituite în Stat, în numărul și condițiunile, pentru alegătorii și eligibilii, bărbați și femei, ce se vor stabili prin legea electorală. Proporția Senatorilor numiți în raport cu cei aleși este de jumătate*”⁷⁰⁵ (subl. ns. – Gh. C.).

Secțiunea rezervată Reprezentanței Naționale nu mai conținea prevederea conform căreia ședințele celor două camere legiuitoare erau publice, așa cum prevedeau constituțiile din 1923 (art. 43) și din 1866 (art. 39). Dacă principial prevederea poate fi înțeleasă în contextul epocii, adăugată altora ea consolidează aprecierea generală că această Constituție limitează prevederile democratice înscrise în constituțiile anterioare. În cadrul acestei ultime aprecieri poate fi inclusă și prevederea articolului 67 conform căreia, „Nu poate fi Ministru decât cel care este român de cel puțin trei generații”⁷⁰⁶ comparativ cu formularea articolului 94 din constituția din 1923: „Nu poate fi ministru decât cel care este român *sau cel care a dobândit naturalizarea*” (subl. ns. – Gh. C.).

Consolidarea puterii monarhului este observată și în prevederea că „miniștrii au răspundere politică numai față de rege (art. 65) și mai apoi că regele căpăta alături de parlament dreptul de a „cere urmărirea Miniștrilor și trimiterea lor în judecată Înaltei Curți de Casație și Justiție” (art. 70).

Analiza acestor prevederi conduce la constatarea că această Constituție răsturna principiul fundamental ce acorda prioritate voinței naționale, concretizată în puterea legislativă (Parlament), în fața puterii executive. Puterea

⁷⁰⁵ *Constituțiunea Regele Carol II, Promulgată prin Înalt Decret Regal Nr. 901 ...*, p. 21.

⁷⁰⁶ Și în cazul acestei prevederi au fost aprecieri care aduceau în atenție segmentul legionar, în sensul că restricția ar fi vizat concret familia lui Corneliu (Zelinski) Codreanu.

executivă era reprezentată de guvernul numit de către suveran și care devenea răspunzător în fața acestuia⁷⁰⁷.

O prevedere excesivă ni se pare a fi cuprinsă și în formularea articolului 78 conform căreia „puterea judecătorească nu are cădere să judece actele de guvernământ”, scoțând astfel orice decizie ministerială din fața vreunei responsabilități, evident, cu excepția celei regale. Această prevedere era cuprinsă și în Constituția anului 1923 (art. 107) și era parte a mentalității monarhice a epocii, viziunea fiind înlăturată de evoluția firească a timpului (a se vedea spre exemplu, Constituția României în vigoare la acest moment)⁷⁰⁸.

Constituția adopta un ton imperativ, de veritabilă sentință precizând faptul că textul legii fundamentale nu se putea revizui decât prin învoirea monarhului: „Constituția de față nu poate fi revizuită în total sau în parte decât din inițiativa Regelui și cu consultarea prealabilă a Corpurilor Legiuitoare care urmează a indica și textele de revizuit” (art. 97). Constituția din anul 1923 avea față de această problemă o atitudine permisivă, de normalitate: „Constituția poate fi revizuită în total sau în parte din inițiativa regelui sau a oricărei din Adunările legiuitoare” (art. 129). Comparația de tonalitate a textelor și mai ales a mesajului transmis de cele două constituții în această privință ar putea fi instructiv: 1938, Constituția *nu se poate revizui*; 1923, *Constituția poate fi revizuită ...*

Din cel de al III-lea titlu, *Dispoziții tranzitorii și finale*, atrag atenția prevederile articolelor 98 și 100. Cel dintâi articol menționat preciza că „până la convocarea Adunărilor Legiuitoare toate decretelor au putere de lege *fără a mai fi nevoie de ratificarea lor*” (subl. ns. – Gh. C.), ceea ce constituia o recunoaștere a puterilor discreționare ale regelui cel puțin până la momentul constituirii noului parlament al țării.

Cel de al doilea articol introducea o practică nouă, aceea de a supune Constituția națiunii spre „bună știință și învoire” și mai apoi promulgarea acesteia. Era vorba, după cum s-a menționat, de un fel de referendum, sui generis, prin care cetățenii urmau să aprobe oral textul Constituției, ceea ce era fără îndoială un simulacru de democrație. „Prezenta Constituție, după ce va fi edictată de Rege, va fi supusă Națiunii Române spre «bună știință și învoire» [...] După terminarea acestei operațiuni și a aducerii rezultatului ei la

⁷⁰⁷ Mircea Mușat, Ion, Ardeleanu, *op. cit.*, p. 803.

⁷⁰⁸ Articolul 126 al Constituției prezente referitor la instanțele judecătorești nu face niciun fel de referire la acest aspect. Vezi *Constituția României, 2003*, Editura Tempus Dacoromania Comterra, p. 36. (Vezi și Gheorghe Calcan, *Constituția României din anul 2003*, „Buletinul Universității Petrol-Gaze din Ploiești”, vol. LVII, Seria Științe Socio Umane și Juridice, nr. 2, 2005, p. 229–233).

cunoștința Regelui de către Președintele Consiliului de Miniștri, Constituția de față va fi promulgată și intră în vigoare” (art. 100).

Simpla lectură a textului acestui ultim articol al Constituției atrage atenția și asupra introducerii unui termen nou, cel de edictat, alături de cel de promulgat. Se evidențiază astfel destul de explicit implicarea regelui în actul legislativ, adică și în etapa concretă de compunere, de elaborare a textului, regele mărturisind de altfel că această Constituție a fost „frământată în conștiința” lui).

4. Concluzii

Modul de adoptare al acestei Constituții (plebiscitul verbal) și mai ales unele elemente din conținutul acesteia îi conferă izul unui document nedemocratic. Adoptată într-un context istoric dominat în exterior de ascensiunea militaristă a Germaniei lui Adolf Hitler, ea exprimă voința regelui Carol al II-lea de a controla și domina societatea românească⁷⁰⁹. Sub raport juridic, adoptarea acestei Constituții a marcat „începutul unei involuții constituționale a României”⁷¹⁰. Efectul concret al acesteia a fost acela de concentrare a puterilor statului în mâinile regelui Carol al II-lea⁷¹¹.

Cu cele 100 de articole ale sale, Constituția anului 1938 (față de 133 articole cât conținea Constituția din 1866 și 138 de articole ale Constituției din anul 1923) are aerul unui text rezumativ, simplificator, realizat în pripă cu scopul consolidării puterii monarhice, căpătând „caracteristicile unei constituții Statut”⁷¹². Textul său trece ca fiind eclectic și adesea contradictoriu. De fapt, sub acoperământul Constituției, se asigura participarea efectivă și legală a regelui la actul de guvernare⁷¹³.

Constituția din anul 1938 a fost suspendată la 5 septembrie 1940, în contextul preluării puterii de către Ion Antonescu, la aproximativ doi ani și jumătate de la promulgarea ei. Se poate spune astfel, că ea a fost abrogată în epocă. Ea nu a mai fost repusă în vigoare vreodată. Acest fapt reprezintă o dovadă a caracterului ei de circumscriere strictă unui regim politic special și unui personaj istoric definit.

⁷⁰⁹ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 415.

⁷¹⁰ Cristian Ionescu, *Drept constituțional și instituții politice, Sistemul constituțional românesc*, vol. II, Lumina Lex, București, 1997, p. 59.

⁷¹¹ Ioan Muraru, Simina Tănăsescu, *Drept constituțional și instituții politice*, Ediția a IX-a revizuită și completată, Lumina Lex, București, 2001, p. 108.

⁷¹² Cristian Ionescu, *op. cit.*, p. 63.

⁷¹³ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VIII ..., p. 393.

Textul și spiritul Constituției din anul 1938 este unul de reflecție pentru epoca contemporană. El atrage atenția asupra meșteșugitelor procedee de escamotare a principiilor democratice prin formule de acoperire a realității, ori prin acțiunea de limitare sau restrângere a drepturilor democratice. Aceste elemente, chiar dacă în epocă au căpătat izul ori învelișul acceptării de către contemporani, au fost ulterior eliminate de evoluția societății, fiind integrate în categoria actelor conjuncturale, nedemocratice și chiar reprobabile.

V.3. 30 DECEMBRIE 1947 – „ABDICAREA” REGALĂ

Este un lucru bine știut că evenimentele din 23 august 1944 au părut, chiar în ochii contemporanilor, momentul de început al dominației sovietice și impunerii regimului politic de extremă stânga, comunist. Confirmarea avea să vină rapid, la 12 septembrie 1944,⁷¹⁴ când România semna Convenția de armistițiu cu statele aliate, de fapt cu Uniunea Sovietică. În treacăt fie spus, România fusese abandonată discreției sovietice, de către S.U.A. și Anglia încă din anul 1943, la Conferința de la Teheran.

Erodarea sistemului democratic tradițional, șicanarea și apoi eliminarea oamenilor politici, acțiunile diversioniste, acapararea mijloacelor de manipulare a opiniei publice prin presă și radio, o acerbă propagandă ce împărțea cu dărnicie promisiuni unora și amenințări altora, promovarea ca lideri locali, și nu numai, a unor persoane de cele mai multe ori incapabile ori suspecte, umilirea militară și jaful economic, iată doar câteva din pârghiile de acțiune ale aliatului din 23 august, care au făcut ca Partidul Comunist să acapareze în cavalcadă întreaga putere politică a țării⁷¹⁵. Relevant pentru acest fenomen este creșterea numărului de membri ai acestui partid de la mai puțin de 1000, la 23 august 1944, la peste 800.000 în anul 1947.

Despre metodele de lucru și diplomația noului său aliat, regele avea să se convingă destul de rapid. I. A. Vâșinski, adjunct al ministrului de Externe sovietic, prezentat în audiență la rege, pentru a-i cere înlăturarea guvernului condus de generalul Nicolae Rădescu, depășind cele mai elementare norme ale diplomației, și în fond ale bunului simț elementar, a bătut cu pumnul în masă, iar la plecare a trântit ușa cabinetului atât de tare încât a căzut tencuiala din jurul tocului. „Greva regală” (23 august 1945 – 6 ianuarie 1946), prin care suveranul a refuzat semnarea actelor guvernului, avea să fie ultimul gest

⁷¹⁴ Vezi Ion Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944–1947*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 345–351.

⁷¹⁵ Vezi și Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Humanitas, 1993.

cu semnificații, e drept, mai mult morale, de respingere a subordonării și comunizării țării.

Impunerea guvernului dr. Petru Groza, la 6 martie 1945, falsificarea alegerilor parlamentare din noiembrie 1946, desființarea partidelor istorice în 1947 demonstau „eficacitatea” metodelor sovietice de impunere a noului regim. În 1947, regele rămăsese ultimul simbol al democrației tradiționale românești, România fiind singura țară din zonă care mai păstra instituția monarhică.

Plecarea regelui, în noiembrie 1947, la festivitățile căsătoriei viitoarei regine Elisabeta a II-a a Angliei a constituit un bun câmp de manevră pentru guvern, împuternicit să conducă țara în lipsa suveranului. În consultările pe care regele le-a avut la Londra cu importanți oameni politici, cei mai mulți l-au sfătuit să nu se mai întoarcă, iar alții, dimpotrivă, să nu facă acest gest. „Oricare ar fi riscul, întoarce-te la datorie”, l-a îndemnat Churchill⁷¹⁶.

La 21 decembrie 1947, Mihai I s-a întors în țară. El a fost primit cu răceală de oficialități. Măsurile detronării sale erau deja hotărâte. La 29 decembrie, Petru Groza i-a solicitat regelui o audiență pentru a doua zi. Regele credea că va fi discutată problema căsătoriei sale cu Ana de Bourbon Parma, din familia regală a Danemarcei, pe care o cunoscuse la festivitățile din capitala britanică și care, ulterior, i-a devenit soție.

La întrevvedere din 30 decembrie, la care a participat și regina-mamă Elena, Petru Groza și Gheorghe Gheorghiu-Dej i-au cerut regelui să abdice. Supus unor presiuni morale, regele a fost constrâns să semneze actul abdicării:

„În viața Statului român s-au produs în ultimii ani adânci prefaceri politice, economice și sociale, care au creat noi raporturi între principalii factori ai vieții de stat.

Aceste raporturi nu mai corespund astăzi condițiilor stabilite de Pactul fundamental – Constituția țării – ele cerând o grabnică și fundamentală schimbare.

În fața acestei situații, în deplină înțelegere cu factorii de răspundere ai țării, conștient de răspunderea ce-mi revine, consider că instituția monarhică nu mai corespunde actualelor condiții ale vieții noastre de stat, ea reprezentând o piedică serioasă în calea dezvoltării României.

În consecință, pe deplin conștient de importanța actului ce fac în interesul poporului român,

⁷¹⁶ Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, Humanitas, 1992, p. 252.

Abdic

Pentru mine și pentru urmașii mei, de la Tron, renunțând pentru mine și pentru ei la toate prerogativele ce le-am exercitat ca Rege al României. Las poporului român libertatea de a-și alege noua formă de stat⁷¹⁷.

Că acest document a fost „bine” redactat dinainte nu încapă niciun fel de îndoială. Că a fost bine „meșteșugit” se poate constata din lectura textului. Documentul avea grijă să precizeze, și aceasta în două rânduri, că regele era conștient de importanța gestului pe care îl făcea. De asemenea, textul sublinia că suveranul renunța pentru el și pentru urmașii săi la toate prerogativele care încumbau din calitatea sa de rege al României; în rest, stilistica și exprimarea erau cele specifice acelei propagande care adusese „adânci prefaceri politice (...), ele cerând o grabnică și fundamentală schimbare”.

În după amiaza aceleiași zile, parlamentul țării a proclamat „în unanimitate”, Republica Populară Română⁷¹⁸.

Rememorând momentul părăsirii țării, regele relatează: „Când am coborât din mașină, la intrarea în gară, am văzut mașina de siguranță cu șoferul și doi polițiști și m-am dus la ei ca să le dau mâna pentru despărțire.

Nu așteptam ca pe peron să fie public. Însă în loc de public am văzut niște ofițeri, înșiruiți pe două rânduri de la ieșirea din gară la ușa vagonului. Ofițerii erau întorși cu spatele la noi. Formau un culoar pe care l-am străbătut destul de nedumerit.

Când m-am urcat în tren, asta este ultima imagine care mi s-a întipărit în minte de la Sinaia, unul din ofițeri, nu mai țin minte ce grad avea, a întors pușin capul către mine. Și am văzut că îi curgeau lacrimile pe față. S-a închis ușa, obloanele vagonului au fost coborâte.⁷¹⁹

Mergând pe linia desăvârșirii actului început, la 22 mai 1948, Regelui Mihai I i s-a retras cetățenia română.⁷²⁰

Astfel, monarhia adusă pe ușa din față, la 10 mai 1866, într-un moment critic pentru existența abia constituitului stat modern român, era scoasă, în 1947, pe ușa din dos, a vieții politice românești, într-un alt moment critic, în care poporul român avea nevoie, atât de mult, de un simbol al democrației,

⁷¹⁷ *Actul de abdicare*, „Scânteia”, număr special de Anul Nou (31 decembrie 1947).

⁷¹⁸ Vezi și Keith Hitchins, *România 1866–1947*, Ediția a II-a, Humanitas, București, 1998, p. 536–539.

⁷¹⁹ Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai al României*, cf. Nicoleta Dumitrescu, Mihai Manea, Cristian Niță, Adrian Pascu, Aurel Trandafir, Mădălina Trandafir, *Istoria românilor*, Humanitas, 1999, p. 161.

⁷²⁰ Pentru evoluția instituției monarhice, vezi și Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică 1866–1938*, Editura Enciclopedică, București, 2000.

demnității, stabilității și încrederii. Aducerea monarhiei a fost hotărâtă de oamenii politici ai timpului, dar și de popor, care s-a pronunțat printr-un plebiscit pentru acest fapt (685.965 voturi pentru; 224 voturi împotriva; 124.837 voturi neutre). Monarhia s-a identificat cu devenirea modernă a României, cu marile ei momente din 1877 și 1918. Din nefericire, spre finalul evoluției sale istorice, într-un context internațional dramatic, ea a devenit martoră neputincioasă a tragicelor evenimente din anul 1940 și a tuturor urmărilor acestor momente.

Înlăturarea monarhiei s-a făcut tot prin hotărârea oamenilor politici ai vremii. Deosebirea față de momentul instaurării constă în aceea că acești oameni politici au fost impuși de un stat străin, care a urmărit impunerea propriului sistem, nedemocratic, dictatorial, cu mentalitățile ancestrale, umilirea și degenerarea spirituală a neamului românesc, ștergerea identității politice, anihilarea specificului nostru ca popor.

Făcând comparație cu momentul instaurării monarhiei, nu putem să nu constatăm și cea de-a doua deosebire: aceea că înlăturării monarhiei i-a lipsit consultarea plebiscitară, prezentă instaurării ei.

Din aceste considerente, 30 decembrie 1947, trece în istorie ca un act impus și nedemocratic.

VI.

ÎN TUMULTUL CONTEMPORANEITĂȚII

VI.1. FENOMENUL MIGRAȚIONIST ȘI ROMÂNIA

VI.1.A. DESPRE FENOMENUL MIGRAȚIONIST CONTEMPORAN. REVERBERAȚII ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

1. Considerații generale asupra fenomenului migraționist

Migrațiile au fost un fenomen care a însoțit istoria umanității. Ele s-au desfășurat natural, în funcție de necesitățile de hrană și viață ale oamenilor. Hoarde, cete, triburi, neamuri au pendulat de la un spațiu la altul, ori au urmat un traseu ireversibil al evoluției lor. Până la constituirea statelor și a granițelor, migrațiile s-au subordonat principiului primului ocupant ori al dreptului celui mai puternic. Începuturile civilizației umane se împletesc cu fenomenul migraționist. Indo-europenii au venit în Europa prin migrație, unele din marile civilizații ale Orientului Mijlociu au fost create de popoare care au ocupat acele regiuni prin migrație, aheii au venit în Grecia prin migrație, etruscii au venit în Italia prin migrație, celții, germanii, slavii s-au încadrat în valul marilor migrații al secolelor II-VI, turcii s-au stabilit în Europa prin migrație etc.

Constituirea statelor cu armate puternice și granițe fixe a impus o diminuare și un control al fenomenului migraționist. Această perioadă începe grosso modo odată cu epoca medievală și se întinde până în contemporaneitate, și după simptomatică poate fi considerată o a doua etapă a fenomenului migraționist universal.

Cea de a treia etapă este cea modernă și contemporană care se realizează controlat și înregistrat prin fenomenul vizelor. El presupune interesul celor două părți: a solicitantului și a statului interesat. Solicitantul voințe în general migrația din dorința unui trai mai bun. Sunt și cazuri de migrație din motive de persecuție politică ori religioasă. Statul interesat are rațiuni economice (o

forță de muncă mai ieftină și docilă), ori demografice (creșterea și întinerirea populației). De remarcat este faptul că și această migrație, desfășurată în timp, poate avea aceleași efecte cantitative ca și migrațiile vechi, derulate în val. E de observat, spre exemplu, cum din spațiul românesc în etapa de după prăbușirea comunismului au părăsit țara câteva milioane de români, și cum în anumite state s-au constituit comunități românești de nivelul milioanelei ori sutelor de mii (Spania, Italia etc.). Existența comunităților de chinezi, arabi, africani etc în anumite state este un fapt bine cunoscut.

Zilele noastre au fost și sunt martorele unor noi nuanțe ale fenomenului migraționist. Migrația cauzată de conflictele militare ori religioase. Evident, ca principiu, nu este un fenomen nou. Fenomenul refugiaților⁷²¹ a existat și este reglementat prin legislațiile naționale și internaționale. Nou este modul de manifestare al acestuia.

2. Considerații generale despre fenomenul migraționist contemporan din Siria și Orientul Apropiat

Un fenomen care bulversează Europa și întreaga lume în ultima perioadă de timp este migrația populației civile din zonele de conflict din Orientul Apropiat, și în special din Siria. Această migrație se realizează printr-un amestec de manifestări: acceptul explicit sau tacit al statelor, înregistrarea la graniță a migranților, trecerea frauduloasă a frontierelor naționale, înregistrarea sumară, pe sărrite, ori neînregistrarea valurilor de migranți, penetrarea granițelor naționale individual sau în grup, migrația în familii cu copii și bătrâni, parcurgerea unor distanțe mari pe jos, cu mijloace improvizate, cu vaporul, cu mașina și cu trenul, traversarea mării în grupuri mici și mari cu ambarcațiuni omologate ori improvizate, proliferarea fenomenului traficantilor și al călăuzelor al căror scop este doar câștigul, producerea constantă a unor decese în grupuri mai mici sau mai mari în naufragii, viața în condiții improprie și umilitoare în tabere de refugiați ori în condiții auto – construite, simpatia și încurajarea din partea populației civile, răceala și brutalitatea unor autorități locale, mediatizarea situației, sensibilizarea opiniei publice prin prezentarea dramelor individuale și colective etc.

⁷²¹ Termenul/statutul de refugiat este definit ca o „persoană fizică, care ca urmare a evenimentelor de război sau a regimului instaurat în unele state, a fost obligată să părăsească teritoriul statului pe care își avea domiciliul permanent, fără a fi renunțat la cetățenie sau să o fi pierdut-o”. Vezi și alte sensuri în Ionel Cloșcă, Dumitru Codiță, *Dicționar enciclopedic de drept internațional umanitar, De la origini până în prezent*, Vol. II, M-Z, Asociația Română de Drept Umanitar, Karta-Graphic, Ploiești, 2014, p. 432–433.

Amestecul de legalitate și ilegalitate, umanitar și justițiar, război și viață, drept și demnitate, grijă pentru proprii cetățeni și respect față de om în general constituie particularitatea și complexitatea fenomenului migraționist contemporan.

Evident, umanitatea nu poate rămâne cu brațele încrucișate și într-o simplă expectativă. Este o provocare care cheamă la implicare și rezolvare. Omul a fost cel care a creat haos și conflict în Orientul Apropiat, tot omul trebuie să intervină să creeze liniște și pace acolo. E preferabilă rămânerea oamenilor în locurile în care se nasc și se simt acasă. Orice plecare din mediul natural este o dezrădăcinare, care conduce la angoasă și înstrăinare morală și spirituală. Diversitatea naturală a globului pământesc îi asigură unitatea și coeziunea sa. Să intervenim deci pentru păstrarea naturalului și firescului uman.

3. Migrația fenomen global contemporan

Se poate spune că fenomenul migrator este un fapt care însoțește viața cotidiană a zilelor noastre. Din estul Europei, din Africa, din Orientul Apropiat, din Asia de sud-est lumea migrează continuu spre zonele mai bogate ale lumii. Ba chiar și din statele nordice și bogate ale Europei se constată o anumită migrație spre zonele mai calde. Așadar, se poate face aprecierea că migrația petrecută în contemporaneitate este până la urmă un element natural al complexității vieții de astăzi. Excepția o constituie accentul determinat de un conflict sau altul.

Conform unor statistici, în anul 2012, aproape 44 de milioane de persoane din întreaga lume au fost nevoite să-și părăsească țara. Peste 27 de milioane de cetățeni, deși au trăit în propria țară au fost forțați să locuiască departe de casele lor, iar alte 15 milioane de cetățeni au primit statutul de refugiat⁷²².

4. Statul român tangent fenomenului migraționist

Parte a lumii contemporane, România nu este exclusă din complexitatea relațiilor internaționale ale lumii de astăzi. Deși nu face parte din categoria statelor bogate, statul român exercită o oarecare atracție pentru anumite categorii, ori a unor indivizi cuprinși în fenomenul migrator. Posibilitatea folosirii țării ca o rută alternativă de a ajunge în Occident este în atenția anumitor grupuri de migratori. Varianta considerării României ca o țară

⁷²² A se vedea prezentarea *Năvodul*, în JRS România, FRERES România, ELIJAH, YANA România, *Marginalizați în centrul atenției*, CD-rom (www.iezuiti.ro).

de destinație finală apare în intențiile unor cetățeni proveniți din zone mai sărace decât România, ori din zone aflate în conflicte militare, interetnice, religioase etc.

Indiferent de situație, ca orice stat modern organizat, component și partener al unor organizații internaționale de cel mai mare impact, precum Uniunea Europeană, NATO etc., România și-a dezvoltat, adaptat și perfecționat o legislație⁷²³, instituții și mecanisme care să poată gestiona corect, legal, competent și umanitar astfel de provocări⁷²⁴.

Pentru a ne face o imagine asupra acestui fenomen putem apela la câteva date statistice. Astfel, conform unor estimări, în România în anul 2012, au fost depuse 2982 de cereri de azil, cifră de trei ori mai mare decât cea din anul 2010. În același an, 278 de persoane au primit o formă de protecție din partea statului român, iar 2102 cereri de azil au fost respinse. În anul anterior, autoritățile române au emis 2663 de decizii de returnare a unor persoane, 282 de cetățeni străini au fost îndepărtați din țară sub escortă, iar 501 persoane au fost luate în custodie publică⁷²⁵.

Evenimentele recente din Orientul Mijlociu și fluxul migrator declanșat au „pastelat” această dinamică. Astăzi nu mai constituie o surpriză știrile că un anume grup de cetățeni străini a fost surprins trecând ilegal frontiera de stat a României. În anul 2014, România a înregistrat 1506 de cereri de azil, la care s-au adăugat 114 de cereri de acces la o nouă procedură. Cei mai mulți solicitanți de azil au fost de origine siriană, aceștia fiind și cei mai mulți cetățeni care au primit statut de refugiat sau o altă formă de protecție (713 persoane). Au urmat solicitările din partea unor cetățeni de origine irakiană, iraniană și palestiniană. Evenimentele din Ucraina au determinat ca și

⁷²³ Legislația și bibliografia acestei problematice este extrem de vastă. Noi oferim numai câteva exemple: Ștefan Leonescu, coordonator ediție, *Legislația privind regimul străinilor în România*, Editura Sitech, Craiova, 2013; Gina Mocanu, Oana Iacob, Rodica Novac, *Obținerea rezidenței pe termen lung și a cetățeniei române. Material pentru pregătirea specifică în vederea obținerii cetățeniei române*, București, 2013; *Manual și Recomandări privind procedurile și criteriile pentru determinarea statutului de refugiat în baza Convenției din 1951 și a Protocolului din 1967 privind statutul refugiaților*, Reeditare, Geneva, decembrie 2011; Biroul Înaltului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați, *Manual referitor la proceduri și criterii de determinare a statutului de refugiat, în baza Convenției din 1951 și a Protocolului din 1967 privind statutul refugiaților*, Reeditare, Geneva, ianuarie 1992.

⁷²⁴ A se vedea spre exemplu, Inspectoratul General pentru Imigrări, Consiliul Național Român pentru Refugiați (CNRR), <http://www.unhcr-centraleurope.org/ro/despre-noi/unhcr-in-romania.html>, accesat în data de 22 martie 2016; http://cnrr.ro/?page_id=141, accesat în data de 22 martie 2016; <http://igi.mai.gov.ro/detalii/pagina/ro/Prezentarea-instituției/57>, accesat în data de 22 martie 2016.

⁷²⁵ A se vedea prezentarea *Năvodul ...* .

unii cetățeni ucraineni să ceară azil în România. În perioada 1991–2013, România a înregistrat peste 25100 cereri de azil din care aproximativ 5200 s-au bucurat de rezolvări favorabile⁷²⁶.

5. Un studiu de caz asupra ONG-urilor implicate în fenomenul migraționist. JRS România

Ca o ilustrare a multiplelor instituții și organizații care s-au implicat în problematica refugiaților putem evidenția activitatea Serviciului Iezuiților pentru Refugiați din România, Jesuit Refugee Service, (JRS România). Am realizat această opțiune în contextul evenimentului organizat la Ploiești de către Asociația Română de Drept Umanitar, Filiala Prahova care omagiază Ziua Dreptului Internațional Umanitar. Alegerea acestei asociații a fost aleatorie, subordonându-se exclusiv dorinței de a supune atenției aspecte mai puțin vizibile preocupărilor cotidiene. Investigația noastră a cuprins și o vizită la sediul acestei organizații, la București.

Activitatea acestei organizații are o experiență de aproximativ 15 ani. Principalul obiectiv este acela de a ajuta persoanele defavorizate, refugiații și migranții, de a le oferi servicii și de a-i ajuta să-și susțină și să-și apere cauza. În diversitatea serviciilor oferite se evidențiază cele de asistență socială, educație, sprijin financiar, cazare, ajutorare și consiliere legală. Asociația se implică în toată problematica refugiaților: „persoane cu o formă de protecție, persoane relocate în România, solicitanți de azil, persoane aflate în detenție, refugiați marginalizați, tolerați, migranți veniți pentru muncă sau studii”⁷²⁷ etc. În București JRS România dispune de un adăpost de noapte (Pedro Arrupe) și de un Centru Cultural Multifuncțional (My Place). Numărul persoanelor ajutate depășește cifra 1500. Numărul specialiștilor implicați este de aproximativ 20, ajutați de numeroși voluntari. Pentru atingerea scopului, asociația derulează o serie de proiecte naționale și internaționale (11 proiecte în 2013) în parteneriat cu diverse organizații europene și naționale⁷²⁸.

Vizita noastră la sediul JRS România din București a generat constituirea unor reprezentări personale interesante. Contactarea telefonică prealabilă a fost o puternică „izbitură” de amabilitate și deschidere. Această surpriză plăcută a spulberat reticența și teama noastră de inoportunare. Dorința noastră

⁷²⁶ <http://www.unhcr-centraleurope.org/ro/despre-noi/unhcr-in-romania.html>, accesat în data de 22 martie 2016.

⁷²⁷ <http://jrsromania.org/despre-noi>, accesat în data de 9 aprilie 2016.

⁷²⁸ *Ibidem*.

de deplasare și de cunoaștere directă a unei mici fațete a fenomenului migraționist a găsit deschidere totală.

În București, pe strada Opreș Ilie, nr. 54, am găsit o frumoasă construcție înălțată într-un frumos stil neoclasic românesc, cu turn și scară interioară. Ea a aparținut chiar celui care a împrumutat numele său întregii străzi, memorandistul Ilie Opreș „sufletul îngheberii cartierului Belu”⁷²⁹. Incinta clădirii cuprinde un mic spațiu verde cu măsuță și băncuțe, un cochet spațiu de joacă pentru copii și un colț de practicare a mișcării prin aruncarea mingii la coș. Într-o parte a incintei sunt amplasate câteva locuințe modulare suprapuse și un modul bucătărie și baie. Totul emană ordine și curățenie.

Mai multe inscripții evidențiază o parte din programele derulate de această organizație: „Programul General *Solidaritatea și Gestionarea fluxurilor migratorii. Fondul European de Integrare a resortisanților zonelor terțe*. Programul anual 2012; Programul Național – Fondul pentru Azil, Migrație și Integrare. Titlul Proiectului: *Alternative. Suport Temporar pentru persoanele tolerate*. Beneficiar Asociația JRS România. Nr. Contract FAMI/15.02.03”; „Fondul pentru Azil, Migrație și Integrare. Program de sprijin pentru repatriere voluntară, umanitar asistată și reintegrare (RVAR). Contract nr. FAMI/15.02.04. Beneficiar Organizația Internațională pentru Migrație (OIM), Biroul din România”; Programul Național – Fondul pentru Azil, Migrație și Integrare. Titlul Proiect: „Help – Med – Rețeaua de asistență medicală – psihologică și cooperare în vederea identificării și asistenței solicitorilor de azil. Beneficiar Asociația JRS România. Partener Organizația *Salvați copiii*” etc.

Spre stradă, lipită de construcția centrală, se află o altă clădire cu o frumoasă sală multifuncțională la etaj. Bennere sau plăcuțe amplasate pe construcție indică destinația acestuia în limbile română și engleză: *Centrul Cultural Multifuncțional My place, Locul în care ne întâlnim; My place. Multifunction Cultural Center. A bridge for integration of refugees and foreigners*⁷³⁰. Un alt banner urează *Bine ați venit* în mai bine de 30 de limbi.

Prin curte își intersectau activitatea cotidiană un african, un brazilian, o rusoaică, un tânăr vorbitor de limbă slavă. Mai târziu au venit pentru anumite informații două tinere: o filipineză și o armeano-franțuzoaică. În

⁷²⁹ Frumoasa placă memorială amplasată la intrarea în clădire consemnează: „Aici a trăit Ilie Opreș, 1854–1922 și General Ștefan I. Opreș (1893–1977), combatant în cele două războaie mondiale”.

⁷³⁰ O traducere mot – a – mot ar fi: *Locul meu. Centru Cultural Multifuncțional. Un pod de integrare a refugiaților și străinilor*.

birouri vreo zece funcționari erau absorbiți și concentrați în activitățile curente: reuniuni de proiecte, întocmiri și copii de acte etc.

Centrul de pe strada Opriș Ilie dispune de aproximativ zece locuri de cazare temporară. El are un rol de tranzit. Asociația își focalizează atenția spre rezolvarea/plasarea acestor persoane. Timpul de cazare oferit este de maxim trei luni cu posibilitatea de prelungire în cazuri speciale până la șase luni⁷³¹. Fondurile provin din donații, în special externe, și din derularea unor proiecte. Numărul persoanelor care contactează acest centru și care devin astfel „obiect de studiu și rezolvare” pentru asociație, poate să ajungă și până la o mie pe an⁷³². Asociația nu pune condiții de religie și nici nu desfășoară cu persoanele ajutate activități cu astfel de conotații.

6. Destine individuale în valul migraționist. Studii de caz

În timpul vizitei noastre la sediul Asociației JRS România din București l-am cunoscut pe Domnul David din Rwanda și pe Doamna Ludmila din Federația Rusă.

Domnul David provine dintr-o familie care a făcut parte din elita societății rwandeze. Tatăl său a făcut parte din vârful administrației republicii, iar mama a fost cadru medical. Tata a pierit în contextul luptelor interetnice, iar mama în urma unui accident aviatic într-o misiune a Organizației Mondiale a Sănătății desfășurată într-o țară vecină. Domnul David a fost profesor de biologie și a profesat șase ani⁷³³.

Calvarul vieții sale a început în anul 1994, în contextul războiului interetnic dintre tutsi (tuți) și hutu care a generat un genocid în care au pierit aproximativ un milion de persoane⁷³⁴. Totul s-a declanșat brusc. Dintr-o dată elevii săi (de cealaltă etnie) pe care-i instruia zi de zi au început să țipe la el și să-i arunce fel și fel de invective. Seara, mătușa sa l-a convins să părăsească localitatea. Împreună, noaptea au trecut cu o barcă lacul Kivu și au ajuns în tabăra de la Goma din Republica Democratică Congo.

⁷³¹ *Năvodul*, în JRS România, FRERES România, ELIJAH, YANA România, *Marginalizați în centrul atenției*, CD-rom (www.iezuiti.ro).

⁷³² Vizită la sediul Asociației JRS România din București și convorbire cu dl. Cătălin Albu, Director executiv, 4 aprilie 2016. În prezentarea *Năvodul*, din CD-ul menționat deja, numărul persoanelor ajutate anual de JRS România este de 400.

⁷³³ Convorbire cu Dl. David, București, 4 aprilie 2016.

⁷³⁴ *Genocidul din Rwanda*, https://ro.wikipedia.org/wiki/Genocidul_din_Rwanda, accesat în data de 10 aprilie 2016. Vezi și Ionel Cloșcă, Dumitru Codiță, *Dicționar enciclopedic de drept internațional umanitar, De la origini până în prezent*, Vol. I, A-L, Asociația Română de Drept Umanitar, Karta-Graphic, Ploiești, 2013, p. 705–707.

Amintirile de la Goma sunt sumbre. Zeci de mii de refugiați⁷³⁵ au trăit în condiții la limita demnității umane. Din cauza unei epidemii mătușa s-a prăpădit. Când vede acum taberele de corturi ale refugiaților sirieni din Turcia, un fior îi tulbură liniștea. După patru ani, trăiți în tabără, a decis să părăsească zona. A ajuns în Egipt. Fiind creștin catolic, nu s-a simțit în siguranță deplină. A hotărât să ajungă în Europa. A plătit. A călătorit clandestin. A avut norocul să ajungă (unii au murit și au fost aruncați în mare)⁷³⁶. Debarcat, abia în centrul orașului a aflat unde a ajuns: Constanța – România (2005). Cei doi egipteni cu care venise au hotărât să meargă la moschee. El s-a prezentat Poliției. Cu amabilitate poliția locală l-a îndrumat spre București. A ajuns vineri, la sfârșit de program când funcționarul de la centrul de primire își încheia activitatea. Au urmat două zile sub cerul liber.

A început formalitățile și a urmat procedurile legale. Păstrează unele reticente despre momentul interviului, dar și satisfacția că i-a devenit profesor de franceză chiar celui care i-a luat acest interviu. Retrăiește insatisfacția din momentul judecării cauzei. Un proces cu oameni în robă constituie un moment inhibitor pentru afirmarea sentimentelor în mod necenzurat. O pregătire psihologică și un tempo mai lung i-ar putea ajuta mai bine pe oamenii și așa loviți de soartă⁷³⁷.

A contactat și a fost ajutat de unele organizații implicate în protecția refugiaților (ARCA, YANA). A încercat și la Patriarhie. A frecventat biserica franceză Sacre Coeur. Aici i-a fost recomandată JRS România. A devenit azilant și în cele din urmă a obținut statutul de refugiat. În anul 2009, această asociație l-a angajat. În 2014, a primit cetățenia română și acum locuiește în oraș.

Se consideră un om norocos. Speranța l-a ajutat. Recomandă apelul la organizațiile neguvernamentale. Obținerea statutului de refugiat a fost o victorie. Acest statut i-a adus recunoașterea oficială a suferințelor îndurate. Pe de altă parte acest statut transmite și un mesaj de oarecare stigmatizare. A simțit cum unii oameni și chiar unii funcționari statali au manifestat

⁷³⁵ <https://en.wikipedia.org/wiki/Goma>, accesat în data de 10 aprilie 2016. Dl. David apreciază că prin tabăra de la Goma s-au perindat aproximativ 2, 5 milioane de persoane.

⁷³⁶ *Năvodul*, în JRS România, FRERES România, ELIJAH, YANA România, *Marginalizați în centrul atenției*, CD-rom (www.iezuiti.ro).

⁷³⁷ Un tânăr african ai cărui părinți au fost uciși din motive religioase, ajuns la Timișoara, deplângea faptul că avocata care i-a fost repartizată din oficiu nu a stat de vorbă cu el decât de două ori, câte două – trei minute. Acest fapt l-a determinat pe tânăr să constate că aceasta îi apăra cauza, fără de fapt să-l cunoască. A pierdut, a inițiat o nouă procedură cu un alt avocat. (*Năvodul*, în JRS România, FRERES România, ELIJAH, YANA România, *Marginalizați în centrul atenției*, CD-rom (www.iezuiti.ro)).

circumspecție față de „cuvântul” refugiat. Când a fost internat în spital, a aflat cum un bătrân din salon se îndoia de onestitatea sa, întrebându-se în mod discret dacă el nu ar putea fi potențialul autor al unor acte de atrocitate comise acolo. Regretă că unii refugiați de astăzi amestecă problemele personale cu cele religioase. Consideră România țara sa, pentru că aici se simte bine. Se gândește adesea la patria natală. Chiar a contactat ambasada de la Paris, dar a înțeles că e mai bine „să nu tulbure apele”. Transmite mai marilor lumii, să conducă în așa fel destinele umanității, încât să nu mai existe refugiați.

Doamna Ludmila din Federația Rusă are statut de tolerat. În conformitate cu legislația în vigoare acest statut presupune dreptul de a rămâne pe teritoriul României. Persoana în cauză trebuie să facă dovada adresei de reședință. Ea are drept de acces la piața muncii, în aceleași condiții ca și cetățenii români. Documentul de tolerat are o valabilitate limitată, și se prelungește periodic⁷³⁸. Doamna Ludmila se prezintă lunar în fața autorităților abilitate.

Originară din orașul Liski, regiunea Voronej a venit în anul 2000, în România pentru a face mic comerț. Pe peronul gării din București i-au fost furate documentele și banii. Din acel moment nu s-a mai întors acasă. A vorbit la telefon periodic cu mama până la decesul acesteia, iar acum cu sora. De mai multă vreme trăiește în concubinaj cu un cetățean român. Are o fetiță în vârstă de șase ani, care urmează cursurile preșcolare pe cheltuiala statului român. Acum este găzduită împreună cu fetița în spațiile JRS România. Este foarte mulțumită de condițiile de aici. Asociația o ajută și în problemele medicale. Nutrește speranța ca JRS România să îi ofere sprijinul logistic pentru a obține rezidența/cetățenia aici. Nu dorește să se mai întoarcă acasă. Acolo nu are o locuință proprietate a ei, iar sub raport economic apreciază că situația este ca și aici. Regretă că nu poate găsi un loc de muncă⁷³⁹.

7. Concluzii

Analiza efectuată ne-a dovedit amploarea fenomenului migraționist care în ultima vreme atinge tot mai profund și România.

Studiul de caz efectuat a evidențiat traumele și durerile personale ale cetățenilor implicați. Fiecare persoană este puternic marcată. A traversat momente de umilință, greu de explicat în cuvinte.

⁷³⁸ A se vedea art. 117 din Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 194 din 12 decembrie 2002 privind regimul străinilor în România, în Ștefan Leonescu, coordonator ediție, *Legislația privind regimul străinilor în România*, Editura Sitech, Craiova, 2013, p. 121–122.

⁷³⁹ Convorbire cu D-na Ludmila, București, 4 aprilie 2016.

De multe ori, atunci când aceste persoane cred că au scăpat, ajungând în zone protejate, se izbesc de alte greutăți și umilințe. Nu au acte, nu au bani, nu știu limba, nu au unde locui și cum să se întrețină. Se lovesc de formalismul ori nepăsarea unor instituții ori funcționari care sunt prinși în mecanismul rutinei procedurilor legale. Mai fiecare refugiat a cunoscut insensibilitatea unor factori oficiali la problemele personale. Instituțiile și mecanismele statale funcționează, dar altruismul, mila, comprehensiunea, afectivitatea sunt secundare.

Organizațiile neguvernamentale, asociațiile, fundațiile cu scop umanitar par a avea o altă deschidere, o altă atitudine și alte metode de abordare a acestei problematice. Comprehensiunea și afectivitatea par mai firești. Din aceste motive refugiații le contactează și doresc sprijinul acestora. Analiza noastră a oferit exemplul organizației JRS România.

Deși prinși în preocupările cotidiene, un imperativ frumos ar fi ca toți, și împreună, cetățeni de rând și oameni cu funcții mai mici sau mai mari la scară națională ori internațională să fim solidari în gânduri și eforturi pentru a diminua, dacă a elimina este imposibil, acele cauze care determină fluxurile migratorii involuntare și traumele provocate.

VI.1.B. ROMÂNIA ȘI FENOMENUL MIGRAȚIONIST CONTEMPORAN

1. Câteva cifre despre dimensiunile fenomenului migraționist contemporan

Migrația a cunoscut o dinamică accelerată în ultimele decenii. Astfel, dacă în anul 1980, la nivel mondial se înregistrau 8,5 milioane de refugiați, în anul 2015 numărul acestora a ajuns la 15 milioane de persoane. Acest fapt a determinat ca fondurile europene destinate gestionării acestui fenomen să se tripleze⁷⁴⁰, per ansamblu Uniunea Europeană primind aproximativ 43,5% din totalul cererilor de azil formulate la nivel mondial⁷⁴¹.

La începutul anului 2014, populația Uniunii Europene depășea 500 milioane de locuitori. Dintre aceștia, 20 de milioane de cetățeni proveneau din țări terțe, iar 33 de milioane de persoane erau născute în afara UE. La 1

⁷⁴⁰ Ion Dragoman, *Actuala criză a migrației în Europa și transformarea legislației europene și naționale referitoare la refugiați*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), „Fenomenul migraționist și statutul actual al refugiaților – considerații teoretice și practice”, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 60.

⁷⁴¹ Evelina Florina Dan, *Rolul statelor membre ale UE în privința reglementării statutului refugiaților. Avantaje și dezavantaje*, *Ibidem*, p. 144.

ianuarie 2014, în Germania locuiau 7 milioane de cetățeni străini, în Marea Britanie, 5 milioane, în Italia 4,9 milioane, în Spania 4,7 iar în Franța 4,2 milioane cetățeni străini. În Luxemburg, la aceeași dată, 45% din totalul populației îl constituiau cetățenii străini⁷⁴².

Consecințele migratorii ale așa numitei Primăveri Arabe, care a avut ca esență răsturnarea regimurilor de factură totalitar – socialistă din Irak, Siria și Libia, au determinat generarea unui aflux migraționist de dimensiuni „biblice”. Numărul refugiaților sirieni, spre exemplu, ajungând în anul 2014, la 2,4 milioane de persoane. Dacă ne referim la așa numita rută a Balcanilor, din vecinătatea României, statisticile indică următorul flux migraționist către Europa Occidentală: 3090 persoane în anul 2009, 2370 persoane în anul 2010, 4650 persoane în anul 2011, 6390 persoane în anul 2012, 19950 persoane în anul 2013 și 43360 persoane (din totalul de 200 de mii de imigranți pătrunși pe continent) în anul 2014⁷⁴³.

Conform unor date, în Europa au ajuns în anul 2015, prin Grecia și Malta, 880 de mii de persoane (din care 106 mii au făcut cereri de azil)⁷⁴⁴.

Pentru conturarea dimensiunilor exodului migraționist al anului 2015 ne putem face o imagine din unele cifre ale momentului. Astfel, autoritățile macedonene raportau pentru luna iunie aproximativ două sute de imigranți zilnic, pentru ca în luna august numărul acestora să crească de zece ori, ajungând la aproximativ două mii de imigranți zilnic (peste 60 de mii de la începutul anului). Într-un interval de numai zece zile (21 –31 august) autoritățile sârbe înregistrau peste 10 mii de imigranți (90 de mii de la începutul anului 2015). La rândul lor, autoritățile maghiare raportau la un moment al anului 2015, 150 de mii de imigranți⁷⁴⁵.

Statul român, tangent fenomenului migraționist a înregistrat în anul 2012 un număr de 2982 cereri de azil, iar în anul 2014, numărul acestor cereri a fost de 1506. Pentru perioada 1991–2013 numărul cererilor de azil în România a fost de 25100⁷⁴⁶.

⁷⁴² Adrian Pârlog, *Migrația în Europa de azi – oportunitate sau amenințare la adresa securității națiunilor?*, *Ibidem*, p. 95.

⁷⁴³ Loredana Andreea Arnăutu, *Considerații cu privire asupra dinamicii crizei refugiaților din Siria (Studiu de caz)*, *Ibidem*, p. 253.

⁷⁴⁴ Ion Dragoman, *op. cit.*, p. 60.

⁷⁴⁵ Eufemia Vieriu, *Efectele crizei refugiaților asupra mediului de securitate european și național*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), *op. cit.*, p. 127.

⁷⁴⁶ Gheorghe Calcan, *Despre fenomenul migraționist contemporan. Reverberații în spațiul românesc*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), *op. cit.*, p. 102–103.

Datorită dinamicii acestui fenomen, apreciem că este greu, dacă nu chiar imposibil de stabilit cu exactitate numărul migranților ajunși în România. Comunicatele oficiale ne ajută să ne formăm totuși o imagine asupra acestui fenomen. Iată câteva din titlurile acestora: *Zece cetățeni străini depistați cu ședere ilegală, în ultimele 24 de ore (14 iunie 2016)*⁷⁴⁷; *Opt cetățeni străini depistați cu ședere ilegală în ultimele 24 de ore (8 iunie 2016)*⁷⁴⁸; *79 de cetățeni străini au fost depistați cu ședere ilegală pe teritoriul României, în această lună (28 mai 2016)*⁷⁴⁹ etc.

În cazul persoanelor înregistrate, statistica este evidentă. La sfârșitul primului trimestru al anului 2016, în România se aflau 109814 de cetățeni străini, înregistrați oficial. Cei mai mulți proveneau din Italia – 12962, Republica Moldova – 10658, Turcia – 9039, China – 7607, Germania – 5492, Franța – 4981. Principalele rațiuni pentru care acești cetățeni și-au stabilit reședința aici au fost legate de întregirea familiei, realizarea unor studii, ocuparea unui loc de muncă ori stabilirea permanentă în România. Pentru aceeași perioadă, un număr de 676 de cetățeni au fost descoperiți a fi în situații ilegale. Pentru 149 dintre aceștia s-au dispus măsuri de părăsire a teritoriului țării, iar 83 de persoane au fost îndepărtate sub escortă. Să mai notăm că în același interval au beneficiat de procedura de azil un număr de 229 persoane provenite din Siria, Irak, Pakistan, Somalia și alte țări⁷⁵⁰.

2. Despre cauzele intensificării fenomenului migraționist

Intensificarea fenomenului migraționist din ultimii ani a generat în mod firesc reflecții. Evident, mai întâi apare *ideea perenității acestui fenomen* de-a lungul întregii istorii a umanității. Mai apoi apar nuanțe și paliere de analiză mult mai diversificate și mai profunde.

⁷⁴⁷ *Zece cetățeni străini depistați cu ședere ilegală, în ultimele 24 de ore, București, Comunicat de presă 14 iunie 2016, <http://igi.mai.gov.ro/comunicate/citeste/ro/1416/Zece-ceteni-strini-depistai-cu-edere-ilegal-n-ultimele-24-de-ore>, accesat 14 iunie 2016.*

⁷⁴⁸ *Opt cetățeni străini depistați cu ședere ilegală în ultimele 24 de ore, Comunicat de presă, București, 8 iunie 2016, <http://igi.mai.gov.ro/comunicate/citeste/ro/1413/Opt-ceteni-strini-depistai-cu-edere-ilegal-n-ultimele-24-de-ore>, accesat 14 iunie 2016.*

⁷⁴⁹ *79 de cetățeni străini au fost depistați cu ședere ilegală pe teritoriul României, în această lună, Comunicat de presă, București, 28 mai 2016, <http://igi.mai.gov.ro/comunicate/citeste/ro/1406/79-de-cetateni-straini-au-fost-depistati-cu-sedere-ilegala-pe-teritoriul-Romaniei-in-aceasta-luna>, accesat 14 iunie 2016.*

⁷⁵⁰ *Peste 100.000 de cetățeni străini cu drept de ședere în România sunt înregistrați în primul trimestru al anului 2016, Comunicat de presă, București, 10 aprilie 2016, <http://igi.mai.gov.ro/comunicate/citeste/ro/1377/Peste-100.000-de-ceteni-strini-cu-drept-de-edere-n-Romnia-sunt-nregistrai-n-primul-trimestru-al-anului-2016>, accesat 14 iunie 2016.*

Astfel, nu poate fi scoasă din ecuația explicației *situația din Orientul Mijlociu*. Războiul civil din Siria și Irak, peste care s-au suprapus acțiunile de constituire prin violență a așa numitului „Stat islamic” au generat cruzime, atrocități, genocid și în ultimă instanță un exod de milioane de oameni. Aceștia au migrat mai întâi în teritorii mai apropiate și mai apoi în Europa Occidentală, generând perplexitate și îngrijorare.

S-a adus în discuție și *diferența dintre civilizația, bogăția și confortul Occidental și situația din Orientul Apropiat*. În realitate, tocmai această discrepanță ar constitui miezul acestei masive mișcări umane. „Este vorba de fractura dintre bogăția de pe o parte a Mediteranei și sărăcia de cealaltă parte”⁷⁵¹, constata un fin observator al acestui fenomen.

Nu a fost scăpată observației speculația că această migrație, (se folosește chiar termenul de invazie), ar fi fost *pusă la cale de actori geo-politici și geo-strategi* cu scopul evident de a lovi și destabiliza statele Europei Occidentale. Astfel Valentin – Stelian Bădescu se întreba: „De fapt, de ce vor să ajungă acești oameni în Germania, în Franța, în Olanda și nu în Emiratele Arabe, Arabia Saudită, Kuwait sau Quatar?”⁷⁵² state care au un nivel de venit pe cap de locuitor confortabil. La rândul său, Vasile Simileanu era și mai tranșant: „DAESH (ISIL, ISIS) s-a infiltrat prin migrația masivă comandată și finanțată de către actori statali care doresc o disoluție a UE și a Europei...”⁷⁵³.

Desigur, e dificil a identifica cu precizie care este cauza principală a valului migraționist contemporan, ori a ierarhiza aceste cauze. Vizibilă este situația conflictuală din Orient. În profunzime și invizibil pot fi desigur și alte resorturi (cel religios, nefiind exclus). Indiferent care ar fi situația, cert este faptul că toate aceste cauze au acționat simultan și concentric generând exodul migraționist al ultimei perioade. Tragic este faptul că în centru se află omul și atentatul la demnitatea sa.

⁷⁵¹ Valentin – Stelian Bădescu, *Fenomenul migraționist între teorie și practică, de la concept la realitate*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), *op. cit.*, p. 44.

⁷⁵² *Ibidem*, p. 28.

⁷⁵³ Vasile Simileanu, *Migrațiile: de la normalitate la riscuri geopolitice*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), *Ibidem*, p. 28.

3. Câteva repere despre adaptarea legislativă și instituțională la fenomenul migraționist

Reînscrisura statului român pe o traiectorie a evoluției democratice după anul 1989, aderarea României la structurile euro-atlantice, intensificarea valului migraționist și tangența spațiului românesc acestui fenomen au determinat armonizarea legislației naționale standardelor europene și mondiale în domeniu, cât și realizarea unei infrastructuri instituționale aferente.

Astfel, în anul 1991, România a aderat la Convenția de la Geneva din anul 1951, privind statutul refugiaților și la Protocolul adițional al acesteia din anul 1967, de la New York. Din septembrie 1989, Înalțul Comisariat al Organizației Națiunilor Unite pentru Refugiați (UNCHR) și-a deschis un birou la București, iar din anul 1992, acest mecanism are o Reprezentanță în România⁷⁵⁴.

Constituirea sistemului legislativ al migrației, azilului și străinilor din România a fost ghidat de următoarele repere normative: Legea nr. 46 din anul 1991; Legea nr. 15 din anul 1996, prima lege privind statutul și regimul refugiaților din România; Ordonanța de guvern nr. 102/2000; Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 194 din 12 decembrie 2002 privind regimul străinilor în România; Ordonanța de guvern nr. 4/2004; Ordonanța de urgență nr. 56 din 14 iulie 2005 privind libera circulație pe teritoriul României a cetățenilor statelor membre ale Uniunii Europene și Spațiului Economic European; Legea nr. 122 din anul 2006 privind azilul în România; Ordonanța de urgență nr. 57 din 20 iunie 2007 privind încadrarea în muncă și detașarea străinilor pe teritoriul României⁷⁵⁵. Această legislație a devenit sursa realizării unei importante bibliografii de interpretare și aplicare legislativă⁷⁵⁶.

⁷⁵⁴ UNHCR în România, <http://www.unhcr-centraleurope.org/ro/despre-noi/unhcr-in-romania.html>, accesat 16 iunie 2016.

⁷⁵⁵ Ștefan Leonescu, coordonator ediție, *Legislația privind regimul străinilor în România*, Editura Sitech, Craiova, 2013; Cornel Ionuț Stelian, *Legislația României cu privire la dreptul de azil al persoanelor refugiate*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), *op. cit.*, p. 168.

⁷⁵⁶ Din acest univers noi oferim numai câteva exemple: Ștefan Leonescu, *op. cit.*, 2013; Gina Mocanu, Oana Iacob, Rodica Novac, *Obținerea rezidenței pe termen lung și a cetățeniei române. Material pentru pregătirea specifică în vederea obținerii cetățeniei române*, București, 2013; *Manual și Recomandări privind procedurile și criteriile pentru determinarea statutului de refugiat în baza Convenției din 1951 și a Protocolului din 1967 privind statutul refugiaților*, Reeditare, Geneva, decembrie 2011; Biroul Înalțului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați, *Manual referitor la proceduri și criterii de determinare a statutului de refugiat, în baza Convenției din 1951 și a Protocolului din 1967 privind statutul refugiaților*, Reeditare, Geneva, ianuarie 1992.

Sub raport instituțional, principala instituție care se ocupă de problematica migraționistă este Inspectoratul General pentru Imigrări, subordonat Ministerului Administrației și Internelor⁷⁵⁷. Un rol foarte important și foarte apreciat de solicitanți, este cel al organizațiilor non guvernamentale. Între acestea, evidențiem în primul rând activitatea Consiliului Național Român pentru Refugiați (CNRR). Acesta s-a înființat în anul 1998, iar din anul 2003 a dobândit statutul de fundație de utilitate publică devenind „principalul partener de implementare a programelor de asistență pentru solicitanții de azil și refugiați al Reprezentanței în România a Înaltului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați⁷⁵⁸.” Misiunea acestuia este aceea de a apăra drepturile omului, a refugiaților și a solicitanților de azil, iar obiectivul principal este cel de determinare a statutului de refugiat și de integrare a acestora în societate.

Nu poate fi neglijat însă rolul organizațiilor mai mici. Într-un studiu precedent, ne-am ocupat de activitatea Serviciului Iezuiților pentru Refugiați din România – Jesuit Refugee Service – (JRS România), asupra căruia am realizat un studiu de caz⁷⁵⁹. Acestuia i se adaugă cel al altor asociații precum ARCA, YANA și multe altele. Acestea oferă mai multă căldură, apropiere, umanism și comprehensiune persoanelor aflate în situații dificile, traumatizante și dezumanizante.

4. *Drame individuale în valul migraționist*

Mai fiecare individ prins în valul migraționist are drama sa. Oferim, cu titlu de exemplu, câteva cazuri provenite din investigația proprie, detaliate într-un studiu precedent. Domnul David din Rwanda și-a părăsit țara din cauza războiului civil de acolo. După traumele taberei de refugiați de la Goma, a ajuns în Egipt și de aici în Constanța. Abia în oraș a aflat unde se afla. S-a prezentat poliției, a urmat procedurile de azilant, obținând în cele din urmă cetățenia română. Doamna Ludmila din Federația Rusă a venit la București în anul 2000, pentru a face mic comerț. În gară a rămas fără documente și bani și nu s-a mai putut întoarce. Are statut de tolerat și depune eforturi pentru a primi cetățenia română. Un tânăr african plecat din motive de persecuție religioasă, ajuns la Timișoara, deplângea

⁷⁵⁷ Inspectoratul General pentru Imigrări, <http://igi.mai.gov.ro/detalii/pagina/ro/Prezentarea-institutiei/57>, accesat 16 iunie 2016.

⁷⁵⁸ Consiliul Național Român pentru Refugiați, http://cnrr.ro/?page_id=141, accesat 16 iunie 2016.

⁷⁵⁹ Gheorghe Calcan, *op. cit.*, p. 100–109.

indiferența avocaților din oficiu repartizați pentru a-i susține cauza în procedurile juridice⁷⁶⁰. Un alt tânăr african îmi povestea cu privirea în gol, odiseea ajungerii în Europa. A parcurs trei etape, plătind pentru fiecare. Spera să ajungă în Ungaria și de aici în Occident, dar a fost „debarcat” în România. De ani urmează procedurile juridice. Se consideră a fi ajuns „un nimeni”. Depune eforturi pentru a nu fi returnat. Alți tineri asiatici sunt „eliberați” din tiruri pe șoselele din țară sau sunt descoperiți la descărcarea tirurilor la supermarketuri⁷⁶¹.

5. Concluzii

Deși fenomenul migraționist este unul peren pentru istoria umanității, în ultima perioadă am fost martorii unui val migraționist care a amintit de epoca „marilor migrații”. Fără îndoială, cauza principală o constituie războiul și atrocitățile lui. În subsidiar pot fi și alte cauze, interese și „actori”. Statul român este tangent acestui fenomen. Nefiind pe ruta principală de ajungere în Occident și nereprezentând o atracție economică, prin „ricoșeu”, numărul refugiaților și al cererilor de azil a crescut simțitor și în România. Statul român a făcut eforturi de adaptare legislativă și instituțională în fața acestui fenomen. În esență, se poate aprecia că „răspunsul românesc” este compatibil standardelor europene, mondiale și umanitare ale problematicii.

Problema care rămâne este cea sentimental-umană, informală și non instituțională. Putem noi înțelege drama fiecărui individ? Ne putem apleca și instituțional până acolo?! Dacă individual răspunsul este preponderent pozitiv, colectiv și instituțional, acesta pare cel puțin confuz.

Evident, soluția o constituie încheierea conflictelor militare, pacea, stabilitatea și ordinea! Cum omul a creat dezordine, tot el poate crea și ordine. Până atunci însă, problema există, și ea trebuie gestionată. Scurta noastră incursiune se dorește a fi și o invitație la reflecție, și o pledoarie pentru înțelegerea dramei umane!

⁷⁶⁰ Vezi pe larg aceste cazuri în *Ibidem*, p. 105–106, 108.

⁷⁶¹ Informații obținute prin confidențialitate.

VI.2. O INSULĂ CARE A APARTINUT ROMÂNIEI – INSULA ȘERPILOR. CONFLICTELE DETERMINATE DE DISPUTELE „INSULELOR MARITIME”: PARALELĂ ÎNTRE INSULA TAKESHIMA ȘI INSULA ȘERPILOR

1. „Insula” Takeshima. Scurt istoric. Prezentare generală

„Insula” Takeshima este situată între Coreea de Sud și Japonia în mijlocul Mării Japoniei și are o suprafață de 18,09 ha⁷⁶². În realitate este vorba de un grup de insule și roci care alcătuiesc un mic arhipelag format din 34 de astfel de formațiuni⁷⁶³. Distanța față de cea mai apropiată insulă coreeană, Ulleungdo este de aproximativ 87 km, iar față de cea mai apropiată insulă japoneză, Oki este de aproximativ 157 km⁷⁶⁴.

De-a lungul timpului, „insula” a purtat diferite denumiri. Coreenii o numesc Dokdo, iar japonezii Takeshima. „Insula” s-a mai numit: Insulele de Piatră (Seokdo), Insulele statului coreean Usan (Usando), Insulele celor trei Stânci (Sambongdo), Insulele Focilor (Gajido) etc. iar, din 1848 când a fost redescoperită de francezul Lincourt i-a mai purtat și numele acestuia: Lincourt Rocks⁷⁶⁵.

În anul 1992 „insula” a fost declarată monument al naturii întrucât aici conviețuiesc 80 de specii de plante, 60 specii de păsări, insecte și balene și 100 specii de pești⁷⁶⁶.

Tendința expansionistă a Japoniei în zonă poate fi sesizată încă din secolul al XIV-lea. Ascensiunea concretă a Japoniei asupra „insulei” a început în a doua jumătate a secolului al XIX-lea culminând la sfârșitul aceluiași secol și la începutul secolului al XX-lea. Odată cu *era Meidji* Japonia s-a deschis

⁷⁶² Aprecierile asupra suprafeței acestor insule sunt diferite. Spre exemplu, Kentaro Nakajima, (*Is Japanese Maritime Strategy Changing? An Analysis of the Takeshima/Dokdo Issue*, USJP Occasional Paper 07-08, Program on U.S.-Japan Relations, Harvard University, 61 Kirkland Street, Cambridge, MA 02138-2030, 2007, p. 6), indică suprafața de 0,32 km² și alte distanțe față de insulele vecine coreene și japoneze.

⁷⁶³ <http://koreafilm.ro/blog/2012/10/dokdo-o-replica-a-insulei-serpilor>, accesat la 12 septembrie 2014. Conform altor surse micul „arhipelag” Dokdo este compus din două insule și 89 de roci (Sung-jae Choi, *Politicile în problema Dokdo*, Journal of East Asian Studies, Septembrie-Decembrie, 2005).

⁷⁶⁴ <http://www.ionpetrescu.ro/2012/08/02/coreea-de-sud-sfidează-japonia>, accesat la 12 septembrie 2014.

⁷⁶⁵ <http://koreafilm.ro/blog/2012/10/dokdo-o-replica-a-insulei-serpilor>, accesat la 12 septembrie 2014.

⁷⁶⁶ <http://koreafilm.ro/blog/2012/10/dokdo-o-replica-a-insulei-serpilor>, accesat la 12 septembrie 2014.

lumii și europenilor. Coreea a refuzat să facă acest lucru, dar Japonia a făcut presiuni asupra ei. În anul 1876, Japonia a obligat Coreea să accepte un tratat economic nefavorabil, care permitea în același timp amestecul japonezilor în problemele interne coreene⁷⁶⁷. Concomitent, a început ofensiva japoneză pentru dominarea Asiei de est. Această acțiune a culminat prin războiul împotriva Chinei din anii 1894–1895 (Japonia invadând în 1894, Coreea) și cel cu Rusia din anii 1904–1905. În anul 1905, Japonia și-a instaurat oficial stăpânirea asupra „insulei” Takeshima⁷⁶⁸ și a obligat Coreea să intre în administrația sa. În anul 1910, Coreea a fost anexată Japoniei. A început etapa de colonizare a Coreei.

După încheierea primului război mondial s-a declanșat o importantă mișcare de eliberare a Coreei care a culminat cu manifestațiile din 1 Martie 1919 (Samil Undong),⁷⁶⁹ în timpul cărora japonezii au ucis 7000 de persoane⁷⁷⁰.

Japonia consideră că are un drept istoric asupra „insulei” în virtutea faptului că a stăpânit-o efectiv din 1905 și până în anul 1945. Insula, susțin japonezii, a fost un *terra nullius*, asupra căruia ei și-au impus administrația, astfel, în prezent insula ar trebui să fie judecată conform dreptului internațional.

Tratatul de la San Francisco din anul 1951 nu face nicio referire la „insula” Takeshima, fapt pe care japonezii îl interpretează în favoarea lor, în sensul că tacit s-ar presupune perpetuarea stăpânirii Japoniei asupra „insulei”.

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, din 1945 și până în anul 1965 Japonia și Coreea de Sud nu au avut relații diplomatice⁷⁷¹.

„Stăpânirea” concretă coreeană asupra „insulei” s-a (re)instaurat în anul 1954.

Coreea cu o istorie multimilenară consideră că are toate drepturile asupra acestei „insule”. Ea aduce argumente din trecutul istoric. În anul 512 insula Dokdo a fost menționată aparținând regatului coreean Shilla; pentru secolul al XVIII-lea o hartă a Coreei realizată chiar în Japonia indică apartenența micului arhipelag Dokdo ca aparținând acesteia, iar pentru anul 1898

⁷⁶⁷ Claudia Toma, *Conflictul dintre Japonia și Coreea de Sud*, http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/conflictul-japonia-i-coreea-sud, accesat la 12 septembrie 2014.

⁷⁶⁸ *Ibidem*.

⁷⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁷⁰ *Coreea. Istoria*, <http://ro.wikipedia.org/wiki/Coreea>, accesat la 12 septembrie 2014.

⁷⁷¹ Claudia Toma, *op. cit.*, (nepaginat).

este consemnată numirea unui administrator coreean pentru zona insulelor Ulleungdo din care face parte și insula Dokdo⁷⁷².

2. Disputele dintre Japonia și Coreea de Sud asupra „Insulei” Takeshima

De prin anii 1990 se constată o escaladare a disputei coreeano-japoneze asupra „insulei”. Câteva din aceste etape sunt prezentate în continuare. Legea Mării din 1994, stabilea dreptul la folosirea exclusivă a 200 de mile a spațiului marin de către statul suveran, ceea ce a acutizat problema apartenenței „insulei”. În 1996, coreenii au construit un pavilion de acostare pe insulă, fapt criticat de către japonezi. Concomitent, coreenii au mărit efectivele garnizoanei de pază a coastelor „insulei” de la 26 la 34 de persoane⁷⁷³.

În anul 2005, s-au aniversat 60 de ani de la eliberarea Coreei de Sud de sub dominația Japoniei⁷⁷⁴, fapt care a răscolot resentimentele față de japonezi.

S-a permis vizitarea insulei, fapt care a determinat ca zilnic „insula” să fie vizitată de sute de cetățeni coreeni. (De altfel, de-a lungul timpului liderii ambelor puteri au făcut vizite pe „insulă”). În contrapartidă, autoritățile locale japoneze din provincia Shimane au consacrat ziua de 22 februarie ca Zi a celor două insule Takeshima,⁷⁷⁵ (un fel de Zi națională a insulei)⁷⁷⁶. Coreenii au ridicat mai multe avioane de luptă pentru paza zonei⁷⁷⁷. Veteranii coreeni au protestat în stradă, iar guvernul a adresat proteste oficiale la ONU. Concomitent, la Seul, capitala Coreei de Sud s-a deschis un muzeu cu intrare gratuită dedicat „insulei” Dokdo. Mijloace moderne ale tehnicii 4D prezintă în detaliu bogățiile naturale ale „insulei”, asigurând în același timp posibilitatea unor „explorări subacvatică”⁷⁷⁸.

Pe spirala stării tensionate dintre cele două țări sunt grefate și alte elemente. La Kyoto japonezii au ridicat Templul Mimizuka (Dealul Urechilor)

⁷⁷² <http://koreafilm.ro/blog/2012/10/dokdo-o-replica-a-insulei-serpilor/> accesat la 12 septembrie 2014.

⁷⁷³ Kentaro Nakajima, *Is Japanese Maritime Strategy Changing? An Analysis of the Takeshima/Dokdo Issue*, USJP Occasional Paper 07-08, Program on U.S.-Japan Relations, Harvard University, 61 Kirkland Street, Cambridge, MA 02138-2030, 2007, p. 16-18.

⁷⁷⁴ <http://koreafilm.ro/blog/2012/10/dokdo-o-replica-a-insulei-serpilor/>, accesat la 12 septembrie 2014.

⁷⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁷⁶ Claudia Toma, *op. cit.*, (nepaginat).

⁷⁷⁷ <http://koreafilm.ro/blog/2012/10/dokdo-o-replica-a-insulei-serpilor/>, accesat 12 sept 2014.

⁷⁷⁸ *Ibidem*.

în amintirea soldaților care au pierit în războaiele pentru cucerirea Coreei (războiul *Imjinwaeran*)⁷⁷⁹. Cea mai spinoasă problemă în privința monumentelor este legată însă de practica autorităților japoneze de a efectua vizite la Templul Odihnei (Yasukuni) înălțat pentru a cinsti memoria celor care au pierit în timpul Revoluției Meidji. Ulterior, aici au fost înhumați și alți militari, inclusiv din perioada celui de-al Doilea Război Mondial. Până în anul 1989, la acest templu venea anual însuși împăratul Japoniei (15 august). În ultima perioadă, la ceremonie sunt prezenți prim miniștrii, proveniți din rândul dreptei naționaliste (2005, 2008, 2013), fapt suficient pentru a stârni furia coreenilor, dar și reacția chinezilor care văd în astfel de gesturi o cinstitie a militarismului nipon⁷⁸⁰.

Un alt factor care accentuează diferențele dintre cele două state este cel al neasumării responsabilității Japoniei față de atrocitățile săvârșite în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, dar și din întreaga perioadă de supunere a Coreei. În această sferă este cuprinsă și problema femeilor de confort (lanfu). Coreenii pentru a le aminti japonezilor această fațetă din trecutul lor, au amplasat un monument în memoria acestora chiar în fața ambasadei Japoniei în Seul, iar anual pe 14 august se organizează comemorarea acestor victime. În plus, coreenii și-au propus să înalțe mai multe astfel de monumente în lume, în SUA existând deja un astfel de monument⁷⁸¹.

În anul 1999, o asociație civică din Coreea a declanșat operațiunea de strămutare a unor adrese pe insulă, făcând ca în anul 2003, numărul coreenilor care și-au mutat adresa pe insulă să ajungă la 946 persoane provenite din 259 de familii. În anul 2000, în aceeași țară s-a înființat Societatea „Dragoste pentru Dokdo”⁷⁸². În 2006, președintele Coreei afirma într-o emisiune de televiziune că insula „Dokdo nu este numai o chestiune de posesie. Este o chestiune de poziționare istorică greșită a Japoniei și un simbol al suveranității complete a Coreei”⁷⁸³.

La 10 august 2012, președintele Coreei de Sud, Lee Myung-Bak, a vizitat „insulă” Dokdo, ceea ce a constituit o veritabilă premieră în istoria politică și diplomatică a „insulei”. Acest fapt a fost primit cu destulă rezervă și

⁷⁷⁹ Claudia Toma, *op. cit.*, (nepaginat).

⁷⁸⁰ *Ibidem*.

⁷⁸¹ *Ibidem*.

⁷⁸² Kentaro Nakajima, *op. cit.*, p. 20–21. Pentru escaladarea acțiunilor revendicative a insulei Dokdo vezi și Sung-jae Choi, *Politicile în problema Dokdo*, Journal of East Asian Studies, Septembrie–Decembrie, 2005.

⁷⁸³ Cf. Kentaro Nakajima, *op. cit.*, p. 1.

ostilitate în Japonia⁷⁸⁴. Primul ministru a protestat cu fermitate. Ministrul de Externe l-a convocat în audiență pe ambasadorul Coreei de Sud la Tokio comunicându-i că „insula” Takeshima aparține din punct de vedere istoric și al dreptului internațional Japoniei, iar ministrul de Finanțe japonez și-a anulat o vizită care fusese planificată la Seul. Concomitent, ambasadorul japonez acreditat pe lângă guvernul Coreei de Sud a fost rechemat în semn de protest.

La 21 august 2012, Japonia a propus Coreei de Sud apelul la Curtea Internațională de Justiție pentru rezolvarea acestui diferend. Informația a fost confirmată de Adjunctul ambasadei Japoniei la București, care a declarat că țara sa dorește să urmeze exemplul României în cazul Insulei Șerpilor. Diplomatul nipon a precizat că această propunere a mai fost adresată părții coreene și în trecut, dând exemplul anii 1954 și 1962⁷⁸⁵. Coreenii au respins propunerea japoneză precizând că „nu există dispute teritoriale asupra insulei Dokdo”⁷⁸⁶.

În anul 2012, coreenii au planificat exerciții militare pe „insulă”, prevăzându-se implicarea a 10 nave de război și ridicarea unor avioane de luptă⁷⁸⁷.

În analiza acestui caz sunt aprecieri care estimează că acest conflict ar fi întreținut de guvernele ambelor țări cu scopul de a distra atenția opiniei publice de la problemele cotidiene cu care ele se confruntă: îmbătrânirea populației în Japonia, problema locurilor de muncă pentru absolvenții de studii superioare din Coreea, problema reunificării Coreei, ascensiunea Chinei în regiune, amenințarea nucleară din partea Coreei comuniste etc.⁷⁸⁸ Acest conflict are neîndoiește o componentă economică notabilă, „insula” posedând ori asigurând accesul la exploatarea unor importante resurse turistice, economice (petrol, gaze naturale, pescuit etc.).

Unii analiști văd ca soluție pentru rezolvarea acestui diferend, aplicarea modelului german, de recunoaștere a vinovăției pentru trecut, și în special

⁷⁸⁴ <http://romanian.cri.cn/341/2012/08/10/1s129236.htm> / accesat 12 sept 2014.

⁷⁸⁵ Kentaro Nakajima, *op. cit.*, p. 13; *Insula Șerpilor, model pentru Japonia și Coreea*, http://www.puterea.ro/eveniment/insula_serpilor_model_pentru_japonia_si_coreea-52613.html, accesat la 12 septembrie 2014.

⁷⁸⁶ Mircea Bârzoii, *Presa în Diagonală: Coreea de Sud a respins propunerea Japoniei privind disputa insulei Takeshima*, http://revistapresei.hotnews.ro/stiri-subiectele_zilei-13128268-presa-diagonala-coreea-sud-respins-propunere-japoniei-privind-disputa-insulei-takeshima-fmi-asigura-continua-sustina-grecia-pentru-depasirea-crizei-presedintele-turc-abdullah-gul-fost-internat-urma-un.htm, accesat la 12 septembrie 2014.

⁷⁸⁷ <http://www.ionpetrescu.ro/2012/08/02/coreea-de-sud-sfideaza-japonia>, accesat la 12 septembrie 2014.

⁷⁸⁸ Claudia Toma, *op. cit.*, (nepaginat).

pentru perioada celui de-al Doilea Război Mondial⁷⁸⁹. De asemenea, este luat în calcul modelul românesc de apelare la Curtea Internațională de Justiție. Pentru Coreea, problema Insulei Dokdo este una care are o puternică legătură cu sentimentul mândriei naționale⁷⁹⁰. Opinia publică coreeană nu ar putea suporta cu ușurință pierderea suveranității naționale asupra acestei „insule”.

3. *Insula Șerpilor. Scurt istoric. Prezentare generală*

Insula Șerpilor este situată în Marea Neagră la 45 Km în larg de portul Sulina. Are o suprafață de aproximativ 17 ha, se înalță cu aproximativ 41 m deasupra mării, și are o lungime de aproximativ 1943 m ceea ce o face a fi străbătută pe jos în aproximativ 40 de minute. Insula prezintă urme de locuire încă din neolitic. Grecii au numit-o Leuke, iar romanii Insula Albă, probabil influențați de resturile de culoare albă a ruinelor de marmură albă pe care le-au întâlnit aici. Aici trăia o specie de șarpe de apă, neotrăvitor, cu o lungime de aproximativ 2 m fapt care probabil a dat denumirea din urmă a insulei⁷⁹¹. Comandantul navei britanice „Medina”, Spratt, care a făcut cunoștință cu insula în anul 1856, nota: „Încă și astăzi șerpii sunt numeroși [...], am observat mai mult de 20 încolăciți pe câte o stâncă proeminentă, sub razele calde ale soarelui de octombrie...”⁷⁹². Legende grecești narează faptul că zeița Thetis i-a cerut zeului Mării, Poseidon să-i creeze o insulă fiului său Achile. Acesta a plecat pentru a elibera Troia în luptele căreia a pierit, iar Insula Leuke a devenit locul mormântului său unde i s-a înălțat un templu. Ovidius, Strabon, Ptolemeu și Arrian au făcut referiri la această insulă, inclusiv la Templul dedicat lui Achile⁷⁹³. O expediție rusă din perioada anilor 1841–1850, găsea urme ale acestui templu. După etapa greacă, romanii au folosit insula mai mult ca o escală pentru navigatorii săi.

Istoria insulei a avut și etapa sa dacică, pentru ca mai apoi insula să fie integrată Themei bizantine Paradunavon, și după aceea Dobrogei perioadei lui Dobrotici și Țării Românești a lui Mircea cel Bătrân. A urmat etapa stăpânirii otomane. Momentul trecerii insulei stăpânirii otomane ar putea fi

⁷⁸⁹ *Ibidem*.

⁷⁹⁰ Kentaro Nakajima, *op. cit.*, p. 1.

⁷⁹¹ Cristina Paiusan – Nuica, *Insula Șerpilor – un conflict încheiat?*, http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/insula-serpilor-un-conflict-incheiat, accesat la 12 septembrie 2014.

⁷⁹² Iulian Cârțână, Eduardt Samoilă, *Geopolitica Dunării. Dunărea în relațiile internaționale*, Editura Transversal, Târgoviște, 2010, p. 165.

⁷⁹³ *Ibidem*, p. 163–165.

legat de integrarea cetăților Chilia și Cetatea Albă din epoca lui Ștefan cel Mare sub dominația otomană.

Această dominație s-a prelungit până în anul 1812, atunci când Basarabia a intrat în stăpânirea Imperiului Țarist. Deși acest tratat nu făcea nicio referire asupra insulei, tacit partea rusă a interpretat că odată cu Basarabia era cedată și Insula Șerpilor. Un acord ruso-turc semnat la Constantinopol în anul 1817, aducea rușilor brațul Sulina, iar prin semnarea Tratatului de la Adrianopol din anul 1829, rușii au intrat și în stăpânirea brațului Sfântul Gheorghe, ceea ce făcea ca întreaga Deltă a Dunării să fie stăpânită de ruși.

Următoarea schimbare a statutului juridic al insulei s-a produs în urma Războiului Crimeii, prin Tratatul de la Paris din anul 1856. Atunci, cele trei județe din sudul Basarabiei: Cahul, Bolgrad și Ismail au fost retrocedate Moldovei, din dorința marilor puteri de a îndepărta Rusia de gurile Dunării. Tratatul nu preciza nimic despre insulă. În anul următor, 1857, printr-un nou tratat semnat tot la Paris se preciza că Insula Șerpilor trebuia să urmeze destinația Deltei, deci să iasă de sub autoritatea rusă și să aparțină Moldovei, respectiv Imperiului otoman. Turcia se angaja să întrețină farul de pe insulă (construit în perioada 1834–1847). Acesta a fost primul tratat internațional care se referea la regimul Insulei Șerpilor. Prin actul Unirii Principatelor Române din 24 Ianuarie 1859, aceste județe s-au integrat României. În mod implicit Insula Șerpilor a urmat același traseu.

Tratatele de pace de la San Stefano și Berlin din anul 1878, prin care s-a recunoscut independența politică a României de sub dominația otomană au recunoscut oficial administrația românească asupra insulei. Dobrogea, Delta Dunării și Insula Șerpilor au reintrat de drept în componența statului român⁷⁹⁴. Gros modo insula a rămas în administrația românească până în anul 1948. Statutul insulei a cunoscut fluctuațiile juridice impuse de schimbarea situației militare a frontului din timpul primului război mondial (1916–1918) și ale celui de-al Doilea Război Mondial (1940–1945).

Autoritățile române s-au preocupat permanent de îngrijirea farului de pe insulă. Pentru începutul secolului al XX-lea, Alexandru Vlahuță a realizat o frumoasă „fotografie” a insulei prin publicarea în anul 1906 a lucrării *România pitorească*⁷⁹⁵. În perioada interbelică au existat, se pare, unele preocupări pentru construirea pe insulă a unei biserici și a unui spital pentru bolnavii de lepră, intenții care însă nu s-au concretizat.

Tratatul de pace încheiat după participarea României la cel de-al Doilea

⁷⁹⁴ Daciana Matei, *Insula Șerpilor, între militarizare și spiritualitate*,

<http://www.yogaesoteric.net/content.aspx?item=5625>, accesat la 12 septembrie 2014.

⁷⁹⁵ *Ibidem*.

Război Mondial, din anul 1947 nu preciza nimic referitor la Insula Șerpilor. Avându-se în vedere apartenența acestei insule României în perioada de dinainte de declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, interpretarea care poate fi dată tratatului este aceea că el recunoștea de drept apartenența insulei la statul român⁷⁹⁶. La 4 februarie 1948, Petru Groza a semnat cu ministrul de Externe sovietic Molotov, Tratatul de prietenie cu URSS, pe timp de 20 de ani. În cadrul tratatului era inclusă prevederea că Insula Șerpilor aparținea URSS. În aceeași lună, la 23 februarie, s-a semnat de către Eduard Mesințescu, Secretar General al Ministerului Afacerilor Externe și N. P. Sutov, Prim Secretar al Ambasadei URSS la București, Procesul Verbal de predare a Insulei⁷⁹⁷. Aceste acorduri nefiind ratificate de parlamentele celor două state nu au fost constituționale și nu au valabilitate internațională. În ianuarie 1949, comandorul Constantin Capociu a reprezentat România la acțiunea de negociere (delimitate pe teren) a frontierei dintre România și URSS. Poziția sa i-a adus condamnarea la 15 ani de închisoare, condamnare survenită chiar în anul următor.

În perioada războiului rece, sovieticii au amplasat pe insulă diverse instalații prin care au supravegheat Europa Răsăriteană și Centrală. Deși insula a aparținut URSS, în perioada comunistă au avut loc două runde de negocieri (1967 și 1987) prin care s-a încercat reglementarea delimitării zonei maritime dintre cele două state. Nu s-a putut ajunge însă la o soluție acceptabilă României, întrucât sovieticii au făcut propuneri defavorabile.

4. Disputele dintre România și Ucraina asupra Insulei Șerpilor

Odată cu dispariția URSS și formarea Ucrainei, în anul 1991, Insula Șerpilor a intrat în componența acestui stat. Acest fapt a născut în opinia publică românească, în mass-media, dar și în activitatea guvernamentală și diplomatică o preocupare specială. Se poate spune că s-a declanșat o profundă dispută cu atributele unui veritabil conflict⁷⁹⁸ diplomatic și mediatic între cele două state.

În contextul preparativelor aderării României la Uniunea Europeană, la 2 iunie 1997, la Constanța s-a semnat „Tratatul privitor la relațiile de bună vecinătate și cooperare” între România și Ucraina prin care România se angaja să respecte starea de facto și să nu emită pretenții teritoriale asupra

⁷⁹⁶ Silviu Neguț, *Introducere în geopolitică*, Editura Meteor Press, București, 2008, p. 254.

⁷⁹⁷ Cristina Paiusan – Nuica, *op. cit.*, (nepaginat).

⁷⁹⁸ Pentru o definiție și clasificare a conflictelor propriu zise vezi Vasile Simileanu, *Conflicte asimetrice*, Editura Top Form, București, 2011, p. 87–110.

Ucrainei. Sunt opinii care consideră că prin acest tratat Insula Șerpilor a fost cedată legal Ucrainei⁷⁹⁹. Rămânea încă în suspensie problema regimului frontierei de stat dintre cele două țări. Acest aspect a fost clarificat prin „Tratatul privind regimul frontierei de stat dintre România și Ucraina” semnat la Cernăuți la 17 iunie 2003.

În cadrul acestor negocieri atunci când a fost vorba de stabilirea regimului frontierei de stat nu s-au înregistrat probleme. În schimb, atunci când s-a luat în discuție problema marcării platoului maritim dintre cele două state, discuțiile demarate încă din anul 1998, nu au putut fi finalizate. Fondul problemei îl constituia delimitarea zonelor economice exclusive dintre cele două state. Ucraina a făcut eforturi extrem de mari pentru a demonstra că formațiunea vulcanică în dispută (Insula Șerpilor), era locuită permanent și putea căpăta astfel atributele și statutul de insulă. Strădaniile ucrainene s-au concretizat prin diverse acțiuni: prezența permanentă a unei unități militare pe insulă, construirea unor fortificații cu uz militar, construirea unui „hotel”, intenția de înălțare a unei biserici cu hramul „Sf. Gheorghe”, înființarea unei filiale de bancă, introducerea internetului, prezența a 100 de persoane pe insulă, adoptarea deciziei de înființare a unei localități cu numele Belii etc.

În acest diferend, Ucraina revendica o zonă maritimă dublă față de ceea ce cerea în trecut Uniunea Sovietică, „care, oricum solicita de două ori mai mult decât este normal”⁸⁰⁰. O altă variantă de lucru propusă de ucraineni avea în vedere raportul dintre întinderea litoralului pe care fiecare țară îl deținea la Marea Neagră: 1058 km versus 258 km, ceea ce ar fi condus la un raport de 3/1 pentru delimitarea platoului continental. Miza a fost mare datorită resurselor economice ale zonei, constând în însemnate resurse petrolifere și posibilității de pescuit (în special sturioni). În condițiile în care în Ucraina „după 1975, extracția masivă a petrolului a făcut ca aceste rezerve să fie în cea mai mare parte epuizate și această țară să devină un important importator de combustibil”⁸⁰¹ poziția acestei țări s-a dovedit inflexibilă în negocierile bilaterale. Rezervele petrolifere ale zonei disputate au fost estimate între 70–100 miliarde m³ de gaze naturale și 10–12 milioane de t de petrol⁸⁰²,

⁷⁹⁹ Romulus Hâldan, *Conflictele înghețate în zonele maritime și oceanice europene*, „Geopolitica. Revistă de Geografie Politică, Geopolitică și Geostrategie, Conflictele euro-asiatice/The Frozen Euro-Asiatic Conflicts”, Editura Top Form, Anul VI, nr. 28, București, 2008, p. 38.

⁸⁰⁰ *Ibidem*.

⁸⁰¹ Alex Berca, *Ucraina – un punct de vedere geopolitic*, Editura Top Form, București, 2014, p. 22.

⁸⁰² *România a obținut în 2009 cea mai mare extindere de jurisdicție din ultimii 90 de ani*, <http://www.ziare.com/articole/insula+serpilor+romania>, accesat la 12 septembrie 2014.

rezerve care, conform unor aprecieri, ar fi putut asigura independența energetică a României pentru o perioadă de cel puțin 15 ani.

Pentru soluționarea diferendului cu Ucraina, care a durat șase ani după semnarea Tratatului din 1997, statul român a depus în septembrie 2004 o cerere oficială la Tribunalul Internațional de la Haga. Principalul argument: insula nu este locuită. Procesul soluționării conflictului s-a întins pe parcursul a patru ani, incluzând 34 de runde de negocieri. Reprezentantul României Bogdan Aurescu a susținut și argumentat punctul de vedere românesc.

Prin Hotărârea nr. 9 din 3 februarie 2009, Tribunalul Internațional de la Haga a decis ca 9.700 de kilometri pătrați din suprafața aflată în dispută între cele două state în total de 12 200 km², să fie atribuiți statului român, ceea ce reprezintă 79,34% din zona în discuție⁸⁰³.

Ambele state au acceptat și au pus în aplicare deciziile adoptate la Haga.

În prezent, relațiile României cu Ucraina se desfășoară pe coordonatele normalității. Fiecare stat s-a angajat să notifice celuilalt cu cel puțin 42 de zile desfășurarea unor activități militare în zonele de frontieră, Ucraina nu va deține arme ofensive pe insulă, iar la exercițiile militare fiecare stat poate trimite observatori în statul vecin. Statul român are o poziție de susținere a Ucrainei în criza pe care în prezent statul vecin o traversează în relațiile cu Federația Rusă⁸⁰⁴.

La 3 februarie 2014, la cinci ani de la adoptarea Hotărârii de la Haga, Ministerul Afacerilor Externe a organizat o conferință internațională dedicată acestui eveniment⁸⁰⁵.

În dezbaterile care au ca subiect soluționarea acestei chestiuni, există aprecierea că prin această decizie, după 90 de ani România a obținut o extindere a jurisdicției sale teritoriale⁸⁰⁶.

⁸⁰³ *Insula Șerpilor, model pentru Japonia și Coreea,*

http://www.puterea.ro/eveniment/insula_serpilor_model_pentru_japonia_si_coreea-52613.html, accesat la 12 septembrie 2014; *Am câștigat 9.700 de kilometri pătrați,* <http://www.libertatea.ro/detalii/articol/am-castigat-9-700-de-kilometri-patrati-228843.html>, accesat la 12 septembrie 2014.

⁸⁰⁴ *Acord România – Ucraina: Insula Șerpilor, zona demilitarizată,*

<http://incomemagazine.ro/articole/acord-romania-ucraina-insula-serpilor-zona-demilitarizata>, accesat la 12 septembrie 2014.

⁸⁰⁵ *Carla Dinu, Cinci ani de la victoria istorică a României în procesul de la Haga privind Insula Șerpilor. MAE organizează conferința internațională România și Curtea Internațională de Justiție,*

<http://www.hotnews.ro/stiri-esential-16534574-5-ani-victoria-istorica-romaniei-procesul-haga-privind-insula-serpilor-mae-organizeaza-conferinta-internationala-romania-curtea-internationala-justitie.htm>, accesat la 12 septembrie 2014.

⁸⁰⁶ *România a obținut în 2009 cea mai mare extindere ...*

În obținerea acestui rezultat bun o mențiune deosebită trebuie făcută diplomației române, echipei de negociatori coordonată de Bogdan Aurescu. Prin acest verdict s-a pus capăt controverselor din contemporaneitate asupra acestei insule. Dacă sub raport istoric, este neîndoielnic o pierdere a drepturilor de suveranitate a României asupra Insulei Șerpilor, sub raportul comandamentelor contemporane imperative ale relațiilor internaționale guvernate de principiile Uniunii Europene, rezultatul poate fi considerat acceptabil acestui moment. Prin prisma faptului că României i s-a recunoscut o extindere a suveranității sale, prima dată după Tratatul de Pace de la Paris-Versailles din 1919–1920, este fără îndoială un fapt notabil, cu o semnificație morală deosebită. Soluționarea juridică a diferendului a adus statului român o victorie cel puțin parțială.

5. Asemănări între „Insula” Takeshima și Insula Șerpilor

- Ambele „insule” sunt formațiuni de origine vulcanică;
- Ambele „insule” au o suprafață aproximativ egală;
- De-a lungul secolelor ambele „insule” au purtat mai multe denumiri;
- Ambele „insule” sunt disputate de statele riverane;
- Ambele „insule” sunt prezente în mass-media națională;
- Ambele „insule” pot fi generatoare de conflicte locale/regionale;
- Ambele „insule” dețin ori sunt trambulina controlului asupra unor însemnate resurse naturale;
- În ambele „insule” statul care deține controlul încearcă să-și perpetueze stăpânirea prin construcții;
- În ambele „insule” statul care deține controlul încearcă să demonstreze opiniei publice internaționale că acestea sunt locuite permanent.

6. Deosebiri între „Insula” Takeshima și Insula Șerpilor

- Insula Șerpilor reprezintă o singură formațiune geomorfologică (insulă), pe când „Insula” Takeshima alcătuiește un grup de insule și roci, de fapt, un mic arhipelag;
- Insula Șerpilor se încadrează în cadrul unor dispute/controverse teritoriale mai largi (incluzând Nordul Bucovinei și Sudul Basarabiei);
- Platoul maritim al Insulei Șerpilor a fost supus unui arbitraj juridic internațional;
- „Insula” Takeshima a fost declarată monument al naturii;
- În sprijinul „permanentizării” stăpânirii Insulei Takeshima au avut loc acțiuni și violențe de stradă;

- Acțiunile în sprijinul „permanentizării” stăpânirii Insulei Takeshima par a fi în ascensiune/escaladare;
- Insula Șerpilor este cea mai importantă insulă din Marea Neagră și deține o poziție strategică deosebită, cu rol de control asupra Mării Negre și a zonei terestre a Europei de Sud-Est și chiar a vecinătății Asiei Mici;
- După hotărârea Curții Internaționale de Justiție, litigiul în privința Insulei Șerpilor pare încheiat;
- Insula Șerpilor aparține în prezent unui stat care nu a stăpânit-o niciodată în trecut.

VI.3. AROMÂNI ȘI VLAHI

VI.3.A. AROMÂNII DESPRE EI ÎNȘIȘI

Atitudinea și implicarea statului român în problema aromânilor la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a adus României un important capital politic în lumea balcanică, dar și în ochii opiniei publice românești. Jumătatea de secol a totalitarismului de stânga a impus tăcerea și apoi uitarea asupra acestui subiect. Descătușarea energiilor spirituale survenită la sfârșitul secolului a făcut ca problema aromânilor să renască. Iată de ce prezența aromânilor la studii în România ni s-a părut un fenomen spectaculos.

Șansa de a fi făcut cursul de Istoria Românilor la grupa de studenți străini (Anul pregătitor) la Universitatea de „Petrol și Gaze” Ploiești în ultimii doi ani universitari (1996–1997; 1997–1998) ne-a determinat să alcătuim un sondaj de opinie asupra tinerilor aromâni.

Aceștia vin la studii la propunerea și prin intermediul asociațiilor aromânilor din Bulgaria și Macedonia. Odată sosiți aici, ei devin bursieri ai statului român.

În cei doi ani au fost testați 42 de studenți (29 din Macedonia, 11 din Bulgaria, 1 din Albania). Testul a cuprins 37 de întrebări. Pentru sporirea eficienței s-a adoptat principiul anonimatului în privința identității subiecților.

În cele ce urmează, ne propunem analiza răspunsurilor la cele mai importante întrebări.

În ce localități din țara dvs. trăiesc aromâni și în ce procente?

Studenții din Macedonia au numit 17 localități din care menționăm: Skopje cu o populație estimată între 1–2% și 50% (s-a făcut și o estimare cifrică: 7000 de persoane); Stip (10.000 persoane), Veleş 5–30%, Krușevo 20–95%, Bitola 10–50% (12.000 persoane); Ohrid 1–20% (2.000 persoane); Struga 5–20%, Gevgelija 2–5% etc.

Studentii bulgari au identificat 33 de localități din care menționăm: Peștera 3–45%; zona Sliven, Ruse, Vidin, Lom a fost nominalizată cu 45% iar, pentru unele sate din această zonă s-a precizat proporția de 98%; Velingrad, 39%; Darcovo, 63%; Bratigovo, 12–39%; Dubnița, 35%; Petrici, 27%; Varna; Tolbuhin; Silistra; Plovdiv; Nicopole; Plevna; Sofia, 0,1% etc.

Câți aromâni trăiesc în țara dvs. și cât reprezintă ei în procente?

Pentru Macedonia toți studenții au indicat proporția de 5–6% iar cifrele au variat de la 20.000 la 150.000 de persoane. În Bulgaria s-a apreciat la 2–4% sau 25.000–35.000 de locuitori iar pentru Albania estimarea a fost de 10%.

Cum sunt numiți aromânii de populația majoritară a țării dvs?

În Macedonia apar numele de vlasi, aromâni, țințari; în Bulgaria vlahi, țințari, vlachi iar, în Albania, vllëhe.

Cum se numesc aromânii între ei?

În Macedonia, în general aromâni, și rar vlasi, iar în Bulgaria în primul rând vlasi și apoi aromâni.

Câți aromâni vorbesc aromâna?

Pentru Macedonia se apreciază numărul vorbitorilor de aromână ca fiind între 1 și 80%. În afara procentelor, unii studenți au apreciat că aproximativ jumătate din aromâni vorbesc aromâna, sau că populația mai vârstnică vorbește mai mult aromâna, iar cea tânără vorbește mai puțin. Pentru Bulgaria procentele variază între 2 și 80. Cel mai des s-a indicat proporția de 30–35% (10.000 persoane), dar au fost și precizări de „Nu știu”, „Nu știu exact”!

Știți dacă mai există aromâni și în alte țări? Unde? Câți?

Macedonenii au indicat Grecia (2–8%), România (2–6%, cu concentrări în Constanța, Slobozia), Albania, 10%, Bulgaria, 0,6–8%, Serbia, 1–3%, Franța, 2%, America, 2%, Germania, Italia, Austria, Canada.

Studentii bulgari au numit, în general, aceleași țări, specific apărând Macedonia cu 300.000 aromâni sau 5%, fosta Iugoslavie, apoi Croația, Ungaria, Spania, Turcia, Armenia, ca și precizările: „în fiecare țară, mai mulți sau mai puțini” „nu știu câți”.

Cum îi numiți dvs. pe aromânii din alte țări?

Macedonenii folosesc termenul de armâni, armăni, vlasi, cințari; bulgarii pe cei de vlasi, alahi, vlohi, vlachi, aromâni, țințari, caracaciani iar pentru Albania se indică termenul arumun.

Limba aromânilor din celelalte țări este aceeași?

Marea majoritate a macedonenilor consideră că limba aromânilor este aceeași, indiferent de țara în care locuiesc. Dar au fost și aprecieri care considerau că sunt diferențe mai mici sau mai mari, sau chiar că nu ar fi aceeași

limbă. Aromânii bulgari cred, în general, că este vorba de aceeași limbă, cu mici diferențe.

În țara dvs. sunt asociații sau organizații ale aromânilor?

În Macedonia sunt asociații în Skopje („Uniunea armânească”), Bitola („Comuna armânească”, „Frații Manachi”), Știp, Krușevo, Ohrid etc. În Bulgaria este menționată Asociația de la Vidin pentru zona nordică și cea de la Sofia pentru zona sudică (Asociația aromânilor și vlahilor din Bulgaria), iar în Albania sunt nominalizate orașele Tirana, Korca, Vlora.

În țara dvs. sunt ziare în limba aromână?

În Macedonia apar: „Bana armânească”, „Fenix” în Skopje, „Fenix” în Bitola; „Armânulu-Macedonean”, „Zborulu nostru”, „Femeia armână”, „Focus”. În Bulgaria se indică apariția unui ziar la Vidin dar, cei mai mulți studenți aromâni nu știu de existența vreunui ziar în țara lor, afirmând, în compensație, de existența unor ziare în Franța, Canada, America. În Albania este semnalată presa aromână la Tirana.

În țara dvs. sunt școli în limba aromână?

În Macedonia nu sunt școli în întregime aromâne, dar sunt clase de copii aromâni (În orașul meu fiecare școală are clase în limba aromână – nota cineva). Cursurile în aromână sunt doar pentru clasele primare. Astfel de cursuri au fost indicate pentru Skopje, Bitola, Știp. În Bulgaria nu există cursuri în limba aromână, existând speranța că se va deschide o școală pe lângă Asociația aromânilor și vlahilor ori nostalgia că „a fost un liceu la Sofia, închis în 1951; tatăl meu a învățat aici”. În Albania nu se cunoaște existența unor cursuri în aromână.

Ce știți despre trecutul aromânilor?

Cei mai mulți macedoneni mărturisesc că știu foarte puțin despre trecutul lor, dar aproape stereotip răspund că, aromânii sunt cei mai vechi locuitori din Peninsula Balcanică ori, că se trag din vechii traci. Ei mai spun că strămoșii lor au venit din munți, din Pind, din Albania, din Grecia.

Aromânii bulgari mărturisesc că nu știu nimic, sau aproape nimic despre trecutul lor. Puținele informații deținute ici, colo, se reduc la faptul că aromânii au făcut în trecut transhumanță păstorească în zona Balcanică.

Cu ce s-au ocupat în trecut aromânii?

Marea majoritate a aromânilor macedoneni au afirmat că aromânii s-au ocupat cu creșterea oilor, agricultura și comerțul (brânză, lână, lemn), dar ei apar și ca mici manufacturieri (postav, zahăr, tutun, tâmplărie). În spațiul bulgar ocupațiile au fost creșterea oilor și cailor, circumscrise universului agriculturii, cu atât mai mult cu cât apare sublinierea că ei au fost proprietari de pământ.

Cu ce se ocupă în prezent aromânii?

Astăzi, aromânii macedoneni nu se mai particularizează prin ocupațiile lor. Ei muncesc ca toată lumea, specificându-se totuși că sunt buni în politică, economie și comerț. În rândul aromânilor bulgari, pare a se contura două categorii: una care nu se mai particularizează prin ocupații îmbrățișând toate profesiile moderne (medici, ingineri) și o alta conservatoare care continuă cultivarea pământului și creșterea cailor și oilor. Pentru Albania ocupațiile actuale ale aromânilor sunt identificate în politică, biznes și creșterea oilor.

Există deosebiri între ocupațiile aromânilor și cele ale populației majoritare?

„Majoritatea tinerilor nu cred că există astfel de deosebiri. Pentru Macedonia sunt exprimate păreri că astfel de deosebiri au existat în trecut iar astăzi, nu, poate doar în domeniul muzicii.

Se deosebesc aromânii de majoritatea populației în port și obiceiuri?

Aromânii macedoneni cred – în general – că ei se deosebesc prin limbă, obiceiuri și port național (cântece, folclor, nunți) de concetățenii lor. Sunt opinii că se deosebesc „puțin, dar în toate”. Cei care consideră că nu sunt deosebiri sunt în majoritate. Răspunsurile sunt asemănătoare și pentru spațiul bulgar.

Ce legende, povestiri aromâne cunoașteți?

În spațiul macedonean este foarte bine cunoscută legenda despre Pitu Guli. În 1903 macedonenii s-au revoltat împotriva turcilor. La Krușevo, la 2 august s-a proclamat republica. S-a arborat drapelul național. S-a ales un președinte. Bucuria a durat zece zile. Turcii au revenit cu forțe sporite. Rezistența eroică a fost condusă de voievodul aromân Pitu Guli. Detașamentul lui Pitu Guli (350–370 de persoane) a luptat până la ultimul om. Pentru a nu cădea în mâna turcilor, Pitu Guli s-a sinucis.

Activitatea economico-financiară și mai ales contribuția în domeniul cinematografiei a fraților Manachi a căpătat, de asemenea valoare legendară.

Renumerele lui Pitu Guli și a fraților Manachi sunt cunoscute și în spațiul albanez.

În spațiul bulgar nu s-a putut identifica nicio legendă, deși unii tineri au afirmat că aromânii „au legende și povestiri foarte interesante dar noi tinerii știm foarte puțin” sau „nu știu niciuna, am auzit de la bunica mea, dar am uitat”.

Dvs. vorbiți aromâna?

Cei mai mulți dintre tinerii macedoneni testați au arătat că vorbesc aromâna; o a doua categorie ca importanță numerică a fost aceea care a arătat că vorbește aromâna numai în familie; urmează categoria celor care vorbesc foarte puțin, celor care o înțeleg, dar n-o pot vorbi, iar cei care nici nu o vorbesc nici nu o înțeleg, sunt foarte puțini.

În rândul studenților bulgari predomină cei care nu o vorbesc, apoi cei care înțeleg puțin, dar sunt și excepții „sunt mândru că știu să vorbesc aromâna”.

Dvs. știți să scrieți și să citiți aromâna?

Cei mai mulți studenți macedoneni au răspuns afirmativ. Alții au arătat că știu doar citi. Aproximativ 32% au răspuns negativ. În spațiul bulgar dominau net (aprox. 88%), cei care nu știu să scrie și să citească în aromână, chiar dacă uneori acest lucru îi doare: „îmi pare rău că nu știu să scriu și să citesc aromâna”.

Părinții dvs. sunt aromâni?

Aproximativ 70% din tinerii aromâni macedoneni testați au ambii părinți aromâni, unii adăugând întărirea că sunt „originali” aromâni; aproximativ 23% au doar unul din părinți aromân, restul fiind situații diverse „numai pe jumătate” sau: „tata și bunica mamei” etc. Proporția se menține constantă și în rândul tinerilor veniți din Bulgaria (60% au ambii părinți aromâni precizându-se uneori „curat aromâni, cum spunem noi”, și 30% au doar unul din părinți aromân: „tata este valah”.

Părinții dvs. vorbesc aromâna?

Din părinții studenților macedoneni aprox. 71% vorbesc aromâna, apărând și precizări de tipul: „foarte bine”, „vorbesc numai aromâna”, „da, știe și mama, deși numai tatăl este aromân”, iar aproximativ 25% au indicat că doar unul din părinți vorbește sau înțelege aromâna.

În spațiul bulgar aprox. 45% au indicat că părinții vorbesc aromâna punctându-se și nuanțele: „da, foarte bine, „da 90%”, „da, dar mai mult bulgara” și aprox. 45% au indicat că doar unul din părinți vorbește aromâna.

Părinții dvs. scriu și citesc aromâna?

Pentru spațiul macedonean rezultă că aprox. 53% din părinții studenților aromâni scriu și citesc aromâna, aprox. 35% nu scriu și nu citesc în aromână, aprox. 4% au arătat că nu scriu dar citesc puțin în aromână. Pentru spațiul bulgar rezultatele sunt: 60% nu scriu și nu citesc în aromână, în 20% din situații ambii părinți scriu și citesc în aromână, în 10% din cazuri doar unul din părinți scrie și citește în aromână, 10% doar citesc în aromână.

Bunicii dvs. sunt aromâni?

La această întrebare aprox. 67% din studenți au răspuns afirmativ, restul procentelor fiind ocupate de situații diverse: numai din partea unui părinte, numai unul din cei patru bunici, „bunicii bunicilor mei” etc.

Situația este aproximativ aceeași și în cazul tinerilor veniți din Bulgaria: aprox. 63% au bunicii din ambele părți aromâni, restul menționând că doar bunicii din partea mamei sau din partea tatălui sunt aromâni, „bunica mea este vlahă” etc.

Bunicii dvs. vorbesc aromâna?

La această întrebare 100% din studenții macedoneni au indicat faptul că bunicii lor vorbesc aromâna menționându-se: „sigur că da”, „amândoi”, „numai aromâna și nu știu bine macedoneana”, „vorbesc, citesc și scriu”. Și pentru Bulgaria situația este asemănătoare: 90% din bunici vorbesc aromâna precizându-se: „vorbesc bine”, „vorbesc excelent”, „vorbesc numai aromâna”, „vorbesc mai mult aromâna”, „vorbesc mai bine aromâna decât bulgara”.

Cu ce se ocupă părinții dvs.?

Ocupațiile părinților studenților macedoneni sunt diverse, impunându-se categoria negustorilor cu aprox. 31% (19% din tinerii testați nu au răspuns la întrebare). Celelalte profesii indicate sunt: profesori, restauratori muzeu, economiști, tipografi, funcționari bancă, șoferi, agricultori, Președinte Liga aromânilor, la spital, la televiziune, directori hotel, activitate casnică.

În cadrul părinților aromâni din Bulgaria situația este următoarea: aprox. 30% au studii superioare – ingineri, medici, cercetători (27% nu au răspuns), iar restul: funcționari, șoferi, muncitori, ocupațiile tradiționale și casnice (caii și pământul).

Cu ce s-au ocupat bunicii dvs.?

Bunicii studenților macedoneni au avut în marea lor majoritate (71%) ocupații tradiționale: creșterea animalelor (oi, cai, vaci), agricultura și negustoria (15%). Aceeași este în genere situația și pentru spațiul bulgar. Particularitatea este aceea că aici animalul preferat pare a fi calul.

Cu ce s-au ocupat strămoșii familiei dvs.?

Tinerii aromâni din Macedonia cred că cei mai mulți din strămoșii lor s-au ocupat cu negustoria și creșterea oilor, iar cei din Bulgaria cu caii și comercializarea lor. Pentru ambele zone un număr apreciabil răspunde că nu poate răspunde la această întrebare.

În istoria familiei dvs. sunt momente sau personaje importante?

14% din aromânii macedoneni răspund nu, 27% nu știu, 25% răspund da, fără a preciza însă ceva. Din răspunsurile care nominalizează momente concrete evidențiem: „străbunicul meu Dinu Vangheli a fost prim ministru al primei republici din Balcani, Krușevo 1903”, „există o stradă care poartă numele bunicului din partea mamei”, „un văr participant la războiul mondial, o stradă îi poartă numele”, „bunicul meu a lucrat în București, 1931–1938”. Aromânii bulgari răspund prin „nu știu” cu o excepție, „un strămoș a trăit 117 ani, a făcut negoț și știa perfect șapte limbi”.

Ce alte legende (povestiri) cunoașteți din familia dvs.?

La această întrebare răspunsurile se înscriu în orizontul deja conturat de întrebarea precedentă și oarecum pe linia așteptărilor dominând suveran

răspunsul de „nu știu” (100% pentru spațiul bulgar, 60% pentru cel macedonean). Slabele consolări ale aromânilor macedoneni: „știu ca Dinu Vangheli s-a luptat cu turcii”, „cunosc puține legende”, „știu dar nu pot povesti pentru că nu cunosc limba”, nu pot schimba impresia generală.

Ce altceva credeți că este important de relatat, de povestit?

La această întrebare s-au detașat răspunsurile studenților macedoneni și mai ales ale celor veniți cel mai recent la studii în România, care au afirmat că sunt mulți aromâni, personalități implicate în activitatea de prosperare (reînnoire spirituală și economică) a Macedoniei.

Povestii, scrieți, relațați ceva în limba aromână.

42% din studenții macedoneni nu au scris nimic, 23% au arătat că nu știu, iar în cazul bulgarilor 20% nu au scris nimic și 70% au răspuns că nu pot. Remarcăm totuși câteva notații ale studenților macedoneni în care fiorul dragostei de neam impresionează. „Și în sfârșit să scriu câteva cuvinte pe limba aromână. Ghini ma tu Machedoni piningâ atsea tsi pot liber s-declae-adzâ atsea tsi sântu, shi tsi unâoraâ tu stâmânâ au 30 minuti emisie la televizie pi armâneaschi shi tori tu stâmânâ câte 30 minuti emisii la radio, alu agiutor di organili oftsiali nu au”.

Într-un alt răspuns se arată: „tu aista anoastră shcurtă spuneari ti istoria a unui di nai cama vecljili populi tu Balcan-ti Armânjli, vrems-dz tsem că dupu alor arăspândiri pi tu Balcan shi cama largu,tuts nâsh tu nalili patridu (?) multu bun s-adâptarâ câtrâ alianti populi cari bâna aclo a multsâ di nâsh li agârshirâ alor arâdâtsini, limba, cultura, istoria, tradtsiili shi ashî sh-manclô”⁸⁰⁷.

Cum privesc aromâniilor România, poporul român, cultura română?

Majoritatea aromânilor macedoneni nu răspund la întrebare, iar cealaltă parte are aprecieri pozitive: „foarte bine”, „cred că avem o cultură similară cu româniilor”, „vreau să rămân aici”, „ca un popor brav”.

Aromâniilor bulgari au răspuns în totalitate la întrebare, iar aprecierile au fost pozitive: „ca un popor vecin și frate”, „ca o țară vecină cu mare importanță», „ca un frate mai mare care poate să-i ajute (exemplu-studenții)”, „cultura este mai dezvoltată”, „ca o patrie de la patria lor” „bine”, „foarte bine”.

Cum priviți dvs. România, poporul român, cultura română?

Nici de această dată majoritatea macedonenilor nu a răspuns; la fel, cealaltă parte a avut aprecieri pozitive: „România este o țară frumoasă și oameni foarte buni”, „România are cultură, sunt mulțumit de poporul

⁸⁰⁷ Testele fiind scrise de mână, este posibil ca transcrierea acestor fragmente să cuprindă unele deformări/ denaturări, provenite din citirea acestora.

român”, „România este o țară și o națiune cu tradiție și cultură foarte vechi”, „îmi place, are cultură”, „îmi place România”, „foarte bine”, „excelent”, „bine e aici”.

Aromânii bulgari au răspuns în totalitate și aprecierile au fost excelente: „cu deosebită plăcere”, „ca un popor prieten”, „România este o țară bogată, cu industrie, și legături mai mari”, „ca un popor bun și interesant”, „România este o țară frumoasă, îmi place aici”, „România este o țară frumoasă cu un popor bun și cult, o țară interesantă, dar nicio patrie nu se compară cu cea de naștere” etc.

Ce viitor credeți că vor avea aromânii?

Opiniile au fost diferite, dar au predominat cele optimiste. Pentru nuanțare reliefăm: „cred vor continua să existe și vor continua să-și câștige drepturile (limba)”, „o să fie o nație foarte mare, pentru că suntem inteligenți”, „sunt fericit că sunt pe jumătate latin”, „toți avem același viitor, ne îndreptăm spre S. U.A., afaceri, bani, ceea ce nu e bine”, „să fie mai bine” etc.

Pentru spațiul bulgar între opiniile optimiste și cele pesimiste se instaurază un relativ echilibru. Nuanțăm: „acum aromânii au început să-și facă asociații, cunoștință cu toate zonele din Balcani”, „în cântece se zice că aromânii niciodată n-o să chiară”, „viitorul va fi mai luminos decât trecutul lor”, iar la polul opus: „o să fie foarte, foarte puțini”, „se va pierde limba aromână iar populația se va amesteca cu celelalte”.

Ce sentiment aveți când auziți limba aromână: a) rușine, b) indiferență, c) mândrie și bucurie?

Această întrebare a fost adresată numai seriei a doua de studenți (cei din anul școlar 1997–1998). Ea a fost generată de discuțiile informale avute cu tinerii macedoneni, din seria anterioară. Aceștia afirmă că încă există sentimentul de rușine de a vorbi limba aromână, ori de identificare a nației; în mod curent tinerii evitând să vorbească în limba aromână în întâlnirile cotidiene, pe stradă. Mai mult, tinerii aromâni, care se cunoșteau de mult, abia la studii în România și-au dat seama că sunt aromâni și că pot vorbi aromâna. Sentimentul era consecința educației totalitar comuniste care îi eticheta ca nepatrioți pe cei ce nu vorbeau limba oficială ori declarau altă naționalitate, tratându-i în consecință (ca trădători)!

La această întrebare, studenții macedoneni au răspuns în totalitate cu varianta „mândrie și bucurie”. Iată și o completare: „când aud sau vorbesc ceva pe limba maternă este cel mai frumos sentiment. Atât de frumos că li se pare că o parte se rupe din inimă, partea în care este toată frumusețea din viața mea. Și puțin, și de asta am venit aici în România să fiu mai aproape de limba care o vreau și cu dragoste și bucurie o vorbesc”.

În rândul aromânilor bulgari, majoritatea au indicat varianta b) indiferență (dar niciunul nu a indicat varianta a) rușine).

Prelucrarea datelor pe care am efectuat-o ne oferă o imagine a modului în care fenomenul aromân este perceput de reprezentanți ai propriei comunități.

Desigur, în interpretarea acestor date luăm în calcul un grad apreciabil de relativitate a acestor teste. Să reamintim că eșantionul testat este cel dat de prezența la studii a tinerilor veniți în România, nu este un eșantion ales. Se ridică astfel întrebarea cât de reprezentativi sunt tinerii studenți din România pentru colectivitatea aromână? Noi considerăm – fără să avem date în acest sens – bazându-ne pe propria intuiție, că tinerii veniți la studii în România ar putea fi exponenții celor mai conservatoare și dinamice familii, care prin felul lor de a fi ar putea avea rezonanță în ceea ce ar putea fi numit rezistența dăinuirii acestei colectivități. Evident, nu putem exclude prezența la studii aici a unor tineri din rațiuni exclusiv individualiste ori aleatorii.

Relativitatea rezultatelor poate fi dată și de fidelitatea cu care au fost redată gândurile și sentimentele, de gradul de stăpânire al limbii române, de fenomenul de interinfluențare reciprocă în alcătuirea răspunsurilor.

Relativitatea este, de altfel, de netăgăduit în chiar conținutul răspunsurilor. Exemplu: variația procentelor indicate pentru populația aromână din diferite orașe (Krușevo, între 20 și 95%, Skopje, între 1–2% și 50%, Bitola, între 10 și 50%) etc. ceea ce, pune în dilemă chiar judecata îndeobște acceptată că „adevărul se află întotdeauna pe la jumătate”. Oricum, relativitatea nu poate exclude prezența, ea având totuși meritul de a semnala existența fenomenului aromân într-un loc sau altul, într-un fenomen sau altul.

Această relativitate este însă relevantă pentru starea aromânilor de astăzi.

Retrezirea la viață se îngemănează cu debusolarea. Lipsa unei istorii proprii scrise, neidentificarea și neînșușirea unor repere culturale fundamentale fac din aromâni o colectivitate care există, dar care nu se impune. Eforturile organizatorice din prezent își pot spori eficiența – credem – printr-o mai bună corelare a acțiunilor din zonă cu cele ale diasporei. Scrierea și însușirea propriei istorii, scrierea și însușirea contribuțiilor literare, științifice, culturale artistice, saltul spre reprezentativitatea politică sunt obiectivele vitale ale devenirii istorice a aromânilor.

Cu toate aceste circumspecții, noi considerăm că imaginea creată reprezintă un fragment semnificativ al universului aromân din contemporaneitate.

Rezultă că aromânii continuă să reprezinte o importantă colectivitate etnică, suprapusă peste granițele politice ale Peninsulei Balcanice, trăind în Macedonia, Iugoslavia, Bulgaria, Albania, Grecia, România etc. Ei au rezistat

mai bine acolo unde colectivitățile lor au fost mai numeroase. În Macedonia, colectivitățile pare a fi mai solidă, aromânii sunt mai uniți, mai organizați, par a avea câteva repere istorice la care se pot raporta, viața cultural-artistică și publicistică este organizată cu mai multă forță și dăruire, conștiința națională este afirmată cu mai multă tărie. Dominanta existenței lor par a fi fost oaia și comerțul.

În Bulgaria, aromânii sunt mai dispersați și oarecum divizați în două mari grupuri: aromânii, mai ales în sud și vlahii, mai ales în nord. Procesul de erodare a identității lor naționale pare sesizabil. Ei par mai puțin solidari și organizați. Dominanta existenței lor pare a fi fost calul și pământul.

Peste tot, populația vârstnică își organizează existența într-un microclimat fundamentat pe coordonatele tradiționalist-autarhice, în timp ce tinerii par a fi prinși într-o dispersie spre modernism și asimilare.

Pentru noi românii, prezența fenomenului aromân are o semnificație aparte. Aromânii sunt părți din sufletul nostru. Ei reprezintă așchii din același trunchi. În momentul venirii slavilor în sudul Dunării, grupurile romanice de aici s-au retras în zonele ferite din munți. Acolo ele s-au conservat înfruntând toate vicisitudinile ultimilor 1.400 de ani. Ei merită întreaga admirație și considerație. Ei ne oferă fotografia limbii române chiar din momentul nașterii ei.

Existența aromânilor poate fi integrată în acele elemente tonifiante ale existenței noastre naționale. Noi românii nu locuim numai în interiorul granițelor de astăzi. Coetnicii noștri înconjoară și apără ca o cunună epicentrul neamului românesc. Azi ei s-au constituit într-un stat paralel (Republica Moldova) și sunt majoritari în Bucovina de nord, în Banatul sârbesc, și conviețuiesc pe malul sudic al Dunării, în nordul graniței din Maramureș, la est de fluviul Tisa. Vitregia timpului a zvârlit semințe ale elementului românesc până la Urali și dincolo de Urali în est și, până în cele două Americi în vest iar ancestralele trunchiuri amputate ale aromânilor continuă să lăstărească.

Deci, nu suntem singuri. Puterea la noi este ceva intrinsec. Dacă astăzi ea este latentă, ascunsă, mâine, ea poate să renască.

VI.3.B. DESPRE COMUNITATEA VALAHĂ VORBITOARE DE LIMBĂ ROMÂNĂ DE PE VALEA TIMOCULUI, DIN BULGARIA

La sud de Dunăre, în mai multe țări, precum Bulgaria, Serbia, Macedonia, Albania, Grecia ș. a. locuiesc mai multe comunități de vlahi și aromâni, în grupuri mai mici sau mai mari, dar toate supuse unui intens proces de

erodare etnică. Unul dintre acestea este cel al valahilor de pe malul bulgăresc al Timocului, asupra căruia vom face o sumară prezentare în paginile următoare.

Luând în discuție problema originii valahilor sud-dunăreni, în literatura de specialitate au fost exprimate mai multe puncte de vedere. Conform unuia dintre acestea, în urmă cu trei secole, în timpul pașei de Vidin, Osman Pazvantoglu, sute de mii de țărani din părțile Craiovei au emigrat la sud de Dunăre. Explicația rezidă în faptul că pașa de Vidin și-a declarat autonomia față de Poarta otomană, instaurând un regim permisiv. Țăranii români trecuți la sudul Dunării s-au așezat astfel, în zone agricole fertile, pe care au devenit proprietari fără niciun fel de formalitate. Românii fugiți din Țara Românească, la sudul Dunării, aveau o situație materială precară.

O dovadă a venirii emigranților de la nord de Dunăre o reprezintă toponimia sud-dunăreană. Astfel, satul Balii a fost creat de imigranții veniți din Băilești. Ei au dat denumirea unei câmpii agricole învecinate, pe care au numit-o Segarcea, împrumutând evident denumirea localității cu acest nume care exista în Oltenia. Mai multe dovezi indică faptul că locuitori din comuna Balta Verde și orașul Calafat s-au mutat la sudul Dunării, unde au înființat localitatea Bregova. Izvoarele istorice localizează această migrație în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea⁸⁰⁸.

Demn de remarcat este faptul că în urmă cu opt decenii, pe Valea Timocului din Bulgaria și în județul Vidin existau aproximativ 40 de sate care s-au grupat în localități de văleni, de câmpeni și de pădurenii⁸⁰⁹. În prezent, această concentrare etnică nu mai este sesizabilă vizibil, ea putând fi identificată lingvistic prin cuvintele „câmpenii”, „pădurenii”, „sâmpetrii” (valahii sud-dunăreni pronunțând specific: „sâncietru”, „chiatră”).

În privința formelor de organizare a emigranților români sud-dunăreni, trebuie să precizăm faptul că aceștia s-au caracterizat printr-un grad ridicat de autonomie față de Imperiul Otoman. Impozitele au fost mici, localitățile și-au ales propriul lor conducător, primarul (cneazul), iar tinerii au fost scutiți de serviciul militar.

Dacă luăm în discuție denumirea de „valahi” pentru locuitorii de origine română din sudul Dunării, putem spune că acesta este justificat prin faptul că statul modern român, cu denumirea de România, s-a constituit după această migrație, în anul 1859. Românii plecați la sudul Dunării, și-au păstrat numele de la denumirea țării lor de atunci, adică „valahi” de

⁸⁰⁸ Hristov, Krum, Hagji, *Memorii i biografia*, (manuscris), 1971.

⁸⁰⁹ Emanuil Bucuța, *Români dintre Vidin și Timoc, cu un adaos de documente, folclor, glosar, fotografii, hărți*, Tipografia Cartea Românească, București, 1923.

la Valahia (Țara Românească). O dovadă a existenței comunității și limbii valahe este chiar expresia, „Govoria vlașchi” care se traduce prin: „Eu vorbesc românește”. Considerăm astfel că este corect ca atunci când vorbim de comunitatea valahă de la sud de Dunăre, să afirmăm că aceasta este „vorbitoare de limbă română”.

Vlahii sud dunăreni s-au aclimatizat noului lor habitat. După încheierea războiului ruso-româno-turc din anii 1877–1878, în urma căruia România și Serbia au devenit independente iar Bulgaria autonomă, s-au trasat frontierele între statele din această zonă. Tradiția spune că în regiunea din Valea Timocului, în localitatea Bregova s-a organizat o consultare a populației privind trasarea frontierelor. Se spune că toți locuitorii din zonă au optat pentru a face parte din Bulgaria.

La începutul secolului al XX-lea în regiunea din Valea Timocului s-a produs însă o înrăutățire a situației populației de origine română. Numele tradiționale ale localităților au fost schimbate, iar numele și prenumele persoanelor au fost transformate. De exemplu, Florică a devenit Țvetan, Rică a devenit Hristo, Ion a devenit Ivan etc. În localurile publice s-a interzis să se mai vorbească limba română. De asemenea, românii sud-dunăreni li s-a interzis să mai poarte costumația tradițională (cămășile lungi purtate de bărbați au fost tăiate de autorități).

Intoleranța autorităților față de manifestările spiritualității tradiționale valahe a îmbrăcat forme diferite. De exemplu, în comuna Rabova (Rabrova) Patriarhia Bulgară a interzis preotului local să officieze serviciile religioase în limba română în ciuda faptului că persoanele vârstnice (în special femeile) vorbeau numai limba română.

După anul 1944, când și în Bulgaria s-a instaurat regimul comunist, situația românii sud-dunăreni s-a înrăutățit din nou. Limba română a fost interzisă în școli. Profesorilor cunoscători de limbă română le-a fost interzis de a ocupa posturi în școlile din așezările locuite de populație română. În timpul perioadei socialiste, relațiile culturale dintre comunitatea bulgară vorbitoare de limbă română și România, s-au întrerupt. Tinerii de origine valahă, nu au mai avut acces la studii în universitățile din România. Din cei aproape 150 de studenți bulgari, care au făcut anual studii în România, în acea perioadă, niciunul nu a provenit din rândul vorbitorilor de limbă română.

Vitregia timpurilor a făcut ca vorbitorii de limbă română de la sud de Dunăre să nu se recunoască în mod oficial a fi români sau valahi. Autoritățile statului bulgar și în mod special cele din perioada comunistă au făcut ca noțiunea de valah să capete în zonă o conotație de inferioritate, și chiar de

jignire⁸¹⁰. Vorbitorii de limbă română au fost desconsiderați de către populația bulgară majoritară, noțiunea de valah căpătând o conotație peiorativă, disprețuitoare. Datorită acestei percepții, înșiși vorbitorii de limbă română și-au ascuns originea lor etnică. Recunoașterea deschisă a acestei identități a constituit una din sursele discriminării lor în domeniile vieții sociale, economice și culturale.

După prăbușirea comunismului în anul 1989, în evoluția comunității bulgare vorbitoare de limbă română, s-au produs unele îmbunătățiri, în sensul recunoașterii și conservării limbii și tradițiilor specifice. Astfel, în prezent toți profesorii din localitățile locuite de valahi sunt localnici. S-au înființat trei organizații ale românilor sud-dunăreni: Asociația Valahilor din Bulgaria care are sediul la Vidin, Asociația Vorbitorilor de Limbă Română cu sediul la Ruse și Asociația Tinerilor Etnici Români din Bulgaria cu sediul la Vidin. Primele două asociații au filiale și în alte orașe ale Bulgariei precum: Sofia, Vidin, Belene, Velingrad (unde se consideră că trăiesc aromâni). Constituirea acestor asociații reprezintă o formă importantă de coagulare a românilor sud-dunăreni.

O altă modalitate de consolidare a solidarității românilor sud-dunăreni, după anul 1989, a fost cea care a vizat acțiunile cu caracter cultural – artistic. Astfel, în județul Vidin s-au organizat mai multe festivaluri de cântece și dansuri românești la care au participat ansambluri culturale din Republica Moldova, Ucraina, Serbia, Macedonia. Din păcate, aceste manifestări culturale nu sunt popularizate de mijloacele de informare în masă din Bulgaria (ziare, radio, televiziune) iar orașul Bregova a refuzat să fie gazda acestor manifestări culturale.

Un alt aspect important în conservarea specificului național al valahilor sud-dunăreni de astăzi, îl constituie redeschiderea Liceului român de la Sofia. Denumirea oficială a acestei instituții este cea de Gimnaziu cu predare în limba română. Această denumire ni se pare improprie, întrucât în cei cinci ani de studii ai claselor VIII – XII, în limba română se predau numai trei, patru discipline. Acest lucru face ca absolvenții acestui liceu să cunoască foarte puțin limba română. O dovadă a acestei stări este faptul că studenții trimiși la studii în România, selectați dintre absolvenții liceului român de la Sofia au nevoie de un an pregătitor pentru însușirea limbii române. Acest an de studii se realizează în România, și precedă începerea studiilor superioare în această țară. Pozitiv este totuși faptul că, având sprijinul Asociației

⁸¹⁰ Același sentiment l-au avut și aromânii din Macedonia. (Vezi Gheorghe Calcan, *Aromânii despre ei înșiși*, în „Citadela”, Revistă de cultură, an III, nr. 13–16 (16–19), Cerașu, Prahova, 1998, p. 160–165).

Valahilor din Bulgaria și al Asociației Tinerilor Etnici din Bulgaria, prin intermediul Ministerului Educației din România, se selecționează anual aproximativ 100 studenți. Aceștia sunt admiși fără examen în universitățile românești. Specializările urmate de studenții valahi sunt diverse: medicină, artă, drept, economie, arhitectură.

Păstrarea specificului cultural și învățământului în limba română se desfășoară cu precaritate în Bulgaria. Nu a existat o bază solidă a acestui proces. În localitățile în care se află vorbitori de limba română din Valea Timocului și de pe malul sudic dunărean, nu au existat niciodată școli în limba română. Nu s-a predat limba română, nu s-a învățat istoria și geografia în limba română. Nici astăzi limba română nu se învață în școală. Limbajul celor care vorbesc româna este foarte sărac, fiind alcătuit din aproximativ 300 de cuvinte. Cel mai adesea, aceste cuvinte sunt la nivelul vocabularului copiilor de până la cinci ani. Acest orizont lingvistic este ușor îmbunătățit de expresiile și sentimentele transmise prin câteva cântece populare. Această situație explică de ce localnicii nu înțeleg bine transmisiunile în limba română făcute de posturile de radio și cele de televiziune.

Astfel, nu credem că greșim dacă facem aprecierea că valahii din zona Timocului bulgăresc, nu știu să vorbească limba română. Pentru a exemplifica nivelul redus și amestecat al utilizării limbii române sud-dunărene, redăm două propoziții: a). „Când svetniră trista crușchii izvednăj”, ar însemna în limba română „Când s-au aprins 300 de becuri deodată”; b) „Să făcem ogled na samoto miasto”, care s-ar traduce prin: „Să facem vedere la locul respectiv” / “Să vedem la fața locului”.

Această stare de lucruri s-a încercat a fi remediată măcar parțial, când după anul 1989, la Vidin s-a organizat predarea unor cursuri de limbă română concentrate în câteva zeci de ore pentru candidații studenți care intenționau să studieze în România. În localitatea Bregova s-a încercat chiar deschiderea unor cursuri liceale facultative pentru învățarea limbii române. Intenția nu s-a putut concretiza.

Între faptele pozitive semnalate în conservarea specificului național al locuitorilor bulgari vorbitori de limbă română, s-a aflat acțiunea prin care în anii '20 ai secolului trecut, zeci de absolvenți ai liceului bulgăresc din Vidin au făcut studii superioare în România ca bursieri ai statului român. Aceștia erau originari din comuna Bregova. Partea negativă a acestui demers a fost aceea că toți licențiații au rămas după terminarea studiilor în România. Exemplificăm prin câteva cazuri acest fenomen: Florea Bobu Florescu, membru al Academiei Române, eminent profesor universitar și arheolog, născut în anul 1910 la Bregova, autor al valoroasei monografii *Monumentul de la*

Adamclisi (1500 p.), medicii umani și veterinari, Rancea și Brezoian, electro-inginerii Ortea, Lazăr, originari din Bregova. Toți s-au stabilit în București.

Analizând situația generală a comunității valahe din Bulgaria, noi apreciem că sporirea confuziei care există în orientarea valahilor sud-dunăreni, este alimentată și de unele neconcordanțe în aprecierea unor evenimente din istoria României și cea a Bulgariei. Oferim un singur exemplu: momentul 1185, al Imperiului româno-bulgar al lui Petru și Asan. Acesta este prezentat în istoriografia bulgară ca fiind cel de al II-lea Țarat bulgar condus de țarii Petăr, Asen și Caloian. O altă opinie inserează ideea că acești conducători sunt valahi din Valea Timocului. Istoriografia românească consideră momentul 1185, ca fiind cel al primei coagulări politice a românilor sud dunăreni, Imperiul româno-bulgar/ Statul Asăneștilor. Acest stat a fost condus de către Petru și Asan, și apoi de Ioniță cel Frumos (Ioniță Caloian) și Ioan Asan al II-lea care au fost vlahi sud dunăreni. Statul lor a fost locuit de către românii sud dunăreni (vlahii balcanici) și de către bulgari⁸¹¹.

O altă posibilă explicație a slabelor legături culturale existente între valahii timoceni și spațiul nord dunărean ar putea fi, în afara graniței statale și a regimului restrictiv al trecerii ei din perioada comunistă, comunicarea îngreunată datorată Dunării. Dunărea a reprezentat întotdeauna o barieră naturală. Dacă adăugăm și faptul că pe o distanță de aproape 400 km, cât este lungimea graniței fluviale bulgaro române, nu a existat decât un singur pod, cel de la Giurgiu-Ruse, putem înțelege mai bine acest fapt. Barajul proiectat a se construi în urmă cu decenii, la Turnu Măgurele – Nicopole, a rămas în stadiul de intenție. Proiectul realizării unui nou pod, Calafat – Vidin, s-a realizat cu multă întârziere. Oricum, el reprezintă un element pozitiv și favorizează intensificarea legăturilor între vorbitorii de limbă română de pe ambele maluri ale Dunării, în special zona județelor Vidin (Bulgaria) și Dolj (România).

Desigur, o cooperare economică între comunitățile de pe ambele versante ale Dunării ar putea îmbunătăți relațiile intereconomice și interculturale. Din păcate, aceasta nu s-a putut realiza. Putem aduce în discuție un exemplu concret. După 1989, s-a făcut propunerea din partea firmei Inconst din România ca legumele și fructele de la nord de Dunăre (zona Calafat), să fie aduse la sud de fluviu pentru a fi prelucrate la fabrica de conserve din Bregova. Inițiativa nu s-a concretizat, fabrica din Bregova nu a avut suficiență materie primă și și-a încetat activitatea. Relațiile dintre locuitorii celor 11 localități din zona Bregova, vorbitori de limba română și locuitorii din zona Calafat, ar fi fost cu siguranță altele, desigur, mult mai bune.

⁸¹¹ Gheorghe Calcan, *Istoria Românilor*, Editura Universității din Ploiești, 2005, p. 52.

O altă problemă care afectează comunitatea valahă din Valea Timocului și din județul Vidin o reprezintă scăderea nivelului demografic. În aceste regiuni, s-a produs o adevărată depopulare iar județul Vidin a ocupat locul I în acest fenomen, la nivelul întregii Bulgariei. Analizând acest aspect, trebuie să avem în vedere faptul că datele statistice oficiale nu reflectă întotdeauna adevărul. Depopularea zonelor locuite de valahi din nordul Bulgariei s-a datorat în principal situației economice care a cauzat reducerea severă a numărului locurilor de muncă din această regiune.

Observațiile și cercetările pe care noi le-am întreprins în această regiune arată faptul că, în urmă cu 50 de ani comuna Bregova avea 8000 de locuitori, toți vorbitori de limba română. În anul 1975, localitatea a devenit oraș. Astăzi, se consideră oficial că Bregova are 4800 de locuitori. În mod real însă, în Bregova locuiesc astăzi mai puțin de 1000 locuitori. Multe din casele vechi din zonă sunt abandonate. O mare parte din cetățenii de vârstă activă (18–60 ani) nu mai au locuri de muncă și au părăsit zona. Cele două întreprinderi care funcționau în localitate (fabrica de conserve și fabrica de pompe) au fost lichidate în 1989.

În cele 10 sate care aparțin de Bregova, unde toată populația este vorbitoare de limba română, școlile generale și-au încetat activitatea din cauza lipsei de copii. Oferim un exemplu edificator: în satul Vârf, situat pe malul Dunării, vis-a-vis de comuna Gârla Mare – Calafat, într-un an, s-a înregistrat o singură naștere, iar numărul celor decedați a fost de 25.

Orașul Vidin, reședința județului cu același nume, avea în anul 1989, 70.000 de locuitori, din care jumătate erau vorbitori de limba română. Astăzi, acest oraș are 25.000 de locuitori din care 13.000 sunt țigani și 12.000 bulgari. Din totalul populației, 5000–6000 sunt vorbitori de limbă română.

În urmă cu o jumătate de secol, în cele 40 de localități cu vorbitori de limba română din Valea Timocului, existau 100.000 de locuitori iar astăzi, numărul acestora a scăzut la mai puțin de 30.000 de locuitori. Aceste aspecte dăunează în mod puternic asupra comunității valahe din zonă.

Pentru păstrarea specificului cultural, social și chiar economic al vorbitorilor de limba română sud-dunăreni, considerăm că ar trebui adoptate unele măsuri cu caracter de urgență dintre care enumerăm:

1. În școlile localităților unde trăiește populație vorbitoare de limba română, să se introducă și învățarea limbii române, cel puțin 1–2 ore pe săptămână, începând din clasa a II-a și până în clasa a XII-a.

2. Posturile de televiziune și radio din România să aibă cuprins în programul lor emisiuni speciale adresate cetățenilor sud-dunăreni vorbitori de limba română, în care să fie incluse chiar cursuri de limba română.

3. Televiziunea prin cablu ar putea realiza prin reciprocitate un canal românesc în Bulgaria, în special în zona sud-dunăreană și un canal bulgăresc în România.

4. În orașele mari, aflate de o parte și de alta a Dunării, s-ar putea organiza studii la nivel superior de învățare a limbii române la Vidin, și a limbii bulgare la Craiova.

5. Posibilitatea ca cetățenii români și cei bulgari să poată fi angajați de o parte și de alta a Dunării, în țara vecină, fără niciun fel de dificultăți, în toate domeniile (economice, culturale, educative) etc.⁸¹²

Neîndoielnic, comunitatea vlahilor din zona văii Timocului reprezintă un nucleu important al romanității românești. Ea face parte din universul mai larg al vlahilor și aromânilor balcanici. Din rândul acestora s-au afirmat de-a lungul timpului numeroase personalități. Dacă ne referim cu prioritate la orizontul vieții publice din Bulgaria, zona Valea Timocului (Bregova) nu a făcut excepție. Din rândul acestor personalități pot fi menționați: Mitco Obrețov (1929–2006), medic, profesor universitar; Eugen Turtucov (1916–2000), medic, profesor universitar, doctor docent; Borislav Vladimirov (1939), medic, profesor universitar; Ieftim Rapușev (1932), medic, profesor universitar; Dr. Valentin Baluțov, chimist; Vechil Vanov (1939), fost ministru al Muncii, după anul 1989, patriarhul Kiril Bălgarski (1900–1970), aromân din Macedonia.

Conform lucrării realizată de Todor Balcanski și Daniela Andrei⁸¹³ pot fi reținuți și alți valahi și aromâni din Bulgaria și Macedonia care s-au evidențiat prin activitatea lor. În acest sens, poate fi remarcat chiar fostul președinte al Bulgariei, din perioada comunistă, Todor Jivcov (1911–1996). Mama lui, Maruța, era valahă din comuna Samovit de pe malul sud-dunărean vis-a-vis de Turnu Măgurele, iar bunicul dinspre tată era țigan român. Acest bunic era considerat atât miner, pentru că se ocupa cu extragerea fierului, dar mai ales fierar, pentru că el prelucra metalul. Tehnica sa de lucru era prin batere cu ciocanul, fiind recunoscut a fi un valah fierar (rudar).

Alte personalități demne de a fi menționate sunt: Ivan Andonov, aromân, președinte al Parlamentului Macedoniei, Vladimir Ghiorghiev, lingvist, membru al Academiei de Științe din Bulgaria, Aleco Constantinov,

⁸¹² La momentul realizării acestui studiu, 2008, era inclusă și propunerea realizării construcției podului de la Calafat – Vidin, specificându-se că partea română acționa cu întârziere. (Podul a fost finalizat în anul 2013, are două benzi rutiere pe sens, un fir de cale ferată și o pistă pentru bicicliști).

⁸¹³ Todor Balcanski, Daniela Andrei, *Golemite vlasi sred bălgarite*, (Cei mai mari valahi dintre bulgari), Velico Târnovo, 1996.

mare scriitor bulgar născut în orașul Siștov, vis-a-vis de orașul Zimnicea, Gheorghii Kiosievanov, fost prim-ministru al Bulgariei, maica Tereza (Gongea Nicolova Boiagieva) născută în 1910, în mahalaua valahă din Skopje (capitala Macedoniei).

Scurta noastră prezentare ne conduce la concluzia că situația comunității valahe din Bulgaria s-a deteriorat continuu. În pofida acestei situații, din rândul comunității valahe sud dunărene s-au afirmat importante personalități ale vieții publice bulgare. Prăbușirea regimului totalitar a redeschis posibilitatea afirmării identității și păstrării specificului național al acestei comunități. Pentru a beneficia și pentru ca această deschidere să aibă rezultate sesizabile este nevoie de o mai mare implicare a tuturor „actorilor” cuprinși sau interesați de această problemă, inclusiv a guvernelor statelor român și bulgar.

VI.4. O REFORMĂ ADMINISTRATIVĂ? SCURTE CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA DISCUȚIILE DIN SPAȚIUL PUBLIC REFERITOARE LA O NOUĂ ORGANIZARE TERITORIAL ADMINISTRATIVĂ A ROMÂNIEI

1. Introducere

Lucrarea noastră își propune să facă câteva considerații asupra discuțiilor care au fost lansate în spațiul public, după prăbușirea comunismului, despre o nouă organizare teritorial administrativă a țării. Vom face câteva considerații asupra evoluției administrativ teritoriale a țării de-a lungul timpului. Ne vom focaliza atenția asupra elementelor de similitudine între ceea ce se propune și ceea ce a existat, pentru ca mai apoi, și pe baza acestora să putem contura concluziile noastre.

2. Succinte repere ale evoluției organizării administrative românești

Sub raport administrativ, încă din perioada organizării și consolidării statale, Țara Românească și Moldova au fost organizate în județe și ținuturi. Această organizare se leagă de numele lui Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun. Primul județ menționat al Țării Românești a fost Jaleșul din Oltenia (1385), iar primul ținut al Moldovei a fost Tutova (1432). Vechimea acestor unități teritorial administrative este însă ancestrală, ele avându-și „începuturile probabil în perioada de dinaintea formării statelor, în uniunile de obști, grupate de obicei pe văile unor râuri ale căror nume le-au împrumutat

(Argeș, Dâmbovița, [...], Prahova, Buzău etc)⁸¹⁴. Această organizare a traversat Evul Mediu și întreaga istorie românească, chiar dacă numărul ori întinderea acestor unități a variat de la o epocă istorică la alta⁸¹⁵.

Legea comunală și cea de înființare a consiliilor județene adoptate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, în anul 1864 au dat consacrare acestei organizări tradiționale, înscriind-o în modernitate, teritoriul României fiind organizat în județe și comune⁸¹⁶.

Regele Carol al II-lea prin acțiunile sale complexe de consolidare a puterii personale, prin reforma administrativă din 14 august 1938, a desființat județele și a împărțit întregul teritoriu al României Mari în 10 ținuturi. Acestea aveau personalitate juridică și erau conduse de rezidenți regali care erau numiți de rege⁸¹⁷. Conform aceleiași legi, primarii erau numiți pe o perioadă de șase ani⁸¹⁸. Alungarea regelui Carol al II-lea în anul 1940 a condus la înlăturarea întregii sale legislații. Țara a revenit la organizarea tradițională în județe.

Instaurarea regimului comunist în perioada anilor 1944–1947 a determinat și impunerea unui model teritorial administrativ de inspirație sovietică. Astfel, în perioada anilor 1950–1968, România a fost reorganizată în câteva rânduri (1950, 1952, 1956 și 1960) în regiuni, raioane și comune. Numărul regiunilor a scăzut de la 28 (cu 177 de raioane, în anul 1950), la 16 (în anul 1956). În anul 1952, se constituia pe criterii etnice, Regiunea Autonomă Maghiară care în anul 1956, era redenumită Regiunea Mureș Autonomă Maghiară⁸¹⁹.

În anul 1968, prin legea nr. 2 din 16 februarie s-a revenit la organizarea teritorială tradițională, în județe și comune, regiunile și raioanele fiind desființate. Această formă de organizare este în funcțiune și astăzi.

⁸¹⁴ Academia Română, *Istoria Românilor*, Volumul IV, *De la universalitatea creștină către Europa „Patriilor”*, Coordonatori Ștefan Ștefănescu, Camil Mureșan, Tudor Teoteoi, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 196.

⁸¹⁵ Academia Română, *Istoria Românilor*, Volumul V, *O epocă de înnoiri în spirit European (1601–1711/1716)*, Coordonatori Virgil Cândea, Constantin Rezachevici, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 661–664.

⁸¹⁶ Zezi Gheorghe Calcan, *Administrația publică românească în secolele XIX –XX. Legi și reforme importante*, Volumul I, *De la reformele lui Alexandru Ioan Cuza la cele ale Marii Uniri, (1864–1925)*, Editura Universitară București, 2009, p. 12–37.

⁸¹⁷ *Legea administrativă*, „Monitorul Oficial”, nr. 187, 14 august 1938, p. 3772–3832.

⁸¹⁸ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită, 1918–1940*, Coordonator Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 396.

⁸¹⁹ http://ro.wikipedia.org/wiki/Regiunile_Republicii_Populare_Rom%C3%A2ne, accesat la data de 30 mai 2015.

3. Discuțiile din spațiul public referitoare la o nouă organizare teritorial administrativă a țării

După prăbușirea comunismului, în România s-a declanșat o dezbateră vie în privința reorganizării teritorial administrative, care a cunoscut evoluții sinuoase. În anul 1998 prin asocierea consiliilor județene, s-au creat opt regiuni de dezvoltare, fără personalitate juridică, cu scopul alocării fondurilor PHARE de la Uniunea Europeană și cel de realizare a unor proiecte de dezvoltare regională prin atragerea de fonduri europene. În momentul în care România a aderat la Uniunea Europeană în anul 2007, aceste regiuni au devenit membre ale Comitetului Regiunilor. Dezbaterile au fost relansate în anul 2001, când un grup de intelectuali clujeni coordonat de politologul Molnar Gusztv a propus regionalizarea prin acordarea de personalitate juridică acestor structuri administrative. Opiniile și variantele de reorganizare au început să curgă. Numărul regiunilor propuse a fluctuat de la 8 la 16, ca și denumirea acestora, de la utilizarea punctelor cardinale la denumirile provinciilor istorice. Între animatori s-au aflat marile partide și reprezentanții acestora în guvern sau Parlament. În 2002, Adrian Năstase agreea ideea regionalizării, dar avea rezerve față de inițiativa clujeană, în 2010–2011, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România invoca oportunitatea includerii județelor cu populație predominant maghiară într-o singură regiune, în 2011 Traian Băsescu și Partidul Democrat Liberal propuneau constituirea a opt regiuni, sau mari județe, în 2013–2014 Victor Ponta, Liviu Dragnea și Partidul Social Democrat lăsau să se întrevadă posibilitatea constituirii a opt regiuni, cu menținerea județelor existente⁸²⁰.

4. Considerații cu privire la discuțiile din spațiul public referitoare la o nouă organizare teritorial administrativă a țării

În ceea ce ne privește, avem rezerve în fața unor astfel de propuneri. Considerăm că ele vin din partea unor voci care au autorizare aproape

⁸²⁰ Mediul de informare on-line abundă în astfel de informații. Cu valoare orientativă oferim numai câteva exemple: http://ro.wikipedia.org/wiki/Regiunile_de_dezvoltare_ale_Rom%C3%A2niei, accesat în data de 2 iunie 2015; http://stiri.tvr.ro/istoria-regionalizarii-in-romania-de-la-organizarea-teritoriala-din-1968-la-proiectul-din-2013_27373.html, accesat în data de 3 iunie 2015; <http://stirileprotv.ro/stiri/politic/regionalizarea-sterge-de-pe-harta-numele-istorice-modificarile-aduse-de-reforma-administrativa.html>, accesat în data de 2 iunie 2015.

exclusiv în sfera politicului. Ori clasa politică românească nu a performat și nu a convins prin rezultatele și evoluțiile economice pe care le-a obținut în manageriatul țării și al societății în perioada de după anul 1989. Referindu-se la profilul acestei clase din perioada postdecembristă, academicianul Florin Constantiniu caracteriza această clasă ca fiind „cea mai incompetentă, cea mai lacomă și cea mai arogantă din întreaga istorie a poporului român”⁸²¹.

Apreciem că propunerile despre organizarea administrativ teritorială a țării ar trebui să găsească o fundamentare care să provină și din sfera specialiștilor în istoria administrației, în dreptul administrativ, în economie, geografie, sociologie etc. Considerăm că atunci când se proiectează o nouă configurație teritorial administrativă a țării, ar fi nimerit să se analizeze rezultatele economice și impactul psihologic pe care reformele administrative trecute le-au avut asupra societății românești.

Organizarea administrativă a țării în unități teritoriale de dimensiuni mari nu a dat rezultate. Atât ținuturile instituite de Carol al II-lea, cât și regiunile etapei de început a comunismului au fost invalidate de trecerea timpului. Mai mult chiar, aceste unități teritorial administrative au stârnit resentimente la nivelul mentalului colectiv. În acest sens, dacă ne referim la ținuturile din timpul lui Carol al II-lea ele sunt asimilate cu regimul autoritar al regelui influențat de modelul Italiei fasciste. La rândul lor, regiunile anilor 1950–1968 amintesc de practicile și modelul sovietic impus autorităților române ale timpului, de denumirea „Stalin” atribuită atât orașului Brașov, cât și regiunii din centrul țării a cărei reședință se afla în acest oraș. De asemenea, respectiva organizare administrativ teritorială amintește de denumirea de Regiunea Mureș – Autonomă Maghiară, și face involuntar legătura cu tendințele autonomiste ale comunității maghiare din prezent. Raioanele județelor și ale municipiului București nu aveau ca denumire nicio legătură cu tradiția românească.

Regiunile perioadei comuniste, au focalizat dezvoltarea economico – socială și culturală aproape exclusiv asupra orașului reședință de regiune,

⁸²¹ Acad. Florin Constantiniu: *Clasa politică post-decembristă – cea mai incompetentă, cea mai lacomă și cea mai arogantă din întreaga istorie a poporului român*, <http://jurnalul.ro/stiri/observator/acad-florin-constantiniu-clasa-politica-post-decembrista-cea-mai-incompetenta-cea-mai-lacoma-si-cea-mai-aroganta-din-intreaga-istorie-a-poporului-roman-605380.html> (accesat în data de 29 mai 2015). O atitudine critică față de nestatornicia și viziunea temeinică a clasei politice contemporane o realizează și Mihai Cristian Apostolache (chiar dacă poziția sa de fost parlamentar, ar putea fi interpretată ca fiind într-un fel partizană) atunci când reproșează justificat acestei clase absența unei viziuni pe termen lung, lipsa unui „proiect de țară” (Mihai Cristian Apostolache, *Despre stat, administrație locală, Constituție și realitatea europeană*, Editura Universitară, București, 2015, p. 9–11).

iar celelalte orașe ale regiunii, deși aveau un back-ground istoric considerabil, au rămas în umbră. Putem face referire la fosta regiune Ploiești, în care Târgoviștea, fosta capitală a Țării Românești ori Buzăul, reședință de județ dintru început și centru episcopal din anul 1500 aveau doar rangul de reședință de raion. Apreciem că în eventualitatea unei reveniri la organizarea în unități administrative de dimensiuni mari, care să cuprindă între trei și cinci județe, va duce implacabil, la repetarea acelei situații, indiferent cum vor fi cosmetizate efectele acelei organizări. La nivelul mentalului colectiv, susținătorii unei astfel de decizii vor fi în mod exclusiv locuitorii aceluia oraș care, îndreptățit sau nu, va deveni centrul regiunii respective. Putem organiza un exercițiu de simulare, imaginându-ne care ar fi atitudinea locuitorilor prahoveni, dacă conform unei propuneri de regionalizare a țării, județul Prahova cu existență neîntreruptă din perioada medievală s-ar dizolva, dar mai ales dacă Ploieștiul, capitală a aurului negru, orașul unor proeminenți oameni de cultură precum Caragiale, Nichita Stănescu, Toma Caragiu etc., important centru tehnic universitar, actor de prim rang al vieții economice contemporane ar pierde statutul de reședință administrativă în fața altui oraș, precum Călărașul, de exemplu. Acest exercițiu teoretic poate fi exercitat și în cazul dispariției multor comune. Considerăm că nu trebuie neglijat faptul că tradiția și istoria locală au o putere impresionantă în determinarea atitudinii și implicării cetățenilor în treburile obștești, iar acest fapt nu poate fi desconsiderat.

Astfel, dacă rămânem în analiza unor măsuri ale trecutului, putem reține și hotărârea legii administrative din anul 1929, prin care s-au constituit comune de dimensiuni mari, cu cel puțin 10.000 de locuitori⁸²² care aveau în medie 30–40 de sate ceea ce a făcut ca administrația locală să funcționeze greoi. Dovedindu-se neviabilă, această formulă a fost dizolvată după numai doi ani⁸²³.

Problemele de ordin financiar care sunt invocate atunci când se argumentează necesitatea reorganizării teritorial administrative a țării pot fi reale, dar nu suficiente pentru demararea unei acțiuni care să ducă la răsturnarea unui sistem tradițional, care și-a dovedit viabilitatea. Apreciem că pentru surmontarea unor astfel de probleme, statul modern poate instrumenta acele mecanisme care trebuie să asigure un anumit „confort” administrativ cetățenilor săi. Statul modern nu și-a permis neelectrificarea ori menținerea

⁸²² Art. 5 (*Legea pentru organizarea administrațiunii locale*, „Monitorul Oficial”, nr. 170, 3 august, 1929, p. 6186–6254).

⁸²³ Ion Agrigoroaiei, Gavriil Preda, Gheorghe Calcan, *România interbelică. Industrie-administrație-apărare*, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2008, p. 265.

în izolarea comunicațională (șosele, drumuri, cale ferată, curse auto, școală etc.), a localităților mici ori izolate în funcție de principiul eficienței economice. Considerăm util ca în acest punct al discuției noastre să inserăm faptul că legislația administrativă românească a prevăzut încă din anul 1864, prin legea comunală (art. 5), posibilitatea ca acele comune rurale care nu puteau să-și asigure finanțarea propriului aparat funcționăresc, se puteau asocia pentru îndeplinirea acestei exigențe. Legile administrative ulterioare: legea comunală din 1887, legea pentru organizarea comunelor rurale din 1904, legea pentru unificarea administrativă din 1925 au menținut acest principiu: „Comunele rurale care nu dispun de mijloace, se pot asocia pentru a-și susține serviciile de care au nevoie și a-și plăti în comun personalul administrativ, tehnic, sanitar etc.” (art. 3 din Legea pentru unificarea administrativă din 1925)⁸²⁴.

Aprecierile exprimate astăzi adesea în spațiul public că statul român nu a putut atrage mai multe fonduri europene din cauza organizării administrative teritoriale ni se par nefondate. România are o organizare administrativ teritorială de tradiție și oarecum similară cu aceea a Franței. Această țară nu are probleme în atragerea fondurilor europene și nici nu se gândește la o nouă configurare teritorial administrativă. Dacă în subsidiar am lua în discuție problema atragerii fondurilor europene, apreciem că problemele care afectează acest proces izvorăsc din lipsa interesului statal de realizare a unei „școli” la nivel național și a unei „școlarizări” în domeniul realizării proiectelor europene, din profilul oamenilor investiți de către instituțiile statului cu calitatea de „manager de proiect”, în problemele deturnării fondurilor, în birocratismul excesiv etc. Ceea ce se prezintă adesea ca un argument, numărul mic de locuitori ai unui județ pentru un proiect de anvergură, nu ne apare relevant, întrucât asocierea a două trei județe în realizarea unor proiecte ni se pare a fi extrem de ușor de realizat, depinzând exclusiv de dorința de asociere sau de a face ceva, a oamenilor care într-un moment sau altul dețin funcții politico – administrative la nivel local. Pe de altă parte, existența celor opt regiuni de dezvoltare trece drept un compromis deja acceptat de societatea românească.

Dacă discuțiile și problematica unei potențiale reorganizări teritoriale administrative își au sorginea și susținerea în principal în sfera politică, considerăm necesară implicarea specialiștilor, iar tranșarea unui aspect fundamental al organizării societății românești nu se poate face decât prin utilizarea unui instrument fundamental al democratismului social: referendumul.

⁸²⁴ Gheorghe Calcan, *op. cit.*, p. 18, 52, 80–81, 120, 121, 277.

5. Concluzii

Din succinta noastră analiză am constatat că unități teritorial administrative de dimensiuni mari au existat în istoria noastră. Ne referim la ținuturile din timpul lui Carol al II-lea, la regiunile din prima etapă a regimului comunist și la comunele „gigant” din perioada anilor 1929–1931. Existența lor s-a dovedit neviabilă. Mai mult, aceste unități teritorial administrative nu au fost bine percepute la nivelul mentalului colectiv.

Județul reprezintă unitatea teritorial administrativă care, atât ca dimensiune, cât și ca denumire a fost validată și consacrată de istoria noastră. În atare împrejurare, involuntar se naște întrebarea: Dacă ceva merge bine, de ce trebuie oare să intervenim pentru a strica?

Din aceste considerente, apreciem lansarea respectivelor discuții (și mai ales alternativa desființării județelor) cel puțin neinspirată. Consultarea și atragerea specialiștilor în dezbatere este necesară, și am spune chiar o condiție sine qua non a unei reușite în domeniu.

O eventuală schimbare a organizării teritorial administrative a țării la o astfel de anvergură ar impune organizarea unei consultări naționale, prin referendum.

Martori ai subiectului luat în discuția publică, considerăm că dezbaterea acestei tematici este extrem de necesară. Nu trebuie plecat de la condiții ori precondiții. Intoleranța față de un punct de vedere sau altul este inadmisibilă. Toate opiniile care au fost ori vor fi exprimate în legătură cu acest subiect sunt valoroase procesului de decantare a unei decizii. Reflecțiile noastre, departe de a avea pretenția de a fi ceva sentențios, oferă un simplu punct de vedere, adăugându-se portofoliului opiniilor exprimate.

VI.5. DIN UNIVERSUL SPIRITUAL AL PLOIEȘTIULUI

VI.5.A. SACRU ȘI PROFAN ÎN DENUMIRI ALE SPAȚIULUI PUBLIC DIN PLOIEȘTI. STRĂZI ȘI MONUMENTE SUBSUMATE UNIVERSULUI EROIC

1. Introducere

Problematica atribuirii denumirii străzilor unei localități poate părea la prima vedere, omului de rând ca fiind una cotidiană, sau secundară ori adiacentă, sau nesemnificativă, fie dată de la sine etc. Evident, lucrurile nu stau așa. La început, atribuirea denumirilor era explicită tuturor, adoptându-se

denumiri acceptate și uzitate colectiv de tipul: Strada mare, Strada târgului, Strada morii etc. Mai târziu, și mai ales în cazul localităților mari, lucrurile stau altfel. Problematika atribuirii denumirii spațiilor publice a devenit atributul unei politici a decidenților locali. În această fază operează principii unanim acceptate, scopul educației naționale și interesul de punctare al specificului local în ideea sensibilizării mândriei și apartenenței individului unui spațiu precis definit, fiind astfel evidente.

Așa au stat desigur lucrurile și în cazul Ploieștiului. Nume de străzi sunt consemnate în Ploiești încă din Evul Mediu. Mult mai târziu, când modernismul era bine consolidat, în anul 1882, cunoscutul arhitect local Toma N. Socolescu, arhitect al orașului, insera în „Planul urbei Ploesci” nomenclatorul străzilor, menționând 236 de denumiri⁸²⁵.

În anul 2002, Jean Paltane publica o lucrare cu caracter exhaustiv (un repertor) asupra străzilor orașului Ploiești, intitulată: *Ghidul străzilor vechi și noi și al cartierelor de locuit din Ploiești*⁸²⁶, care oferă o bună imagine asupra acestui univers. În prezent (2017), în Ploiești sunt 904 „străzi”, mai exact: 4 bulevarde, 4 șosele, 7 piețe, 49 intrări, 59 alei și 781 străzi⁸²⁷.

Profanul deține majoritatea copleșitoare a denumirilor, desemnând nume de munți, ape, flori, personalități (literare, artistice, istorice, medicale etc.), eroi, bătălii, localități, fenomene naturale (Austral, Crivățul, curcubeul, azurul) etc.

Denumirile cu caracter sacru reprezintă numai 2,5% din totalul numelor de străzi. Dintre acestea, cele mai multe desemnează numele unor mănăstiri (Cernica, Cozia, Putna, Soveja, Văratec etc.), personaje și sărbători religioase creștine (Fecioara, Buna Vestire, Trei Ierarhi), mitropoliți și cărturari, fenomene și elemente religioase (Făcliei, Luminii etc.).

Specificul petrolier al orașului Ploiești transpare în denumirea străzilor și instituțiilor sale. În afară de numele unor străzi importante, există și un mic cartier care are aproape în totalitate denumiri de străzi cu semnificație petrolieră⁸²⁸.

⁸²⁵ Octavian Onea, *O reparație – străzi cu nume de eroi*, „Prahova eroică”, Revistă de cultură istorică, educație patriotică și de cinstire a eroilor neamului, Editată de Asociația Județeană „Cultul eroilor” Prahova în colaborare cu Societatea Culturală „Ploiești-Mileniul III”, Anul II. Nr. 3, aprilie 2012, p. 36.

⁸²⁶ Jean Paltane, *Ghidul străzilor vechi și noi și al cartierelor de locuit din Ploiești*, Editura ALT Vision, 2002.

⁸²⁷ Consiliul Local al Municipiului Ploiești, *Hotărârea nr. 84 privind actualizarea nomenclatorului stradal al municipiului Ploiești*, 26 februarie 2015.

⁸²⁸ Lazăr Avram, Gheorghe Calcan, *Industria petrolieră și reprezentanții acesteia în spațiul public ploieștean. Numele și numirea: instituții și străzi*, Proceedings of the Second

Un aspect notabil care se impune atenției, este acela că orașul a fost sensibil față de problematica cinstirii memoriei eroilor locali și naționali prin atribuirea de nume unor străzi, unor spații publice, dedicării unor monumente etc. Putem preciza astfel că 63 de nume de străzi și spații publice, la care se adaugă unele monumente, cimitire și biserici sunt circumscrise universului eroic. Remarcăm de asemenea faptul că revoluția din decembrie 1989 a avut un impact apreciabil în dinamica acestui fenomen. Inscricțiunile aferente oferă un interesant câmp de investigație. Această problematică va constitui de altminteri obiectul analizei întreprinse de noi.

2. Din dinamica schimbării numelor de străzi

Ca peste tot, denumirea străzilor s-a schimbat de-a lungul timpului, subordonându-se intereselor stabile ale colectivității ori celor fluctuante ale momentului. Cele mai „spectaculoase” schimbări s-au produs după intrarea țării în sfera de control a Uniunii Sovietice, după cel de-al Doilea Război Mondial. Atunci, numeroase denumiri de străzi cu nume ale unor personalități, eroi, bătălii ori regiuni istorice de referință din istoria națională au fost radiate, făcându-se loc altor denumiri. Noile nume s-au subordonat principiilor de a fi favorabile noii orientări politice comuniste a țării, de a fi inofensive intereselor sovietice, de a aduce în prim plan nume rusești, de promovare a unor denumiri impersonale și amorfe⁸²⁹, scopul evident al acestor schimbări fiind cel al ștergerii identității naționale.

Oferim numai câteva exemple: strada Balcic a devenit strada Vasile Roaită și mai apoi, din 1958, strada Tribunei; strada Bucovina a devenit strada Ion Fonaghi și mai apoi strada Sitarului; strada I. Câmpineanu a devenit strada Donca Simo și mai apoi strada Timiș; strada Ecaterina Teodoroiu a devenit în anul 1948 strada Lânăriei; strada General Teutu a devenit în anul 1948 strada Krupskaia; strada General Praporgescu a devenit în anul 1948 strada Fuiorului; strada C. A. Rosetti a devenit strada A. A. Jdanov în anul 1947, și

International Conference on Onomastics „Name and Naming” Onomastics in Contemporary Public Space, Baia Mare, May 9–11, 2013, Edited by Oliviu Felecan, Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, p. 980–990. Vezi și Gheorghe Calcan, *Petrolul românesc – un brand național și local*, în Silviu Neguț, Marian Neașu, Iulian Iancu, Corneliu Dinu, Stelian Dumitrescu, Liviu Ilași, Gheorghe Ionescu, Ovidiu Pintilie, Gheorghe Calcan, Gavriil Preda, Daniel Dimache, Liviu Dumitrașcu (coordonator), *Administrarea afacerilor în industria de petrol și gaze, Studii de caz și seminarii științifice*, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2016, p. 241.

⁸²⁹ Octavian Onea, *op. cit.*, p. 35.

mai apoi, după liniștirea iureșului comunist, strada Bobâlna (1964)⁸³⁰. Piața I. G. Duca a devenit I. V. Stalin, apoi, în anul 1962 a devenit Piața 16 februarie, iar în 1990, Piața Victoriei. Introspecțiunea fugitivă efectuată a evidențiat faptul că după distanțarea relativă a țării față de stăpânul sovietic, s-a putut realiza o cosmetizare a acestor denumiri și că aceasta a fost parțială⁸³¹.

Procesul s-a derulat cam în aceeași manieră și cu denumirile comuniste, după momentul 1989. Uneori impedimente administrative ori birocratice, ori pur și simplu un anumit tip de comoditate au obstrucționat revenirea la normalitate în denumirea unor străzi. Spre exemplu, cercetătorul prahovean Octavian Onea, într-un studiu dedicat străzilor cu nume de eroi din Ploiești, oferă detalii despre rezistența unui primar al urbei de a schimba numele străzii Kutuzov cu cel al lui Carol Nicolae Debie, proeminentă personalitate locală a celei de a doua jumătăți a secolului al XX-lea, pe motiv „că ar trebui făcut un referendum”⁸³².

În alte zone ale țării, în afară de „rațiunile” politice generale și de cele „cotidiene” au intervenit și alte criterii în procesul atribuirii numelor de străzi. Exemplificăm prin dinamica acestui fenomen din Transilvania. Revenirea acestei provincii la patria mamă în anul 1918, ori reanexarea părții sale de NV de către Ungaria în perioada anilor 1940–1945⁸³³, ori conviețuirea alături de majoritatea populației românești, a altor comunități etnice au imprimat o „logică” specifică acestui fenomen⁸³⁴.

3. Nume de străzi subsumate universului eroic

Analiza noastră s-a concentrat în mod preponderent, pe problematica atribuirii unor denumiri publice în orașul Ploiești, provenite din sfera eroicului. Am urmărit problematica atât sub aspect „atemporal”, cât și raportată la un moment special sau altul. Acolo unde a fost posibil am încercat surprinderea unor potențiale faze ale metamorfozei profanului în sacru.

Un studiu destul de recent, consacrat acestei tematici, remarcă faptul că la nivelul anului 2002, în Ploiești existau: 26 de denumiri de străzi care purtau numele unor bătălii celebre în istoria neamului (Călugăreni, Chilia, Cireșoaia,

⁸³⁰ *Ibidem*, p. 35–36.

⁸³¹ *Ibidem*, p. 35–36.

⁸³² *Ibidem*, p. 36.

⁸³³ Oliviu Felecan, *Borders and Ethnic Identities Reflected in Street Names from Transylvanian Localities*, în „Transylvanian Review”, Vol. XXIV, Supplement No. 1, 2015, *Regionalization in Globalization*, p. 229–232.

⁸³⁴ *Ibidem*, p. 235–238.

Cosmești, Coșna, Doaga, Gorăslău, Griviței, Mărășești, Nămoloasa, Neajlov, Nicopole, Oituz, Plevna, Podul Înalt, Posada, Rahova, Războieni, Răzoare, Rovine, Smârdan, Soveja, Tabla Buții, Tatra, Valea Albă, Vidinului); 8 străzi aveau nume de comandanți militari, inclusiv domnitori (Candiano Popescu, G-ral. Eremia Grigorescu, G-ral Magheru, G-ral Traian Moșoiu, Mareșal Averescu, Mircea cel Bătrân, Popa Farcaș, Ștefan cel Mare); 25 străzi cu nume de eroi, inclusiv domnitori eroi (Barbu Catargiu, Brâncoveanu Vodă, Caporal Traian Dumitrescu, Slt. Erou Călin Cătălin, Slt. Erou Constantinoiu Vasile, Slt. Erou Dumitru Boșcovici, Decebal, Ecaterina Teodoroiu, Piața Eroilor, Eroilor, Eroul Necunoscut, G-ral Vasile Milea, Maior Șonțu, Mihai Bravu, Piața Mihai Viteazul, Slt. Erou Moldoveanu Marian, [Baba] Novac, Peneș Curcanul, Cpt. Aviator Popescu Ciocănel, Sergent major Erou Constantinescu Victor, Sergent Erou Mateescu Gheorghe, Sergent Erou Nicolae Arhip, Tudor Vladimirescu, Valter Mărăcineanu, Vlad Țepeș), iar 4 străzi făceau trimitere prin denumirea lor la Basarabia și Bucovina de Nord, provincii răpite de Uniunea Sovietică în anul 1940: Codrul Cosminului, Dumbrava Roșie, Constantin Stere, Lăpușna⁸³⁵.

Aceste denumiri reprezentau la momentul luat ca referință 7,59%, ceea ce denotă o anumită semnificație. Situația s-a menținut și chiar s-a consolidat în ultima perioadă. Se poate astfel aprecia că Ploieștiul a acordat o atenție meritorie problematicei omagierii eroilor neamului ori celor ai propriilor meleaguri, și în acest mod, implicit educației prin „impresiune vizuală” în direcția patriotismului și atașamentului față de valorile spirituale naționale și locale⁸³⁶.

Astfel, cinstirea eroilor se realizează în Ploiești prin numele unor străzi, piețe, monumente, cimitire, biserici etc. Aducem mai întâi în atenție strada Eroilor. Denumirea reprezintă o omagiere colectivă. Deși atemporală, denumirea face mai degrabă o trimitere de ordin intuitiv la eroii epocilor modernă și contemporană. Ca mențiune specială, se impune precizarea că această stradă realizează accesul în Cimitirul Bolovani de unde se croiește principala intrare a Cimitirului Eroilor.

Între schimbările produse în denumirea străzilor după anul 1990, în afară

⁸³⁵ Octavian Onea, *op. cit.*, p. 37.

⁸³⁶ Într-un studiu înscris tematicii onomasticii sociale, surprindeam faptul că trei localități din Comuna Săgeata, județul Buzău au atribuit în totalitate denumirea străzilor lor, utilizând numele eroilor locali (Gheorghe Calcan, *Nume de străzi ale localităților din Comuna Săgeata, județul Buzău*, Proceedings of the Second International Conference on Onomastics „Name and Naming” Onomastics in Contemporary Public Space, Baia Mare, May 9–11, 2013, Edited by Oliviu Felecan, Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, p. 254–262).

de reparațiile firești s-au aflat și cele de acordare a numelui unor eroi prahoveni ai Revoluției din decembrie 1989. Astfel, în Ploiești au fost atribuite numele a trei tineri eroi ploieșteni unor denumiri de străzi ale orașului. Este vorba despre eroii Călin Cătălin, Constantinoiu Vasile și Moldoveanu Marian. Aceste nume au fost atribuite străzilor aferente în perioada imediat următoare acelor evenimente, când gradul de emotivitate al schimbării regimului comunist era foarte puternic. Primele două nume de străzi au fost stabilite la 16 februarie 1990, iar cel de al treilea la 29 noiembrie, același an.

Acumularea unei distanțări de aceste evenimente a permis culegerea câtorva detalii despre tinerii eroi ploieșteni ale căror nume au fost atribuite străzilor orașului. *Călin Cătălin* s-a născut în Ploiești, la 6 martie 1971. În timpul evenimentelor din Decembrie își satisfăcea stagiul militar la Unitatea militară de la Cernica, de lângă București. A murit la 28 decembrie 1989, la unitatea militară respectivă, fiind împușcat în postul de gardă de către persoane neidentificate. I-a fost conferit titlul de Erou martir⁸³⁷.

Constantinoiu Vasile, născut în Ploiești, își satisfăcea stagiul militar într-o unitate bucureșteană. A fost împușcat în timpul misiunii de apărare a Palatului Telefoanelor din București. A murit la spital din cauza penetrării plămânilor⁸³⁸.

L-am cunoscut! Am colaborat în timpul studiilor sale liceale. L-am apreciat (și chiar simpatizat) pentru franchețea, seriozitatea, ghidușia și mobilitatea pe care i le confereau caracterul și vârsta. Și astăzi (după aproape 30 de ani) îi am imaginea vie și regretul frângerii lui atât de nevinovate și atât de premature.

Într-una din zilele de sfârșit ale lunii decembrie 1989, venind la școală pentru a asigura „paza” prin rotație a instituției în timpul Revoluției, așa cum se procedase instantaneu și „involuntar” la mai toate instituțiile acelui moment, am văzut cu tresărire scris pe tabla neagră din cancelaria fostului Liceu Industrial nr. 6 din Ploiești, situat pe Bulevardul București, următoarele cuvinte: „Stimați colegi, fostul nostru elev Constantinoiu N. Vasile, promoția 1989, a căzut la datorie apărând centrala telefonică *Dorobanți*. Este depus la Catedrala *Sfântul Ioan*. În mormântarea va avea loc ...” Astfel, gândurile lui de a deveni inginer au fost spulberate. Speranțele lui atât de pure de a-și croi un destin în viață, poate alături de colega lui de clasă Elena A.

⁸³⁷ *In memoriam, Eroii Martiri ai Revoluției Române din Decembrie 1989, din județul Prahova, cu precizarea datelor de identificare și a locului unde au fost uciși*, Asociația revoluționarilor 1989, Ploiești, „Revista revoluționarilor prahoveni”, 22 decembrie 2016, Ediție în format electronic, p. 6.

⁸³⁸ *Ibidem*, p. 8.

(Neluța, cum îi spuneau colegii) au fost strivite atât de nedrept ...! În părculețul din curtea liceului a fost cu rapiditate realizat din fier, în atelierul școlii, un mic monument în formă de cruce, care-i însemna datele referențiale alături de un patetic și sincer mesaj: „Constantinoiu N. Vasile, născut la 1.09.1971, decedat la 23.12. 1989. Ai plecat, brav erou, să duci în cer mesajul libertății noastre. Vei fi nemuritor în memoria Neamului”⁸³⁹. Luminițele așezate acolo de colegii lui mai mici i-au transmis lung timp recunoștința lor. Omul de rând, prin jertfă, a devenit erou. Cinstirea acestuia în diverse moduri și implicarea emoțională în diferite forme a celor care l-au cunoscut, au metamorfozat profanul în sacru.

Moldoveanu Marian, născut în Ploiești la 15 iulie 1969, era soldat în termen, satisfăcându-și stagiul militar în București. A căzut la datorie, prin împușcări multiple în zona Ministerului Apărării Naționale în chiar ziua prăbușirii regimului comunist, 22 decembrie 1989. A fost înaintat post-mortem la gradul de sublocotenent⁸⁴⁰.

În mod evident, considerăm meritoriu acest demers de atribuire a numelui de eroi unor străzi ale municipiului. Scopul educativ-patriotic este evident. Apreciind această inițiativă, considerăm utilă existența unor succinte precizări pe plăcuța care indică numele străzii a câtorva detalii suplimentare referitoare la personalitatea respectivă. Acest lucru se petrece deja în unele orașe și trecătorul poate afla în care etapă, moment ori bătălie s-a remarcat fiecare personaj, ori că personalitatea respectivă a activat într-un domeniu sau altul al științei, artei, sportului etc.

Prin hotărârea Consiliului local din 16 februarie 1990 a fost introdus în denumirea străzilor Ploieștiului și numele generalului Vasile Milea. Percepția generală a opiniei publice asupra acestui general a fost aceea că în tumultul evenimentelor din Decembrie 1989, el nu s-a sinucis, așa cum însuși Nicolae Ceaușescu a anunțat, ci ar fi fost împușcat chiar din ordinul Dictatorului. Motivația acestei decizii s-ar fi aflat în faptul că generalul nu ar fi executat dispozițiile de reprimare a demonstranților.

Subsumate evenimentului anului 1989 sunt și denumirile a două piațete centrale ale orașului. Prima este „Piața Eroilor”, în fapt o rotondă nepietonală care are în centru Statuia Libertății și care este situată în fața catedralei „Sf. Ioan”. Cea de a doua este „Piața Victoriei”, nume atribuit la 16 februarie 1990. Aceasta este piața centrală din vecinătatea Palatului administrativ, unde ploieștenii s-au strâns și au protestat în zilele lui Decembrie 1989.

⁸³⁹ Gh. Calcan, *El s-a jertfit pentru noi*, în „Prahova Liberă”, Cotidian independent, [Ploiești], Anul II, nr. 286–287, 21 decembrie, 1990, p. 1 și 4.

⁸⁴⁰ *In memoriam ...*, p. 10.

4. Înscrisurile cimitirelor eroilor

Memoria colectivă a eroilor este adusă în atenția ploieștenilor, la fel ca în alte multe orașe și locuri, prin Cimitirul Eroilor. Acesta este situat în partea vestică a unui important cimitir local, „Cimitirul Bolovani” și este particularizat printr-o impunătoare poartă din zidărie, în formă de arc de triumf, cu inscripționarea aferentă și frumos săpată în zid: *Cimitirul Eroilor*. Dedesubt s-a montat o placă din bronz cu următorul text: „Cimitirul ostașilor români și germani căzuți pe câmpul de luptă în primul și al Doilea Război Mondial. Cimitirul militar Bolovani, Ploiești”. Poarta în arcadă este ornamentată sobru, în basorelief și cu stilizări specifice acestei tematici: sabie și cunună de frunze de stejar. Partea interioară a acestei porți are inscripția: *Onoare Eroilor*. Câteva sute de mici monumente în piatră⁸⁴¹, în formă de cruce, aliniate în mai multe rânduri conțin marcat numele ori anonimatul acestor eroi. În acest cimitir își dorm somnul de veci, alături de eroii prahoveni căzuți în primul și cel de-al Doilea Război Mondial, militari ai armatelor germană, rusă, maghiară, turcă⁸⁴².

De altfel, altruismul și echidistanța față de cei căzuți la datorie se poate constata și prin existența Cimitirului ostașilor sovietici de pe Bulevardul Republicii, chiar dacă amenajarea acestuia a fost favorizată de orientarea politică a vremii. Inscripția de pe monumentul-obelisc, în limbile română și rusă, aflat în acest din urmă cimitir, subsumată retoricii triumfaliste a epocii, este corectă ca fond și mesaj: „Glorie eternă ostașilor sovietici căzuți pentru înfrângerea hitlerismului, pentru pacea și libertatea omenirii”.

În aceste cimitire, conform uzanței, înscrisurile colective sunt puține, stereotipe, sumative, focalizând prin conținutul mesajului scris, dedicația ori evenimentul major.

5. Monumentele eroilor și înscrisurile lor

Ploieștenii au marcat eroismul oștenilor lor din Războiul de Independență printr-un foarte frumos ansamblu monumental numit Monumentul

⁸⁴¹ Paul D. Popescu, *Ghid de oraș, Ploiești*, Editura Sport-Turism, București, 1985, p. 87, Polin Zorilă, *Monumente ale eroilor ploieșteni din Primul Război mondial*, „Prahova eroică”, Revistă de cultură istorică, educație patriotică și de cinstitoare a eroilor neamului, Editată de Asociația Județeană „Cultul eroilor” Prahova în colaborare cu Societatea Culturală „Ploiești-Mileniul III”, Anul II. Nr. 3, aprilie 2012, p. 13.

⁸⁴² Eugen Stănescu, Mircea Cosma, Gavriil Preda, Iulia Stănescu, *Jertfele prahovenilor. Monumentele recunoștinței*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Karta Graphic, Ploiești, 2013, p. 31.

Vânătorilor. Acesta a fost înălțat în anul 1897, în prezența regelui Carol I și a veteranilor participanți la acest război⁸⁴³. Complexul monumental (obelisc cu vultur în vârf, statuile a patru soldați cu baionetă, basoreliefuri, obuze, postament și trepte etc.), amplasat generos prin vizibilitatea sa în fața principalei gări a orașului, Gara de Sud și în capătul principalului bulevard al urbei (Bulevardul Independenței), posedă puține inscripții. În părțile din față și spate (nord și sud) este săpată în marmură dedicația monumentului: „Eroilor de la Grivița”. Partea din față are amplasată o inscripție care redă pe scurt istoricul acestui monument.

Un monument obelisc în memoria eroilor celor mai semnificative războaie ale României din epocile modernă și contemporană⁸⁴⁴, 1877–1878, 1916–1919 și 1941–1945 a fost înălțat în anul 1957, pe aleea centrală a Cimitirului Eroilor. El poartă inscripția „Cinste eroilor căzuți pentru patrie”. Sub inscripție este amplasat un basorelief în bronz reprezentând un soldat îngenunchiat în reculegere cu casca pe brațe⁸⁴⁵.

Eroii prahoveni ai Revoluției din decembrie 1989 sunt omagiați printr-un monument special amplasat în centrul orașului, în fața Palatului administrativ. Placa din față a monumentului consemnează: „În această piață, în sfânta zi de 22 Decembrie 1989, mase largi de locuitori ai Prahovei într-un glas cu Țara, au manifestat spontan și pașnic pentru înlăturarea dictaturii comuniste și pentru o Românie liberă și democrată”.

Pe placa de marmură din spatele monumentului sunt gravate cuvintele: „Glorie eternă eroilor prahoveni căzuți în Revoluția din Decembrie 1989” și sunt înscrise numele eroilor prahoveni: Moldoveanu Marian, Călin Cătălin Constantin, Constantinoiu Vasile, Petre Eugen, Ceauș Constantin, Chifor Ioan, Neagu Sebastian Cătălin, Ceapă Nicolae, Preda Ionuț, Hota Ionel, David Constantin, Lambru Gomoescu, Oprescu Adrian, Puiu Sorin, Oncioiu Petre, Ilici Nicoleta, Grigorescu Elena – Ruxandra.

Ceea ce dorim să precizăm este faptul că acest monument a fost dedicat înainte de momentul 1989 celor care s-au implicat și au căzut în acțiunile greviste din ianuarie-februarie 1933. El conținea în față, în partea sa superioară, simbolul regimului comunist, o stea roșie în cinci colțuri, săpată în piatră. Placa din marmură, amplasată sub stea, avea inscripționat textul: „În amintirea eroicilor lupte duse în februarie 1933 de muncitorii petroliști sub conducerea Partidului Comunist Român împotriva exploatării burghezo

⁸⁴³ *Ibidem*, p. 15–26.

⁸⁴⁴ *Ibidem*, p. 29.

⁸⁴⁵ Paul D. Popescu, *op. cit.*, p. 87.

– moșierești, împotriva regimului de fascizare a țării și a pregătirii războiului antisovietic”⁸⁴⁶.

În mod evident, monumentul era subsumat educației și propagandei comuniste a regimului totalitar. Constatăm astfel, ca și în domeniul denumirii străzilor, faptul că și monumentele au fost și sunt supuse comandamentelor ideologice, de propagandă, de influențare și modelare a opiniei publice în funcție de interesele zilei. După 1989, când monumentului i s-a schimbat inscripția și „menirea”, el a fost ușor stilizat și sub aspect arhitectonic/artistic.

În afara monumentelor colective, în Ploiești sunt și câteva monumente ale eroilor particularizate. Astfel, în curtea spitalului Schuller (strada Ana Ipătescu) se află un monument dedicat corpului medical jertfit în timpul primului război mondial, ridicat în anul 1924, cu următoarea inscripție: „Cercul medico-farmaceutic din Ploiești Prahova în memoria colegilor eroi morți pentru patrie 1916–1919”. Pe monumentul obelisc sunt inscripționate numele celor 19 eroi⁸⁴⁷.

În cimitirul „Viișoara” se găsesc monumentele funerare a trei eroi. Monumentul lui Alexandru Zagoriț are următoarea inscripție: „Alexandru M. Zagoriț, arhitect și locot. rez., 31 mai 1881 – 31 oct. 1916, în Războiul cel Mare a luptat cu Reg. 52 Dobrogea și a căzut de glonț la atacul poziției bulgare de la Amzacea lângă Constanța...”. Monumentul generalului Teutu e inscripționat simplu: „Familia General T. Teutu”, iar cel al lui Nicolae Georgescu precizează: „Aici se odihnește maior Nicolae I. Georgescu, ofițer activ, veteran în 1877, decedat în 1922, în etate de 64 ani”⁸⁴⁸.

În curtea Întreprinderii de Rețele Electrice situată în strada Mărășești se află un monument dedicat soldatului bucureștean Gîrlea Gheorghe (n. 1969), ucis în post, în data de 30 decembrie 1989. El are următoarea inscripție: „Aici a căzut la datorie soldatul Gîrlea Gheorghe Gelu, Sublocotenent post-mortem, asigurând paza obiectivului în timpul revoluției române din decembrie 1989. Glorie veșnică”.

6. Bisericile închinare eroilor și inscripțiile acestora

În Ploiești există două mari biserici, dedicate eroilor. Prima este impozanta catedrală „Sf. Ioan – Botezătorul” din centrul orașului. Aceasta a fost înălțată în perioada interbelică, pentru cinstirea eroilor primului război mondial. Inscripția în marmură amplasată în exterior, în partea dreaptă

⁸⁴⁶ *Ibidem*, p. 109.

⁸⁴⁷ Eugen Stănescu, Mircea Cosma, Gavriil Preda, Iulia Stănescu, *op. cit.*, p. 49.

⁸⁴⁸ *Ibidem*, p. 49–52.

a intrării face precizarea cuvenită: „Monumentul eroilor prahoveni din Războiul de Întregire a Neamului, 1916–1919”. Turnul-monument, „clopotniță” a catedralei (aflată în prezent în reconstrucție), inserează pe peretele interior, în dreapta intrării o altă placă din marmură, amplasată ceva „mai recent” (în anul 1971). Inscricția acesteia face un scurt istoric al lăcașului, punctează faptul că biserica este monument al eroilor războiului de reîntregire națională, precizând că menirea acestui monument este „să constituie pentru totdeauna izvod de înțelepțire și îndemn de dăruire pentru «Neam și pentru Lege»”⁸⁴⁹.

În cazul acestei biserici se poate spune că o anume legătură cu eroicul s-a realizat încă de la construcția monumentului, aici utilizându-se „blocuri de piatră de la Oituz, cărămizi de la Mărășești, pietriș de la Doaga, Valea Șușiței etc.”⁸⁵⁰, locuri stropite de sângele eroilor prahoveni.

Cel de al doilea lăcaș de cult religios este Biserica Eroilor numită și Catedrala Eroilor Tineri. Aceasta este situată într-un important cartier al orașului, Cartierul Vest, într-o vizibilă și mare intersecție rutieră⁸⁵¹.

Această biserică a fost construită, conform Pisaniei lăcașului, în perioada 1992–2006, și este dedicată special tinerilor jertfiți în anul 1989, pentru înlăturarea comunismului. Acest fapt este atestat prin mai multe elemente, și asupra cărora vom face câteva precizări: denumirea lăcașului, înălțarea unui monument dedicat eroilor din Decembrie 1989, prezența unei plăci memoriale în incinta bisericii, realizarea unei inscripții pe ușa de intrare în biserică etc.

Deși biserica poartă concomitent și hramul lui Ștefan cel Mare, cel dinții hram este „Înălțarea Domnului”, dedicat eroilor jertfiți în anul 1989⁸⁵².

⁸⁴⁹ Textul integral al acestei inscripții este următorul: „Prima biserică cu hramul Sf. Ioan-Botezătorul s-a ridicat pe acest loc în anii 1810–1811. Fiind mică și pare-se din lemn, după 30 de ani, în anii 1840–1841, s-a ridicat în locul ei cea de azi – corpul vechi în anul 1923 – s-au pus temelile clopotniței actuale și s-a hotărât atunci – prin consensul unanim al reprezentanților autorizați ai obștei enoriei, orașului, județului și țării – să se ridice o nouă biserică și să fie socotită – de-a pururi – «Catedrala monument al eroilor prahoveni din războiul de întregirea neamului 1916–1919». Gândul acestui prinos de recunoștință s-a înfăptuit parțial și formează o permanentă preocupare, până la totala înfăptuire. Fie ca pilda eroilor în amintirea cărora s-a edificat acest Monument să constituie pentru totdeauna izvod de înțelepțire și îndemn de dăruire pentru Neam și pentru Lege. S-a făcut această însemnare în anul 1971”. Evident, suntem în fața unui text bine elaborat și cu un mesaj programat și totodată complex. Referința la faptul că planul inițial a fost doar parțial realizat, își poate găsi finalizarea în lucrările prezente derulate la catedrală.

⁸⁵⁰ Paul D. Popescu, *op. cit.*, p. 78.

⁸⁵¹ Impunătorul edificiu se află la intersecția dintre Șoseaua Vestului și strada Gh. Gr. Cantacuzino.

⁸⁵² *Catedrala Eroilor Tineri „Înălțarea Domnului” din Ploiești*, <https://elenushu.wordpress>.

Denumirea lăcașului se face printr-un vizibil panou/placardă, susținut de doi piloni metalici înalți, cu inscripția: *Biserica Eroilor „Înălțarea Domnului” și „Sfântul Ștefan cel Mare”*. Panoul inscripționat mai are decorat simbolic două cruci și Tricolorul.

Monumentul este amplasat în fața bisericii, într-un elegant decor floral. El este un frumos și zvelt obelisc de formă pătrată, placat în marmură, care are în vârf trei cruci din piatră, frumos așezate asimetric și în trepte. Lângă monument un catarg arborează drapelul național. Monumentul gravează pe trei laturi ale sale numele celor 51 de eroi din Prahova, din anul 1989⁸⁵³. Inserarea numelui și a datei de naștere a acestora se realizează după marcarea vizibilă, ca frontispiciu, a anului 1989. Monumentul este realizat de cunoscutul sculptor local Nicolae Kruch.

Placa omagială din interiorul bisericii este amplasată simetric în raport cu Pisania lăcașului, pe peretele vestic, imediat după intrare. Ea are săpat în marmură, în ordine alfabetică, numele celor 51 de eroi prahoveni. Pe frontispiciul acesteia, după un scurt citat al lui Nicolae Iorga, este gravat textul: „Glorie ostașilor prahoveni ai lui Decembrie 1989”.

Profanul, identificabil în aprecierile lui Iorga, precedate de apelativul *Ostași!* «Ostași, „Armata este sufletul Țării. Țara este puterea voinței de apărare a României”» – și sacral, reprezentat de numele celor 51 de eroi, realizează o interesantă simbioză ideatică.

Una din ușile de intrare, din pridvorul bisericii în incinta acesteia, foarte frumos sculptate în lemn are incizat textul: „1989, Cu noi este Dumnezeu, Tineri Eroii”.

com/2011/12/10/catedrala-eroilor-tineri-inaltarea-domnului-din-ploiesti/, accesat în data de 4 iul 2017.

⁸⁵³ Cei 51 de eroi prahoveni ai Revoluției din anul 1989, marcați pe monument sunt următorii: Aneculei Ovidiu, Băboi Dumitru, Bezedică Costică, Bucșe Dumitru Emil, Bucur Florin Vasile, Buta Vasile, Cazan Ioan, Călin Cătălin, Ceapă Nicolae, Ceauș Constantin, Chifor Ioan, Cobzac Adrian Iulian, Constantinoiu Vasile, Copăcianu Constantin, Cuznețov Iuliu, Dăcu George Daniel, Fota Ion, Ghinea Dorinel, Gog Radu, Grigorescu Ilinca, Herbei Cristian Dinu, Horia Daniel, Hota Ionel, Ispas Daniel, Marin Lucian, Mățiș Petru Dorin, Moldoveanu Marian, Mănescu Victor, Neacșu Sebastian Cătălin, Negulici Valeriu, Olaru Cristian, Oncioiu Petre, Oprea Cosmin, Oprescu Adrian, Panaite Ionel, Pantazică Daniel, Pătulea Cătălin, Petre Eugen, Popa Vasile Daniel, Popescu Florin, Preda Ionuț, Puiu Sorin, Radu Aurel, Roman Sorin Florentin, Samoilă Viorel, Silvestru Jim, Stanciu Gheorghită, Stroe Laurențiu Nistor, Tomoșescu Bogdan George, Ungureanu Nicolae, Văduva Florin. Numărul mai mare de eroi înscrși pe acest monument comparativ cu monumentul din centrul orașului se explică prin faptul că monumentul Bisericii a trecut și numele soldaților în termen ai Unității de Jandarmi din Câmpina care au căzut în incidentul de la Aeroportul Otopeni, ei fiind considerați prahoveni prin faptul efectuării stagiului militar pe aceste meleaguri.

Evident, ne aflăm în fața unui ansamblu monumental în care sacrul și profanul sunt în metamorfoză. Ceea ce a fost profan, omul de rând, a devenit prin jertfă sacru. Monumentul, sacru ori profan, biserica, placa memorială, obeliscul, prin mesajul inscripționat, ori transmis, ceremonialul religios cu specific eroic practicat de către instituția bisericească lucrează perpetuu la metamorfoza profan-sacru. Subiectul acestei metamorfoze este individul concret care participă la ceremonial, care citește, care vede și care se sensibilizează la mesajele transmise. Asocierea culorilor naționale în diferite ipostaze (catargul cu drapelul, tricolorul stilizat în flamură ondulată pe panoul cu numele bisericii, pictarea acestuia în mod răsucit pe stâlpii de la intrarea bisericii etc.) poate reprezenta un catalizator care lucrează involuntar, și uneori eficient, la metamorfoza profan-sacru. În acest caz, „sacrul individual”, „sacrul social” și „sacrul național” pot deveni ipostaze ori trepte ale sacrului „divin”.

7. Concluzii

Investigația noastră conduce la conturarea câtorva concluzii.

Orașul Ploiești are o punctare a dimensiunii eroice onorabilă. Acest fapt este realizat prin modalități diferite: străzi, monumente, biserici etc. Momentul 1989 a avut un impact notabil, concretizat în denumirea unor străzi, consacrarea unor monumente, înălțarea unei catedrale.

Monumentele conțin inscripții stereotipe, sumative, dar lămuritoare, prin fondul mesajului inscripționat. Monumentele personalizate existente, prin inscripțiile aplicate, se apropie de tipicul monumentelor funerare comune, oferind precizări despre personajul respectiv. Utilizarea prescurtărilor în acest din urmă caz, nu poate apărea astfel, ca un fapt surprinzător.

Combi-nația sacru și profan constituie o împletire instantanee între monument și mesajul transmis prin inscripționare, ori sugestionarea grafică, uneori stilizată a unor mesaje transmise. Diversitatea posibilităților de acționare asupra mentalului individual și colectiv este remarcabilă: nume de străzi și de spații publice, monumente publice în spații publice, monumente sacre în spații publice, spații cu valențe ale sacralității.

VI.5.B. DESPRE UNIVERSITATEA POPULARĂ „DIMITRIE GUSTI” DIN PLOIEȘTI

1. Câteva considerații introductive

Este un fapt foarte bine cunoscut în prezent că educația permanentă reprezintă o necesitate stringentă a vieții contemporane. Fie că este vorba

de actualizare, de recalificare ori policalificare, indiferent de domeniul de activitate ori de vârstă, vorbim de fapt de o educație de-a lungul întregii vieți. Toate instituțiile din societate ori societățile economice respectabile sunt conștiente că randamentul și competitivitatea lor sunt în concordanță directă cu competența profesională a angajaților pe care îi au.

Marile firme își auto-organizează perfecționarea personalului, inspectoarele școlare au introdus criterii de promovare ori sporire a salariilor profesorilor și, în funcție de numărul de credite pe care aceștia le acumulează parcurgând anumite proiecte de perfecționare, universitățile derulează tot mai multe proiecte de cercetare ori de formare, beneficiind tot mai mult de fonduri europene, având ca public-țintă foștii absolvenți, deveniți între timp specialiști ai diverselor ramuri de activitate socială.

Un loc aparte în educația permanentă îl au și Casele de cultură și Universitățile populare care funcționează în orașe. În lucrarea noastră ne propunem să urmărim tocmai acest aspect, realizând un studiu de caz asupra Universității Populare „Dimitrie Gusti”, care funcționează în cadrul Casei de Cultură „I. L. Caragiale” din Ploiești⁸⁵⁴.

2. Necesitatea educației permanente

În condițiile zilelor prezente este evident pentru toată lumea că școala nu mai poate asigura decât formarea inițială, de bază, a oricărui specialist, urmând ca acesta să și-o desăvârșească prin eforturi proprii de-a lungul întregii sale vieți. „Ritmul de difuzare a ideilor noi întrece posibilitățile de absorbție de care dispune individul format prin educația clasică”⁸⁵⁵, conducând imperativ la necesitatea autoperfecționării permanente. Actul

⁸⁵⁴ Această lucrare (cu titlul *Rolul Caselor de cultură și al Universităților populare în educația permanentă. Casa de cultură „I. L. Caragiale” a municipiului Ploiești și Universitatea populară „Dimitrie Gusti”/ Le role des Maisons de la Culture et des Universités Populaires dans l'éducation continue*, realizată împreună cu prof. Lazăr Avram) a fost prezentată în cadrul Conferinței Internaționale de Formare a Inginerilor și Tehnicienilor de Expresie Franceză (Conferences Internationales des Formations d'Ingenieurs et de Techniciens d'Expresion Francaise – CITEF), sub auspiciile Agenției Universitare a Francofoniei. Această conferință a avut ca tematica *Legătura formare profesională – loc de muncă: apropierea competențelor și formarea de-a lungul întregii vieți*, (*La liaison formation – emploi: L'approche competences et la formation toute au long de la vie*). Conferința s-a desfășurat la Conservatoire Nationale des Arts et Métiers (CNAM), Paris, în zilele de 16–18 octombrie, 2013. După trei ani, când lucrarea a fost publicată (2016), aceștia i-au fost adăugate câteva repere cu caracter de actualizare.

⁸⁵⁵ Constantin Cucuș, *Pedagogie*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Polirom, 2006, p. 160.

educației de-a lungul întregii vieți este impus atât de situația obiectivă a perimării cunoștințelor, cât și de tendința spre perfecționare a spiritului uman. Exigențele contemporaneității ne determină tot mai mult să suprapunem durata educației peste durata întregii vieți, „care nu trebuie limitată în timp (vârsta școlară) și închisă în spațiu (clădiri școlare)”⁸⁵⁶.

În afara acestor considerente principiale, nu putem neglija nevoia educației permanente, izvorâte din dinamicitatea și imprevizibilitatea economică a zilelor de astăzi: restructurări, reorganizări, șomaj, recalificare, policalificare etc. Tot mai mulți indivizi și uneori chiar categorii sociale sunt în fața situației de a-și schimba locul de muncă ori profesia. Nu de puține ori, tineri absolvenți de facultate, cu o specializare deja acumulată, sunt nevoiți să îmbrățișeze alte specializări, profesii, facultăți, cursuri de calificare și specializare, fenomen impus în esență, de constrângerile economice ale societății. Tuturor acestor provocări, învățământul și educația sunt chemate să le ofere o alternativă. Echilibrul între educația privită de sus („autoritarist”), și educația privită de jos (cu „fermentația” și „neregularitățile” ei), este recomandat⁸⁵⁷. Educația permanentă trebuie să conducă la o autonomie formativă a individului, să realizeze progresul individual în contextul progresului social, „să-l facă pe om să depășească situațiile noi, necunoscute, sau neexprimate până la un moment dat”, să „contribuie la adaptarea rapidă a oamenilor la realitățile în devenire”⁸⁵⁸.

Ce face societatea, cum se organizează învățământul, ce fac profesorii, cum se acomodează ei acestor cerințe, cum își adaptează ei arsenalul metodelor acestor provocări, sunt preocupări majore atât a forurilor decizionale competente cât și a societății civile. Casele de cultură și universitățile populare pot prelua o parte din aceste probleme ale societății contemporane și acoperi anumite segmente ale educației permanente.

3. Universitatea de Vară de la Vălenii de Munte – o precursoră a educației permanente

Vălenii de Munte este o mică așezare urbană situată la aproximativ 30 km N de orașul Ploiești, așezată pe valea râului Teleajen, care a reprezentat de-a lungul epocilor medievală și modernă o importantă cale de acces a Carpaților, asigurând astfel o legătură între Țara Românească și Transilvania.

⁸⁵⁶ *Ibidem*, p. 161.

⁸⁵⁷ Gabriel Albu, *Grijile și îngrijorările profesorului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2013, p. 215–219.

⁸⁵⁸ Constantin Cuceș, *op. cit.*, p. 162–166.

Localitatea a devenit celebră în spiritualitatea românească după ce, la începutul secolului al XX-lea, aici și-a stabilit reședința marele istoric și savant Nicolae Iorga.

La 2 iulie 1908, Nicolae Iorga deschidea la Vălenii de Munte ceea ce s-a numit inițial *Școala de Vacanță*. Cunoscută sau denumită diferit: Universitatea de Vară, Universitatea Populară, Cursurile de vară de la Vălenii de Munte etc. aceasta a funcționat an de an pe parcursul unei luni, neîntrerupt, în perioada anilor 1908–1946. Moartea cumplită a savantului în anul 1940 nu a întrerupt cursurile acestei instituții. Numai ocuparea țării de către sovietici, survenită la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, a făcut ca Universitatea să-și întrerupă cursurile, în anul 1946. Cursurile au fost reluate în timpul regimului comunist, în anul 1968, funcționând cu unele întreruperi vreme de un deceniu (1968–1978). După prăbușirea regimului comunist, activitatea Universității Populare de la Vălenii de Munte a fost reluată în anul 1990, continuând și astăzi.

Resorturile intime ale înființării acestei Universități populare și-au avut obârșia în credința intimă a savantului că numai prin cultură, la care să aibă acces toate straturile sociale, se poate realiza progresul societății. Cultura era văzută de Iorga în relație directă cu nevoile momentului și cele viitoare ale societății. În realizarea oricărui act de cultură, savantul aborda metodic această problematică, întrebându-se cui folosește respectivul demers, dacă acesta se adresează numai unor grupuri țintă sau întregii societăți, pentru a se putea determina astfel modalitățile de intervenție⁸⁵⁹. Nicolae Iorga, în consonanță deplină cu ideile și curentele culturale de emancipare generală de la începutul secolului al XX-lea, spunea în deschiderea celei de a doua ediții a Universității de la Vălenii, din anul 1909: „Cultura sporește neconținut energia vitală și conduce popoarele la realizarea aspirațiilor lor spre progres. Pentru a-și asigura viitorul, fiecare popor trebuie să fie în stare să-și adapteze munca la noul ritm al progresului omenirii. El trebuie să-și însușească produsele științei și civilizației universale, să le aplice în țara sa pentru a pune în valoare bogăția acesteia. De aici necesitatea instituțiilor, care să înalțe prin educație, nivelul cultural al populației, să-i dezvolte aptitudinile, în așa fel încât, printr-o muncă bine organizată, să crească nivelul de civilizație al poporului, capacitatea lui de afirmare în competiția economică și culturală”⁸⁶⁰.

⁸⁵⁹ Constantin Manolache, *Cuvânt Înainte*, în *Cursurile de Vară ale Universității Populare Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte. Un secol de la înființare*, Ediție îngrijită de Ion Șt. Baicu și Constantin Manolache, Editura Libertas, Ploiești, 2008, p. 3.

⁸⁶⁰ Ion Șt. Baicu, *Cursurile de vară de la 1908 și până la 2008. Privire sintetică*, în *Cursurile de*

Obiectivul Universității populare de la Vălenii de Munte s-a canalizat pe două direcții principale: a) emanciparea generală a societății românești și în special a lumii rurale; b) pregătirea și educarea opiniei publice pentru realizarea întregirii naționale prin unirea provinciilor care se aflau în acel moment sub dominație străină (Transilvania și Bucovina sub dominația Imperiului Austro-Ungar și Basarabia sub dominația Imperiului Țarist). La Vălenii de Munte au sosit de-a lungul anilor, uneori în condiții foarte grele, împiedicați de autoritățile imperiilor vecine⁸⁶¹, tineri, studenți, învățători, preoți, intelectuali (poeți și scriitori) din provinciile aflate sub ocupație, ca la o adevărată Mecca a spiritualității românești. Uneori, chiar autoritățile române au fost circumspecte față de activitățile de la Vălenii de Munte și acest fapt s-a datorat eforturilor statului român pentru a nu periclită relațiile cu imperiile vecine⁸⁶². Cei care au conferențiat în cadrul Universității de la Vălenii au fost personalități de prim rang ale vieții publice românești, membrii ai Academiei, fruntași ai vieții politice, sub auspiciile și cu prezența reprezentanților familiei regale a României. După împlinirea idealului național la sfârșitul primului război mondial, în anul 1918, obiectivul principal al Universității populare de la Vălenii de Munte s-a centrat pe consolidarea unirii realizate, păstrarea integrității și a granițelor naționale, pe modernizarea, democratizarea și emanciparea generală a societății românești.

Nicolae Iorga (1871–1940) a fost o personalitate uriașă a culturii românești: istoric, literat și filolog, memorialist, ziarist, întemeietor și conducător de publicații (*Neamul Românesc*, *Sămănătorul* etc.), formator de opinie, apropiat al marilor scriitori, al celor mai reprezentativi oameni politici ai țării, al oamenilor de știință ai epocii, conducător de partid, parlamentar, prim ministru al țării, militant pentru intrarea României în război de partea Antantei și întregirea țării, apropiat al Casei Regale, cu studii și călătorii academice în marile capitale occidentale, *Doctor Honoris Causa* a 12 universități din străinătate, membru a 27 de academii și instituții științifice din afară, un adevărat enciclopedist ce poate fi așezat alături de marile genii ale Renașterii, comparat cu Voltaire, autor a 25 000 de titluri, ce a înrăurit profund viața publică românească. A fost asasinat de extrema dreaptă românească, datorită opoziției făcute acesteia⁸⁶³.

Vară ale Universității Populare Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte. Un secol de la înființare, Ediție îngrijită de Ion Șt. Baicu și Constantin Manolache, Editura Libertas, Ploiești, 2008, p. 5.

⁸⁶¹ Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*, Editura România pur și simplu, București, 2008, p. 80–86.

⁸⁶² *Ibidem*, p. 60–61.

⁸⁶³ Ion Șt. Baicu, *Nicolae Iorga și Partidul Naționalist Democrat în viziunea presei și a*

4. Casa de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești

Casa de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești își află originile în anul 1955, când s-a înființat instituția culturală denumită „Palatul Culturii”. Această denumire s-a impus în conștiința publică a localității și județului nu numai prin activitatea cultural-educativă ci și prin simbolul pe care l-a reprezentat la nivelul percepției publice, stilul arhitectonic impozant al sediului acestei instituții, construcție amplasată în centrul orașului. Denumirea de Casa de Cultură a apărut în anul 1970, iar atribuirea numelui celui mai mare dramaturg al literaturii române, fiu al județului Prahova⁸⁶⁴, I. L. Caragiale, s-a produs în anul 2004⁸⁶⁵.

Casa de cultură a Ploieștiului are ca menire educația permanentă a locuitorilor orașului (copii și adulți) sub aspecte foarte variate. Programul său educativ este foarte complex: cursuri, cercuri, ansambluri ș.a. Putem astfel exemplifica prin activități cuprinse în ultimii ani: Ansamblul folcloric „Prahova”, Grupul Coral Cameral „Anche Musica”, Cursul de astrologie, cercurile de arte marțiale și autoapărare, dans sportiv pentru începători și avansați, dans modern și aerobic, pictură, desen și modelaj, dans popular, muzică ușoară pentru copii, teatru, șah, Cenaclul literar „Atitudini”, Clubul femeilor moderne „Diana”⁸⁶⁶. Nu putem neglija nici organizarea unor evenimente de rezonanță locală, națională și chiar internațională precum: Zilele orașului Ploiești, Festivalul Castanilor (concurs național de muzică folk), Concursul național de poezie „Iulia Hașdeu”, aniversările unor mari personalități ale spiritualității naționale născute pe plaiurile județului, precum poetul Nichita Stănescu ori dramaturgul I. L. Caragiale, Târguri de carte, Tabăra Internațională de pictură, Concertele de Crăciun, activități culturale dedicate vârstei a III-a etc.⁸⁶⁷

documentelor de arhivă prahovene, 1890–1948, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 9–26. Vezi și *Nicolae Iorga, 1871–1940*, vol. III, *Studii și documente*, Coordonatori Constantin Bușe, Constantin Găucan, Editura Universității din București, 2007.

⁸⁶⁴ I. L. Caragiale, *Momente și schițe*, Prefață și tabel cronologic de Șt. Cazimir, Editura Albatros, București, 1973, pp. V-XXXIII.

⁸⁶⁵ *Despre noi*, Site-ul Casei de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești, <http://www.casadecultura.ro/despre-noi.html>, accesat în data de 10 iulie 2013.

⁸⁶⁶ Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Principalele activități, anul universitar 2012–2013*, Ploiești, p. 18.

⁸⁶⁷ *Planul cu Programele și proiectele culturale minimale ale Casei de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești pentru anul 2013*, Arhiva curentă a Casei de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești, (Anexa 2), Casa de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Anul universitar 2015–2016*, Ploiești, p. 23–24.

În cadrul Casei de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești, funcționează ca structură aparte Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”.

5. Universitatea Populară „Dimitrie Gusti” din Ploiești

Universitatea Populară „Dimitrie Gusti” din Ploiești s-a înființat în anul 1963. Ea a fost percepută de la început ca o descendentă directă a Universității Populare de la Vălenii de Munte. Universitatea ploieșteană nu a putut adopta numele lui Nicolae Iorga pentru că regimul comunist din perioada stalinistă a minimalizat sau chiar interzis utilizarea unor nume ale marilor personalități ale culturii românești din perioada dintre cele două războaie mondiale. Deși, Dimitrie Gusti a fost un reprezentant al „clasei decadente și retrograde a intelectualității și burghezo-moșierimii” dintre cele două războaie mondiale – după cum se exprima propaganda acelei epoci, nu a fost însă atât de focalizat în prim planul vieții publice românești din etapa dintre cele două războaie mondiale și nu avusese faima marelui savant, fapt pentru care autoritățile comuniste ale anilor 1960 puteau „închide ochii” la acordarea acestei denumiri. Partea introductivă a *Programului de activități al anului universitar 2002–2003*, a Universității Populare de la Ploiești aducea explicațiile aferente întrebării: *De ce „Dimitrie Gusti”?* Instituția ploieșteană găsea acordarea acestui nume semnificativă, făcând analogie între programul universității populare și „opera și biografia savantului”, fiind vorba despre „o fericită identificare cu ideile, obiectivele, rațiunea existențială a Universității Populare din Ploiești” identificând, în cele din urmă, „o incontestabilă convergență a ideilor Universității Populare cu mesajul lui Dimitrie Gusti”⁸⁶⁸.

Dimitrie Gusti (1880–1955) a fost o personalitate complexă, profesor universitar la Iași și București, filozof și estetician, dar a excelat în mod deosebit, în domeniul sociologiei. A rămas în cultura română prin fundamentarea Școlii sociologice monografice, a inițiat cercetarea cu echipe studentești a mediului rural național (caravanele cultural-științifice), a coordonat singura Enciclopedie al spiritualității românești (patru volume), a înființat Muzeul satului din București (1936), Institutul Social Român (1921–1948), a înființat și condus mai multe publicații sociologice etc.⁸⁶⁹.

Programul anual al Universității Populare „Dimitrie Gusti” din Ploiești evidențiază faptul că principalul obiectiv al acestei instituții îl constituie *educația non formală și permanentă*, definită drept „o formă de învățământ

⁸⁶⁸ Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Program, Principalele activități, anul universitar 2002–2003*, Palatul Culturii, Ploiești, p. 3.

⁸⁶⁹ *Mic dicționar enciclopedic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 1330.

menită să formeze personalitatea individului prin cultură, știință și etică [...], indiferent de vârstă și profesie⁸⁷⁰. Ea își desfășoară activitatea pe baza legislației în vigoare (Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 114/2006), fiind o instituție publică cu personalitate juridică „organizată în municipii, orașe și comune sub autoritatea consiliilor județene sau locale”⁸⁷¹. Instituția își definește scopul ca fiind cel de formare profesională continuă în concordanță cu cerințele concrete de pe piața muncii și de popularizare a culturii prin expoziții și conferințe. Ea poate organiza, la cerere, în orice instituție a orașului, cursuri „pe problematici indicate de beneficiari, cu condiția asigurării unui minim de 30 de cursanți”⁸⁷².

Principalele domenii în care Universitatea „Dimitrie Gusti” a organizat cursuri în ultimii ani au fost următoarele: Științe despre om și societate (Cultură și civilizație, Istoria religiilor, Astrologie, Inițiere în Feng-Shui, Metode de auto/intercunoaștere și dezvoltare personală, Ecologie și ocrotirea mediului înconjurător), Literatură și artă (Interferențe muzicale, Artă plastică, Artă teatrală, Artă fotografică, Arte marțiale), Medicină și educația pentru sănătate (Metode de tratament neconvenționale, Medicina alternativă, Homeoterapia, Managementul stresului și bolile secolului XXI, Colocvii de sănătate, Sănătate și frumusețe, Psihologie), Societatea contemporană (Personalități ploieștene, Probleme globale ale lumii contemporane). Fiecare direcție enumerată având la rândul ei o tematică detaliată a problematicii abordate⁸⁷³.

Acest program a cunoscut o anumită variație, de la un an la altul, în funcție de solicitările venite din partea publicului, dar și de personalul de specialitate pe care universitatea îl are la un moment sau altul. Spre exemplu, în anul universitar 2003–2004, au fost cuprinse în program cursuri de Ecologie (Motivația protejării ecosistemelor forestiere, Educația ecologică a populației și conștiința forestieră etc.), Chimie și igienă alimentară,

⁸⁷⁰ Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Principalele activități, anul universitar 2012–2013*, Ploiești, p. 1.

⁸⁷¹ *Ibidem*, p. 3.

⁸⁷² *Ibidem*, p. 2. Numărul minim de cursanți prevăzut pentru derularea la cerere a unui curs a variat de-a lungul anilor. Spre exemplu, *Recomandările generale ale Programului din 2005–2006*, fixa acest prag la 15 cursanți. (Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Principalele activități, anul universitar 2005–2006*, Palatul Culturii, Ploiești, p. 6).

⁸⁷³ Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Principalele activități, anul universitar 2012–2013*, Ploiești, p. 4–17; Casa de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Anul universitar 2015–2016*, Ploiești, p. 8–22.

Informatică (Managementul calității software, Definierea caracteristicilor de calitate, Scalare, clasificare și evaluare conform standardelor ISO/IEC 9126 etc.), Cursuri vocaționale (Inițiere în baze de operare: MS-DOS, Norton, Commander, Windows, Birotică, Baze de date FOX/PRO etc.), Cursuri de limbi străine (engleză, germană, italiană, spaniolă)⁸⁷⁴.

Programul anului universitar 2005–2006 cuprindea și colocvii juridice, un curs de legislația muncii, iar în cadrul cluburilor se remarcă activitatea Clubului de *Debate* „Disputa” cu participare la acțiuni naționale și internaționale (30 de țări participante). La capitolul cursuri vocaționale erau prezente, suplimentar, cele de Prezentatori radio-tv, Jurnalism, Idei de afaceri etc.⁸⁷⁵.

Cursurile universității pot fi urmate de orice persoană care a depășit vârsta de 16 ani, cu excepția cercurilor profesionale unde sunt necesare existența studiilor medii ori superioare. La finalizarea studiilor, pe baza frecvenței și a promovării examenului de verificare, instituția eliberează diplomele aferente⁸⁷⁶.

Activitatea tuturor acestor cercuri se desfășoară cu un înalt profesionalism, fiind coordonată de specialiști recunoscuți în domeniul respectiv. Universitatea este coordonată de un comitet științific alcătuit din cadre universitare, specialiști cu titlul științific de doctor, personalități ale mediului local. O lungă perioadă Consiliul Științific a fost coordonat de un rector. Fiecare domeniu, curs, cerc, club etc. este coordonat de un specialist. Programul Universității din 2003–2004 preciza faptul că „de-a lungul timpului, la tribuna Universității s-au perindat scriitori, profesori, artiști, personalități ale vieții publice românești precum și reprezentanți ai diverselor misiuni diplomatice” acreditate în România⁸⁷⁷. Nu de puține ori sunt oaspeți ai acestor cercuri specialiști recunoscuți pe plan național sau chiar internațional. Putem evidenția în acest din urmă sens, prezența academicianului Basarab Nicolescu, celebru teoretician al pluri/transdisciplinarității, bine cunoscut mediului academic francez și nu numai, fiu al plaiurilor prahovene⁸⁷⁸, în paginile revistei „Atitudini”, publicație a cenaclului cu același nume.

⁸⁷⁴ Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Program, Principalele activități, anul universitar 2003–2004*, Palatul Culturii, Ploiești, p. 7–19.

⁸⁷⁵ Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Principalele activități, anul universitar 2005–2006*, Palatul Culturii, Ploiești, p. 10–18.

⁸⁷⁶ Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Principalele activități, anul universitar 2012–2013*, Ploiești, p. 2.

⁸⁷⁷ Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Program, Principalele activități, anul universitar 2003–2004*, Palatul Culturii, Ploiești, p. 3.

⁸⁷⁸ Mihai Apostol, *Dicționar istoric al județului Prahova*, Editura Ploiești-Mileniul III, 2004, p. 331.

Într-un interviu acordat acestei publicații, Basarab Nicolescu aprecia că tot ceea ce alcătuiește buchetul de cunoștințe al umanității, adică folosind expresia sa, „minunea lumii” poate fi supus procesului de instruire și poate fi însușit, învățat, de către toți cei ce doresc acest lucru. Marele fizician, filosof și teoretician aprecia că elevul nu prea și-a schimbat profilul de-a lungul vremii „pentru că evoluția umană a progresat foarte puțin”, pe când „profesorul s-a schimbat tot timpul! Maestrul... maestrul este cel care e mai avansat pe calea spre cunoaștere. Pentru mine, maestrul măștrilor este Socrate, pe el îl iau ca model și nu că încerc să-l imit, dar, la umila mea poziție, încerc să deștept cunoștințele, așa cum Socrate făcea... Deci, după aceea, profesorii puteau să transmită doar cunoaștere, uitând că poți transmite viață...”⁸⁷⁹. Îndemnul la metodă și la umanizarea transiterii cunoștințelor, la transformarea acestora în elemente vii ale concretului, apare astfel mai mult decât evident în concepția marelui teoretician.

6. Concluzii

Scurta noastră insistență pe studiul de caz al Universității Populare „Dimitrie Gusti” și al Casei de Cultură „I. L. Caragiale” din Ploiești ne arată faptul că acest tip de instituții pot avea un rol important în educația permanentă a oamenilor. Fiind deschise persoanelor de vârstă și formație intelectuală diferită, ele au un caracter de universalitate și deschidere mult mai accentuat decât alte instituții cu obiective similare. Persoanele care au anumite talente ori pasiuni le pot exersa și perfecționa într-un astfel de cadru. Nu este neglijabilă nici deschiderea pe care o au aceste așezăminte culturale de a organiza cursuri de specializare la cererea anumitor grupuri de persoane ori a unor instituții. De asemenea, este notabil faptul că aceste instituții, pe lângă preocupările de înnobilitare spirituală a trupului și sufletului, au înscrise în programul lor instructiv-educativ și cursuri practice de informatică și calculatoare, de management al afacerilor etc., oferind absolvenților posibilități reale de inserare în viața economică a societății.

Universitățile populare și casele de cultură au un rol important în menținerea igienei intelectuale a contemporaneității, în educația permanentă a oamenilor, în specializarea ori respecializarea profesională impuse de dinamicitatea evoluției economico sociale a timpurilor prezente.

⁸⁷⁹ „Extraordinar”. *Interviu cu Academicianul Basarab Nicolescu*, [I, II], Interviu realizat de Gelu Nicolae Ionescu, „Atitudini”, Casa de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești, anul X, nr. 2 (59), februarie 2012, pp. 21–22 și nr. 3 (60) martie 2012, pp. 15–16.

SURSELE ORIGINALE ALE LUCRĂRII

I. MODERNISMUL: TENDINȚE, ORIENTĂRI, CONCRETIZĂRI

- I.1. Gheorghe Calcan, *Realizări și orientări în evoluția istoriografiei românești contemporane*, „Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova. Anuar istoric” vol. 6, Chișinău, 2005, p. 274–278.
- I.2. Gheorghe Calcan, *A 50-a aniversare a revoluției de la 1848 în Bucovina*, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Prahova, Asociația Generală a Arhiviștilor din România, Fundația pentru Istoria Prahovei, Arhivele Prahovei, nr. VIII, Ploiești, 2003, p. 28–31.
- I.3. Gheorghe Calcan, *Medalion țaranului – 1859*, „Citadela”, Revistă de cultură, Cerașu–Prahova, an IV, nr. 1–4 (20–23), 1999, p. 122–124.
- I.4. Gheorghe Calcan, *Caracterul popular al războiului de independență din 1877–1878. Atitudinea locuitorilor din sudul Basarabiei*, Buletinul Universității „Petrol-Gaze” Ploiești, Vol. LV, Seria Științe Umaniste, nr.1/2003, Științe Socio-Umane și Juridice, Universitatea „Petrol-Gaze” Ploiești, p. 132–134.
- I.5. Gheorghe Calcan, *Perception of the Romanian-Ottoman Relationships in the Romanian History Textbooks*, Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute, Number 6, april 2010, Denizli, Turkiye, p. 21–30.
- I.6. Gheorghe Calcan, *Alexandru Candiano Popescu o personalitate a lumii prahovene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Buletinul Universității „Petrol-Gaze” Ploiești, Vol. LV, Seria Științe Umaniste, nr. 2/2004, p. 144–151.
- I.7. Gheorghe Calcan, *Istoria între național și universal în reprezentarea lui Mihai Eminescu*, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie al AȘM, Institutul Cultural Român Mihai Eminescu, Chișinău, Congresul mondial al eminescologilor, *Unitatea culturii universale în reprezentarea lui Eminescu*, Ediția a IV–a, Chișinău, 3–4 septembrie 2015; Postare: Centrul Academic Internațional EMINESCU, Chișinău, 26 noiembrie 2015, <http://centruleminescubm.blogspot.ro/2015/11/istoria-international-si-universal-in.html>, accesat în data de 6 februarie 2020.
- I.8. Gheorghe Calcan, (coordonator), Nicolae Țintea, *Marea răscoală a țăranilor din anul 1907 reflectată în „Moniteur du petrole roumain”*, „Citadela”, Revista de cultură, Cerașu–Prahova, an. II, nr. 7–12 (10–15) iulie–decembrie 1997, p. 124–127.
- I.9. Această prezentare a fost susținută și apoi publicată (cu unele modificări) conform precizărilor următoare: Gheorghe Calcan, *Romania's participation in the second Balkan war, in the views of historian Nicolae Iorga*, Hacettepe University, International Neighbourhood Congress, From War to Eternal Peace on the 100th Anniversary of the Balkan Wars: Good Neighbourhood relations in the Balkans, 4–7 octomber

2012, Istanbul, Turkey, Editors Muge Kinacioglu, Atse Omur Atmaca, Murat Onsoy, Hacettepe University, ISSN: 978-975-491-340-8, p. 39; Gheorghe Calcan, *Romania's participation in the second Balkan War, in the views of historian Nicolae Iorga*, Buletinul Universității „Petrol-Gaze” Ploiești, Seria Științe Socio Umane și Juridice, Vol. LXIV, nr. 2 /2013, p. 33-40.

II. RĂZBOIUL ÎNTREGIRII NAȚIONALE

- II.1. Gheorghe Calcan, *Primul război mondial – un război al întregirii naționale românești. Educația, pregătirea psihologică și spiritul național*, Fundația Culturală Traian Tr. Cepoiu, *Anuar*, I, 2018, Editura Scrisul Prahovean, Cerașu-Prahova, 2018, p. 12-18.
- II.2. Gheorghe Calcan, *Intrarea României în războiul de întregire națională (1916-1918). Percepții interne și externe*, în „1916 Un an hotărâtor pentru istoria românilor”, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2006, p. 137-147.
- II.3. Gheorghe Calcan, *The Entry of Romania into the War of National Unification, As Reflected in „Le Figaro”, August 1916*, în Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, „Transylvanian Review”, vol. XXVII, No. 3 Autumn 2018, p. 17-33.
- II.4. Gheorghe Calcan, *Războiul reîntregirii naționale reflectat în ziarul francez „Le Figaro”*, în „Arhivele Prahovei”, nr. 4, 1999, Ploiești, „Silex”, 1999, p. 104-106.
- II.5. Gheorghe Calcan, (coordonator), Costin Adam, *Războiul întregirii naționale reflectat în Moniteur du petrole roumaine*, „Citadela”, Revistă de cultură, Cerașu-Prahova, an II, nr. 4, 5, 6 (7, 8, 9) aprilie, mai, iunie 1997, p. 84-87.
- II.6. Prezentarea cuprinde, grosso modo, următoarele două articole: Gheorghe Calcan, *The Image of Ion I. C. Brătianu in the Foreign Press of 1916*, The 23rd International Conference The Knowledge-Based Organization, Conference Proceedings 2, Economic, Social and Administrative Approaches to The Knowledge-Based Organization, „Nicolae Bălcescu” Land Forces Academy Publishing House, Sibiu, (15-17 June) 2017, p. 261-264 și Gheorghe Calcan, *The International Image of Ion I. C. Brătianu in 1919*, The 23rd International Conference The Knowledge-Based Organization, Conference Proceedings 2, Economic, Social and Administrative Approaches to The Knowledge-Based Organization, „Nicolae Bălcescu” Land Forces Academy Publishing House, Sibiu, (15-17 June) 2017, p. 265-269.

III. EROISM ȘI MONUMENTE

- III.1. Gheorghe Calcan, *Mărturii ale eroismului prahovean din timpul primului război mondial reflectate în presa din orașul Ploiești*, „Anuar”, Societatea de Științe Istorice, Filiala Prahova și Arhivele Statului Prahova, Editura „Silex”, nr. VII, Ploiești, 1995, p. 97-99.
- III.2. Acest subcapitol constituie redarea, cu unele modificări, a prezentării: Gh. Calcan, *Cuvânt înainte*, George A. Costea, *Contribuția satului Hăbud la făurirea României Mari*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită de bibliotecar Iuliana Camelia Pîrviu, cu un Cuvânt-înainte la ediția a 2-a de prof. univ. dr. Gh. Calcan, Ploiești, 2018, p. 4-7.
- III.3. Gh. Calcan, *Cuvânt înainte*, la lucrarea: Eugen Stănescu, Mircea Cosma, Gavriil Preda, Iulia Stănescu, *Jertfele prahovenilor. Monumentele recunoștinței*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Karta Graphic, Ploiești, 2013, p. 7-14.

IV. MAREA UNIRE ȘI RECUNOAȘTEREA ACESTEIA PE PLAN INTERNAȚIONAL

- IV.1. Gheorghe Calcan, *Unirea Bucovinei cu România și poziția minorității poloneze. Reverberații în epocă*, „Polska i Rumunia w Europie Środkowej w XX i XXI wieku/ Polonia și România în Europa Centrală în secolele XX și XXI”, Conferință internațională, Universitatea Jagellonă, Cracovia, 2–3 iunie 2016, în *Polska i Rumunia w Europie Środkowej w XX i XXI wieku/ Polonia și România în Europa Centrală în secolele XX și XXI*, Studii materiale și eseuri dedicate în memoriam prof. Univ. dr. Wojciech Rojek, sub redacția Angieszki Kastory și Henrika Wlaczaka, Księgarnia Akademicka, Krakow, 2017, p. 21–34.
- IV.2. Gheorghe Calcan, *Aniversarea unui an de la unirea Basarabiei cu România reflectată în presa vremii*, în Victor Spinei, Gheorghe Iacob, Ionuț Nistor (coordonatori), *Istoria ale Marelui Război și ale Unirii de la 1918*, Volum al Congresului Național al Istoricilor Români, Iași, 29 august – 1 septembrie 2018, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2019, p. 387–401.
- IV.3. Gheorghe Calcan, *Recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România prin Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920. Reverberații în presa românească și franceză a vremii*, în Gheorghe Negustor, Mircea-Cristian Ghenghea (editori), *De la Imperiu la Regat. Români basarabeni și Marele Război*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018, p. 248–276.
- IV.4. Gheorghe Calcan, Neculai Popa, *Pantelimon Halippa – mărturii inedite*, „Anuar” nr. X, Fundația pentru Istoria Prahovei, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Prahova, Societatea de Științe Istorice – Filiala Prahova, Editura „Scrisul Prahovean”, 2001, p. 137–140.
- IV.5. Gheorghe Calcan, *Ceremonia semnării Tratatului de la Trianon din 4 iunie 1920, reflectată în ziarul francez „Le Figaro”*, în Academia Română, Centrul European de Studii Covasna-Harghita, *Acta Carpatica, V, Anuarul românilor din sud-estul Transilvaniei*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2018, p. 312–318.

V. CONSTITUȚIE ȘI CONSTITUȚIONALISM

- V.1. Gheorghe Calcan, *Diachronic Survey on the Constitutional Right of Ownership in Romania*, Petroleum-Gas University of Ploiesti, The Centre for Studies and Legal and Socio-Administrative Research, „Journal of Law and Administrative Sciences”, Petroleum and Gas University Publishing House of Ploiești, No. 6/2016, p. 179–188, <http://jolas.ro/wp-content/uploads/2017/01/jolas-no.6.pdf>.
- V.2. Gheorghe Calcan, *Elementele cu iz nedemocratic și autoritar ale Constituției României din anul 1938 – un sensibil mesaj de reflecție pentru societatea contemporană/ Elements of an undemocratic and authoritarian hint of the Romanian Constitution from 1938 – a touching message of meditation for the contemporary society*, Conferința internațională „Constituția și societatea contemporană”/ „The Constitution and the Contemporary Society”, Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești, 5 decembrie 2014, Editura Universitară, București, 2014, p. 370–379.
- V.3. Gheorghe Calcan, *30 decembrie 1947 – „abdicarea” regală*, „Axioma, Literatură, Științe, Religie, Arte”, numărul 9, decembrie 2000, Ploiești, p. 19.

VI. ÎN TUMULTUL CONTEMPORANEITĂȚII

VI.1. FENOMENUL MIGRAȚIONIST ȘI ROMÂNIA

VI.1.a. Gheorghe Calcan, *Despre fenomenul migraționist contemporan. Reverberații în spațiul românesc*, Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), „Fenomenul migraționist și statutul actual al refugiaților – considerații teoretice și practice”, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 100–109.

VI.1.b. Gheorghe Calcan, *România și fenomenul migraționist contemporan*, Volum colectiv al Conferinței internaționale „Europa în derivă. De la unitate în diversitate la diversitatea fără unitate. Efecte juridice, sociale, politice, economice și culturale”/„Europe ardiff. From unity in diversity to diversity without unity. Legal, social, political, economic and cultural effects”, (10 iunie 2016), Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești, Editura Universitară, București, 2016, p. 263–269.

VI.2. Gheorghe Calcan, *Conflictele determinate de disputele „insulelor maritime”: paralelă între insula Takeshima și Insula Șerpilor*, Asociația de Geopolitică „Ion Conea”, Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești, Școala Internațională de vară „Geopolitica. Conflictele înghețate și asimetrice”, Ediția a VII, Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești, 15–19 septembrie 2014, *Conflictele asimetrice și conflictele înghețate*, Editura Top Form, București, 2014, p. 67–78.

VI.3. AROMÂNI ȘI VLAHI

VI.3.a. Gheorghe Calcan, *Aromânii despre ei înșiși*, „Citadela”, Revista de cultură, an III, nr. 13–16 (16–19), Cerașu, Prahova, 1998, p. 160–165.

VI.3.b. Acest subcapitol reprezintă o sinteză a următoarelor două lucrări: Emil Hristov¹, Gheorghe Calcan, *Forms of Organization and Traditional Administrative Evolution of the Romanian Speaking Wallachian Community from the Timoc Valley, Bulgaria*, și Gheorghe Calcan, Veran Mateev², *Intercultural, Intersocial and Intereconomic Relations between the Bulgarian Community and the Wallachian One, Romanian Speaking, from the Timoc Valley, Bulgaria*, International Conference Administration and Interculturality. *The European Archetype*, Organized by the Social and Juridical Departement of Petroleum – Gas University of Ploiesti, December 5–6, 2008, în Buletinul Universității „Petrol-Gaze” Ploiești, Seria Științe Socio Umane și Juridice, Vol. LX, nr. 2, 2008, p. 71–74, și respectiv p. 67–70.

VI.4. Gheorghe Calcan, *Overview of the discussions in the public space regarding the new territorial organization of Romania*, în „Journal of Law and Administrative Sciences”, Special Issue/2015, Petroleum and Gas University Publishing House of Ploiești, p. 293–300, (www.jolas.ro).

VI.5. DIN UNIVERSUL SPIRITUAL AL PLOIEȘTIULUI

VI.5.a. Această parte de subcapitol reprezintă forma extinsă a lucrării noastre: Gheorghe Calcan, *Sacru și profan în denumiri ale spațiului public din Ploiești. Străzi și monumente subsumate universului eroic*, Centrul Universitar Nord Baia Mare (Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca), Conferința Internațională de onomastică, Numele și numirea, Sacru și profan în onomastică, ediția a IV-a, Baia Mare 5–7 septembrie 2017, „Name and Naming” Proceedings of the Fourth International, Conference on

¹ Prof. univ. dr. doc., Doctor Honoris Causa, Universitatea de Mine și Geologie „St. Ivan Rilski”, Sofia, Bulgaria.

² Asociația Valahilor din Bulgaria, Sofia.

Onomastics. „Name and Naming”, Sacred and Profane in Onomastics, Baia Mare, September 5–7, 2017, Edited by Oliviu Felecan, Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2017, p. 570–574, (http://onomasticafelecan.ro/iconn4/iconn4_proceedings.php).

- VI.5.b. Lazăr Avram, Gheorghe Calcan, *Rolul Caselor de cultură și al Universităților populare în educația permanentă, (I)*, în „Atitudini”, Anul XIV, Nr. 3 (108), martie 2016, Casa de cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești, p. 22; *(II)*, în „Atitudini”, Anul XIV, Nr. 4 (109), aprilie 2016, Casa de cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești, p. 14–15; *(III)*, în „Atitudini”, Anul XIV, Nr. 5 (110), mai 2016, Casa de cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești, p. 14–15.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale, București, Fond H. Berthelot.
Arhivele Militare Pitești, Fond. 3042, Dos. 50 G-rali.
Arhivele Militare Pitești, Fond. 5417, Dos. 241.
Arhiva curentă a Casei de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești.
Arhiva particulară a familiei Cantemir Moșoiu, Ploiești, Fond Traian Moșoiu.
Arhiva particulară a familiei Cantemir Moșoiu, Ploiești, fond Aurelian Moșoiu.

*
* *

„L'Action Française”, [Paris], 1920.
„Adevărul”, [București], 1919, 1920.
„La Croix”, [Paris], 1920.
„Deșteptarea. Gazeta pentru popor”, [Cernăuți], 1898.
„Dimineața”, [București], 1919.
„L'Écho de Paris”, [Paris], 1920.
„Excelsior”, [Paris], 1920.
„Le Figaro”, [Paris], 1916, 1919, 1920.
„Le Gaulois”, [Paris], 1920.
„l'Humanité”, [Paris], 1920.
„L'Intransigeant”, [Paris], 1920.
„Invalidul Român”, [Ploiești], 1923, 1935.
„Le Journal”, [Paris], 1920.
„La Justice”, [Paris], 1920.
„La Lanterne”, [Paris], 1920.
„Lanterna”, [Ploiești], 1919.
„Lumina”, [Ploiești], 1918.
„Le Matin”, [Paris], 1920.
„Moniteur du Pétrole Roumain”, [București], 1907, 1914, 1915, 1916, 1919, 1920.
„Monitorul Oficial”, Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților,
Adunarea Deputaților, 1923.
„Mișcarea”, [Iași], 1918, 1919.

- „Neamul Românesc. Foaia naționaliștilor – democrați”, [București], 1912, 1913, 1918, 1919, 1920.
- „Neamul Românesc pentru popor”, [Vălenii de Munte], 1913.
- „Opinia”, [Iași], 1918, 1919, 1920.
- „Patria”, [Cernăuți], 1898.
- „Le Petit Journal”, [Paris], 1920.
- „Le Petit Parisien”, [Paris], 1920.
- „Românul”, [București], 1877.
- „Rezervistul”, [Ploiești], 1919.
- „Le Temps”, [Paris], 1919.
- „Universul”, [București], 1919, 1920.
- „Viitorul”, [București], 1919, 1920.
- „Virtutea”, [Ploiești], 1919, 1920, 1921.
- „Voința Prahovei”, [Ploiești], 1919, 1921.

*

* *

- Constituția României 2003*, Editura Tempus Dacoromania Comterra.
- Constituțiunea Regele Carol II, Promulgată prin Înalt Decret Regal Nr. 901 din 20 Februarie 1938*, Publicată în „Monitorul Oficial” Nr. 48 din 27 Februarie 1938, Editată Exclusiv de *Liga Culturală a Tuturor Românilor* conform aprobării Ministerului de Interne Nr. 3255 din 1 Martie 1938.
- Constituția României din anul 1866*, http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?idt=37755, accesat în data de 21 octombrie 2016.
- Legea administrativă*, „Monitorul Oficial”, nr. 187, 14 august 1938, p. 3772–3832.
- Legea pentru organizarea administrațiunii locale*, „Monitorul Oficial”, nr. 170, 3 august, 1929, p. 6186–6254.
- Noua Constituție votată de Adunarea Națională Constituantă în ședințele de la 26 și 27 martie 1923*, Librăria Nouă – Carol P. Segal, București.
- Traité de Paix entre les Puissance Allies et L’Autriche. Protocole et Declaration. Signes à Saint-Germain en Laye à 10 septembre 1919*, Bucarest, 1920.

*

* *

- Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2001.
- Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. II, *Daco-romani, romanici, alogeni*, Coordonatori Dumitru Protase, Alexandru Suceveanu, Editura Enciclopedică, București, 2001.

- Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. III, *Genezele românești*, Coordonatori Ștefan Pascu, Răzvan Teodorescu, Editura Enciclopedică, București, 2001.
- Academia Română, *Istoria Românilor*, Volumul IV, *De la universalitatea creștină către Europa „Patriilor”*, Coordonatori Ștefan Ștefănescu, Camil Mureșan, Tudor Teoteoi, Editura Enciclopedică, București, 2001.
- Academia Română, *Istoria Românilor*, Volumul V, *O epocă de înnoiri în spirit European (1601–1711/1716)*, Coordonatori Virgil Cândea, Constantin Rezachevici, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Academia Română, *Istoria Românilor*, Volumul VI, *Românii între Europa clasică și Europa Luminilor, (1711–1821)*, Coordonatori Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, Constantin Bălan, Editura Enciclopedică, București, 2002.
- Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII; tom I, *Constituirea României moderne (1821–1878)*, Coordonator Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independență la Marea Unire (1878–1918)*, coordonator Gheorghe Platon, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Academia Română, *Istoria românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918–1940)*, coordonator Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Academia Română, Muzeul Literaturii Române, *M. Eminescu, Opere, X, Publicistică–1 noiembrie 1877–15 februarie 1880, Timpul*, Coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Editura Academiei Române, București, 1989.
- Academia Română, Muzeul Literaturii Române, *M. Eminescu, Opere, XV, Fragmentarium, Addenda ediției, Cu reproducere după manuscrise, documente și presă*, Coordonatori Dimitrie Vatamaniuc, Petru Creția, Editura Academiei Române, București, 1993.
- Academia Română, Muzeul Literaturii Române, *M. Eminescu, Opere, XVI, Corespondență. Documentar. Cu reproduceri după manuscrise și documente*, Coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Editura Academiei Române, București, 1989.
- Agrigoroaiei, Ion, *Unirea Basarabiei cu România în presa vremii, 1918. Un studiu de caz: ziarul „Mișcarea” (Iași, 1918)*, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 1999.
- Agrigoroaiei, Ion, *România interbelică*, volumul I, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2001.
- Agrigoroaiei, Ion, *Opinie publică și stare de spirit în vremea Războiului de Întregire și a Marii Uniri*, Editura Fundației AXIS, Iași, 2004.
- Agrigoroaiei, Ion, *Iașii și Unirea Basarabiei cu România, (27 martie/9 aprilie 1918)*, Editura Junimea, Iași, 2018.
- Agrigoroaiei, Ion, *Unirea Basarabiei*, în Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independență la Marea Unire (1878–1918)*, Coordonator: Gheorghe Platon, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 480–498.

- Agrigoroaiei, Ion, Preda, Gavriil, Calcan, Gheorghe, *România interbelică. Industrie – administrație – apărare*, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2008.
- Agrigoroaiei, I., Calcan, G., Strugariu, M., *Rezistența română din 1917 reflectată în presa din orașul Iași*, în „Cercetări istorice” (Serie nouă), Muzeul de Istorie al Moldovei, Iași, tom XI, 1980, p. 437–446.
- Agrigoroaiei, I., Calcan, G., Strugariu, M., *Atitudinea marilor puteri față de România la Conferința de pace de la Paris reflectată în presa ieșeană*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Editura Academiei, Vol. XVII, Iași, 1981, p. 317–332.
- Agrigoroaiei, Ion, Calcan, Gheorghe, *Atitudinea marilor puteri față de România la Conferința de pace de la Paris din anii 1919–1920, oglindită în presa din orașul Ploiești*, „Anuar”, Societatea de Științe Istorice Prahova, Ploiești, 1989, p. 55–60.
- Albu, Gabriel, *Grijile și îngrijorările profesorului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2013.
- Alexandrescu, Ion, Badea-Păun, Gabriel, *Organizarea administrativ-teritorială a României, 1859–2001*, în Ioan Scurtu, Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, *Enciclopedia de istorie a României*, Editura Meronia, București, 2001.
- Aldrovandi Marescotti, L., *Guerre diplomatique, 1914–1918*, Gallimard, Paris.
- Arnăutu, Loredana, Andreea, *Considerații cu privire asupra dinamicii crizei refugiaților din Siria (Studiu de caz)*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), „Fenomenul migraționist și statutul actual al refugiaților – considerații teoretice și practice”, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 244–261.
- Apostol, Mihai, *Monumente prahovene*, Editura Prahova, Ploiești, 1997.
- Apostol, Mihai, *Dicționar istoric al județului Prahova*, Editura Ploiești-Mileniul III, 2004.
- Apostolache, Mihai Cristian, *Despre stat, administrație locală, Constituție și realitatea europeană*, Editura Universitară, București, 2015.
- Avram, Lazăr, Calcan, Gheorghe, *Industria petrolieră și reprezentanții acesteia în spațiul public ploieștean. Numele și numirea: instituții și străzi*, Proceedings of the Second International Conference on Onomastics „Name and Naming” Onomastics in Contemporary Public Space, Baia Mare, May 9–11, 2013, Edited by Oliviu Felecan, Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, p. 980 – 990.
- Baicu, Ion, Șt., *Nicolae Iorga și Partidul Naționalist Democrat în viziunea presei și a documentelor de arhivă prahovene, 1890–1948*, Editura Academiei Române, București, 2005.
- Balcanski, Todor; Andrei, Daniela, *Golemite vlasi sred bălgarite (Cei mai mari valahi dintre bulgari)*, Velico Târnovo, 1996.
- Bădescu, Valentin – Stelian, *Fenomenul migraționist între teorie și practică, de la concept la realitate*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), „Fenomenul

- migraționist și statutul actual al refugiaților – considerații teoretice și practice”, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 27–57.
- Bălan, Ion, *Contribuții privind activitatea de om politic a lui Alexandru Candiano Popescu*, „Anuar”, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Prahova, Societatea de Științe Istorice, Filiala Prahova, vol. VIII, „Silex”, Ploiești, 1996.
- Berca, Alex., *Ucraina – un punct de vedere geopolitic*, Editura Top Form, București, 2014.
- Bihoreanu, Gheorghe, Tudor, Moșincat, Constantin, Tulvan, Ioan, *Generalul Traian Moșoiu, Arhanghel al bătăliei pentru Ardeal*, Editura Imprimeriei de Vest, Oradea, 2002.
- Biroul Înaltului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați, *Manual referitor la proceduri și criteriile de determinare a statutului de refugiat, în baza Convenției din 1951 și a Protocolului din 1967 privind statutul refugiaților*, Reeditare, Geneva, ianuarie 1992.
- Boicu, Leonid, Cristian, Vasile, Platon, Gheorghe (coordonatori), Agrigoroaiei, I., Benditer, J., Boicu, L., Bold, Em., Ciobanu, Ven., Cristian, V., Filimon, Aurel, Platon, Gh., Russu, V., *România în relațiile internaționale 1699–1939*, Editura Junimea, Iași, 1980.
- Bold, Emilian, *De la Versailles la Lausanne, (1919–1932). Activitatea diplomației românești în problema reparațiilor de război (Contribuții)*, Editura Junimea, Iași, 1976.
- Boldur, A., *Istoria Basarabiei*, Editura Victor Frunză, București, 1992.
- Boldur Alexandru, V., *Ștefan cel Mare, Voievod al Moldovei*, Editura Timpul, Chișinău, 2015.
- Botoran, C., Calafeteanu, I., Campus, E., Moisuc, V., *România și conferința de pace de la Paris (1918–1920). Triumful principiului naționalităților*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983.
- Brătianu, Gheorghe, I., *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, 1940.
- Brătianu, Gheorghe I., *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui I. I. C. Brătianu*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, „Cartea Românească”, București, 1940.
- Brătianu, Gheorghe, I., *La Bassarabie, droits nationaux et historique*, Editura Semne, București, 1995.
- Bucuța, Emanuil, *Români dintre Vidin și Timoc, cu un adaos de documente, folclor, glosar, fotografii, hărți*, Tipografia Cartea Românească, București, 1923.
- Budiș, Monica, *Comunitatea românească de pe Valea Timocului bulgăresc*, Editura Militară, București, 2001.
- Bulei, Ion, *Arcul așteptării, 1914–1915–1916*, București, 1981.
- Bulei, Ion, *Românii în secolele XIX–XX. Emanciparea*, Editura Litera Internațional, București, 2011.

- Buzatu, Gheorghe, *A history of Romanian Oil*, Mica Valachie Publishing House, Bucharest, 2006.
- Calcan, Gheorghe, *Industria petrolieră din România în perioada interbelică. Confruntări și opțiuni în cercurile de specialiști*, Editura Tehnică, București, 1997.
- Calcan, Gheorghe, *Istoria Românilor*, Editura Universității din Ploiești, 2005.
- Calcan, Gheorghe, *Generalul Traian Moșoiu în epocă și în contemporaneitate*, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2006.
- Calcan, Gheorghe, *Administrația publică românească în secolele XIX –XX. Legi și reforme importante, Volumul I, De la reformele lui Alexandru Ioan Cuza la cele ale Marii Uniri, (1864–1925)*, Editura Universitară București, 2009.
- Calcan, Gheorghe, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de pace de la Paris-Versailles, 1919–1920. Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, Editura Mega, Cluj Napoca, 2013.
- Calcan, Gheorghe, Agrigoroaiei, Ion, *România și Conferința de pace de la Paris, 1919–1920. Studii și documente.*, Editura Prahova, Ploiești, 2001.
- Calcan, Gheorghe, Moșoiu Cantemir, *Profesorul și senatorul Aurelian Moșoiu, o personalitate a lumii prahovene*, Editura Printeuro, Ploiești, 2003.
- Calcan, Gh., *El s-a jertfit pentru noi*, „Prahova Liberă”, Cotidian independent, [Ploiești], Anul II, nr. 286–287, 21 decembrie, 1990, p. 1 și 4.
- Calcan, Gheorghe, *Mărturii ale eroismului prahovean din timpul primului război mondial reflectate în presa din orașul Ploiești*, Fundația pentru Istoria Prahovei, Societatea de Științe Istorice, Arhivele Statului, Filiala Prahova, „Anuar”, vol. VII, 1995, p. 97–99.
- Calcan, Gh. „*Moniteur du Pétrole Roumain*”(1900–1948): *o perlă a publicisticii românești*, „Citadela” Revistă de cultură, Cerașu – Prahova, an I, nr. 1, octombrie 1996.
- Calcan, Gheorghe, *Aromânii despre ei înșiși*, în „Citadela”, Revistă de cultură, an III, nr. 13–16 (16–19), Cerașu, Prahova, 1998, p. 160–65.
- Calcan, Gheorghe, *Constituția României din anul 2003*, în „Buletinul Universității Petrol-Gaze din Ploiești”, vol. LVII, Seria Științe Socio Umane și Juridice, nr. 2, 2005, p. 229–233.
- Calcan, Gheorghe, *Intrarea României în războiul de întregire națională (1916–1919). Perspective interne și externe*, în „1916 – Un an hotărâtor în istoria românilor”, Editura Universității Perol-Gaze din Ploiești, 2006, p. 137–147.
- Calcan, Gh., *Opinii franceze despre recunoașterea internațională a Unirii Basarabiei cu România*, în „1918 Un vis împlinit”, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2008, p. 242–246.
- Calcan, Gheorghe, *A valuable tradition of the romanian education: cultural society and pupils' publication*, în „Buletinul Universității Petrol-Gaze Ploiești, Seria Filologie”, Vol. LXIII, nr. 3, 2010, p. 335–342.
- Calcan, Gheorghe, *La destruction de l'industrie petroliere roumaine pendant la Premiere Guerre mondiale*, în „Le petrole et la guerre, Oil and War”, Conference

- organized by CNRS and Total Cy on February 11th and 12th, 2010 in Paris (France), P. I. E., Peter Lang, Bruxelles – Bonn – Berlin – Frankfurt am Main – New York – Oxford – Wien, Brussels, 2012, p. 21–36.
- Calcan, Gheorghe, *Romania's participation in the second Balkan War, in the views of historian Nicolae Iorga*, în „Buletinul Universității Petrol-Gaze Ploiești”, Seria Științe Socio Umane și Juridice, Vol. LXIV, nr. 2, 2013, p. 33–40.
- Calcan, Gheorghe, *Nume de străzi ale localităților din Comuna Săgeata, județul Buzău*, Proceedings of the Second International Conference on Onomastics „Name and Naming” Onomastics in Contemporary Public Space, Baia Mare, May 9–11, 2013, Edited by Oliviu Felecan, Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, p. 254–262.
- Calcan, Gheorghe, *Despre administrația Bucovinei în perioada 1775–1918*, Centrul de Studii și Cercetări Juridice și Socio – Administrative, Facultatea de Științe Economice, Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești, *Administrația Publică în Europa celor 28. Dimensiunea juridică și managerială/ Public Administration in the Europe of the 28, Judicial and Management Aspects*, Editura Universitară, București, 2014, p. 229–239.
- Calcan, Gheorghe, *Administrative Integration of Bukovina in the Administration Structures of Romania–1918–1925*, în „Transylvanian Review”, vol. XXIV, Supplement No. 1 (2015), Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, Color Print, Zalău, p. 213–228.
- Calcan, Gheorghe, *Sfârșitul primului război mondial și al marilor imperii – fundament al eliberării sau întregirii naționale a unor popoare. Unirea Basarabiei cu România și recunoașterea acestei uniri reflectată de presa românească și franceză a timpului*, Facultatea de Istorie – Geografie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Asociația Națională a Tinerilor Istorigi din Moldova, Conferința Internațională Istorie, Cultură și Civilizație în Europa de Sud-Est, Ediția a XIV-a, Chișinău, 7–9 mai 2014, „Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorigi din Moldova. Revistă de istorie” vol. 12, Pontos, București – Chișinău, 2015, ISSN 2069–5527, p. 175–189, https://www.academia.edu/22247365/Analele_ANTIM_vol._12_Chi%C8%99in%C4%83u_2015, accesat 3 ianuarie 2018.
- Calcan, Gheorghe, *Unificarea administrativă a României întregite (1918–1925). Integrarea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei în structurile administrației românești*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016.
- Calcan, Gheorghe, *Petrolul românesc – un brend național și local*, în Silviu Neagu, Marian Neacșu, Iulian Iancu, Corneliu Dinu, Stelian Dumitrescu, Liviu Ilași, Gheorghe Ionescu, Ovidiu Pintilie, Gheorghe Calcan, Gavriil Preda, Daniel Dimache, Liviu Dumitrașcu (coordonator), *Administrarea afacerilor în industria de petrol și gaze, Studii de caz și seminarii științifice*, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2016, p. 225–250.
- Calcan, Gheorghe, *Despre fenomenul migraționist contemporan. Reverberații în spațiul românesc*, Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria

- Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), „Fenomenul migraționist și statutul actual al refugiaților – considerații teoretice și practice”, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 100–109.
- Calcan, Gheorghe, *The Image of Ion I. C. Brătianu in the Foreign Press of 1916*, Sibiu, The 23rd International Conference The Knowledge-Based Organization, Conference Proceedings 2, Economic, Social and Administrative Approaches to The Knowledge-Based Organization, „Nicolae Bălcescu” Land Forces Academy Publishing House, 15–17 June 2017, p. 261–264.
- Calcan, Gheorghe, *Recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România prin Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920. Reverberații în presa românească și franceză a vremii*, în Gheorghe Negustor, Mircea-Cristian Ghenghea (editori), *De la Imperiu la Regat. Românii basarabeni și Marele Război*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018, p. 254–255.
- Calcan, Gheorghe, Moșoiu, Cantemir, *Un guvernator al Băncii Naționale a României: Tiberiu Moșoiu – profil biografic*, Buletinul Universității Petrol-Gaze din Ploiești, vol. LV, Seria Științe Umaniste, nr. 3, 2003, p.127–130.
- Campus, Eliza, *Recunoașterea pe plan internațional a desăvârșirii unității statale a României*, „Studii”, tom. XXI, nr. 6, 1968.
- Caragiale, I. L., *Momente și schițe*, Prefață și tabel cronologic de Șt. Cazimir, Editura Albatros, București, 1973.
- Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Program, Principalele activități, anul universitar 2002–2003*, Palatul Culturii, Ploiești.
- Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Program, Principalele activități, anul universitar 2003–2004*, Palatul Culturii, Ploiești.
- Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Principalele activități, anul universitar 2005–2006*, Palatul Culturii, Ploiești.
- Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Principalele activități, anul universitar 2012–2013*, Ploiești.
- Casa de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești, *Universitatea Populară „Dimitrie Gusti”, Anul universitar 2015–2016*, Ploiești.
- Cârțână, Iulian, Samoilă, Eduard, *Geopolitica Dunării. Dunărea în relațiile internaționale*, Editura Transversal, Târgoviște, 2010.
- Cernovodeanu, Paul, *Basarabia, drama unei provincii istorice românești în context internațional, 1806–1920*, Editura Albatros, București, 1993.
- Ciachir, Nicolae, *Din istoria Bucovinei, 1775–1944*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993.
- Cimpoi, Mihai, *Unitatea culturii universale în reprezentarea lui Eminescu*, în „Viața Basarabiei”, Revistă editată de Asociația Națională a Oamenilor de Creație din Moldova, Anul 14, nr. 3 (35), 2015 (serie nouă), Tipografia Universul, Chișinău, p. 5–13.

- Cloșcă, Ionel, Codiță, Dumitru, *Dicționar enciclopedic de drept internațional umanitar, De la origini până în prezent*, Vol. I, A-L, Asociația Română de Drept Umanitar, Karta-Graphic, Ploiești, 2013.
- Cloșcă, Ionel, Codiță, Dumitru, *Dicționar enciclopedic de drept internațional umanitar, De la origini până în prezent*, Vol. II, M-Z, Asociația Română de Drept Umanitar, Karta-Graphic, Ploiești, 2014.
- Consiliul Local al Municipiului Ploiești, *Hotărârea nr. 84 privind actualizarea nomenclatorului stradal al municipiului Ploiești*, 26 februarie 2015.
- Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Ediția a IV-revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2008.
- Cristescu, Octavian, Păsăilă, Vasile, Teodorescu, Bogdan, Tomi, Raluca, *Istoria Românilor, Epoca modernă și contemporană, Manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1994.
- Cucoș, Constantin, *Pedagogie*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Polirom, 2006.
- Cursurile de Vară ale Universității Populare Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte. Un secol de la înființare*, Ediție îngrijită de Ion Șt. Baicu și Constantin Manolache, Editura Libertas, Ploiești, 2008.
- Daicovicu, Constantin, Constantinescu, Miron, Pascu, Ștefan, (coordonatori), *Istoria Românilor, Manual pentru anul IV licee*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 83.
- Daicovicu, Hadrian, Teodor, Pompiliu, Câmpean, Ioan, *Istoria Românilor, Antică și Medievală, Manual pentru clasa a VII-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993.
- Dan, Evelina, Florina, *Rolul statelor membre ale UE în privința reglementării statutului refugiaților. Avantaje și dezavantaje*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), „Fenomenul migraționist și statutul actual al refugiaților – considerații teoretice și practice”, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 133–145.
- Darke, Diana, *Turcia. Ghid de călătorie*, Editura Niculescu, București, 2007.
- Dașcovici, N., *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional*, Iași, 1936.
- Direcția Generală a Arhivelor Statului din România, Filiala Arhivelor Statului, Județul Prahova, *Prahovenii în lupta pentru libertate socială, unitate și independență națională*, vol. I, 1848–1914, București, 1992.
- Djuvara, Mircea, *Trebuie oare să semnăm Tratatul cu Austria?*, București, 1919.
- Dobrinescu, Valeriu, Florin, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia, 1918–1940*, Editura Junimea, Iași, 1991.
- Dragoman, Ion, *Actuala criză a migrației în Europa și transformarea legislației europene și naționale referitoare la refugiați*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță

- (coordonatori), „Fenomenul migraționist și statutul actual al refugiaților – considerații teoretice și practice”, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 58–71.
- Dragomirescu, Alexandru, Moșoiu, Cantemir, *General Traian Moșoiu. Ostașul și politicianul în slujba Țării*, Editura Printeuuro, Ploiești, 2000.
- Dumitrescu, Nicoleta, Manea, Mihai, Niță, Cristian, Pascu, Adrian, Trandafir, Aurel, Trandafir, Mădălina, *Istoria Românilor, Manual pentru clasa a XII-a*, Editura Humanitas Educațional, București, 1992.
- Duroselle, J., B., *Historie diplomatique de 1919 á nos jours*, Troisième édition, Dalloz, 1974.
- Economu, Radu, *Unirea Bucovinei, 1918*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994.
- Eminescu, Mihai, *Opere, Poesii*, tomul I, Editura Cultura Națională, București, [1938].
- Ertaş, Mehmet, Yaşar, *The Place and Importance of Princedoms in the Ottoman Campaign Logistic*, în „Bulletin, Law and Social Sciences Series, Petroleum – Gas University of Ploiesti”, vol. XL, no. 2/2008, p. 197–202.
- „Extraordinar”. *Interviu cu Academicianul Basarab Nicolescu*, [I, II], Interviu realizat de Gelu Nicolae Ionescu, „Atitudini”, Casa de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești, anul X, nr. 2 (59), februarie 2012, p. 21–22 și nr. 3 (60) martie 2012, p. 15–16.
- Felecan, Oliviu, *Borders and Ethnic Identities Reflected in Street Names from Transylvanian Localities*, în „Transylvanian Review”, Vol. XXIV, Supplement No. 1, 2015, *Regionalization in Globalization*, p. 229–244.
- Florescu Florea Bobu, *Români din dreapta Dunării în „Sociologie românească”*, București, an II (1937), nr. 5–6, p. 230–234.
- Florescu Florea Bobu, *Români din Bulgaria. Evoluția lor demografică*, București, 1941.
- Fruntașu, Iulian, *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812–2002*, Editura Cartier, Chișinău, 2002.
- Georgescu, Maria, *România în anii primei conflagrații mondiale*, în „Marea Unire din 1918 în context european”, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, București, 2003, p.71–107.
- Georgescu, Vlad, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, Ediția a III-a, București, 1992.
- Hăldan, Romulus, *Conflictele înghețate în zonele maritime și oceanice europene*, în „Geopolitica. Revistă de Geografie Politică, Geopolitică și Geostrategie, Conflictele euro-asiatice/The Frozen Euro-Asiatic Conflicts”, Editura Top Form, Anul VI, nr. 28, București, 2008, p. 33–41.
- Hrenciuc Daniel, *Polonezii din România (1918–1980). De la Regat la Republica socialistă*, vol. I, Editura Etnologică, București, 2015.
- Hrenciuc Daniel, *Vizitele regilor României în a doua Republică Poloneză (1923–1937)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015.

- Hristov, Krum, Hagii, *Memorii i biografia*, (manuscris), 1971.
- Hurezeanu, Elisabeta, Smarandache, Gheorghe, Totu, Maria, *Istoria modernă a României, Manual pentru clasa a IX-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985.
- Iacob, Gheorghe, *România în epoca modernizării (1859–1939)/ Towards a Modern Romania (1859–1939)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013.
- Iacobescu, Mihai, *Din istoria Bucovinei, Vol. I (1774–1862) – De la administrația militară la autonomia provincială*, Editura Academiei Române, București, 1993.
- Independența României*, vol. I, *Documente și presă internă*, Editura Academiei, București, 1977.
- Ionescu, Cristian, *Drept constituțional și instituții politice. Sistemul constituțional românesc*, vol. II, Lumina Lex, București, 1997.
- Iorga, N., *Acțiunea militară a României. În Bulgaria cu ostașii noștri*, Tipografia Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1913.
- Iorga, Nicolae, *Acțiunea militară a României. În Bulgaria cu ostașii noștri*, Ediția a doua revăzută și adăugită, Atelierele grafice Socec, București, 1914.
- Iorga, N., *Istoria lui Ștefan cel Mare*, Editura Minerva, București, 1978.
- Iorga, N., *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. I – II, Editura Minerva, București, 1979.
- Iorga, Nicolae, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, Ediție îngrijită, note comentarii de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, Studiu introductiv de Valeriu Râpeanu, Editura Minerva, București, 1984.
- Iorga, Nicolae, *Discursuri parlamentare (1907–1917)*, Ediția a II-a, Îngrijirea textului, prefață și note de Georgeta Filitti, Editura Mesagerul, Chișinău, 2011.
- Ivănuș, Gheorghe, Ștefănescu, Ion, Mocuța, Ștefan – Traian, Stirimin, Ștefan, N., Coloja, Mihai, Pascu, *Industria petrolului în România*, Editura AGIR, București, 2004.
- Keith, Hitchins, *România 1866–1947*, Humanitas, București, 1998.
- King, Charles, *Moldovenii, România, Rusia și politica culturală*, Editura Arc, Chișinău, 2002.
- Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1918*, Ediția a II-a, refăcută în întregime și mult adăugită, în trei volume, Editura Casei Școalelor, Atelierele „Cartea Românească”, București, [f. a.].
- Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*, Text stabilit de Costin Kirițescu, Mircea N. Popa și Lucia Popa, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
- Lăzărescu, Vlăduț, *Republica de la Ploiești*, I, II, III, în „Atitudini”, Casa de Cultură a Municipiului Ploiești, decembrie 2003, ianuarie, februarie 2004.
- Leonescu, Ștefan, coordonator ediție, *Legislația privind regimul străinilor în România*, Editura Sitech, Craiova, 2013.
- Matei, Horia, C., Neguț, Silviu, Nicolae, Ion, Șteflea, Nicolae, *Statele lumii. Mică enciclopedie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
- Mamina, Ion, *Consiliile de Coroană*, București, 1997.

- Manea, Mihai, Pascu, Adrian, Teodorescu, Bogdan, *Istoria Românilor, Manual pentru clasa a XI-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1992.
- Manea, Mihai, Teodorescu, Bogdan, *Istoria Românilor de la 1821 la 1989, Manual pentru clasa a XII-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995.
- Manual și Recomandări privind procedurile și criteriile pentru determinarea statutului de refugiat în baza Convenției din 1951 și a Protocolului din 1967 privind statutul refugiaților*, Reeditare, Geneva, decembrie 2011.
- Marinică, Gheorghe, *Ploiești 1597–1997. Patru secole de istorie*, Editura Salt S. R. L., Ploiești, 1997.
- Mehmed, Mustafa, Ali, *Istoria Turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
- Mic dicționar enciclopedic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.
- Mocanu, Gina, Iacob, Oana, Novac, Rodica, *Obținerea rezidenței pe termen lung și a cetățeniei române. Material pentru pregătirea specifică în vederea obținerii cetățeniei române*, București, 2013.
- Moșoiu Aurelian, *Însemnătatea Societăților de lectură ale școlărilor din liceu*, Tipografia „Lumina”, Ploiești, 1909.
- Moșoiu, Traian, *Spiritul ofensiv al infanteriei*, Institutul de Arte Grafice, București, 1909.
- Moșoiu, Traian, *Instructorii recruților de infanterie*, Institutul de Arte Grafice, București, 1910.
- Moșoiu, Traian, *Memorial de război (august-octombrie 1916)*, Cuvânt înainte de Vasile Netea; Ediție, studiu introductiv și note de Al. Dragomirescu și Marius Pop, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987.
- Muraru, Ioan, Iancu, Gheorghe, *Constituțiile române. Texte, note, prezentare comparativă*, Ediția a III-a, Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 1995.
- Muraru, Ioan, Tănăsescu, Simina, *Drept constituțional și instituții politice*, Ediția a IX-a revăzută și completată, Lumina Lex, București, 2001.
- Mureșanu, Camil, *Recunoașterea oficială pe plan internațional a înfăptuirii unității naționale a României*, în „Marea Unire din 1918 în context european”, coordonator Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, București, 2003, p. 261–276.
- Mușat, Mircea, Ardeleanu, Ion, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1983.
- Mușat, Mircea, Ardeleanu, Ion, *România după Marea Unire, vol. II, partea a II-a, noiembrie 1933-septembrie 1940*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
- Netea, Vasile, *Lăfirmation de l'unité nationale roumaine au debut du XX-eme siecle*, în „Revue roumaine d'histoire”, Editura Academiei, nr.1, 1978.
- Negulescu, Elisabeta, Dumitrică, Florica, Dobrescu, Constantin, Rachieru, Mihai, *Prahovenii în luptă pentru libertate socială, unitate și independență națională*, Vol. I (1848–1914), București, 1992.

- Nicoară, Mihai, Teodor, *Onisifor Ghibu și „Astra” basarabeană*, în Gheorghe Negustor, Mircea-Cristian Ghenghea (editori), *De la Imperiu la Regat. Români basarabeni și Marele Război*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018, p. 202–225.
- Nicolae Iorga, 1871–1940, vol. III, *Studii și documente*, Coordonatori Constantin Bușe, Constantin Găucan, Editura Universității din București, 2007.
- Nistor, Ion, *Istoria Bucovinei*, Humanitas, București, 1991.
- Nistor, Ion I., *Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918. Studii și documente*, Ediție nouă de Ioan Felea, Prefață de Mircea Popa, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2010.
- Nedelcea, Tudor, *Eminescu*, Prefață de acad. Mihai Cimpoi, Cuvânt înainte de Theodor Codreanu, Postfață de prof. dr. Victor Crăciun, Fundația Națională de Științe și Arte, București, 2013.
- Negoită, Călin, *Țara uitată. Cadrilaterul în timpul administrației românești, 1913–1940*, Editura Fundației Scrisul Românesc, Craiova, 2008.
- Neguș, Silviu, *Introducere în geopolitică*, Editura Meteor Press, București, 2008.
- Oane, Sorin, Ochescu, Maria, *Istoria Românilor, Manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Humanitas Educațional, București, 2000.
- Onea, Octavian, *O reparație – străzi cu nume de eroi*, în „Prahova eroică”, Revistă de cultură istorică, educație patriotică și de cinstire a eroilor neamului, Editată de Asociația Județeană „Cultul eroilor” Prahova în colaborare cu Societatea Culturală „Ploiești-Mileniul III”, Anul I, Nr. 3, aprilie 2012, p. 35–37.
- Oțetea, Andrei, (redactor), *Istoria poporului român*, Biblioteca de istorie, București.
- Paltane, Jean, *Ghidul străzilor vechi și noi și al cartierelor de locuit din Ploiești*, Editura ALT Vision, 2002.
- Pascu, Ștefan, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968.
- Pascu, Ștefan, *Legături și trăsături de unitate ale revoluției de la 1848 în Țările Române*, „Anale de istorie”, an XIX, nr. 2, 1973, p. 61–73.
- Pascu, Ștefan, Maior, Liviu, *Culegere de texte pentru istoria României*, vol. I, Editura „Didactică și Pedagogică”, București, 1977.
- Le pacte Molotov-Ribbentrop et ses consequences pour la Bassarabie*, Kichinev Universitas, Chișinău, 1991.
- Pavel, Traian, Stoicescu, Stelian, Pavel, Tatiana, *Mică monografie-ghid. Ploiești*, Editura Imprimex, Ploiești, 1977.
- Pârlog, Adrian, *Migrația în Europa de azi – oportunitate sau amenințare la adresa securității națiunilor?*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), „Fenomenul migraționist și statutul actual al refugiaților – considerații teoretice și practice”, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 93–99.
- Planul cu Programele și proiectele culturale minimale ale Casei de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești pentru anul 2013*, Arhiva curentă a Casei de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești, (Anexa 2).
- Platon, Gheorghe, *Geneza revoluției române de la 1848*, Editura Junimea, Iași, 1980.

- Platon, Gh., *Istoria modernă a României*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985.
- Popa, Mircea, N., *Primul război mondial 1914–1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
- Popescu, Paul, D., *Ghid de oraș. Ploiești*, Editura Sport-Turism, Sibiu, 1985.
- Popescu, Paul, D., *Ploieșteni de altădată despre revoluție și democrație: Alexandru Candiano Popescu*, în Societatea de Științe Istorice din România, Filiala Prahova, *Anuar*, II, Ploiești, 1990.
- Popescu, Paul, D., *Un moment memorabil din istoria Prahovei. „Republica” de la Ploiești*, în „Anuar”, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Prahova, Societatea de Științe Istorice, Filiala Prahova, vol. 8, „Silex”, Ploiești, 1996.
- Popescu, Paul, D., *Municipalitatea ploieșteană. Istorie și actualitate*, Primăria Municipiului Ploiești, 2000.
- Popescu, Paul, D., *Ploieștii și Prahova în vremea dobândirii independenței de stat a României, 1871–1878*, Editura „Ploiești Mileniul III”, Ploiești, 2002.
- Popescu Puțuri, Ion, Augustin Deac, *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972.
- Regina Maria a României, *Capitole târzii din viața mea, Memorii redescoperite*, Editura Alfa, București, 2007.
- Romașcanu, Mihail, Gr., *Tezaurul României de la Moscova*, București, 1993.
- Serbescu, S., *Tratatul de pace cu Ungaria*, „Idea Europeană”, 13 iunie, 4 iulie 1920.
- Seton Watson, R., W., *O istorie a Românilor din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2009.
- Sevastos, M., *Monografia orașului Ploiești*, Tiparul Cartea Românească, București, f.a.
- Sclifos, Eugen-Tudor, *Franța și intrarea armatei române în Basarabia (1918)*, în Gheorghe Negustor, Mircea-Cristian Ghenghea (editori), *De la Imperiu la Regat. Românii basarabeni și Marele Război*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018, p. 187–201.
- Scrisori către N. Iorga*, Vol. III, Ediție îngrijită de Petre Țurlea, Studiu introductiv de Andrei Pippidi, Editura Minerva, București, 1988.
- Scurtu, Ioan, *Alba Iulia 1 decembrie 1918*, Editura Sport-Turism, București, 1988.
- Scurtu, Ioan, *N. Iorga despre intrarea României în primul război mondial*, în „Nicolae Iorga, 1871–1940”, vol. III, „Studii și documente”, Coordonatori Constantin Bușe, Constantin Găucan, Editura Universității din București, 2007.
- Simileanu, Vasile, *Conflicte asimetrice*, Editura Top Form, București, 2011.
- Simileanu, Vasile, *Migrațiile: de la normalitate la riscuri geopolitice*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), „Fenomenul migraționist și statutul actual al refugiaților – considerații teoretice și practice”, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 84–92.

- Spector, Sherman, David, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I. C. Brătianu*, Institutul European, Iași, 1995.
- Stan, Constantin I., *Generalul Traian Moșoiu ostașul și omul politic (1868–1932)*, Editura Casei Corpului Didactic „I. Gh. Dumitrașcu”, Buzău, 2003.
- Stănescu, Eugen, Stănescu, Iulia, Cosma, Mircea, Preda, Gavriil, Dulgheru, Lia-Maria, *Regimentul 32 Mircea. Jurnalul de operațiuni 15 august 1916–31 decembrie 1917*, Editura „Printeuro”, Ploiești, 2002.
- Stănescu, Eugen, Cosma, Mircea, Preda, Gavriil, Stănescu, Iulia, *Jertfele prahovenilor. Monumentele recunoștinței*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Karta Graphic, Ploiești, 2013.
- Stelian, Cornel, Ionuț, *Legislația României cu privire la dreptul de azil al persoanelor refugiate*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), „Fenomenul migraționist și statutul actual al refugiaților – considerații teoretice și practice”, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 155–173.
- Stoicescu, Nicoleta, *Vlad Țepeș*, Editura Academiei, București, 1976.
- Tardieu, André, *La paix*, Payot, Paris, 1931.
- Teodorescu, Stoica, *Anuarul Liceului „Sf. Petru și Pavel” din Ploiești pe anul școlar 1935–1936, și câteva date din 1937*, Ploiești, 1937.
- Theodorescu, Barbu, *Nicole Iorga 1871–1940*, Editura Enciclopedică, Editura Militară, București, 1976.
- Totu, Maria, *Participarea românilor din Transilvania la revoluția de la 1848, în Țara Românească*, în „Revista de Istorie”, Editura Academiei, nr. 6, (29), 1976.
- Tilea, V., V., *Acțiunea diplomatică a României, nov. 1919 – martie 1920*, Tipografia poporului, Sibiu, 1924.
- Țurcanu, Ion, *Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări, 1918*, Tipografia Centrală, Chișinău, 1998.
- Țurlea, Petre, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Editura Enciclopedică, București, 1991.
- Țurlea, Petre, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*, Editura România Pur și Simplu, București, 2008.
- Vieriu, Eufemia, Vieriu, Dumitru, *Drept constituțional și instituții politice*, Editura Economică, București, 2005.
- Vieriu, Eufemia, *Efectele crizei refugiaților asupra mediului de securitate european și național*, în Asociația de Drept Umanitar, Filiala Prahova, Marta Maria Mocanu, Elena Roșca Vișan, Dumitru Codiță (coordonatori), „Fenomenul migraționist și statutul actual al refugiaților – considerații teoretice și practice”, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 119–132.
- Vulpe, Alexandru (coordonator), Păun, Radu, C., Băjenaru, Radu, Grosu, Ioan, *Istoria Românilor, Manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Sigma, București, 2000.
- Yarca, Arabella, *Jurnal intim*, traducere de Liliana Sofia Sitaș, Editura Orizonturi, București, 2018.

Zaycov, Ninko, *Names of Settlements in the district of Vidin*, în „Istvestia na muzeite v severozapadna Bălgaria”, Nauca i izcustvo, Sofia, Tom 7, 1982.

Zaycov, Ninko, *Historical Causes for the formation of Valahian population in the region Vidin*, în „Bălgarska Etnologhia...”, Sofia, 1935, p. 28–51.

Zorilă, Polin, *Monumente ale eroilor ploieșteni din primul război mondial*, în „Prahova eroică”, Revistă de cultură istorică, educație patriotică și de cinstire a eroilor neamului, Editată de Asociația Județeană „Cultul eroilor” Prahova în colaborare cu Societatea Culturală „Ploiești-Mileniul III”, Anul II, Nr. 3, aprilie 2012, p. 13–15.

100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Rolul și contribuția lui Alexandru Marghiloman, Editura Mad Linotype, Buzău, 2018.

*

* *

Acad. Florin Constantiniu: Clasa politică post-decembristă – cea mai incompetentă, cea mai lacomă și cea mai arogantă din întreaga istorie a poporului român, <http://jurnalul.ro/stiri/observator/acad-florin-constantiniu-clasa-politica-post-decembrista-cea-mai-incompetenta-cea-mai-lacoma-si-cea-mai-aroganta-din-intreaga-istorie-a-poporului-roman-605380.html>

Acord România – Ucraina: Insula Șerpilor, zona demilitarizată, <http://incomemagazine.ro/articole/acord-romania-ucraina-insula-serpilor-zona-demilitarizata>.

Am câștigat 9.700 de kilometri pătrați, <http://www.libertatea.ro/detalii/articol/am-castigat-9-700-de-kilometri-patrati-228843.html>.

Bărzoii, Mircea, Presa în Diagonală: Coreea de Sud a respins propunerea Japoniei privind disputa insulei Takeshima, http://revistapresei.hotnews.ro/stiri-subiectele_zilei-13128268-presa-diagonala-coreea-sud-respins-propunerea-japoniei-privind-disputa-insulei-takeshima-fmi-asigura-continua-sustina-grecia-pentru-depasirea-crizei-presedintele-turc-abdullah-gul-fost-internat-urma-un.htm.

Catedrala Eroilor Tineri „Înălțarea Domnului” din Ploiești, <https://elenushu.wordpress.com/2011/12/10/catedrala-eroilor-tineri-inaltarea-domnului-din-ploiesti/>, accesat în data de 4 iul 2017.

Consiliul Național Român pentru Refugiați, http://cnrr.ro/?page_id=141, accesat 16 iunie 2016 <http://igi.mai.gov.ro/detalii/pagina/ro/Prezentarea-institutiei/57>, accesat 16 iunie 2016.

Constituția României din 1866, http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=37755/, accesat 13 octombrie 2014.

Dinu, Carla, Cinci ani de la victoria istorică a României în procesul de la Haga privind Insula Șerpilor. MAE organizează conferința internațională România și Curtea Internațională de Justiție, <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-16534574-5-ani-victoria-istorica-romaniei-procesul-haga-privind-insula-ser>

- pilor-mae-organizeaza-conferinta-internationala-romania-curtea-internationala-justitie.htm.
- Despre noi*, Site-ul Casei de Cultură „I. L. Caragiale” a Municipiului Ploiești, <http://www.casacultur.ro/despre-noi.html>, accesat în data de 10 iulie 2013.
- Inspectoratul General pentru Imigrări*, <http://igi.mai.gov.ro/detalii/pagina/ro/Prezentarea-institutiei/57>, accesat 16 iunie 2016.
- In memoriam, Eroii Martiri ai Revoluției Române din Decembrie 1989, din județul Prahova, cu precizarea datelor de identificare și a locului unde au fost uciși*, Asociația revoluționarilor 1989, Ploiești, „Revista revoluționarilor prahoveni”, 22 decembrie 2016, Ediție în format electronic, p. 6–13.
- Insula Șerpilor, model pentru Japonia și Coreea*, http://www.puterea.ro/eveniment/insula_serpilor_model_pentru_japonia_si_coreea-52613.html.
- JRS România, FRERES România, ELIJAH, YANA România, *Marginalizați în centrul atenției*, CD-rom (www.iezuiti.ro).
- Kentaro Nakajima, *Is Japanese Maritime Strategy Changing? An Analysis of the T-takeshima/Dokdo Issue*, USJP Occasional Paper 07-08, Program on U.S.-Japan Relations, Harvard University, 61 Kirkland Street, Cambridge, MA 02138–2030, 2007.
- Matei, Daciana, *Insula Șerpilor, între militarizare și spiritualitate*, <http://www.yogae-soteric.net/content.aspx?item=5625>.
- Opt cetățeni străini depistați cu ședere ilegală în ultimele 24 de ore*, Comunicat de presă, București, 8 iunie 2016, <http://igi.mai.gov.ro/comunicate/citeste/ro/1413/Opt-ceteni-strini-depistai-cu-edere-ilegal-n-ultimele-24-de-ore>, accesat 14 iunie 2016.
- Paiusan, Cristina, – Nuica, *Insula Șerpilor – un conflict încheiat?*, http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/insula-serpilor-un-conflict-incheiat
- Peste 100.000 de cetățeni străini cu drept de ședere în România sunt înregistrați în primul trimestru al anului 2016*, Comunicat de presă, București, 10 aprilie 2016, <http://igi.mai.gov.ro/comunicate/citeste/ro/1377/Peste-100.000-de-ceteni-strini-cu-drept-de-edere-n-Romnia-sunt-nregistrai-n-primul-trimestru-al-anului-2016>, accesat 14 iunie 2016.
- România a obținut în 2009 cea mai mare extindere de jurisdicție din ultimii 90 de ani*, <http://www.ziare.com/articole/insula+serpilor+romania>.
- Sung-jae Choi, *Politicile în problema Dokdo*, Journal of East Asian Studies, Septembrie – Decembrie, 2005.
- Toma, Claudia, *Conflictul dintre Japonia și Coreea de Sud*, http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/conflictul-japonia-i-coreea-sud.
- UNHCR în România*, <http://www.unhcr-centraleurope.org/ro/despre-noi/unhcr-in-romania.html>, accesat 16 iunie 2016.
- Zece cetățeni străini depistați cu ședere ilegală, în ultimele 24 de ore*, Comunicat de presă, București, 14 iunie 2016, <http://igi.mai.gov.ro/comunicate/citeste/ro/1416/>

- Zece-ceteni-strini-depistai-cu-edere-ilegal-n-ultimele-24-de-ore, accesat 14 iunie 2016.
- 79 de cetățeni străini au fost depistați cu ședere ilegală pe teritoriul României, în această lună, *Comunicat de presă, București, 28 mai 2016*, <http://igi.mai.gov.ro/comunicate/citeste/ro/1406/79-de-cetateni-straini-au-fost-depistati-cu-sedere-ilegala-pe-teritoriul-Romaniei-in-aceasta-luna>, accesat 14 iunie 2016.
- <https://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&query=%28dc.title%20all%20%22Le%20Figaro%20Paris%22%29&keywords=Le%20Figaro%20Paris&suggest=1>, accesat în data de 7 decembrie 2018.
- <https://books.google.ro/books?id=AtJjDwAAQBAJ&pg=PA22&lpg=PA22&dq=fernand+rigny&source=bl&ots=sYH-4AtWJq&sig=hsBTSLpIPHSMLSSt4rghV5Zb-jA&hl=ro&sa=X&ved=2ahUKewjCr4W77o3fAhXC6aQKHVHhBh8Q6AEwAHoECAQQAQ#v=onepage&q=fernand%20rigny&f=false>, accesat în data de 7 decembrie 2018.
- <http://constitutia.ro/const1938.htm>.
- http://stiri.tvr.ro/istoria-regionalizarii-in-romania-de-la-organizarea-teritoriala-din-1968-la-proiectul-din-2013_27373.html
- <http://stirileprotv.ro/stiri/politic/regionalizarea-sterge-de-pe-harta-numele-istorice-modificarile-aduse-de-reforma-administrativa.html>
- <http://jrsromania.org/despre-no>
- <http://www.unhcr-centraleurope.org/ro/despre-noi/unhcr-in-romania.html>
- http://cnrr.ro/?page_id=141
- <http://igi.mai.gov.ro/detalii/pagina/ro/Prezentarea-institutiei/57>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Goma>.
- <http://romanian.cri.cn/341/2012/08/10/1s129236.htm>.
- <http://koreafilm.ro/blog/2012/10/dokdo-o-replica-a-insulei-serpilor>.